

GAZDA KLÁRA

**GYERMEKVILÁG
ESZTELNEKEN**

NÉPRAJZI MONOGRÁFIA

KRITERION KÖNYVKIADÓ • BUKAREST 1980

ÖRÖKSÉG ÉS INDÍTÁS

A gyermekek világa iránti érdeklődésem sepsiszentgyörgyi muzeológusi munkámban gyökerezik. Itt kerültem szemtől szembe két újabb néprajzi tárgycsoport leltározása, rendszerezése és kiállítása során a gyermekek hagyományos tárgyi és szellemi műveltségjavainak jelentős hányadával. Az egyik, a Jóbarát című gyermeklap fiatal olvasótáborát által létrehozott játékgyűjtemény a romániai magyar gyermekek játékkészletének gazdagságáról, változatoságáról, táji eltéréseiről tájékoztatott¹, a másik, a Dolgozó Nő pályázatára készült félszáznyi gyermekruha, illetve csecsemőkelengye pedig öltöztetésük módjából nyújtott ízelítőt².

Kíváncsiságom csakhamar meghaladta a múzeumi forrásokat, s kiterjedt a gyermekek egész hagyományos világára: anyagi és szellemi műveltségére, életformájára, a családban és a falu társadalmában elfoglalt helyére, a nevelés, nevelődés és hagyományozódás egész folyamatára.

Mit tud minderről a néprajztudomány? A magyar kutatókat eddig főként részletkérdések, így a csecsemőkor hiedelemköre³ és a gyermekjátékok⁴ foglalkoztatták. Ezért az ilyen természetű adatközlések száma könyvtárnyira rúg már, és nincs hiány sem reprezentatív összefoglaló munkákban⁵, szöveggyűjteményekben⁶, sem módszertani útmutatókban⁷, rendszerezési kísértetekben⁸. Annál ritkábbak viszont a gyermekek testi gondozásáról⁹, munkájáról¹⁰ és ünnepeiről¹¹, hagyományokba nevelődéséről¹² tudósító följegyzések. Pedig Herrmann Antal már a múlt században felhívta rájuk szaktársai figyelmét: „Összegyűjtessék mindazon hagyomány, szokás, szabály, elv stb., mely az ország összes vidékein, az összes népfajoknál a gyermek testi-lelki nevelését illetően általánosan és szórványosan dívik.”¹³ A néprajzosokat a századfordulón a pedagógusok is bekapcsolták gyakorlati indítékú gyermektanulmányozást mozgalmukba. Az 1903-ban amerikai és német mintára¹⁴ megalakuló Gyermektanulmányozási Bizottság kérdőíveket dolgozott ki a gyermek fejlődését meghatározó lelki tényezők és családszociológiai állapotok fölmérésére¹⁵. A kérdőívekre kevés válasz érkezett¹⁶. A néprajzosok passzivitása, azaz egyoldalú beállítottsága nyilvánvalóan a néprajztudomány akkori fejlettségi szintjével magyarázható: a szakma jelentős eredményeket mutatott fel mind az anyagi, mind a szellemi műveltségjavak tanulmányozása terén, azonban a köztük levő összefüggéseket megvilágító társadalmi intézmények, szervezetek és egyének kapcsolatrendszerével, élettevékenységével még alig foglalkozott, e műveltség-elemek létrehozóit, hordozóit és őrizőit figyelmen kívül hagyta. Így nem is csoda, ha a későbbiek során kibontakozó és lassan felzárkózó társadalomnéprajz¹⁷ magyar művelői közül eddig mindössze hárman választották monográfiájuk témájaként a gyermeket. Az úttörés nehéz munkáját Gönczi Ferenc végezte, aki az 1930-as évek Somogy megyei magyar, horvát és német ajkú lakossága körében végzett körültekintő, a testi, lelki és erkölcsi gondozás és nevelés minden vonatkozására kiterjedő kutatást¹⁸. Vizsgálódását a gyermekáldásra vonatkozó népfelfogással kezdte, majd a részletkérdéseket a csecsemőkortól a kamaszkorig kísérte végig, s közben kitért különböző eljárások helyes vagy helytelen voltára. Nem sokkal később a Gönczi és a külföldi szociológusok nyomdokain¹⁹ Kresz Mária egy kalotaszegi falu, Nyárszó példáján szemléltette, hogy miként válik a parasztgyermek felnőtté, mi módon nevelődik bele a parasztelelrendjébe, hogyan sajátítja el fokozatosan a helyi hagyomá-

nyos műveltség elemeit, és hogyan illeszkedik a falu társadalmába²⁰. Anyagát a gyermek egymásra következő, de jellegzetességei révén jól elhatárolható életciklusai szerint rendezte.²¹ Csak sajnálni lehet, hogy rendkívül tanulságos, újszerű monográfiájának eddig csupán részletfejezetei jelentek meg²². A harmadik szerző, Kiss Lajos, a hódmezővásárhelyi szegénysorsú kisfiúk és kisleányok életútjának alakulási lehetőségeit életképszerűen, érzelmi telítettséggel, ihletetten ábrázolta²³.

Mivel az egyéni és közösségi élet megnyilvánulásai „az egyes közösségek helyi történeti múltjának megfelelő sajátos formákat öltenek, [...] és e megnyilatkozási formák további, minél alaposabb megismerése, elmélyült elemzése, [...] helyes értelmezése terén a néprajztudománynak még sok törleszteni valója van”²⁴, hasznos, de nehéz vállalkozásnak tűnt szülőföldemen, a Sepsiszentgyörgyi Múzeum gyűjtőterületén, Háromszéken is felkutatni a gyermekélet hagyományait. A nehézséget az okozta, hogy az itt élő szabad székely népesség valamennyi székelyföldi szomszédjánál gyorsabb ritmusban polgárosult, s ez a folyamat már a múlt században megindult.²⁵ Munkám jó eredménye érdekében igyekeztem a tájegység leghagyományörzőbb vidékéről, az egykori Kézdiszék területéről választani kutatópontomat, a természeti környezete, valamint a lakosság foglalkozása és életmódja szerint is minél tipikusabb falut. Ebben a végső döntést a Jóbarát játékgyűjtő pályázata sugallta: így esett választásom az egyik legintelligensebb kis gyűjtő — ma végzett tanítónő —, Szász Veronka falujára, Esztelnekre, melynek elzártságát fokozza a vasútállomás hiánya is. Itt, a helybeli falusi gazdálkodó és értelmiségi családoktól kapott megértő támogatás révén — amelyért ezúton is hálás köszönetet mondok — zavartalanul, kedvező körülmények között végezhettem gyűjtőmunkámat.

Várakozásomhoz híven, 30—40 évvel Gönczi Ferenc, Kresz Mária és Kiss Lajos után, az esztelneki gyermekéletről a somogyitól, kalotaszegitől és hódmezővásárhelyitől némiképp eltérő, alapvető vonatkozásaiban azonban hasonló, nem kevésbé érdekes képet vázolhattam; és ebben a tényben nincs is semmi meglepő. A helyi-környezeti és történeti feltételek mögött ugyanis mindenütt azonos termelési-gazdasági viszonyok munkálnak²⁶. Erről győznek meg más vidéki gyűjtéseimből²⁷, a múzeumi gyűjteményből és a szakirodalomból²⁸ megismert további párhuzamok is.

Remélem, hogy a gyermekvilág, az esztelneki gyermek életének megismerése nemcsak a néprajzkutatók számára lehet tanulságos (amiként ennek a múzeumi játékgyűjtemény értelmezésében én magam is hasznát vettem), hanem haszonnal forgathatják a nevelés gondjain töprengők is. S mint a Gönczi Ferenc könyvét útra bocsátó Matolcsy Sándor, én is „hiszem, hogy ez a könyv mindnyájunknak szívéhez közelebb hozza életünk legnagyobb kincsét, annak legnagyobb értelmét, földi életünk folytatását, a gyermeket”²⁹.

GYERMEKVILÁG

FALU A NEMERE-HEGYSÉG TÖVÉBEN

Esztelnek felső-háromszéki falu Kovászna megye legészakkeletibb csücskében, az Ojtozi-havasoknak is nevezett Nemere-hegység tövében; erdő koszorúzza dombok közé ékelődő, keskeny völgyi település, amely az Esztelnek pataka mentén a medence pereméig benyúlik.

A falu létezéséről elsőként a pápai dézsmák regesztruma tudósít: 1332-ben *Iskulnok* 15 füstjéért Iván pap 16 régi banálist fizetett a pápának.³⁰ Neve a népi fantázia szerint dicsőbb, de kalandos múltra utal: eszerint *eskülnek*, azaz előljárósági székhely volt, vagy lett volna, ám lakói — az *esztelenek* — városi jogukat Berecknek adták el, s mi több, egy sorsát eldöntő tárgyalásról *eliskoltak*.

A magyarázatoknak szó szerinti valóság alapjuk nincs, a falunév ugyanis szláv eredetű,³¹ a falu pedig közigazgatásilag aligha lehetett községközpontnál több: fennhatósága alá csak Kurtapatak és 1938-tól a gyimesi csángókból települt Gyertyános,³² no meg rövid ideig Bélafalva, Almás és Csomortán tartozott. Egyházi és művelődési téren viszont valóban központi szerepet töltött be a háromszéki katolikus *Felvidék*, vagyis a *Szentföld* életében.³³ A középkorban búcsújáró hely volt: 1730-ig csodatevő hírből álló, főfájást és szédülést megszüntető forrásához tömegesen zarándokoltak a gyógyulni igyekvők, s a mellé épített *imolában* (kápolna) évente népes búcsúkat tartottak.³⁴ Talán ezért épült épp ide 1639-ben ferencrendi kolostor,³⁵ amely mellé 1681-ben Nagy Mózes gimnáziumot létesített, Háromszéken az első; ezt azonban csakhamar a központibb fekvésű Kantába, Kézdivásárhelyre helyezte át.³⁶ Az elemi szinten folyó triviális iskolai oktatás nem elégítette ki az igényeket, ezért 1752-ben Miháltz József, majd később Istvánffy Szilveszter és Kozma József — felső-háromszéki származású vagyonosabb nemesemberek — alapítványt tettek, amelyből új gimnázium, szeminárium létesült.³⁷ Itt tanult a szegényebbrendű „felvidéki” ifjúság³⁸, amely számára iskolai színházat is létesítettek.³⁹ A diákok művelődését szolgálta az 5000 kötetes zárdai könyvtár is.⁴⁰ Az 1808-as földrengés folytán megrongálódó iskolaépület javítására nem sikerült kellő pénzalapot biztosítani, így az élénk szellemi élet talaját veszítette.⁴¹ Az eddig kiváltságos helyzetet élvező, a környék lakosságával állandó kapcsolatot tartó falu azóta mindössze kolostorával emelkedik szomszédjai fölé, és egyházmegyei minőségében csupán Csomortán és Kurtapatak tartozik hozzá.

Esztelnek székely lakossága⁴² a történelem folyamán határőrkatonai szolgálatot teljesített. Az ezért kijáró szabadságjogokra már a XV. század rácáfolt.⁴³ A vagyoni differenciálódás némelyeket kiemelt, többeket lesüllyesztett.⁴⁴ A társadalom csúcsán álló primori rend képviselője a Szacsvai család volt. A rangos „possessorok” (birtokosok) lajstromán szerepeltek — átmeneti jelleggel — a Bakák (1742), Bartosok (1742, 1807), Krakkaiak (1683, 1808) és Kászoni Mihály deák (1683). A lófő — *huszárrenden való* — Bartos (1602), Vas (1683), Gál (1841), Fülöp (1842), Balog (1733), Mihály (1772), Szász (1742), Szép (1683) családok száma elenyészően kevés volt a gyalogkatonákéhoz képest; utóbbi rétegbe tartoztak a Babos (1815, 1841), Baka (1842), Balog (1815), Bartos (1815), Bíró (1815), Cserei (1815), Demeter (1683), Di-

mény (1815), Domokos (1842), Fekete (1815), Nagy (1815, 1841), Pál (1815), Péter (1815), Szász (1815), Vas (1815), Veres (1815), Vízi (1842) családok. A lakosság 40,2%-a feudális függőségi viszonyban élt,⁴⁵ ez az arány némiként kedvezőbb volt a vármegyeihez (45%), de kedvezőtlenebb a székely székekéhez (31,34%)⁴⁶ képest. 1807-ben Esztelneken 44 jobbágy, zsellér és háználküli zsellér élt, 20 birtokos szolgálatában; ekkor kettőnél több jobbágyot és zsellért mindössze Szacsvaiék tartottak.⁴⁷ A XVII—XIX. században a jobbágy-, illetve zsellérsorban élők egyezség és szokás szerint uruknak hetente egy-két napot dolgoztak marhával vagy gyalogszerrel.⁴⁸ A jobbágyok adásvétel tárgyát képezték.⁴⁹ A feudális tagolódás emléke a jobbágyfelszabadítás után is élénken élt a lakosság tudatában, és éreztette hatását az élet különböző területein, legfőképpen a párválasztásban.⁵⁰ Ez érthető is, hiszen a vagyoni differenciálódás ténye nem változott, csak arányai módosultak. Az önmegváltás ugyanis (a hűbéri függőségben lévő székely parasztok egy része a maga erejéből váltotta meg szabadságát) akkora anyagi megerőltetést jelentett, hogy a jobbágyok és a zsellérek egy része ki se tudta fizetni, más része meg épp a fizetség miatt vált nincstelenné.⁵¹ Nehéz körülményeik közt sokan kölcsönt vettek fel a bankoktól, de a magas kamatokkal tetézett összeget megadni nem tudták, a kölcsön vissza nem fizetése pedig a gazdaság elárverezéséhez vezetett; ilyenkor a váltót aláíró kezesek vagyona is könnyen elúszott. A teljes anyagi csődbe jutottak közül többen vándorbotot vettek a kezükbe. Ilyen labilis körülmények közt 1929-ben nagyobb, 60—70 holdas, nagyszámú idegen munkaerővel művelt földbirtok mindössze kettő volt a faluban: az egyik egyházi kézen, a másik a Szacsvai család birtokában. Nagyobb volt a száma a 10—30 holdas középgazdaságoknak; ezek a lakosság mintegy 7%-ának a kezén összpontosultak, s egy-két idegen munkaerő alkalmazásával biztosították tulajdonosaik számára a megélhetést. A családfők csaknem háromnegyede 1—10 holdas szegénygazda volt, s közülük 50,5%-nak még 5 hold föld sem jutott; így ezeknek kiegészítő foglalkozás után kellett nézniök. Végül a falu 21%-a teljesen nincstelen volt.⁵² A század első évtizedeiben az esztelniekiek életében még jelentős szerepet játszottak a közföldek: a közbirtokossági erdők, legelők és a községi legelők.⁵³ Ezek a parasztság egyéni tulajdonában levő földbirtokot egészítették ki, és hozzájárultak a létfenntartás alapjainak biztosításához.⁵⁴ Ugyancsak a század elején jelent meg a faluban a tőkés nagybirtok is: 2380 hold erdő az Erdélyi Erdőipari Részvénytársaság és a Neuberger cég kezére került.⁵⁵

A birtokviszonyok kétségtelenül közrejátszottak a lakosság létfenntartásának, foglalkozási rétegződésének alakulásában, melyet döntő módon a környezeti-természeti feltételek és a történelmi körülmények befolyásoltak. A századfordulón a falu nagy kiterjedésű határának közel háromnegyede erdő, a fennmaradó rész kaszáló, legelő. A szántóföldként hasznosított földterület mindössze 6%.⁵⁶ Érthető tehát, ha a szűkös kenyeret biztosító földművelés mellett jelentős szerepet kapott az állattartás, s a megélhetés fontos forrása volt az erdő. Esztelnek lakossága jellegében mégis agrárnépesség volt: az 1900-as népszámlálás adatai szerint 84%-a a mezőgazdaságban dolgozott, a saját vagy a más földjén.⁵⁷

A földművelés viszonylag szerényebb jelentőségét nemcsak az alkalmas földterület kis méretei, sovány, agyagos, árvízveszélynek kitett talaja s a tulajdonviszonyok befolyásolták, hanem a termelőeszközök megrekedt fejlettségi foka is. A múlt században még külterjes módszerekkel művelték a földet,

háromnyomásos határhasználati rendszerben, egyszerű kézi eszközökkel. A belterjességre való lassú áttérést a XX. század első három évtizede hozta meg. A nyomásos gazdálkodás felszámolásával növekedett a megművelt terület.⁵⁸ Az uralkodó ekefajta a századfordulón, de még 1929-ben is a fagerendelyes vaseke volt.⁵⁹ 1910—20 között fokozatosan rátértek a kaszás aratásra, de a lenyomott gabonát továbbra is sarlóval vágták. Az első cséplőgép 1904-ben került a faluba, és negyedszázad múltán, 1929-ben már három volt belőle. Ennek ellenére a magángazdálkodás megszűntéig részint zsúpszalmának, részint új kenyérinek addig, amíg a sor a géppel reájuk került, sokan *érkeztettek*, vagyis kézigéppel csépeltek egy-két kalongyával. A régi gabonafélék: köles, haricska, teljesen eltűntek. A 30-as években leginkább rozst, őszi búzát, árpát és krumplit termesztettek, jelentéktelenebb mértékben gazdasági, ipari és takarmánynövényeket, házi szükségletre zöldséget és gyümölcsöt.⁶⁰

A földműveléssel szoros kapcsolatban álló állattartás nagyobb jelentőségét a birtokviszonyoktól való viszonylagos függetlenség is elősegítette. A közbirtokossági, községi legelőn, sőt kora tavasszal és nyár végén a tarlón és a kaszálón is a falutörvények előírásai szerint bárki pásztorkodhatott. A földművelés belterjessé fejlődése az állattenyésztés rovására történt: egyrészt jobban lekötötte az emberi munkaerőt, másrészt az ugar felszántásával csökkent a legelőterület. Századunk első három évtizedében az állatok száma így átlag egyharmad arányban csökkent,⁶¹ amihez valószínűleg hozzájárult a *csingó-bingó*, a növendék marhák értékesítési lehetőségeinek bizonytalan, nem kifizetődő kimenetele is. A család állatállománya vagyommércének számított, akárcsak a földtulajdon nagysága, s a kettő közt valóban fennállt egyfajta arányosság. Így a Szacsvaiaknak 1895-ben 16 szarvasmarhájuk, 32 sertésük, 42 juhuk és 6 lovuk volt; csak ők tartottak bivalyot.⁶² 1929-ben a 10 holdon felüli gazdáknak átlag 4, a szegényebbeknek átlag 2—3 szarvasmarhájuk volt. Utóbbiak közül sokan éltek az „állat nyaka után”, vagyis fuvarozásból; ennek tulajdonítható a lótartás viszonylagos fellendülése. Ugyanakkor a legszegényebb 35 család baromfin kívül más állatot nem tartott.⁶³

Az erdő — szabad legelőivel, magántulajdonban levő kaszálóival s magával a tűzi- és épületfával — mindenkor fontos szerepet játszott az esztelnieki életében. A faluközösség határozatainak betartásával a közbirtokosság erdejéből bárki erdőlhetett nemcsak saját szükségletére, hanem eladásra is.⁶⁴ Az 1900-as népszámlálás szerint a faluban hét család élt kimondottan őstermelésből,⁶⁵ valószínűleg erdőlésből, gyűjtögetésből, esetleg halászatból; a mészégetésnek, szénégetésnek, selyemhernyótenyésztésnek ugyanis nincs nyoma. Az erdőkitermelés századunk elején még jelentékenyebb kereseti forrássá vált. 1904-ben, az első esztelnieki fűrészgyár létesülésekor⁶⁶ a tőkés tulajdonosok munkásokat fogadtak a Nemere-Nagy Sándor közötti erdőréz kitermelésére. Emellett, a bármilyen úton-módon szerzett fát megvásárolták, aminek következtében elharapódzott a rablógazdálkodás. Az állattartó gazdák főfoglalkozása ettől kezdve a fuvarozás lett.

A század elején kezdett tért hódítani az ipar is. Mesteremberek már a XVIII—XIX. században is éltek itt, s fedezték a falu szükségleteit. Volt tímár, molnár, mészáros, kovács, szabó, csizmadia — erről a Conscriptio Czirakya is beszámol. Míg azonban e réteg 1900-ban még a falu lakosságának csak 4%-át tette ki,⁶⁷ aránya 1910-ben már a fűrészüzemek jóvoltából 12%-ra nőtt.⁶⁸ Feltehető, hogy ezt az arányt a későbbi gyárak újabb néhány százalékkal gyarapították, ezzel párhuzamosan viszont csökkent a háziipar jelen-

tősége. Míg 1900-ban „mellékesen”, tehát a mezőgazdasági munka szünetelésakor úgyszólván minden épkézsláb nő szőtt-font, a férfiak pedig mesteremberként fűrtak-faragtak,⁶⁹ 1910-ben már csak néhányan⁷⁰ űzték ezeket a foglalkozásokat.

A falu néprajzi képének alakulására nagy hatással volt az a népes réteg is, amely saját gazdaságából csak részben vagy egyáltalán nem tudott megélni, ezért munkaerejét ott értékesítette, ahol tudta. A szegényparasztság egyharmada más földjén is napszámoskodott, az agrárproletárság (a mezőgazdaságban dolgozók 20%-a) viszont bér munkásként vagy cselédként élte le életét. Rajtuk kívül az 1900-as statisztika még egy napszámost és tizenkilenc házi cselédet említ.⁷¹ Mivel a helybeli birtokok nem biztosítottak elég munkalehetőséget, sokan átjártak Moldvába, Mărășești környékére, ahol Negro Ponti bójár földjén töltötték nemegyszer az egész mezőgazdasági évadot. Rövidebb időre még a jobb gazdák is átrándultak. A férfiak szántottak-vetettek, a nők kapáltak, kukoricát szedtek és csépeltek, szőlőt szüreteltek, betakarították a répát. Mások a szászkúti cukorgyárban vagy a brăilai konzervgyárban dolgoztak. Az 1900-ban „külföldön távollevő” 36 személy⁷² részben ilyen idénymunkás, részben cseléd lehetett. A helybeli munkalehetőségek: az erdővágás, fuvarozás, fűrészgyárak gyarapodásával később csökkent, sőt jórészt megszűnt a bér munkát keresők Moldvába áramlása.

A fiatalok körében a legnépszerűbb pénzkereseti mód a cselédkedés, szolgálás volt. A cselédek egy része mezőgazdasági, más része háztartási alkalmazottnak szegődött. A falusi értékszámítás szerint az anyagi kényszeren túlmenően az idegen gazdaságokban való munka egyik célja a tanulás, az életre való felkészülés: a falusi nemesi portákon, a városi polgár- és úriházaikban sok mindent el lehetett lesni. Ezért még a legmódosabb gazdák is elküldték szolgálni gyermekeiket, de csak egy-egy rövid téli időszakra. A kiskorúak rendszerint a közelbe, legtávolabb Kézdivásárhelyre szegődtek el, a nagyobb, tizenkét-tizennégy éven felüliek nagy része családalapításig Brassóban, Galacon, Brăilán, Bukarestben, Budapesten szolgált. Nem egy idegenbe ment férjhez, szakítva szűkebb és tágabb értelemben vett közösségével.

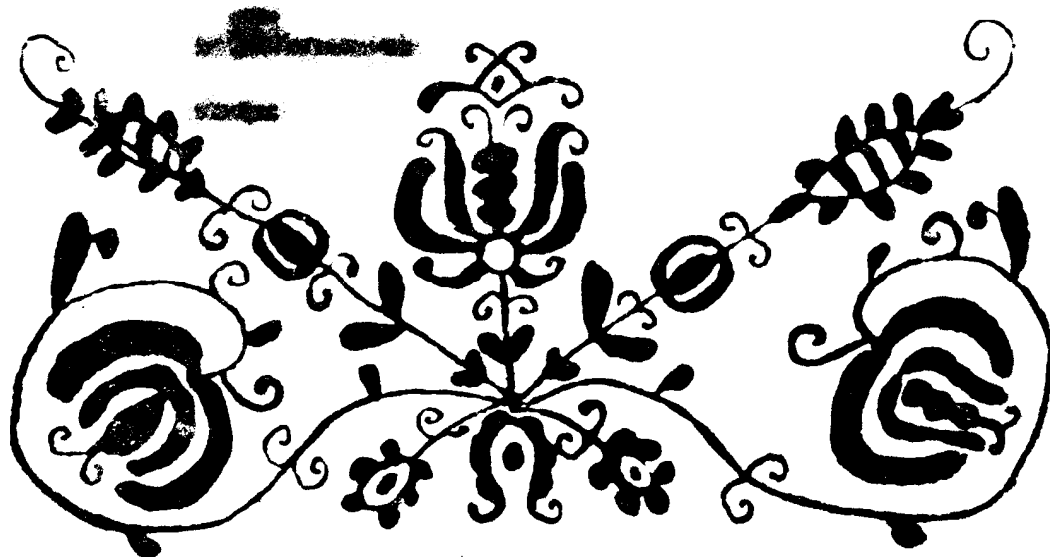
*

Adva volt tehát egy hajdan központi szerepet betöltő falu. Adva volt egy nehéz életkörülményekkel küszködő közösség, amely a mindennapi kenyérért több ízben — néha huzamosabb időre — átlépte faluja határát. Adva volt a falu életében a század elején meginduló, lassú, fokozatos átalakulási folyamat. Fűrészüzemek jelentek meg, a közelben vasútvonal épült, a Kézdivásárhelyen működő körzeti orvos néha Esztelnekre is ellátogatott, a hat rendes és két ismétlő osztályos iskola mindenki számára nyitva állott, legföljebb nem vették igénybe. A ferences papok összefogták az ifjúságot, színdarabot tanítottak, újításokat vezettek be a falu életébe. Mindez visszahatott a lakosság életszemléletére, s ezen keresztül életének anyagi-szellemi kereteire is.

A föld mellett hovatovább a pénz vált „érdemmé”. Pénzen „műveltséget” lehetett vásárolni. Műveltségen a városi civilizáció termékeit, tehát a hagyományoktól való elszakadást értették, az anyagi műveltségjavak fokozatos kicserélését, a népi eszménytől való eltávolodást, a polgári felé való vonzódást. Vagyis a század első felében Esztelnek néprajzi képe sok szempontból átalakult.

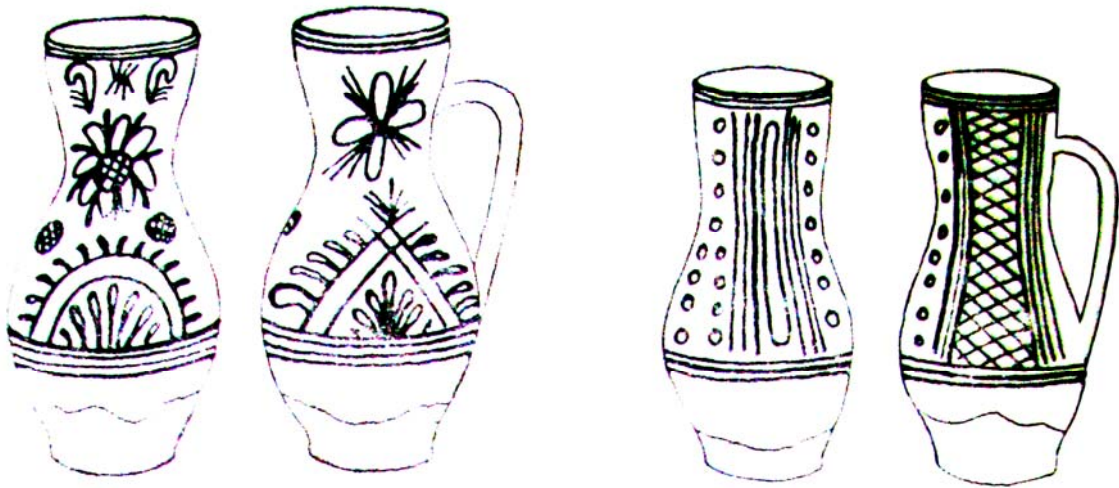
A település alapformája nem sokat változott, legföljebb még elnyújtottabb lett: 3,5 km hosszú, alig 300 m széles, lényegében két, a patakkal párhuzamosan haladó útból s az ezeket összekapcsoló utcákból áll, melyek nevükben (pl. Csavar, Domokos, Jakab, Incze, Kiss, Szacsvai, Szabó, Gyergyai, Bálint, Demény, Lengyel, Szász, Bartos, Cserei utca) őrzik a nagycsaládi településrend emlékét. A régebbi települt Felszeg és az újabban kiépülő Alszeg között határként ott áll a ferencendi kolostor és templom. A módosabbak az idők folyamán leköltöztek az úthoz, vasúthoz közelebb fekvő Alszegbe vagy legalábbis a Középszerre, s így a két falurész között társadalmi szempontból is határvonal képződött. Ettől kezdve az alszegiek lenézték, műveletlenebbnek, *sötétebbnek* tartották a felszegieket, és a két falurész fiatalsága nem annyira egymással, mint a velük közös templomba járó szomszéd falusiakkal barátkozott. A felszegiek a kurtapatakiakkal a zárdatemplomban, az alszegiek a csomortániakkal a Simon Júdásnak szentelt templomban találkoztak, ahonnan vendégeiket nemegyszer kísérték haza. A legények *vizitába*, táncba is gyakran átjártak, s a közös szórakozás gyakran vezetett összeházasodáshoz.

A jellegzetes telektípus hosszúkás alakú, kettős udvarú. Jobb vagy bal sarkában helyezkedik el és homlokzatával az utca felé néz a lakóház. Az utcával, olykor a házzal szemben áll a csűr, ennek háta mögött húzódik a zöldséges- és gyümölcsöskert. A hagyományos háztípus falát *boronafából* rakták, tetőzetét általában *zsúpszalmával* vagy *zsindellyel* fedték, amit később igyekeztek tartósabb anyaggal: zsindellyel, cseréppel kicserélni. A századfordulón még húsz, ma már csak egy *zsúpos ház* van a faluban. A tehetőség szerint két- vagy háromosztatúra épült házban az élet rendszerint a meglévőnél kevesebb helyiségben zajlott, egy szobát ugyanis a nagy ünnepi események számára tartottak fenn, vagy tárolóhelyként használták. A század első évtizedében ennél jóval szembeötlőbben változott meg a lakásbelső képe. Régi bútorait városias jellegűekkel cserélték fel, de legalább egyszínűre mázolták. Hagományos díszített textíliákból alig maradt valami (l. r.). A hajdani felső-háromszéki varrottas kultúra (melynek bizonyosságai a Sepsiszentgyörgyi

1. Esztelneki lepedőszél mintája. Varrottas a Sepsiszentgyörgyi Múzeum néprajzi gyűjteményében. Leltárszáma 4901. (E lelhely rövidebb jelölése a továbbiakban Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz.)

2. Esztelneken talált bokályok szembe- és oldalnézetből. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 3674—3675.

Múzeumban a múlt század végén gyűjtött néhány írás utáni és több száz keresztaszemes hímzés) már az emlékezetben sem él. A századforduló vetettágyának párnahuzatai bolti gyolcsból, horgolt csipkés fejjel készültek, alájuk színes selymet tettek.⁷³ Az első világháború után már ez is kiment a divatból. Hasonlóképpen a színes-mázás bokályok (2. r.) is lekerültek a *kendőszegekről*. A kandallós tüzelőket lebontották, érckályhákkal cserélték ki; a különféle rendeltetésű cserép- és faedények mellett egyre inkább tért hódítottak a bolti fémedények.

A táplálkozás a század elején szegényes volt. A szegényebbek mindennapi rozs-árpa, a gazdagabbak rozs-, esetleg rozs-búza kenyere mellett fontos eledel volt az árpalisztból, haricskából főzött *puliszka*, ill. a kukoricaliszt alapanyagú *málé*. A legjellegzetesebb ételek, a kásafélék (haricska, köles) a növénytermesztésben beálló változások révén kiszorultak, illetve fölcserélődtek boltból vásárolt grízzel, rizzsel. Nőtt a krumplis ételek (*pityókaleves*, *tokány*, *letört túrós pityóka*) jelentősége. Böjti időben laskaféléket: *tejbélaskát*, *tökmagos laposkát*, *mákos laposkát*, hétköznapiokon a *tökmagos*, *fuszulykás*, *mákos*⁷⁴ ételeket, dologidőben száraz, fotelen ételeket: szalonnát, túrót, hagymát fogyasztottak; ünnepkor húst, kalácsot, *lőnyét*, azaz körtelébe áztatott mákos kalácsot ettek. A szegényebbrendűek még emlékeznek a téli kétszeri étkezésre. Az étrendben beálló változások sokirányú hatás következményei. A teafélékkel a papok és a Pesten szolgáló leányok, a kávéval, cukorral az idegen vállalkozók ismertették meg a falu népét. A polgári, városi elemek Erdélyből és Magyarországról érkeztek. Román hatás kevéssé érte a népi táplálkozást annak ellenére, hogy sokan bent dolgoztak Moldvában és Havasalföldön.

Rendkívül szembeszökő és egyértelmű jelenség volt a század elejét a népviselet végleges kiszorulása. A szolgálásból hazatérő leányok többé már nem vettek magukra háziszóttasból készült ruhát, így a hagyományos esztelneki öltözet ma már csak nehezen rekonstruálható. Bár a gyermekek ruházatát lassabban érintette ez az átalakulási folyamat, az is annyira feledésbe merült, hogy ma már alig kerül vállalkozó, aki egy rendet kiszabjon.

A korai polgárosodás következtében tehát, amely egész Háromszék területén többé-kevésbé azonos módon és időben ment végbe, Esztelnek lakossága az Erdély más vidékein élő magyar népességhez képest hamarabb szakított hagyományos anyagi műveltségével.

A vázolt gazdasági-társadalmi helyzet a közösségi életformára is kihatott. A nagy népmozgás, a fiatalság jelentős hányadának időleges távolléte és a társadalmi rétegződés érzékenyen érintette a közös összejöveleket. A gyermekközösségeik itt spontánabbak voltak, mint például Sárpilsen vagy Nyárszón.⁷⁵

Az ifjúsági közös munkaalkalmak — mint a fonó, a *hagymafűző*, *török-búza-(kukorica-)fosztó* és *törzsölő kaláka* — nem hiányoztak teljesen a falu életéből, de nem is voltak általánosak, s ha léteztek is, sokat színtelenedtek. A népköltészet hagyományozódását biztosító intézmények jelentőségének csökkenésével fokozatosan talaját veszítette a szóbeli művészet is.

A századfordulótól a felszabadulásig terjedő időszak tehát minden téren az átalakulás jegyeit hordozta magán. A régi műveltségi elemek mellett, ezek rovására tért hódítottak az újak, vagyis a városi eredetűek, ám hagytak akkora rést, amekkorán át a hagyományos életformára még vissza lehet következtetni.

*

A végleges, gyökeres átalakulást a felszabadulás hozta; igaz, hogy egy vargabetűvel, mert az első időszakban a háborús csapások és az 1947-es inséges esztendő következményei ideig-óráig továbbéltették, sőt visszaállították a régi életforma nem egy kellékét. A lakosság rákényszerült az önellátásra, így pl. a kendertermesztés is újra fellendült.

A gazdasági-társadalmi életben bekövetkező nagy változások azonban itt is végbementek, a szocializmus vívmányai ide is eljutottak. 1948-ban államosították, felszámolták a fűrészgyárakat; szövetkezetesítették, gépesítették, kemizálták a mezőgazdaságot; 1953-ban alakult a társas gazdaság, 1962-ben az mtsz; 1964-ben villamosították a falut, megnyitották az orvosi rendelőt; 1962-ben rövid időre szülőotthon is létesítettek; korszerűsítették az óvodai és általános iskolai oktatást stb. Közigazgatási szempontból a megyésítéskor (1968-ban) a falu hátrányos helyzetbe került: megszűnt községközpont lenni, s a 8 km-re fekvő Polyánhoz csatolták. Az 1965-ös népszámláláskor⁷⁶ a lakosság 70%-a mezőgazdaságban dolgozott. Az mtsz szakképzett vezetősége a mostoha természeti viszonyokkal küszködve az áradásos területre kosárnak való rakottya-fűzet, 25 ha-ra pedig gyümölcsöst telepített; a bor- és pálinkafőzés azóta a falu fontos jövedelmi forrása. A gabonatermesztés mellett nagyobb hangsúlyt kapott a krumpli- és cukorrépatermesztés. Központi gond az állattenyésztés fellendítése: korszerű istállókat építettek, tejkonyhát létesítettek. Erdőgazdálkodásból 1965-ban a lakosság 7%-a élt. Nagy figyelmet fordítanak az erdősítésre: a csemeteültetésre, -kapálásra, -gondozásra.

A mezőgazdaság gépesítése során mindinkább felszabaduló munkaerőt jórészt az ipar kötötte le. Az első időszakban a férfiak leginkább az építőiparban helyezkednek el. A Kézdivásárhelyen 1968 után felépült keményítő-, csavar- és készruhágyárba egyre több fiatal és középkorú ingázik. Arányuk pontos megállapítására nem volt mód, tény azonban, hogy a megyében 1975-ben az ingázó munkásréteg a falvak aktív lakosságának 25—60%-át tette ki.⁷⁷ Az alkalmazott értelmiségiek, adminisztratív dolgozók, pedagógusok,

egészségügyiek, mezőgazdasági mérnökök stb. rétege 1965-ben 5%-os arányt képviselt.

Az új gazdasági feltételek közt a leghagyományörzőbb réteg kétségkívül a termelősövetkezeti dolgozóké, akiket munkájuk teljes egészéből a falujukhoz köt, s az mtsz munkaszervezési módjai közepette, valamint saját háztáji gazdaságukban alkalmuk nyílik időnként a hagyományos módszerekkel, eszközökkel való termelésre is. A városi civilizáció, a divat rájuk hatott a legkevésbé. Többségükben az idősebb generáció tagjai, akik nem igénylik annyira az újat, s különben is jórészt természetben kapják a javadalmat. Körükben lelhető fel a legtöbb tárgyi és szellemi hagyaték. A háztáji gazdaság, a városból ingázó pedagógusok kivételével, valamennyi többi réteget is köti a hagyományokhoz, e réteg életmódja azonban hangsúlyozottabban átalakul. Fizetésből élnek, tehát könnyebben hozzájutnak a városi civilizáció amúgy is eszményinek tartott termékeihez. A jólöltözöttség, a városias lakberendezés, a polgári díszítésmód, a rádió, televízió, a háztartási gépek mind a tekintély tárgyi hordozói, amivel kifelé is el lehet büszkélkedni. 1965-ben 4 televízió, 80 rádió, 3 porszívó, 7 mosógép, 3 hűtőszekrény volt a faluban; azóta számuk megsokszorozódott. Másrészt az ingázás leköti az ingázók szabad idejének egy részét, a háromváltásos munka fizikailag megfosztja őket a hagyományos társas összejöveteleken való részvétel lehetőségétől. Szabad idejüket leköti a mozi (1960 óta vetítenek filmeket a faluban), a televízió. Szórakozásuk az előző nemzedékekénél passzívabb, befelé fordulóbb.

A gyermekek életében az iskola játssza a legnagyobb szerepet. Legtöbben az általános iskola nyolc, újabban tíz osztályának elvégzése után — a könnyű élet reményében — tovább tanulnak. Míg 1944 előtt alig került ki értelmiségi a faluból, az 1965-ös statisztika 5 mérnökről, 6 tanárról, 10 tanítóról, 28 technikusról számol be; azóta számuk még nőtt. A falu közvéleménye el is várja a tehetségesebb gyermekek továbbiskoláztatását. Egyik-másik nevelőben a hagyományápolás szándéka tudatosan vagy kevésbé tudatosan él; a helybeli származásúak meg is tanítják néhány gyermekkori játékukat, a többség jószándékából viszont a helyi hagyományok nem ismerése miatt csak néhány rádió, televízió révén közismertté vált népköltészeti alkotás újratanítására futja, amit a falu népe maga is hall a rádióból, televízióból. Így helyi népi szellemi kincsestár csak töredékesen épül be tudatukba.

SZÜLETÉSTŐL IFJÚKORIG

CSALÁDTERVEZÉS

Száz évvel ezelőtt, a magyar parasztság nagy többségéhez hasonlóan, esztelniekiek tudatában is öröm, tisztesség jelképe volt a sok gyermek, a *nagycsalád* pedig a szülők és gyermekek erejét, egészségét jelentette.⁷⁸ Itt is jártak a közmondások: „Gyermekért s esőért nem kell sírni”; „Ad az Isten annyit, még kerten átalrakni is elég vóna”; „Nem kell, de jó magától”; „A kölyök hamar meglepi az embert.” Örvendtek is, meg nem is az újabb érkezőknek, de elfogadták őket, hiszen „a cigány is a legkisebbet szerette mindig”. Felnevelésük nehéz gondot jelentett, de az alig felcseperedők máris a gazdaság hasznos, munkás tagjai, az öregedők támaszai lettek. „Ha fa van az erdőben, az ember megy, megtámaszkodik, de ha nincs, mihez támaszkodjék?” Ezért tartották szomorúnak a magányos házastársak sorsát: „Ha gyermeked nincs, még a szél es jobban fúj, olyan, mintha semmi se vóna.” Mivel az ilyenek rendszerint önzővé válnak, igyekeztek elkerülni őket: „Akinek gyermeke nincs, annak kutyája se légy.”

Ez a szemlélet az első világháború után fokozatosan megváltozott. Kezdték lenézni a sokgyermekeseket, akik „úgy költenek, mint a nyulak”. A családtervezés új jelszava ez lett: „Szegény ember annyit, amennyit tud, okos amennyit akar.” Később már a szegények közül is csak a „bolond” vállalta a népes családot. A születési anyakönyvi adatok szerint 1904—1913 között a faluban évente átlag 32, a két világháború között 30, a második világháború után már csak 21 gyermek született.⁷⁹ A mélypont az 1960—1966 közötti időszak, átlag évi 14 újszülöttel. Családonként régen nyolc-tíz vagy még ennél is több gyermeket, ahogy mondták: *családot* vállaltak, aztán már csak négyet, mondván, hogy „egy kell az apának, egy az anyának, egy a hazának s egy a halálnak”; ma egy-kettőt. Az átlag a kettő, s ahol három van, az már nagy család. Szerintük sok gyermeke legföljebb csak a *mocsok*, nem egészen normális asszonyoknak lehet, különösen ha *férematának*. Pedig az öregek még mindig mondogatják: „Egy gyermek nem gyermek”; „Egy van s nincs, a jó Isten elveheti, s akkor a szülők bánkódhatnak”; „Egyke, kettőcske az semmi se.” Néhány középkorú asszony bevallja: „Sohase éreztük, hogy a harmadik gyermekünkkel több bajunk volna. Egy karéj kenyérral több-e, kevesebb-e, észre sem vesszük.” A fiatalabbak azonban nem osztják ezt a véleményyt.

A születéskorlátozás okai, módjai

A születéskorlátozás, mint a parasztságnál általában,⁸⁰ Esztelneken is anyagi megfontolásokból fakad. Eleinte azzal indokolták, hogy „legyen kicsi [kevés] ember, több birtok, ne oszolják annyifelé a birtok”. Újabban szinte egybehangozóan a *luxot* vádolják érte. „Régen akármit felhasítottak *culának*, vagyis pelenkának. Ma alighogy megszületik a gyermek, máris nájlomba, bíborba-bársonyba bújtatják.” Elég a kevés is „hogy ne legyen annyi kiadásik utána, s szívik szerint neveljék, könnyebben, úri módra”. Szavuk van azoknak az öregasszonyoknak is, akikre a gondozásuk marad: „Minek annyi gyermek?” A kényelmi szempont a szülők körében szintén szerepet játszik. Az elsőt még nem időzítik különösebben, és örülnek, ha fiú lesz, de ha az anya nagyon

megbetegedett vele, vagyis nehezebben hordozta és szülte, nem szívesen vállalja a másodikat: „Becsapja mögötte az ajtót.”

A gyermeklétszám csökkenésében a körülmények is szerepet játszottak. Az első világháborúban részt vevő férfiak „óvatosságot tanultak”, a nők pedig egy egész sereg olyan eljárásról szereztek tudomást, amellyel a nem kívánt magzatot el lehet *sikkasztani*.⁸¹ A két világháború között több háznál is természetették az *oleándert*, aminek a leveléből teát főztek. A mérég rendszerint nem várt módon hatott: sok anya ki nem fejlődött koponyájú, megbénult ínyű, farkastorkú torzszülöttet hozott a világra. „Más gyermek békaformájú lett.” A magzatelhajtásban a fő tanácsadók, és gyakran a kivitelezők is, a *tudákos vénasszonyok* voltak. Alattomban működtek a környéken: volt köztük esztelneki, csomortáni, lemhényréti, lemhényi. A szomszédos Csomortánban az 1920—1930-as években a *csendérek* többet elfogtak közülük *gyermekeltevésért*. Erőszakos, kíméletlen módszereket használtak: 20—25 cm-nyi dróttal, *kalánnyéllel*, *pennarúddal*, *oleándérággal*, burjánnal szúrtak fel az anyaméhbe, siralmasabbnál siralmasabb eredménnyel. Sokan fertőzést kaptak belőle, *méhileg kigyengültek*, sőt bele is haltak. A halotti anyakönyvekben ez a halálnem nem szerepel, mert a körzeti orvos erkölcsösebbnek találta, ha ilyen esetben „idegbetegséget” vagy „vakbélömlést” jegyeznek be. Jó pénzért orvosok, bábaasszonyok is *elcsinálták* a gyermeket. Egyik-másik anya maga is megpróbált *mesterkedni*. Mindez persze titokban történt, nehogy a falu népe tudomást szerezzen róla, mert akárcsak másutt, itt is szégyennek, bűnnek, gyilkosságnak számított: „Annyi, mintha megölt volna valakit.”⁸² A régiek hite szerint az ilyeneknek a túlvilágon meg kell enniük a gyermeküket.⁸³ Elítélőleg emlékeznek meg arról a kézdipolyáni anyáról is, aki magzatát szülés közben fojtotta meg, úgy, hogy *esszekecskélte* a lábát.

A művi vetélést az 1950-es, 1960-as években a törvény nem korlátozta: korszerű feltételeik között, szakképzett egészségügyi személyzet hajtotta végre, felelve a pillanatnyi eredményért. „Nem jó ez — morfondíroztak mégis az öregek —, valamikor az anya kinyegi még.” A terhesség-megszakítások száma pedig egyre ijesztőbb méreteket öltött. 1961-ben már az egész faluban csak 12 gyermek született. Ennek az áldatlan állapotnak a rendkívül szigorú abortusz-törvény vetett véget. Azóta ismét nőtt a gyermekszám, de nem érte el még az 1930-as évek szintjét sem.

Meddőség

A gyermektelenség, mint mindenütt, Esztelneken is nagy átok: okát az asszony betegségében, méhének *ferdeségében* látják, bár előfordul, hogy a férfit vagy mindkét házastársat hibáztatják érte. Ellentétben a csernátони felfogással, amely szerint ilyenkor nem bűn a szomszéd kakasának kukorékolását meghallgatni⁸⁴, „itt mással nem csinálhat a fehérség, mert kikap az urától”. A *meddő asszonyt* ráolvasással, varázssitalokkal sem *kúrálták*; ehelyett ő maga inkább imádkozással, böjtöléssel, fogadástétellel próbált segíteni a baján. Az egyik asszony pl. „addig imádkozott, míg három fia s egy leánya született”. Másvalakinek is sikerült szülnie, de csak 12 évi házasság után, miután *kierősödött*. Ma az ilyeneket fürdőre küldi az orvos.

A népesség stagnálása

Fentiek alapján érthető, hogy az utóbbi száz év alatt hullámozott ugyan, de semmit sem nőtt a népesség: a falut 1869-ben 1093, 1965-ben 1102, 1973-ban pedig 1080 ember lakta.⁸⁶ Nem nőhetett az elvándorlás miatt s azért sem,

mert a múlt században sok gyermek született ugyan, de az akkori egészségügyi körülmények miatt sok meg is halt. Ráadásul időnként járványok pusztítottak: 1879-ben pl. — a halálozási anyakönyv tanúsága szerint — a *roncsoló toroklob*, vagyis a diftéria tizedelte meg a lakosságot. Mire pedig a korszerű orvosi kezelés jóvoltából minimálisra csökkent a gyermekhalandóság, a faluban már alig van, akit meggyógyítani: kevés gyermek születik, s azok egy része szintén megszűnik falusi, esztelneki lakos lenni.

A KICSIBUBA ÉS ANYJA

Az élet indító és befejező mozzanatai, a születés és a halál körül még a modern ember is érez valami misztikumot. Hát még mennyi titkot sejtethet bennük az, aki a biológiai törvényeket nem ismerve, azokat érdemben befolyásolni nem tudta, s így ki volt szolgáltatva hatalmuknak. Az anya igen gyakran hiába szorongott születendő gyermeke vagy kicsi csecsemője testi-lelki egészségéért, hiába hadakozott a betegségekkel, hiába vetette latba kora, közössége tudásának legjavát, s ha az már nem használt, az előző nemzedékek praktikáit is.

A közművelődési és közegészségügyi állapotok alacsony színvonala, az emberi kiszolgáltatottság következtében a primitív gondolkodásmódból fakadó szokásgyakorlatok évszázadokon át, nagyanyáról unokára öröklődtek. Igaz, nem mindig érintetlenül: a megváltozott körülmények közt elveszthették eredeti jelentésüket, új magyarázatot kaphattak, vagy kiegészülhettek a középkori orvosi gyakorlat ma általában szintén kétesnek ítélt eljárásaival. Ez volt a helyzet Esztelneken is a XX. század első harmadig, amikortól a modern természet- és orvostudomány vívmányai a tanult bábák, orvosok közvetítésével ide is kezdtek eljutni s a hagyományos eljárásokat háttérbe szorítani.

A néphit és a tudomány küzdelmének, a szokások tartalmuktól való megfosztódásának, üres szóbeli emlékké válásának, majd végleg feledésbe merülésének időszaka a ma élő nemzedékek megvallatásával még jól kitapintható.

A terhes asszony

A néphit szerint az az asszony, akinél *baj van, úgy van*, aki *úgy áll a sorsával, állapotos, hordozós*, magatartásával nagymértékben befolyásolja születendő gyermeke egészségét, testi-lelki tulajdonságait. Ha ugyanis megérinti a környező világ egyes élőlényeit, tárgyait, vagy ha valamilyen kellemetlen élmény hatása alá kerül, az érintett, megnézett dolog külső jegyei, illetve az azok által kiváltott megrendülés, sokkhatás tünetei átszármaznak csecsemőjére. Felelős tehát érte. Ezért cselekedeteit, táplálkozási szokásait egész sor megelőző, óvó jellegű intelem korlátozza. Ezek a babonás szokások szívósnak bizonyultak Esztelneken, túlélték a más természetű tudománytalan felfogásokat — nem egyet közülük még ma is tartanak —, s ez bizonyos fokig magyarázható is: rendkívüli állapotukban a gyermekeik jövőjéért aggódó anyák a szokottnál jobban hajlottak a misztikum felé.

Így még a mai középkorú nemzedék is példák sorával bizonygatja, hogy ha a *hordozós fehérszép* gyümölcsöt vagy valamilyen növényt tesz a kötényébe, gyermeke arcán ahhoz hasonló *anyajegy* üt ki. Egyvalakinek törött eperlevél, másnak fekete szilva, ismét másnak bazsarózsa alakú az anyajegye. Az anyja — azt tartják — elháríthatta volna tiltott cselekvése káros kö-

vetkezményeit, „ha eszébe jutott volna az állapota”. A rá gondolás szuggesztív erejében való hit a prelogikus gondolkodásmód öröksége, csakúgy, mint az egymástól idegen dolgok pusztán hasonlósági alapon való összekapcsolása, eredeztetése, hiszen ok-okozati összefüggések helyett misztikus kapcsolatokat tételez fel mindkettő.⁸⁶ Utóbbira különösen sok a példa. Az esztelneki terhes asszony szőrös állatot sem vehetett az ölébe, nehogy gyermeke *szőrös* legyen; ugyanezért macskába, malacba sem rúghatott, báránybőr sapkára sem ültetett. Ha sírba nézett vagy halottat látott, *sápadt* lett a kicsinye; ha csúnya „állatba, emberbe tátotta bele a száját”, azt *megcsodálta*, akkor csúnya gyermeket szült. Ezért mondhatja a csúfolódó:

Azért nőtt akkorát a te ocsmány fejed,
Mert az édesanyád bivalyat csodált meg veled!

Tudnak olyanról, akinek szőrös háta, fekete babos *tompora* egy medve megcsodálásának a következménye. Ezen is lehetett volna segíteni, ha a kritikus pillanatban az anya „megfogta volna az övét”, amely a rá gondolással azonos kimenetelű cselekedetnek számított.

Analógiás, hasonlóságon alapuló további tilalom az, hogy a terhes ne tagadja le állapotát, mert akkor gyermeke is néma lesz. Ugyanígy meggondolásból, azért, hogy *forradásos* ne legyen a csecsemő teste, és seb se *verjen ki* rajta, a leendő anyát óvták a *vadmarta* (ülű, medve, patkány stb. megsebezte) *hús* fogyasztásától. Erre is van példa: „V. A.-nak forradásos vót a nyaka. Anyósom testvér vót ennek az anyjával, akinek az ura vadőr vót. Anyósom betegágyba vót, a vadőr vadhúst hozott, s a fiának a nyakán ki-vert.” A szomszédos Bélafalván még kisleány sem ehetett emiatt vadhúst.

A terhesség általánosan számon tartott velejárója, a *kévánósság* is részben azért volt kárhozatos, mert a gyermek *örökölte*. Állítólag sok másféle baj forrása is lehetett: ha az anya elől eldugták a megkívánt ételt, *kikelt* a gyermek füle, vagy még gyakrabban a magzatja *ellett* s „a szájacskájában ott volt az étel”, tehát tulajdonképpen a gyermek kívánta. Jobbik esetben csak koraszülés következett be. Ez a hiedelem olyan közismert, hogy talán nincs is idősebb asszony a faluban, aki ne tudna rá akár vele, akár ismerősével megesett példát felhozni. B. G.-né meséli: „Állapotos vótam, de mán hét hónapos. Odalenn a Nagymezőn vót a földünk. Törökbúzáat vettünk bele, s mentünk, nézzük meg, lehet-e kapálni? Vittünk a bácsnak egy kenyeret. Mikor az esztanaajtót kinyitottuk, a bács kiáltotta:

— A sajtos pócra tegyék fel!

Abba az órába levágtak egy bárányt. Annak fele a sajtos pócon vót. Nem ettem belőle, nem es kívántam. Később menyünk, nézek vissza, hát jó a bárányhús utánam.

— Mit nézel? — kérdezte az uram.

— Jó a bárány utánam.

— Jó az anyád öröme!

A szemem világa elveszett. Míg hazaértem, vagy tíz helyt le kellett üljek. A lábamból az erő kiment. Leültem a küszöbre. Anyósom mondta:

— Valamit láttál. Mé nem kértél?

Nem akartam megmondani, de mán beteg vótam. Visszament az uram, de mán a hús nem vót ott, elvitték. Anyósom csirkét sütött. De hiába. A falat es rágtam le. Harmadnap ellett a gyermek.”

A vetélésnek egy másik oka az esztelniek szerint a megijedés: a megremült asszony „elejtette, nem tudta szorítani” a terhét.⁸⁷

A fentiekől eltekintve a *megbetegedés*, vagyis teherbe esés az asszony életmódján és életmódján keveset módosított. Mindent evett, ami jólesett, sőt igyekezett jól táplálkozni, hogy jól fejlődjék magzatja. Rossz közérzetét, égését teával kezelte. A testi megerőltetéstől, emeléstől hasztalan óvták: körülményei szorításában ha *jövője volt* is, tehát szülés előtt állt, a szülés pillanatáig teljes értékű munkát kellett végeznie. Így aztán megszokott eset volt, hogy a mezőn vagy kaszálón hozta világra gyermekét.

Jóslások

Mint mindenütt, Esztelneken is találgatják, hogy a terhes asszonynak fiú- vagy leánygyermek születik-e. Jövendölnek a hasa formájából: „Jaj, fia lesz, met igen hegyes.” Ha meg *ki van telve*, megállapítják: „Na, leánya lesz.” A májfoltos arc is leányt ígér. Számít aztán az anya közérzete: „Biztos fiú lesz, met igen viszi.” Azok, akik már szültek, előző terhességükhöz viszonyítanak: „Ez fiú lesz, met másképp érzem magam, van étvágyam.”

Régebb más, véletlen előjelekből is vontak le analógiás következtetéseket: ha a *várandós* az úton vasat talált, akkor fiút, ha ruhadarabot, akkor leányt jósoltak neki. Szokás volt a *szövő lefagyásakor* az utolsóként kieső *cséppel* kiküldeni valakit az utcára: „Szaladj, fiam, nézd meg, ki jön, férfi-e vagy nő?” — abban a hiszemben, hogy a szóban forgó terhes asszonynak eszerint lesz fia vagy leánya.

Mivel a valóság sokszor rácafolt a jövendölgetésekre, nemigen hisznek bennük. Találgatják, de hozzá is fűzik: „Alapjába véve nem lehet tudni előre. Nem nyúl be senki.”

Szülés

A természet rendjét az egykori siralmas közegészségügyi állapotok gyakran fordították a visszájára. Így a vajúdo nő is nemegyszer élet helyett a halál számára nyitott kaput, amin ő vagy kicsibabája könnyen besétálhatott. Ebben részben közössége életszemlélete volt a bűnös, mert fontosabbnak tartotta a munkát, mint a szülésre való felkészülést, „hiszen bőcsű s culának való rongy minden háznál vót”. Ha a gyermek hirtelen a mezőn vagy úton jött a világra, az anya sem hozzáértő segítségre, sem higiénikus műterekre nem tarthatott igényt: jó volt, ha került valaki, aki kövel elvágja a köldökzsinórt. Ha otthon *lett beteg*, otthon jöttek rá a szülési fájdalmak, még maga körül rendet kellett teremtenie: separt, tiszta ruhába öltözött, és csak akkor szalasztott bába után, ha nagyon *fogta már*. Sokszor a *másavíz* is *element*, mire az megérkezett.

A szülés sikere a bábaasszony tudásától, ügyességétől függött. A század elején még meglehetősen ritka volt az a falu, ahol szakképesített bábák működtek.⁸⁸ Esztelneken is egy helybeli, hathetes tanfolyamot végzett asszony fogta, vagyis segítette világra a gyermeket, termény vagy viszontmunka fizetségért. Mivel mesterségét a nagyanyjától örökölte, sok mindenben a hagyományok szerint járt el. Hitt a babonákban, s ezek irányították cselekedeteit is. Érdekes, hogy bár utódai szerint „borzasztó dolgokat művelt”⁸⁹, a falu népe szépen emlékezik rá: „Jó bába vót erősen, az asszonyoknak sok teje vót. Nem halt meg a keze között egy anya sem.” Egyetlen bocsánatos bűneként részegességét róják fel. Ha *váróban vót* a gyermek, vagy nehéz volt a szülés,

az éjszakát a szülőanyánál a *kanapéra* kucorodva töltötte, s közben egyet egyet kortyintott a pálinkásüvegből.

A jelentős eseményen a család női tagjai — köztük a leányok is — jelen voltak. A férfiakat, gyermekeket kiküldték. A szülés módját a *szülő asszony* ereje és szokásai határozták meg. A fájós derekúak *lekucorodtak*, mások *térdre álltak* vagy *cseberre ültek*, illetve két, egymásnak derékszögbe állított székre helyezkedve, az aláhelyezett mosdótálba szültek. Legtöbbször azonban — hiszen eljártak szolgálni s „egy kicsit a szemük kinyílt” — már a század elején viaszosvászonnal vagy gumilepedővel megvetett ágyba *hanyattán*⁹⁰ feküdtek. A méh tágitására a bábaasszony kicsi székeket helyezett a földre, amelyen vajúdó négykézláb fel-le mászott. Más esetben a szülő asszonyt a dereka alá tett lepedőnél fogva felemelte, és megnyomta a hasát. Azt mondják, egy másik tanulatlan bába még drasztikusabban járt el, másvilágra küldve anyát és gyermekét: „Már mikor *eléjött* a gyermek, kapta magát, s a kezét gyeplővel a kilincshez kötötte, majd az ajtót kinyitotta, s csapta be.” Ennyi ártalmas kísérletezéshez képest az öregek analógián alapuló tanácsa, hogy „a vajúdó asszony a gyűrűjét húzza le, mert ettől a méhe gyorsabban tágul”, semmi veszélyt sem jelentett.

A *köldökszinórt* a bábaasszony ollóval vágta el, és kendercérnával kötözte el. Ha a *buba kínok közt* jött a világra, vagy nagyon *gyenge* volt, két lábánál fogva a hátát hidegvízzel jól *meglepcsegtette* (meglocsolta), majd minden porcikáját zsírral, tejjel bekente, megfüröszttötte, *bépókálta*, a fejét *formásra idomítva bekötötte*, s az anyja mellé fektette. Ez utóbbit később a szakképzett bábák helytelenítették, mert szerintük ettől könnyen *megfojlott* a gyermek. Ezután a *beteg asszonyt* vette gondozásba. Üvegbe fűjtatta, hogy a *mása* (méhlepénye) eltávozzék a testéből, nem számolva azzal, hogy az erőlködéstől *gusát* lehet kapni. Ezt követően a szájában felmelegített pálinkával — amiből a rossz nyelvek szerint jócskán lenyelt — a méhet jó két órán át *masszérozta*. Arcát, hogy *pecsétes* ne maradjon, a gyermek első füröszttővizében megmosta. *Utórágás* ellen *petrezselyemlapit* tett a beteg asszony hasára, de leginkább a pálinkát ajánlotta, amitől a legtöbbször meg is részegedtek. Az *elakadt vizelet* megindítására *petrezselyemfőzetet* itatott, székelési zavarok ellen pedig *beöntést* adott. Végül a hasát törülközőbe csavarta és varrta, hogy kapja vissza eredeti formáját.

Az 1930-as években a szomszédos Bélafehérván egy papolci származású szakképesített bába telepedett meg, aki az egész környéken, öt faluban ellátta a teendőket. 1943-ban Esztelnek külön is kapott bábaasszonyt. Egyiküknek sem volt könnyű dolguk, mert meg kellett küzdeniük az évszázadok alatt beidegződött szokásokkal, amelyekről az esztelneki asszonyok nehezen mondtak le. Különösen a *vadasabb* felszegiek ragaszkodtak a hagyományaikhoz. Egyesek elbújtak a bábaasszony elől, olyannyira, hogy annak még segítségével se maradt, mások viszont túlzott érdeklődést tanúsítottak, s ez esetben a sok szájatató közül kénytelen volt a hasznavehetetleneket kiküldeni. A szülést a tanult bábák az előírt módon, a higiéniai követelmények betartásával vezették le, s emiatt a más módszerekhez szokott asszonyokra rá-rá kellett pirítani: „Nyugszik-e az ágyban, mert ha nem, hozzanak olyant, aki bírja ezt a sok hóbortot.” A tanult bábák az újszülöttet első nap nem füröszttötték, csak olajjal kenték be. Másképp pólyálták. A csecsemőt nem az anyja mellé, hanem bölcsőbe fektették, feje alá nem tettek párnát, hogy a gerince egyenes maradjon. A szülő asszonyt nem kengették szesszel, mert attól szerintük visz-

szérgyulladást lehet kapni. Az üvegbefújást is ellenezték. Újításukat az asszonyok kezdetben bizalmatlanul fogadták: nem vitatkoztak velük, de távollétükben mindent a megszokott módon hajtottak végre. Mégis szerették őket, mert amíg orvosi rendelő nem volt a faluban — 1950 előtt —, ők vágták ki a sebeket, végezték a gyomormosást, kezelték a könnyebb eseteket, a nehéz betegeket pedig a városba küldték. 1962-ben Esztelneken szülőotthont létesítettek négy ágygal, ami pár évig működött. Azóta az asszonyok a kézdivásárhelyi kórházban szülnék.

A hozzátartozók aggódva lesték, hogy a kis érkező épkézláb-e, normális-e, s ha igen, örömteljes büszkeségükben már nem számított, hogy *férfigyermek-e* vagy *leányka*. Ha netalán halva született — aminek oka a bábaasszony szerint a magzat harántfekvése volt —, nagy szomorúsággal, szertartás nélkül a temető külön részébe temették el, ahol a keresztleletlen gyermekek pihentek. Ha meg az anya halt meg szülés közben, nem bánták, ha a csecsemő is *utána megy*. Ezért, amikor elnyújtották, a gyermeket jelképesen a lába közé benyújtották. Ha az mégis megélt, apja nevelte fel, vagy közeli rokona vette örökbe.

Annál nagyobb örömmel vették tudomásul, ha burokban született, mert az ilyenről azt tartották, hogy nagy szerencse vár rá az életben, vagy *jósló* lesz, de csak akkor mond igazat, ha szülei nem árulják el a titkot. Foggal született, különleges képességű gyermekről nem hallottam. Csupán a hetedik fiúról jósolták, hogy *nagyszerencsés* lesz, megtalálja az elásott aranyat, mely *Szentgyörgy* éjjelén lánggal kicsap.⁹¹

A nyolcvankét éves Bartók Dénesné egy gyermekkorában hallott, ma már feledésbe merült történetet mesélt el. Eszerint a szülés utáni első éjszakán a szellemnek asztalt terítettek. Amit akkor álmodott a bábaasszony, bevált. Így egy gyermekről megjósolta, hogy tizenkét éves korában vízbe fül, s valóban így történt, bár igyekeztek elhárítani a veszedelmet.⁹²

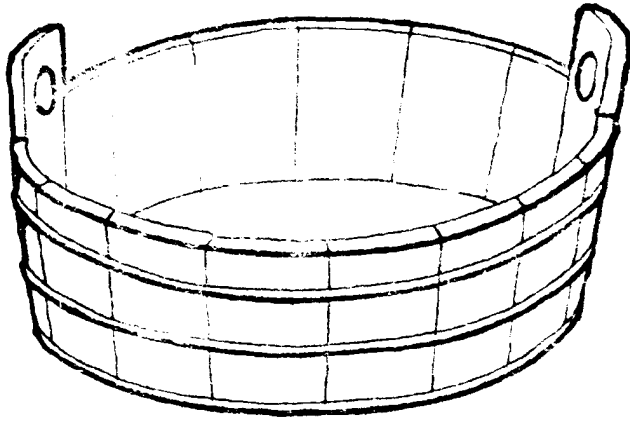
Az első hat hét

Anya és gyermeke életében talán nem volt kritikusabb időszak, mint a szülési, születést követő első hat hét: legyengült, avagy még zsenge, erőtlen szervezetük talán sohasem volt fogékonyabb a betegségekkel szemben. A kezdetes gyámoltalanságától, védtelenségétől, veszélyeitől megriadt emberi lélek a mindenkorinál fokozottabb mértékben fordult ilyenkor menedékért a természetfölötti hatalmakhoz.

A csecsemő testi gondozását — fürösztését, pólyálását, etetését, altatását — s az anya egész életmódját e másfél hónap során az emberi gondolkodás legkülönbözőbb állomásain keletkezett babonás hiedelmek, jóslások, óvó-tisztító varázscselekvések kísérték végig. Ezek persze századunkban már mindinkább talajukat veszített, nehezen felidézhető emlékké váltak.

A csecsemő fürösztése

A néphit az életkezdő eseményeknek fontos, az élet egészére kiható szabályozó szerepet tulajdonít. Ilyen mindenekelőtt az első *férésztés*, mely „fontos időpont” a gonosz ártalmait ellen való védekezésre és a gyermek jövőjének formálására.⁹³ Ezért hozzá a bábaasszony különös gonddal készítette a vizet. Analógiás elgondolás szerint, a gyermek tisztaságának biztosítására, anyától kifejt első vagy *fecstejet* cseppentett bele, majd bőségvarázslás szándékával — hogy az újszülöttnak szerencséje legyen — pénzt dobott a vízbe.

3. A *feresztőcseber*. Készítői helybeli vagy kézdialmás kádárok.

De tett bele gyógyfüveket is: *sárigvirágot*⁹⁴ hasmenés ellen, leánynak rózsaszínű, fiúnak lila *ótófü*t, vagyis *ótóvirágot* az *ótvar* megelőzésére, illetőleg *ótott szenet* az elhárítására.

Ez a szokás a század első harmadában kimaradt, mert a tanult bábaasszonyok már hipermangánnal fertőtlenítették a fürösztővizet, s mire az első hét leteltével az anyák kezdtek fürösztetni, már — a néphit szerint — csak a tényleges betegség bekövetkezése esetén volt szükség gyógyfüre.

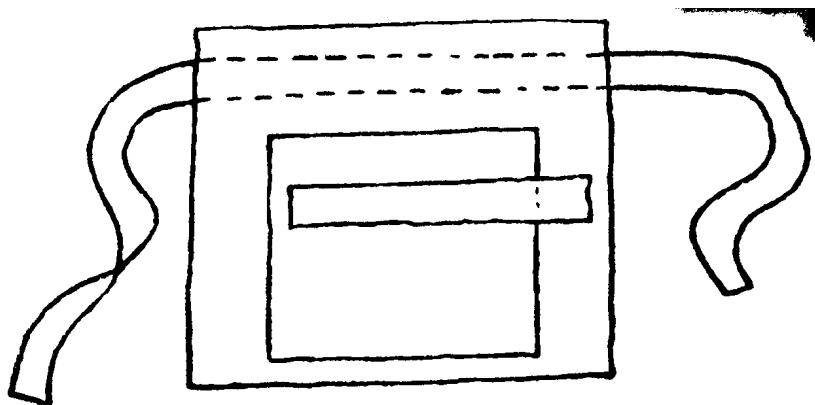
A fürösztővizet annyira melegítették, hogy a könyökük *elállja*, vagyis bírja, majd *tekenyőbe* vagy *feresztőcseber*ként használt *törzsölőcseber*be öntötték. Utóbbi a helybeli Fekete Károly, Csavar Máté vagy a kézdialmás kádárok készítménye volt (3. r.).⁹⁵

Az első hat hétben naponta kétszer, reggel és este fürösztöttek, mert azt tartották, ettől nő a gyermek. A csecsemőt belefogták a *kivevő pelenkába*, feje alá is pelenkát tettek, s a vízben *locsolgatták*. Mielőtt megszappanozták volna, rendszerint ujjukra csavart vizes ronggyal *meghabargatták a szájacsckáját*, különösen akkor, ha *tejes* volt a nyelve, hogy *szájpenészt* ne kapjon s majd tisztán beszéljen. Az eredmény a tanult bábaasszonyok szerint a vártnak az ellenkezője lett: a *pirinkó* éppen e művelettől kapott *szájpenészt*, ami ha a *torkára ment*, halált okozott.

A fürösztővíz kiöntését jó néhány ma még általánosan ismert, óvó jellegű intelm korlátozta: a több ezer éves prelogikus integritásos gondolkodás önmagát túlélő emlékei,⁹⁶ amelyek rendszere szerint a kisgyermeket a hozzá tartozó fürösztővízzel meg lehetett rontani. Analógiás elképzelés szerint, ha a vizet tisztátalan, *pisís, ganyés helyre* öntötték, a csecsemő *sebbel telt meg*. *Tiszta helyet* kerestek tehát, vagy *csepegés alá loccsintották*, ahol nem *járják meg* az ártani vágyó *szépasszonyok* sem. Minthogy ezek éjjel garázdálkodtak, este a vizet mindig a cseberben hagyták. Aki éjszakára kiöntötte, az „a szerencsét öntötte el.”

Pólyálás

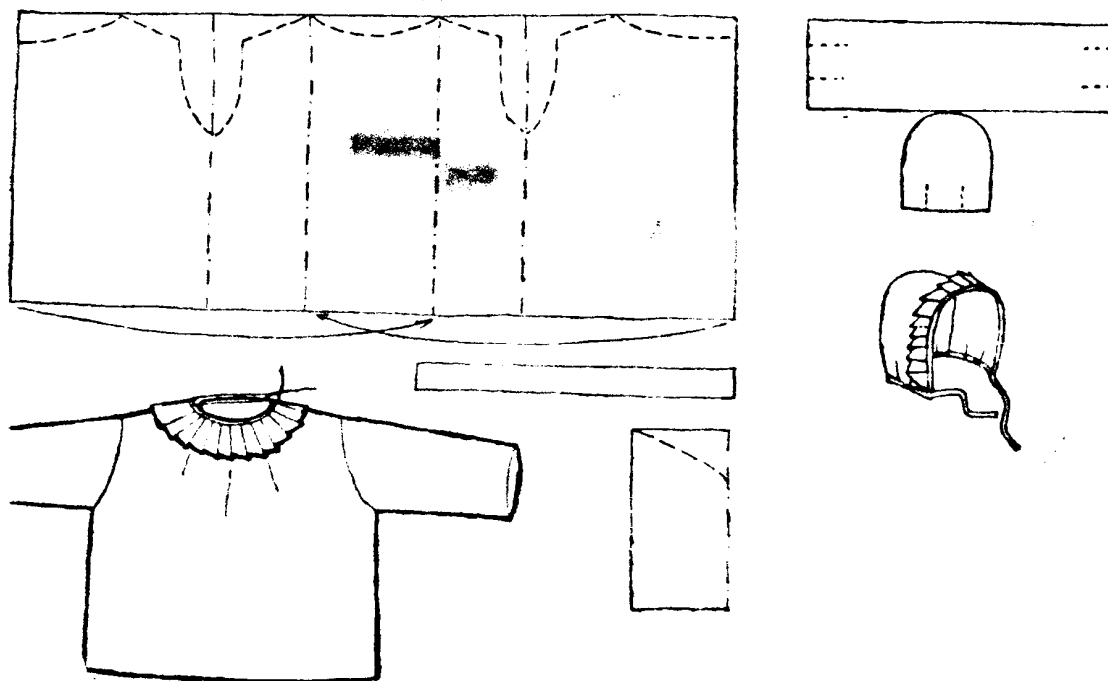
A fürösztővízből kiemelt csecsemőt édesanyja — avagy első héten a bábaasszony — ölébe vette és *ptű, ptű, sohase igizzenek meg* szavak kíséretében a megbetegedés lehetőségét *elköpte*.⁹⁷ Majd az ágyon vagy az ölében *bépókálta*, tréfásan mondva: „Jó szorossan, nehogy elfusson.” Valójában, pólya

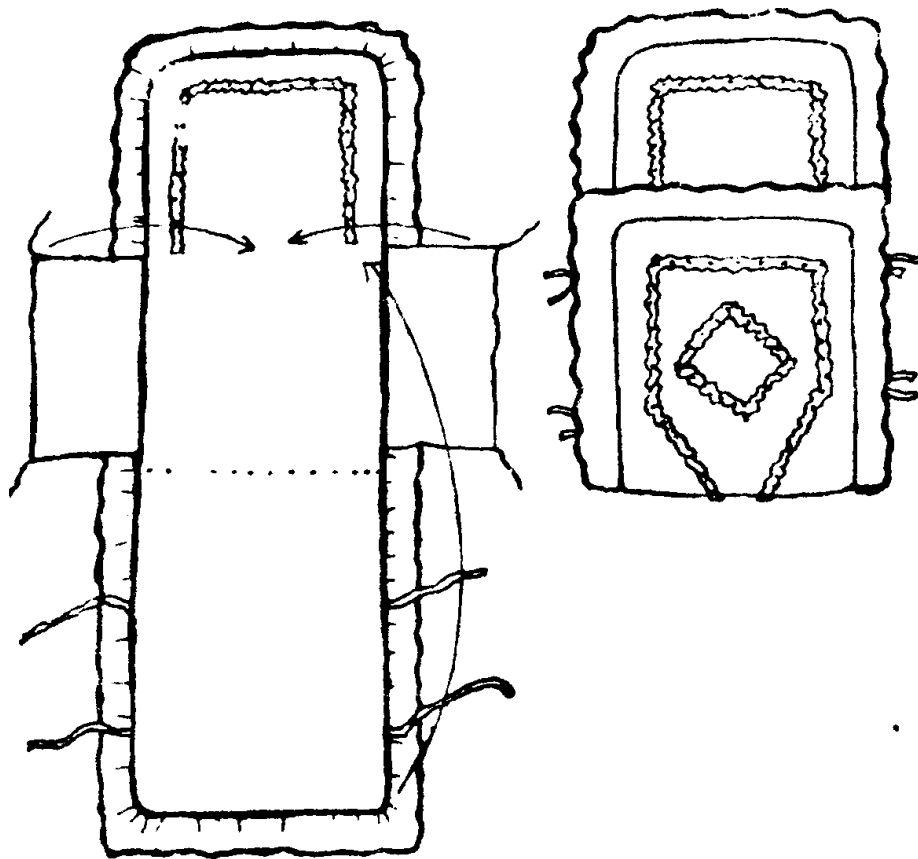
4. A régi *cula* (pelenka) emlékezet szerint.

meleget tartott, az újszülött épségét, csontjainak egyenes növekedését biztosította, és ezáltal egészségét védte. A kicsit főként a megfázástól féltették, mert a *hasacskája felhülésében* látták a hasmenés okát. Az asztalon nem pólyáztak, mert ez különös tiszteletben álló bútordarab volt,⁹⁸ s ha valamelyik fiatalasszony rátette a gyermeket, az öregek rászóltak: „Letakarítsd onnan!”

A *culát*, vagyis *pelenkát* (4. r.) használt inghátból vagy rossz szoknyából, *köntösből hasították*. Anyaga eszerint beszegetlen *gyócs* vagy *parkétocsk*a volt. Előbb négyujjnyi széles fehér csíkkal, a *ködökronggyal* átsavarták a baba derekát. Felsőtestére *ingecskét*, kötött *réklicskét* adtak már a század elején is. A leányka fejére rózsaszínű, fiának kék fodros, csokros *csepszecskét* kötöttek, ami *varróné* munkája volt (5. r.). Ezután egy nagyobb, négy-szögletű, egyenes fekvésű *gyolcsba*, a *belső culába* belesavarták külön-külön a *lábacska*it, hogy egyenesek maradjanak, a *karocskáit*, nehogy *esszekörmölje*

5. A csecsemő *ingecskéje*, *csepszecskéje* és szabásuk emlékezet szerint.

6. A donyha.

magát vagy *felijedjen* tőlük. Végül balról jobbra ráhajtották az egy m²-nyi, színes, vastagabb *legszélső rongyot* vagy *külső culát*, visszatűrték a láb alatt, majd *hímesen szőtt* vagy horgolt, rendszerint Kézdivásárhelyre vásárolt szalaggal, a *pókakötővel körbekötötték*; a hóna alatt körbecsavarták, a hasánál, a hátánál, a horgasinánál, a lábszárainál ferdén vezették, a bokájánál ismét körbe tekerték, majd a végét *bécsíptették* és a mellén kézzel keresztet vetettek. Ilyen szoros kötelékben csak az első hat hétben tartották a kisbabát. A szakképzett bábaasszonyok elleneztek a karja lekötését, megpróbálták leszoktatni róla az asszonyokat, ám ez nem ment olyan könnyen: „Mikor mentem el, úgy hagytam, mikor jöttem vissza, nem úgy kaptam” — emlékezik vissza a hetvenhat éves Acél Ágostonné.

A pólya helyét az 1930-as években a paplanszerű, házilag is megvarrható *donyha* (6. r.) kezdte átvenni. A következő nemzedék már ezt használta.

A pólyát éjszakára nem hagyták kint, mert azt tartották, általa megrontható a csecsemő, *elválthatják* a szépasszonyok, de legalábbis álmatlanságot okozhatnak neki.⁹⁹

Anyatej, szoptatás

A legfőbb csecsemőtáplálék, az anyatej bőségét az esztelneki asszonyok részben tejképző étrenddel: krumplis, mákos, köményes ételek fogyasztásával, részben pedig babonás cselekedetekkel próbálták biztosítani. Utóbbiak többsége az integritásos gondolkodásmód nyomait hordozó mágikus eljárások maradványa. Ezek rendszere szerint a tej akkor *apadt el*, illetve *ragadt el*, ha nem kötötték házhoz: ez esetben az anyával érintkező személy, a házból kiadott tárgy vagy a folyóvíz *elvihette*. A jelképes házhoz kötés elsősorban abból állt, hogy az egész mennyiségre kihatással levő első, azaz *előtej* vagy

fecstej egy részét a pince sarkába elásták,¹⁰⁰ mint ahogy a gyermek otthonhoz szoktatása érdekében a *gyermekházat* is az istálló padlása alá, a köldökzsinórt pedig a gerendába rejtették, másrészt pedig bőségvarázsló szándékkal a kisbuba fürösztővizébe tették. Az első hat hét során arra is vigyáztak, hogy semmit ki ne adjanak a házból, de legfőképpen tüzet, égő szenet ne, mert ez nemcsak a tej, hanem a szerencse kiadásával is egyet jelentett. E szabályt akkor is szem előtt tartották, ha tehén borjazott meg.

A tej bárkire elragadhatott, aki az anya közelébe került, még tulajdon csecsemőjére is: ennek megelőzésére szoptatás után ingével megtörölte a gyermek száját. Továbbá elvihették az ágyára ülő látogatók, még férfiak is, ha távozáskor nem dobtak *fócocskát* a ruhájukból, nem törtek le és adtak egy darab ágat a kosarukból, amiben az ajándékot hozták, vagy nem hagyták ott bár a pálinkásüveg dugóját, és szándékukat nem erősítették meg szavakkal: „Tejet, álmat, mindent itt hagyok, nem kell semmi.” Ha meg két *szoptatós fehérnép* találkozott, elővigyázatosságból egymás kezére fejték.

Az elragadt tejtől elvivője — akinek megduzzadt tőle a *meje* —, csak úgy szabadulhatott meg, ha visszajuttatta eredeti tulajdonosának: kenyérré fejte s megetette vele. Így mindketten jól jártak. Csak akkor merült fel probléma, ha mindkét asszony szoptató volt, mert ez esetben a tej visszaadása az elvivő becsületén múlt. Ilyenkor egyformán ettek a kenyérből.

Hogy a víz ne *vigye el* a tejet, a gyermekágyas hat hétig nem áztathatott kendert, nem *rázhatott ruhát*, sőt a patakon se mehetett át. Utóbbira igaz, rákényszerülhetett, s ilyenkor — jóvátételként — háttal a vízre hajolt, és az edényt annak folyása irányában tartva, tehát visszafelé merített belőle, majd három cseppet meg is ivott. Ez a cselekedet eredetileg az ellenséges, rontó szellem félrevezetésére irányult.

Ha a tej elragadásának más okát nem lelték, azt az anya *ijedtségével* magyarázták. Elképzelésük szerint ennek a betegségnek a gyógyítására *holdfotán* és *újságon* forró viaszt kell önteni, mely a hideg vízben az ijedelmet okozó élőlény alakját veszi majd fel.¹⁰¹

Némelyik asszony minden felsorolt előírást betartott, s mégsem volt teje. Az ilyen kiábrándultan látta be: „akinek egyszer elvitték, többet sohase lesz.” A többségnek azonban — s ezt a bábaasszony hozzáértésének tulajdonítják — annyi volt, hogy éjszakára *csupa luszt* volt a háta közepe. Ma állítólag a fiatal anyáknak kevés a tejük, és ezt a modern életforma, az ingázás, éjszakai műszak terhére írják. Talán ezért közismertek az említett hiedelmek, noha jó részükön mosolyognak már.

Az első szoptatás időpontja attól függött, hogy milyen hamar jött meg az anya teje, de számított a csecsemő erőssége is. Rendszerint csak két nap eltelte után került reá sor. Addig *kalánkából köményteát* vagy vízzel hígított tehentejet adtak a kicsinek. Sokan cukrozták is, ezt azonban a bábaasszonyok helytelenítették. Az előtejről azt tartották, hogy *elcsapja* a gyermek gyomrát, ezért *kifejték*. A szakképzett bábaasszony felvilágosítása után, aki szerint *kitakarítja*, ellentmondásossá vált az asszonyok álláspontja: ezt is, azt is kezdték hinni, s egyikben sem bíztak eléggé. Kompromisszumos megoldással nyugtatták meg magukat: „Mind úgysem tudtuk kifejni, jutott a gyermeknek is.”

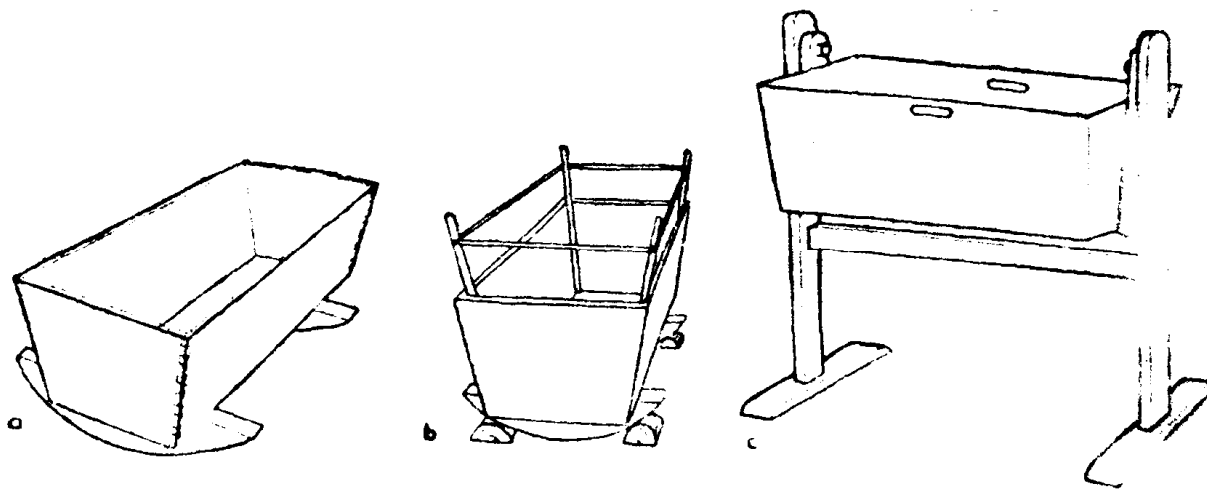
Annyiszor szoptattak, ahányszor a gyermek sírt, ezenkívül fürösztés és pólyálás után is. Az anya megnyálazta a mellbimbót, ölébe vette a csecsemőt, s a „szájába gyűrte a csecset”. A rendszertelen táplálás gyomorártalmak,

a mell megnyálazása szájpenész forrása volt, ezért a bábaasszonyok igyekeztek mindkettőről leszoktatni az anyákat. Akinek teje nem volt, kiskanálból tehéntejjel etette a gyermekét. *Szoptatós dajkát* a faluban nem fogadtak, az azonban megtörtént, hogy a bőtejű asszonyok Kézdivásárhelyre szegődtek szoptatni. Ha az anyának valahová el kellett mennie, előfordult, hogy a szomszédasszony szoptatta meg kicsinyét.

A mellet különösképpen nem gondozták. Ha a tejtől nagyon meg volt telve, akármilyen kicsi ütéstől meggyulladt, *kikelt*. Ilyenkor vizes kendőt tettek rá, amíg *megtért*. Mások *keréksáros*, azaz *degettes* ronggyal puhították. *Doktori könyvek* is forogtak közkézen, annak az előírásait is kipróbálták. Így a *keseűlapi* gyökerét megtisztítva két kő között összetörték, tejben megfőzték, rozs- vagy lenmaglisztet s egy kevés zsírt adagoltak hozzá. Ezt az *írt* kenderrongyra kenve borították a *tűző sebre*, míg az *kifakasztotta*. Utána tűzön *eligecke* megpuhított keserűlevéllel borogattak. Akadt, aki a keményedést saját magának borotvával vágta ki.

Altatás, a csecsemő álma

Az első héten a kicsibaba az anyja mellett feküdt. Amint az anya felkelhetett, külön fekvőhelyet, *böcsűt*, esetleg *tekenyőt* vagy még ritkábban *kosarat* vetett meg számára. A legáltalánosabban használt böcső, a *ringó*, barnára mázolt, alacsony, felfelé szélesedő, ládaformájú, haránttalpú asztalosbútor volt, rendszerint helybeli vagy kézdivásárhelyi mestermunkája (7. a-c r.). Némelyek magas tetejű függesztett *ringót* vásároltak.¹⁰² A böcsőül szolgáló bútor aljába *surgyé*, rá *csepűlepedő* (utóbbi el is maradhatott), a csecsemő feje alá pedig *párnácska* került; utóbbit a tanult bábaasszonyok helytelenítették. Takaróként többrét hajtott *pokrócdarabot*, újabban *paplankát* használtak. A böcsőben fekvő gyermeket nem szokták lekötözni, pedig könnyen kieshetett. Igaz, némely anya azon az alapon, hogy a csecsemő kéthónapos koráig úgysem tudja, mi a *rengetés*, később pedig olyanok lesznek az igényei, ahogy szoktatják, nem *rázta* a böcsőt. A szakképzett bábák is hasonlóan vélekedtek. Mégis a legtöbb asszony síró kisedét ringatással s dúdolással próbálta elhallgattatni. Este a lábával *mozgatta* a böcső talpát, éjszakára pedig az ágyból rákötött *madzagnál* fogva *huzigálta*, *fűrészelt* az urán keresztül. A nagyobb

7. Böcsűfélék: a. *ringó* Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 7762; b. hasábfával kitámasztott, léccel magasztott *karosböcsű* az állni tanuló gyermek számára, emlékezet szerint; c. függesztett ingó.

gyermekek játékból is ringatták kistestvérüket úgy, hogy a bölcsőn áthalva maguk is hintáztak.

A kisbaba napközben az ágyon feküdt. A bölcsőt ilyenkor az ágy alá vagy a sarokba taszították, a kis szalmazsákot pedig száradni tették. Ma éjjel-nappal nagy- vagy kiságyon alszik, bölcsőt csak a legkritkább esetben, a *sírónak* szereznek. A faluban így alig lehet találni egy-két talpától megfosztott példányt. A rossz emberre viszont most is mondják: „Szúette volt a böcsű, amiből az anyád rengetett.”

Annak örvendtek, ha a gyermek jókat *aluszik*: ilyenkor nem volt baj vele, és úgy tartották, hogy ettől nő. Az éjszaka is éber, síró kisbabának a néphit szerint *elvitték az álmát*, vagyis a háznál megforduló idegen személyek, pl. a látogatóba jött asszonyok nem hagytak rongyfoszlányt, nem dobták vissza a dugót. Álmatlanságot okozott az éjszakára kint hagyott csecsemőruha, és mint korábban láttuk, az este kiöntött víz is. E betegséget *máklével*, a mák főzetével gyógyították, részben kényelmi, másrészt viszont gazdasági okokból. A szülőknek munkába kellett menniük, és másképp nem merték magára hagyni a csecsemőt, pedig, amint utólag elismerik, ez nem tett jót: ha túl sokat kapott belőle, „az esze odalett”, *tetentökká* vált. A bábaasszony szerint „kivastagodott a nyelve”.

Megkísértett beteg asszony, kicserélt gyermek

A vajúdasban túlságosan kimerült anyák gyengeségük szokatlan tüneteit a *rossz szellemek*, *ördögök*, *tisztátalanyok*, *szépasszonyok*¹⁰³ művének tulajdonították. A kisbabájuk fejlődésében mutatkozó egyes rendellenességeikért is e pontosan szét nem választható természetfeletti lényeket okolták.

Igyekeztek hát a legelső pillanattól felvértezni magukat, gyermeküket és házukat ellenük: küszöbük alá *lópatkót*, küszöbükre *piros rongyot*, mindkettőjük párnája alá vagy lábához *kicsikanalat*, *hóttszenet*, *tuluseprűt* vagy nyírfa-seprűből *törtágot*, *fokhagymát*, továbbá *imádságoskönyvet*, *keresztet* vagy *szentképet*, *olvasót* tettek. E tárgyak gonoszelhárító, mágikus hatásában való hit nem újkeletű. A lópatka és a kicsikanál alapanyagát, a vasat, akárcsak a szén keletkezésében szerepet játszó tüzet, a benne rejlő segítő erejéért már az ősember is tisztelte.¹⁰⁴ A fokhagymát kellemetlen szagáért, a piros rongyot feltűnő színéért, a seprűt vagy a belőle tört ágat hasonló szerepéért ruházták fel szelleműző rendeltetéssel, a keresztény vallás kegytárgyai pedig hivatalból is azok voltak.

Az ártó szellemlények az udvaron ólalkodtak, és beleköltöztek a kiterített ruhába (ezért azt az első hat héten lehetőleg még nappal sem tették ki), de hatalmuk volt a kellően fel nem öltözött, *hajdonfejt* kimenő anyán is. Lestek, hogy mikor marad magára a gyermek pár percig is, és nincs átfektetve bölcsőjén vagy ágyán a tollseprű és az imakönyv, mert e helyzetet kihasználva *kicserélhették*. Aki hosszabb időre egyedül hagyta kicsinyét, számíthatott erre.

A szépasszonyok a sötétben még fokozottabban garázdálkodtak. Ezért a gyermekágyas egész éjjel égette a lámpát, vagy legalább arra vigyázott, hogy a *sód* alól a *hasábfá* világítson. Hanyatt se feküdt, és ha éjfélkor kopogtak az ablakon, vagy valamelyik halott hangján beszéltek: „Erzsike, engedjete bém” — nem felelt, ajtót sem nyitott, mert nyomban *felkapták* és *megettáncoltatták* volna, s valahol a mező szélén *elgyötörten*, *férement ajakkal* tért volna magához. Ha minden óvintézkedést nem tett meg, még a *kürtön* vagy a *kócslikon* is berepültek — a *meghammazott* földön látszott a lólábhoz hasonló nyo-

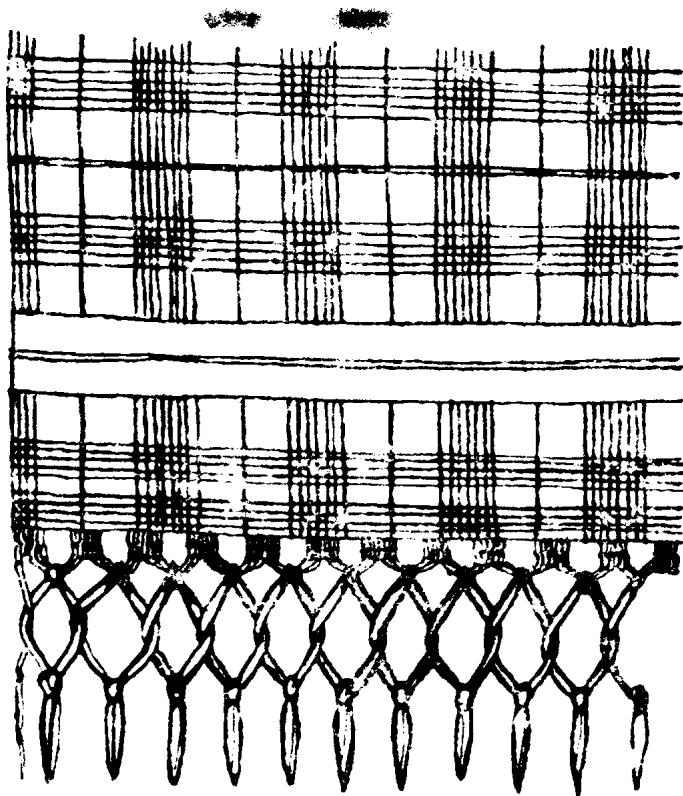
muk — megkörnyékezték, esszetörték a gyermeket, kitették a bölcsőből a földre, elváltották, megrontották. A kicserélt gyermek nem fejlődött, törpe, kicsitestű, nagyfejű, eltorzult, csúnya arcú lett. A gyomra is elromlott, zódet kakált. A megkésértett beteg asszony rosszat álmódott. Haját megcseperítették, hideg kezük nyoma meglátszott rajta. Ilyenkor gyorsan háromszor keresztet kellett vetnie. Ha már megesett a baj, a beteget szentelt gyertyával és szentelt vízzel próbálták megkeríteni, hogy a színét visszakapja.¹⁰⁵ De sokszor sem ez, sem a szemelvények nem segítettek. A kicserélt gyermekek nem tudtak segíteni. A Fábián Ferencné fiát sem tudták helyrehozni, az pedig még ma is él valami aggmenházban, ha meg nem halt.

Bár élnek még asszonyok, akik századunk első harmadában saját bőrükön „éreztek” a megkésértést, ma a szépasszonyban általában nem hisznek. Különben is állítólag „már az ördögnek sem kell a gyermek”.

Látogatás, félkézradina

A szülést követő héten, ha csak tehetette, a gyermekágyas asszony ágyban maradt. Mindössze harmad-negyednap kelt fel, hogy tetőtől talpig megmosakodjék; ha felhült, fürdővizébe szénamurha-, diófalapi-főztet tett. Családja táplálásáról ez idő alatt az asszonytársai gondoskodtak, akik felváltva radinát hoztak. Nemhiába állapította meg egyik-másik férj: „Legboldogabb vagyok, amikor gyermek születik. Egyik jó bé a kapun, a másik megy ki.”

A nagy forgalom már a szülés utáni első reggelen megkezdődött, amikor komaasszonya látogatóba, azaz látóradinába jött. A frustukot, egy tele literesüveg tejes- vagy feketekávé, kőttés tésztát, mód szerint 3—12 levél palacsintát, vagy a tángyér pánkót és félliter komámasszonypálinkát takaróruhával (8. r.) leterített radináskasban hozta. Ezt emlékezet szerint udvarhelyszéki vándor kosárkötők készítették, akik egy-egy hosszabb időszakra beszállásol-

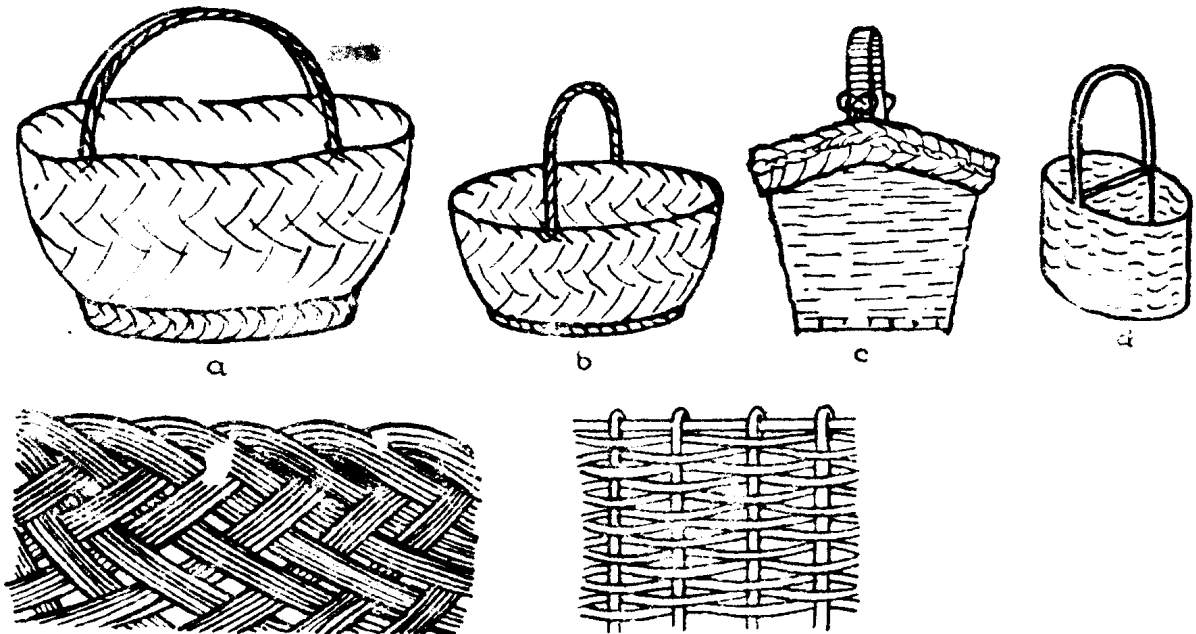
8. Szöttes takaróruha részlete.

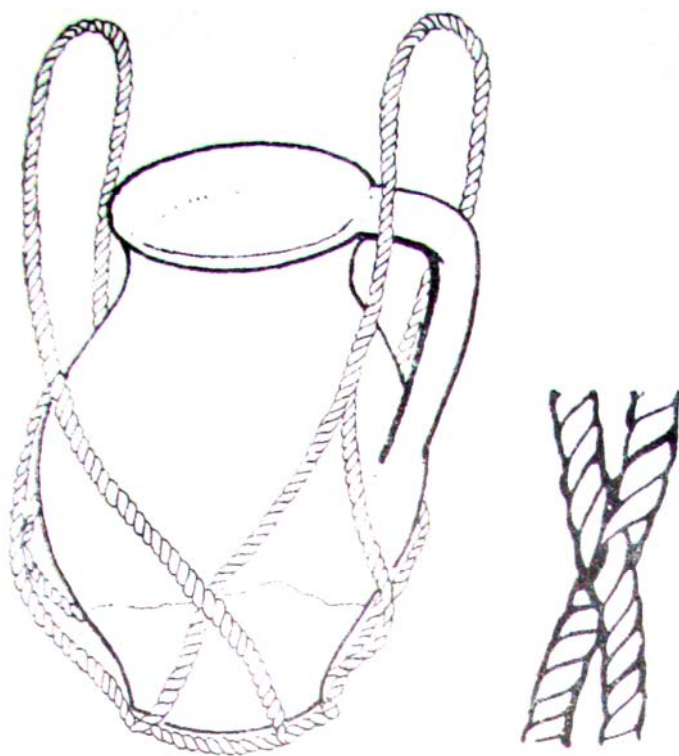
9. A radináskas első világháború előtti változata.

ták magukat valamelyik házhoz, s pénzért vagy terményért dolgoztak. Az első világháború előtt az egyfülü *fedeles kast* (9—10. c r.), azután a kétfülü ovális radináskast kedvelték (10. a r.).

Nemsokára, valamelyik este komaasszonya újból jelentkezett: ezúttal *kicsi- vagy félkézradinával*.¹⁰⁶ Sorra kettőnként megérkeztek a jobb barátnők, szom-

10. Radináskasok: a-b. első világháború utáni; c. első világháború előtti forma (anyaguk *hántott csigolyavessző*, készítők udvarhelyszéki vándor kosárkötők); d. *mogyorókávából font éveges kas*, helybeli pásztormunka. Lent a kosarak fonása.

11. Csiki fazék gyékénykantárban és a kantár fonása.

szédasszonyok, rokonok is, mindannyian étellel felcsomagolva. E megsegítő célú szokásnak az adatok szerint nem volt megszabott étrendje, legföljebb tiltott ételei: paszulyt, hagymát tartalmazó *szeles* ételek, amelyekről az anya és gyermeke *görcsölt* volna. A múlt században volt olyan, aki *lapító*ra tett, *szervé*tbe fogott *túrós puliszkát* hozott, más *szöllőcské*vel édesített *tejbekását*, vagy *mákos galuskát*, ismét más *tökmagos levest* főzött, s ezt *gyékénykantár*-ba helyezett *csiki fazék*ban szállította (11. r.). A század elején a *becsinált leves*, *kalács* és *palacsinta*, később *leves*, *paprikás* vagy *sóbafőtt*, illetőleg *sült*, továbbá egy kalács és valamilyen ital: egy liter pálinka vagy bor járta. Az 1930-as években ismerték meg a *madártejet*. Ma is elkacagják, hogyan fogadta ezt az egyik gyermekágyas asszony, aki még nem ismerte: „Komám-asszony egy kis madárdolgot hozott, melegítsük meg” — mondta.

Az első hónapokban a szoptatós anya nehezebb ételekből nem evett, mert félt, hogy *tejlázat* kap.

A látogatók egy-két órányit maradtak, beszélgettek. Elmenet *tejet*, *álmot hagytak*. Ha valamelyik nővendégnek *baja* (menstruációja) volt, jelképesen megtörölte a gyermek arcát, vagy megfogta az orrát, hogy seb ne verjen ki rajta, *tisztátalanságával* bajt ne hozzon rá.

Névadás

A közösségbe való befogadás első lépéseként az újszülöttnak nevet adnak. A névadás esztelneki törvényszerűségeit jól szemléltetik a születési anyakönyvi adatok. 1718—27 között a keresztnévek 26%-át a naptárból vették: a március első felében születő gyermeknek pl. Gergely, a második felében születőnek József, az áprilisének György, a júniusinak Antal, a novemberi leánygyermeknek Erzsébet nevet adtak, függetlenül attól, hogy a naptári névnap megelőzte vagy követte a születés napját. A kettő közti eltérés sokszor egy fél

hónapnál is nagyobb volt. Legtöbben azonban nem igazodtak a naptárhoz, hanem ötletszerűen válogattak az akkori divatos katolikus és protestáns nevek közül. Így feltűnően sok volt a Katalin, Anna, Borbála, Ilona, Judit, János, Mihály, György, István, Ferenc, Antal. A szülők, nagyszülők, keresztszülők nevét nem örökölték kötelező módon, s ha igen, nem adták föltétlenül az elsőszülött gyermeknek.

Egy későbbi időszakban, 1763—1767 között a szülőktől örökölte nevét az újszülöttek 10%-a, a keresztszülőktől 8%-a, a naptárból kapott nevet 37%, a fennmaradó 45% ötletszerű, divatos nevet nyert, köztük néhányan a rokonok vagy nagyszülők nevét — ezt azonban ellenőrizni nem állt módomban. Századunk első felében is hasonló volt a helyzet.

A női nevek száma általában kisebb, mint a férfiaké,¹⁰⁷ vagyis a nők között gyakoribb volt az azonos nevű. A XVIII. században minden negyedik leányt Annának hívtak. A fiúnevek közül a János volt igen felkapott: 1735—1744 között az újszülött fiúk 35%-át így nevezték.

Az idők folyamán néhány név (István, József, Antal) megtartotta népszerűségét, mások (János, György, András) vesztek belőle. Ismét mások (pl. Béla) divatossá váltak. Ugyanez történt a női nevekkal is. Míg az Anna továbbra is a legkedveltebbek közé tartozott, a Katalin, Borbála, Ilona, Judit divatjamúlttá vált. A Máriát a XVIII. század közepén kapták fel. A Julianna, Rozália is a XVIII. század végén vált hirtelen kedvelté. Az új nevet rendszerint a helybeli nemesi családok honosították meg. Pl. a Szacsvai családban 1770-ben egy Juliannát kereszteltek, s ez a név rövidesen elterjedt a faluban. Századunk elején leggyakoribb nevek az Anna, Mária, Rozália és Erzsébet, s elég nagy közkedveltségnek örvendett a bibliai eredetű Veronika név is. A XVIII. század végén és a XIX. század elején divatosak voltak a kettős keresztnevek; elterjesztőik szintén a nemesek, jobbmódúak voltak.

Ma a különleges, ritka, „furcsa” neveket kedvelik, mint Csilla, Ibolya, Hajnalka, Angella, Viola, Ildikó, Attila, Tivadar, Elemér, Csengelle, Géza. „Naptárból veszik, azt nézik, minél cifrább legyen, s másnak ne legyen olyan neve.”

Keresztelő, komaság, nagyradina

A névadásra létrehozott egyházi szentségnek, a keresztségnek a néphit szelleműző, a pogány ártó hatalmaktól megszabadító erőt tulajdonított. A megkeresztelt gyermeket eszerint már nem kell varázsszerekkel és -cselekményekkel óvni, nem kell elrejtteni a gonosz elől, nem kell *szemtakarócskával* letakarni, ha kiviszik a házból, és a *pogányka*, a *buha* megnevezés helyett a nevének is lehet szólítani. Ha pedig meghal, lelkének nem kell *bolyongania*. A nagyarányú gyermekhalandóság, az alacsonyszintű közegészségügyi viszonyok közepette az elmúlt századokban egyáltalán nem volt közömbös, hogy mikor tartják keresztvíz alá az újszülöttet. A XVIII. században a születési anyakönyv tanúsága szerint nagyon siettek vele: a szülést követő két-három napon igyekeztek túljutni rajta. Később a csecsemőhalandóság fokozatos csökkenésével ez az időpont kitolódott. A múlt század végén pl. egy-két hét, ma pedig egy-két hónap is eltelik, míg megkeresztelik a gyermeket, s mert nem sürgős, ennek időpontját ünnepre, de legalábbis szombatra, vasárnapra teszik. Régen mindössze a *nagypénteket*¹⁰⁸ tartották baljóslatú napnak.

*Keresztszülőkn*ek vagy *komákn*ak rendszerint idegen *páros emberek* (emberpár), a szülők barátai ajánlkoztak. Csak kivételesen, ha lánynak lett gyer-

meke, akkor beszélt össze egy leány meg egy legény, hogy *megkereszteltesse*. Akinek a gyermekét nem *kérte el* idegen, megszólták: „Na, ez es reászorult a testvéreire.” Egy családon belül általában gyermekenként változtak a komák, s ez alól kivételt csak a sokgyermekes szegény háztájak képeztek. „Egy unokatestvérem, akinek tizenhat született, négyet kereszteltetett velem. Többet nem kerestek komát, met sok visszavinni annyi radinát.” Egy másik egyholdas birtokú, kilencgyermekes, nyolcvan éven felüli anyja is így emlékszik vissza: „Örvendtem, ha komát kaptam.” A szegénység miatt a jobbágycsaládokban az ikreknek sem jutott külön rend keresztszülő, mint ahogyan azt a módosabb családok, pl. a Bakák 1795-ben megengedték maguknak.

A *komaság* nem jelent szoros értelemben vett rokon köteléket, annál inkább szoros barátságot és nehézség esetén segítőkészséget. A *kalákákban*, közös munkákban a komák elsőként vesznek részt, ünnepnap pedig egymást meglátogatják. Gyermekük is *komacsának*, *komaasszonykának* szólítják egymást.

Komának már akkor *ajánlkoztak*, amikor észrevették, hogy terhes az asszony. Ilyenkor kürtőskaláccsal, fánkkal és pálinkával felcsomagoltan látogatták meg: „Azért jöttünk, hogy a bubát adjátok nekünk.” Visszautasítani nem szokták, mert abból harag származhatott: „Megátkozlak, hogy ne legyen szerencséd a gyermekhez.” Ha több koma is *ígérkezett*, az volt a *rendje*, hogy az első jelentkezőt fogadják el: „Ne, ennek ígértük. Ha közösen meg tudnak egyezni, jó, ha nem, ő kereszteli meg.” Így történt, hogy *társkoma* is került; ez szokássá, divattá az 1930-as évektől és még inkább a második világháború után vált. A *keresztlevélbe* csak egy párt írnak be; ha kettő van, az egyik párból az asszonyt, a másikkból a férfit. Akik a keresztlevélben nem szerepelnek, azok a *szárazkomák*.¹⁰⁹ Ma sok gyermeket öt-hat *komapár* keresztel.

A *keresztanya kolozsmát*: 1—2 m fehér vásznat: *kolozsmagyócsot* és két gyertyát vásárolt (12. r.). A gyolcsnak kettős szimbolikus jelentést tulajdonítottak: egyrészt a gyermek lelkének fiatalosságát jelképezte, másrészt biztosíték volt arra, hogy „a túlvilágon nem lesz csóré”. Ma a több ruhadarabból álló csecsemőkelengyét üzletből veszik, a gyolcsot pedig a pap adja. A *szemtakaró* fehér selyem, sarkaira csipkéből körvirágokat, *rózsákat* varnak.

A kolozsmagyolcsra és a gyertyára vigyázni kellett. Ha a gyertya eltört, abban baljós előjelt láttak: a gyermeket szerencsétlenség veszélyezteti.

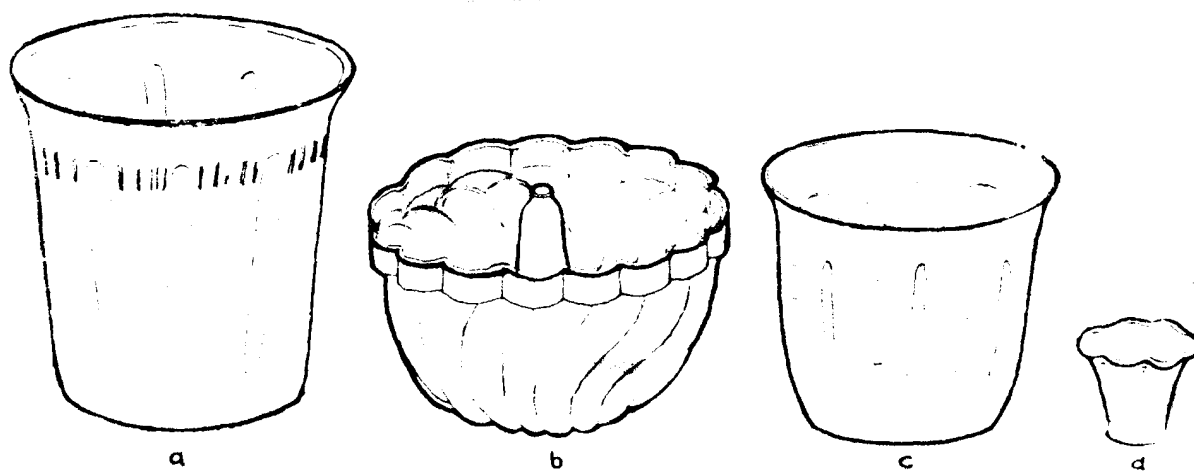

12. A kolozsma.

Nem volt tanácsos a gyolcsot és a szentakarót másra használni, mint az újszülöttnek ruhára. Rendszerint két ingecske is kitelt belőle.

A *keresztelő* időpontját a pap tűzte ki a nap tetszőleges szakára. Ekkorra a keresztszülők és a bábaasszony a házhoz mentek, ahol a szülők pálinkával várták őket. A babát felöltöztették már az első világháború óta *donyhába* tették, *paplankával* és szentakaróval betakarták, majd elindultak a templom felé. A keresztanya egyik kezében a gyermeket, a másikban a gyertyára csavart és szalaggal megerősített gyolcsot vitte. Ha több komapár volt, egyik vitte, a másik hozta a kicsit. Az úton szembejövők köszöntek, szerencsét kívántak az újszülöttnek. A templomban az oltár elé álltak. A gyolcsba takart gyermeket most is a keresztanya tartotta. A pap ezt mondta: *Olyan fehér legyen a lelke, mint a kolozsma*. A fizetséget: pénzt, bort és kürtöskalácsot a komák állták. Hazatérve ezt mondták: *Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk*. A gyermeket régebb az asztal alá lendítették ilyenkor, hogy „legyen egészséges, mint a föld”. Végül a gyermek és a szülők egészségére kívánva elkoccintották a pálinkát.

A keresztelő estéjén, rendszerint tehát szombaton, nagy *lakodalmat csaptak*. Erre nem hívtak meg senkit, hiszen a család barátai — akikkel összejártak — hívatlanul is eljöttek. Előző nap a komaasszony két megtakarított tyúkot, zöldséget és *túrt-* vagy *bordáslaskát* küldött, s a többi résztvevő is igyekezett valamilyen nyersanyaggal hozzájárulni a vacsorához. A húsleves, töltött káposzta és paprikás ugyanis otthon főtt, de elkészítésében valamelyik ügyes gazdasszony vagy a gyermekágyas asszony testvérei is segédkeztek. A sültet rendszerint valamelyik komaasszony hozta, a tésztáról, pálinkáról a részt vevő házaspárok gondoskodtak. Ezt az ételajándékot *nagyradinának* vagy *keresztelőradinának* nevezték. A bort, pálinkát, hat kürtöskalácsot, és ha fért, a két nagy *tepsiában* (13. r.) sült, piros *szalvétába* fogott *tepsiakalácsot* a már ismertetett vesszőből font *radináskasban* szállították, *takaróruhával* leterítve. A komaasszony 5 liter bort és 2 liter pálinkát hozott. Az üvegeket kürtöskalácsba húzták vagy hasított mogyoróvesszőből font *évegeskasba* (10. d r.) állították. Az egyéb ételeket fazékba vagy tálra tették, majd *kantárba*, *szotyorba* helyezték. A keresztelő jó alkalom volt az evés-ivásra, nagy *murira*, mulatozásra. A *szóvivő* férfiak köszöntöket mondtak, éltették egymást és az

15. Esztelneken használt kalácsütő *tepsiák* és játék-kalácsütőforma. Sszgyörgyi Múz. népr. gyűjt. Leltsz. a. 6347, b. 6341, c. 6349, d. 5731.

asszonyokat: „Isten éltesen, komámasszony.” Gyakran zenészek muzsikáltak. Mivel gyermekeik nem vettek részt rajta, a háziak csomagoltak nekik.

A mai keresztelők vidámságban, eszem-iszomban, reggelig tartó mulatozásban fölülmúlják a régieket. Étrendjük egész sor *előétellel*: *szaládeböfvel*, *szalámival*, *sajttal*, *túróval*, *paradicsommal* és *tésztákkal*, *tortákkal* egészült ki. A gyermekeket pénzzel ajándékozták meg. Ez újabb szokás. A mai keresztanyáknak a későbbiekben is több pénzes kötelezettségük van. Már első áldozásra tetőtől talpig felöltöztetik keresztgyermeküket, sőt karórát, villanyborotvát is vesznek neki. Régen legfőljebb férjhez készül *keresztleányuknak* ajándékoztak egy-egy párnát.

Kiszabadulás

A beteg asszony hat hétig „nem léphette át a kerékvágást”, nem mehetett el hazulról, mert tisztátalannak hitték, aki *kárvallást* hagy a nyomában. Ha valahová bement, ugyanvalóst sopánkodtak az öregek: „Mért engedtétek bé, a bárány megdöglük.” Ha a határba ment ki, jégverésre számítottak. Azt tartották, hogy rontó hatással volt a kút vizére is: ha vizet merített belőle, piros kukacocskákkal telt meg a kút, a béka pedig bement a házba.

A nehéz munkáktól óvták. A *kenderáztatástól*, *ruharázástól* tiltották, hogy a tejét el ne vigye a víz. Sütnie sem szabadott. Az ura hat hétig *bornyúkötélen* volt, nem közeledhetett hozzá, mert könnyen *megterhesedett* volna az asszony.

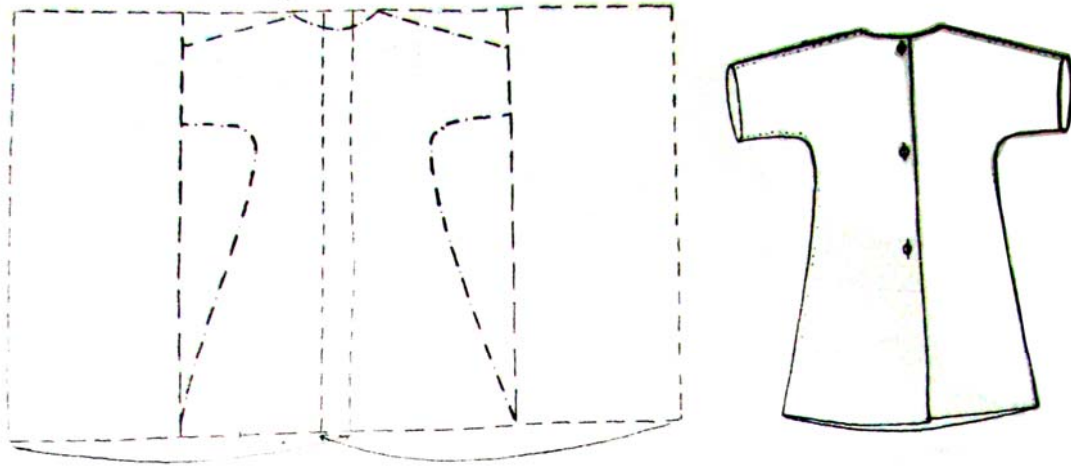
Mindezen tilalom alól a hat hét leteltével a *kiszabadulás* útján oldották fel. „Ahogy Mária a hat hét után templomba vitte a Jézuskát”, úgy ment ő is gyermekével, gyertyával a kezében, a templomba, az oldalajtóba. Mentében még utoljára innia kellett a patak vizéből. Zsebkendőben 6—10 tojást vitt az *angyalkának* — tulajdonképpen a papnak —, aki megszentelte, s ezáltal élete visszazökkent a rendes kerékvágásba.

Ezeket a tilalmakat a szegény asszonyok már a század elején sem tartották be: nem hittek már bennük, s rá voltak kényszerülve a nehéz munka végzésére. „Nem vót nekem még három óra sem, mentem dolgozni, nehéz munkára. Háromnapos vót Márikám, kimentem, szekeret raktam. Nem vótam nagy kímélet alatt. A babonákra nem hagytam magamat” — emlékezik vissza egy kilencgyermekes, jelenleg nyolcvankét éves asszony.

Ülő, álló, totyikáló és járó gyermek

A *bőcsübe való* kis csecsemő első hat hét utáni tisztántartására nézve nem volt pontos szabály. Volt anya, aki félesztendő koráig naponta kétszer fürösztötte, más csak egyszer; az ennél nagyobb vizont már csak hetenként egyszer-egyszer, „ahogy esett, mikor idő volt rá”. A *járót* annyiszor mosdatták, ahányszor szükséges volt, hiszen *maszkatolt*, jött-ment, lucskos helyre leült, nem ügyelt magára. Ez természetesen ma is így van.

Egyénenként változott a szokás a pólyázást illetően is. Hat hét után rendszerint már csak éjszakára kötötték le kezét-lábát, ki hat, ki nyolc hónapig. Volt, aki nappalra is megpróbálta, az erőteljesebb kisbaba azonban nem hagyta magát: *rúgta szerte* a pólyát. Ezért csak a derekacskáját kötötték be fejkendővel, hogy melegen álljon a *gyomrocska*. Testére *hasított ingecskét* adtak (14. r.). „A végít felkötötték, hogy ne mocskolja össze.” Fejét *csepeszke* védte a megfázástól (5. r.).

14. A hasított ingecske és szabása emlékezet szerint.

A szoptatás mellett korán kezdtek ételféléket is adni neki. A hathetesnek már tejbe, teába kenyérmorzsát *nyomkodtak el*. Ha sírt, cuclival vigasztalták: cukrot vagy kenyérbelet kötöttek rongyba, tejbe mártogatták, s a szájába nyomták. Ez a bölcsőn átvezetett *kötőn* lógott, bármikor kéznél volt. A bolti gumicuclit már az első világháború tájékán is ismerték, de csak a jobbmódúak vásárolták meg.

Akinek teje nem volt, előbb hígított tehéntejjel táplálta kicsinyét, majd hamarosan *tejbe zsemlekását, tejbe tört pityókát* készített neki. Négyhónapos korától minden csecsemő rendszeresen kapott *pépes ételeket*: cukrozott *híg zsemlekását, tejes málét*, krumplit. Sokan tojást kenyérrel *esszeaprítottak*. Vízet ki hamarabb, ki később kezdett adni. Egyesek már a kéthónapos csecsemőnek is cseppentettek a szájába evés után egy-egy kávéskanállal, mások csak nyolchónapos korában, amikor már mindent evett. Fokozatosan, aszerint, hogy *keményebb* vagy *gyengébb* volt a gyermek, hamarabb vagy később szoktatták rá a felnőttekével azonos táplálék fogyasztására, amit *előrágtak* neki. Amikor *a foga jött*, murkot vagy kenyérhéjat nyomtak a kezébe, hogy azt rágja.

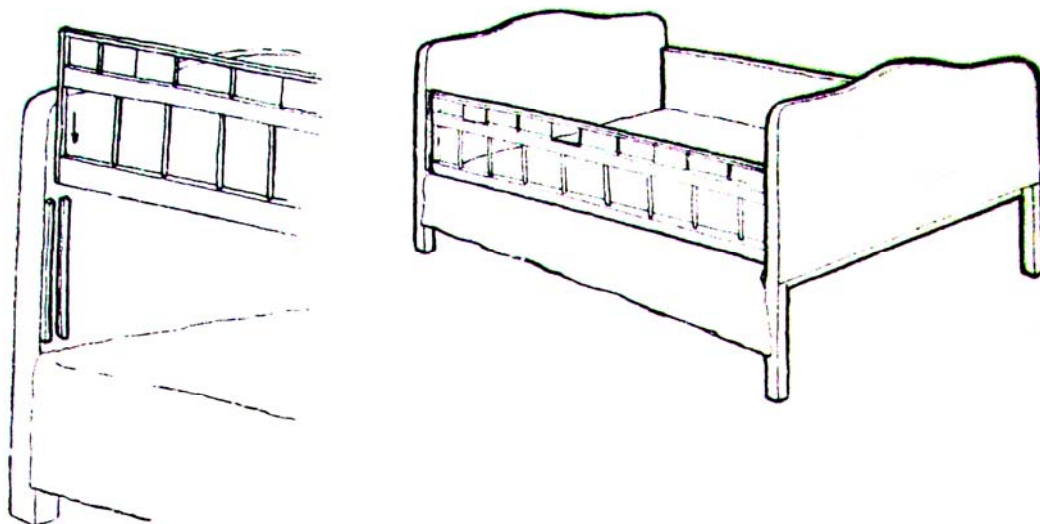
Miután a gyermek rászakott a *mindenevésre*, el lehetett választani. Ennek időpontját a gyermek erőssége, az anya elfoglaltsága és más szempontok siettették, vagy késleltették. Legtöbbször egy évig szoptattak, napközben egyszer-kétszer, mert azt tartották, hogy addig nem fogamzik újabb gyermekük. Az is megtörtént, hogy „a gyermek ment az anyja után, s kérte a csecset”. Az elválasztás nem volt könnyű. Az anya *kefét* dugott a mellébe, s hozzáütötte, hogy szúrja meg a gyermek orrát. Közben ijesztgette: „A banka [képzeletbeli szörnyeteg] ott van, megharap.”¹¹⁰ Ha volt hová, hosszabb időre elvitte hazulról, hogy felejtse el, szokják le a szopásról. Arra kellett vigyáznia csupán, hogy ne kelljen kétszer elválasztani, mert az ilyen gyermek állítólag *igízős* lett.

A kisbaba éjszaka továbbra is bölcsőben aludt.

Állni, járni tanítás. Gyermekbútorok. Nevelkedés

A hathónapos gyermek már ül. Leteszik a földre a pokrócra, és azon csúszkál. Mikor magától feláll, kezdik csalogatni, hívogatni, míg megindul. A *totyikálót* apja, anyja vagy két felnőtt közreveszi, s nyújtja feléje a kezét. Székeket tesznek egymás mellé, hogy *tipegjen* körbe.

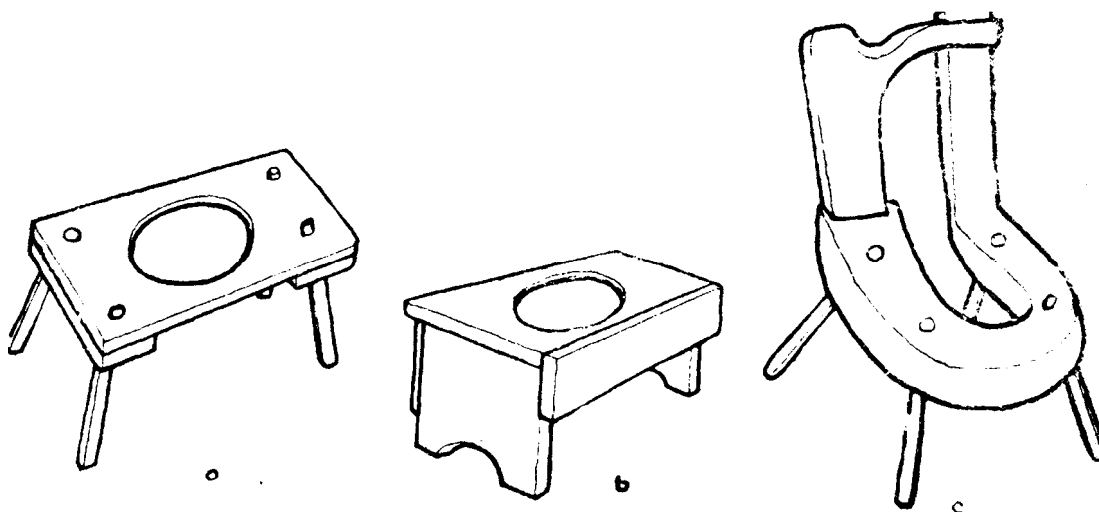

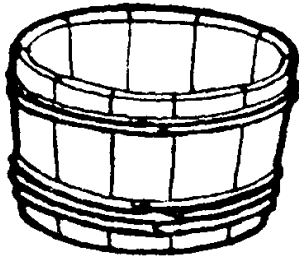
15. *Párkán* a nagyágyon az állni tanuló gyermek számára.

Régebb lúgzóba, de leginkább itatóscseberbe állították, annak szélébe fogózkodva lépdelt. A bölcső talpát szokás volt hasábfával kitámasztani, oldalait pedig lécekkel felmagasítani (7. b r.), hogy mikor feláll, annak *karjába* fogózhasson. Ma a rácsos *kicsiágy* vagy a *nagyágy* szabad oldalát elkerítő *párkán* tölt be hasonló szerepet (15. r.). Ha a már járni tudó gyermek mászni kezd, azt mondják: „vendéget mász”.

Különben a sok elfoglaltságtól nem nagyon értek rá külön gyermekbútorokat készíteni, legfeljebb befűrt lábú, alacsony *gyermekülőszék*re futotta. Az adatok szerint állóka nem volt. A gyermek nem is *járókázott*. *Járkálókocsika*, *járóka*, *járókacsk*a vagy *tanulószekérke* elnevezésű háromkerekű alkotmányt¹¹¹ legfeljebb beteg, csípőficamos vagy lábadozó gyermekeknek készítették a század első harmadában egy helybeli mesterrel; ez indokolja, hogy miért nem találtam egyetlen példányt sem belőle. A *budikát*, *vécécskét* (16. r.) — amelyre igyekeztek mielőbb rászoktatni a kisgyermeket — a férfiak házilag fenyőfából állították elő. Állítólag ugyanerre a célra használták a Sepsiszentgyörgyi Múzeumba bekerült, 5061 leltárszámú, gyökérből hajlított széket (16. c r.) is.

16. Házilag előállított *budikák*: a-b. fenyőfából; c. gyökérből. Utóbbi a Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5061.

17. A fűrésztésre, mosdatásra szolgáló *kerekcserecske*. Haralyi vagy helyi kádármunka.

Kisbaba a mezőn. Dajkák

Az asszonyok helyzete dologidőben rendkívül nehéz volt. Sürgette őket a munka, menniük kellett a mezőre, erdőre. Ilyenkor a kisbabájukat — hacsak nem volt olyan közel a földjük, hogy szoptatni hazaszaladhassanak vagy utánuk hozhassa a dajkája — kénytelenek voltak magukkal *cocókáztatni* a munka színhelyére. Természetesen ha nagyobb gyermekük volt, azt is, hogy legyen, aki ügyeljen rá. Keserves volt egy-egy ilyen kimenetel: az anyák egyik kezében a levesétel, másikban a *szopó*, szoknyájuk mellett jobbról-balról a *nagyobbacsk*a gyermekek. A fáradtságtól el-el sírták magukat. A csecsemőt egyesek ölben, mások *kasban* vitték ki. A mezőn kapáláskor a *borozdába*, aratáskor a *kévére*, *kalongya* vagy *boglya* tövébe fektették. Alája rossz kabátot vagy fűvet tettek. Árnyékot esetenként a *kalongya*, az e célból körbe állogatott kévék, illetve a téglalap alakzatban földbe szúrt, *ruhával* (kendővel) letakart, csereágakból rögtönzött *eszt*ena vagy az ehhez hasonló, hajlított csigolyavessző vázú *sátor* biztosított. Az 1930-as évektől kezdve többen esernyőt húztak ki föléje, ami némiképp a vihartól is védte. Sokszor alaposan megverte a *csorgóeső*. Kaszáláskor a szántófölddel nem rendelkező családok egy hétre felköltöztek az erdőre. Ilyenkor a kisbabát minden esetben vinni kellett. Rendszerint szekérral mentek fel kosarastól, a fűrésztésre szolgáló *kerekcserecskéstől* (17. r.). A csecsemőt igyekeztek védett helyre: magasba, a *szekér derekába* tenni, vagy fa alá kosárba, mert féltették a kígyótól, amely a tej szagra rámehetett. Ha csak tehették, a pépes ételleket már megevő csecsemőt otthon hagyták, ahol a nehezebb munkára még vagy már képtelen gyermekre vagy öregre, kistestvérrre, déd- vagy nagyszülőre bízták. Ha ilyen a családban nem volt, a szomszéd öregasszony vagy a kilenc-tíz éves fogadott *dajkacsk*a, azaz *pesztra* viselt gondot rá, aki fűrésztötte, etette, altatta és öltöztette. Előbbinek hálából *dugt*ak valamit, vagy viszontmunkával hálálták meg a segítségét, utóbbit egyezség szerint fizették.

Ma egyáltalán nem szokás kisbabát az erdőre, mezőre vinni. Igaz, a legtöbb fiatalasszony nem is mtsz-ben, hanem gyárban dolgozik. Így a kicsi gyakran marad öreg nagy- vagy dédszülőkre, akiknek állítólag több türelmük van hozzá, mint a szülőknél, és úgy érzik, jobban szeretik őket, mint egykor saját kisgyermeküket.

A kisbaba szellemi nevelése. Dajkarímek

A testi gondozás mellett a kisbabának szeretetre, gyöngédségre, lelki, szellemi nevelésre is nagy szüksége van¹¹²: ezt sok-sok becézés, kedveskedés, dajkarím, dalocska formájában meg is kapja. A nagyobb testvér, *nagymamá*, *nagy-tátá* s a szülő is gyakran *megédikéli*, foglalkozik vele, hogy legyen *kedvesége*, *vizslasága*. *Büzsög*, *csücsög* neki, mindenre van valami kedves szava: ha a kicsi, aki még alig tud állni, *lebukkázik*, azt mondja: „Na, ledöllött a szé-

na boglya teteje.” Az anya *hoppá fel*-lel felveszi, *didilni* hívja, vagy *pápát, püpiüt* ad neki. Ha nem ér rá ölbe *felkaptatni*, megteszi azt a nagyszülő vagy testvér. *Bübe, tájba* viszik. Megmutatják neki az állatokat, a *macsit, ceccet, múmút, kotát, a tütiiket*. *Csicsis*, mondják arra, ami szép, ha pedig piszkos helyre nyúl, így figyelmeztetik: *á-ás, kakás*. A seb gyermeknyelven *bibi*. Mihelyt a gyermek egy kicsit is „értelmet fog venni”, maga is így nevezi meg a fogalmakat.

Altatását, etetését, fürösztését, állni, járnai tanítását mind dajkarímek kísérik. Mikor *belbelni, nánikálni* fektetik le, *dúdolnak* neki, míg álom jön a szemére (1—7. j.).¹¹³ *Tente, baba, tente* — kezdődik az ének, majd természeti kép festi alá az este leszálltát (1. j.). Szalmás vackukon alusznak már a kisbuba figyelmét annyira lekötő háziállatok, a kicsi kutya, a macska (3—6. j.), ideje hát, hogy párnáján ő is elszunnyadjon. Édesanyja „ingó-bingó kicsi virágbimbójának”, „szíve szentjének” szép álmokat kíván, s azt kívánja, tejről, vajról, tejfölös kenyérről, cinegesóhajról, két tucát egérről álmodják, míg a hajnali fülemüledal fel nem költi (4—7.j.).

Az éber kisbabát álomba ringatja a szintén síró, majd elszunnyadó *gerlicéről* szóló meseszerű mondóka is (10. j.). Ha sír, mondókával hallgattatják el: tréfásan farkassal, ördöggel ijesztgetik (11—12. j.), de hogy védelmet is érezzen, feje búbjáig betakarják. Megígérik, hogy sétálni viszik, hogy cipót sütnék neki; két garast, kiskertet, aranyalmát, termő szép fát, kék szárnyú, zöld szárnyú kismadarat láthat, de még az is csengő hangon, csendre inti (13—16. j.). Mindebbe a gyermek „beletátja a száját”, s elhallgat.

Az anyja úgy mosdatja, fürdeti, úgy töröli meg, hogy közben játszik, évdik is vele, cirógatja, csiklandozza, és rigmust is mond. Minden mozdulatát, cselekedetét a természetből, házimunkákból, mindennapi életből merített metaforával nyugtázza. „A kulcon egyet csavarintunk” — mondja, miközben a kicsi orrán csavar egyet (17—21. j.).

Végtagjai létezésére, tulajdonságaira, használatának módjaira játékosan, szórakoztató ujjkiolvasó (25—28. j.), tenyérbemutató (29—31. j.), tapsoltató (34—35. j.), ökölütögető (37—38. j.), állni-járnai tanító (44—46. j.) mondókákkal hívja fel a figyelmet.

Aki ráér, csak a játék kedvéért is ölbe veszi, karjára emeli, meghintáztatja (39—40.j.), térdére, lábfejére ültetve meglovagoltatja (41—43. j.), vagy csipicázik vele (32—33. j.).

Játékszert ebben a korban még nem kap, legfeljebb *lúdgége-zergőt* (394. j.; 59. r.) nyomnak a kezébe. Látva a hangok iránti fogékonyságát, régen bölcsője karján *csengőt* kötöttek keresztül, olyant, amilyen a kisbárány nyakán is csüngött. Bölcsője felett a gerendáról színes szárnyú, a légáramlatra ingómozgó *famadár* (471. j.; 97. r.) csüngött alá, amit hosszasan megbámult.

Gyermekbetegségek és gyógyításuk. Gyermekhalál

Betegség természetesen nemcsak csecsemőt, hanem bármilyen korú gyermeket és felnőttet és érhetett, a halálozási anyakönyvek mégis azt bizonyítják, hogy a fertőzéseknek legkevésbé a legfiatalabbak szervezete tudott ellenállni. Aki a csecsemő- és kisgyermekkor szerencsésen átvészelt, az jórészt hozzáadódott a körülményekhez. Ezért a gyermekek életében előforduló összes betegségekkel és azok gyógyításával kapcsolatos szokásokra itt, a két kritikus kor határán térek ki.

A betegségek már jórészt kirajzolódtak. A fertőzések számára kitűnőbb táptalajt, mint a születéskor alkalmazott brutális, kezdetleges eljárások s a csecsemőgondozás fogyatékoságaiból eredő gyengeség, fogékonyosság, aligha lehet elképzelni. Ráadásul a már ülni, járni tudó kisgyermekkel a mindennapi kenyérért küszködő szülők nem is értek rá törődni. „A falusi ember ment dolgozni. Mikor a gyermek megindult, ment, ahogy tudott; vízbe ült, meghűlt, beteg lett...”

Így aztán nem csoda, ha mindezt természetesnek tartva, a néphit a rendkívüliben kereste a baj okát; vagy olyan reális tárgyban, történésben, amelynek nincs lényegi, csak látszólagos köze a betegséghez, vagy az irrealitásban, képzelt lények képzelt ártalmaiban. Ugyanúgy a gyógyítás is a rendkívüli erővel felruházott tárgyak, anyagok, mozdulatok, szavak bűvös erejére alapozott. Az eredmény pedig csak olyan lehetett, amilyent mindentől józan ésszel el lehet várni.

A néphit szerint — mint már láttuk — egyes születési rendellenességek okozója maga a terhes asszony volt, aki megszegte a közösség által előírt tilalmakat. Érdekes az egyik ilyen eredetű baj, a *szőrösség* gyógyítása. Az anya peracet sütött, s azt kiakasztotta a *tanórok kapujába*, mert úgy hitte, hogy vele együtt a betegséget is eltávolítja házából.

Az egyik legkorábbi csecsemőbetegség az *ótvár*. Rendszerint már az első héten *kiüt, kiver* a gyermekben; *kijövések*, azaz *szökéskék* lepik be a lábacska-ját, popsiját, s ez a jobbik eset, mert ha késik a kiütés, megfertőződhetik, „lelheti valami”. Sokan nem bánják, mert állítólag ettől *tisztul* a bőre, s mert úgylis magától elmúlik, nem is kezelik. Megelőzésére vagy gyógyítására a régiók *ótó-* vagy *ótvárvirágot*, ill. *ótó-* vagy *ótvárfüvet* tettek a fűrésztővizébe.

Szökéskék lepték be a gyermeket akkor is, ha az *apró, himlő megkötötte*. Ennek több válfaját ismerik: van *piros apró, csipke apró* és *hólyagos apró*. Bár jónak tartották ezt a már említett ótvárfü-teával, a szomszédos Bélafehérván meg száraztól szedett *vadcsombor* főzettel mosogatni, gyakrabban nem kezelték, mert magától is meggyógyult. *Himlőn* a járványos feketehimlőt értették. Aki ezt megkapta, annak készíthették a *hálóinget*, rendszerint nem is fölöslegesen.

Ha a csecsemőnek csak az arcán ütöttek ki pattanások, azokat anyatejjel *lefejték*, közvetlenül rá vagy közvetve, a fűrésztővizébe fejték.

Amikor a baba *ágyéka varas* lett, a felpállott, megvörösödött testrészt olajjal vagy zsírral bekenték, és kenyérhéjra rápergelődött *liszttel* vagy púderrel behintették. Utóbbit már a legidősebbek *érésében* is lehetett kapni.

Néha a csecsemő sírásának nem lelték okát; ilyenkor *igízés*re gyanakodtak. Nemcsak zsenge gyermeket lehetett megigézni, hanem felnőttet, sőt állatot is; mégis a kicsik különösen fogékonyak voltak rá. A betegnek ilyenkor *csattogott* a feje. A betegség előidézői összenőtt *szemszűrő*, nem feltétlenül rossz-szándékú *igízősök* voltak. Az ilyenek ismerve másokra gyakorolt ártó hatásukat, elejét vehették a bajnak, ha valakit megnézve, a sapkájukon, kalapjukon egyet *fordítottak*; ezzel elvették a szemük rontó erejét. A csecsemő családjának is meg kellett tennie az óvintézkedéseket. E célból minden fűrésztés után el köpték a betegséget: *Igizet ne fogd meg, ptű, ptű, ptű!* A baba főkötőjére gonoszelhárító piros szalagot vagy *Mária-érmecskét, keresztet* tettek, de legalább *korommal* kenték meg a homlokát, hogy a vendégek szeme *abba akadjon*, ne a gyermekbe, vagyis azt lássák meg hamarabb, „arra vessék a szemiket”. A küszöbre is azért szegtek piros rongyot. Az igízet súlyos betegség volt, ami-

be bele is lehetett halni. Gyógyításának több módját ismerték. Így pl. megnyalzták a beteg fejét, mondván: *Ptű, ptű, ptű, igizet szálljon a pusztába!* Még hatásosabbnak tartották a *vízvetést*, amellyel egyben arra is választ kaptak, hogy tényleg igizet okozta-e a betegséget. A legtöbb öregasszony ma is tud *vízvet vetni*, hisz is benne, és mégsem szívesen vállalkozik rá, mert mondják, *rámehet* a betegség. A gyógyító keresztet vet, majd háromszor egymás után kútvizet merít egy csuporba, háromszor elmondva: *Elindultam, hogy háromszor vizet merítsek a Jordován vizéből, mint Szűz Mária is elindult, s háromszor vizet merített, az ő áldott szent fiának vizet merített. Úgy használjon ez a vízvetés Marinak, az ő fejinek, testinek, mint a boldogságos Szűz Mária vízvetése használt az ő áldott szent fiának.* Ekkor a kályhából *szenet* vet a vízbe. Ha *sír* a szén, leszáll a víz fenekére, a beteg valóban *halálra, dögre van igízve*. Ezalatt a vízvető elimádkozza a Miatyánkot s az Üdvözlégy Máriát. Majd késsel vizet vesz ki a csészéből, kétszer a kályhára preckeli s azt mondja: *Ptű, ptű, ptű. Ha asszony igizte meg, szálljon a kontyára. Ha fekete szemű igizte meg, fekete ég alatt az Úr Jézus lássa, s az Úr Jézus maga vigasztalja. Ha kék szemű igizte meg kék ég alatt, az Úr Jézus lássa, s maga vigasztalja.* Ezután a beteg iszik a vízből. Egy másik, Esztelneken ismert, igizés elleni ráolvasás így hangzik: *Elindula a Boldogságos Szűz Mária 77 fiával, 77 leányával, ezt a gyermeket hogy gyógyítsa meg. Ptű, ptű, kék ég alatt megigizte fekete szem, fekete szem megigizte kék ég alatt. Ptű, ptű, menj a pokol fenekére!*

Komplexebb és archaikusabb hiedelemkör, mint az igizésé, aligha van Esztelneken. A baj okozói, az igizősök, feltűnő kinézésű emberek. A betegséget feltűnő színű vagy szentnek tartott tárgyak háritják el, de hatásos egy-egy félrevezető mozdulat: a rosszat köpéssel, nyállal lehet távol tartani, a kimondott szó varázserejű. Jelentős szerepet kapnak a mágikus számok, így a 3 és a 7. A gyógyítás fő eszközei az ősi elemek: tűz, víz, vas; ezekkel analógiás alapon a betegség fokát is fel lehet becsülni.

A gyermekbetegségek vélt oka igizet, szépasszonyok mesterkedése, de *csemer* is lehetett. A baba akkor *csemellett meg*, ha nem volt *étvágyas*, s anyja mégis erőltette a szopást. Gyógyítására *ánist* és *köményt* főztek össze, s ezt a levet kanállal etették. Ha meg tudta mondani, hol fáj, sajgó testrészét *megmasszérozták*, jól *megdörgölték*. A csecsemő *görcsöcskéjét* szintén *köménylével* vagy *hagymasziruppal* kúrálták. Ha a hasa fáj, *áfonya-*, *hárs-*, *akác-* vagy *bodzavirág-teácskát* adtak, amibe egy borsószemnyi *keményítőt* is belesúroltak. Máskor *hagyma*, *petrezselyem*, *celler* és *káposztalapi* főzetét teaként itatták, vagy ezzel a hasát borogatták. Csillapító hatásának tartották a köldökre tett szeszes rongyot is. A *síkulást* a fürösztvízbe tett *ótófü* előzte meg, de ha már késő volt, fél kávéskanálnyi korom lenyeletése is meghozta a gyógyulást. Nagyobb gyermekkel izzó vasra *öntött almaecetfőzetet* lélegeztettek be, majd a *lebuzogott* cseppeket megitatták. Gyakrabban *pipefü-*, *cickafark-*, *lósódi-* vagy *cserefahéjteát*, valamint *vízbevását* adtak a betegnek. A gyomorszorulás megszokott gyógyszere a végbélbe dugott *szappancsap* volt. A *szelességé* — ha valaki jókat fingott — a *sült hagyma* leve. A *vérhas* oka a néphit szerint a *felfázás*, ezért a beteget *meleg téglára* ültették, s figyelmeztették, hogy a kezét is szorítsa magához. *Geleszta* ellen olyan tejből itattak a beteggel, amelyben fokhagyma ázott, de csak szombaton, mert a giliszta „egész héten fejjel lefelé van, csak szombaton van felfelé”. A vesebetegség gyógyítására a fenyő *csalókájából* főzött fürdőt ajánlották — ame-

lyet más hüléses betegségekre, reumatikus fájdalokra is jónak tartottak —, vagy a *kokojza* szeszbe áztatott bogóját etették, illetve a vizelethajtóként ismert *fentőfű* teáját itták. Az *orbáncfű*, *porcsfű* és *vérejáró* teáját a máj-bajosok itták.

Gyakori gyermekbetegség a *hülés*. *Torokfájásra* az öregek *pinészes* (penészes) kenyeret vagy *fodormentateát* ajánlottak. Ha a gyermeknek *torokgyíkja szökött*, vizes kendőt kötöttek a nyakára, s olyan asszonyt hívtak, aki *olvasni* tudott rá, mert ezt nem mindenki értette. Az öregek drasztikusabb gyógymódokra is emlékeznek: egy asszony „a kalán nyelit megveresítette, s a fájós torkot megsütte”. Nem csoda, ha belehaltak a gyermekek. A *köhögés* ellenszere a *borzavirágtea*, cukros főtt kukorica, de jó rá a *hagymaszirup*, továbbá a kifűrt fekete retek, melybe *rajméz*et tesznek, vagy a *füge*, *szentjánoskenyér* és *sárgacukor* főzete. Súlyosabb formáit: a *fujladást* vagy *fojtást* és *szamárköhögést*, amitől a betegnek a szemét „előtötte a vér”, ugyanezekkel, valamint *szamárcsipke* és a *féregfarkú fű* teájával gyógyították. A lázas, hideglelős beteget ki-ki a családi tapasztalat szerint gyógyította. Volt, aki forró teát itatott vele, vagy hideg-langyos vizes *gagyát keresztborogatás*nak a betegre tett. Más vizes ujjal *meghúzogatta*, megdörgölte a nyakát, *almaecettel* lemosta a testét. Kevésbé hatásos lehetett a beteg *liszteszákba* dugása vagy *dohányzálékkal* való itatása, ami után kétszer *kecskebukát* kellett vernie. A *gyulladást* szintén vizes lepedőbe csavarással gyógyították. A vakbélgyulladás régi neve *pokolszökés* volt. A benne szenvedő beteg *rohamos égedelmet* érzett a hasában. Gyógyítására *pokolfűből* főztek teát. A *szemfájás* és *fülfájás* gyógyszere kamillateás *borogató* volt. Az *árpát* itt is *learatták*: a megduzzadt szem előtt sarlóval az aratáshoz hasonló mozdulatokat végeztek, miközben ráolvastak: *Árpa, én téged learatlak, lekasállak, boglyába raklak, hazaviszlek, megcsépelek, megrostállak, malomba küldlek, ott megőröllek, hazahozlak, megszitállak, megdagasztalak, megsütlek, megeszlek, ptü, ptü, ptü, sohase lássalak!* A fájós fog megvontatására *vadcsombort*, *kékkövet* és *cintorját* főztek össze. A *kéz*, *láb* elvágásából származó *sebre* egy régi orvosi könyv előírásai szerint *zsírt* vagy *szalonnát* tettek. A mély sebet *pokolfű* főzetével locsolgatták. A *kelést* sült hagymával borogatták, mert az előbb *esszeszedte a gennyet*, majd ki is *likasztotta* a duzzanatot. Ha *megeredt* (gennyezni kezdett), mázas edényben megfőzött *kerek nádralapi* levéllel mosogatták, és az így megpuhult levéllel vagy nyers *útilapival* borogatták. Volt, aki a *szentantal-liliom* megszáritott, majd szeszbe áztatott szíromlevelével puhította. Ha *orbánc folyta be* a gyermek lábát: sebes kiütések *terültek* szét rajta, *nyírfaviriccsel* vagy *nyírfaolajjal*: tűz fölé tartott, megsütött nyírfaág kicseppenő *mezgéjével* (mézga) kengették. Ugyanerre jó volt az említett módon használt *nádralapi* és a fűrosztóvízbe öntött *orbáncfűfőzet*. Az *ütést* hidegvizes ruhával borogatták. Az *égés* okozta sebre hideg sarat kentek, ami a *tüzet* (égő fájdalom) is oltotta is a megdagadást is akadályozta. Mások *kányalevél* és *-bogyó* teájával vagy *öntött borsika* vagy *fehértényő keresztjének* főzetével locsolgatták, majd *szújporral* behintették.

A *sümölcstől* való megszabadulásra az öregek több módozatot is ajánlottak. Így: „Kend meg vérejárával”; „Amikor valaki vizet visz a kútról, amíg észrevenné, göbbögtesd [mártogasd] belé az ujjad a viderbe”; „Üsd bele az ujjadot egy kezdetlen vider vízbe, kötővel kötözd meg, a kötőt tedd ki a csepegés alá. Mire elrothad, a sümölc is elmegy.” Mások nem gyógyították, azt

mondták: „Magától jő, elmegy.” A *feketehólyagot* nem vágta ki, megvárták, míg leszárad.

A *viszkető bőrpírt*, azaz *öpsömöreget* az öregek tanácsa szerint *macskafarokkal* kellett *meghúzni*.

Ha valakit *befolyt a tűz*, vagyis vörös foltok lepték be a testét, szentelt *pimpót* vettek a tűzbe, s olvastak rá. A ráolvasás szövegét töredékes formában találtam meg: [...] *Szálkás húsát ne hasogassátok, piros vérit ne szívjátok, hanem menjetek el a tenger fenekére, a cethalnak gyomrába, menjetek el a hideg havasokra [...]*.

A nyelvre *falatka* akkor nő, ha valaki más után ugyanabba az almába harap. Ha azonban közben mondja: „*Falatka lesz a nyelvemre, szökjék a cigányné seggire!*” — megelőzheti a bajt.

A gyermek életében gyakran előforduló betegség az *ágyba pisilés*. A régiek ennek gyógyítására *tüzes vesszővel* vagy kenyérsütéskor használt *pehete*ggel a gyermek fenekére vertek. A *csuklás* ellen azt ajánlják, igyék vizet.

Súlyosabb, pontosan nem diagnosztizálható betegséget okozott a néphit szerint az *ijedtség* is. A beteg fejére tett vizes edénybe megolvasztott *viaszat* öntöttek, melynek alakja pontosan mutatta, hogy mitől ijedt meg, majd a beteg ivott ebből a vízből.

A gyógymódok többsége tehát a gyógyfüvek használatán alapult. Ezeknek megelőző és gyógyító hatása nem kétséges.¹¹⁴ Megismerésük feltehetően hasznos tapasztalati tudás felhalmozódásának, továbbá orvosi és fűvészkönyvek közkezen forgásának s a papok művelődésterjesztő tevékenységének a következménye. Az sem vitás azonban, hogy a néphit nem egy növénynek reális alap nélkül, analógiás mágia szerint tulajdonított gyógyító szerepet. A többi gyógyászati eljárás még vegyesebb értékű. Egyes tüneti kezelések: a masszírozás, vizes borogatás vagy a korom, vizeskása stb. alkalmazása a gyomorbetegségeknel jó diagnózis esetén eredményesek lehetnek. Alapjában véve nem is használnak, nem is ártanak, illetőleg főként azért ártalmasak mások, pl. a vízvetés, ráolvasás, mert helyettük a súlyos beteg valóban kezelésre szorult volna. S végül egyes drasztikus orvoslási módok, mint pl. a torok kanállal való megsütése, siettették a beteg állapotának romlását.

Egészeben véve az ilyen egyszerű gyógymódok hatástalanságát vagy épp káros voltát a nagymérvű csecsemő- és gyermekhalandóság bizonyítja. Ha eltekintünk a rendkívüli járványos időszakoktól (1719-ben *nagyszerdától az aratás kezdetéig* a faluban a *mirigy* 159 személyt ragadott el, és 1879-ben a diftéria is sok áldozatot követelt), akkor is a születési és halálozási anyakönyvek összevetése megdöbbentő képet mutat:

Időszak	Újszülöttek száma	Elhalálozott gyermekek száma				Az elhalálozott gyermekek újszülöttekhez viszonyított aránya %			
		0-1	1-5	6-14	Összesen	0-1	1-5	6-15	Összesen
		évesek				évesek			
1761-70	166	37	°pontos adatok nélkül						
1779-88	198	34	33	1	68	17,1	16,6	0,5	34,2
1821-30	359	40	63	13	116	11,1	17,5	3,9	32,5
1901-10	346	pontos adatok nélkül			107	pontos adatok nélkül			30,9

Az első világháború előtti időszakban tehát átlag minden harmadik gyermek meghalt. Az anyakönyvek 1826 körül leggyakoribb halálokként a *debilitást: vele született gyengeséget*, néha konkrétan testi vagy szellemi fogyatékos-ságot neveznek meg. Sok esetben *láz, mellfájás, köhögés, szívfájás* a halál oka, de előfordult a *rüh*, a *különös betegség* és nemegyszer maga a *halva születés*. Egy 1910-ben kiadott és a csomortáni Veres György által megőrzött, a képesített halottképek számára készült lajstrom a következő halálnemeket jelöli meg: *vele született gyengeség, görcsök, gyermekaszály, gyermekek hasmenése, ázsiai kolera, vérhas, roncsoló toroklob, kanyaró (vereshimlő), szamárhurut, vörheny, hólyagos himlő, hasi hagymáz (tifusz), kiütéses hagymáz, orbánc, pokolvar, gumókor (tüdővész, heptika), tüdőgyulladás, mellhártyagyulladás*. Egyébként a tüdőbaj a faluban jobban pusztított, mint átlagosan Kézdi járásban: 1901—1905 között Kézdi járásban 2,9%, Esztelneken 3,3% az ezen betegségben elhalálozottak aránya.¹¹⁵ A természetes szaporodás is jóval kisebb volt a faluban (4‰). mint a környéken (8,5—9,3‰), éppen a halálozások magas száma miatt.¹¹⁶

Pedig körorvosi rendelő és gyógyszertár működött már 1901—1910 között Esztelnektől 11,5 km-re, Berecken. Az egészségügyi szolgáltatások a század első harmadában mégsem gyarapodtak, javulást legföljebb a szakképesített bábák tevékenysége eredményezett. A születésszám csökkenésével aztán csökkent a gyermekhalandóság is. A felszabadulás után bekövetkező mélyreható átalakulások eredményét híven tükrözi a statisztika. Ez esetben helyi adatok hiányában kénytelen vagyok a gyermekhalandóság országos átlagait figyelembe venni¹¹⁷:

	0—14 évesek	15—19 évesek	
1956		24,9 ‰	1,2 ‰
1965		11,3 ‰	0,9 ‰
1973		9,9 ‰	0,8 ‰

A gyermekhalált régebben természetesebb ténynek fogták fel, és mégis a kis elhunytat a szülők sokáig siratták, „met az es olyan gyermekünk vót, mint a másik”. „Kilenc gyermeket neveltem fel. A kilencedik meghalt egyéves korig. Az uram úgy elkeseredett, hogy a kalapot verte a földhöz. Ha egy meghalt, éppúgy fáj, mintha egy sem lett véna.” Csak a *könnyelmű* anya nem törődött a gyermekével. Az nem bánta, ha meghalnak is, nem gondozta, *mocsokba, gennybe* nevelte, de szándékosan még az ilyen *félügyű* sem okozta egynek sem a halálát.

PORBAN JÁTSZÓ GYERMEKEK

Hat éven aluliak

Életkori sajátosságaiknál s az abból következő helyzetüknél fogva az egy-hat év közötti *kicsitke* gyermekek, *kicsitkék*, *purkulykák* vagy *porban játszó*k külön korcsoportot alkotnak. Megnevezésük azonban nem mindig hangsúlyozza életkorukat: a kisfiúkat néha csak *kölykeknek*, *gyermekeknek*, *legénygyermekeknek*, *férfigyermekeknek*, a kisleányokat csak *cinkacskáknak*, *leánykáknak* nevezik, akárcsak nagyobb társaikat.

Öltözet

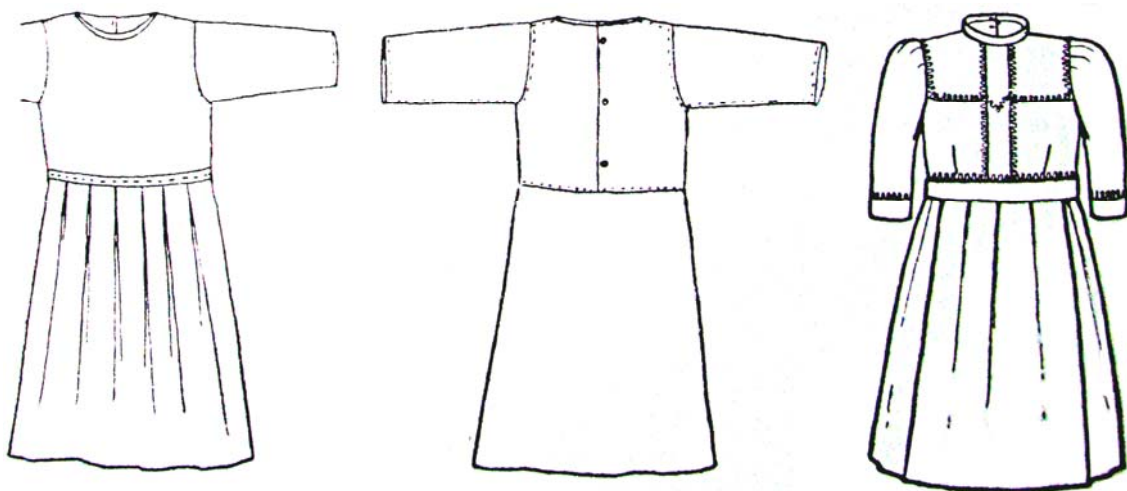
Öltöztetésükből nagy dolgot nem csináltak, hiszen a kicsi gyermek úgyszemint tud vigyázni, hamar elpiszkolja magát. Egy-két rend ruhájuk volt mindössze, a azt is rendszerint szakadt, viseltes csepülepédőből, derékaljhuzatból, vászonból, függönyből varrták.

Amint az egész kicsi, mászni vagy járni már tudó kinötte ingecskéjét, lábszárközépig érő *hosszúinget* vagy *pendelyt* adtak rá. Ennek *mejje* gyolcs-, *alja* kendervászonból készült nyakrésze madzaggal csukódott. Nyáron *lájbival*, télen melegebb, hosszú ujjú felsőruhával viselték. A leánykák lábszárközépig érő alsóinge ujjatlan, melyen lekerekített nyakú, enyhén lerakott vállpántos és vállgombolós volt. A *viselő*s inget házilag állították elő, az *innepes* varrónő munkája volt. Az első varrógép megjelenése (1906) előtt valamennyit *kézen* (kézzel) varrták.

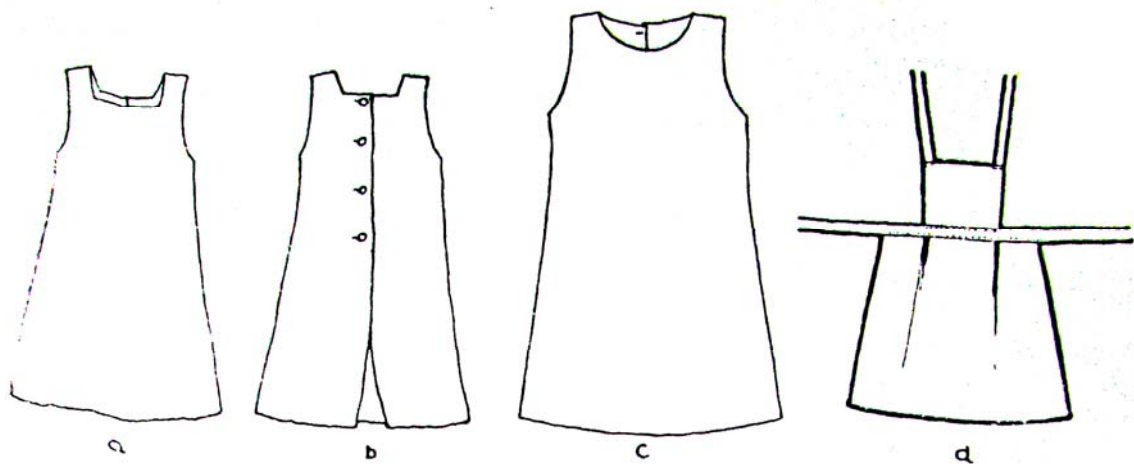
Az egész kicsikre csak télen, a két-három évesekre viszont már télen-nyáron felsőruhát: *macskanadrágot* vagy pedig *köntöskét* adtak. Bár a két nem öltözete nem különült még határozottan el, előbbi inkább fiú-, utóbbi inkább leányruha volt. A kettő közül talán a köntöske volt a gyakoribb, amely alatt, ha hideg volt, még mindig elfért a hosszú szárú *bugyi*, sőt ujjatlan macskanadrág is.

A köntöske, *ujjas-* vagy *mejjesköntös* hétköznapi változatát pirosra vagy gálicosra festett csepü-, az ünnepi változatát pedig piros, kék vagy lilás, egyszínű, csíkos vagy kockás fejtős gyapotvászonból szabták. *Karocskás*, *plátkás* vagy plátka nélküli *hátagombolós* vagy megkötött *ruhadarab* volt, melynek *lerakott* alsó részét rendszerint *ő*vel varrták hozzá a részhez. Bokáig vagy *szárközépig* ért (18. r.). A köntös fölé *surcot* kötöttek. Ennek is volt hátagombolós, melles és egyszerű vállpántos változata (19. r.).

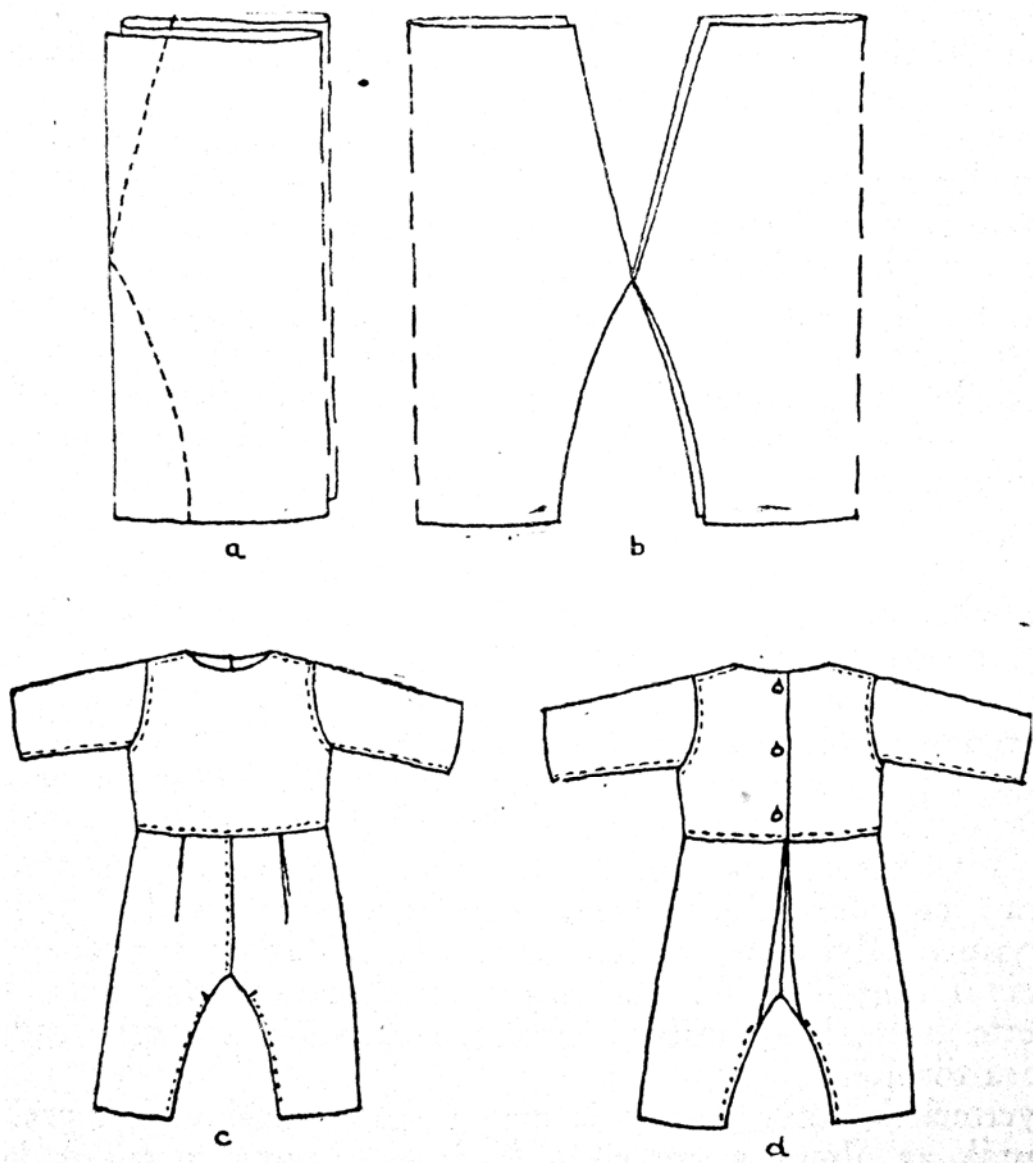
A *macskabugyi* vagy *macskapantli* (20. r.) lehetett hosszú ujjú és ujjatlan. A nyárit, őszt kékre festett kender- vagy gyapotvászonból, a télit szürke *gyapjúposztóból* varrták. Egyesek házilag *megfürmölték*, mások szabóval csináltatták. *Hosszú derekú*, hátul nyaktól *farcsukig* gombolódó meleg ruhadarab volt, kikerekített, beszegett nyakkal, néha állógallérral. A *fenékrészt* nem varrták össze, ezért az ingecske elől is, hátul is *kifityegett*, „küjjel farka

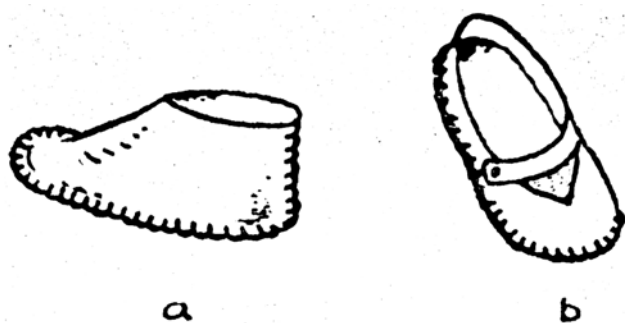
18. A *köntöske* szemből, hátulról és a *plátkás köntös*. Első világháború előtti fényképek alapján.

19. A *surc* változatai: a-c. mellyes *surc* előlről; b. ugyanaz hátról; d. vállpántos *surc*. Első világháború előtti fénykép alapján.

20. A *macskabugyi*: a-b. szabása; c. előlről; d. hátról. Vizi Miklós szabó munkája. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 7789.

21. Gyapjúpapucsák. Helybeli szabó munkái.

vót”. Viselőjére ezért tréfásan azt mondták, hogy „a szalvétát hátul hordja”. *Gyorstüzelő*nek is nevezték, mivel nem kellett lehúzni, a gyermek csak lekuporodott, s végezhetette a dolgát.

A két világháború között a hagyományos viseletelemek helyét fokozatosan átvették a városias ruhák. Az átváltás nem egyik napról a másikra s nem minden esetben a módosabbak kezdeményezésére ment végbe. Egy nyolcvan év feletti, csaknem nincstelen szegény asszony például macskabugyit egyáltalán nem varrt a gyermekeinek, pedig kilencet nevelt fel. Helyette kezeslábasszerű kis gyapjúadrágot kötött. Mondta is a falu népe: „Mit fel nem ér az esze.” Egy másik 3 holdas birtokú, nagyon öreg asszony gyermekei is városias ruhában nevelkedtek. Általában azonban az 1930-as évekig még hordtak köntöskét is, macskanadrágot is, ma viszont már alig emlékeznek a szabására.

Cipőt a kisgyermeknek nem vettek. Nyárára nem kellett, mert mezítláb jártak, télen pedig a házban *ültek*, s ha ki kellett menniök, felhúzták valamelyik nagyobb testvérük *bakkancsát*. Bent posztóból szabott *gyapjú-* vagy *kerekpapucs*kában, *gyapjúbocskorkában* (21. r.) jártak. Ezt általában szabó készítette, de több ügyes öregasszony maga is megvarrta, vagy kötött *gyapjúharisnyával* helyettesítette. A kisfiúk télen *kalapot* hordtak.

A mai gyermekek öltözködésmódja teljesen a kereskedelem kínálatát, a divat hullámlását követi. A felszabadulás óta a kisleányok egyéves korukban rendszerint fülbevalót kapnak az édesanyjuktól.

Tisztálkodás

A kisebb gyermeket az anyja vagy nagyobb testvére mindennap megmosdatta: az arasznyi magas *kerekcsebre*skében (17. r.) meleg vizet készített elő, a gyermeket bekapta és beszorította a lába közé, a víz fölé nyomta, jól megszappanozta és megmosta az arcát. Nyáron a hosszúkás *feresztőcseber*ben (3. r.) napon felmelegedett vízben fürdette az apróságokat. Fürösztésre rendszerint hetente került sor; a mosdatás, a már említett hetit leszámítva, nem volt időhöz kötve; az anya elfoglaltságától s a gyermek *maszatosságától* függött. Napközben gyakran letörölték hideg vízzel az arcát, s hogy a szél el *ne fújja*, nemegyszer a kinyitott kályhaajtó mellett szárították. Máskor a *kendő* vizes, majd száraz sarkával *dörgölték le*. Ha meg már elindultak valahová, s az anya útközben vette észre, hogy milyen *cirmos*, megnyálazta a zsebkendőjét, s *lecirmolta*, tisztára törölte.

A nagyobb gyermekek, akik maguk is meg tudtak mosakodni, reggel hideg vízzel „kimosták az álmodat a szemükből”, és este, mivel a szülők kötelezték rá, lábat mostak. A szombat esti *nagymosakodás*kor előbb a kisebbek, utána a nagyobbak mosdottak, de az is előfordult, hogy a csebet — újab-

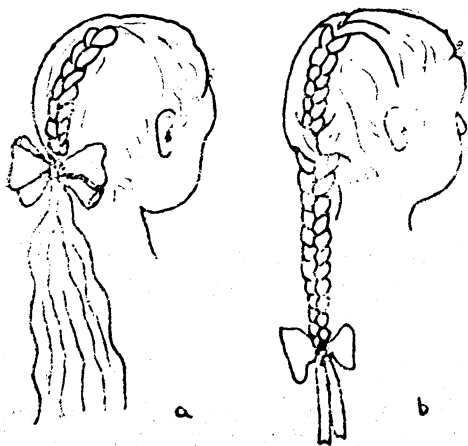
ban mosdótálat — körbeállva egyszerre mosták meg a kezüket, arcukat és sorra a lábukat. Ez manapság is így van. A gyermekek nem nagyon lelkesedtek a tisztálkodásért. „Evés előtt is mosattak kezét, de az eszünk mindent felért, hogy megszabaduljunk” — mondja egy tizennyolc évet leány. Ha zsirosat ebédelték, szinten meg kellett mosdaniuk.

A fogápolással régebb nem törődtek: „A gyermek nem tudta magamagának csinálni, a szülő nem es engedte; ki mert akkor hozzányúlni? Legföljebb a szájukat öblítették ki, de ezt is jórészt csak ünnepnap, vagy fogmosás helyett almába haraptak. A mai gyermekek rendszerint korán kapnak fogkefét, de nem mindenik.

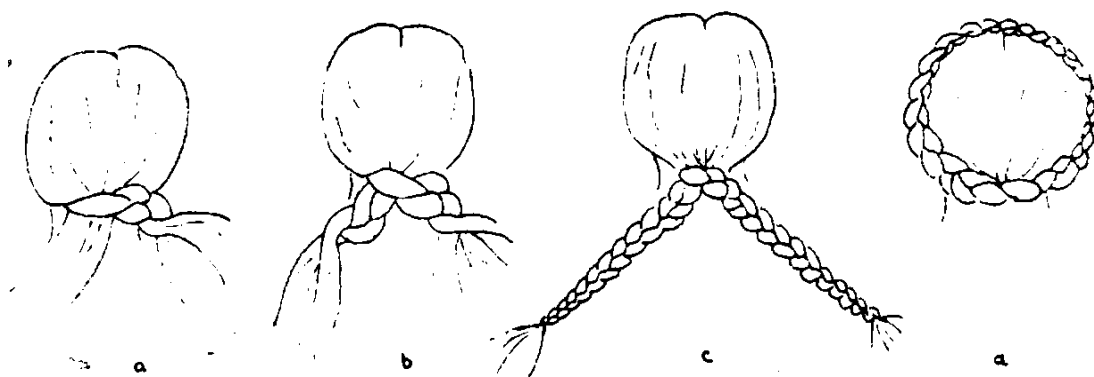
A fejet *hódfottakor* mosták, mert azt tartották, hogy az *újságra* mosott haj korpásodik, „viszketül tőle a fejbőr”. A hajhullás megelőzésére és gyógyítására *tilinkpálinkával* vagy *gázzal* (petróleum) öblítették. Ez utóbbtól, ha a kúrát naponta ismételték, gyorsan nőtt és nem töredezett a haj. Jó volt e célra a „vízzé vált” (vízzel felhígított) tojásfehérje, továbbá a kapcsos korpafű (helyi nevére nem emlékeznek) főzete is.

A kisfiú haját rendszeresen nyírták. Egyszer-kétszer a kislányét is levágták, hogy minél *tömöttebb* legyen. Amint elég sűrűnek ítélték, fonni kezdtek. A kisleányt az anyja vagy a nagyanyja fésülte: előbb, hogy ne legyen borzos, a szájából a tenyerébe eresztett vízzel lesimította, majd lehetőség szerint *be is fonta* a haját. Ha az még túl rövid volt, a fejtetőn levő hajmennyiséget jobbról-balról és hátulról is *elválasztotta* a többtől, *felfüsülte*, és cipőfüzővel vagy szalaggal a tövéhez visszakötötte, vagy *leeresztve* hagyta. Amint a haja nőtt, a feje tetején *keresztbe* (a fülek felé) húzta a választékot, a fejtetőn levő hajmennyiséget középen egy ágba befonta és hátraengedte, majd a tarkónál összefonta a választékon aluli hajmennyiséggel (22.b r.). Az első világháború után egyesek vasárnapra a hasonló módon fésült haját a tarkón alul már nem fonták be, csak szalaggal összekötötték (22.a r.). Ettől az első áldozó hajviselete csak annyiban tér el, hogy a szintén tarkóig befont ágat a tövénél kötötték meg, alatta sátorszerűen terült szét a kifésült haj.

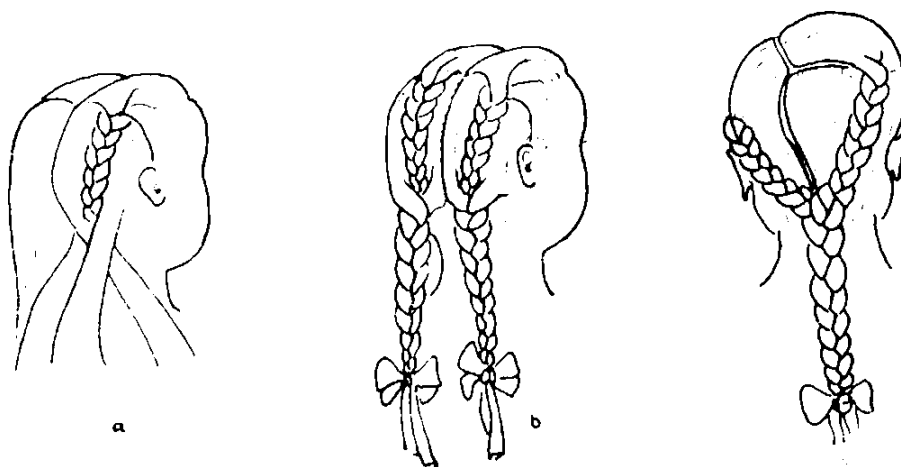
Sokan, mihelyt a kellő hosszúságot elérte, *kétágba* fonták a kisleány haját: a homlokra merőlegesen *félre* (oldalt), vagy *kétfelé* (középen) elválasztották, a fültre merőlegesen rendszerint még egy választékot húztak, az *apró*

22. Kisleány-hajviselet: a. vasárnapra; b. hétköznapra. Emlékezet szerint.

23. A koszorú fonási módja emlékezet szerint.

24. Kétágba font kisleány-hajviselet.

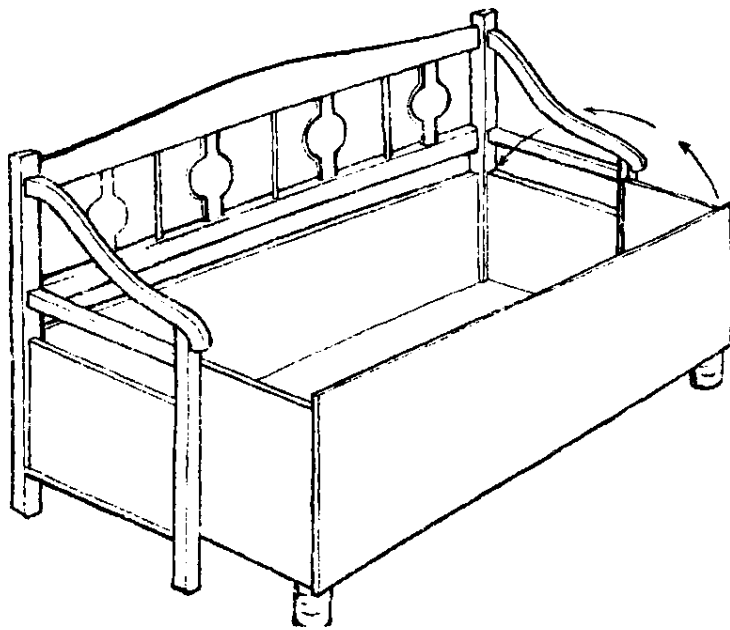
haját a homlok peremén végigvezetve hátrafelé *kitűrték*, majd az így keletkezett sodratot befonták a közeli hajtincsbe. A részfonatok számát és egymásba kapcsolódását a választékok száma és iránya határozta meg (24. r.). A második világháború előtt a fonatok a tarkó közelében mindig hátul helyezkedtek el; újabban viszont *felfonják* őket a fül felső csücske mögé, és tetszés szerint a váll alá vezetve, leeresztve hagyják, vagy valamilyen módon felkötik.

Az első világháború előtti legtipikusabb hajviselet már három-négy éves kortól a *koszorú* volt: félre vagy kétfelé választották, vagy akár választék nélkül simán hátrafésülték a haját, a tarkó alatt egy ágba fonni kezdték, de már a tövénél kétfelé is választották; a két befont ágat szükség szerint madzaggal meghosszabbították, majd *koszorúba tették* — azaz körbecsavarták a fején. A fonatokat végül az ellentétes ág tövéhez rögzítették (23. r.).

A rövidre vágott haj már a két világháború között kezdett tért hódítani. Ma hosszú hajú kisleány alig van, és a fésülés módjában különösebb rendszer nincs.

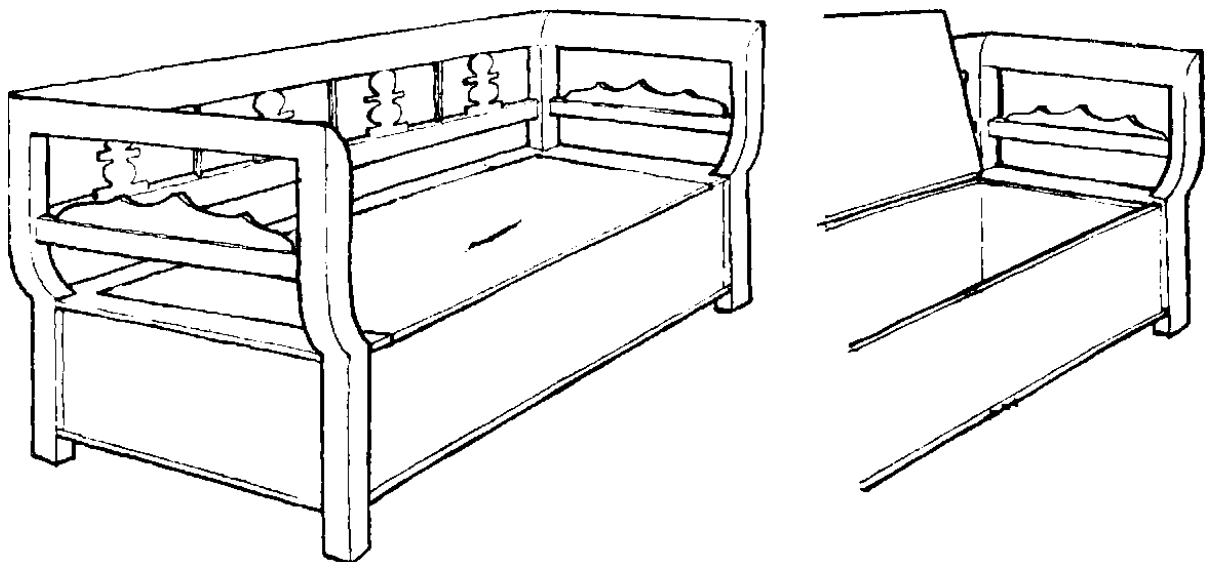
Alvás

Míg ki nem nőtt belőle, két-három éves koráig a gyermek a bölcsőben aludt. Este *ringózott* benne: hajtotta magát, „úgy döröngözött, hogy aki hótt részeg vót, az se tudott elaludni”. A nagyobbak a *ládáskanapében*¹¹⁸ kaptak

25. *Ládáskanapé*. Készítette Opra Dávid helybeli asztalosmester a századforduló táján. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 7761.

helyet. Ennek az első világháború előtt két változata volt. Opra Dávid asztalosmester keskeny, de megkettőzhető belvilágú, dupla oldalú ládáskanapékat készített oly módon, hogy ezek fedelét enyvvel és faszeggel hozzáerősítette az elő- és oldaldeszájukhoz. Az elődeszka alul három vassarokkal kapcsolódott a fenékhez, s ennek következtében lefordítható volt. Hiányzó lábait fatuskók pótolták (25. r.). A Sántha Antal készítette *kanapéágyak* jóval egyszerűbbek voltak, de több helyet foglaltak el, mivel megvolt a kellő szélességük, s így csupán a fedelüket kellett felnyitni (26. r.). Bennük nappalra is érintetlenül ott maradhatott a *csihányzsák surgyé*, lepedő, párna és *ványolt pokróc*. Éjjelre négy fejtől-lábtól fekvő gyermeknek biztosítottak alvóhelyet.

26. *Kanapéágy*. Készítette Sánta Antal helybeli asztalosmester a századforduló táján.

A legtöbb házban két ládáskanapé is volt; ahol még mindig szükség volt fekvőhelyre, ott deszkából karikán járó *kicsidágyat*¹¹⁹ készítettek, amit nappalra az ágy alá taszítottak. Ebben is elfért három kisebb vagy két nagyobb gyermek. Másutt a nagynénak volt kihúzható *fiókja*. Külön hálóinget nem viseltek, mindenki abban aludt, amiben nappal járt, s ha elpiszkolódott, váltotta.

Ezek a bútortípusok a múltéi: a faluban nem találtam egyetlen karikás-ágyat sem, ládáskanapét is csak nagy utánjárásra. A mai kis létszámú családokban mindössze üzletből vásárolt rácsos kiságyat lehet látni.

Táplálkozás

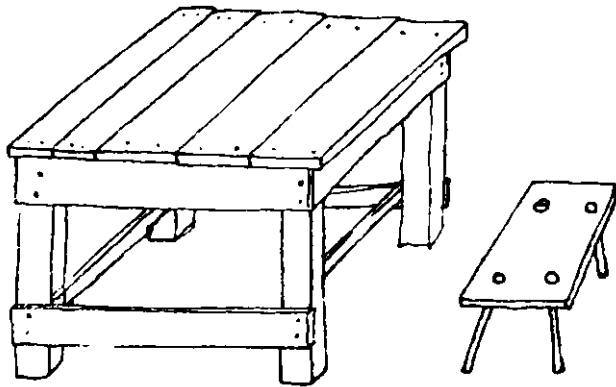
A kicsi gyermek ugyanazokon a sovány, szegényes *szűzételeken* élt, mint a felnőttek: velük együtt *rongyoskodott* és *ehezett* meg ő is minden újabb földdarabot, amivel a család a birtokát gyarapította.

Mindhárom főétkezés csak egy-egy tál ételből állt. A *délebéd* rendszerint levesféle: *pityóka-*, *fuszulyka-*, *kömény-* vagy *tökmagleves* volt — utóbbi *de-relyével*, *laskával*, vagy máskor *piritott hagymalé morzsoltal*. A *frustuk* az első világháború előtt *haricskapuliszka*, később pedig *törökbúzalisztből* főzött *málé* volt *téjjel*, a vacsora ugyanaz *túróval*, *mákkal*, *körte-* vagy *szilválé-*vel. A télen napjában csak kétszer étkező napszamosok asztalán gyakori volt a sült vagy főtt krumpli. Ez különben is nagy szerepet játszott az esztelneki táplálkozásban. A legfontosabb gyermekeleség a tej volt.

Díszes étel: hús, kalácsféle csak ünnepéken került az asztalra. Napközben, ha a gyermek *megéhesült*, leginkább *szilvalekvárral* megkent kenyeret nyomtak a kezébe. Évődtek is aztán vele, ha elpiszkolta magát: „Jaj, hogy elvágta a kezedet. Ugye malacot szoptál?”

Emlékezet szerint az első világháború előtt vízen, tejen, aszaltszilva- és körtelén kívül csak szeszes italt fogyasztottak. A pálinkából és borból a jobb gondolkozásúak régen sem adtak a gyermeknek, néhol viszont még ma is megengedik, hogy kortyoljon a felnőtt poharából. Teát a századfordulóig csak orvosságként ittak. Így amikor az egyik asszonyt először kínálták meg vele, nem is tudta, mi van a *csiporban*: „Se nem körtelé, se nem szilvalé, komám-asszony valami sárgát csavart bele.” A kávé is a század elején kezdett elterjedni.

Az első világháború előtt a gyermekek főétkezésükre nem ültek a *nagyasztal* mellé, mert ott csak a kenyérkeresőknek volt helyük. Nekik a ház közepére tett *kicsi kerek asztalkát*, a négyzögű *terpeasztalt* vagy *székecskét* terítették meg¹²⁰, amit *kicsi székecskéken* ültek körül (27. r.). A századforduló táján még valamennyi gyermek az asztal közepére tett közös *tálból* merített. Később mindenki külön fa- vagy cseréptányért és fa- vagy pléhkanalat kapott, csak a *szárazabb ételeket*: *mákos pityókát* és *puliszkát*, *tökmagos laposkát* szúrták továbbra is villával egy tálból. A kenyérsütéskor készített *kovászos palacsintát* viszont tányérból kézzel ették, *türték*. Almát szotyorban hoztak fel a pincéből, s a gyermekeknek egyet-egyet kézbe adtak; azok még a *héjának* is örvendtek, ami *almástészta*sütéskor járt ki nekik. Néha, amikor megkívánták s idejük volt, *kakast* pattogtattak: a kukoricát lefödött lábasban rázták a forró tűzhelyen. Néhány családban, talán egy korábbi szokásmód maradványaként, a küszöbön vagy a szabad tűzhely párkányán, a *sód alatt* ettek s csak a nagyobbak, néha csak az iskoláskorúak ültek a kicsi asztal mellé. Másutt meg az étkezés közben *helytelenkedő* gyermekeket ker-

27. *Terpeasztal kicsi székecskével.* Orbán Lázár bélafalvi gazdálkodó gyűjteménye.

gették félre a füstfogó alá. Az egyik öregasszony meséli, hogy egy alkalommal, amikor mint kisleány ott kanalazgatta a levesét, a *kürtön* át egy fecskéfészek egyenesen a tányérjába pottyant. *Nagy asztal* mellé előbb egy-két nagygazda ültette egyikéjét, majd ezt az új szokást az 1930-as években már más kisebb létszámú családokban is bevezették.¹²¹ A népesebb családokban viszont a második világháború végéig fennmaradt a régi rend. Ezért mondják, hogy „minden háznak más a szokása”.

A kicsik nyakára rendszerint *ruhát* kötöttek, hogy ne egyék le magukat. A szülők megtanították néhány illemszabályra: elvárták, hogy evés előtt és után imádkozzanak, egyenek szépen, ne *pancsoljanak*, ne *csemmegtessenek*, ne helytelenkedjenek, ne *hörpöljenek*. Ők azonban evés közben is csintalanokdakt: „Rosszak voltunk. Tanítottuk egymást, kacagódtunk. A leveseskalánt édesanyám úgy hezzáütötte a fejünkhöz, hogy eltört.” A *gazolást* is tiltották: a leszelt kenyeret mind meg kellett enni. Ha a töltött káposztából csak a hús fogyott el, az apa rászólt gyermekére: „Edd meg, fiam, a bundáját, met anyád este nem ad takarót.” A rosszékú kicsi gyermeknek meg az édesanyja ezt mondta: „Állj ki, nézzem meg, átlátok-e a hasadon?”

A gyermeknek kedveskedésből is készítettek vagy főztek bizonyos ételeket, amint azokról a későbbiekben szó esik.

Foglalkozás, nevelés

Sok anya nemcsak a csecsemőjét, hanem a kicsi gyermekét is kénytelen volt magával vinni a mezőre, erdőre, kertbe. De mert ez külön gond volt számára, tekintve, hogy attól is félnie kellett, nehogy *belecsoszogjon* a veteménybe, most is szívesebben hagyta nagyszülőre, szomszéd öregasszonyra, a nagyobb gyermekre, s ha egyik sem volt, fizetett dajkára: ez odaadta neki a kihagyott ételt, s még ügyelt is rá, foglalkozott vele. A szegények körében az is előfordult, hogy a szülők idegenbe mentek dolgozni, s a gyermek *tartásban maradt* valamelyik rokonnál. Természetesen a nevelő személyek helyzetüknek, pillanatnyi állapotuknak, hangulatuknak megfelelően bántak a kicsivel. Némelyik öregasszony hamar kifogyott a türelméből, különösen ha a kicsi gyermek *nyűgös*, *rossz* volt. Más a sajátjával sem volt elnézőbb. A nagyobb gyermekek pedig azért, hogy feladataik elvégzése közben vagy utána a környékbeli társaikkal még játszhasanak is, „mindenhová magukkal hurcolták kicsi testvérüket, mint hangya a tojását.”

A gondozójával sétáló vagy padra kiülő kiskorú gyermekhez minden arajárónak van kedves, tréfás szava; ez nincs múlthoz vagy jelenhez kötve.

Tréfás komolysággal, mintha felnőtt volna, kezét ráznak vele: „Szervusz, László!” De csakhamar becézőre fordítják a szót: Máriát *Mariskának*, *Márikának*, *Marikának* vagy *Mariskának*, Juliannát *Julacskának*, *Jucikának*, Rozáliát *Rózsikának*, Ágnest *Ágniskának*, Annát *Aniskának*, *Annacsának*, *Nusikának*, Borbálát *Boriskának*, *Borikának*, Ilonát *Iluskának*, *Ilonkának*, Erzsébetet *Erzsikének*, *Böskének* hívják. Az Istvánok *Pistacsák*, a Ferencek *Ferikék*, *Ferenckék*, a Józsefek *Jóskák*, *Józsikák*, a Gergelyek *Gergécskék* az Antalok *Antikák*, a Györgyök *Gyurikák*, a Jánosok *Jancsikák*, *Jankók*, a Gáspárok *Gazsikák*, a Gyulák *Gyulácskák*, az Andrások *Andriskák*, a Gyárfások *Gyafikák*. Kérdéseket intéznek hozzá: „Ki fiacskája vagy?” Erre, alig tud beszélni, már megtanítják: „A Sz. B. édesapámé.” „Hát ma vert-e meg, lelkem, téged?” Aztán arról érdeklődnek, hogy testvére van-e. gyermek azt is tudja, ha lesz: „Mikor jönnek vissza a gólyák, akkor hoznak” — felel rá. Nemcsak a gólyák, a víz is *hozhat* gyermeket a kicsik tudomása szerint. Ilyenkor aztán tanácsot adnak neki, hogy ha öcsikét akar, *törökbúzaszemet*, ha *húgocskát*, *búzaszemet* tegyen ki az ablakba. Még személyes közbenjárásukat is megígérik. Táncolásra vagy általában szereplésre biztatják. Ilyen-szerű kérdéseket tesznek fel: „Nagyapád hogy köhög, te? Hogy prüszög nagytátá?” Ha a gyermek utánozza, jót mulatnak rajta. „Lacika, énekelj, met ad valamit Nusi néni!” „Egyet üss nagyapádnak a seggire. Koppants a fejire!” Vagy tréfásan hívják: „Gyere, csücsülj belé a kosárba, a néni viszen.” „Gyere, menjünk a malomba!” Bármilyen mutatványát tréfás hűhóval fogadják: „Hú, azt a jóreggelit!”, „Azt a hét szál gombostűjít!”, „Azt a rigófüttyit neki!”, „Az anyja mindenit ennek a nőnek” — ti. kétéves leánykának. Nem hagyják szó nélkül, ha valamivel nevetésre fakasztja őket: „Te órátólvaj!” — mondták régen. Ma meg: „Te butuka, te!”, „Te huligánfejű!”, „Ildikó, te nagy hortobágyi vagy!”, „Hogy a fene rúgjon meg!” Ha szomorú, megállapítják: „Elvitte a tyúk a kenyerit!” A beszédes nagymamák állandóan mondanak a gyermeknek: maguk sem tartják lényegesnek, mit, semmiségeket, köznapi dolgokat csupán, de azt ritmikusan tagolják. A hangsúly tehát a hogyanra esik. Máskor meg egyre-másra kérdezzetik: elég, ha két fadarabkát összedörzsöl vagy felügyelet mellett bicskával ügyetlenkedik, már megkérdezik: „Mit faragsz, hej? Szekeret? Viszünk benne szénát a püspöknek. Faragd meg simára, hogy a szépasszonyok meg ne botorkájanak.” Ha meg arrább totyog: „Hová mész, Móricka?” — Aztán hozzáfűzik: „Örökké mejen, mint a számár, örökké a szemétdombon jár.” Kislánytól ilyeneket kérdeznak: „A bubák fázna-e, hej?”

„A gyermek jó, de mikor aluszik, akkor a legjobb” — szokták mondogatni. „Jó, mint a likas mogyoró.” Valójában nem örülnék, ha túl jó, túl csendes, s akkor se, ha *lator*. Azt tartják, jól kell *szoktatni*, mert „ahogy nevelik, úgy veszik hasznát”. Az ekkorát főként az illendő viselkedésre oktattatják. Először megtanítják a nevére, szülei nevére, figyelmeztetik, hogy köszönjön. Régen *dicsértessék a Jézus Krisztussal*, ma inkább *jó napot kívánok*-kal és *csókolommal* köszön a gyermek. Régebb kezét is csókolattak vele. Megtanítják, hogy miként *csapjon bele* a felnőtt kezébe, ha az azt kéri: „Adj egy pacsit!”, „Na, adj egy parolát!”, „Adj egy pokkos puszikát!” Ha a balt nyújtja, megmutatják, melyik a *jó* (jobb) keze. Nagyobb korában meg már őt akarják becsapni: a felnőtt nyújtja a bal kezét, mire a gyermek rászól: „Nem jó kezedet adtad! Megszokja, hogy kit hogyan kell megszólítani: *mámá*, majd *édesanya*, *tátá*, majd *édesapa* a szülők neve, a nagyszülőké: *nagymámá*,

nagyatát; a keresztszülők: *keresztmamá, keresztatát*. A szülők testvéreit nevükön nevezi: Lina néni, Róza néni, csak az apja testvérének a felesége *ányika*. Általában nem tegezheti csak a vele egykorúakat. Régebb ha vendég jött a házhoz, a gyermeknek *kuss* volt az asztalhoz menni, helye a *kamara küszöbe* volt. A felnőttek igyekeztek nem beszélni előtte olyasmit, ami nem gyermek fülének való, mondván, hogy *gerenda van*. Megtanítják illedelmesen beszélni: ha éhes, ne mondja, hogy *vágjon* vagy *adjon* kenyeret, mert „csak a pofot szokták vágni”, hanem így szóljon: *kérek szépen*. Ha *káromkodik*, amit persze a nagyoktól hall, vagy *elhallgatják*, mintha észre sem vették volna, vagy rászólnak: „Ügyelj, met Máriacska megver.” Ha rossz a gyermek, s ilyenszerűen felel vissza: „Én nem félek Máriacskától, meglepcselem” [megverem] — megbüntetik. Nem nézik el, hogy *belekotyogjon* a nagyok beszédébe. Ha szólnak hozzá, elvárják, hogy válaszoljon, a nem felelő kisgyermekre rápírogatnak: „Na, jól elbölcsültél!”, „Ekkoracska, mint a kujakom, s már tudja a büszkeséget”, „Böcs paraszt!” A *kényeskedésről* is igyekeznek leszoktatni. Régen azt kérdezték tőle: „Nem kellene-e pástétom?” — holott ők maguk sem tudták, hogy az mi. Asztalra nem ülhetett, ez hallatlan felháborodást váltott volna ki a régi öregekből. Mondogatták is: „Gyermek az asztalra ne üljön, mert túros lesz a fenéke.”

A nyűgös, szófogadatlan gyermek, ha kell valami neki, *sápit* (sír). Erre mondják, hogy „az ördög a honcsokra [vakondtúrás] került”. Először vigasztalni próbálják: „Nem sír Lacika.” Vagy igyekeznek elvonni a figyelmét: „Állj meg, te, valami a zsebembe van.” Ha ez sem használ, ijesztgetni kezdik: „Ügyelj, a kutya jó, s megharap!”, „Nénike [ez a jelenlévő idegen] megver”, „Jó a cigány, látod-e?”, „Jó a cigányné nagy kassal, s adlak oda, s beléteszen. Gyere, fogadj szót!”, „Ügyelj, met gúzsba kötlek!” Régen *csendérekkel, rablókkal* is ijesztgették. Legjobban a képzeletbeli *Magyar Gyurkától* féltek. Ha magukra maradtak a gyermekek, még az ajtót is bezárták, pedig valójában sohasem járt betörő a faluban. Máskor a rosszalkodót pappal ijesztgették: „Na, jó a pap bácsi, s le es vágja az ujjadat!” Aki a nyelvét kinyújtotta: „Na, jó a pap bácsi, s ki es vágja”, „Tegyek borsot rea”, „Ne nyújtsd ki, met kiheréllek!” Természetfölötti, képzelt vagy valóságos lényekre főképp régen hivatkoztak: „Jó a Banka!”, „Ne menj a kúthoz, met a béka behúzza!”, „Ne keringj, met lüderc van a fűzfákon, lüdercek járkálnak.” S ha már semmi sem használ, az anyja sírást tett: „Hadd el, sír édesanya.”

Sok szülő vagy nevelő, ha már végképp elvesztette a türelmét, szidással halmozza el a rendetlenkedőt: „Hogy a fene egye meg a kölykit!”, „Te disznó! Nem szégyelled magad? Minnyá megferesztelek!”, „Olyant vágok a fenekedbe, hogy a kék nadrág megveresedik!”, „Ma bocskorszíjat hasítok a hátadból!”, „Mi az öreg Isten történt, hát bolondok vagytok?”, „Mintha esztek nem lenne”, „Kell-e collstok? Kell-e lábszój?” Mert ezután valóban tetteles büntetés következik: a kukoricára, hasábfára *térgyeltetés*, de főképp a *verés*. Elég, ha *lökdösődnek, hancúroznak, válogatnak* az ételben, máris jól *megronkolyázzák őket*. Rájuk csapnak bármivel, ami épp kézügyben van. Persze a büntetés osztogatásában nem mindenik szülő egyforma. Van anya, aki állítólag egyszerűen sem ütött gyermekeihez, az ura se *hagyta* (engedte) volna. Másoknál *könnyen állt a verés*: a gyermekei állandó ütlegek közt nőttek fel, különösen az elsőszülött, mert azt tették felelőssé testvérei csínytevéseiért is. Azt azonban valamennyi asszony fenntartja, hogy seprűvel nem szabad *hezzaverni*,

28. *Madárka és percec.* A gyermekeknek sütik a kenyér- és kalácstészta vakarójából.

mert nem nő meg a gyermek. Persze a gyermektől is függ, hogy *kikap-e*: egyik-másiknak elég a szidás is.

A megbüntetett gyermek bocsánatkéréssel engeszteli ki a szüleit: „Édesanya, bocsássa meg, többet nem leszek rossz.”

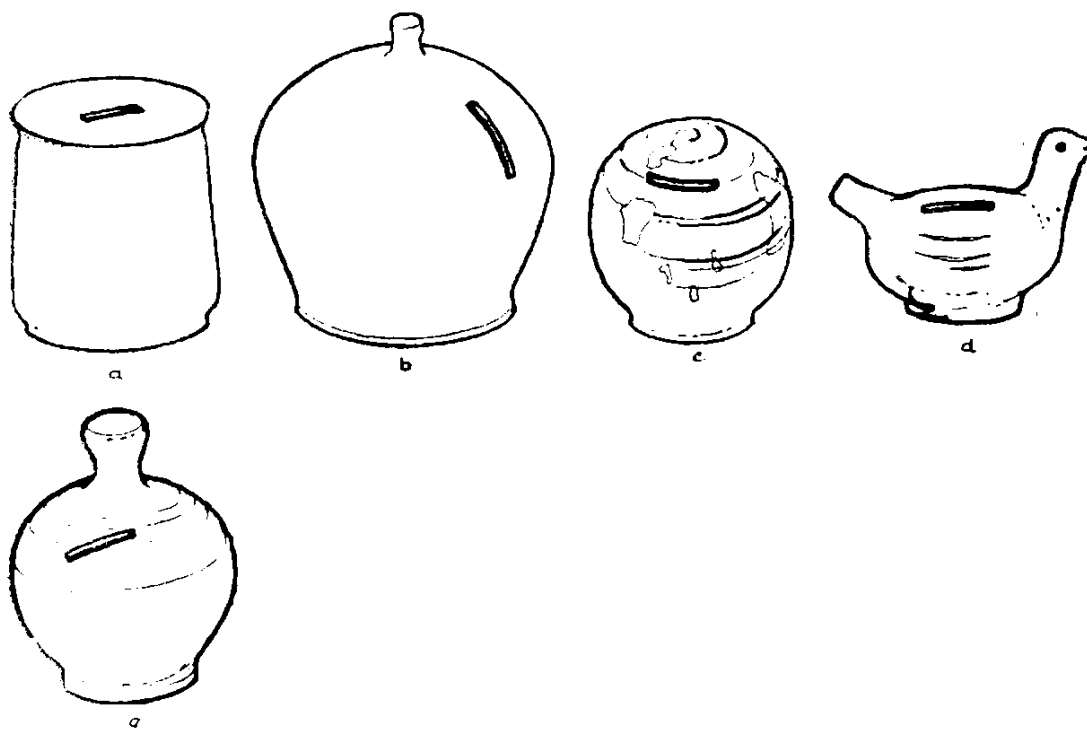
Általában, bár sokat *regulázzák* a gyermeket, *kedvibe is járnak*, megengedik, amit akar. A szeretetüket sokan eltitkolják, mert az az elvük, hogy „A gyermek ne tudja, hogy szeretik. Csak titkon szabad szeretni”, de azért *megédikélik*, megcsókolják, ajándékokkal lepik meg. Kenyérsütéskor a *vakaró*ból 10—12 cm átmérőjű kerek lyukas *percecet*, cipót kap (28. b r.). Igaz, ma már a legtöbb család üzletből veszi a kenyeret, így a percec elmarad, legföljebb csak a régen is szokásos ünnepi kalácstésztaból jár ki neki a *gólya* vagy *madárka* (28. a r.). A megmaradt tésztát henger alakúra nyújtják, összebogozzák, úgy lesz feje, csőre és farka, még szemet is tesznek neki fekete borsóból. A laskatésztaból a gyermekek kérnek egy keveset, s a *füttő* tetején megsütik. Disznóölésikor az övük a megperzselt *farok* és a belső részében található izmos rész, a *madár*, amit megsütnek nekik.

Az erdőről gyümölcsöt: *epret, málnát, kokoját, áfonyát, szedret, mogyorót*, vagy ha egyiknek sincs szezonja, legalább *rigófütyöt, madárlátta kenyeret* hoznak neki. Régen madárfiókéval is kedveskedtek. Ezt otthon betették a tyúk alá, ott csicsergett, s ha éhes volt, eléjött. Nagy öröm volt szorongatni, simogatni, csak az állat pusztult bele. Hasonló sorsra jutott a mezőről hozott kicsi nyúl is. A vásárról a szülő *kiflicskét, cukort* vásárolt. A *Szentháromságkor* Kézdivásárhelyre búcsúba menők a szotyrukban mindig hoztak *kakast*, azaz *bócsúfiát*. Ha otthon nem volt gyermekük, ezt a falu tiszttára elsepergő útján a kapu előtt ácsorgó gyermekeknek dobták marokszámra.

Régebb a vendégek, a rokonok megajándékozták a kicsi gyermeket: „Nagyot nőj!” — mondták, ha szépen köszönt, megcsókolták, majd egy *krajcárkát* adtak neki; azt kapott akkor is, ha jól szerepelt előttük. Az ajándékpénzt *némába* vagy *tömlecbe* (berecki fazekasok készítette persely) gyűjtötték (29. r.).

Karácsony szenvedején, amikor annyira *nyílott a világ*, az 1910-es évek óta a szülők ajándékot tettek a gyermekek kitett papucskájába: cukorkát, harisnyát, szalagot, esetleg ruhánakvalót. A ruhaneművel gyakrabban olyankor lepték meg őket, amikor a régi elszakadt. *Karácsonyfát* az *angyal* csak a századforduló táján kezdett hozni, de sokáig csak a módosoknak.” Tészta, cukorka volt rajta. A gyermekek nem nyúlhattak hozzá, csak „miután a pap bácsi megszentelte”. Azzal ijesztgették, hogy fájni fog tőle a torkuk. Ha megrosszalkodtak, megfenyegették, hogy az angyalka *visszaviszi* a fát.

A kisgyermek tehát családján, gondozóin kívül egész korán kapcsolatba kerül a rokonaival, szomszédaival, sőt más falubeliekkel is. Találkozik velük

20. *Tömlec* vagy *néma* formák. 1903-ban a kézdivásárhelyi piacról a Sszgyörgyi Múz. népr.gyűjt. számára vásárolta dr. László Ferenc. Leltsz.: a. 130; b. 150; c. 150; d. 154; e. 150. Magasságuk 7—10 cm közt.

az úton, a kapu előtt. Nagyobb testvére, nagyanyja vagy anyja magával hordozza a szomszédba, vagy elmennek *megnézni* a keresztanyját. Később, ha meg tud szökni, már egyedül is elmegy. A látogatóba jött gyermektől azt szokták kérdezni: „Mit ettetek?” — s egy szelet kenyeret *nyomnak a kezébe*. Ha sütemény van a háznál, azzal is megkínálják. Biztatják, hogy vegyen, mert ez jobb, mint az otthoni, hisz: „madártejvel s varjúvajjal készült”. Azt is megkérdezik, van-e *szereje*.

Régen nagy eseményszámba ment, ha idegen, főként ha vándorkereskedő jelent meg a faluban. Örvendtek is neki a gyermekek. A csíki fazekasoktól cserépsípot, kicsi edénykét (52, 102. r.) vásárolhattak. „Ne musztikás!” — kiabáltak, s futottak a viaszgyűjtő, lóháton járó fura figura után. 1918 előtt *drótostótok* is jártak, őket azonban már nem kísérték.

Nagyobb társas összejöveteleken való részvétel

Társas összejövetelekre ma sem szívesen hordozzák a kicsi gyermeket. Ha lehet, otthon hagyják, hogy *üljön veszteg*, mert *nyűg*: „Az anyján es nyáskál, az apján es nyáskál”; „Gyermek otthon légy, otthon nem csíp meg a légy” — mondogatják. Ritkán, ha mégis úgy hozta a helyzet, a kiskorúak is részt vettek a *vendégségben* (lakodalomban), *keresztelőben*. Ilyenkor a felnőttek igyekeztek valamit a *kezibe sütni*, hogy *majszoljon*, ne legyen baj vele. Leginkább a rokon *menyegzőjére* vitték el, ahol a leánygyermek még külön tisztséget is kapott: ő volt a *kisnyoszolyó* vagy *pocogó* (koszorúsleány), ő fogta a menyasszony *slájerjét*, amiért ajándékba kendő járt. A *vőfély* az ő részéről is *beajánlott* valami ajándékot, amiről a szülei gondoskodtak. Ez gyakran

10—12 rend dobozba csomagolt cucli vagy baba volt, amit a menyasszony éjfélkor nagy derűtség közepette bontott ki. Előfordult, hogy a kisfiú a menyasszonnyal eljárta a *gyertyástáncot*. Ha csak egy gyermek volt jelen, a szülei mellett ült, ha viszont több is, külön asztalt terítettek nekik; így együtt játszottak, táncoltak egész idő alatt. A lakodalmi menetben ki-ki a szülei megett ment. A násznépet az egész falu megnézte, köztük az otthon maradó kisgyermek is, akiknek a szekérből zacskóba tett kalácsot dobtak. Ma is így van ez, noha a szokások némiképp módosultak.

A kisgyermeket lehetőleg bálba se vitték, csak ha már értelmesebb volt. Ha volt kire hagyni, olyankor is otthon maradt, mikor a szülők *virrasztásra*, *torra* mentek. Ő legfőljebb rokon temetésén vett részt.

Az öt-hat éves gyermek kezdett bekapcsolódni a jeles napok szokásaiba. Két-három *cimborájával* együtt *perecénekelni*, *aprószentekelni* és *vízbevetni* (locsolni) járt, igaz, még csak a szomszédságba, rokonokhoz. Templomba ünnepnap a *már nem síró, saját lábán járó* gyermeket vitték. Az *egyéveskét* az anyja ölébe vette, a kétéves mellette ült. Az öt éven felülieket a pap *külön hajtotta*: az oltárral szemben helyezkedtek el, egyik felől a fiók, másik felől a leánykák.

Szellemi nevelkedés, játék, munka

E három fogalom a kisgyermek életében szervesen összefonódik, s valamennyinek döntő eleme a játékosság. A nevelő, legyen az a három, sőt négy nemzedék bármely tagja, de főként az öreg nagymama, most is ugyanazokkal a dajkarímekkel, játékos mondókákkal köti le az egy-két éves kisgyermek figyelmét, mint a nagyobb csecsemőét. A gyermeket viszont már nemcsak a ze-neiség, ritmus, hanem a szavak értelme is megragadja. De sorra kerülnek ilyenkor a meseszerű mondókák, játékos dallamocskák (10, 126—136. j.), minden bizonnyal művi eredetű, alkalmoszerű oktató versikék (57—59. j.), amelyekkel illendő viselkedésre intik a gyermeket, néhány esti, reggeli, evés előtti és utáni imádság, amit nekik is meg kell tanulniok (120—125. j.), sőt bármilyen más funkciójú gyermekrigmus. Az egyik öreg nagyszülő például nemrég kiszámolóval szórakoztatta unokáját.

Ha a felnőtt ráér, a gyermek unszolására el is játszik a kicsivel. Ilyenkor mindketten a fantázia világában járnak: a gyermek lábujjkái kemencébe vetett *cipócskák* (49. j.), talpa megtalpalandó csikótalp (48. j.); teste *eke*, amelyet nagyapó elvet (50. j.) stb. E játszadozások, akárcsak a kötött szövegű lova-goltató (41—43. j.), csipicsókázó (32—33. j.) játékok, működésbe hozzák a kisgyermek fantáziáját, és — tekintve, hogy most már aktív résztvevő is bennük — mozgásélményt, igazi mulatságot nyújtanak számára.

A gyermek gyakran kéri, hogy meséljenek neki. Az öregek ezt élénk gesztikuláció, hangsúlyozás kíséretében meg is teszik, de ha éppen nem érnek rá, vagy nincs kedvük, legalább csali mesével (60—64. j.) kifizetik.

Ahogy nő a gyermek, úgy tárul ki előtte a világ. Kora tavasztól késő ősziig a szabadban tartózkodik: az udvaron, erdőszélen — hisz ez nem egy felszegi kertbe benyúlik —, a patakparton — nincs esztelneki ház, mely távol lenne tőle —, a kapu előtti füves térségen vagy az utcán, erdei kaszálón. Ismerkedik a természettel. Társaitól környezete élőlényeit és élettelen tárgyait megszólító vagy megszólaltató mondókákat (65—114. j.), dalocskákat (126—137. j.) tanul el. Fantáziáját főként az állatok hangja és mozgása foglalkoztatja (77—114. j.) A természet kész játékszerekkel, homokkal, sárral

(322—325, 331—334, 413, 447, 467. j.), füvel (336—339, 347, 370, 378. j.), más növényekkel (352—355, 448, 469, 504—519. j.), bogarakkal (371—373. j.) is megajándékozza. A gyermek valamennyit áttelekíti. Nemhiába nevezik a pszichológusok ezt az életkort a fantáziajátékok korának. Nyirkos *füvenyből* (homok) *kemencét* (333. j.), *házat* (323. j.) lehet építeni, *pogácsát*, *kenyeret* gyúrni (333. j.), agyagból *emberkét* (447. j.) formálni és *képkeretet*, amelyben a virág *szentkép* (331. j.). A *cikóriavirág* (gyermekláncfü) bóbítás termése *lámzás* (369. j.), a faágat vontató *szarvasbogár* igásállat (342. j.). Már ekkor kezd szétválni a nemek érdeklődési köre. Míg a leánykakat inkább a virágok vonzzák, abból *koszorút* (509—513. j.) fűznek, jósolgatva tépik szirmait (352—355. j.), a kisfiúkat a bogarak zümmögése köti le (371—373. j.). Leginkább a felnőttek életét utánozzák (333—351. j.). A fiúk *pásztorkodnak*, *fenyőcsutka tobozokat báránycákként* terelnek (340. j.), faágból *házat*, *kertet* (kerítés) építenek (326. j.), a leánykák sütnék-főznek, *bubáznak* (333—335. j.).

Szüleiktől, nagyobb testvéreiktől kezdetleges házi készítésű játékszereket is kapnak, amelyek vagy a belőlük kicsikarható hangjukkal (377—396. j.), vagy mozgásukkal (397—403. j.) kötik le figyelmüket. Egy másik sor játék utánzási ösztönüket táplálja: a felnőttek munkaeszközeinek kicsinyített másain próbálgatni lehet a nagyok munkáját (483—503. j.).

Hagyományos játékszerekben a falu mindaddig gazdag volt, míg helyüket az utóbbi időben át nem kezdte venni a gyári portéka. Egyes játéktípusok még fennmaradtak. *Szekérekét* (441—442. j.) még ma is huzigál a kisgyermek, *sípba* (378—385. j.), *kürtbe* (386. j.) ma is fúj, *gombos surrogatót* (391. j.), cérnakarika *traktort* (440. j.) némelyiknek még ma is készítenek. *Szőr- és rongylaptára* (408—409. j.), *csutka- és rongybabára* (457—460. j.) már nincs szükség. A valószínűleg vásárok révén elterjedt *fajankónak* (463. j.), *kovácsoknak* (465. j.), *famadárnak* (471. j.) s általában a kicsinyített munkaeszközöknek ma hült helyük sincs.

A kisgyermekkor kezdetén a gyermek még nem alkalmas a társulásra: ha társaságban van, akkor is egyedül vagy a többiektől függetlenül, azokkal párhuzamosan játszik. Az együtt játszás igénye csak fokozatosan, növekedése során, öt-hat éves korában ébred fel. Az egymás iránti érdeklődés konfliktusokhoz, összeveszésekhez s játéktárgyak csereberéjéhez, visszakeréséhez (141—143. j.) vezet, amint ezeket a társas gyermekmondókák (138—317. j.) is tükrözik. Előszertettel ugratják, csúfolják egymást, s nem riadnak vissza a vaskos, trágár kifejezésektől sem. Nem meglepő, hogy Esztelneken a gyermekmondókáknak ez a rétege valamennyi többinél gazdagabb: ugyanez tapasztalható a magyar folklórterület bármely pontján. Érdekes viszont, hogy a keresztnév- (211—237. j.), jellem- (154—171. j.), nem- és életkor- (187—191. j.), falurész- (197—200. j.), falu- (201—210. j.) és alkalmi helyzetcsúfoló (183—186. j.) mellett foglalkozás- és nemzetiségcsúfolókra itt nemigen bukkanunk. Ennek valószínű oka az, hogy a falu lakossága az említett szempontokból jórészt homogén. Ezt a közel fekvő, hajdan városi rangot betöltő, iparosréteggel rendelkező Bereck ellenpéldája is bizonyítja, ahol szép számmal található mesterségcsúfolók. A ferencendi kolostor viszont a gyermekek figyelmét a papokra irányította (192—194. j.). Kedvelik a nyelvi játékokat, így az alliterációkat (238—243. j.), próbálják gyorsan és hibátlanul ismételtetni a nehezen kiejthető nyelvtörőket (238—244. j.), rímes csattanókkal felelnek a számokra (245—246. j.), a hét napjaira (247—248. j.).

Az együttműködésen alapuló közös játék felé jó átmenetet képeznek az egyedül és közösségben egyaránt játszható játékok, így a *szökőkötelezés* (613. j.), *kockázás* (608. j.), *hintázás* (405. j.). Ez utóbbiban mondókák időtartamával biztosítják az egyenlő arányú részvételt (303—312. j.). Szaladni szintén lehet egyedül is, de ha ketten vannak, érdekesebb, mert *gyeplőbe fogózkodhatnak*, mint *ló és hajtókoscsis* (349. j.), s a nagyobb létszámú társaságból *menyasszonyra*, *vőlegényre* is futja, sőt egész *násznépet* is szállíthatnak (349. j.).

A felnőttek életét, munkáját, látványos ünnepi szokásait utánzó fantáziajátékaik egyre színesednek, gazdagodnak. A leányok *komámasszonyoznak*, *egy-mást vizitelik* (348. j.), kínálgatják, a fiúk *háborúznak* (351. j.). Szereposztásban végigjátsszák a lakodalmat (349. j.), a temetést (350. j.).

Az iskolások kötött játékaik közül kezdetben az egyszerűeket játsszák: a kislányok keresztbe fogott kézzel énekelve forognak, *süfityölnek* (535. j.), tánc lépésben, *malomszökésben* ugrálnak (532. j.). A fiúk a könnyebb testedző játékokat kedvelik: *mákot törnek* (617. j.), *talicskáznak* (615. j.), *dobolnak* (616. j.), *papszékben* hurcolják a kicsiket (56. j.).

A nagyobb testvérek, ha nem tudnak mit kezdeni a rájuk bízott nyafogó kicsivel, beveszik saját játékaikba, így az fokozatosan megismerkedik az iskoláskor jellegzetes folklórkincsével is.

*

A mai gyermek szellemi nevelésében nagy szerepet játszik az *óvoda*. Noha ez a kisdednevelő intézmény már az 1930-as évektől működött a faluban, eleinte a lábbelihiány meg a szűkös öltözet miatt kevés szülő járatta oda a gyermekét; ma viszont kivétel nélkül minden kisgyermek részesül óvodai oktatásban. Az óvónők számos játékra megtanítják őket, olyanokra is, amelyeket az előző nemzedékek csak iskoláskorukban játszottak. A nem helybeli származásúak új, a faluban eddig ismeretlen játékokat is meghonosítanak. Ebből adódik aztán, hogy a gyermekek játékkismerete évfolyamonként változik, s nagymértékben függ attól, hogy ki volt az óvó- vagy később a tanítónőjük.

A hagyományos játékszerek — eltekintve az iskolai eredetű *papírhajtogatásoktól* (523—531. j.) — hiányoznak az óvodából. Pedig az ekkora korú gyermek már többet is el tudna készíteni közülük, s ezzel kezűgyessége és munka iránti szeretete is fejlődne. Hatásos nevelő módszer lenne bennük azt a tudatot táplálni, hogy nemcsak rajzban tudják kifejezni magukat, nemcsak kézimunkát, hanem saját kis eszközeiket, kedves játékszereiket is képesek előállítani.

A kicsik játékeletében könnyű fölfedezni a munka csíráit. Utánzási ösztönüket a szülők több úton is élesztgették: egyrészt játék munkaeszközöket készítettek nekik, másrészt igazi munkaaljakat is teremtettek számukra. Így van ez ma is. Mosáskor ott lábatlankodik egy-két rongydarabbal a is, tésztanyújtáskor egy darabkát ő is kér. Nemrégiben egy hároméves *komámasszonyozást* (348. j.) játszva „igazi” (rántás nélküli) krumplilevest főzött, lerben laskatésztát sütött, amit meg is etetett a nagymamájával. Egy adott ponton a játék valóságos munkavégzés, s fordítva: „A munka es játék.” A gyermek seperget, kicsi székre állva zsebkendőt vasal, tésztát nyújt, távollevő szüleit meglepve mosogat, igaz, nem mindig úgy, ahogy kellene. A szülők, feltéve, ha kárt nem tesz valamiben, nem bánják, ha *foglalkozik*. Mi több, már ők adnak apró-cseprő megbízásokat a három-négy éves gyermeknek: „Hozz

bé egy kicsi fát!"; „Hajtsd ki a csirkéket a kertből!; „Hajtsd bé a báránycát!"; „Vidd el a tejet a szomszédba!” Az alig nagyobb elmegy a boltba. Régebben az öt-hat éves már kivitte a *frustukot* a mezőre. A kisgyermek együtt válogatja a krumplit, *súrolja* a kukoricát a család többi tagjával. Míg kenderet természetettek, vele hajtották a *dörrögőt*. Buzgalmát dicsérettel ösztönzik: „Jaj, milyen drága jó ez a gyermek.” A kisfiú az apjával együtt megy az istállóba, megismeri, megszereti az állatokat. Régebb az ötéves a nagyobb testvérével *örözni* (legeltetni) ment, hogy *szokjon*. Egymagában csak a közeli oldalba irányították, a báránka mellé, innen szemmel tarthatták, s a kicsi is hazakiálthatott, ha valami baja volt, pl. megéhezett: „Édesanya, van-e már dél?” A leánykát „mikor még éppen csak annyi eszük volt, hogy a ludakat tudták számolni”, már küldték libapásztorkodni. A *térítés, itatás, őrzés* gondjait leszámítva kiváló alkalom volt ez a játéokra. Sok szülő, mielőtt óvoda nyílt, nem tudván, kire hagyni a gyermekét, mindenhová magával *fityegtette*: a juhásztor kisfiát a havasra, a gazdálkodó a mezőre vitte. Ennek ugyancsak örvendett a gyermek, kivált ha felülhetett a szekérre. „Ha édesapám nem vitt vóna, sírtam vóna.” „Felkötözött az ágasba, hogy ha elalszom, ne essek a kerék alá.” *Nehéz földben* való szántáskor felültette az ekére. Szekérrakáskor a marhák elé állította, vagy *bojttal* legyeztette az állatokat. Bár nem várták tőle *felelős munkát, kicsi kapát, villát* és más, ezúttal igazi, törött szerzből a gyermek méretére alakított munkaeszközöket adtak a kezébe. Hogy kárt ne tegyen, megmutatták, melyik a vetemény és melyik a gyom.

Ma a kisgyermek, mivel amúgy is az óvodában tölti a délelőttjét, csak a házimunkában segédkezik.

ISKOLÁSOK

Hat és tizenkét év közöttiek

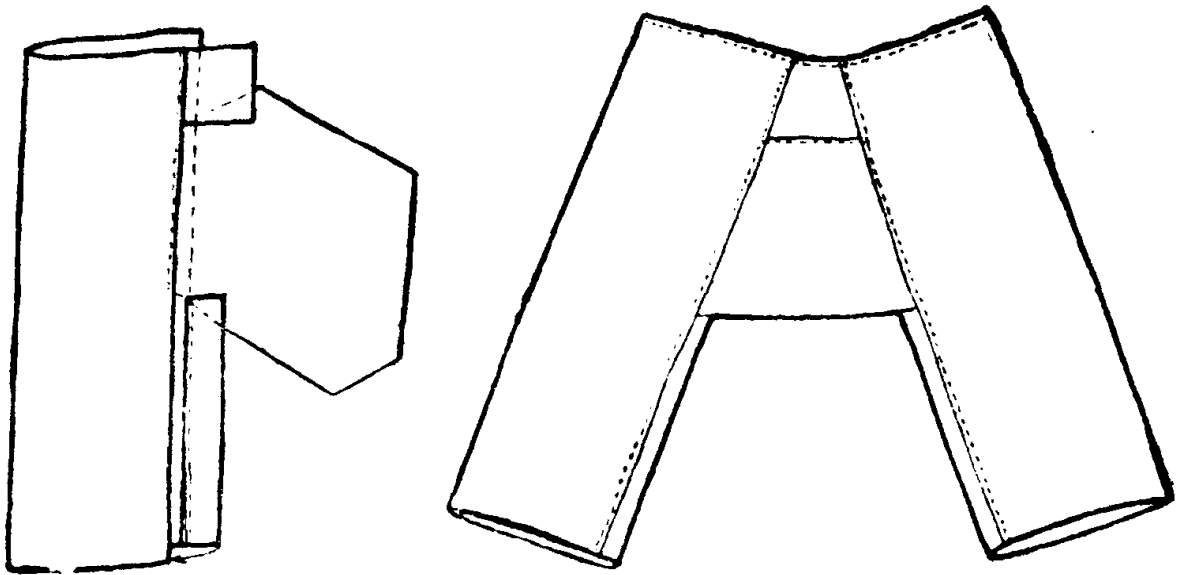
Az iskola küszöbének átlépése határkö a gyermekek életében: ettől fogva fokozatosan fogyatkoznak önfeledt, gondtalan napjaik, s szaporodnak kötelességeik. A kisebb, hat-nyolc évesek még aránylag szabadabbak, ahogy azonban szellemiekben gyarapodnak, többet és többet kell tanulniok, ahogy testiekben nőnek, nagyobb és nagyobb részt kell vállalniok a gazdasági és házi munkákból. Az is igaz, hogy személyiségük gazdagodásával színesedik is az életük: elmélyül kapcsolatuk az egykorúakkal, kiépül saját társadalmuk, amelynek keretében kedvükre válogathatnak szellemi kincsestárukból, a minden más kiscsoportnál gazdagabb és változatosabb játékokból, próbára tehetik mozgáskultúrájukat és testi erejüket, ügyességüket és kombinációs-készségüket, fegyelmeztségüket. A jeles napok szokásaiban is egyre nagyobb odaadással vállalnak szerepet. Megnevezésükre nincs különösebb kifejezés, egyszerűen csak *iskolások*, a leányok *cinkák, cinkacsák, leánykák*, a fiúk *gyermekek, legénykék*.

A korszakot záró serdülőkor kezdete, ha egyénenként némi eltéréssel is, éppen az általános iskolai évek vége tájára esik.

Öltözet

A második világháborúig, sőt utána még néhány esztendeig az iskolás gyermekek szegényesen öltözködtek; ruháik száma *szűk* (szűkös) volt, „nem nagyon hánytá magát”. A leánykáknak még aránylag több rend kikerült, a legénykéké viszont csak a legkritikább esetben kaptak külön ünneplőt: *iskolába*

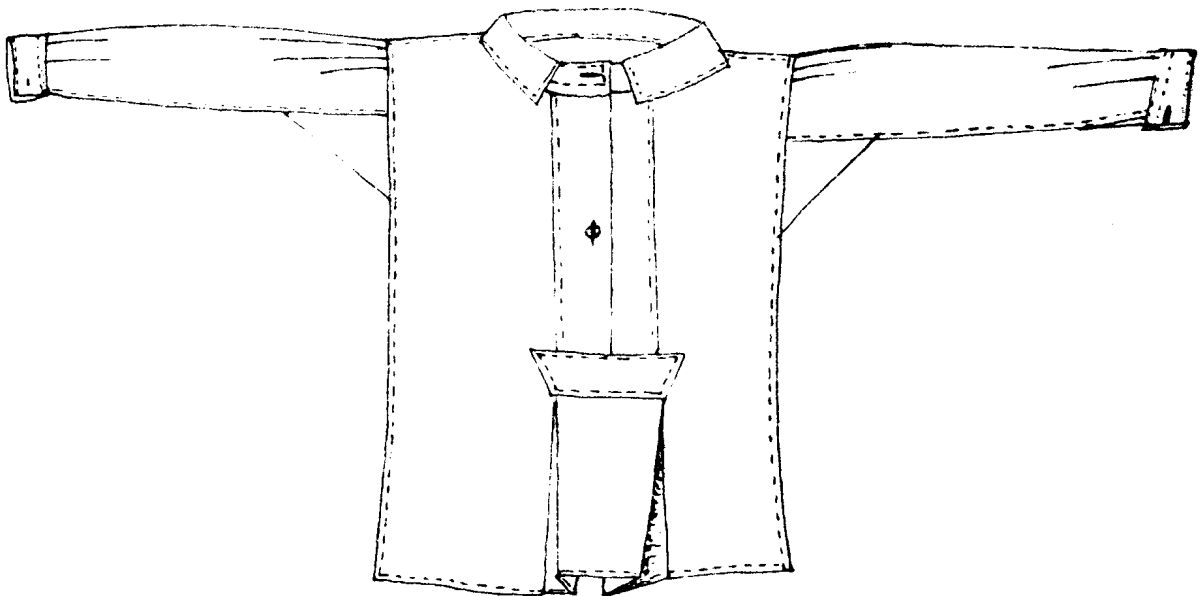

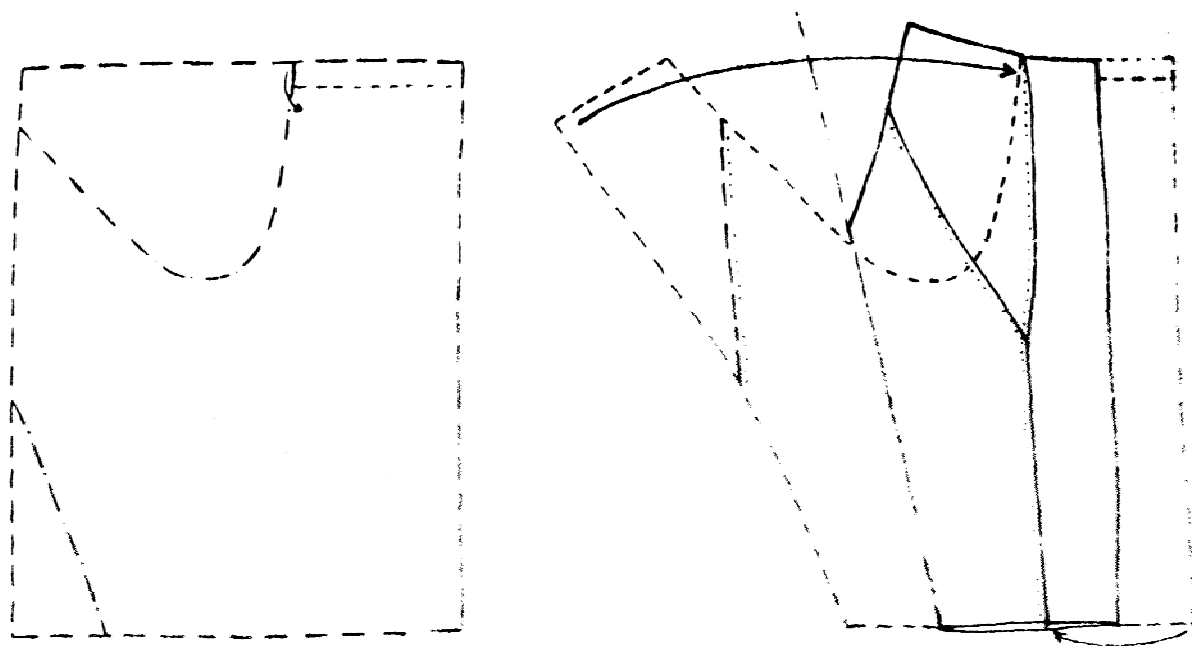
30. A csepűgagya és szabásrajza emlékezet szerint.

járó ruhájukban töltötték a sátoros ünnepeket is, s csak játszani vagy dolgozni vettek fel rosszabbat. A szegényebbek ruhadarabjai testvérről testvérré öröklődtek, nem csoda hát, ha *rongyoskák*, toldozott-foldozottak voltak. A nap-számos családokban a gyermekek rendszerint felváltva viselték az egyetlen rend meleg ruhát, s így a gyapjúholmi és lábbeli elégtelensége miatt nem tudtak rendszeren iskolába járni. A század elején történt, hogy a papok cipőre pénzt adtak egy novemberben még mezítláb járó kisleánynak, de az mégsem mehetett iskolába, mert az új lábbelit meg kellett osztania testvéreivel.

Az első osztályos fiúk még felvették a macskanadrágot vagy köntöskét, de édesanyjuk rendszerint már „bevarrta a bugyi fenekét”, és igyekezett *tisztességesen felöltöztetni* gyermekét. Csepüből *szűk szárú, bő derekú gagyát* varrt neki (30. r.), amit viselője — mert nem volt rajta se gomb, se madzag — a derekán összehajtott és *bécsíptetett*. Nem csoda, ha szaladás közben le-lecsuszott. Az *ingnek* valót rendszerint csepüből, kenderből vagy lenből

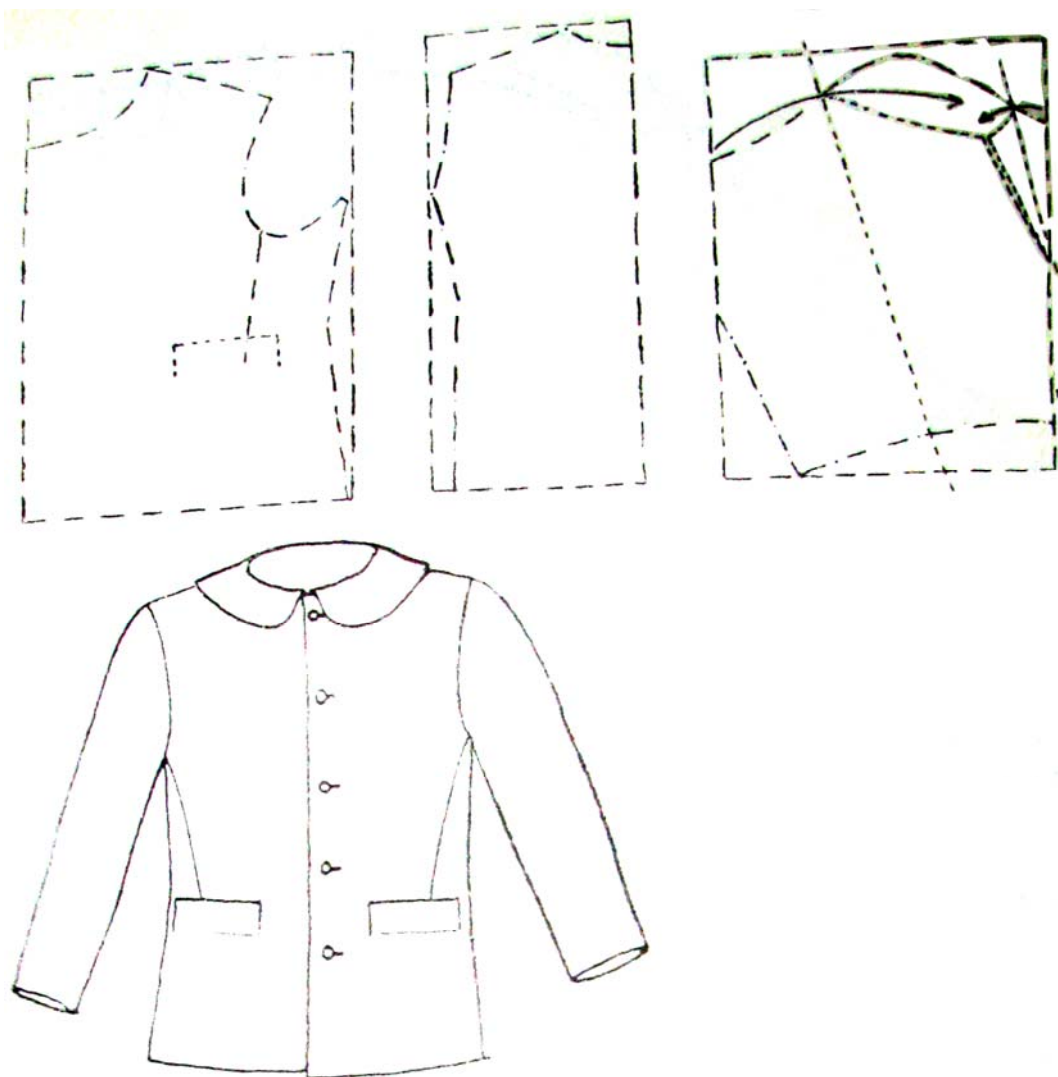
31. Az iskolás fiú inge emlékezet szerint.

32. A harisnya szabásrajza Vizi Miklós szabó szerint.

szótték nyersszínűre vagy tarka-, leginkább piros-kék kockásra, de a módosabbak az 1920-as évektől üzletből is vásároltak hozzá finom *sárgavásznat*. Hosszú és bő, *ráncos* vagy *lerakott* ujjja *hónaljpiccel* kapcsolódott a testrészhez. Hasítékát, amely századunkban gombbal, azelőtt pedig *kötőcskével* csukódott, alul vízszintes *picc* zárta le. Nyakára és kézelőjére visszahajtott *gallért* varrtak (31. r.). A szegények tavasztól őszig vászonruhában jártak. Az alsógagyára *egerfahéjjal* kékesfeketére festett, szűkebb szárú, pantallószerű *csepűgagyát* vagy *csepűnadrágot* húztak, melyet *gorcába* fűzött *nadrágszíjával* erősítettek a derekukra. Ez míg új volt, szúrta viselőjét, s ezáltal korlátozta a mozgásban. Ezért — úgy mesélik — a gyermekek *megavatták*, azaz a cserefa varas kérgén meghúzogatták, puhították. *Gyapjúharisnyát* a szegények csak télen, a módosabbak télen-nyáron viseltek. Anyagát, a házilag, kétnyüstösen szőtt természetes szürke vagy házilag feketére festett *daróc-*, azaz *condraposztót* a lemhényi *víziványolóban* ványolták. A tehetősebb iskolásfiúk ünnepi ruháját az 1920-as évektől *szentgyörgyi posztóból* szabó varrta. A harisnya szűk szárú, *szártekerővel* ellátott ellenzős gyapjúruha volt, derekán szíjének való *korccal* (32. r.), nem zsinórozták, s egyáltalán nem díszítették, mindössze zsebet varrtak rá. Az 1930-as évek múltó divatja szerint többen háromnegyedes bő szárú *pumnadrágot* viseltek. Ennél időtállóbbnak bizonyult a *csizmanadrág*, ezt az első világháborút követő években egyelőre még csak kevesen, ünneplőként viselték olyanok, akiknek *csizmácskára* is tellett. Az 1930-as évektől aztán egyre általánosabb lett, s a *gyapjuszvetterrel* együtt fokozatosan kiszorította a *lájbival* és *ujjassal* hordott harisnyát. A lájbinak a háta posztóból, ék alakú kivágású, gombokkal ellátott *eleje* pedig kender- vagy lenvászonból készült. Az ujjas csípőaljjig érő, zsebes, galléros, gombos kabát volt (33. r.). Télen a fiúk csuklójukra posztóból szabott *karmantyút* gomboltak.

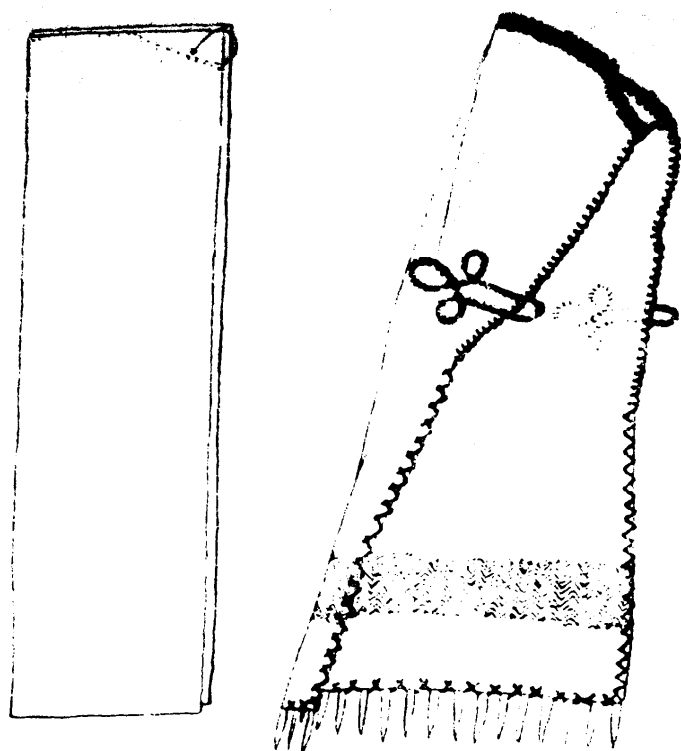
A második világháború előtt az eszternelki szegény- és középgazdák, a felnőttek és gyermekek többsége még *Szentgyörgytől Szentmihályig* mezítláb járt. A rosszabb anyagi körülmények között élők annál is korábban, mihelyt az *idő kinyílott* (kitavaszkodott), a hó elment, sokszor már márciusban, *Gergely*

33. Az *ujjas* és szabásrajza Vízi Miklós szabó szerint.

pápakor mezítláb indították útnak gyermekeiket azzal a biztatással, hogy „a kégyó nem marja meg lábukot”.

Télire a módosabbak a helybeli *susztertől* vagy a kézdivásárhelyi vásáron felsorakozó cipészek valamelyikétől *bakkancskát* vásároltak gyermekeiknek. Mivel ez drága lábbeli volt, posztóból sarkatlan, megtalpalt *posztópapucskát*, *suskát*, *susont* húzattak rá. Ez a csikorgó hidegekben még meleget is tartott. Ünnepi csizmát kevés iskolás kapott. A napszámosok gyermekei jobb lábbeli híján fával vagy bőrrel megtalpaltatott *gyapjúpapucsban* vagy pedig *talpbocskorban* jártak. Utóbbit a gazda maga varrta elpusztult disznója téglalap alakúra felszabdalt bőréből. Ennek egyik keskeny oldalát összehajtotta és összevarrta: ez lett a bocskor *orra*; belső peremét kicsit megráncolta; a *sarkát* nyelv alakú bevágással kiképezte, és végül az orrától kezdve az oldalán és sarkán át az egész darabot zsinórral összefűzte. Egy disznóbőrből rendszerint több pár készült. A fölösleget eladták. A bocskort lószőr *pórással* rögzítették a lábukhoz: azt nyelvhez erősített *karikába* fűzték, majd ameddig a rossz posztódarabból feltekert *kapca* ért, *szárközépig* *megetkérték*. Esős időben elnyúlott, ezért otthon *sámfára* húzva szárították. Nyáron a bocskort csak az erdőn pásztorkodó gyermekek viselték.

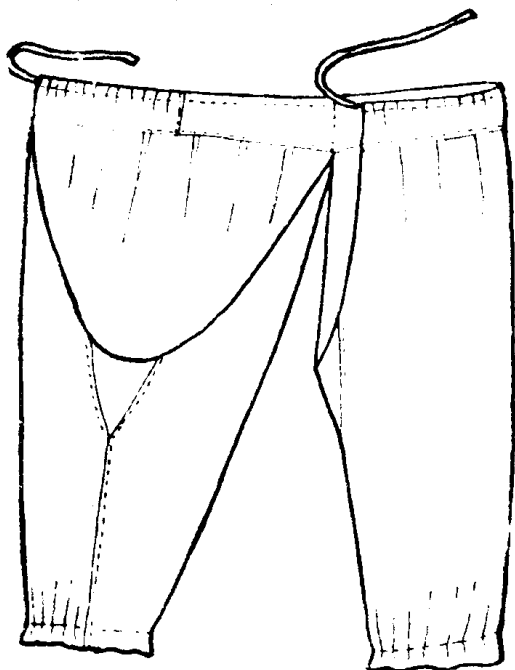
34. A pásztorok *csuklyája*. Sszgyörgyi Múz. népr. gyűjt. Leletsz. 5340.

A kis pásztorok öltözete nem sokban különbözött a szokványostól. Egyik-másik *pakulárkának bőrös lájbija*, sőt hosszú csergekabátja, *szárikája* is volt. Utóbbit a berecki román asszonyoktól vettek. A juhászok esős időben *csuklyát*, azaz egy téglalap alapú, egyik keskenyebb oldalán összevarrt, szabad végén pedig rojtos posztódarabot borítottak a fejükre, amit a nyakuk alatt *pórászkötővel* kötöttek meg (34. r.). Szép időben a vállukra akasztott csuklyában kenyeret szállítottak. A marhapásztor-gyermekeknek, akár csak az iskolába menőknek is, kender- vagy posztótarisznyába *pakkoltak*, amit ők a nyakukba akasztva viseltek. Mondják, a *kötője* (füle) hosszúságától függően kinek a *horgasinát*, kinek pedig a fenekét verte a tarisznya.

A fiúk haját majdnem *kopacra* nyírták. Nyáron sokan *hajdonfejt* jártak, vagy mások *zöld kalapot*, esetleg *szalmakalapot* tettek a fejükre. Télen *báránybőr sapkát*, azaz *kucsmát* viseltek.

A lányok öltözködésmódjában jóval nehezebb szabályosságot felfedezni. A régi fényképek éppúgy ellentmondanak egymásnak, mint az adatközlők. Eszerint már az első világháborút megelőző években sem beszélhetünk mindenki számára kötelező érvényű élő hagyományokról sem a viseletelemek *számát*, sem szabását, anyagát illetően. Volt olyan szegény iskolás leány — ma hatvanhat éves —, aki saját állítása szerint, „míg a mejjecskéje kiszökött”, tavasztól őszig egy szál lábszárközépig érő *ingecskében* járt. Ez a vállán *laposránca*ba volt rakva. Pertlivel kötötték meg. Mások tizenkét éves korukig változatos szabású és anyagú köntöskét hordtak, köztük a már leírt plátkásat. A csepűvásznon általában a kockásra szőtt vagy az egyszínűre: kékre, pirosra festett háziszöttes vásznak mellett egyre jobban elterjedtek a gyári anyagok. Román házaló kereskedők hordták a hátukon, kiabálva, hogy „Háj lá gyócs!”*; „Háj lá zefir!”; „Háj lá párkét!”; „Venni nó!”; „Venni jó!” A kapu előtt pénzért

* Gyolcsot vegyenek!

35. A nyitott fenekű *ünnepes gagy* Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 6218.

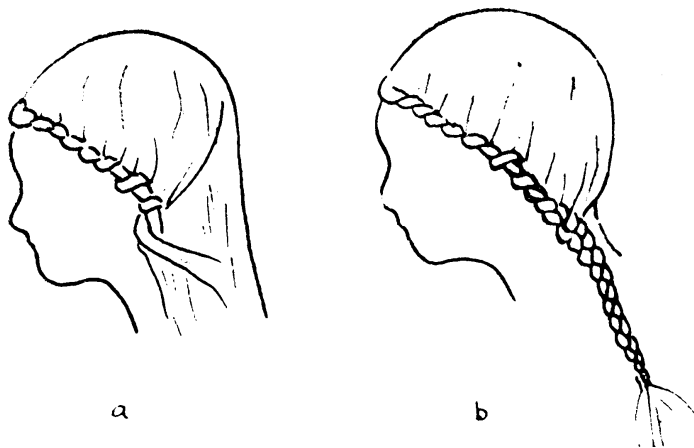
mérték. A köntöskére továbbra is négyszögű nyakkivágású, ujjatlan, hátul gombolódó *surcot* (19. a r.) öltöttek; ez jobbára gyári kelméből készült. Több iskoláskorú leányka már *rokolyát* is kapott, mégpedig több rendet, amelyek közül az alsó csepűvászomból, a felső-, vagyis *porcelánrokolya* gyolcsból készült. Arra nézve, hogy mikor vehet fel a leány először *rokolyát*, nincs semmiféle szabály.¹²²

A köntös alatt egyesek ujjatlan, kerek nyakú és karöltőjű kezeslábasszerű *hosszúgagyát* viseltek, mások pedig felül hasonló szabású, az egyik vállán gombolódó *hosszúinget* (ez egyben hálóruga is volt); utóbbi mellé viszont derékig érő, derekán összehúzható *gagyát* húztak. Az *ünnepes gagy* (35. r.) bő *fodorral* díszített szára kilátszott a ruha alól. Téltre a leányoknak öt tüvel *gyapjúharisnyát* kötöttek, amit csak *madzaggal* erősítettek a combjukra.

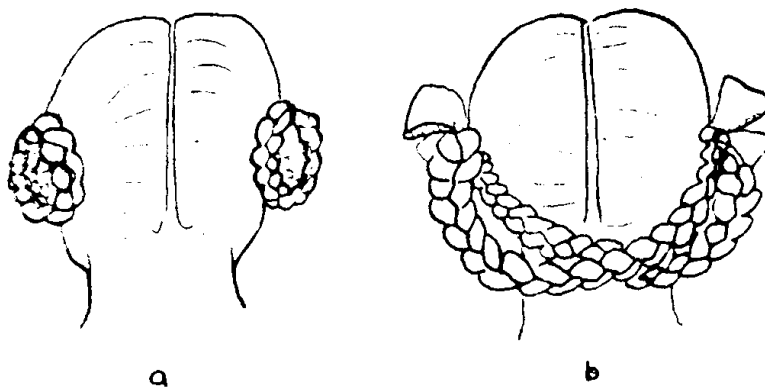
A fiúkkal ellentétben, a leányok télen hosszú *darócposztó kabátot* viseltek.

A régi formájú női lábbeli, a *topány* magasszárú, *oldalgombo*s cipésmunka volt. Horgas *gomboló* segítségével gombolták be. Az első fűzős bokscipőt állítólag Zentáról rendelték 1908-ban. A *félcipő* és a téli fűzős *száras* cipő az 1930-as években már kezdett elterjedni. Télen a kemény bőrlábbelibe vékony *posztósuckit* — házilag megvarrt papucsfélét — húztak. Leánygyermek régen csizmát nem vettek, ez az *újabb kor* „jellegzetessége”. Otthon *posztópapucsukat* viseltek. Nyáron ők is mezítláb jártak.

Télen a fejükre *mintás fejkendőt* kötöttek. Nyáron hajdonfejt jártak. Hajviseletük a kisgyermekkorhoz képesít alig változott: a megszokott módon fésült és befont ágakat továbbra is a megszokott módon rendezték el. Különösen a *koszorút* kedvelték. Az iskoláskor mégis hozott néhány újabb fesülködési lehetőséget. Tipikus *iskolábajáró hajviselet* volt pl. az apró hajszálakat teljesen lefogó — tehát a *megkancsulástól óvó* —, *körbefont*, azaz a homlok, majd halánték és fül peremén vezetett, felülről lefelé újabb és újabb tincseket magába foglaló, tehát az egész fejet pártaszerűen keretező haj (36. r.). Az 1930-as években némelyek a nagyobb leányok új divatja szerint fülük felett a hajfona-

36 A haj körbefonása emlékezet szerint.

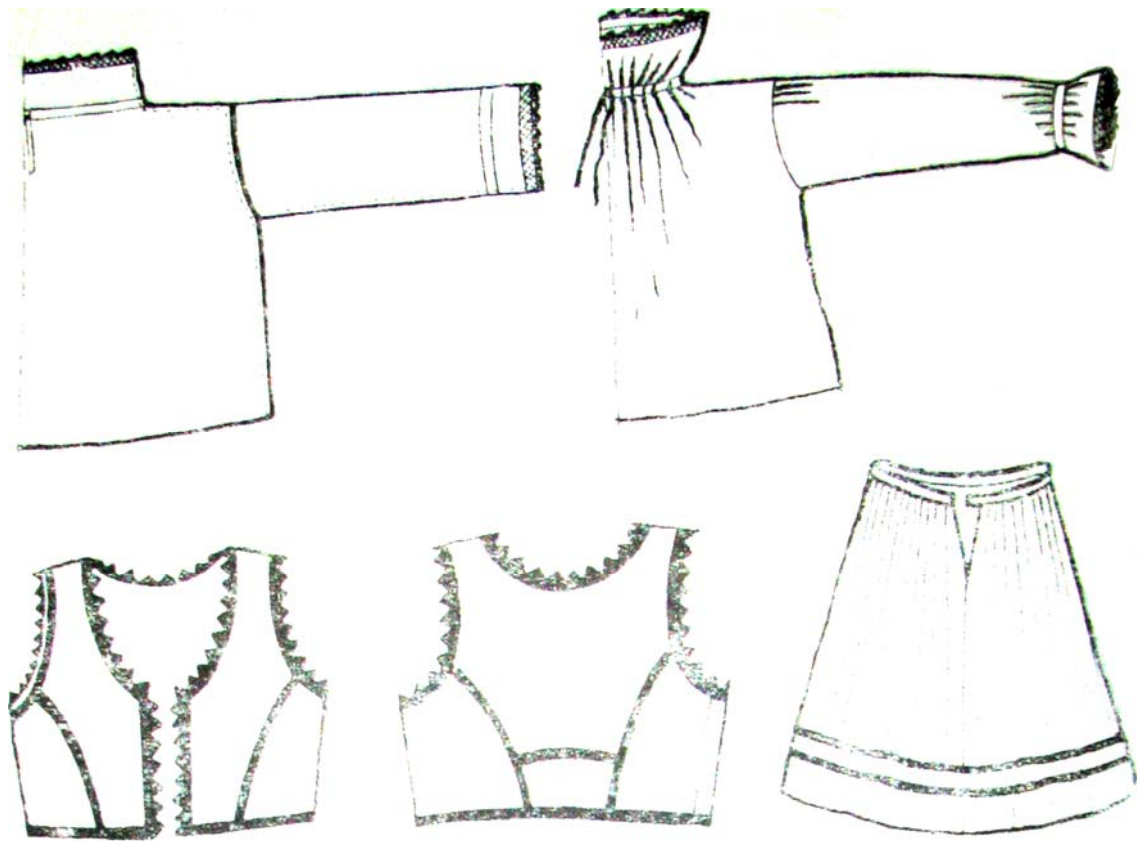
37. Első világháború utáni hajviseletek: a. fültekeres emlékezet szerint; b. kétágba font felkötött haj.

tukat *fültekeres*be tekerték, majd dróthajtűvel megtűzték (37. a r.). Ünnepre viszont simán hátrafésülték, a tarkójukon *egyágba* fonták, és leeresztett végét masnival *megcsokrozták* (22. b r.).

A ruházkodáshoz az anyagi fedezetet egy-két eladott juh vagy más állat ára biztosította. A városon szolgáló nagyleányok rendszerint osztoztak a szegény szülők gondjában, amennyiben kisebb testvérüknek időnként ruhát küldtek. Ez persze a népviselet felhagyását jelentette, de legalábbis siettette.

A második világháború utáni átalakult életforma nemcsak a korábban szórványosan fellelhető hagyományos ruhadarabok végleges kiszorulását hozta magával, hanem a *luxot*, a *gálavilág*ot is, amin elsősorban az öltözködésre fordított nagyobb hangsúlyt, a fényűzést értették.

Első áldozásra a kisleányoknak székely ruhát kezdtek varratni. Tartozéka a fehér vászoning igen fodros nyakgallérral és kézelővel, fehér vászonszoknya (alsószoknya), combközépig érő *szótt szoknya* fekete bársonypánt díszítéssel, egyszerű piros vagy lilás szóttésből készült *lájbi* és fehér vászonkötény (38. r.), kiegészítői a kisleányok válláról elől-hátul hosszan lecsüngő szalagsokrok. A szóttanyagot Lemhényben szövették. Mintáját: a színeket, csíkok arányát, megoszlását jóval korábban, az 50-es években a Sepsiszentgyörgyi Múzeum anyagából másolta az egyik tanító felesége, Kiss Zoltánné, majd meg is szótte több anyának. Nemrégiben az iskola is beszerzett néhány rendszóttest: A gyermekek ezt iskolai rendezvények alkalmával és nagy ünnepeken veszik fel.

38. A mai székely ruha tartozékai: ing, lájbi, szótt szoknya.

Alvás

Hat-nyolc éves korukra a gyermekek már kinőttek a *kicsidágyból*, sőt a *ládáskanapéból* is; így a *nagyágyban* kaptak helyet. Ebből rendszerint kettő volt a lakóházban: az egyikben a szülők aludtak, a másikban fejtől-lábtól két vagy három, szükség esetén négy gyermek. A régi kandallós házakban a kamra tüzelő melletti oldala nem volt fallal elválasztva a lakószobától,¹²³ s ahol a szükség megkívánta, itt helyeztek el hosszain a fal mentén két-három *piriccset* (alacsony heverő), amit a gyermekeknek szalmazsákkal, csepülepédővel, párnával és kockás gyapjúpokróccokkal vetettek meg. Ha nagyleány volt a háznál, az a szomszédos *elsőházban* zavartalanul fogadhatta legény látogatóit, mert a családtagok a kamrába húzódtak vissza. Az alvóhelyek száma, fajtája egyébként a család körülményeitől, főleg létszámától függött. Minden gyermeknek állandó fekhelye volt, azt nem csereberélték egymás között. Fiúk-leányok ebben a korban még együtt *háltak*, de a leánykák párnája *tuluv*al, a legénykéké *szalmával* volt megtöltve, hogy a katonaságig szokják meg a keményebb életmódot. Nyáron pásztorkodás közben sok fiú szabad *ég alatt* vagy valamilyen ideiglenes hajlék földjén aludt.

Táplálkozás

Az iskolások étkezésmódja nem sokban különbözött a kicsikétől leven még kenyérkeresők, ők sem ülhetek nagy asztalhoz. A mezőn, erdőn a hideget tarisznyából ették; a főtt ételt — ebédet — szabadban a család közösen egy tálból fogyasztotta el. A pásztorkodó fiúk a havason főztek maguknak.

Nevelési elvek, normák, illem

Az idősebb nemzedékből viszonylag kevesen tudják megfogalmazni, hogy milyen célt, elvet követtek a gyermeknevelésben: „Legyen jó gazdaember belőle”; „Legyen jó szorgalmas ember”; „Tudjon megállni a maga lábán” — ezek a legtipikusabb elvárások. Vagy egyszerűen: „Legyen ember.” Edzett, kitartó, munkára mindig kész felnőtt. Olyan, aki megadja a másnak kijáró tiszteletet, a máséhoz nem nyúl, nem hazudik, mindig egyenes úton jár; aki *nem keveredik* pletykába, sem *törvényes* ügybe. Aki egyszerű és vallásos.

Míg ezt az eszményt megközelíti, gyakran kell a gyermeket figyelmeztetni. Ahogy nő, úgy kerül nagyobb s nagyobb *régula* alá. A gazdaság *emeléséért*, szépitéséért folyó állandó, fáradhatatlan szorgoskodásban neki is egyre jelentősebb szerep jut. S ha azt végre nem hajtja, vagy tökéletlenül végzi, megbüntetik. Nagyon felingerli szüleit, ha valamilyen kárt tesz. A szülők parancsának *tűz-víz* engedelmeskednie kell. A szófogadatlanságért, felelésért kikap. Rossz szemmel nézik azt is, ha *kering*. Dologidőben egyáltalában nem engedik el, s máskor is, csak ha kérezik. A szülőnek mindig tudnia kell, hogy hol jár, hisz ha valami baj történik, őt *veszik elő*. Bárhová megy, időben kell hazaérkeznie. „Mikor a nap egy ölnyre van az égtől, itthon légy!” — figyelmeztették régebben, s ha *ott felejtette magát*, a csordával együtt nem érkezett haza, vesszővel várták. Azért, hogy féljen az el sötétedéstől, azzal ijesztgették, hogy *ludérc* van a fűzfában. A lopásért megszégyenítették: a jogtalanul eltulajdonított tárgyat az apjával együtt kellett visszavinnie, s ráadásul még jól el is verték. A gyümölcslopást nem tartották éppen olyan nagy bűnnek, „de lopás az es”, hát megszólították érte. Ha a gyermek pénzre tett szert, szigorúan ellenőrizték, hogy valóban becsületes úton szerezte-e. Ugyanezek a vétségek ma is büntetéssel járnak, de ma a tanulás és az iskolában való viselkedés is központi kérdés.

Noha sokszor elég a szidás, a ránézés, a legáltalánosabb fegyelmezési módszer a verés. Egyik-másik szülő csak a *szájával ver*: gorombán *reakárimkodik*, „de bár verne másképp”. *Laskasiritőt*, *leveseskalánt*, akármit egyaránt *hezzavágnak*: „Rosszul vezettem a marhát — emlékezik vissza valaki —, s ostorral úgy megvert édesapám, hogy az oldalamon folyt le a vér.” Másutt *esszefont nyírfaágat* tartottak a polcon, s szükség esetén „le a gagyácskát, s nyírjed! Fel volt siringózva a helye.” A *törökbúzaszemre*, *hasábfára* térdepeltetés régen is, ma is, a *sarokba állítás*, *féllábra állítás*, *leguggoltatás* csak ma érvényben lévő büntetési módok.

Dicséretben általában fukarok, „mert elhinné magát a gyermek”. Leginkább az részesül benne, aki idegen öregasszonynak, embernek segít. Egyébként úgy vélekednek, hogy „megdicséri az ember magamagát”, ha úgy viselkedik, ahogy azt elvárják. A szülők elégedettségüket mégis éreztetik a gyerekkel. Jutalomból új ruhával lepik meg, s a nagy szigorúság mellett *kedvébe is járnak*. Így a fiúgyermeknek megengedik, hogy *faragcsáljon*, épp csak azt kötik a lelkére, hogy a szerszámokat tegye el.

Legtöbb családban az anya fegyelmez, de van, ahol az apa szigorúbb. „Fontos, hogy ha az egyik veri, a másik ne szóljon, ne védje.” Idegen is figyelmeztetheti a gyermeket, sőt meg is verheti, a jobb gondolkozású szülők még biztatják is: „Üsse, ha megérdemelte.” Más viszont azt mondja: „Én adok enni, más ne verje.” Végül is nincs erre szabály: egyik szülő *könnyebben veszi*, de nem is tudja *szorosra fogni*, a másik *komiszabban*, s akkor nevel jó gazdaembert belőle. Az öregek szerint régen szigorúbb volt a nevelés, és a gyer-

mekek is tisztelettudóbbak voltak. „Most nagy igényűek”; „Na, most ez kell, na, most az kell!”; „Ma szembeáll a gyermek, s szembever.” Az öregekkel tiszteletlen: „Mind öreg, aki vén” — így forgatja ki a *mindörökké* köszöntést. A fiúk meg-megengednek maguknak egy-egy ártatlanabb vagy durvább iskolai csínytevést, amit az anyák nem kis kétségbeeséssel nyugtáznak.

A jólneveltség egyik fontos próbaköve a köszönés. Erre szabály szerint minden hazulról elmenetelkor és hazaérkezéskor sor kell hogy kerüljön: „Fiam, köszönj, met a küszöb nagy köz. Mikor kiléptél a küszöbön, nem tudod, mi leled, mi történik veled. Köszönj!” — figyelmeztetik az öregek. Távozáskor régen azt mondták: „*Maradjanak békével.*” „*Isten hírvél járj*” — volt a válasz. A felnőtteknek leginkább a *dicsértesség* járt ki. A gyermek mindenkinek előre köszönt. Ha ezt elmulasztotta, vagy ennyit mondott: *jó napot*, az idősek megszólították: „Tán nem tudsz tisztességesen köszönni?” A *Jó napot kívánok* köszönésmód ugyanis újabb, az első világháború után kezdett elterjedni, előbb a legények, majd a serdülők körében, de ekkoriban az öregasszonyok még megszólták, aki ezt mondta, s a legszegényebektől is elvárták a dicsértesséket. *Csókolomot* csak legújabban mondanak. A felnőttek körében mindig az úton menő köszöntötte az állót, s a nő a férfit. A helybeli nemesi családnak felállva köszöntek.

Az iskolástársak *szerusz*-szal köszöntötték egymást. Az idősebbeket nem tegezhetek le, mert rögtön figyelmeztették őket: „Vigyázz, nem együtt öröztétek a pipéket.” *Magázták, nénizték, bácsizták* egymást már a hat-hét évnél nagyobb korkülönbség esetén is. A *kend* megszólítást az első világháború után a *maga* váltotta fel. Mivel a rokonság tagjainak megnevezéséről már szó esett, itt ezt csak a következőkkel egészítem ki: a gyermekek a nagyszülők mindenik testvérét *nagyjátának, nagymámának* nevezték. Másrészt a családban levő bármelyik gyermek keresztszüleit az összes gyermekek *keresztjátának, keresztmáminak* szólították. Fordítva: „Apám keresztapjának a fia es azt mondta nekem: keresztgyermek.” A komaság Esztelneken is „rokonság”, de házassági tilalom nélkül.

Ha a házhoz vendég jött, hallgatózni nem illett: „Menjetek jácodni!” — küldték el a lábatlankodókat a szülők! Az idegen kérdésére válaszolni illett. „Kicsi üdős, sok hetüs” — csúfolták az olyan gyermeket, aki nem volt hajlandó nyilatkozni az életkoráról.

Illetlenség számba ment a füttyülés. Ha azt leány tette, minden esetben rászólt az anyja: „Inkább énekelj ehelyett, met Mária sír.” Ezt az intelmet mai leánykák is ismerik. Fiúgyermeknek este nem szabad füttyülnie ugyanilyen okból.

Munkára nevelés, munkába nevelődés

A megélhetésért folyó kemény küzdelemben az esztelniekiek gyermekeik segítségére is számot tartottak. Ezt életszemléletük, nevelési elveik is így kívánták. A gazdálkodásban a növekvő nemzedék tagjainak nemcsak azért kellett részt vállalniok, hogy *felmentsék* a szüleiket az egyhangú, könnyebb munkák alól — miáltal a nehezebbel haladhassanak —, hanem azért is, hogy maguk is dologra szokjanak, hisz „az után kell hogy megéljenek”.¹²⁴ Meg aztán „ha foglalkoztak, sokkalta jobb volt, nem verekedtek” — tehát nem kellett annyi energiát fordítani a fegyelmezésükre.¹²⁵

Némelyik családban túl korán, mihelyt a kapa nyelét megfoghatta, már *felfogták* munkára a gyermeket, vagy később erejét meghaladó feladatokat

bíztak rá. Az ilyen túl sokat követelő szülőket a közvélemény megróttá: „Megöli a gyermeket”; „Túl sain [sanyarú] hozzá.” Mások úgy vélekedtek: „Az övé, azt csinál vele, amit akar.” Viszont egyesek figyelmeztették is őket: „Istenem, Istenem, ekkora korunkban a porban játszottunk”; „Te Trézsi, a leánykák nem látszanak ki a pityóka közül, miért nem küldöd haza?” Azok így válaszoltak: „Mit tudjunk csinálni, ha nem tudjuk kerülni [nélkülözni] őket. Ha egy fészket kapálnak meg, az es fogy.”

Általában azonban a hat-nyolc éves gyermektől még nem vártak túl sokat. Mihelyt *nagyobbacska, dologra való* volt, betöltötte a kilencedik életévét, komolyabban ráfogták a munkára. Így a kilenc-tizenkét éves a munka miatt kevesebbet tanult, s keveset is játszhatott. Jórészt csak annyit bíztak rá, amennyit *elbírt*, ennek teljesítését viszont el is várták. „A gyermektől lehet követelni, de az övét meg kell adni” — mondják, ami azt jelenti, hogy pontos időben és bőségesen kell étellel ellátni. A dolgoztatásában a gazdaság követelményeie, a *szükségé* volt a döntő szó. A több szántóval rendelkező családok korábban *reahajtották* a gyermeket a földművelésre, különösen a nyomásos gazdálkodás megszűnte után, vagyis az 1930-as évek elejétől, amikor minden földet el kellett vetni.¹²⁶ A kevés földű: 10, de különösen 5 holdnál kevesebbet birtokló állattartó gazdák a múlt században s a század elején fiaikat tizenkét éves korukig, de néha egészen a katonaságig csak pásztorkodásra használták fel. A nagyon szegények sokszor időnap előtt *dajkának, szolgának, cselédnek* szegődttették gyermekeiket a környékre, vagy magukkal vitték napszámra, bér-munkára, a fiúkat a gyáraknak fuvarozni, erdőlni. Minél nagyobb volt a család, annál *szigorúbb volt a rend*. „Ahol sok fiú van, utánuk mindig több a dolog. A leány ott hamarabb dolgozik.” A sok gyermek közül rendszerint a nagyobbak jutott több, különösen az elsőszülött leánynak. „Éppen csak gyermeket nem szültem, egyebet mindent csináltam” — emlékezik vissza a hetvenegy éves Vas Fülöpné. Persze a szülők *béosztották* a kisebbeket is, csak a gyengébb, beteg gyermeket kímélték.

A legtöbb munkát a *valóságban: látásból s gyakorlatból* sajátította el a gyermek. Kiskorától *fogalma* volt, szórakozásból magamagától nekifogott. A szülők, testvérek mindössze néhány szóval, a bonyolultabb fogások megmutatásával igazították útba. Erre különösen a *gyámoltalanabbnak*, ügyetlennek volt szüksége. Akinek hajlama volt, rendszerint szerette is a dolgot, *sebesen*, jól elvégezte: „Égett a keze alatt a munka.” Az ilyent elég volt egy-két szóval biztatni: „Hej, Boldi, nézz ide, kalap” — mutatták a legfelső kévét a *kalonyázni* tanuló gyermeknek. A *dologkerülő*, ha csak tehette, ment félre, vagy csak *agyonütte*, éppen csak *meglötte*, jól *elpuskázta a dolgot*. A lustára mondták: „Ennek se mennydörög.”¹²⁷ De a szülők igyekeztek *béosztatni* őt is, mert „amelyik a gazdaságot tatarul kezdi, úgy es hal meg, nem lesz jó gazdaember belőle”. Ha pedig a leány lustaságának *híre megy, kibeszélik* az asszonyok, a legények meghallják, s látják is, hogy miként mozog otthon, a mezőn, s „nem kapnak rajta”. Bezzeg a szorgalmasat „a kócslikon es kivitték vóna”. Az anya a *rosszolgú* leányának a szemére hányta; „Hadd el, mikor a magad abroszába törölöd a szájad, akkor megtanulod.” A szülőknek mindig a szófogadóbb gyermek volt a kedvesebb. Ennek viszont több dolog is jutott, mint a másiknak, mert jobban meg lehetett bízni benne.

A két nem munkaköre a nevelődés során fokozatosan elkülönült. Érthető, hiszen a munkaképes korba kerülő fiú inkább az apját segítette ki, vele végezte a férfiteendőket, mint amilyen az állatgondozás, szántás, majd a vetés,

kaszálás, erdőlés. A leány anyjával együtt kapált, aratott, forgatta a rendet, font, szőtt, sütött, főzött. A szükség legtöbbször úgy hozta, hogy a differenciálódás minimálisra csökkenjen, olyannyira, hogy a nő végül már mindenhez értett, épp csak a kaszáláshoz, erdőléshez nem, de rendkívüli helyzetben (pl. háború idején) még ahhoz is. Innen az a vélekedés, hogy az asszony „hatszor annyit dolgozik, mint a férfi”. Ugyanakkor a fiúgyermek is részt vehetett a mezőgazdasági és szénamunka nőkre tartozó teendői végzésében, de a házi munkába, kenderfeldolgozásba sohasem kapcsolódott bele. Így a férfiember csak elméletileg — mint passzív résztvevő — tudja elmondani pl. a kenyérsütés mozzanatait. Ilyen értelemben igaz az az állítás, hogy a fiúgyermeket inkább az apja, a leányt inkább az anyja nevelte.

A kiszabott munka el nem végzéséért vagy tökéletlen végrehajtásáért a gyermeket szigorúan büntették, mert azt tartották, hogy minél komiszabban nevelik, annál több hasznát veszik, s annál jobb gazdaember válik belőle. Volt szülő, aki csak a *szájával verte*, legtöbbször azonban tettelesen is, „mert aki könnyen engedi, nem tudja szorosra fogni”. Talán ezzel magyarázható, hogy a jó munkáért a *szemibe* ritkán dicsérték. *Megvallatták*, s még ha jól végezte is a dolgot, tanácsot adtak neki. Szóbeli elismerést talán csak az apjától kapott a serdülő leány, amikor első ízben kenyeret sütött. Megelégedettségüket a szülők újabb megbízással fejezték ki, vagyis önállóan megoldandó feladatokat adtak neki. Ez nagy dicsőség volt, el lehetett dicsekedni vele: „Én má jártam szántani egyedül.” S annál ügyesebben dolgozott. Ha egyes dolgokban megbízható volt, tizenkét-tizenhárom éves korában helyet kapott a családi asztal mellett. Újabban a munkára nevelésnek ezt a rendkívül hatásos formáját már nem alkalmazzák, a gyermek ugyanis most már kiskorától a nagy asztalnál eszik.

Az önálló munkavégzés az oktató személyek számszerű növekedésével járt együtt. A házi munkával megbízott kisebb gyermek a szülők távollétében a nagyszülőktől, rokonoktól, szomszédoktól, keresztszülőktől kért tanácsot. Úgyszintén ha olyasmit akart megtanulni, amihez a szülők nem értettek (pl. szőni nem mindenki tudott a faluban). A határban a jobb gondolkodású idegen gazdák látták el tanáccsal: „Ne, vigyázz, ezt így csináld!”, „No lássuk, hogy áll a kaszád?”, „Így kell állítani, kisebbre ütni.”

A munka fogásában jártas nagyobb gyermekeket *kalákába* hívták. A társas munkák e tipikus formáját elsősorban a gazdasági szükségszerűség hívta életre. A túlrejt gabonát a szemveszteség elkerülése végett azonnal, egy nap alatt le kellett aratni, amivel a család nem tudott egymagában megbirkózni. Kaszáláskor is ki kellett használni a kedvező időjárást, de egy nap alatt kellett végezni vele azért is, mert a havasi *szánacsinálás* és az aratás időpontja egybeesett, s így a parasztcsaládok amúgy is túl voltak terhelve. Ez a kényszer a más terménybetakarító és feldolgozó kalákák esetén is érvényesült, de szerepet játszott bennük a közös munkavégzéssel járó kellemes időtöltés igénye is. A *kalákásokat*: rokonokat, szomszédokat, barátokat a munka jellege szerint a gazda vagy a gazdasszony hívta azzal az erkölcsi kötelezettséggel, hogy a család tagjai mennyiségileg ugyanannyi munkával viszonozzák a részvételt.

A közös munkának nevelő hatása volt. Ilyenkor a gazda csak előljáróban figyelmeztette pl. aratóit, fejezte ki igényeit: „Apró tolló, бүтүс кёве”; „Nem kell elszepletelni hegyel-tövel!” — de nem *szólította* meg munkásait; annál inkább az együtt dolgozók egymást. Aki magas tarlót hagyott, azt így csú-

holták: „Ügyelj, met a seggedet a tolló megszúrja!” A kapálót, aki „kivágta a gyomot, s mégse”, vagyis „csak keresztülesett rajta”, megkérdezték: „Kinek tartogatod a virágot a hátad mögött? A menyasszonyodnak?” „Ügyelj, met amíg este hazamész, nem fogsz kilátszani a burjánból.” A kaláka beleszoktatta a kezdőket a munka ritmusába. A kiskorú gyermeket, ha lemaradt, kiségitették, *elejibe vágta* a kapával, de ha *belérestelkedett* a munkába, kigúnyolták: „Jókor kezdted a napot, pedig későre halad el!”; „Tán a bakát várod haza?” — kérdezték attól a leánytól, aki az esti vonat áthaladását leste, abban a reményben, hogy hamarosan végeznek a munkával. „Nem kell karó a gabonának!” — szóltak rá, ha csak állt, s nem dolgozott. Megszólták azt is, aki *utaján* végzett: „No, ez es a határt békéséri egyedül.”

Nemcsak a családnak, a faluközösségnek is volt szerepe a munkára való nevelésben: idegen helyen is *be lehetett törni*. Így gondolkozva még a legmódosabb gazdák is elküldték egy-két télire szolgálni a gyermekeiket: „Eredj, lányom, tanulj valamit!” Persze legtöbbször mégis csak gazdasági kényszerből mentek szolgálni.

A munka végzéséhez kapcsolódó kultikus cselekedetéről a gyermekek az öregektől vettek tudomást. Így például szemtanúi voltak, vagy még inkább hallották, hogy a marhák csordába kiverése napján némelyek láncot tettek a kapuba, azon hajtották keresztül az állataikat, hogy az erdei vadak ne bántásák (ismét a vas mágikus ereje), miközben a következő rigmust mondták:

Tinó-binó jószágocskák,
Nyakukon a harangocskák.
Csingi-lingi lánkra,
Rínak az utcába.
Baj ne essék köztük,
Csingi-lingi lánkra.

Egyik-másik gyermek azt is hallotta, hogy valaha trágyázáskor a munkavégző búzaszemet tartott a szájában, hogy kényszerű hallgatással biztosítsa a munka hatékonyságát. Vagy amikor *megszemlett* a búza, vénasszonyok szembeálltak a földdel, és *elolvasták*, hogy a madarak el *ne verjék*. A *tejverő dézsa* alá tett fészű állítólag elősegítette a vajképződést. Az efféle azonban már a mai öregek sem hitték, és nem is próbálták ki, így tehát gyermekeik, unokáik se. A gazdasági munkák és a naptári év, a természeti jelenségek összefüggéseit inkább számon tartották. „Ha azt akarod, hogy sok teremjék, nő neve napján vess. Ha férfi neve napján teszed, csak kóré nő!”; „Újholdra nem jó vetni, met megüsözögesedik a búza, sem a disznót vágni, met megpergésedik.” Más, végső fokon kultikus eredetű cselekedetek tudati tartalmuktól megfosztodva továbbra is fennmaradtak, pl. a megdagasztott tészta még ma is keresztet vetnek. Ezek az életkörülmények megváltozásával, példánk esetében a pékkenyér elterjedésével maradnak ki véglegesen.

A gyermek dolgoztatása régen a tanulás rovására ment. A legtöbb szülő csak télen járatta iskolába, ha ugyan kikerült a szükséges lábbeli és gyapjúruha, mondván, hogy „úgysem lesz püspök belőle”. A gyermekek is rendszerint szívesebben dolgoztak: „Szerették a mezei munkát, az állatokat erősen.” Ma fordított a helyzet. Komolyan veszik a tanulást, kevesebb idő jut a munkára. Az öregek szerint a mostani gyermek a gazdálkodáshoz nem so-

kat ért. „Ha hazamegy az életbe, nem törődik semmivel.” Ez nem egészen áll helyt, mert valójában ma is segítenek, főképp az állatgondozás és háztartás körében kapnak feladatokat, s a földművelésben is részt vesznek, de persze kisebb mértékben, mint régen.

Az iskolás gyermek munkája.

Környezet és természetismeret. Gyűjtögetés, halászat, vadászat

Az iskolás gyermek életének nagy részét a szabadban töltötte: játékaik és munkája számára egyaránt a természet biztosított keretet. Megismerte faluja határait, természeti adottságait s az azokhoz fűződő hagyományokat, hozzászólt a tájhoz, beépült lelkébe a szülőföld élménye.

Környezetét a mai gyermek is közelről ismeri, noha kevesebbet tartózkodik kint, mert elvonja a tanulás, s munkája is kevesebb.

A határban jól tud tájékozódni: tudja a fontosabb dűlők, erdei kaszálók, legelők nevét, és a járást feléjük, pedig neki már nem tettek követ a nyelve alá emlékeztetőül — mint állítólag az előző nemzedéknek —, mikor először elhaladt a *Közbércen*. A *Forgácséle* aljában már várja, hogy apja szokás szerint *követ repítsen* az ostor végéből, melynek koppanását nem fogja meghallani, mert „szomszéd hegyre esett le”. A *Huddó tetőn* a megrepedezett, vízjárta, kockaköszterűvé kopott palaréteg láttán minden alkalommal megjegyzi, hogy „ezt nagytátá kövezte ki”. Számon tartja az egyes helyekhez fűződő történeteket, hiedelmeket. A *Dóris szöktetője* kőszikláról az östelepes Dóris szekeresből-lovastól lezuhant. A hajdanán erdő borította *Kerekhegy* farsangi, képzeletbeli verekedés színhelye volt: itt küzdött meg húshagyókeddenként *Cibere vajda Konc királlyal*, eldobva *aranyalmát* és *aranyláncot*. A vidéken egykor tanyázó *óriásról* a domboldalba merevedett *lábanyoma* és *seggehelye* árulkodik: itt járt át a *Boldogasszony kútjához* inni. Az esztelenekiet a tájhoz lelkileg — az ilyen szerű, az idők homályába vesző, félig tréfás, félig komoly történetek és színes hiedelemmondák mellett — hétköznapi küszködéseik jóval népesebb számú emléke köti. Ezek közül maradandóknak főként e küzdelmek eredményességét biztosító megfigyelések, tapasztalások bizonyultak; belőlük sajátítottak el többet a gyermekek is.

Az időjárás változásaira a mai iskolások egész sereg előjelt ismernek: úgy tartják, eső lesz, ha a hangyák előbújnak, és tojásukat költöztetik; ha a békák kuruttyolnak a tóban vagy bejönnek a házba; ha a verebek porban *ferednek*; ha a fecskék alacsonyan szállnak; ha a kutya hanyatt fekszik, s a lábait felfelé tartja; ha a köd a hegy tetejére száll; ha a tűz nagyon *burrog*, ha tisztán hallatszik a 3 km távolságban áthaladó vonat zakatolása. Az esti kakaskukorékolás és a tyúkok késői elülése, *tollázkodása*, *szomorkodása* időváltozást jelent. Meleg lesz, ha a macska befelé (a ház felé), és hideg, ha kifelé mosdik. Hideget jelez a Lemhény (északkelet) felől tisztán hallatszó harangszó. Az ősz hosszú lesz, ha a csipkerózsa ilyenkor kivirágzik. A hó magassága a havasi *zászpa* magasságával lesz azonos. Havazás várható, ha károg a varjú, fagy, ha *fészket rakja* a disznó, enyhülés, ha télen kukorékol a kakas. Ha este piros az ég, másnap szél lesz. Egyes jeles napok is alkalmasak az időjelzésre, a termésjóslásra¹²⁸ vagy rendkívüli események jövendölésére: ha *pimpószentelés*kor megcseppen, sokszor lesz sáros, lucskos idő. „Ha fényes Vince, megtelik a pince!”; „Ha fénylik gyertyaszentelő, az izinket vedd elő!” — vagyis a törmelék takarmányt, mert hosszú lesz a tél, a *marhát* későre lehet kihajtani a csordába. Február 2-án a medve kijön a barlangjá-

ból, s ha meglátja az árnyékát, vissza is megy, későn tavaszodik. Ahány nappal *Szentgyörgy napja* előtt dörög, annyi nappal utána hó lesz. Ha *Medárd napján* esik, negyven napig hull. Ha *Margit napján* esik, egész évben sok eső lesz. A karácsonyt követő tizenkét nap időjárásából az egész jövő év hónapjainak időjárására jósolnak. Hasonló szándékkal készítik karácsony előestéjén a *hagymakalendáriumot*: tizenkét hagymába vagy *hagymaszikba* sót tesznek: mindegyik az év egy hónapját jelképezi. Amelyikben elolvad a só, az a hónap nedves lesz. A gazdasági élet során felmerülő egyik-másik jelenség is alkalmas a találgatásra. Amelyik fele a disznó *lépjének* vastagabb, a télnek is az a fele lesz *vastagabb*. Ha viszont a *gyöngyösén* (gégecső) sűrűn vannak a csomók, aratáskor *kalangya* is sűrűn lesz a mezőn.

Az ásványi anyagok, a vadon termő növények és az állatok egy részét a gyermekek mint kész játékszert vagy annak anyagát, más részét mint hasznos élettelen anyagot vagy élőlényt ismerik meg.

Természet adta játékszer a homok (322—325, 333, 334, 368. j.), a sár (331, 334, 413, 447, 467. j.), a kavics (335. j.) és a víz (320—325, 367, 446. j.), utóbbi változó halmazállapotában gyakran közege is a játszásnak.

Játékaiban jelen van a vadon termő növények közül a fű (337—339, 347, 369, 370, 378. j.), a *pipefű* (328. j.), a *kutyatej* (361. j.), a *pásztortáska* (352. j.), a *nád* (330. j.), a *sáté* (478. j.), a *szamárcsipke* (367. j.), a *somkóró* (613. j.), a *vadkomló ina* (613. j.), a *málna ina* (613. j.), az *útilapi* (356, 358, 478. j.), a *keserűlapi* (346. j.) és termése: a *bojtorján* (366. j.), a tölgy levele (506, 508. j.), a margaréta (353—355, 362, 448, 469, 505—506, 513), a gyermekláncfű bóbítás termése (359—360, 362, 369, 379, 504—514. j.), a *lóherevirág* (509. j.), a *nádibutikó* (367. j.), a *kecskerágó* termése (515. j.), a fenyőtoboz (340. j.), a *bikkmakk* (449. j.), a *cseremakk* (449, 468. j.), a *cseregolyó* (450, 517. j.), *bikkalma* (518. j.), *fűzfaág* (382—383, 386. j.), mogyoróág (416, 422, 439, 443. j.), nyírfa (386, 513. j.), nyárfa (423, 471, 487—492. j.), bodzafa (424, 425, 427, 439. j.), fenyőfa (390—393, 401, 421, 423, 479—480, 487—492. j.) stb.

A termesztett növények közül a hagymaszár (380. j.), disznótök (456. j.), főzötök (470. j.), búzaszár (381. j.), zabszalma (400. j.), kukoricaszár (388, 457, 493—502. j.), kukoricafej (329. j.) és -csutka (326, 457. j.), krumpli (397, 452, 453. j.), *fuszulyka* (428, 451. j.), kender (425, 487—492.), *boroszlánlapi* (375. j.), *almamag* (516. j.), *szilvamag* (519. j.).

De ismerik a vadnövényeket hasznosságukról is. Az iskolások csak úgy kapásból egyszeri kérdésre jó pár gyógynövényt tudtak megnevezni.

A *macskaparéj* teája vérszegénység ellen jó, a kamilláé gyulladt testrészt borogatására és belélegzésre, a *fodormentáé* reuma és torokfájás ellen, az *orbáncfűé* májbetegségek gyógyítására, a *csihány* gyökeréé hajhullás és korpásodás ellen. Az *ótvarburján*nal a pattanásokat borogatják. A gyomormenés gyógyítására a *pipefű* vagy *libapimpó* és *cickafark* leveles szárát és a *cserefa* héját főzik meg. A *pipefű* kicsi csirkék, rucák, pipék gyomorfertőtlenítő itala. A *jézusfüvet* a disznó moslékjába vágják giliszta ellen, a *cintórja* főzetét pedig a teheneknek beöntés formájában adják, ha azok *megdugultak*, nem tudják *elemészteni* az ételt. A lovakat, ha *taknyosok*, jézusfüvel kell párolni. Sebre útilaput kell tenni, a *sümölcsöt* viszont *vérejáróval* kell megkenni. A *fehértfenyő* fiatal hajtásából, a *fenyőhegyből*, ill. *fenyővirágból* főzött szirup köhögéscsillapító. A *kokojzából* készített pálinka vesebetegségek orvossága.

Gyógyhatást tulajdonítanak egyes természetű növényeknek is: A *faeper*-levélnyel és a *leustyángyökér* összefőzve tíz nap eltelte után, cukor nélkül, kevés sóval, vérhas ellen jó. A sült hagyma levét a síró kisbubának adják.

Gyógyhatásától függetlenül, étkezési célra, teának főzik még a *macskaparéj* és *eper* gyökerét, a *málna kóróját*, a *laposmenta*, *szeder*, *málna* és *áfonya* levelét, a *szamárcsipke*, *macskaparéj* és *kamilla* virágát, a *csipkebogyót* és a *köménymagot*.

A gyermekek olyan táplálékadó növényeket is fogyasztanak, amelyekre a felnőttek már ügyet sem vetnek. Nyersen rágcsálják a *földi mogorót*, *sósdit*, *madársóskát*, *bakkszakát*, az éretlen *kömény*, *árpa* és *búza* szárát, a *piros lóhere*-, *macskaparéj*- és *akácvirágot*, a *papsajtot*, *bábakalácsot*, *bincsókot* (éretlen gyümölcs), a meggyfa és cseresznyefa kérgén található *macskamézet*. Tavasszal, a *mézge* megindulásakor, *bükk*-, *nyír*- vagy *fenyőfalevelet húznak*: lehúzzák a fa kérgét, zsebkéssel levakarják a vékony héját, ami alól jön a virics. Vagy a nyírfa *héját* derékszög alakban bevágják, és szalmaszálat dugnak bele; ezen folyik ki a lé. Ma egyre kevesebben, főként már csak kurtapataki és gyertyánosi gyermekek fogyasztják. Pásztorkodás közben szoktak csemegének bükkmakkot pörkölni.

Más vadnövények még ma is jelentékeny szerepet töltenek be a népi táplálkozásban, tehát nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek körében is népszerűek. Így elsősorban a gombák, amelyek közül egyeseket — a *galambgomba* szárát, a *kenyérgombát* nyersen, másokat: a *csiperkét*, *medve*-, *riskó*-, *galamb*- és *keserűgombát* szénen sütve, másokat: a *róka*-, *galamb*-, *fenyőalj*-, *csiperke*-, *özláb*-, *borsó*-, *szilvaalj*-, *szekfű*-, *lasa*-, *gébe* és *medve* (*tinótortya*) *gombát* rántva, sós vízben megfőzve, majd hagymás zsírban *megrottyogatva* fogyasztják. Utóbbi kettőt csak újabban ismerték meg.

A télire eltett, megszáritott róka-gombát korábban felfűzve, ma viszont a szintén megaszalt medvegombával együtt megőrölve tárolják. Ez paprikásnak és mártásnak igen kellemes ízű. A lasagombából újabban *savanyóságot* készítenek: szeletekre elhasítják, sós, borsos, ecetes és babérleveles vízben megfőzik.

Saját szükségükre, *levesnek* vagy *salátának megőnteni* ma is gyűjtik a *vad-salátát* vagy *szentgyörgyi salátát*, *sósdit*, *macskaparéjt* és *csihányt*, *zöldkáposztának* a *martilapit*, *szósznak* a *lósósdit*. A *vadkomló* kenyeret, házisört izesít. A gyümölcsfélék többségét, az *epret*, *málnát*, *szedret*, *áfonyát*, *havasi meggyet* régen többnyire azonnali nyers fogyasztásra szedték. Csak néhány *előrehaladottabb* házban *főztek* 3—4 üvegnyi befőttet. Csupán a harmat megütte *bigolyót*, azaz *ecsempecs* vagy *seggvakaró* néven ismert csipkebogyót törték át és főzték meg lekvárnak. Ma sokan befőzik, s a málnából, áfonyából pálinkát, bort csinálnak. A csipkebogyóból eladásra is szedtek. E gyümölcsöket, akárcsak a szintén mindenkor gyűjtögetett mogorót, amelyekből jól lehet pénzelni, ma a kurtapataki felvásárló központ veszi át. A *vackorkörtét* és *vadalmát* ecetnek gyűjtötték: *vályúban fabottal* megtörték, *cseberbe* tették, majd vizet töltöttek rá. Két-három nap múlva *csügör* lett belőle. Azután megecetesedett. Ekkor 100—150 literes *budonkába* fordították, s ebből alkalmanként *findzsiával* mertek. Egy-két öregasszony ma is készít almaecetet.

A gyűjtögetés — amennyiben nem pénzszerzés a célja — szórakozás, amelyen a családtagok vagy szomszédok, barátok vannak jelen. Az iskolás lányok hárman-négyen összetársulva gyakran mennek *fenyőhegyszedni*, *gombászni* vagy *eprészni*. A fiúk leginkább pásztorkodás közben kerítenek sort rá. A

levélféléket és a nem törékeny gyümölcsöt: vackorkörtét, vadalmát, mogyrót rendszerint *rongyzsákba*, újabban nylonzacskóba, a gombát tarisznyába vagy füleskosárba: *kasornyába* szedik. Az epret kis mennyiségben megbogozott fűszálba fűzik. A törékeny gyümölcsnek meg nemrég is nyírfa- vagy fenyőfahéjból *kászlit*, azaz *kászrót*, illetve *suskát* rögtönöztek. Előbbi összehajtott és két oldalán hegyes *facskával* összefűzött téglalap alakú, utóbbi henger alakú edény, alján átszűrt ágakkal és az azokat bélelő falevelekkel. A nagyobb mennyiségű málnát, szedret, áfonyát ma *ételhordóba*, *fazékba*, *vederbe* gyűjtik. A köményt kaszáláskor a rendből szedik ki, vagy egy-egy *hónaljnyit* kézzel vágnak. Hazatérve a kerítésen szárítják, majd zsákban *megtapodják*, vagy kézzel *kisúrolják* a magját.

Más vadnövényeket takarmánykiegészítő voltak miatt tartanak számon. A *pipefű*, *lúdláb*, *cickafark* levele, amit *pulykafűnek* is neveznek, csirkeeledel. A disznóknak korábban minden ősszel szedték a cseremakkot, amit zsákban tároltak. A bükkmakkot, amely a határban távolabb termett, ritkábban gyűjtötték. Mikor a tyúkot megültették, *zászpa* gyökerének főzetével itatták, hogy jobban üljön a tojásokon.

A juhok, kecskék takarmányozásában nagy szerepet játszottak a leveles ágak: főként a *csere-*, *nyár-* és *rakottyalapi*, amit júliusban és augusztusban holdfogytára nyestek. E munkában szintén részt vettek a gyermekek. Az ágakat szekéren szállították haza, az udvaron felállogatva szárították, majd boglyába rakva szénával fedték le, vagy a színben helyezték el. Egy-egy hát megszáradt lombot a gyermekek télen is hazahoztak.

Ismernek végül néhány más célra hasznosítható növényt is. A lakást illatosítják a *cserefaféhj* kérge alatti fehér résszel, továbbá a kivirágzott hárs- és akácágakkal. A házi szappant a *fenyőszurok* (gyanta) tette kellemes szagúvá. A *feketeeger* héjával régebben fekete színt festettek. A *gömbölyű nád*ból, sátéból régen lábsúrlót, széket fontak, és a sáté belét szivacsként használták. Ma ezeket jórészt csak a hagyma koszorúba fűzéséhez szedik.

Füteni a szegényebbek, főként az erdőhöz közel lakó felszegiek nyáron a hátukon, télen *gyalogszánon* vagy *fakorcsolyán* nap mint nap hoztak haza egy-egy kötés *aszúágat*. Egyes hét-kilenc éves gyermekeknek ez állandó reggeli kötelességük volt. A virágokat: hóvirágot, ibolyát, margarétát *szórakozásból* szedik.

A vadon élő állatokhoz a gyermekeket már kevesebb kapocs fűzi. Az alacsonyabb rendűek közül játékaik részese a *csigabiga* (96—97. j.), a *szarvasbogár* (342, 345. j.), a *vadméh* (373. j.), a *katicabogár* (98—103. j.) és a *cserebogár* (371—372. j.), míg a *tücsköt* (131. j.), *békát* (88—89. j.) és a magasabb rendű madarakat: *fecskét* (77—78. j.), *fürjet* (79. j.), *pacsirtát* (80. j.), *cinéget* (81—82. j.), *vadgalambot* (83—87. j.), *gólyát* (104—109. j.), *verebet* (152. j.) csak énekeikbe, mondókáikba foglalják bele. Általában több, madarat felismernek, mint a városi gyermekek: a már említetteken kívül a károgo, alacsony röptével a havat: előre jelző *varjút*, a *királykát*, az *ökörszemet*, a kártékony, irtandó *szarkát* és *üliüt*, azaz *héját*, továbbá a *rigót*, *fülemülét*, *búbosbankát*, szántáskor a barázdába szálló *barázdabillegetőt* meg a *fakopáncsot* és *hollót*. A bagoly szerintük *halálmadár*. Ha meghal valaki, a háza tetejére száll és kuvikol. A lehulló csillag is a haldokló háza felé száll. A *kakukk* reggelenként minden kerek órában kakukkol. Beleköltözik az idegen fészekbe, kihányja onnan a más madarakat. Amikor megszólal, akkor kezdik meg a szalonját.

Szerintük a *denevér* is madár, *bőrmadár*nak nevezik. Éjjel fejjel lefelé alszik. Azt tartják, veszedelmes, mert beleszáll az ember hajába.

Az erdei vadaknak legtöbbször csak a hírével és nyomával találkoznak. A havon vagy nedves földön a *farkas*, *medve*, *róka* és *őz* nyomát ismerik fel.

Egyes állatokat a húsupért ejtik zsákmányul. Míg a felnőttek már bajlódnak az Esztelnek patakában élő *pisztránggal*, *síkhallal* és *pénzeshallal*, sem a *veresvízi cserlével*, a gyermekek nagy élvezettel fogják ki azokat különféle módokon. A kövek s a *homp* alól kézzel *markolják össze*. Legtöbbször csak egy gyermek magában halászik, hogy ne kelljen osztozni a zsákmányban. A krumpliszedő *kassal* való halfogáshoz már kettő kell. Az egyik gyermek az ágak alá, szájával a *mart* felé tartja a kosarat, a másik pálcával *szúrja*, *döfödi* a mart alját. Kis idő múlva kiemelik, a víz kifolyik belőle, s a hal bennmarad. Vízzel telt konzervedobozba vagy *borkánba* teszik, csak a túl kicsi halat *csapják vissza* a vízbe. Egyformán osztoznak rajta: elsőként a kosarat tartó választ, majd rendre, hol az egyik, hol a másik, föltéve, ha helyben ki nem veszik a belét és szénen meg nem sűtik. A kisebb gyermekek a patak egy-egy elkerített göbéjében vagy az udvaron cseberben *nevelik* az apró halakat, de ezek rövid idő alatt elpusztulnak. A nagyobbakat fülükön és szájukon át fűzfaágra tűzve viszik haza. Sokan megszáritják, úgy teszik el télire. A megszáritott és megtört csontja, a *csontliszt* csirkeeléség. Régebb a havasi *Veresvíznél* ágasfára szerelt *hálóval* is fogtak halat. A gyermekek *ötszeges szigonyos* halászatról is tudnak: ez éjszaka, elemlámpa fényénél történik ősszel, amikor már lassan megy a hal.

Egyszerű a *literes üveggel* történő *halászat*: az üveg alját kiütik, száját bekötik, kenyérbelet tesznek bele, majd a vízbe fektetik. A hal nem tud kijönni belőle. A horgászás régen is, ma is szokás. *Kankóra* húst vagy hernyót kötnek, s mikor a hal megrántja a cernát, kirántják a vízből. E halászati módokat még ismerik az esztelniekiek is, mégis a kurtapataki és főként a gyermányosi gyermekek művelik.

Kecskebékát tavasszal fognak kézzel, miután vesszővel megcsapják a fejét, s az elsédült. A két lábát levágják. A combjait kukoricalisztbe, tojásba mártva megsűtik.

A fiúgyermekek előszeretettel gyűjtik és rendszerint már nyersen megiszszák, vagy szénen megsűtik a *madártojást*. A madarak közül a varjú, a vadgalamb és a szajkó húsát fogyasztják. Ez utóbbiról hallották, hogy ha a nyelvért felvágják, beszélni is megtanul. Igaz, Esztelneken még egy sem szólalt meg. A madárfogásnak több módja van. A szajkófóka lábát belekötik a fészekbe, s ha már megnőtt az állat, kiveszik belőle. Mások a *fészek* (odú) szájára befőttesüveget tapasztanak, majd kopogtatják a fa törzsét. A madár belerepül az üvegbe. A faluban úgy is fognak madarat, hogy búza- vagy kukoricaszemre hosszú erős zsineget kötnek, amelynek másik végét fogva tartják, hogy a szemet lenyelő áldozatot általa foglyul ejthessék. Ladaszerű csapdát is használnak e célból. Kb. 1/2 m² alapterületű, 20 cm magas láda közepéhez hosszszégeznek egy 20 cm hosszú felállított pálcát. Ennek tetejére 15 cm hosszú, 2—3 cm széles lécs kerül. A láda fedelét képező lapos deszkát, a *lappancsot* részben ez, részben az erre felállított, de sehova sem erősített pálcát tartja fel, s így ezt igen óvatosan helyezik rá (39. r.). A lécecskére kukoricavagy búzaszemet szórnak. Ahogy a madár rászáll, a lécecske leesik, billenése ledönti a pálcákat, a lappancs rázuhan a ládára és megfogja a szajkót. Más esetben a felfordított ládát támasztják fel egy pálcikával (39. r.), s alája gabo-

nát szórnak; majd alkalomadtán a pálcikát a rákötött hosszú madzag másik végénél fogva kirántják.

A gyűjtögetés egyik legtipikusabb alkalma az erdei pásztorkodás volt.

Pásztorkodás

Mivel Esztelnek lakossága legfőképp állattartásból, a szegényparaszti réteg pedig az ezen alapuló fuvarozásból élt, a napszámosok kivételével valamenynyien sok állatot tartottak. Ennek a természeti környezet és a birtokviszonyok egyaránt kedveztek. A kiterjedt *közbirtokossági* és *községi legelő*kön bárki pásztorkodhatott: „mindenkinek jutott 9 hódja ... mindenki csaphatott ki valami kicsit”. Egy hektárra általában egy *számosállatot* vagy öt juhot számítottak. A jórészt magántulajdonban levő *kaszálók* is számításba jöhettek, de csak május elejéig, majd a szénagyűjtés után. A háromnyomásos gazdálkodási rendszer fennállásáig a gazdasági év egyes időszakában maga a szántó, illetve annak része is legeltetőhelyül szolgált: tél végén, kora tavasszal a határ őszi gabonával bevetett részét, az *őszhatárt*, a *fűbúzát*, ősszel pedig a *tavaszhatárt*, a tarlót *szabadították fel* legeltetésre, majd *tiltották fel*. Ennek időpontját s azt a tényt, hogy a *nyomáson* mikor milyen állatokat legeltethetnek, a falugyűlésen határozták meg. E jogok részben a birtokviszonyoktól is függttek. Erről az egyik esztelneki falujegyzőkönyvbe 1845. március 25-én bejegyzett határozat is tanúskodik: „Ha annyira megfagy a föld, minden juhot tartó gazda, akinek magának vetett szántóföldje vagyon, igen jó regvel a juhait a fűbúzára, a Nagymezőre, a keresztúton alól lehajtsa, de akinek nincs vetése, 3 RF büntetés alatt tiltatik odahajtani, különben senki meg ne várja az engedést a fűbúzákon.”

Az állatok egy részét csordába adták. Volt *kecske-*, *sertés-*, *csikó-* és több: részint *hazajáró*, részint *vészi marhacsorda* és ugyancsak több *juhsereg*. A hivatalos pásztorokat kora tavasszal *falugyűlésen fogadták fel*. Leginkább szegény emberek ajánlkoztak és néha jobb gazdák is, akik gyermekeikkel szándékoztak elláttatni a teendőket. A juhásztorok is rendszerint nagyobb juhsgazdák voltak. A pásztorok általában április végén, *Szentgyörgykor állottak ki*, s késő őszig, *míg az idő engedte*, sokszor *Katalinig* is kijártak.

A csordától időlegesen elmaradt állatok őrzése, valamint az említett idényen kívül eső időkben történő legeltetés a gazdák gondja volt. Egyes juhsgazdák, hogy spórolják a *kóstit* s mégis az állatok nagyokat bárányozzanak, jól tejeljenek, télen is kihajtották az erdőre vagy fűbúzára. Bizonyos állatfajtákat, így a jármos marhákat, lovakat nem nélkülözhetvén, nem adták csordába, hanem maguk gondoskodtak a legeltetésükről, *külön járatják őket*. A juhokat, kecskéket is csak ellés után *csapták ki* a seregbe, a bárányokat, *kecskeollókat* (gidó) egyáltalán nem. Sokan, abból a meggondolásból, hogy kevesebbet jobban lehet *nevelni*, minden marhájukat külön járatják. A *különjárók* őrzése a nem teljes értékű munkaerejű családtagok, tehát az öregek és még inkább a gyermekek feladata volt. A gazdák csak szükségből s általában a mezei munkák szüneteiben foglalkoztak vele.

A gyermekek rokonaik, testvéreik társaságában már kiskorban kezdtek pásztorkodni, hogy *szokjanak*. Először csak az állatok *téritését* bízták rájuk. Az iskolás leányok, mivel a faluban *lúdcsorda* nem volt, a libákat *verték ki* a patakmartra, árokba, a hivatalosan kijelölt libalegelőre, a *mesgyére*, a *szérrőre*. Báránykákat, kecskegidákat kisebb fiú vagy leányka egyaránt legeltethetett.

A hazajáró jármos marhákat, lovakat a kisiskolás fiúgyermek, míg a gazda vetett, kaszált vagy erdőit, a szántó, kaszáló vagy vágástér (kitermelésre kijelölt erdőrész) közelében etették, máskor pedig a *fejősökkel* együtt reggeltől estig a közeli legelőkön őrizték. A *csingó-bingó* állatokat: csikokat, borjúkat a nagyobb iskolás fiúk, serdülők, sőt régen még a katonaság előtt álló legények is májustól a hó lehullásáig a havason nevelték: itt jobban *nőttek*, a lábuk nem fajt a kövön. Tavasszal és ősszel egy-két hétre a szántóval nem rendelkezők minden állatot felhajtottak a kaszálóra. Ilyenkor itt tartózkodott az egész család. A pásztorkodás kora tavasztól késő őszig tartó, az egészségre káros gyermekmunka volt, melynek során sokan súlyos reumát kaptak.

Ez az általános rend, szokás a gyakorlatban a gazdaság kívánalmaitól (földbirtok nagysága, állatok száma, fajtája, a gyermekek száma, életkora, neme) függő családi munkamegosztás szerint alakult. A nagyobb gazdák nagyobb gyermekeiket a földművelésben foglalkoztatták, a kisebbeket pásztorkodni küldték. A nagycsaládos szegényebb gazdák gyermekei közül egy-kettő rendszerint cselédeskedett valamelyik helybeli vagy szomszéd falusi nagyobb birtokosnál. Nem egy hét-nyolc éves leányka *disznópásztor*nak szegődött. Az iskolás és serdülőkorú fiúcseléd feladata legtöbbször az állatgondozás és -őrzés volt. Gyermekszolgát: *monyatort* és *meddúpásztort* a *felelős juhászok* is fogadtak, s egyezés szerint pénzzel vagy ruhaneművel fizettek. A hivatásos *pásztornemzetségek* fiúgyermekai az egész időt a havason töltötték, segítettek apjuknak, nagyapjuknak. A háborús években a szomszédos Bélafalva kecske- és disznósordáját egész nyáron gyermekek őrizték. A gyermektelen és a szegényebb rendű emberek állataik legeltetését rokon vagy szomszéd gyermekre bízták, némi *ajándékmálé* vagy pénz fejében.

Ha csordával nem is, külön járó állattal minden gyermek járt. Így a pásztorkodás valóban jellegzetes gyermekfeladat volt. Ez a munka az iskolából épp emiatt kimaradó gyermekek számára az élet egyfajta iskolája volt.¹²⁹ Megismerkedtek az állattartás, -őrzés legfőbb gondjaival, a környező természettel, megtanultak tájékozódni benne, feltalálni magukat a legkülönbözőbb helyzetekben; az őrzés lehetőséget nyújtott a gyűjtögetésre, hasznos foglalkozásra is játszásra. Az egykorúakkal és az öregekkel való együttlét a népköltészeti alkotások, hiedelemtörténetek átvételére, továbbhagyományozására teremtett kiváló alkalmat.

A pásztorkodás mint munkafeladat

A gyermekpásztortól a szülők elvárták, hogy „az állatot ismerje, ne verje, jól etesse, vadtól megőrizze és pontos számban hazaadja”. Állatfajonként ez a munka őrzőjét részben azonos, részben eltérő feladatok elé állította. Ismernie kellett az állat igényeit, s aszerint terelnie a szabad legelő megfelelő részére. Ez a gyermeknek is érdeke volt, mert így kevesebb volt a dolga, több ideje jutott a játékra, szórakozásra. A bárányok a füves, *vadherés*, *aprósarjús száraz helyen* esznek jól. Legmegfelelőbb legelőhelyeik a *gyepes árkok*, *oldalak*, *erdőszeli legelők*. *Vízjárta helyeken megmetyesednek*. Csak tiszta vízből szabad inniük, a *sárvíztől* megdöglenek. Mivel kicsi szájukkal mindent *esszevakírsálnak*, télen a farügyet, a tölgy-, áfonya-, kokojzalevelet, kórót, fenyőágot, borókát is megeszik. A kecske *ágon járó* jószág: leginkább a mély patakok völgyében, erdőszélen tenyésző rakottya-, mogyoró-, nyír-, nyár-, fűz-, akáclevelet s a tövises bokrokat: *kökényt*, *galagonyát*, csipkerózsát, kecskerágót, borókát, *fenyőlomot* szereti. A szarvasmarha a magasabb helyek *levelés fűvét*,

főként a *bábakalácsot* eszi szívesen. A havasi fű *erős* neki, ezért ott fent a lankásabb, víz melletti helyekre hajtották. Nedves *zselymés* területen eső után nem eszik, kerüli az *ingoványos* füvet. A ló a *herés sarjút*, *lápi füvet*, mocsaras helyeket szereti, de *esszeeszik* mindent, még a fákat is. A disznó csak az ugaron él jól. Gyökerestől kitérja a vadherét, *disznókáposztát*, *cikóriát*, *csipkét*. A nyomásrendszer felszámolása után sikertelenül próbálták bokros helyen etetni.

Nem tartották tanácsosnak sem túl sok azonos, sem pedig különböző fajú állatot együtt legeltetni. A marhák pl. a juhok után nem is ettek. A pásztorgyermek a kiterjedt legelőkön mégis igyekeztek úgy *esszetársulni*, hogy öntönaton a napot egymás társaságában tölthessék.

A bárányokkal, juhokkal volt a legkevesebb baj. Ezek *összetartottak*; a disznók annál kevésbé. Szüntelenül *keríteni* (téríteni) kellett őket. A ludakra is vigyázni kellett, mert ha *elkaptak*, nehéz volt bírni velük. A marhák a nyári nagy melegben *bogároztak el* (szaladtak el) leginkább: a csipős *dongólegyek* elől az árnyékba menekültek. A ló volt a legkiszámíthatatlanabb: sokszor napokig ellegelt egy helyen, máskor állandóan ment, különösen ha az *apró cseszlék* (szúnyog) csípték az orrát. Időváltozás előtt minden állat nyugtalanabb volt. A juhok *táncoltak*, a marhák *caboltak*, testükön, nyakukon *hólyagok*, *vércsíkok* jöttek ki. A disznók, ha jött a *homály*, hazáig szaladtak. Az *ármányos*, *elvetemült* állatok mozgását különféle módon korlátozták. A disznónak *rendet szabtak*: egy kétaraszos *botot* kötöttek a nyakára, hogy nehezebben tudjon lépni. A lovakat *nyűgözték*: kötéllal összekötötték az első két láb-szárcsontjukat, vagy a mezei munka szüneteiben a *kötőfékjüknél* fogva legeltették.

Az *elszertülő* állatokra rákiabáltak: „Ne ide, ne!”, „Hí ide vissza! — vagy szembeszaladva megtérítették, s ehhez idomított *komondorok* segítségét is igénybe vették. A *megtért* marha, kecske után *lódítófát* hajítottak, vagy a pálcával rávágtak. A ludat és disznót ostorral terelték. A pakulár *hóhér* volt, ha bottal térített: a juhok előtt menve füttyentett, s ezalatt hátulról a *monyator* lassan térített. Ellenkező esetben a juh megállt, nem evett. A pásztorok legeltetés közben dolgozták ki térítőeszközeiket. Alkalmas *növendékfát*: tölgyet vagy nyírfát kerestek, aminek az alja *kigöbösödött*, vagy a gyökere volt *kampós*, amit bicskával kivágtak és az aljától megtakarítottak, majd tűz fölött *meghordoztak*, *pirítottak*. A láng nemcsak erősítette, hanem szép barnás színt is kölcsönzött neki. A pálcá *kankóját* rakottyakéreggel megkötötték, úgy tartották egy hónapig is, különben kiegyenesedett. Leginkább a *bunkósbotot* használták, ennek a bogos végét bicskával tojásdad alakúra *elsimították*, *macskákát* (csomó) képezték ki, amit néha pléhvel be is vontak. Nem mindenki készítette ilyen gonddal a térítőeszközét; sokan közönséges pálcával is beérték. Az *ostort* is pásztorok gyermekek fonták a patak göbéiben ázó kenderből (503. j.).

Sokszor előfordult, hogy egy-egy *rosszféle* tehén, ló, kecske, *férejáró* juh elveszett. Megkeresésében az első irányadó *kolompjának* vagy *harangjának*, *csengettyűjének* hangja, amit a szél is arra hozott. A harang rézbádogból, a csengettyű öntött rézből készült. Sátoros cigányok, kereskedők árulták. A gazdák minden különjáró állatjuk nyakába akasztottak csengőt, hogy az erdön könnyen ráakadjanak, ellentétben a csordapásztorokkal, akik csak a *cabló* és az *előljáró* marhára kötöttek. A pakulárok is csak a *vezérjuhra* és a gombászni szerető félrejáróra tettek. Ha a pásztorgyermek nem hallotta elveszett állatja

kolompját, olyan marha harangját rázta meg, amelyikkel az össze szokott járni, és hangosan szólította a nevén: „Me, Bözsi, me!” A *jól szoktatott* állat erre visszabődült. Ha nem, a nyomán próbált eltájékozódni a nedves talajon. Az útközben lelt *ganyé* is irányadó volt: a pásztor sarkával érzékelte, hogy meleg-e, mert ha igen, az állat a közelben lehetett. Ha oldalban legeltetett, a legmagasabb ponton kellett keresnie, a marha ugyanis felfelé megy, melegben viszont a legárnyékosabb helyeken tartózkodik. Ezenkívül ajánlatos volt körülnézni abban a tilosban, amelybe az állat már belekóstolt: a *kaszálni való szénafűbe*, a gabonába, a közeli kertekbe. A marha például, ha a közeli vágástérben a *romlásokat* megkóstolta, magától visszament oda. Ha a pásztor későre ért oda, már be is hajtották a *fű-* vagy *határpásztorok*, s csak váltságdíj ellenében adták ki.¹³⁰ Sokszor napokig kellett keresni. Megtörtént, hogy az állat idegen falu határába tévedt. Ha onnan hajtották be, a bírság kétszeres volt.

A pásztorokodó gyermekek néha szántszándékkal is legeltettek a tiltott helyeken, mert itt az állat hamar jóllakott. Ha azonban rajtafogták, felemelt büntetést kellett fizetniök. A tilosban legeltetés miatt időnkint megtiltották az állatok különjáratását; így történt ez 1849-ben is.¹³¹

A vad támadására nyáron és télen egyaránt lehetett számítani. Különösen a juhásznak kellett mindig a juhokon jártatnia a szemét, „még amikor leült a bajára is”. Emiatt a havason minden moccanásra figyelve, éberem aludtak a pásztorok. A támadást a kutya — általában a *kuvasz* — jelezte. Ha farkas közeledett, *szaggatta* az ugatását. A vaddisznónak *kaffogatott*. A régi nagy-szarvú *magyar marhák bömböltek, kapáltak* a lábukkal. A pásztor *csühítés*-sel uszította a kutyákat, ő maga bottal, *fészivel* védekezett és támadott. A kutyák fogát nem reszelték le, hogy támadjanak, de hogy ne kergessék a vadat, nyakukra földig érő botot akasztottak. A farkasharapás ellen a nyakukat helybeli kovács készítette *farkaslánc*, vagyis *ezgárd* védte. Az a hiedelem, hogy a folyónevet viselő pásztorkutya megmenekül a vadtól, Esztelneken nem él, mégis a fizikai tulajdonságuk szerint *Bundásnak*, *Bajusznak*, *Cablónak* nevezett állatok mellett előfordul még a *Tisza*, *Tatros* nevű is.

A pálca nemcsak térítő, a fejsze pedig nemcsak támadó- és védekezőeszköz volt. A juhász ez utóbbival ütötte le a kidőlt *fekűfákon* kiálló hegyes *csapokat* (ág), hogy fel ne hasítsák a juh lábát. Télen a fejszével megróttta a fát, hogy ha a juh rálépik, le ne sikuljon, meg ne üsse a hasát.

A különjáró állatokat otthonról hozott nevük szerint szólították. A juh-seregben a szelíd, *jeles* juhoknak adtak nevet: a *Cigányka* mindig közel járt az emberhez; a *Sutacskának* nem volt szarva; a *Belice* tiszta fehér, a *Kormos* fekete pofájú; a *Vákisa* fekete a szeme körül. A marhacsordába járó marhákat is fizikai tulajdonságuk szerint nevezték *Pirosnak*, *Veresnek*, *Kajlának*, *Sutának*, *Csonkának*. A hivatásos pásztorok egyébként az állatba süttött *jel* alapján tartották számon, hogy melyik állat kinek a tulajdona. Ha a vad *ekárosította*, a bőrével vagy a juh füle *jeles* részével kellett elszámolniok; ellenkező esetben fizettek.

A hazajáró marhákat otthon fejték, ezért azokat a pásztorok este *nap-haladta* előtt haza kellett hajtania; különben büntetés várta. A havason, amennyiben a különjáró marhák közt *fejőstehén* is volt, rendszerint csak a napi fogyasztásra szükséges mennyiséget fejték ki *pléhcsiporba* vagy *üstbe*. Megtörtént mégis, hogy a szülők igényelték a *té* (tej) hazaszállítását. Ilyenkor ketten-hárman összetársultak, s felváltva cipelték le a nagy teli *korsókat* míg a társak őrizték a sorosok állatait is. A juhok fejése a *fejőpásztor* és a *bács*

kötelessége volt. A járatlanabb gyermekszolgát a felelős pásztor tanította meg úgy fejni, hogy ne sértse az állatok *tőgyehúsát*. A hat-hét esztendő monyator a fejőkösárból az *eszterungába*, a *fejőlikra* hajtotta a *fejőjuhokat*, ahonnan a zszindellyel fedett *komárnyikba* léptek. Itt a juhász *fejőszéken* ülve fejt, Szentgyörgy napjától Szentmihály napjáig naponta háromszor, virradatkor, délben és szürkületkor. A tejet feldolgozó bácsnak a *meddűpásztor* is segített. Langyos vízben megáztatta az *ótót* — a félretett *szopósbarány-bendőcskét esszetörte*, míg *merejiben*, teljes egészében lé lett. Ordafőzésekor *lekeverte az üstöt*. A pástornemzetségből származó tizenkét-tizenhárom éves gyermek mái sajtot is kezdett csinálni. Az oltót beletöltötte a *tejescseberbe*, s várt egy órát, míg az *megaludt*. Ekkor a kezét *körülhúzta* a cseberben, a *májvastagságú* tejet *esszevacskolta*, majd két tenyerével lenyomta a cseber tartalmát. A tej felgyűlt. Kézzel összenyomta, csomóba gyúrta, kiemelte, a sajtot *sajtruhába* tette, *kilintába* helyezte. Itt újra *elvacskolta*, megcsavarta, *kigyúrta* a levét, a sajtot négy-öt felé törte, s a műveletet megismételte. Végül *nyomatatót* tett rá. Három óra alatt elkészült a sajt. A kifolyó levét: *kukarcát*, azaz *sajtfacsarást* málé mellé itták. A cseberben visszamaradt levét, a *zsendicét ordásüstben* megfőzte, *ordáskalánnal* kiszedte, majd két-három órára szintén vászonzacskóba kötötte. A kész sajt és orda a mogyoróvesszőből font *sajtszárító pócra* került.

Az állatok ritkán *ellettek* a legelőn. Ha ez a csordában mégis megtörtént, a pásztorok értesítették a gazdát, a *bornyúcskát* pedig *megfűttöztették*, *megszárazstották*, lefedett *kosárkába* (elkerített rész) tették és szoptatták reggel délben, este. A gazda vagy felajánlotta a tejet a gondozásért, vagy hazavitte a borjút, de ez esetben *meztisztelte* (megvendégelte) a pástort.

Az állatgyógyításhoz a gyermekpásztorok keveset értettek. Ha *küzdölődtek*, *esszeüttek* az állatok, valamelyik *szarvtörést* szenvedett, zsebkendővel kötözték be az eltörött részt. Megtörtént, hogy a lápos, süppedékes *Veresvíz* nevű legelőn az állat *besüppedt*. Ilyenkor rudakat tettek alája és kiemelték. Ha szakadékba esett, *ösvényt vágtak*, amin kihajtották; ha viszont meg is sérült, a törzsét átkötötték, s kötéllel kihúzták. Ha *különösen viselte magát* az állat, pl. a szőre felállt, nem kérődzött, szomorkodott, *fonyolgott*, mindjárt sejtették, hogy valami baja van: *vérbe van*, *lesarjúdzott* a lába, vagy *beleszúrt az imely* és *beléjojt* a bőre alá. Ennek hernyójától a marha háta hólyagos lett. A tapasztaltabbak a hólyagot kinyomták, de inkább beizentek a gazdának, vagy hazahajtották a beteg állatot, míg a többi marhát a cimborák őrizték. A *kégyómarás* gyógyítása *tudományos emberekre* tartozott.

A régi csordapásztorok mellett levő gyermekek megtanulgatták az állatgyógyítás tudományát. Ha *felpuffadt* a marha, *jártatták*. Ha nem *lazult*, szembeállították a hegyoldallal, és a szájába trágyát, emberi ürüléket öntöttek, hogy *megiszonyodjék*. Aki értett hozzá, kiszúrta a *bendőjét*. *Lábfájás* esetén nem volt szabad járatni, a beteg tagot patakvízzel mosogatták, s kreolinnal kúrálták. A feltörött lábon a *körömházat* azonnal meg kellett nyitni. A *járomtörés* alól a *kelést* kinyomták és marhafaggyúval bekenték. Ha az állat vért vizelt, mosatlan nyers krumplit etettek, *savólevet*, tömény sós vizet ittattak vele, és a *farcsukára* hideg vizes zsákot tettek. A juhbetegségek a bács vagy a fogásait elleső tapasztaltabb *pakulár* gyógyította. *Erős idő* után egyik-másik juh botlani, sántálni kezdett, mert megkelt a lába, *megkötte a köröm*. Gyógyítója megnyomogatta, hogy lássa, hol fáj, majd bicskával felvágta, hogy jöjjön ki a *körömméreg*. Ha eltörött a lába, lécek közé kötözték, míg megforrott. A *rühöt*, *sebvart* petróleummal kenegették, vagy *tubáklével* mosogatták,

ami kiégette az élösködőket. A seb megszáradt, a sebhelyet *új bőr kelte*. A juhba belecsipeszkedő *kovácsot* megfogtak és kivetették. Gyulladás ellen *cin-torját* főztek. A harmatos friss lucernától a juh *felfúvódott, földhöz ütötte magát*, a nyelvét kinyújtotta. Az ilyenek a *bal horpacába* bicskát vagy szegget ütöttek, hogy a *gáz* kijöjjön belőle. A *megvérhűzött* (felpuffadt) állat füle belsejét bicskaheggyel meghasították, *vért eresztettek* belőle, majd visszatöltötték a szájába. *Puffadás* gyógyítására jó volt a kömény, hagyma és petrezselyem főzete, vagy a főtelen édes tej, amit ugyancsak a szájába töltöttek. Ha a juh *megkergetegesedett, forgott kereken*, mert a szarva tövénél keletkező *hólyagocskában hernyócska* élösködött, legbiztosabb volt üzenni a gazdának, aki hazavitte és levágatta. Az állat agyából a vizet nemigen tudták kicsapolni, a koponyája kilyukadt.

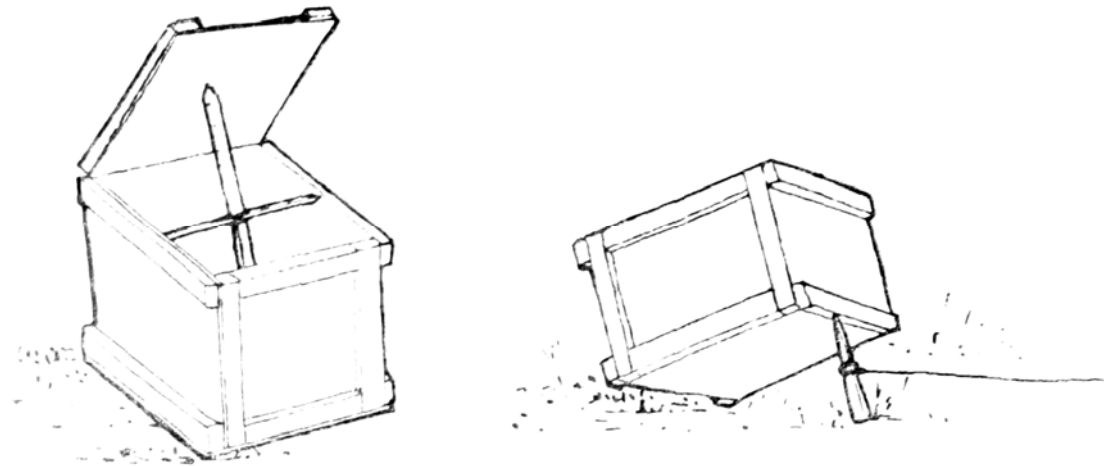
A pásztorkodó gyermek életmódja

A pásztorkodó gyermek életmódja a legelő közelsége, illetve távolsága szerint változott. A hazajáró állatok istállóban töltötték az éjszakát, így estére, sőt ha közel voltak, délire is hazahajthatták azokat. A növendékek viszont az egész nyarat a havason töltötték, tehát a pásztorok is kint tartózkodtak velük a havasi legelőn.

A hazajáró állatokat a közeli, az állat fajanak és igényének legmegfelelőbb legelőn őrizték. Május közepéig minden állat legelhetett a nyomáson, az *ugarolás* megkezdésétől már csak a sertéseknek jutott itt elegendő táplálék. A *tolló* jórészt csak a libákat, disznókat látta el. A marhák, kecskék, juhek számára a legjobb legelőhelyek a falutól egy-másfél km-re elterülő *befüggő erdőkben*, azok szélén helyezkedtek el, az *Új határban*, a *Bogozor*, *Fattyú*, *Fattyúoldal*, *Keccegő*, *Gyorkos*, *Esztenamező*, *Magyarómező*, *Nagynyíl*, *Rakottyas mező*, *Harmadvápa*, *Csere*, *Báránymezeje*, *Toronyráta* nevű határrészekben. Ezeknek egy része községi, más része magántulajdonban volt. Szomszédságok szerint oszlottak meg rajtuk.

„A nap még fel sem bújt a hegy mögül”, s már ébresztgették a szülők gyermekeiket: „Éhesek az állatok!”, s *tarisnyát tettek* nekik. Így korán talpon voltak, megmosakodtak, magukra vették a csepű- vagy gyapjúruhájukat, lábukra kötötték a bocskorukat, *frustukoltak*, fejtek, s már indították is az állatokat. *Csokorban* jártak hárman-haton jó barátok, szomszédok, akik előző napi egyezés szerint *esszekiabálták egymást*, vagy a falu határán kívül találkoztak. Alighogy megérkeztek a legelőre, leültek pihenni, s volt, aki máris előszedte a tarisnyát. Rendszerint szalonna, kenyér, hagyma vagy tojás volt benne. Az állat a reggeli órákban jól evett. Ahogy a nap melegebben sütött, kezdett *dérelni*. 10—11 óra tájban megszomjazott, ilyenkor behajtották a patakra vagy a forráshoz itatni. Ha nem itatták, délután nem evett. Nagy meleg esetén árnyékban: *déllőben* deleltettek, vagy ha a legelő közel volt, hazahajtották. Az árnyék azért volt fontos, mert napon az állatok csak *futkostak* ide-oda. Napos pusztán a bárányok számára mogyoróágakból kerítették *koszarát*. Ha az állatok jól *jártak*, már délelőtt jutott idő más *foglalkozásra*, pl. játéokra.

Az erdei környezet lehetőséget biztosított a gyűjtögetésre, ezt azonban a pásztorok csak akkor tudták kihasználni, ha két társuk vállalta, hogy addig az állatok mellett marad. Tavasszal nyersen fogyasztották a bükk-, nyír- és fenyőfánedvet, nyáron át a *sósdit*, *madársóskát*, bakkszaka szárát, kenyérgom-

39. Rögtönzött csapdák madárfogásra.

bát és galambgomba szárát, szénezen megsütötték a *riskó*-, *galamb*-, *keserűcsiperke*- és *medvegombát*, ősszel a bükkmakkot. Vacsorára hazavinni mindenféle ehető gombát kosárba, tarisznyába szedtek. Az otthon maradt kistestvért fűszálba *taszigált* eperrel, rögtönzött kéregedénybe vagy kosárba gyűjtött eperrel, áfonyával, szederrel lepték meg. Ősszel gombát is szedtek. A szülők fűt-fát ígértek a fenyőgyantáért, amit *gomolyába* gyúrva szappanfőzéshez gyűjtöttek. A falu határából cseresznyét loptak; kivágtak egy-egy magasabb ágat, amit éjszaka sötétben hazavittek.

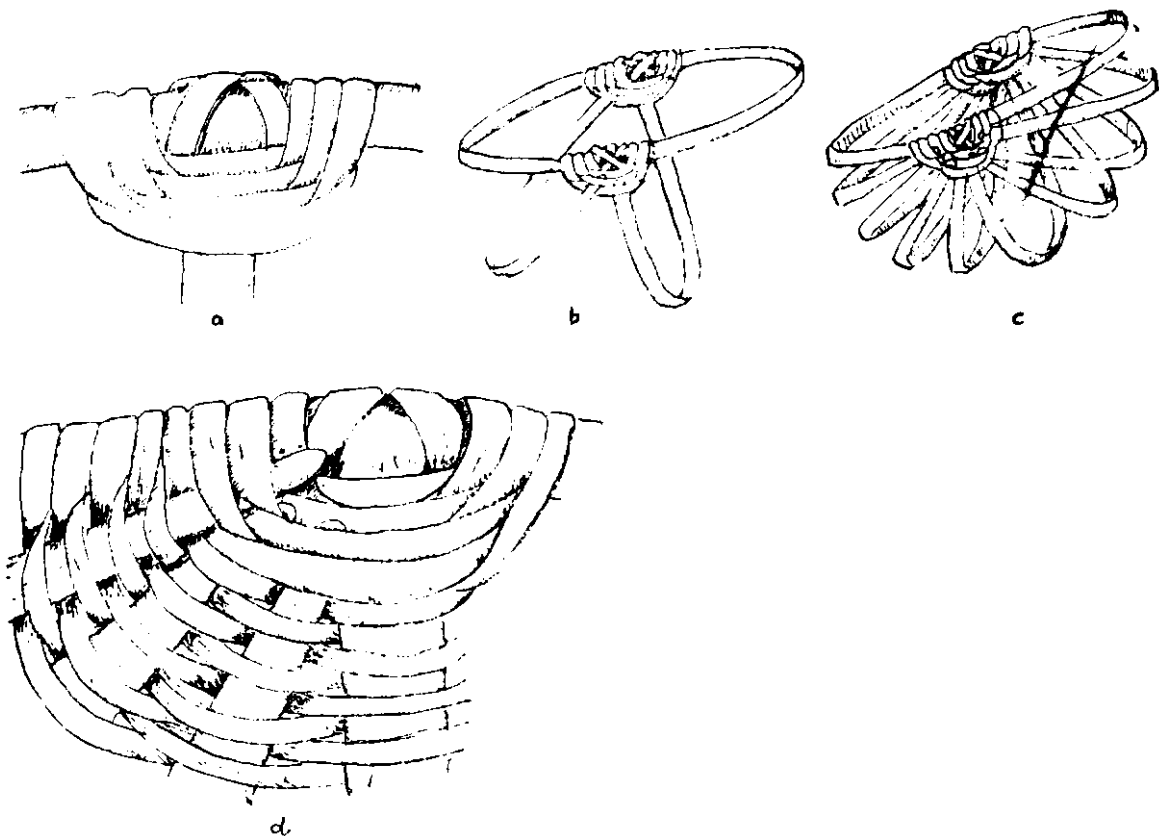
A madárfészkek élénken érdekelték a pásztorkodó gyermekeket. A friss tojásokat kiszürsölték. A vadgalamb- és szajkófiókák lábát cérnával a fészekhez kötötték, hogy ne tudjanak elrepülni. Amint annyira nőttek, kivették a fészekből, megkopasztották, nyáron megsütötték és megették.

A fiúk kedves és hasznos időtöltése volt a *seprű*-, illetve *kaskötés*. Seprűnek átlag 18—20 darab tömött, apróágaskás végű vékony nyírfaágot vágtak, amelyeket a *büti*knél megfaragva egymáshoz mértek. *Meghántott* sima mogyoróából, a kávéfából kávéat *pattintottak*: bicskával berótták, majd térden behajtották, *kaffogtatták*, míg az ág hosszában elhasadt. Kávéból készültek az ágakat *összetartó* karikák, úgyszintén a *tekerceslés*.

A kosár anyaga mogyoróág. A száját képező *karika* kávéfából készült, melynek két végét *farkasfogba*, faragva illesztették össze és kicsi karikákkal *lefoglalták*. Ezután kiképezték a vázát alkotó *bordákat*: a kávéfát kettőbe hasították, és hozzámérték a karikához. Minden borda egy *félkarikányi* hosszú volt. Először a *fenékbordát* erősítették a karikáihoz: *kicsi karikával* egybefoglalták, majd köréjük *rózsát* tekertek (40. a r.). A rózsza fonataiba *búdákoltatták* bele az első három-négy *bordát* vagy *karót* (40. d r.). Ezeket a kosár széleitől befelé haladva szintén körbekötötték. Rövidesen újabb karókat illesztettek (fontak) a szabad részeibe, újból körbekötötték, majd behelyezték az utolsó három-négy karót (40. c r.), ezt is befonták. A két kötés (fonat) közepén találkozott. Kötöttek *fül nélküli*: *késes*-, *pityókás*- és *polyvás*-, továbbá *füles*: *éveges*-, *kalántartó*, *cseresznyeszedő* és *almaszedő* kast (41. r.). Utóbbi kettőt *kasornyanak* is nevezték. A fiúk a velük pásztorkodó leányoknak is kötöttek seprűt, kosarat, amiért cserébe azok megtérítették az állatjaikat.

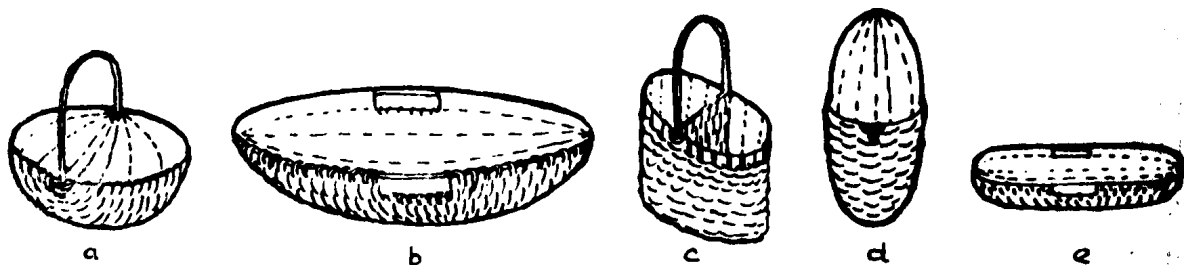
A kisebb fiúk mindennap különb- s különbeket játszottak. Ráköptek egy köre, égő szenet tettek rá, s olyat szólt, mint egy puska (374. j.). Bükkmakkot

40. Kosárkötés: a. a karika és fenékborda egybefoglalása rózsával; b-d. a bordák belebudákoltatása a rózsza fonataiba.

tűzbe dobtak, az is nagyot lőtt (374. j.). Játékokat faragtak: nyírfahéjból *havasi küirtöt* tekertek (386. j.), mogyoróágakból vagy csigolyafüzből *bakszánt* (439. j.) hajlítottak, amin a kisebbeket húzták; az ostor (503. j.) végébe követ bogoztak, a nyelét megingatták, amitől a kő messzire repült (414. j.). Utánozták a nagyok munkáját. Faággal kaszálást mímelték (338. j.). Bácsolkodtak, sajtot csináltak (340. j.). Ugráltak a bokrokon keresztül. *Csingolyáztak* a fágon (319. j.), fára mászva kergetőztek, azaz *mókuskáztak* (319. j.), a fák között jól lehetett *budákolni* (589. j.), *pisztolyozni* (591. j.), *rablózni* (592. j.). Meg-megbújtak a *cirhés* bokorban, s ijesztgették a lányokat. „Mi azt hittük, hogy elmentek, de azok csak morogtak, mi megijedtünk, futottunk, hogy lobogott a hajunk.” Szórakozásból az állatokkal is bajlódtak. A bogarakat zümmögtették (371—373. j.). A kígyó nyakcsigolyáját, *kontyát* kézzel vagy

41. Kosárformák: a. cseresznye és almaszedő *kasornya*; b. *pityókás kas*; c. *éveges kas*; d. *kalántartó*; e. *késeskas*. Pásztorkodó fiúk munkái.

ágasfával lenyomták, a fullánkját kihúzták. Kínozták, hajigálták. A kutyákat hámba fogták, csapták (344. j.).

A legjellegzetesebb fiú-pásztorjátékok, amikbe a jelenlevő leánykák is bekapcsolódhattak, a botos (653—659. j.) és bicskás (604—606. j.) játékok voltak. Nagyon szerettek *bicskapapozni* (604. j.). „Vettük kukkra a hegyes fát, ha a hegye beállt a földbe, nyert. A vesztes hátára hompot tettünk, az hozta a vizet.” A pusztákon *rómáztak* (653. j.), *tegéztek* (660. j.), *malacoztak* (661. j.). A játékszereket helyben elkészítették, s aztán otthagyták, hogy a következő alkalomra is meglegyenek. Elfelejtett bicskás játék a *kotázás* (606. j.), kiterjedt térségeken *bűzbefutóztak* (651. j.), *cikkezték* (652. j.). A libapásztor leánykák színes köveket gyűjtöttek, kutat, házat ástak (322—325. j.), kemencét raktak, kenyeret sütöttek (333. j.), főztek (333—335. j.), a „bubákat nevelték”, komámasszonyoztak (348. j.), egymást vizitelték (348. j.), lákodalmaztak (349. j.). Utánzó játékaik (322—351. j.) anyagi kellékeit a természeti környezet szolgáltatta. A növény szárakból, levelekből jósolgattak (352—355. j.), ezek különféle mutatványokra (358—363. j.), hergelődésekre (364—370. j.) is alkalmasak voltak. A nagyobbak *loptáztak* (648—652. j.), *kicsigyűrűztek* (671. j.), kézimunkáztak. A szérú közelében a boglyákban *bújócskáztak* (589. j.). Ha fiúcska is volt jelen, segített *dugácsot* (gát) *dugni* a patakon, fürödöztek.

A mezőn, ugaron pásztorok kevesebbet gyűjtögettek és többet játszottak, nagyobb térséget igénylő labdajátékokkal szórakoztak: *cikkezték* (652. j.), *lovaztak* (648. j.), *bűzbefutóztak* (651. j.), vagy pedig *gomboztak* (601. j.). A mai pásztorok gyermekek *tegézés* helyett *sztingáznak* (659. j.), a leánykák *kakaskáznak* (642. j.), *sasoznak* (568. j.). Rossz időben kevésbé volt kellemes az őrzés, de ha nagyon nem *hullott*, minden időben menni kellett, esőben, sárban, szélben egyaránt. A pásztor fázott, különösen ha mezítláb járt. Ha megázott, „a jó Isten megszáraztotta”. Az erdőn rögtönzött hajlékba húzódtak mind az eső, mind a forró napsütés elől.

A deleltetés időpontja egybeesett az ebédidővel. Ilyenkor *tüzet tettek*, és szalonnát sütöttek. A *megehült* gyermekeknek a jó levegőn mindig jó étvágyuk volt; jóízűen, de sietve *kapták be* az ételt, hogy sok időt ne vesztesse a délutáni játékból. Máskor evés után *szunnyadtak* egyet, vagy viccelődtek, beszélgettek. Ha olyan helyen őriztek, ahol a monda szerint óriás járt, pl. a *Dóris nyaka* határrészben, szóba hozták azt: „Ügyelj, met jó az óriás, s lép a nyakadra.”

Két-három órai deleltetés után az állatokat felköltötték, hogy tovább egyenek, s esetenként tovább is hajtották. A délután is zajos játékok, *csármálás* és hasznos időöltés váltakozásával telt. Közben meg-megtérítették egymás állatait, vagy ijedten kapták a tarisznyájukat, s indultak keresésükre. Különösen a kisebb gyermekek és a leánykák féltek bemenni a bokrokba, nehogy medvével találkozzanak. Meg is történt ez néha, ilyenkor a tehének is *pühögtek*, *fújták magukat*. A nagy ijedelemtől otthon kijelentették: „Nem menyünk többet, met ott a medve.” „Az anyátok térgye, nem láttatok ti semmit!” — válaszoltak a szülők. Sokszor a szomszéd havasokig kellett menni az állatok keresésére. „Egyik ide sírt, másik oda sírt, míg reataláltak.” Ha nem találták meg, akkor valószínű, hogy behajtották a *káros helyekről*; ezért verés járt. Legrosszabb esetben végleg elveszett. „Egyszer elszalasztottam a bárányokat. Belementek a gabonába. Nagy búza vót. Nem mertem hazamenni. Édesapám kiabált: — Hol vagy, fiam, Rózáli? — Nem mertem szó-

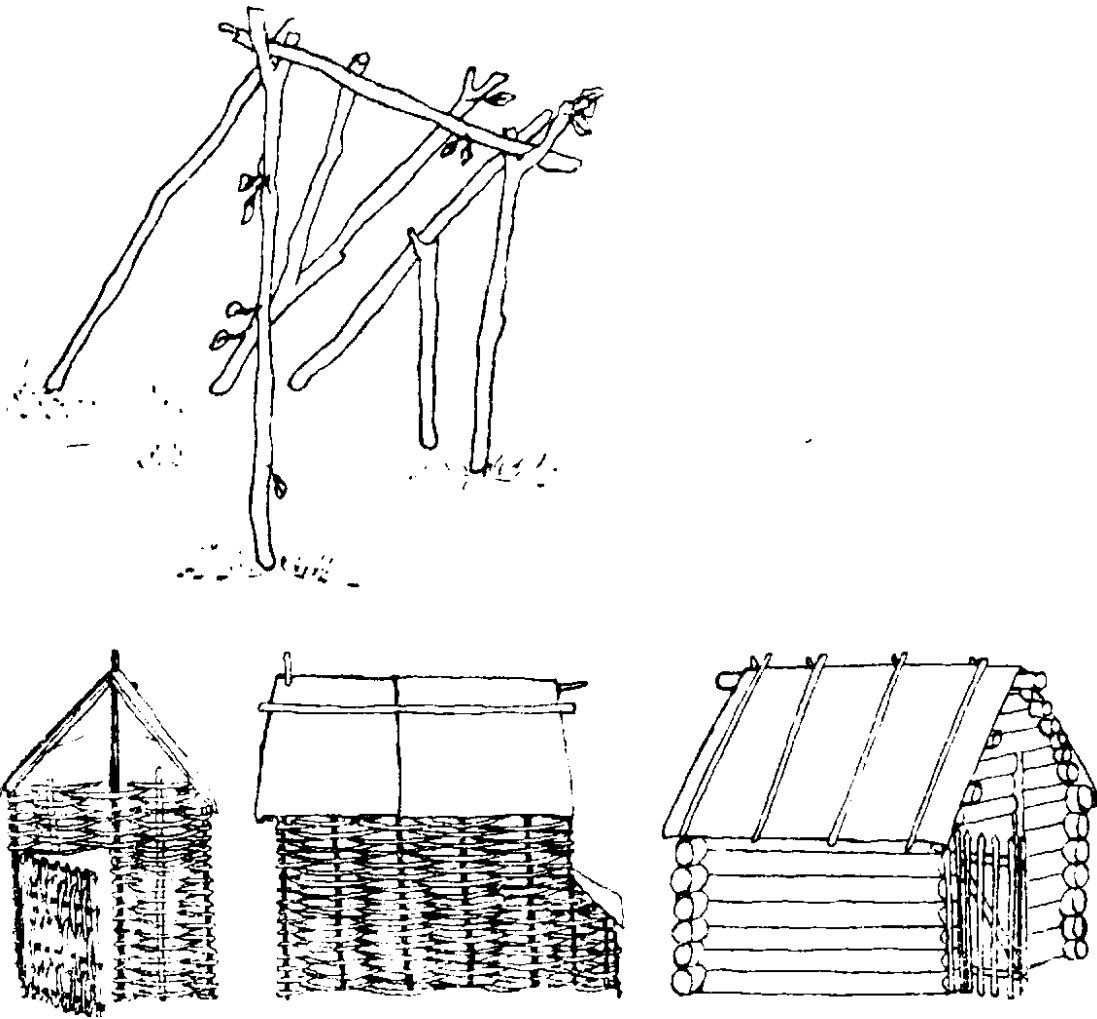
lani, met féltem erősen. — Gyere haza, met nem verünk meg! — Rám szürkűnyödött. Édesapám annyit istált, csalogatott, mondogatott, hogy mentem közelebb, közelebb, de zokogtam. — Ne félj, fiam, met hónap a seregbe megkapjuk! — De nem kaptuk meg soha. Valaki felfogta. Jegy nem vót rajtik, meg es ölhatték. Én mégsem vótam megbüntetve.” Legtöbbször azonban szigorú büntetés járt az ilyesmiért.

Estefelé a marhák maguktól *esszecsomolyodtak* s ahogy a nap *szentült el*, terelgették hazafelé, kerítették elé őket be a Rétbe. Esős időben térdig sárosak voltak. Nagy éhesen, az aznap kötött seprűvel, kosárral a hátukon, vagy a szedett gombával a tarisznyájukban tértek haza. Útközben viccelődtek, megbeszéltek a másnapi tervet. Ha későre értek haza, otthon megverődtek, mert *setében* nem lehet fejni. Otthon megkötözték a tehenet, *fejősétárba* megfejték, megették a vacsorát, egy-egy jó krumpli- vagy kömény-maglevest vagy túrós-tejes puliszkát, s lefeküdtek.

Hazajáró marhákat ma kevés gyermek őríz. A pásztorfiúk napja most is jórészt hasonlóan telik el, csak a játékaik változtak némiképpen. Ma a legáltalánosabb pásztorkodási alkalom a gazdák tulajdonában levo marhacsorda legeltetése, ugyanis hivatásos pásztor nem lévén, sorra más és más jár az állatokkal.

A *hálóban* pásztorkodó gyermekek tavasszal: április végén — május elején és ősszel: szénagyűjtés után a magántulajdonban levő kaszálókon; a *Mánik*, *Mátis*, *Kovácsgátja*, *Gombásbérc*, *Kaposvár*, *Vészhidárka*, *Mieskér*, *Bardóca*, *Székelút*, *Gyopáros*, *Törökdomb*, *Sárospatak*, *Csengörét* nevű határrészekben, nyáron át pedig a falutól 15—20 km-re fekvő havasi közbirtokossági legelőkön tartózkodtak. Utóbbiak a *Havasok*, *Borkútláb*, *Füvenyesponk*, *Vészbükk*, *Székelút*, *Gyopáros*, *Bardócarét*, *Pólyabérc* és *Veresvíz* nevű határrészekben helyezkedtek el. Egy-egy *szálláson*, *pusztán* tizenöt-húsz nagyobb iskolás vagy serdülő, egy-két öregember és száz-százötven marha is összeverődött; csak amikor legeltetni mentek, akkor oszoltak meg. Egy pásztor ilyenkor átlag négy-nyolc állatot őrzött. A havason hajlékul *esztena*, *kaliba* vagy *burdej* szolgált. Esztenát a legelőre a közbirtokosság, a kaszálókra pedig a gazdák építettek, szükség szerint más és más módon. A legkezdetlegesebb *fonott esztena* vázát vékony gyertyán- vagy mogyorónövényekkel (friss hajtás) befont, *muhával* bedugdosott *karók* alkották, tetőszerkezetét pedig *kampós* ágak és *fenyőkéreg*, melyek két ágasfán: a *szelemenen* keresztül nyújtott rúdon nyugodtak. Hátsó oldalából rendszerint félkör alakú, a szopós borjak számára font *kosár* nyúlt ki. A fából rótt esztena tetejét a keskeny oldalakon fekvő fenyő- vagy *nyár bornák* vagy *-gerendák* fokozatos rövidítése révén képezték ki, vagy pedig *deszkaszarvazattal* látták el, és *zindellyel* borították (42. r.). A legelőn az utóbbi a jellegzetesebb. Alapterületük átlag 3 m², magasságuk 1,5—2 m volt. Keletre néztek, baloldalt volt az ajtajuk, sarkánál *járomba* erősítve. Az ajtó melletti jobb sarokban húzódott a tűzhely *üstfával*, szemben embermagasságban a falon a polcok, csomagok számára. Fekvőhely gyanánt a földjére *fenyőcserekét* vagy szénát, s ha volt, pokrócot tettek. A nagyobb méretű, hosszúkás alakú esztenákban rendszerint *piriccsnek* nevezett heverő is volt. Egyik-másik gazda *kettős esztenát* építtetett, istállóval és szopós borjaknak kosárral.¹³²

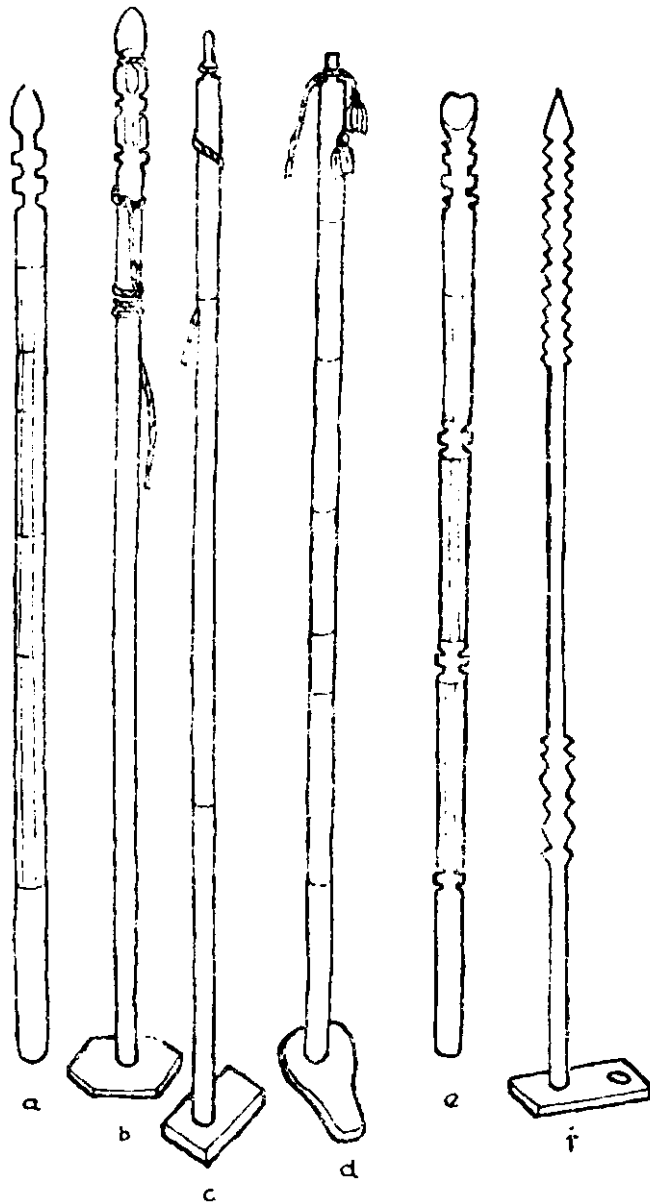
Egy *pusztán* csak egy esztena volt. Ebben mindenki nem férhetett el, s ezért sokan a szabad ég alatt, egy-egy fenyőfa mellé gyújtott tűz körül aludtak. A gyermekekre öregek vigyáztak fel, ők figyelmeztették, ha a tűzhöz

42. Havasi hajlékok. Fent a *burdej* váza, lent fonott és fából rótt *esztena*. Utóbbiak Orbán Lázár bélafalvi gazdálkodó makettjei után.

igen közel került valaki: „Na, húzódj, met égsz el!” Esős idő esetére menedékhelyül *kalibákat*, *burdej*okat ütöttek össze. Egy pusztán három-négy is volt belőlük. Mindegyikben három-tíz személy fért el. Ezeket az ideiglenes hajlékokat ősszel szétszedték, majd anyagukat hazaszállították. A *burdej* vázát két, egymástól 2 m-nyi távolságban álló lecsnokolt élőfa-ág vagy *lecsapolt* 2—3 m magas, földbe szúrt *ágasfa* alkotta, melyen egy *keresztbe való* rudat nyújtotta át (42. r.). A rúdra sátorszerűen, sűrűn 3—4 m-es lombos tölgy-, mogyoró- vagy fenyőágakat támogattak, és lombbal, fakéreggel, a kaszálón szénával sűrűn beborították. Az erősebb, kéreggel fedett hajlék a *kaliba*. A *burdej*t gyengébben *hányták össze*.¹³³ Huzatmentes helyre, fák közelébe állították, úgy, hogy szájukkal a puszta felé nézzenek és a csapó eső se essen be. Éjszakára tüzet gyújtottak elébe.

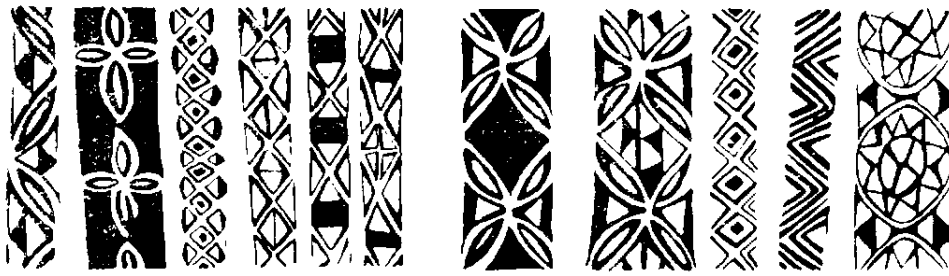
A tűzgyújtásnak több kezdetleges módját gyakorolták. *Kovával*, *taplóval szikrát* csiholtak, a száraz tölgyfát azzal gyújtották meg. Vagy két aszú ágasfácskát vertek a földbe, egy borókaágot keresztülfektettek rajta, amit spárga huzigálásával súroltak, míg meggyúlt. A tüzet megőrizték. Az üszkös *bikkcsutakot* hamuval takarták be, hogy maradjon égő szenük. Az éjszakán át lobogó tűz nemcsak melegített, hanem távol tartotta a lovakat járó apró legyeket, s elriasztotta a vadakat. Köréje helyezkedtek el az állatok is. A

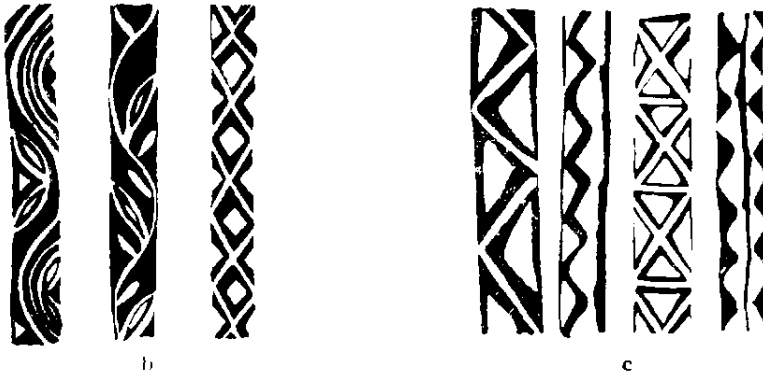
43. Juhásztor munkák. Szentgyörgyi Múz.népr.gyűjt. lelsz.: a. 6061 (Csavar Gyárfás munkája); b. 6209 (Kuskócki Pista munkája); c. 6204 (Szöcs Ferenc munkája 1911-ből); d. 6358; e. 6205 (Csavar János munkája); f. 8036. A minták neve a/ 7—8., b/ 1., e/ 1: szilvماغ; a/ 9.: barackماغ; d/ 3.: fenyőág; e/ 3.: dió.

különjárókat nem *kosarazták*, csak a marhacsordát és juhnyáját. A kosarat 10—12 darab faragott lécből vagy lombos ágakból készített 4—5 m-es *lészákból* állították össze. Alapterülete kb. 15×4 m. Bizonyos idő — három-négy hét — eltelte után *forgatták*, továbbköltöztették. A juhok közül a meddők a *meddükosárban*, a fejők a *fejőkosárban* aludtak és deleltek. Utóbbiból minden fejés alkalmával a monyator a szomszédos eszterungába terelte őket, innen viszont a fejőlikon át a három oldalán szabad, de fedett fejőhelyre, a *komárnyikba* léptek.

A szállás és főzés körül adódó munkákat egy-egy *mindenes* szerepét betöltő öregember osztotta szét. „Te fát készítesz! Te vizet hozol! Te sepresz a kaliba körül!” Máskor a *bicskapapozás* (604. j.) játék vesztese volt a víz-

© LAPFAS: 1943. VIII 10

EMLEKÜL. I RTAM. KÖD KOCKI PÍDTA

WERES AMALNENEK 1946

hordó. Az esztenán a gyermek dolga volt a favágás, vízhordás, éjszaka a tűz megszítása.

A havasi pásztorkodás során tavasztól őszig, esőben, szélben, az időjárás minden viszontagsága között, a pásztorgyermekek nagy természetismeretre tett szert, megfigyelések, tapasztalatok alapján előre számított az időjárás változásaira. Esőt jelzett az állatok nyugtalan, *bogáرزó*, *táncoló* viselkedése, a havasi *gyík* hegyre mászása, napfelkeltekor a vörös ég, a *homályban* haladó nap, az égen napnyugtakor *vizet húzó sávok*, a kelet felől jövő homály. Ha a Szent Anna-tó felől dörgött, zivatar közeledett. A varjúkárogás ősszel a havazás előjele; a vörös *naphaladta* a szélé; a reggeli szivárvány a jó idő, s különösen akkor lehet melege számítani, ha nagyon zöldes. Az égitestek járása

szerint a pásztorgyermekek megtanult tájékozódni. Napközben az árnyék irányáról tudta meg, hogy hány óra. Délben a Nap függőleges, az árnyékot könnyen át lehet lépni. Ha pálcát ütött fel a pusztán, és köréje papírra, avagy a földre írta az óra számjegyeit, majd pontosan beállította, a *kosztocska* árnyéka később is mutatott minden percet. Éjszaka az időt a *járó csillagok* és a *telihold* állásáról számították. Ezeknek a megtett útja a Napéval azonos. Mikor a teljes pályájukat bejárják, éjfélkor ott vannak, ahol a Nap délben. Csak azt kell tudni, hogy melyik évszakban mikor jönnek fel; eszerint állapították meg a virradás közeledtét. Tapasztalati alapon, viszonyításokkal a csillagképek pillanatnyi láthatatlansága közben is tudtak tájékozódni. A fogyó hold járása eltér a teliholdétól, de a két kép viszonyításából ki tudták számítani az időpontot. Este *feltetszik* az *Estéli-* vagy *Vacsoracsillag*, sötétedés után a *Kapus*, mely fényesebb a többinél. A *Fias* vagy *Fiastyúk* Péter napjától látható. Kevéssel alább helyezkedik el a három kicsi csillagból álló *Furus*. Ahogy ezek hanyatlanak a hegyre, feljön a *Hajnalcsillag*, amely a reggel közeledtét jelzi. A kaszálókra szénagyűjtés után majorságot is vittek fel. A kakas kukorékolása és a madarak csiripelése egyaránt figyelmeztetett a *virámodásra*, *pitymallásra*. Ekkor a pásztorok felkeltek, forrásvízben megmosakodtak, majd napi teendőik után láttak. Fejtek, majd mivel a *délebed* bizonytalan volt, egyenként vagy ketten-hárman együtt reggelire főztek. Széne *guzsbára* akasztott *kicsid üstben* felfőztek a tejet, s ebbe kását vagy laskát főztek; leggyakrabban *tejes* vagy *túrós málét* ettek. Utóbbihoz a puliszkát ellaposították, túrót tettek rá, majd *esszecsongolyították*. Az élelmet a hátukon zsákban vitték fel a havasra; volt benne rántás, literes csuporban túró, kétliteres csuporban vagy *kutiában* (doboz) szalonna, zsír, hagyma, krumpli, laska, kukoricaliszt, kenyér. Az erdőlő gazdák szekérrel is hoztak fel ételt.

Evés után feltarisznyáltak, és a maguktól elinduló marhák után eredtek. Ha nem legeltettek túl messze, delelésre visszahajtották a szállás közelébe, az árnyékba, s ők ismét puliszkát, *letört túrós pityókat*, *koslantyút*, *kását* vagy *gyilkos rántással* krumplilevest főztek. Ilyenkor sütötték meg széne vagy szén felett nyárson a gyűjtögetett gombát, vagy pedig megfőzték. Ha délire nem, úgy estére került sor a főzésre. Egyébként a napirendjük és munkafeladataik általában megegyeztek a hazajáró pásztorgyermekével. Igaz, ők csak saját fogyasztásra gyűjtögettek. A kamaszodó fiúk cigarettáztak is: a *borsika belső kergét* lehántották, megszáritották, s papírba belegyűrva szívták. Mivel nagyobbak voltak, több időt töltöttek a *hullafa készítésével*. Az őrzés nyújtotta szabad percekben *seggbáloztak* (670. j.), *kecskét ugrattak* (618. j.), *küzdölődtek* (364. j.), verekedtek. A pusztán *cserkabolán* forgatták egymást (407. j.). Horgas bükkfából 1 m-nyi hosszú, 30 cm-nyi széles, felfelé görbülő állú *csúszkát* (438. j.) faragtak, s a hegy oldaláról a fűvön lecsúsztak rajta. A kisebb gyermekeket előszeretettel ugratták be. Például azzal biztatták, hogy szájkosarat fonnak neki, s e célból fűszálat tettek a szájába, azzal az utasítással, hogy a fogaival szorítsa össze. Ekkor hirtelen megrántották a fűvet, s a fiú szája megtelt bogyós virágzattal (370. j.). *Hidaztak* (687. j.), vizet töltöttek a kabátujjába (689—691. j.). A tipikus pásztorgjátékokat: a *romázást* (653. j.), *malacozást* (661. j.), *tegézést* (660. j.), *bicskapapozást* (604. j.), *kotázást* (606. j.) ugyanolyan szívesen játszottak, mint a kisebbek.

Este az öregek *hazajáró lelkekről*, *vadleányról*, *kisértetekről*, *boszorkányok*ról meséltek. A gyermekeket vízért a sötétben is elküldték. Lefekvés előtt

imádkoztatták. Az öregek nem túrték meg maguk mellett azt, aki lefekvés előtt nem imádkozott: az ilyet elkergették.

Az mtsz megalakulása óta a gazdaság marháit a hivatásos pásztorokra bízott *vészi csordában*, a magánkézen levők pedig a hazajáró csordában legelnek. Különjárók nincsenek, csak a csordából munka miatt kimaradt állatok, ezeket őrzik még gyermekek, amellet a bárányokkal megy még ki egy-két kisfiú, és néha télen még megjáratják a juhokat. A különjáró pásztorkodás fogalma tehát hovatovább a múlté.

A juhokat őrző *pakulárok* a marhapásztor gyermekeknél jóval magányosabbak voltak. Játszani nem értek rá: „A szemük világa örökké a juhokon kellett legyen, met a farkas könnyen ellophatta.” De különben sem volt kivel: egy esztenán legföljebb monyatornak és meddúpásztornak fogadott fel egy-egy gyermeket a felelős pakulár. Csak az őrzés és fejés szüneteiben, ha már a vízfordáson, favágáson, tűztevésen is túl voltak, faraghattak fűrlyát, *írhattak szilva- és barackmagot, diót fenyőágot és szilvalevelet* bicskájukkal a pálcájukra vagy a készülő guzsalyra (43. r.). Ilyenkor tekerték juharcából a kürtöt. „De hogy dudáltak vele egyik havasról a másikra!” „A juhok mellett sok volt a szenvedés” — főként az időjárás viszontagságai következtében, mégis sok gyermek, aki négy-öt éves korától nagyapja, apja mellett az esztenára került, úgy megszerette ott, hogy született pásztornak érezte magát. Olyannak, akitől „nem fut, mint az ördögötől, a juh, hanem mejen előtte, met nem veri”. „Aki jó es, hamis es, bátor es.”

A juhok őrzésének évszakonként, időszakonként változott a rendje. Az *idő kinyílásakor* csupa meddőkől már *tavaszi serget* gyűjtöttek. Szentgyörgynap után, ha elválasztották a bárányokat, a fejősöket is felgyűjtöttek. Pár napig a bácsért *kezességet* vállaló *eszténabíró* házánál fejtek, majd *kosaraztak*: a kosarat alkotó *lészakat* négy-öt naponként továbbköltöztették. Május elejéig az ugaron jártak. Itt még egy-két órát *pornyáltak* is esténként, hogy gyűljön a tej. A sötétben a juhok a pásztorok füttye alapján tájékozódtak. Május elején rövid ideig — míg ki nem tiltották onnan — a kaszálókon legeltettek. Ezután felhúzódtak a havasi legelőre. Innen augusztusban, a szénagyűjtés végeztével *visszaereszkedtek* a kaszálókra, ahol a *szentmihálykori* számbavételig maradtak. Attól fogva *Katalinig* vagy még tovább is a mezőn jártak. Az őszi időszakban a juhokat *összecsapták* a berbécekkel, s *fedezteték*, hogy a bárányozás tavaszra essék.

Az egyhangú munkát nyár derekán, pünkösdkor vagy *szentpéterkor* a pásztorünnep szakította meg. Ilyenkor a gazdák *eszténagyűlésre, télátni* mentek a havasra, ahol maguk fejtek *tojáshajba*, s most dőlt el, hogy jár-e juhonkint 7 kg túró és 1 *kupa* orda, vagy csak *félviderbe estek*, vagyis a megállapodott teljes tejmennyiséget vagy annak csak felét adja. A pakulárokat sülttel, pálinkával vendégelték meg.

Egyik-másik kisfiúban ma is él még a pásztorkodás vágya. Így nemrég egyik első osztályos gyermek hazulról a juhok mellé szökött. Egyébként csak a hivatásos pásztorok gyermekei járnak sereggel, szegődött juhásztor-gyermek már nincs. Így ez az életforma a gyermekek körében veszít jelentőségéből.

A falugyűlésen választott szegényebb rendű csordapásztorok gyermeket nem fogadtak fel szolgának, csak felnőtteket, akik viszont mégis fiaikkal együtt látták el a feladatokat, vagy időnként teljesen rájuk hárították azokat. Említettem már, hogy a háború idején a szomszédos Bélafalván több nyáron

át gyermekek őrizték a disznó- és kecskecsordát. Pásztoréletükben nevezetes esemény volt a húsvét, amikor a gazdáktól ajándékot: festett tojást, kalácsot, *perecet*, *madarat* (28. r.) kaptak. Egyezség szerint *Gyümölcsoltó* vagy *Szentgyörgy* napján *álltak ki*, majd *Szentsimonkor* végeztek. Ezután nagy zsákokkal házról házra járva emlékezetből hajtották fel a bért, állatonként egyezség szerint 3—9 kupa *vegyes*: felerészben *ősz*-, felerészben *tavaszigabonát*, s nemegyszer nyelték is a megérdemelt szidalmakat.

Az elmúlt évben a hazajáró csordát a gazdák felváltva őrizték: s e munka gyakran háruult fiúgyermekükre. Újabban ismét van fogadott pásztor.

Az állatgondozásból kivétel nélkül minden gyermek kivette a részét. A kisebb leányok enni adtak a csirkéknek, krumplit főztek a disznóknak, hátravitték és a *válúba* öntötték a *moslékot*. A kisfiúk annyira szerették a báránnyokat, kecskéket, borjúkat, hogy maguk ajánlkoztak: „Enni vetek, édesapám.” „Megitatom” — pedig még egy marok szénát is alig bírtak fel. Ahogy nőttek, szüleik — ha nem *érkeztek* — rájuk merték bízni a marhákat, lovakat is. A tíz éven felüli már nemcsak az etetéshez, hanem a *takaromány* előkészítéséhez is értett. A moslékot fiúk-leányok egyaránt el tudták készíteni: *répát reszeltek*, leforrázták, *rátöltötték* a *törekre*, majd ráöntöttek egy szórólapát lisztet. A répareszelést állandó feladatul kapták. A *rázotthoz* szükséges szénát és *összalmát* a nagyobb fiú az *odorfához* szegezett kaszán *elhúzta*, majd *összerázta*. Az *ázalékot* vagy *áztatottat* az apa és fia vagy két gyermek készítette. Egyikük *cseberűddal* benyomta a cseberbe a *búzaszalmát*, *polyvát* és *töreket*, másikuk vizet mert rá. A gyermek a rúd hosszabbik végét fogva segített bevinni a csebert az istállóba és berakni az állatok elejébe. Reggelre rendszerint *töreket*, *ázalékot* etettek. Fejőstehén elé kosárban *összerázott nyers burgonyát* és *répát* is tettek, „mert ha a száján betöltik, ő es kiadja”. Délire és estére az *estálló feléről*, *odorból* vagy *boglyából* két-három villa szénát, megszáritott *kóstit* vetettek a *saroglyába*. A lomb csak *szükség*takaromány volt, mert *megmattult* tőle a marhák szőre. Jórészt az istállóban, cseberből etettek, de néha az állatot vezették ki az udvarra, a kút elé. Reggel és délután etetés közben a disznó alól a nagyobb iskolásfiú, sőt az erősebb leányka is négyágú *vasvillával* kihányta a *ganyét*, majd *aljazásként* a *kaszalyból* villával szalmát hozott, s az állat alá terítette. A marha és ló *kefével*, *kaparóval* való *pucolása* a tíz-tizenkét éves fiúgyermek állandó feladata volt. A lekefält marhaszörből *lopta* (408. j.) készült. Mihelyt a *jármot* felbírta, körülbelül tízéves korában, a fiúgyermek már segített befogni a marhát. A nagyobb iskolás leány a derekára kötenyt kötött, majd székre ülve a szelíd tehenet jobbról vagy balról, két kézzel *sétárba* megfejte. A *csintalan*, *nehézfelső* állattal a gazdasszony foglalkozott. A juhot csak az esztenán fejték. A gyapját júniusban a havason a gazda megnyírta. A bács vagy a gyermeke segített: ő fogta meg előbb a juh fejét, majd a lábát. Most márciusban már *nyírik*.

A gyermekek ma is segédkeznek az állatgondozásban. A kisebb iskolás leányok dolga a szárnyas, disznó és borjú etetése, a krumplifőzés, néha a moslékkészítés, reggel a csorda indulásakor a *kicsapás*, este a hazahajtás, ritkábban a tyúktól takarítása. Ugyanezeket a feladatokat a kisebb fiúk is elvégzik. A szarvasmarhákat, lovakat a nagyobb, VII. osztályos legénykék egyaránt etetik, itatják, tisztítják. Az istállót is kitakarítják. Mivel kevés a gyermek, a nemek közötti munkamegosztás nem olyan határozott, mint régen.

Szénamunka

Mivel Esztelneken minden birtokosnak volt kaszálója, a szénamunkából nem sok gyermek maradt ki. Kár is lett volna, mert ezt amolyan kirándulásfélének tekintették. Április végén a gazdák egy hétre családotól felköltöztek az erdőre *kaszálótakarítani*. Ilyenkor a nagyobb fiúk a bokrok *felnyesésében*, a szemét és a *honcsokok elgereblyelésében* segítettek, a kisebbek pedig összehordták és csomóba rakták az ágakat, és persze, mint rendszeren, vizet hoztak, és az állatokat etették.

Augusztus végén, akinek aratója nem volt, újból családotól az erdőre költözött, ezúttal *szénacsínálni*. A kaszálás meghaladta a gyermekek erejét. Ezt a munkát a „rendbe beállt” kilenc-tíz éves fiúk legfőljebb faággal próbálták utánozni (338. j.). A rend *berzegetésében*, *elpallásában*, két-három ágú *favillával* való *forgatásában* viszont kisebbek-nagyobbak részt vettek — előbbieik inkább még játékból, utóbbiak pedig igazi munkás szándékkal. Újabban régi törött vasvillát *állítanak be*. Másnap *takartak* Míg egészen meg nem száradt, kisebb csomókba: *villatenyérbe*, *purkulyba* vagy nagyobb csomóba: *merékécskébe*, estére pedig *buglyafenékbe* raktak össze a szénát. Másnap, különösen ha *megereszkedett*, még *elgereblyélték*. Míg a szülők a *buglyát* rakták, ha a szél *fútt*, a hat-hét éves gyermekeket *tapodni* állították oda.¹³⁴ Hogy a szél ne *hányja el*, a buglyára végül követ tettek. A kisiskolás szekérrakáskor is tapodott, vagy a csípős legyeket kézzel vagy lombos faággal elhajtotta a tehenekről. Hazafelé menet a lejtős *Közbércen* a szekeret fékező *bojtra*, a *farkazóra* ült. A faluba beérve a szénásszekér tetejére kérezkedett.

Az évente kétszer-háromszor sorra kerülő mezei és kerti szénacsínálásban a gyermekek munkáját hasonlóképp vették igénybe.

Ma az mtsz-től *részibe* bérelt kaszálókon a régi módszerekkel és eszközökkel folyik a szénamunka, csupán a favillát cserélték fel vasvillára, s ebben a tíz éven felüli gyermekek nemre való különbség nélkül egyformán részt vesznek.

Földművelés

A földművelésre legkövetkezetesebben a középgazdák *szorították rá* gyermekeiket, mert az ő helyzetük követelte ezt meg leginkább. Persze főként a nagyobb iskolásokat; a kisebbekre még csak kevésbé megerőltető, kisegítő feladatokat bízta.

Igy a szántóföld és gyümölcsöskert tavaszi tisztogatásához nem kellett nagy erő: a kicsik is fel tudták szedni a köveket, összegereblyélni és elégetni a szemetet, előhordani a lenyesett ágakat. A *ganyézás* már nehezebb munka: az apa csak a kilenc éven felüli fiát vitte magával, hogy segítsen a trágyát *villával* a szekérbe *feldobni*, majd *lehányini*, *szétteregetni* a földön. *Borozdáláskor* (az első barázda húzása), szántáskor a hat-hét éves fiú vagy nagyobb leányka az állatok előtt állt, s vezette azokat, hogy ne térjenek ki a barázdából: a *rudat* vagy a *fejüknél való* láncot fogva bal felől előttük ment. Mikor az eke szarvát fogó gazda siettetni akarta, rászólt: „lépjél előttük”, s rácsapott az állatokra. Ha viszont lassítani kellett, a gyermek koppintott a pálcával az állat orrára. *Összeszántás* esetén (pl. ősszel) jobbra, *kétfelé szántáskor* (tavasszal, vagy ha túl koporsós [domború, egyenlőtlen] volt a föld) balra tért a föld végén. Ha tökéletlenkedett, „ő es kapott az ostorral”. Jó földben három *vékaféreje* megszántása — kb. három órai munka — után pihentek, etettek. *Nehéz, készületlen, gyepes* vagy *megnyomult* földben, pl. a

Szárastován nevű agyagos határrészben faekével való szántáskor, ha három lovat fogtak be, könnyű, az állatot nem terhelő hét-nyolc éves gyermeket ültettek fel az elsőre, vagy a *borozdásnál* kevésbé húzó hátsóra, a *csábelire*, ahonnan *kender-* vagy *szijostorral* hajtott. Ha hasonló esetben négy ökröt fogtak be, egy fiú vezette az állatokat, egy másik a hátsó pár mellett menve *csapogatta*. Ha rossz földben csak *tekeregetek* az állatok, nehezek gyanánt az ekére gyermeket ültettek.

Egyik-másik nyolc-kilenc éves fiú *ragaszkodott hozzá*, hogy az *eke szarvát* megfoghassa: „Édesapa, adja sze ide, én es meg akarom fogni.” A szülő jó földben bármelyik szántáskor megengedte. Utána sétálva nézte, *kommendálta*: „Ereszd nagyobbra [döljtsd jobbra] vagy kisebbre [bal felé]!”, „Ne nyomd az ekét!”, „A taliga kereke menjen a borozdába!” Ha az eke *kiszökött*, *visszacurukkoltatta* az állatokat, vagy *megtért*. A föld végén kidöntötte az ekét, *esztekével megdöfötte*, *leszedte* róla a *gaszt*, megtisztította a vasát. A gazda megmutatta, hova kell a *láncot* akasztani, hogy a mélységet *beállítsa*. *Tollóbuktatáskor* csak három-négy ujjnyira *szántottak le*, hogy a magvak kikeljenek, majd novemberben a ráterített trágyát jó mélyre *alaja szántották*. Tavasszal a tavaszgabona alá épp csak *megturkálták* a földet. A tíz-tizenkét éves megbízható fiú önállóan is szántott. A felszínre került *kukoricacsutikákat* a kisebbek gyűjtötték össze. A vakondtúrásos földet több ízben is *elbornálták*, míg olyan sima nem maradt, „mint a ház földje”. A *borna* fogai közül a kisebb gyermek *lekapdosta a gaszt*, majd apjával együtt a föld szélére *esszehúzta*, vagy a barázdába kitette. Ha a föld nagyon *hánta-vetette* a boronát, sok szülő gyermeket ültetett rá. A nagyobb fiú *biztos állat* esetén a tehének, lovak előtt ment, ha nem, hátulról hajtott; ilyenkor azonban kisebb testvére vezette azokat. Az állatok pihentetésekor a kisebb gyermek megállt előttük. Kétszeri vagy többszöri munkavégzés után már önállóan végezte ezt a feladatot a gyermek. Az első boronálás után a *forgó gallyakat* (nagyobb göröngy) a család apraja-nagyja *fészifokkal*, *kapafokkal*, *fabottal elgallyalta*, *elpotyolta*.

Lehetőség szerint a kertet is felszántották, csak a kisebb virágos- és zöldségeskertet ásták fel. Ebben a nagyobb iskolásfiú is részt vett. A vetésen a kisebb fiúgyermek is jelen volt. Segített a *zsákból* a *magvetőbe* tölteni a gabonát, és míg az apa dolgozott, etette az állatokat a gyepes széleken, illetve a szekérből. Ha verekedtek, közéjük állott az ostorral. Vetéskor más dolga nem volt, mert a gazda előbb a barázdához, majd a friss földben látszó saját lábnyomához igazodott. A kapásokat (kukorica, répa, disznótök, mák, gyalogpaszuly) egyesesen és szintén *szórva vetették*. Utána még elboronálták a földet. Csak a krumplit *ültették fészekbe* vagy *sorba*; eszerint az I—II. osztályos gyermek *hánta a likba*, majd *bétakarta*, vagy ha *ekekapával húzattak sort*, a marhákat vagy gyeplőjükénél fogva a lovakat vezette. A kerti munkában főleg a leánykák vettek részt. A kisebbek egy *parcellacsukát* kértek, amit önállóan gondoztak. A nagyobbakat — tíz-tizenkét éveseket — megtanították veteményezni, palántálni. A *petrezselymet*, *murkot*, *sorba*, a *retket* távolabb eső borozdába, az *uborkát* fészekbe vetették. Termesztettek még *salátát*, *paradicsomot*, *káposztát*, *fűszerféléket*, *koliándert*, *sáfrányt*. A virágoskert gondozása teljesen a nagyobb iskolás leányok hatáskörébe esett.

Búzagyomlálni testületileg ment az egész család: *acatólóval* vagy *szurkálóval kiszúrták* a *csipkét*, *konkolyt*, *gyomot*. A zöldségeskert gyomlálását és gondozását nagyobb iskolás leányra bízták, *köntösnek valót* ígértek érte. Május vége felé, ha *felsarangozott*, de *fejét* még nem *hánta ki* a búza, a fiúgyer-

meket kiküldték, hogy a marhákkal, juhokkal *leetesse*. A répa *gyíritése*, *sarabolása*, a csemegekukorica *fiókjának* leszedése szintén gyermekmunka volt. Kapálásra a kilencévesnél kisebbeket csak szükségből fogták be. A nagyobb leánykákat rendszeresen vitték saját földjükre s az egyházi birtokra napszámra, bér munkára egyaránt. Az *aratásban* is jórészt csak a kilenc éven felülieket foglalkoztatták. Az alig nagyobbakat, főként fiúkat már kalákába is hívták *kötelet vetni*. Egy-egy félmarok frissen *levágott* gabonából ki-ki tetszés és szokás szerint készítette a kötelet. Jó hosszú gabonából leginkább *csavart kötelet* formáltak: a gabonanyalábot kétfelé véve a fejénél *esszetették*, s jól-jól *megcsavarították*. Ha még két-három szálat közéje tekertek, majd a vegeit a többi szál közé dugták, *biztos kötelet* nyertek. Más változatban a megcsavarítás után a jobb kézben levő csomót még kettéválasztották, s közrefogták vele a bal kézben levőt; ez volt a *keresztcsavarásos kötél*. Az elhullott szálakat is gyermek *gereblyélte* össze. *Kalonyázáskor* segített *esszehordani* a *kévéket*. Szekérrakáskor a kisebb fiúgyermek megállt a marhák előtt, a pálcával ütötte az orrukat, hogy ne menjenek a *burján* közé. Lejtős oldalon a nyolc-kilenc éves megbízhatóbb fiú az apja felszólítására *síkra kötötte* a kereket: a láncot megakasztotta a *fentők* közé. Hordás után a nem sokkal nagyobb a csűr odorjába felhányt gabonát *rendbe rakta*, hogy több férjen. Ha *esszekavarta*, nem lett elég *formás* a rakás, úgy rakta fel, „mintha az árvíz hozta volna”, az apja rászólt: „Ne kalócsáld eszed!”

A kerti vetemény betakarításában s főleg *eléhordásában* inkább leányka vett részt. A gyümölcsöt, ha nem eltevésre szánták, *lekosztolták* (farúddal leverték), vagy kosárba, magvetőbe *lecsüktették*, fiúk-leányok egyaránt. A paszulyt, borsót cséppel *kicséptették*, vagy zsákba téve *megtapodták*. A kukorica egy részét, amit *malomba tötöttek puliszkának*, a családtagok: gyermekek, felnőttek együttesen *törzsölték*, sűrölték le. A takarmányozásra szánt mennyiség *bontására* viszont *törzsölő-kalákát* hívtak, amiben iskolások is részt vettek.

Az iskolás gyermekek ma is részt vesznek a földművelésben: nemcsak a háztáji gazdaságban, de szüleiknek az mtsz-ben is segítenek. Kisebb-nagyobb leányok-fiúk egyaránt jelen vannak a föld tisztogatásán. Az V. osztályos fiúk felrakják a szekérra és le is ürítik a trágyát, a nagyobbak szét is terítik. A veteményesben ásnak valamennyien. Szántáskor a lóvezetés a fiúk feladata, a nagyobbak egyike-másika az ekét fogja. A boron ára ülés ma is szokásos; némelyik fiú rajta állva hajtja az állatokat. A krumpli ültetésében valamennyien részt vesznek, a veteményezésben inkább a leányok. A répakapálásban, gyomlálásban a fiúk és leányok segítségét szintén igénybe veszik. Kaszás aratáskor kötelet vetnek, egyik-másik fiú kötözni is tud, ritkán a nagyobb leányok kalonyáznak. Persze gyakran előfordul, hogy a gyermek otthon marad ilyenkor, kistestvéreire vigyáz. A szekérrakásban a nagyobb fiúk segédkeznek, a krumpliszedésben valamennyien, a zöldség előhordásában a leányok. A virágoskert gondozása a nagyobb iskolás leányok állandó feladata. Ősszel néhány hétig iskolai gyakorlat keretében krumplit szednek, vagy gyümölcsöt szüretelnek. Napszámra is járnak a nyári vakációban: kapálni, *fekete ribizkét szedni*. Foglalkoztatásuk mégsem olyan rendszeres es következetes, mint régen.

Erdőlés

Az *erdőlés*: a *fakészítés* (a fa kidöntése és ágaktól való megtisztítása) és a *fuvarozás* különösen a szegények számára jelentett fontos megélhetési forrást. Ez a *vágtér* közelségétől függően egy- vagy kétnapos férfimunka volt, melyben

fiúgyermek is segítettek: a kisebbek az állatokat legeltették, vagy kézben előhordták az *aprófát*, illetőleg a *rönkök előhúzásakor* a *csutakok* között vezették a marhát, a nagyobbak pedig *láncfarokra* kötötték a fát az ökrök, tehenek után, vagyis a lánc egyik végét hurokkal a *járomszeghez*, a másik végét a fába vert *kankos karikához* kapcsolták. Hazafelé menet a lejtős Közbercen *síkra*, havas úton *vágóra kötötték* a kereket; utóbbi esetben a kerék láncon csúszott.

Ma az iskolások ritkán erdőinek, ehelyett viszont nyáron napszámra *csemeteültetni*, kapálni járnak.

Házimunka, kendermunka

A föld *megöntözése*, a falak *lepallása*, a *sepregetés*, *mosogatás*, *portörlés* — tehát a *takarítás* — gyakran a leánykák, a *favágás*, *fa-* és *vízbehordás*, *borvízhordás*, *tűzgyújtás* és *udvarseprés* pedig rendszerint a fiúk dolga volt: egyezés szerint felváltva végezték ezt. Állandó gyermekmunka volt a cipőpucolás is. Nyáron, mikor a szülők a mezőre mentek, minden ház körüli munkát, még a *bevásárlást*, állatok ellátását s a kistestvér gondozását, etetését, dajkálását is a hat-kilenc éves leánykájukra hagyták, akit alkalomadtán még azzal is megbíztak, hogy *szopó* testvérkéjét délben az anyjához a mezőre kivigye.

Főzni a kisebb leányok még nem tudtak, legfőljebb zöldséget takarítottak, és anyjuk hazaérkezte előtt vizet tettek fel főni. A tíz-tizenegy évesek már megfőzték a *rögtönételeket*: krumplit, tojást *rántottak*, *esszegombolygatták* a *gombócot*, *pityókatokányt*, *köménylevelest*, *túrós pityókalevest* készítettek, s szükség esetén ki is vitték a mezőre. A tizenkét évesek már *fuszulykalevest*, *paprikást* is tudtak főzni. Kenyérsütéskor a kisebb leányka vizet töltött a *kovászkeveréshez*, a nagyobb szitalni ajánlkozott, de az anyja nemigen *hagyta*, mert a tizenkét éves még *pall*.

Disznóöléskor a gyermekek a *perzseléshez* szalmát hoztak elő, vizet töltöttek a *hurkamosónak*, s kolbásztöltéskor a belet szurkálták, majd bekötötték a végét; jóízűen ropogtatták a perzselt disznófület, s elhordták a szomszédba a *kóstolót*.

A mezőgazdaság szövetkezetesítése előtt majdnem minden család természet egy-két kalongya kendert. Ezzel sok baj volt, jócskán jutott belőle a nagyobb iskolás leánynak is. *Nőni* például csak ott ment két felnőtt, ahol gyermek nem volt. A kezdőt az anyja figyelmeztette, hogy *markoljon* jobban, húzzon ki nagyobb tincset, mert így gyorsabban megy a munka. Aki nyűtt, ugyanaz *berzenéből* (apró kender) kötelet is vetett, amivel *bekötötte* a *kévét* (kötözött), s hogy száradjon, három lábra *szétkecskélte* azt.

A megszáradt kender virágját a gyermek is ki tudta kézzel *súrolni*, a magas kender magját viszont inkább a nagyobbak *törték*, vagyis *csépeltek ki*: pokrócon a fejeket egymással szemberakták, majd sulyokkal vagy *kézicséppel* *kiverték*. Ezután a kévét feladogatták a szekérré, és segítettek *áztatni* elvinni a *Rét* nevű határrészre. Az őszi folyamán otthon *buzgalomból* már a kilenc-tizenegy évesek is tiloltak; és hogy anyjuk *feltéphesse*, megfogták a *leléhelt* kendert. Tízéves korban már kezdtek *perselgetni* (fonni) is. Orsóként *facska*, guzsalyként közönséges ág is megtette, a rátett rossz csepüből (a jóért kár lett volna) olyan vastag fonalat fontak, hogy „a béka megbotlott volna benne”. De azért nem ment kárba: *húskötözőnek*, szőnyegszövéshez *ontoknak* jó volt. *Matollálni* még hamarabb megtanultak: bal kézzel a vállukhoz támasztották az orsót, jobb kézzel a széken vagy asztalon elhelyezett *matollára* ve-

zették a fonalat, a *keresztjénél* mindig felülről, a *felső felén* mindig alulról, ügyelve, hogy *kabolát ne vessenek*, félág ne keletkezzék. A tíz-tizenkét évesek *tekerőlevélről legombolyították* a fonalat. Szöni még általában nem tudtak. A kisebbek meglazították és *kenőccsel* megkenték a láncfonalat. A *varrásban* sem jutottak a babaruhánál tovább, csupán egy-két olyan kisleányt lehetett hamarabb megbízni hasznos munkával, mint a férfiing *tűzdelése*, akinek hajlama volt rá, és még ezt is irányítani kellett: „Három-négy szálacskát csak a tű aljába, sűrűn jöjjön, szép legyen.” Az iskolában a leányok kötést, horgolást, a fiúk modell- (miniatűr munkaeszköz) faragást tanultak. Mindezt otthon is folytatták. Sokan öt tüvel *kesztyűt*, *gyapjúharisnyát* kötöttek, vagy lepedőszélre, párnavégre, törülközőre való *csipkét* horgoltak.

Ma az iskolás gyermekek leginkább a háztartási munkából veszik ki részüket. A leányok mosogatnak, megfőzik a reggelit (tea, tej), vacsorát, nyáron az ebédet is, s takarítanak. A kisebbek sepergetnek, port törölnek, ablakot mosnak, a nagyobbak súrolgatnak, szőnyeget ráznak. Az utóbbit s az udvarseprést fiúra is rábízzák. Mosáskor a fiúk vizet hordanak, a kisebb leányok apró tárgyakat: zsebkendőt, sapkát mosnak, vasalnak. A nagyobbak mindenben segédkeznek. A kisleányok már felvarrják a leszakadt gombot, megstoppolják az elszakadt zoknit; a munkából — ahogy nőnek — egyre többet vállalnak. Több gyermeket rendszeresen küldenek bevásárolni. A nagyobb leányok nyáron át fésülik, mosdatják, öltöztetik, etetik kis testvérüket, sőt szükség esetén még pelenkát is mosnak. A kendermunkáihoz nem értenek, nincs honnan. Igaz, az mtsz-ben egypár évig természetek lent, így a gyermekek is nyűttek, kötöztek, a fiúk segítettek a kévéket szekérre rakni s a városba vinni, ahol nyersanyagként értékesítették.

Inaskák, cselédek, dajkacskák, szolgálók

A gyermeki munkaerőt tehát a falusi ember — különösen a jobbmódú, akinek a gazdaságában több tennivaló akadt — nehezen nélkülözözhette. Ha otthonról nem került ki, idegenből pótolta: *inaskát*, *cselédet*, *dajkacskát* fogadott.

Inaskának, *marhapásztorkának* egy-egy nyári idényre, helybéli vagy szomszéd falusi gazdákhöz szegényebb rendű, de nagycsaládos gazdák kilenc évet betöltött gyermekei szegődtek el, egy rend fehérneműért és posztóruháért, vagy esetleg pénzért. Ha az inaskák a havason őrizték az állatokat, életmódjuk a *hálóban* levő társaikéhoz hasonlított, ha viszont a falu közelében pásztorkodtak, bármilyen más fiúgyermekre tartozó munkával megbízhatták, s gazdáik éppúgy büntették őket, mint saját gyermeküket.

Cselédet egész évre — újévtől újévig — a jobb gazdák fogadtak karácsony táján. Bérét, mely a gyermek életkorával együtt emelkedett, írásbeli szerződés rögzítette: rendszeren benne foglaltatott egy rend *posztógúnya*, egy vagy több rend fehérnemű: *csepűgagyacska*, *csepűing gyócsgallérral*, egy pár *bakkancska* és *valamicske pénz*.¹³⁵ A szolgálat *próbahéttel* kezdődött: ha a gyermeknek nem tetszettek a körülmények, nem volt köteles maradni. Az inas reggel, míg a gazdája felkelt, kitakarította az ólat, segítséggel a gazdaságban felmerülő legváltozatosabb megbízásoknak tett eleget, töreket áztatott, a csebreket betette az állatok elé, lekefélt a marhákat. Nyolc-kilenc ora felé reggelizett. Erején felül is dolgoztatták. Nagyobb birtokosoknál együtt dolgozott a gazdával, annak fiúgyermekével. Este sokáig foglalkoztatták: éjfélig is főztek vele a krumplit. Éjjel az istállóban aludt. Tápláléka szegényes volt, kenyere

fekete: külön *tekenyőben sütték* neki, s állítólag egyik gazdasszony meg petróleumot is csepegtetett a tésztájába, hogy ne szeresse. „Kettővel [két ujjal] fogd a túrót!” — figyelmeztette az ilyen, hogy ne egyék túl sokat. Ha a cseléd beteg lett, időnap előtt elbocsáthatták, bérét azonban egész esztendőre meg kellett adniuk.

Fizetett gyermekdajkára, a faluban ritka helyt volt szükség, hiszen majdnem mindenütt volt annyi gyermek, hogy a nagyobb vigyázhatott a kisebbre. A környékről viszont gyakran jöttek érdeklődők, akik a szegényebb nagycsaládoknál célt is értek. Így több kisleány alig járt ki egy-két osztályt, máris megkezdte a *kóválygást*. A falusi gazdák jórészt csak nyárára, három hónapra *fogadták fel*. Az otthon maradó kisleánynak kijáró minden munkát rábízták, de főként a kicsit etette, *ügyelt* és mosott rá. Városi úriházaknál gyakran egész évre szegődttették, s ha meg voltak elégedve vele, továbbra is ott marasztották. Egyezség szerint fizették.

Egyik-másik kilenc-tíz éves leányka már *mindenesként szolgált* a faluban vagy a közvetlen környéken, ez azonban ebben az életkorban még nem volt általános jelenség.

Napszám, részesmunka, bérmunka

A nincstelen vagy csekély birtokú gazdák el nem szegődött gyermekei szüleikkel együtt idegen földeken dolgoztak.

Így egyesek a helybeli *jócskagazdák* s az egyház birtokán *napszámra* gyomláltak, kapáltak, arattak és szedték a krumplit, némi hús, gabona, kukoricaliszt vagy tej fizetségért, illetve *harmadában* kapáltak és *kilencedén* vagy *tizedén* arattak.

Mivel Esztelneken, csakúgy, mint a legtöbb székely faluban, a *kicsi föld* nem tartott el mindenkit, „s gyárban sem dolgozhatott a szegény ember gyermeke, mert az nem volt”, 1848-tól az első világháborúig nyaranként sokan Moldvában keresték meg vagy pótolták a kenyerüket. Szántani-vetni még a nagyobb gazdák is átmentek, hogy aztán dologidőre hazatérjenek. Akinek pedig földje is volt, és sok gyermeke is, „abból jutott elmenni es, s otthon es maradt”.

A századfordulón évente öt-hatezer székely járt át mezőgazdasági munkára.¹³⁶ Az Ojtozi-szoroson négy-ötezerre rúgott a háromszéki átkelők száma.¹³⁷ Az esztelniekiek Mărășești környékén, a Negro Ponti bojár földjén dolgoztak. Előző évben a bojár megbízottja: a *vityil*, majd a hatáskörét átvevő helybeli intéző, a *káplár* beszervezte és felírta a jelentkezőket. A három hónapra vagy egy évre szóló *parsussal* útnak indulókat helybeli lótartó gazdák szekéren szállították át a munka színhelyére. A szekerest a Sósmező és *Herzsa* közt székelő vámhivatal tisztviselői jól ismerték már, útlevelét jóformán meg sem nézték, s csak bólintották: „Bun pașaport.”* Ezért a szekerest utasai is *bunpasaportnak* nevezték.

A bojár földjén tavasszal és ősszel a marhatartó emberek szántottak, vetettek; a velük levő apró gyermekek a marhát hajtották. „Olyan fickó vótam, még nem bírtam fel a jármot, mán mentem” — emlékezik vissza egyikük. Az asszonyok, leányok, két-négy héten vagy két hónapon át céklát kapáltak. Voltak köztük kilenc-tizenkét éves leánykák is. Míg a nagyobbak *két sort vittek*, ők alig tudtak eggyel is megbirkózni; sokszor ki kellett segíteni őket,

* Jó útlevel

s ezért *egysoros* volt a nevük. Ősszel kukoricát, szőlőt szedtek, kukoricát csépeltek. *Setétől setétig*, kora reggeltől késő estig dolgoztak, csak délben pihentek. Bérbe napi egy *frankot*, a gyermekek annak felét, 50 banit kaptak, ezért nevezték *félfizetéseseknek* is őket. Élelmiszerként kukoricalisztet, paszulyt, túrót, rizst, hetente egyszer húst, a férfiak pálinkát kaptak. Maguk közül *bakatárt* (szakács) választottak, az főzte meg hazai szokás szerint a puliszkát, *kásalevest*, *káposztalevest*. A máját hidegen is ették, piros paprikával. Szállást a mezőn felállított hosszú építményben kaptak, melyben priccsek voltak néhány párnával, rongypokróccal megvetve. Takarót ki-ki otthonról hozott magának. Este az öregek beszélgettek, a gyermekek *hamiskodtak*, futkároztak. Vasárnap nem dolgoztak. Ilyenkor a felnőttek bementek a faluba a kocsmába, ahol italon kívül szalámit, kenyeret is vásároltak.

Iskola

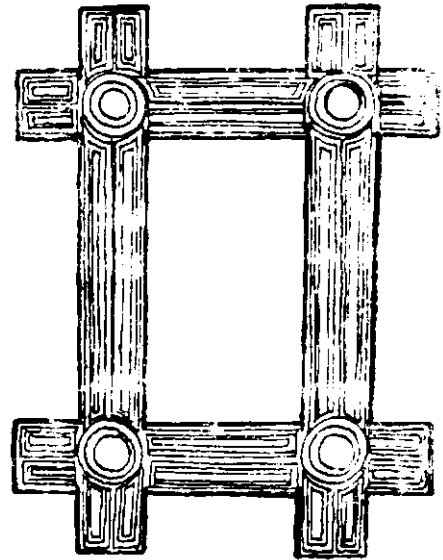
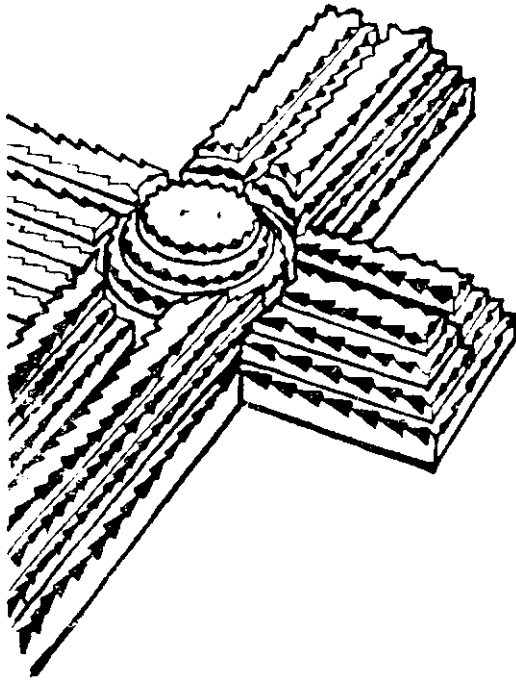
A gyermek szabad idejének két ellensége, a munka és a tanulás közül a század elején még legtöbbször az előbbit választották szívesebben. Hát még korábban, amikor a tekintélyes múltú, a felvidéki ifjúságot középfokon képző eszternelki iskola ellenére a lakosság egy része írástudatlan maradt.¹³⁸

Az analfabetizmus áldatlan állapotán a múlt század utolsó évtizedei változtattak. Egyrészt a helyi viszonyok némiképp javultak: az 1875-ben községi jellegűvé vált, két tanerővel működő iskola épületét 1890-ben úgy megjavították, hogy „felszerelése kielégítővé vált”¹³⁹, másrészt az iskolareform kötelezővé tette az oktatást, amelyhez egyben az alábbi általános érvényű, átfogó tantervet dolgozta ki.¹⁴⁰

Sor-szám	Tantárgyak	I.	II.	III. osztály	IV.	V.	VI.	Heti óraszám
1.	Hit- és erkölcstan	2	2	2	2	2	2	12
2.	Magyar nyelv	9	9	9	9	7	5	48
3.	Mennyiségtan (számтан, mérтан)	5	5	5	5	4	4	28
4.	Beszéd- és értelemgyakorlat	2	2					4
5.	Földrajz			2	2	2	2	8
6.	Történet					2	2	4
7.	Polgári jogok és kötelességek					1	1	2
8.	Természetrájz					2	2	4
9.	Természettan						2	2
10.	Éneklés	1	1	1	2	2	2	9
11.	Rajzolás			2	2	2	2	8
12.	Kézimunka, kézügyesség	(2)	(2)	(2)	(2)	(3)	(3)	(14)
13.	Gazdaságtan, háztartástan					2	2	4
14.	Testgyakorlás	1	1	2	2	2	2	10
	Összesen	20	20	23	24	28	28	143

Az első osztályban a gyermekek megtanultak írni-olvasni és húszig számolni. Olvasókönyvük közmondásokat, gyermekverseket, mondókákat, köszöntőket, gyermekjátékokat, népmeséket és mondákat is tartalmazott, tehát néhány népköltészeti alkotást az írott betű útján közvetített. A beszéd- és értelemgyakorlatok révén a kicsik földrajzi, természetrájzi és gazdasági ismeretek birtokába jutottak. Gyakorlati órákon horgolni, kötni tanultak, testgyakorlási órákon mozgásos játékokat játszottak. A további osztályok olvasókönyvei játékot már nem tartalmaztak, közmondásokat, meséket, mondákat, köszön-

44. Képkeret. Iskolai kézimunka. Faragta Kerestély Zoltán 1948-ban.

tőket viszont igen. A gyermekek fokozatosan megismerkedtek a nyelvtan, fogalmazás, számtan, mértan alapvető kérdéseivel. A földrajz kezdetben helyismereti, majd tágabb körű ismereteket nyújtott. Kézimunkaórákon a kisebbek papírhajtogatással (523—531. j.), agyagmintázással (447, 467. j.), szalmafonással, a nagyobb fiúk fafaragással foglalkoztak (44. r.). A III—IV. osztályban a lányok megtanultak harisnyát kötni, majd varrni: szegélyezni, aszúrozni, gomblyukazni, foltozni. A gazdasági és háztartási ismereteket alsóbb osztályokban egyszerűbb házi és iskolai gyakorlatok, az V—VI. osztályban kerti munka közben sajátították el. E tanterv révén, amint azt Benedek Elek is megállapítja, a hatosztályos népiskola hasznos ismeretek gazdag kincsházát nyitja meg a nép gyermeke előtt.¹⁴¹

Csakhogy az esztelneki szülők a taníttatással nem nagyon törődtek. „A beiskolázás gyenge volt”¹⁴² — emlékezik vissza Könczei Mariska néni, jelenleg kilencvenhat éves nyugalmazott tanítónő. „A büntetést kiszabták ugyan, de nem hajtották végre.”¹⁴³ „Gyere iskolába, met kiírnak” — hívta egyik gyermek a másikat. De a válasz ez volt: „Ha kiírnak, béírnak.” A mezei munkák időszakában sok gyermek hiányzott. „Sok vót a dolog, édesapám nem győzte, ezét nem mehettem.” Ezért sokszor még decemberben is jött új elsőosztályos. Jött, ha volt megfelelő téli ruhája, mert ennek hiányában sok szegény gyermeknek otthon kellett maradnia. A legtöbben legfőljebb két-három osztályt végeztek el: „Még két évet sem jártam. Nem vót miből. Sokan vótunk.” „Csupa két telet jártam.” A gyermekek maguk sem lelkesedtek a tanulásért; sokszor eltekeregtek akkor is, ha a szülők küldték őket. „Az iskola mellé eleget mentem, de bé nem. A szilvafák hegyére. Búdákoltam a patakban, a Barát-cserébe.” Ilyen körülmények között előfordult, hogy maradtak a betűvetésben olyan járatlanok is, akik később *katonáéknál* szokták meg az írást. A szülők nem gondolkoztak mind egyformán. Egyik semmibe sem vette a tanulást, a másik pedig fölismerte a jelentőségét, még áldozatot is kész volt hozni érte.

„Szegényebbek vótunk, mint Cs. K., s mégis hála Istennek mind a kilenc gyermeket iskoláztattuk.” „Ha a kötényemből es, de iskolát adok nekik!” — küszködött egy másik szegény asszony is.

A század elején az esztelneki iskola részben osztott volt: együtt tanultak az I—III. osztályosok és a II—IV. osztályosok, úgyhogy egy teremben 80—82-en is voltak. A helybeli és környékbeli (kurtapataki, lemhényi) származású tanítók mellett került ide távolabbról, Csíkból, sőt Szeged vidékéről jövő is. Az 1930-as években részben románul tanítottak. Az oktatás délelőtt-délután folyt, déli másfél órással az órák között rövidebb szünettel. Sok gyermek, mivel nem tudott délire hazamenni, tarisznyában magával vitte az ebédjét. Könyvet nem, de palatáblát, palavesszőt mindegyiküknek vettek. A kézimunkaórán főleg kötni, horgolni tanultak, vagy kukoricalevélből fontak. A fiúk agyagból állatfigurákat és maketteket gyúrtak, faragcsáltak. Az ilyen jellegű gyakorlati oktatás azonban — amint azt Bartha Károly pedagógiai szakíró szövé is tette¹⁴⁴ — nem volt kielégítő, mivel túl kevés gazdasági szakismeretet nyújtott: semmivel sem mozdította elő a gazdálkodás belterjessé fejlesztésének ügyét. Az iskolában a „komisz tanítók” fegyelem alatt tartották, gyakran jól *megrokolyázták, vérbe gübülték* a gyermekeket. Hasábfára térdeltették, pálcával a tenyerébe vertek. „Mefogtuk a lábujjunkat, s a tanító ütöte a fenekünket” — mesélik emlékeiket az idősebbek. Ebből a szülők nemigen csináltak kázust: „Rossz voltál, biztos megérdemelted”; „Rossz fát tettél a tűzre.” Amelyik szülő mégis felelősségre akarta vonni a tanítót, azt a tanító a *kankós pálcával* kergette ki. Kritikus esetekben a gyermek kijelentette: „Én nem mejek többet iskolába, met nem vótam hibás” — s tényleg kimaradt, vagy átment a szomszéd faluba.

Mindamellet az iskola kellemes élményeket is nyújtott a gyermekeknek. Itt kerültek kapcsolatba az egykorúak, s ez a gyermektársadalom kiépülésének az alapját jelentette. Szünetben jókat játszottak, *lovastak* (349. j.), *küldj király katonáztak* (632. j.), *gomboztak* (598—603. j.). A leánykák *bittyköveztek* (597. j.). Egyik-másik tanító maga is tanított játékokat. Évente egyszer, *húshagyató hétfő* vagy *kedd* délutánján egy-egy krajcár belépti díj ellenében a tanító bevitte őket a bálba, megtáncoltatta, vagy *Gergely pápakor* rendezett külön táncot számukra. Húsvétkor versenyt futottak, májusban egy napot *majlisoztak* a *Cserében*, a *Kerekcső* oldalában. Ilyenkor egy nagy üst krumplit vittek ki oda, megfőzték, abból mindenkinek jutott. Játszottak, énekeltek egész nap.

Az oktatás körülményeiben a felszabadulás utáni tanügyi reform hozott változást: ténylegesen kötelezővé tette a hét-, nyolc-, majd tízosztályos általános iskola elvégzését, kibővítette a tantervet. A szakképzett tanítók, tanárok tágas, korszerű épületben, új pedagógiai módszerekkel nevelik az ifjúságot. Azóta a tanulás a legfőbb gyermekkötelesség.

Játékalkalmak

Az esztelneki gyermekek szülei minden igyekezete ellenére se nevelődhetnek volna szívós, edzett, dolgos és kiegyensúlyozott felnőttekké, ha kettős kötelességük, a tanulás és munka mellett nem jut alkalmuk a játékokra is. Szerencsére mindig nyílt egy-egy kis rés az önfeledtség felé. Mert az iskola, ha idejük egy részét le is kötötte, össze is hozta az egykorúakat: alig várták, hogy szünetre kimehessenek, már *verődtek* össze. Sőt órán sem *ölte meg* őket a tanulás, a figyelés. Sokan *bubáztak* a pad alatt (327, 458—463. j.). Tor-

naórákon maguk a tanítók állították körbe játszani őket. A tipikus gyermekmunkák mellett is rendszeresen folyt a játék: nyáron a *házpáztornak* ott-hon hagyott kisleányok egy-egy udvaron, kapu előtt, *estállófelin* (istálló padlása) vagy *pajtában* feledkeztek bele hatod-nyolcadmagukkal úgy, hogy csak édesanyjuk vesszője *zavarta, sirította haza*. Meg kellett *paskolni* őket, hogy ráébredjenek: a kiadott feladatokat nem végezték el *tisztességesen*. Nyugalmasabb időszakban, ha dolguk végeztével estefelé a szülők kiültek a kapu elé a padra, látótávolságban ott játszadoztak a gyermekeik is. Esős időben is szabad volt a felnőttek engedélyével egymáshoz átszaladni. Az, hogy mennyire *foglalkoztak* a tizenkét éven aluli gyermekkel, a gazdaság nagyságától, kívánalmaitól s a családtagok helyzetéből fakadó munkamegosztástól függött. Néhol úgy hozta a helyzet, hogy a gyermek életében „a játéknak kevés helye volt”. „Nemigen engedtek, hogy esszetömörüljek a többiekkel, örökké dolgot adtak”; „Vasárnap délután es s este vagy kártyát csináltam, vagy csebet”; „Nem engedték, hogy kószáljak ide s tova”; „Mikor V. osztályos voltam, meghalt édesanyám. Rám maradt a sok munka. Nem értem rá játszani.” Szerencsére ez nem volt általános.

Szórakozásra leginkább ünnepek előestéjén és délutánján került sor. „Milyen víg es vót a nép. Szombaton este mán kezdték a játékot. A fiatal nem lakott jól vele.” Vasárnap a gyermekek „alig tették le a kalánt”, a hétköznapinál jobb ruháikban már mentek estig. A szülők csak csóválták a fejüket: „Mi az istent tudnak ezek a leánykák játszani, hogy örökké annyin vannak?”; „Menjünk, met játszanak a fiatalok” — mondták, s leültek nézni, hallgatni. Egy-egy *víg kedélyű* felnőtt maga is bekapcsolódott. Általában nem nézték rossz szemmel: „A játék jobb magánfoglalkozás, mint a televízió.” „Csak akkor méltatlankodtak, ha valami kár történt. A gombozásért [598—601, 603. j.] otthon sok baj volt.”

Csak a legnagyobb dologidőben, a *kaszálás bėjövelekor*, takaráskor szünetelt mindennemű szórakozás; akkor *megérte* (elégedettséggel töltötte el) a pihenés is.

Játék

A személyiségükben nap nap után gazdagodó iskoláskorú gyermekek játéklevele hasonlít is, de el is tér kisebb társaikétől: a kiskorból örökölt szórakozási módok újabbakkal egészülnek ki, s valamennyi fénykorát éli.

A kisebbek: hat-kilenc évesek továbbra is szívesen játszadoznak a természetől készen kapott játékszerekkel (318—340, 525—541. j.), különösen akkor, ha szűkkörű társaságban vannak. Ebben a civilizáció előhaladása s a külső hatások kevés változást hoztak, legfőljebb annyit, hogy ma a sárból nem *pogácsát*, hanem *tortát* gyúrnak (334. j.), és homokvárak is pompásabb (323. j.). Nyilván többfélét látni filmekben, tv-ben, könyvekben, s a táborból hazajövők újabb ötleteket hoznak. Ennek ellenére a kisfiúkat továbbra is érdeklí a *lódítófáról* elhajítható *sárpuska* (413. j.).

A növények, amelyekkel a játszást csak tenyészési idejük korlátozza, inkább a kisebb leányokat vonzzák, bár a jóslások (352—357. j.) a nagyobbakat is érdeklí, a beugratásban (364—370. j.) főlhasználható adottságaikat pedig a fiúk is felismerik. A bogarakat a kisebb legénykéek nyáron át fogják és kínozzák (342, 371—373. j.).

A téli kinti szórakozások életkortól, nemtől, a játékosok számától egyaránt függetlenek. Minden gyermek szeret *iszánkodni* (321. j.), *hóembert* készíteni,

(446. j.), *hógomolyázni* (365. j.). Régen házi készítésű *korcsián* (436. j.) és *csáklyán* csúszkáltak, ma Pákén készítettett *szánkón* (437. j.) ereszkednek le a *Pisti lőtején*, a *Barátkertben* vagy az *Újmező tetején*, patakparti kisebb lejtőkön, sőt a patak jegén is, de itt bottal kell lökniök a szánkót. Régebb még holdvilágos estéken is kint szánkázott a gyermekesereg.

Forró nyári napokon legszívesebben *feredni* (320. j.) mennek. A sekély patak vizét a nagylegények *duzzasztják fel*, s ebben az iskolás fiúk segítségét is igénybe veszik. A *dugácsot* két-három, a patakot átérő egerfatörzsre *dugják*, az oldalból fejszével vagy kapával kivágott 1/2 és 1 m²-es *hompdarabokból* 2—3 m magasra; széleit *cövekekkel* rögzítik. Alul középen négyszögű lyukat hagynak a víz lefolyására, ezt alkalmankint dugják csak be. Kisebb dugácsok a falu között is vannak, a legsikerültebb azonban a *Felszeg* végén levő *régi fürdőhely*. A pálinkafőzde mellett is van egy vízzel telt mély gödör, ahol kedvükre lubickolhatnak. A fiúk egymást *belévetik* a vízbe, megtanulják a *kutyauszást*. A leánykák inkább *másznak*. A víz szélén egyébként homokozásra (322—325. j.), mozgásos és testedző játékokra (566—614. j.), szalonnasütésre egyaránt sor kerül.

A fantáziálásra még igen hajlamosok a felnőttek életét utánozzák: a leányok pesztrálokodás, libapásztorkodás közben *menyasszonyt*, *vőlegényt* vagy *nyoszolyót* (349. j.) alakítanak. A fiúk a bárányok mellett hol háborúznak, hol kaszás férfiként faággal állnak a rendbe (338. j.), míg a határpásztorok meg nem szalasztják őket. A *lovazásra* (349. j.), melybe a kisleányok is befogóznak, az iskolaudvaron kerül sor.

A játékszerek elkészítése (371—531. j.) — maguk vagy kistestvérük számára — érdekes foglalatосkodás. Rendszerint szűkkörű társaságban kerül rá sor, csak a csapatjátékokhoz szükséges eszközök előállításában szokott részt venni az egész csapat. Időponthoz is főképp az alapanyag köti: a *tilinka* (383. j.), *doromb* (382. j.), *havasi kürt* (386. j.) tavasszal szólal meg, a nedvkeringés megindulásakor, a *kocsánymuzsika* (388. j.) ősszel, a *disznóhólyagzergő* (395. j.) télen. Másrészt készítésüket a pillanatnyi ösztönös igény teszi szükségessé: ahogy az idő annyira *felenged*, hogy a szabadba lehet menni, a fiúk máris *nyilat* (422. j.) vesznek a kezükbe, eső után viszont *vízimalmot* (398—399. j.) lehet mozgásba hozni, *papírhajót* (530. j.) tenni a vízáradatra; télen *csáklyán* (434. j.) lehet csúszkálni. A pásztorkodást alig lehetett elképzelni *kürttekerés* (386. j.), *ostorfonás* (503. j.), *bakszánhajlítás* (439. j.) nélkül.

A játékkészítés igazi mesterei mindig a fiúk voltak. A kisebbek csak az egyszerűbbeknek mertek nekifogni, így a *síp-* és *kürt-féléknek* (377—388. j.), *ludgé-* és *disznóhólyagzergőknek* (394—395. j.), *cérnakarika-traktornak* (440. j.), *szőrloptának* (408. j.), egyszerűbb szerkezetű *nyilaknak* (422—424. j.), *sárkánynak* (445. j.), *csepű-* és *pityókapuskának* (425—426. j.), *parittyának* (415—416. j.), *bakszának* (439. j.). A nagyobbak szívesen próbára tették kez ügyességüket bonyolultabb szerkezetű, cifrább vagy munkaigényesebb darabok kifaragásával. Nem kellett hozzá más, csak bicska és egy kis türelem, bíbelődés, s már kész is volt a kis kör alakú, recés szélű *surrogató* (390. j.), *pergentyű* (397. j.), *vízi-* és *szélmalom* (399, 402. j.), *fakard* (432. j.), *nyilapuska* (423—424. j.), *kelepelő* (393. j.), *gólyaláb* (433. j.), *korcsia* (436. j.), *csáklya* (434. j.), *csúszka* (438. j.), *szekerke* (441—442. j.), *kovácsok* (465. j.), *famadár* (471. j.) vagy a keréken forgó *pillangó* (403. j.). Az iparosok gyermekei bőrhulladékból *loptát* (410. j.), bakancsszemből *álljfeljancsit* (466. j.) készítettek.

Az iskolai kézimunka-gyakorlatokat: papírhajtogatást (523—531. j.), munkaeszköz-faragást (493—502. j.) otthon is szívesen folytatták, hisz azok is játszási igényüket elégítették ki. A leányok ebben, mint a játékszerkészítésben általában, hátul jártak. Ők legfőleg a lágyszárú növényekből: *cikorjavirágból*, *hagyma-* és *búzaszálból* formáltak sípot (379—381. j.), továbbá *kocsányból muzsikát* (388. j.), *gombból* fűztek *surrogatót* (391. j.), gyufásskatulyákat raktak *vonattá* össze (444. j.), mert a faragcsálás nem az ő kenyerük. A *bubukakészítésben* (455—463. j.) viszont fölülmúlhatatlan fantáziáról tettek tanúbizonyságot: *cérnából* (461—462. j.), *facskából*, *rongyból* (458—461. j.), *kukoricacsutkából* (457. j.), *tojásból* (455. j.), *agyagból* (447. j.), *makkból* (449. j.), *cseregolyóból* (450. j.) egyaránt kedves apróság „született”, akinek ruhára, ágyneműre, *bojtorjából*, *útilapuból* készült (329, 474—478. j.) *bútorokra* is szüksége volt.

A bolti játékok elterjedésével lassan megcsappant a játékkészítési kedv. Ma valahol a feleútján tart.

Az egyszerű páros játékok a kisebbek körében továbbra is népszerűek. A leányok tanteremben, iskolaudvaron, otthon kint és bent egyaránt szívesen összefogóztak *süfűtyölni* (535. j.), *malomszökésben szökletni* (532. j.), tenyerüket ritmikus szövegre ma is összeütik (596. j.). A tíz éven aluli fiúk sem az alkalomban, sem a helyben, időpontban nem válogatnak: bármikor és bárhol nagy virgoncsággal *talicskázna* (615. j.), *dobolna* (616. j.), *törik a mákot* (617. j.), *ugranak kecskét* (618. j.). Otthon a csúrajtóra vagy szín alá minden gyermek szerel fel *hintát* (405—406. j.); a *lipinkához* (404. j.) nem kell más, csak az udvaron egy gömbölyű fa meg egy deszka. *Cserkabola* (407. j.) viszont ma már nincs. Régen a falu egy-két gyepes térségére, egyik-másik *réti* pusztára szereltek a nagylegények, de uralták is: amikor ők vagy a kamaszok voltak a láthatáron, gyermek nem merészkedhetett a közelébe.

Az iskoláskorú gyermekek mozgáskultúrájában, ritmusérzékében, alkalmazkodóképességében, gondolkodásmódjában és magatartásában nap nap után észlelhető fejlődés alkalmassá teszi őket a szabályokhoz, meghatározott mozdulatokhoz, tánchoz, erőpróbákhoz vagy gyorsasághoz, továbbá párbeszédhez vagy dallamhoz és néha eszközökhöz kötött népi játékokban (532—720. j.) való részvételre. Ezeknek Esztelneken nagy a számuk: életkor, nem, létszám és alkalom, a játszóhely adottsága és a hangulat szerint lehet válogatni köztük. A kisleányok rendszerint a mozdulat bájosságát feltételező énekes-táncos játékokat (532—565. j.) kedvelik; jó időben, ha sokan vannak, azért fogóznak körbe. Ha viszont nem nagy a társaságuk, *kockáznak* (608. j.), *loptáznak* (641—650. j.), *szökőköteleznek* (613—614. j.). A fiúk ezalatt botos (653—662. j.), bicskás (604—606. j.) játékokkal szórakoznak, vagy *gomboznak* (601. j.), *golyóznak* (602. j.). A kergetőzésen (566—588. j.), elbújáson és megkeresésen (589—592. j.) alapuló ősi mozgásos vagy testedző, minden népnél elterjedt játékokat mindkét nembeli ifjúság kedveli. Esős időben is egyként el tudnak szórakozni a benti értelem fejlesztő és szórakoztató játékokkal (663—720. j.), köztük a zálogkiváltásokkal (681—686. j.), fejtörőkkel (716—720. j.).

Egyes játékokat emberemlékezet óta játszanak, mások divatszerűen jelennek meg és tűnnek el. Népszerűségük is változó. A játékkincs részletes elemzésére külön fejezetben térek majd ki.

Játszótársaságok

A játszótárs megválasztása általában az alkalomtól függ: kötött létszámú állandó játszóközösségről, csapatéletről, bandázásról nem hallottam Eszteleken. Az iskolaudvaron szünetekben egy-egy évfolyam vagy az összevont osztályok tanulói (I—III. osztályosok és a IV—VI. osztályosok) játszottak együtt; annyi gyermek, amennyit a játék jellege megkívánt. Nem szerint is ennek megfelelően különültek el, de korántsem kötelező módon: néha a legénykék, különösen a kisebbek is *beléfogóztak* a leánykák énekes-táncos játékaiba és viszont. A nagyobb fiúk már inkább *megzavarták, megkergették* a leányokat. Rang, vagyon, gazdagság az iskolaudvaron állítólag sohasem számított: „Nem tartották fére az orrukat”; „Nem vót különbség iskoláskorban. Nagygazda s szegény gyermeke együtt játszott.”

A nyári hétköznapi játszóalkalmakon — legelőn vagy otthon — szomszédság szerint szerveződtek a gyermekek, átlag négy-öt évnyi korkülönbséggel. Ha nem került egynemű és nagyjából egykorú társaság, a kicsi testvérek a nagyobbak közé *vegyültek*. „Mint kicsi leányka örökké a legények között farkazó voltam. A nagyobbak között fintorogtam, somfordáltam” — emlékezik vissza az egyik asszony, s bizonyosággal bármelyik fiújáték menetét pontosan elmondja. Azok viszont igyekeztek megszökni előle: „Ne figyeljen utánunk a kicsike, még ha édestestvérünk es.” S fordítva, „olyan es sikerült, hogy egy örökké a kisebbek között ment”. Vasárnap délután több lehetőség közül válogathattak. Némelyek, különösen a kisebbek, *megebódogultak* a szomszédsággal; egy-egy szülő nem is engedte messzebb őket. Mások szűkebb, három-négy tagú közösségben, *cimboráik* társaságában töltötték az időt: ebben a rokonszenven kívül már a társadalmi hovatartozás is kezdett szerepet játszani. A felszegi nagyobb gazdák fiai például az alszegi módosabbak közül választották baráti körüket. Legtöbbször mégis a közös játszóhelyek valamelyikén *csomolyodtak össze*, ahol együtt volt a környék apraja-nagyja.

Több *társas hely*, több *csoporthely* volt a faluban, s ki melyikhez *bátrabb* volt, ahhoz ment. „Csak a találkozóhely volt a fontos, a játék ment magától.” A templomból hazajövet megbeszélték: „No, hej, hol találkozunk?” A döntést rendszerint a lakóhelyihez való közelség befolyásolta. A két falurész ifjúsága rendszerint elkülönült egymástól: „Az Alszeg és Felszeg mintha két, egymástól idegen község lett volna.” Később, mikor már kevesebb volt a gyermek, néha összejöttek, de akkor is sok *huzavona* volt közöttük. Ebben, bár nem kizáró jelleggel, a társadalmi különbségeknek is volt némi szerepük. A felszegiek java része szegény volt. Le is nézték őket, *sötétebbeknek* nyilvánították. A jobb gazdák rendre leköltöztek a *Középszerre* vagy az *Alszegbe*. „A zárda-templomon alól módosabb ember nem is igen barátkozik a felsőkkel.” A megoszlás a szomszéd falusiakkal való kapcsolatban is érvényesült: a felszegiek nagyon összetartottak a kurtapatakiakkal, az alszegiek pedig a csomortániakkal, mert velük jártak közös templomba. Vendégeik így búcsúztak: „Vasárnap itt voltunk, aztán jövő vasárnap is jövünk.” Néha a bélafaliviak is átrándultak az alszegiekhez.

Falurészenként is több játszóhely volt: a Felszeg erdőhöz közel eső társasága tavasszal és ősszel a *Nagykerthben* és a *Hosszúkerthben* gyülekezett. Itt 80—100 ár nagyságú kaszálók voltak, ahonnan Szentgyörgy napján vagy május elsején, ahogy a fű nőni kezdett, kitiltották őket. Ezután a *Malomkút* vagy *Jézuskút* környéki gyepes helyen, a *Cserében* (erdőszéle) vagy az ikon levő nagyobb *térségeken* játszottak. Akik a Hosszúkerthen alul laktak, tetszés

szerint oda vagy a 30 holdnyi területű füves, egy darabocska erdőt is magába foglaló *Barátkert*be vagy *Zárdakert*be jártak. Ez volt a falu legnagyobb játszótere. Ide jöttek át a kurtapatakiak és a középszeriek is. Nyáron a Barátkerthez tartozó *Kerekcső oldalába* (erdőszél), az iskola udvarára, útra, terekre szorultak. Az alszegiek lefelé húzódtak; vagy a templom melletti alkalmas *pusztán*, vagy az úton játszottak, sétáltak, s a Kiss Jenőné előtti szabad téren szórakoztak.

A játszókön átlag négy-öt éves korkülönbség szerint több csoportra oszlottak. A kisiskolások rendszerint különváltak a kilenc-tíz éven felüliektől, akikhez néha csatlakoztak az *ismétlősök* is, „met azok es iskolások”, máskor meg külön játszó társaságot alkottak. „Tizenöt éven alul nem vegyültek a nagyok közé, met azok durváskodtak, elkergették a kisebbet, csak akkor vették be, ha ügyesebbeske vót.” „Én velem egykorúakkal nem cimboráltam, csak nagyobb korúakkal” — emlékezik vissza egy asszony, aki nemcsak *lisztlangos*, *rangos*, hanem *csiribiri*, a szokottnál élénkebb és *hangadó* is volt. Értékelték azt is, ha egy kisebb *komolyabb* volt. Egyébként inkább a temperamentum, mint a származás döntötte el, hogy ki legyen a játékban az *indítványozó*, *vezető*, *szervező*: *vizsla*, *talpraesett*, *élelmes*, *értelmes*, *találékony* gyermek és talán *erélyes* is, akinek *megvölt a szókincse*. A nagyobb is szívesen vállalta magára ezt a szerepet. Rendszerint ő kezdeményezett: „Gyertek, egyet bújócskázunk!” — s toborozott társaságot magának. „Ezt jácodjuk, ki jön velem?” — hívta a másik a társakat. Ha egypáran elkezdtek a játékot, mindjárt csatlakoztak mások is. „Mi jácodhatunk-e?” — kérdezték. Minden ajánlkozót *beosztottak*. Csoportjátékokban főként azt kedvelték, aki *kitűnt* a játékban: *hanyag*, *mula*, *hunyas*, ügyetlen gyermeket kevésbé szívesen vettek be, „met mindenki azt akarta, hogy ő nyerjen”. A nem kívánt szerepet *kiszámolóval* (231—300. j.) vagy *cinkushúzással* (sorshúzás) *osztották rá* valamelyik társukra vagy csapatra. Az indítványozó szerepkörébe tartozott a *szabálytalanságok* észrevétele, s ha ez összeveszéshez vezetett, a rendetlenkedőt kizárták. Félrehúzódo gyermek is mindig került: „Hívtak, de én nem vótam olyan világi”; „Én nem vótam olyanféle hamis, komikus gyermek. Nem mentem afféle játékokba. Leginkább báméskodtam. Itthon küzdölödtünk, esszefogóztunk, melyik az erősebb.” Más meg csak azokba a játékokba nem kapcsolódott be, amelyekben ügyetlenebbnek érezte magát. Így az egyik legvígabb leányka, aki nagyleány korában is hangadó volt, új játékokat honosított meg a faluban, a *vettetőzéstől* (631. j.) idegenkedett: „Azt kértem, ne jácodjuk, met féltem, valamelyik leesik s a feje bétörök.” Másvalaki a labdajátékokban (641—652. j.) nem mert részt venni, mert nem tudta *kikapni* a labdát. Volt, aki a hegyes bottól irtózott: „Nemigen rómáztam. Hamar megüti az ember egymást. A lábán es keresztülmehet. A *cegapeczésben* (577. j.) „aki nem tudott futni, kellett hogy bogározzon egy napig es”. A túl ügyetlent aztán biztatták, a szerencsés viszont mondókákkal próbálták megrontani (301—302. j.).

Sorrend a játszásban nem volt. „Örökké cserélgettük, hol egyiket, hol a másikat, mikor melyik eszünkbe jutott”; „Egy alkalommal egy rend kicsidég tartott, kezdtük a másikat”; „Inkább váltogattuk, te ezt, met ez jobb. Egyik az egyiket találta ki, másik a másikat. A többi utána mondta: ez jó, ez nem jó”; „Végigjácodtuk nagyjából mindegyiket.” Mikor kifogytak az ötletből, akkor a „Mit jácodjunk, békát nyúzzunk” mondóka (686. j.) s ma az ehhez társuló zálogszedés és kiváltás következik. A játékok részét alkotó

vagy azok zavartalan lefolyását biztosító mondókák mellett az egymás helyzetére, tulajdonságaira utaló társas gyermekmondókák (138—237. j.) is itt keltek életre.

Ma üresek a játszóhelyek. Az iskolaudvaron szünetekben még játszanak, de vasárnap délután legföljebb a kisebb gyermekek gyűlnek ki a kapujuk elé szájtátani, hancúrozni. A nagyobb iskolások néha a *csemetésben* találkoznak. A látványos szórakozástól azonban elszoktak: elvonja őket a mozi, televízió. Játszó társaságuk szűkül, a baráti körre korlátozódik. Hagyományos énekes-táncos játékaik helyébe egyre inkább a pihenőtáborokból hozott, idegen nyelvű, egyébként hasonló tartalmú darabok: *Alim zim-zim*, *La metro*, *Konkáj Kilimoni* lépnek. Pedig még mindig sok népi játékot tudnak, és ha a játszásba belekezdnek, alig tudják abbahagyni. Közösségi igényüket kielégíti a megnövekedett szerepű iskola, élményviláguk az órákon, szünetekben, vasárnapi foglalkozásokon történelemből táplálkozik. Örülnek, ha begrathatják egymást. Minden gyermeknek van legalább egy, néha két-három — társaitól kapott — *csúfneve* is. Legtöbb esetben meg sem tudják indokolni, kit miért hívnak így vagy amúgy. Így a *Titó*, *Kerekes cigány*, *Prázsmári kemen-ce* stb. melléknév eredete tisztázatlan. Előfordul a madár- vagy állatnév: *Fecske*, *Pacsirta*, *Báránka*, *Ruca*, *Nyuszi*, *Bodor kutya*; a növénynév: *Laboda*, *Pimpó*. Gyakran a vezeték- vagy keresztnévet formálják át, így lesz a Jancsóból *Janicsár*, Csereiből *Cserefa*, Vasból *Vasökör*, Rétiből *Rétes palacsinta*, Pappból *Papucs*, Ilonából *Iluca*, Giziből *Gizané*, Istvántól *Pisványa*, *Sistike*. Az iskolában történetek is névadáshoz vezethetnek: az egyik fiú fogalmazásfüzetére ráírta a *Bóbi*, másik az *Etróbert* nevet, s ez aztán rajta is maradt.

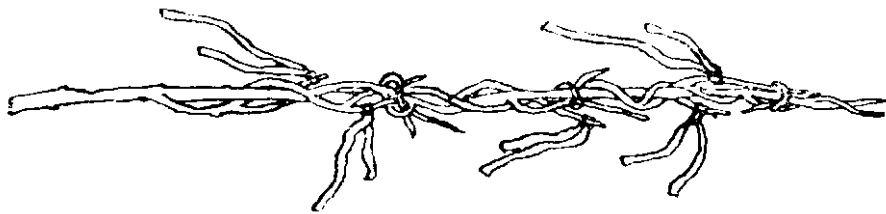
A hasonló életmód összehozza a fiúkat, leányokat, jó pajtássá teszi őket, ám amint nőnek, a barátság lazulni kezd köztük: míg a kicsik elfogadják, sőt megerősítik a felnőttek tréfás megjegyzéseit, miszerint X vagy Y a *szeretejük*, a nagyobbak tiltakoznak ellene. A virágokból, levelekből történő s az ujjropogtatásból álló jóslásoknak (352—357. j.), valamint az ilyenszerű tanácsoknak: „Kigyűjtesz kilencvenkilenc fehér lovat, három katolikus papot s három kéményseprőt, s akivel találkozol, ahhoz méz” — még játékos alapjuk van. A VI. osztályos fiúk-leányok még huzalkodnak egymással.

Ünnepi szokások

A felnőttek ünnepi szokásai, látványos ceremóniái mindenkor nagy hatást gyakoroltak a gyermeki lelkekre: eljátszani-végigélni azok fő- vagy bár mellékszerepeit, valamennyiük vágyának netovábbja volt. És valóban: éveik számához mérten egy részüket — a párválasztást, lakodalmat, keresztelőt vagy temetést — még inkább csak végigjátszottak, csupán ez utóbbira mentek el, ha rokon halt meg, más részüket végig is éltek. A jeles napok ünnepi szokásait saját önálló társadalmukban szervezett, testükre szabott, életkorukhoz alakított, egyszerűsített ceremóniákkal tarkították. A munka ünnepein, amennyiben megelőzőleg a felnőttekkel vállvetve dolgoztak, mint aratáskor, azokkal egy sorban ünnepeltek is. Néha szüleikkel *tulutépő*-, *törökbúzabontó*- és *törzsölő*-kalákába is elmentek, ahol többet hancúroztak, mint dolgoztak.

A téli ünnepkör legsajátosabban a gyermeki igények szerint alakított szokása a *perecénklés* volt. *Karácsony szenvedjén*¹⁴⁵ este öt-hat egymás szomszédságában lakó, öt-tizenkét év közötti fiúgyermek és esetleg leányka is összetársult, s végiglátogatta a *körzer*-ben lakó családokat és a rokonságot.

45. Az aprószentek-vessző.

Másodmagával csak az irigyebb ment. Némelyek kapuszám szerint az egész falut végigjárták. A ház elé érve karácsonyi énekeket (*Mennyből az angyal, Pásztorok*) énekeltek, majd egyikük *bekérező* vagy *perecénéklő* verset (721—727. j.) mondott. Ha beengedték őket (legtöbb helyen csak egy-két csoportot *fogadtak*), még énekeltek egyet, majd a jutalmul kapott *almát, diót, kalács-tésztából sült perecet* (28. r.) tarisznyájukba rakták. Néhol pénzt is kaptak. Bekérező verseik szájhagyomány útján őrződtek és öröklődtek. Mivel ez a szokás vallásos színezete miatt az 1950-es évektől kezdve fokozatosan elmaradt (utóbb már csak néhány felszegi gyermek s főképp a cigányok jártak köszönteni), a perecénéklő versek is feledésbe merültek. A mai gyermekeknek nem volt miért megtanulniuk.

A legények *pásztorjátékában* (772. j.) az iskolás fiúk nem vettek részt: a gyermekcsereg csupán szájatatóként kísérte naphosszat a csoportot, s csúfolódott a *szamárral*, cibálta, rángatta, ahol érte, majd menekült annak a *hezzalóditott, ganyélébe mártott hamubotja* elöl.

Aprószentek napján, a nagylegényekhez hasonlóan ők is jártak *aprószentekelni*. Előző nap *lomos* nyírfaágat vágtak, amit hármassal fonással *összefontak* és *felszallagoztak* (45. r.). Reggel hét óra körül kettes-ötös csapatokban indultak házról házra, mindenütt elmondtak egy rigmust (773—782. j.), majd a *mustármaggal*, azaz *aprószentek-vesszővel megszédték, megveregették* a családtagokat és az úton szembejövőket. Kalácsot, gyümölcsöt vagy aprópénzt kaptak ajándékba. Mivel ez a szokás ma is él, nem meglepő az egészségvarázsló végkicsengésű köszöntők („Friss egészségére adja az Isten, hogy meg ne varasodjanak az új esztendőben”) változatossága (773—782. j.). De még ha a szentkereszt legendájához vagy a paradicsomi almafához fűződik is a rigmus, akkor is mélyebb, ősbib rétegben gyökerezik: így őrzi a *Paradicsom kőkertjében* kezdetű köszöntő (782. j.) a gyermek napisten motívumát.¹⁴⁶

Az újévköszöntés Esztelneken egyetlen korcsoport életében sem szokásos.

Vízkeresztkor a pap kitartóbb ministránsai jutalomból *csengettyűs* vagy *vidimus* gyanánt kísérhették a házszentelésre járó papot. Ők vitték a szenteltvizet és a füstölőt, meglehetősen jó szívvel, mert ezért természetbeni és pénzbeni fizetséget is kaptak. Régen, míg fontak, minden leány egy-egy *matring fonalat* adott nekik, amit hangos dicsérettel nyugtáztak; ha viszont elmaradt az ajándék, fennhangon kiabálták ki a leány restségét és fősvénységét (783—784. j.).

A *fársáangi* multságokban a gyermekek nemigen vettek részt. Az ilyenkor népszerű *fonókba* csak akkor vitték magukkal őket a szülők, ha nem volt kire hagyniuk. Nem is tudtak volna beilleszkedni a társaságba, legföljebb a maguk módján, gyermekesen szórakoztak volna, mint H. A.-val történt: „Egy fát a kezibe vett, s énekelt, mintha mozsikás volna.” A látványos multságoknak viszont szemtanúi voltak: megbámulták az esti bekérez-

kedő *maszkákat* csakúgy, mint a hamvazószerdai farsangi felvonulás egész ceremóniáját. A *fársángfarki nyolcfogásos táncban* csupán egy alkalommal, rendszerint *húshagyató hétfőn*, esetleg *kedden* délután járt egy tánc nekik. Ilyenkor a nagyleányok, legények voltak a nézők. A tanító inkább *Gergely pápakor* rendezett külön táncot számukra. Húshagyókedden szóba került a hússal táplálkozó *Konc király* és a koplaló *Cibere vajda kerekhegyi* verekedésével kapcsolatos monda, mely szerint a hadakozók aranyból készült tárgyakat (órát, szuronyt, láncot, bicskát, kardot, lapátot) dobáltak voina el. A gyermekek kíváncsian szaladtak a tárgyak keresésére, de semmit sem találtak.

Húsvétkor iskolai rendezvény keretében versenyt futottak az iskola vagy templom körül. *Vízbevető hétfő* napján délelőtt a nagyokhoz hasonlóan köszönteni jártak, szintén kisebb közösségekben. Üvegből szappannal illatosított *szagosvízzel locsoltak*, ami a ruhán nyomot hagyott; *mutyiban* még tiszta vízzel is jártak. Jutalmul *piros tojást* kaptak. Régebbi ünnepet köszönteni csak a fiúk jártak, ma egy-két szomszédihoz, rokonhoz a kisleányok is elmennek. A köszöntőverseket szülőktől, nagyszülőktől, rokonoktól tanulták, csak újabban merítenek nyomtatott forrásból is. A kicsik rigmusai (785—797. j) rendszerint egyszerűbbek, a jövetel céljára: a locsolásra, piros tojásra utalnak. A nagyobbaké (akik a kicsik verseit legföljebb tréfából mondják) hosszabbak, s vallásos színezetük mellett a természet megújulásán érzett örömet is kifejezik (798—803. j.).

Az április végi, májusi vasárnap délutáni, szabadtéri, a *Barátok cseréjében*, a *Kerekcső oldalánál* vagy a *Hosszúkertben* rendezett *báloknak* inkább szemlélői voltak, ők maguk csak ritkán táncoltak. Alkalmuk volt végignézni a látványos *bálba hívást* is: az ifjak *menyasszonyt-vőlegényt* öltöztettek, akiket négyökrös, feldíszített szekérral vittek végig a falun; a hatvan-hetven évesek fiatalkorában Béla falvát, Kurtapatakot és Csomortánt is érintették. De *táncolni* nem mehettek, mert a tanítók is tiltották, s az ifjak sem fogadták be: a tolakodókat „megverték tisztességesen”.

Kimaradtak a *pünkösdi búcsújárásból* is, hisz túl kicsik voltak még Csik-somlyóig gyalog menni. Az ugyanakkorra eső *esztenabálon* csak a juhpásztor gyermekek voltak jelen.

Ismerkedés a felnőttek szellemi világával

A felnőttek világát szemlélő gyermekek tudatukban sok mindent elraktároztak azok szellemi műveltségéből: fokozatosan megismerték elődeik felhalmozott tudáskincsét, hétköznapihoz és ünnepekhez fűződő szokásait, hiedelmeit s a népköltészet közzájón forgó, jelesebb alkotásait.

Különösen a téli ünnepkör bővelkedett hiedelmekben, olyanokban, amelyek az öregek még a mai napig számon tartanak, ha nem is hisznek már bennük.

Valamikor azt tartották, hogy aki karácsony napján seper, az az egész évi jövedelmét kispri. Ettől kezdve a két hétig látott álmot beválik: minden éjjel egy-egy hónap eseményeit vetíti előre. Karácsonykor készült a *hagymakalendárium*, amely a következő év hónapjainak időjárását jósolja meg. Ha újév napján először férfi lépett a házba, azt mondták, a juh *kosbárányokat* fog elleni. *Vízkereszt* napján messzire kísérték a papot, hogy magasra nőjön a kender. A szenteltvizet megőrizték betegségek gyógyítására. *Kövércsütörtökön* a soványok *kilencfélét* ettek, hogy meghízzanak. A virágvasárnapi

szentelt *pimpót* olyankor vették elő, mikor *jött az üdő*, hogy elhárítsák a jégverést. Ha *nagyidő* volt, még fejszét is vágtak a küszöbbe.

Nyáresti kapu előtti tereferék, *derécselések*, kalákák során s pásztorkodáskor este a havason az öregek sokszor meséltek *boszorkányokról*, *tündérek*ről, *kísértetek*ről. Rosszabb idegállapotukban e természetfeletti lényekben, különösen az állat (macska, kutya, kecske, ló stb.) képében *hazajáró halottak*ban, kísértetekben a század első harmadában a felnőttek is hittek, s nem csoda, ha a félelmetes babonák belenőttek a gyermekekbe is. Ezt a lelkiállapotot a szomszéd falusi, csomortáni hetvenéves Veres György története is híven tükrözi:

„Rajtam történt érdekes dolog. Hétéves votam, édesanyám és a család elmentek a fonó biliátba, és ketten édesapámmal maradtunk idehaza. Én megtanultam a leckét, s lefeküdtem. Édesapám olvasott a kalendáriumból. Úgy tizenegy-tizenkét óra felé fenn a hijúban valami kezdett kopogtatni, persze a halottak az éjféli órákban szoktak megjelenni. Apám imádkozott ez ellen, és még annál jobban kopogtattak. Édesapám felkeltett, és elmene-kültünk hazulról a biliátba, ahol a család font. Pontosan fél egy lett az óra. Kérdezték, hogy miért jött ilyen későn. Apám azt állította, hogy én, mint gyermek, nem tudok aludni, sírok a család után. Aztán némán vártuk a végét a fonásnak. Mikor hazamentünk, szomorúan adta elő apám az esetet, hogy az ő meghalt anyja hazajárt, met pénzt ásott el, és most is fent kopog a hijúban. Aztán a család összeegyeztet. Meggyújtottunk egy farámás gyertyalámpát, és felvonultunk a hijúba, de sem elöl, sem hátul nem akartunk lenni, aztán kezdtük a kísértetet keresni. Egyszer egy fehér macska egyet ugrik, és többet nem tud menni, met egy kályhakarika a nyakába vót húzva és szorulva, úgy, hogy egy patkánylyukhoz tettük a kankát, és a macska behúzta a nyakába. Alig tudtuk kivenni. Ha bele ne törődjünk, el kellett vóna meneküljünk hazulról.”

Ámde nem mindenkinek volt bátorsága a dolog végére járni. Ezért az is megtörténhetett, hogy fehér lepedőbe burkolózott élő „késértetek” kopogtak be egy-egy ház ablakán, mert „üzenetet hoztak” az elhunyt családtagoktól. Egy tábla szalonnát vagy más ételmet kértek neki, s ha nem kaptak, megtörtént, hogy felgyújtották a házat is. Félelemben tartotta az embereket a *taplós fűzfa* világa, mert *lúdércet* sejtettek mögötte. A *forgószélről* azt mondogatták, hogy *szépasszonyok táncolnak benne*, és óva intették egymást: senki ne menjen bele, mert *megtáncoltatják*, s attól *féremegy az ajka* vagy *el is vihetik*. Nemcsak embereiket, az állatokat is *meggyötörhették* a szépasszonyok. Ellenük *lópatkót* szegeztek az istálló falára. „Egyik szó a masikat kivette [kicsalta].” Gyakran esett hát szó a határban megforduló *óriások*ról is, az elásott és *Szentgyörgy* napján éjfélkor lánggal kicsapó *kincsről*, amit csak a hetedik *fiúgyermek* áshatott ki; az erdőben élő, *félcsizmával* megfogható *vadleányról*, akinek gyermeke is volt; a *nappal szemben fogadott eskü megszegőjéről*, akinek meg kellett halnia. Valószínűbb történetek, mondák és mondafoszlányok idézték fel a falu múltjának egyes mozzanatait: az első telepések: *Dórisok*, *Durgók* és az újabb *foglalók* nevét; a fenyegető ellenség elöl az erdő közé települő ősök emlékét; a tatárjárás kegyetlen világát; Mátyás király berecki látogatását; a határőrszolgálatot, az 1848-as puskaporgyártást. Efféle megtörtént és kitalált dolgok foglalkoztatták az emberek fantáziáját: mindig várták, keresték, mindig megteremtették elmesélésükre az alkalmat, öszszegyűltek, ahányszor csak ráértek, és mesélték azokat. „S amelyik meg-

hallotta, az tovább es mondta.” Népszerűek voltak, a gyermekek és felnőttek szellemi világának tekintélyes részét alkották az mtsz megalakulásáig. Azóta kevesebb idő jut a társalgásra. A természetfölötti lények elveszítették „realitásukat”. Ma nincsenek szépasszonyok, boszorkányok, lidércek és kísértetek, s szellemi tápláléknak ott az újság, rádió, televízió.

Csodás mesék már ritkábban gyűjthették fel az esztelneki, huszadik századi gyermekek képzeletét. A nagyszülők saját unokáiknak még el-elmondtak egye-egyét, szélesebb körű társaságban azonban csak a különlegesebb képességű, *felvilágosultabb* emberek meséltek. A második világháború előtt az erdei szálláson Sata Gáspár és Csavar Menyhért bácsi gyakran kezdett olyan mesébe, „amelynek vége nem volt”. A marhapásztor gyermekeknek szemük-szájuk elállt tőle. Az iskolában a pap húga mesélt társainak a jávorfa tövében elveszejtett királylányról. A mesezáró verssorokat még ma is többen felidézik:

Lassan húzzad, édes bácsi,
Meg ne sértsed gyöngé karom,
Gyöngé karom nyirettyűje,
Király Erzszi hegedűje.

Az emlékekből általában kisszámú, motívumokban is szegényes, romlott formában fennmaradt varázsmesekincs körvonalazódik csupán. Még ennek a szóbeli eredete is kétséges, mert többségüket *Benedek Elek-féle mesékként*¹⁴⁷ emlegetik. Valóban, már a század elején unszolták a tanítók az iskolásokat, hogy a könyvtárból Benedek Elek- és Andersen-meséskönyveket kölcsönözzenek. Az is igaz, hogy amikor számon kérték, hogy „mit olvastál?”, kevesen tudtak válaszolni rá. Az órákat nem látogatták rendszeresen, és emlékezet szerint „az osztály több mint fele nem olvasott”. A szülők, nagyszülők szintén meséltek a gyermekeknek. Az iskolás fiúk, a forrástól függetlenül, szívesen meséltek egymásnak: „Amelyik tudta, mondta a másiknak. Alig vártuk, hogy a tanító kitegye a lábát, vagy hogy találkozzunk, ültünk le a föbe, s mondtuk.” Meséltek őrzés közben, játék közben, vasárnap s esős napokon egyaránt. Egyik a másiktól megtanulta. Különösen a *csúf*, nem nyomdaképes meséket *élvezték*. Ezeket viszont valóban szóbeli úton ismerték meg és hagyományozták tovább. A ma élő mesekincs főként tréfás mesékből áll össze: szenvedő alanyai és hősei a papok, cigányok, városi urak, akiken túljár az egyszerű szolga esze.

Ma a gyermekek nem mesélnek már, a szülők, nagyszülők is egyre ritkábban. A mesemondást az olvasás helyettesíti, és az olvasott mesék továbbadására nincs már igény.¹⁴⁸

A dal hűségese társa volt az embernek, végigkísérte egyhangú, hosszú munkáit, a kapálást, fonást, de azt ós hírül adta, ha a legények *vizitá*ba vagy fonóba mennek. A múlt század végén az esztelnekiek dalainak döntő többsége — a helybelieknél őrzött kéziratos füzetek tanúsága szerint — főként népdal volt: több szerelmi, és kevesebb bor- és katonadal vagy csúfolódó.¹⁴⁹ Az első világháború után viszont a katonáskodás és iskola s az egyház hatására ez a repertoár műdalokkal töltődött fel. Így régen a gyermekeknek volt honnan népdalt hallaniuk. A szülők is foglalkoztak velük, alig volt olyan ének, amit meg ne tanítottak volna. Ha rosszul fűjták, kiigazították: „Nem így van, hej!” A tanítóktól is tanultak népdalt. Így aztán, ha egymás közt voltak s énekelni keredett kedvük, volt miből válogatniuk.

Ma a felnőttek ritkábban énekelnek, a gyermekek a szüleiktől és az ifjaktól kevés népdalt hallanak; csak a tanítóiktól, a televízióból és a rádióból tanulnak új darabokat. A betelepült gyertyánosiak néhány csiki és gyimesi éneket honosítottak meg (pl. *Vékony héja van a menasági almának; Szántok, vetek, boronálok a gyimesi határban* stb.), ezeket azonban több más új stílusú szerelmi katoná-, bordal és csúfoló mellett legföljebb a jóhangúak tudják.

A FELNŐTTKOR KÜSZÖBÉN¹⁵⁰

Süldevények (Tizenhárom-tizenöt évesek)

A serdülők sajátos helyet foglaltak el a falu közösségében: gyermekkorukkal szakító öntudatuk a felnőttek világa felé vonzotta őket, ám a valóságban mégsem tartoznak sem ide, sem oda. Az átmeneti jelleg testiekben és lelkiekben egyaránt megmutatkozott. Öltözetük már nagyos volt, önálló munkavégzésük jutalmaként nagy asztalnál étkezhettek, a fiú- és leánytestvérek már nem aludtak egy ágyban. A külsőségek ellenére mégsem tekintették őket felnőtteknek, egyrészt azért, mert bizonyos munkák elvégzésére még sem elegendő testi erejük, sem elég fejlett intelligenciájuk nem volt, másrészt azért, mert biológiailag és társadalmilag egyaránt éretlennek bizonyultak az ifjak jogainak gyakorlására. Az ismétlőiskola a gyermekkor reminiscenciáit ébresztette bennük, az idegenben való szolgálás viszont a felnőttkor felé nyitott kaput. S ha próbáltak kitörni saját közösségükből, az ifjak csúfondáros, lekicsinylő megszólításai — a fiuknak: *kölyök, csapakölyök, süldevény, suhanc, fickó, újonc, fiatal szürke kakas, sucki, tejesszájú*; a leányoknak: *cinka, süldőleányka* — és magatartása visszariasztotta az egykorúak közé, míg magától el nem érkezett a pillanat, amikor az áhított ifjútársadalomba beléphetek.

A szőttestől a bolti ruháig

A század elején a serdülő leányok, sőt a nagyobbak is még népviseletben jártak. Régies szabású ingük fehér vászonból, *honalj-* és *vállpálhával*, hosszú, bevarrott, vállánál enyhén ráncolt ujjal, *gombosan* vagy *pertlisen* készült. Hogy a három-négy hónaponként sorra kerülő mosásig *kitartson*, minden lány tíz-tizenkét inget kapott. A pendelyt ekkor már csak az öregek hordták: a fiatalok helyette *nyitott* (fenékrészen össze nem varrt) *bugyit* viseltek, sőt ekkor már a *csukott bugyi* is „meg vót kezdődve”. A *rokolyát* Szentléleken szőtt 16 pászmás, 120 cm széles, 2,5—4 m hosszú, egyszínű bordó, szürkés vagy lefelé csikozott lilás árnyalatú egydarab házivászonból varrták; az ünnepit *beléőtött aranyvonalak* díszítették. A bő anyagot *tűránca*ba húzták, s hogy a *széje* ne piszkolódjék, bokáig vagy lábszárközépig érő *aljára kefezsínórt* erősítettek. Az alsó szélével párhuzamosan két rend körbefutó *zsinór* vagy *fodor* díszítette. A század első évtizedeiben a *megszabott* — hosszanti vászondarabokból összevarrt — *szoknya* is kezdett elterjedni. Ezt eleinte szőttesből, majd hovatovább gyári anyagokból: kartonból, klottból, ünnepre szövetből varrták. Az ingre *kurtit* vagy *vizitkát* öltöttek, mely *reapászolt* a derekukra, és eltakarta a szoknya *gorcát*. Nyáron jórészt mezitláb, télen *gombos cipőben* vagy *paszpolátos csizmában* jártak. A hajukat egy- vagy kétágba *koszorúba* fonták, ritkábban *fültekercsbe* tették, ünnepre pedig leeresztették.

A viselet elhagyásában a városon szolgáló leányok jártak elől: otthonról még *szóttos*ben mentek el, tartalék rokolyáikat, ingeiket *szóttos párnahuzat*ban indították útnak, de már városi ruhában tértek haza. Csóválhatták a fejüket az öregek, inthették őket: „Ne ágálj!”; „Ne hányd a borsót a falra, met visszaesik!” — minden hiábavaló volt. Pedig az egyik bocskoros ember favágó tőkén vágta le a leánya magas sarkú cipőjének sarkát. S ha a hagyományos ízlés feladásába bele is nyugodtak, az egyszerűséget továbbra is megkövetelték: „Édesapám szigorú ember vót, nem engedte, hogy csóré mejjel, karral járjak” — emlékezik vissza egy nyolcvanéves asszony. „Amikor a bótít felvettek, akkor már mindenki felvette.” Felhagytak a szóttos ruhákkal, a hajukat levágták, elterjedt a *félcipő*. A magyar és *székely ruha* egy-két Brassóban szolgáló leány útján be-, illetve visszakerült ugyan a faluba (Brassó főterén a magyar leánynapon így vonultak fel), de nem vált általánossá.

A fiúk voltaképpen már iskoláskorukban a felnőttekéhez hasonló ruhát viseltek; magasabb életkorukat legföljebb az ünnepi csizma jelölte. Erdőléskor, hogy lábbelijük át ne vizüljön, *posztótalpat* húztak rá. A *harisnyát*, amint azt már láttuk, lassan felváltotta a *csizmanadrág*, s a második világháború után a hagyományos szabásvonalak mellett a háziposztó is kiment a használatból. Ma az öltözködés teljes mértékben a városi divat hullámmását követi.

Munka

Hogy ki milyen módon hasznosította gyarapodó munkaerejét, azt továbbra is a társadalmi, vagyoni helyzete és a családi munkamegosztás befolyásolta döntő módon. A nemek munkaköre szétvált. A fiúk pásztorkodtak, gazdálkodtak vagy erdöltek, de volt, aki a fűrészgyárnál dolgozott, cselédkedett, napszámra, bérmunkára járt, vagy mesterséget tanult Kézdivásárhelyen. A leányok rendszeresen szolgáltak, vagy otthon a ház körül és a mezőn dolgoztak. Egy biztos: bárhol voltak is, komoly munkaerőnek számítottak. Többféle munkát önállóan is elvégeztek, s eszerint illette meg őket a szülők megbecsülése.

Egyikük-másikuk szükségből időnap előtt teljesen *befogózott a járomba*, családfenntartóvá vált. Így a korai árvák, a nagycsaládos öreg vagy beteg szülők otthon tartózkodó legnagyobb gyermekei, s háború idején a még nem katonaköteles serdülő fiúk, akiknek az egész gazdaság a *nyakukba szakadt*. Az ilyeneket nem kellett figyelmeztetni, hogy mi a kötelességük: érezték a felelősség súlyát. Normális körülmények között azonban a fiatalok családalapításig a szülők irányítása mellett dolgoztak.

A süldő leányok főként a földművelésben és háztartásban tevékenykedtek. Szükség esetén, a kaszálást leszámítva, bármilyen munkát elvégeztek a gazdaságban. Rendesen jelen voltak a kapáló-, arató-kalákákon. Az aratás július végén, *Szentannakor* kezdődött, amikor a szemet körömmel már nem lehetett *elvágni*. Különösen a *csóréfejű* búzával kellett sietni, mert két nap késéssel már a földön volt a termés. Ilyenkor *harmatosan* vagy *reggelesen* arattak. A kezdőt az anyja hamar megtanította: „Nyomd meg jól a gabonát, hengerítsd rea a sollóra, met ha nem, felszalad rajta, s az ujjodot elvágja.” Négy jó *marokból* lett egy *kéve*. A sarlót az első világháború után már csak a *dőttés gabona* aratására használták, felváltotta a kasza. Ekkortól a serdülő leányok a *marokszedő* feladatát kapták: az aratóhoz háttal közeledve, a *nekivágott* (álló gabonának dőlött) búzát, rozstot marokba *hengerítették össze*, illetve a *rendre* vágott árpát, zabot, szénafüvet *feltakarták*.

A házi munkába is egyre nagyobb haszonnal kapcsolódtak be. Megtanultak *tapasztani*: a ház közepébe hozott földbe gödröt mélyítettek, a közepébe *ganyét* s egy kevés *sót* tettek, hogy többet tartson, *meglocsolták*, kapával finomra *esszegyúrták*. Kézzel *kentek*, majd *rostával* vékonyan *lefűvenyезték*. Erre kéthetenként került sor. Főzitudásuk szintén sokat gyarapodott, de benne teljes jártasságra csak a férjhezmenés után tettek szert. A tizenhárom-tizennégy évesek *fakalánnal* megkeverték a *palacsintatésztát*, s meg is sütötték; *szitáltak*, az anyjukkal *dagasztottak*, a *felhajtást* sáron próbálgatták. Nemsokára a gazdasszony önálló kenyérsütésre is rákényszerítette: betegnek tette magát, vagy elment hazulról azzal a füllentessel, hogy majd a szomszédasszony segít *hevíteni, bévetni*. „De az nem jött el. Bévettem egyedül. Nem jött vissza egy sem” — emlékeznek vissza. A szülők megdicsérték: „No látod-e, fiam, milyen jó kenyéret tudsz sütni?”

Disznóöléskor a tizenégy-tizenöt éves leány tartotta a tálat, mosta, kaparta a belet, örölte és összekavarta a húst, megfigyelte és megtanulta, hogy mit hogyan kell elkészíteni. Ekkortájt fogott neki *tejet verni*, ruhát *sulykolni*.

A kendermunkában is intenzíven dolgozott. Jelen volt az áztatáson. A *szálaskendert* a Réten nagy *göbébe* tette, majd deszkával, kövel *lenyomtatta*. *Kivetés*, *kiszedés* után az anya mosta az iszapot, a leánya *tisztálta*, dobálta előre a vízen, hogy szép fehér legyen. Ez *kínzás*, az egészségre ártalmas, sőt vészes munka volt: amint mondják, sok fiatal halálát a *felfázás* okozta. A kitisztált kendert *csomókba kereken rakták*, felállogatták, hogy folyjon le róla a víz, majd a közelből *soroglyával*, messziről *szekérrel* hazavive, az udvaron *eltéregették*, vagy ha megkéstek, *kemencébe* rakták száradni. A leány *napfényről* önállóan *tilolt*, *szépített*, száraz időben késő őszig, sokszor még *Katalinig* is. A kihulló *pozdorját* az istállóba vitte, jó volt *hevíteni*. A továbbiakban a kendert *dagasztószéklábra* kötött *léhelbe húzta* vagyis *leléhelte*, majd *gerebenbe verte*. Később *feltépte a szösz*, hogy *feltűrhesse a guzsalyra*. Serdülőkorban tanult meg *fonni* is. Igaz, előbb csak az *ocsúját* merték rábizni; s ez bizony nem volt kellemes munka: a pozdorjától *kicsattogott a szája*. Egyik kezével a *szösz* *húzta, morzsolta*, a másikkal az *orsót hajtotta*. Kezdetben vastagra *hörkölte, gurnézolta*. „Egy kicsit vékonyacskára, pergesd meg jól!” — irányította az anyja. Ha nem jól csinálta, csak morzsolta, az alsó keze nem járt, a fonal *vizályagos* lett, *lúgzáskor* elmállott, ha meg *erősen megpergette, esszekucorodott, seres, szakadós* lett. Az 1940-es években elterjedt *fonógéppel* már könnyebb volt a fonás. Amíg egy leány nem tudott jól *fonni*, a házból a guzsalyával nem ment ki, kalákába nem járt: szégyellte, „met a fiúk megnézték”. Kritikus szemek bíraskodtak munkája felett házszenteléskor is: a *kicsi papoknak* ilyenkor egy matring kilúgozott, közepén virágcsokorral feldíszített kendercérna járt: nem közömbös, hogy milyent adhatt.

A *szövő feltevésekor* a serdülő leány *felcsavarta* a fonalat a *hasajóra*, egyenkint *béadogatta* a szálakat a *nyüstbe* s párosával a bordába, vagy ha azt bízták rá, *késsel békapdosta, befogdosta*. Mikor az anyja *kettős vásznat* szőtt, ő is *beléült*. Akinek jól *reajárt a keze-lába*, a *négvest* is hamar megtanulta: krétával megjegyezte a lábítók sorrendjét, s míg megszokta, *bénézett*. Sok leány már tizenöt éves korában ruházta magát. Az ilyennek volt is becsülete a legények előtt. Másnak az *esze nem járt ott, eszevissza zavarta, visszasedni* pedig nem tudta, s ha elszakadt a szál, nem tudta befogni. Az ilyent mérgeben kikergette a gazdasszony, de aztán mégis *nógatta*, igyekezett megtaní-

tani: „Sze csak nem olyan tökkelütött!” Volt, aki csak nagykorában, más pedig sohasem tanult meg szőni.

Varni sem tudott mindenki. Akinek hajlama volt rá, elbontotta a ruhát, lemintázta, magamagától nekifogott. A szülő ismerte, melyik gyermeke mire képes, s ha nem volt kedve rá, nem erőltette. A legtöbb családban az első világháború után amúgy is varrónővel varrattak.

A süldő fiúk is csaknem minden gazdálkodásban adódó feladatot önállóan el tudtak végezni. Értettek az állattartással, legeltetéssel kapcsolatos dolgok zöméhez. Legelőtakarításkor *csákánykapával*, fejszével kivágták a bokrokat. A külön járó növendék-marhákat, lovakat a hó lehullásáig a havason őrizték, egyes állatbetegségeket gyógyítottak. Némelyek, ha nem volt túl nagy a hó, télen is kihajtották juhaikat az erdőre. Két-három pásztor, felnőtt vagy fickó ment együtt, ki-ki a saját állataival. A téli legeltetés kutya nélkül elképzelhetetlen volt, mivel állandóan számítani lehetett a vadtaadásra. A pásztor is nagyon figyelmes volt. A juhok farügyet, száradt lombot és kórót eszegettek, sőt még *füveltek* is. A pásztor délben tüzet tett, majd az összegújó állatoknak *mogyoróvirágos*, *nyárfabogyós* ágat, borsikát nyesett. Két-három órai pihenő után tovább legeltettek, majd estére hazatértek.

A földművelésben sem voltak kevésbé jártasok: önállóan *ganyéztak*, *szántottak*, *bornáltak*. „Amikor annyira erősek voltunk, örvendtünk, ha magunkra mehettünk. Szerettük a mezei munkát erősen.” Aratáskor a túlérlett gabonát, hogy ne peregjen ki a szeme, naphaladta után *kötözték*, *kalongyázták*. 4–8 *marokból* lett egy *kéve*, ezt a *bütejéhez* közel kötözték: kettőt *csavarintottak* a kötélén, majd a *szárnyát* lecsíptették; 18 kéve egy *gyüttést*, ill. 27 kéve egy *kalongyát* adott. Az alsó kévére, a *talpra* tették a kévék fejes felét, 4 vagy 5 *lábra*, a tetejére pedig *sapkát* vagy *kalapot*, azaz fejével visszatűrt kévét, amely esős időben védte a gabonát a kicsirázástól.

Kaszás aratáskor a serdülő a *marokszedő* feladatát is végezhetette, de ekkor is inkább *kötözött* és *kalongyázott*. Az apja által feladogatott kévét *hordáskor* a szekérbe rakta. Kezdetben irányítani kellett: „Az alsót ide tedd!”, „Húzd bennebb, ereszd küjjebb!” Először a szekér derekában hosszába fektette a kévét, majd a *lajtorja* állához érve a *szarvába* keresztbe belenyomta, aztán minden rendet az előzőnél kinnebb rakott, s hogy *szolidon* álljon, az első és hátsó kévéből *szárnyat*, *tincset* is húzott. *Renden száradt* gabonából, vagyis árpából a létrán felül érve elől-hátul *szeget tűrt*, *csavarékszeget*, ezt a *türetet* a szekér szarvához benyomta. Végül a kész rakást közösen a *kötőrúddal* lefogatták. A faluban sokat adtak arra, hogy *formás* legyen a szekér. Akinek ez nem sikerült, azt így szólták meg: „Aki a szekeret rakta, annak az egyik szemét kell kiütni, aki rakatta, annak mind a kettőt.” Mihelyt a csűrbe hazaérkezett, lehányta a gabonát, hogy apja feladogassa, kisebb testvére pedig rendbe rakja az odorban. Az ősz és tel folyamán apjával kettesben vagy akár *hármasdiba*, *négyesdibe* kézi cséppel *csépelte* az *egyoldal* vagy *kétfelé terített gabonaágyat*. E munkát a rozson tanulta. Háromszor is megverte: előbb *esszekötte*, aztán *megforgatva*, végül *megterítve*. Ha elkésett a ritmikus ütéssel, apja rászólt: „Ne sántikálj, gyorsabban üss oda! Tikk-takk!” Előfordult, hogy egyedül is *rittyentette*, de *utaján* a *rostáláskor* valaki bele kellett hogy avatkozzék: *gereblyével lefelezte* a szalmát, leszedte a *zsúpot*, majd a leszakadozott fejeket még jól *megsuppogtatta*. Míg a *gazda szórt*, ő *elrendezte* a szalmát.

Kézi cséplésre kis mértékben egészen a mezőgazdaság szövetkezetesítéséig sor került: kezdetben azért, mert a cséplőgépet *felfogták* a jobb gazdák, később pedig, mert kellett a zsúpszalma a tetőzetek javítására s a gabona új kenyérnek.

A gépi csépléshez szükséges húsz-harminc ember között mindig voltak nagyobb iskolások, illetve serdülőkorúak. Ezek *hordták ki* kézben a *töreket*, s ők *rakták* harmadmagukkal a *kaszalyt*. A kazal széleibe *szeget tűrtek*, a közepébe *borogatták*, *taposták* a szalmát. 100 *gyüttésből* 8—10 m hosszú, 3 m széles kazal készült.

Fontos eseményszámba ment a kaszálni tanulás. Nem volt legényke, aki ne várta volna, hogy vágassa. Az apák eleinte nem vették jó néven iparkodásukat, „met nem úgy vágják, ahogy kell”. Ezért lehetőleg eltörött eszközöt adtak a kezükbe: azzal csapdossanak. Majd megengedték, hogy a kertből fiatal fűvet vágjanak. Sok rimánkodásra végül 60—65-ös kaszát vásároltak a fiaiknak, s megmutatták a fogását, hogy járjon a kezükbe: bal kézbe fogják a *mankót*, jobb kézbe a *nyelét*. Balra vágjanak, az első rendet a *borozda* (lábbal taposott ösvény) mellé dőltsék. Megtanították, hogy kell *beállítani*, mennyire kell a nyélen leütni a pengét, hogy *fűtőre* vagy *fűhegyre* álljon. Ha nagyot akar vágni, hiába üti fel, „met nyuvad a kasza, az élít a föld felé húzza”. Így csak *lenyakássza* a fűvet. A *sorkát* kell lenyomni. A kaszafenést, *verést* is megmutatták: a nyeléről levéve a sarkán kell kezdeni, ügyelve, hogy ne *szakadozzon* bé az éle. Akinek nem volt tanítómestere, magamagától is rájött. „A kasza megmutassa.” Vagy idegenektől kért tanácsot. Az apa előbb maga mögé állította fiát, majd fokozatosan előreengedte. Egykét év múlva már nem kellett irányítani, „mán bevált a kaszások közé”. Ekkortól kalákába is elhívták. Gabonát csak ezentúl vághatott.

A tizennégy-tizenöt éves fiú már egyedül is erdőit. *Bárcáért* annyi *hullafát* készíthetett, amennyit csak akart. Lejtős úton hazafelé menve, ha szükségesnek látta, megállította az ökröket, hogy *talabort* tegyen vagy kereket kössön. Ha akarta, akár mindennap mehetett, s meg is tette, mert a fűrészgyárak átvették a fát.

Szolgálás, cselédkedés

Bármilyen nagy hasznát vegyék is a szülők serdülőkorú gyermekeiknek, rövidebb-hosszabb időre lemondtak segítségükről: idegenbe küldték tanulni, pénzt keresni, az élethez edződni. Ennek pedig a legtipikusabb módja a szolgálás volt. Azt tartották, az a lány, aki nem szolgált, „még a házat sem tudja kisépni s asztalt sem tud teríteni”. A jobb gazdák csak egy-két télre engedték el, hisz májusra a krumpli megnőtt, kapálni kellett. Akik anyagilag nem voltak rászorulva, induláskor a leány lelkére kötötték: „Ha valaki megbánt, gyere haza.” Akiket viszont a birtokuk nem tudott eltartani, nehézségeikben örvendtek, ha leányuk a *stafírunját* előteremti magának.

A múlt század derekán még csak a közeli városokba: Brassóba és Vásárhelyre jártak szolgálni. 1900-ban már távolabbra, Budapestre, Bukarestbe, Galacra, Brăilába egyaránt elmentek. A románok általában szerették a magyar cselédeket, szolgálókat. Azt mondták, *döng alattuk a hely*, gyorsak, szorgalmasak, tiszták, ügyesek. A Regátba igyekvő leányok útlevelet és *kondikucát* váltottak. A munkalehetőségeket egymástól hallották: egyik a másikat ismeretség útján *beszervezte*. Vagy ügynök jött, mint 1900-ban Budapestről. Az is előfordult, hogy elindultak valamelyik város utcáján, míg valaki megszólí-

totta, vagy a *cselédpiacon* szegődtek el egy évre, újévtől újévig. Az első tizenöt nap után bármelyik fél felmondhatott. Akivel a munkaadók meg voltak elégedve, azt a következő évre is visszatartották, de újévre ünnepelni hazaengedték.

A leányokhoz hasonlóan a fiúk is akármilyen messzire elszegődtek *cselédnek*, s gazdájuknál az állattartás és földművelés körében dolgoztak.

Több szegényebb rendű fiatal napszámra járt, vagy Moldvában időszakos mezőgazdasági munkát vállalt: kapált, aratott, kukoricát csévelt, szőlőt szedett, de most már egész bérért.

Tanoncévek

A tizenkét évet betöltött, ügyes kezű, fűrni-faragni szerető fiúkat a sokgyermekes szegényebb szülők, akiknek pénzük nem volt az iskoláztatásukra, *inasnak* adták: tanuljanak meg valami *mesterséget*. Kézdivásárhely híres kézműipari központ volt, lehetett válogatni a szakmában. Az érdekelt maga döntötte el, hogy mi szeretne lenni: *kalapos*, *suszter*, *szabó*, *asztalos*, *tímár* vagy más mester. Ezután szerencsét próbált valamelyik iparosnál: *felfogadjá-e?* Ez általában négy és fél vagy öt évre szerződött, s a tanítás béréül gabonát, fát kért. Az inas mesterénél szigorú nevelés alá került, akárha a katonaságnál lenne. A mesterség fogásainak begyakorlása mellett más természetű feladatokat is kapott: mosogatott, súrolgatott, piacra, mészárszékibe járt, s ha kicsi gyermek volt a háznál, éjszaka is ringatta, pelenkát mosott rá. Gyengén táplálkozott: „A kenyér mellé szalonna nem jutott.” Hazulról vitt ágyneműben, a házban aludt. Reggel öt órakor már talpon volt. Volt, aki megszökött, hazáig szaladt. Legtöbben azonban vaskos kamaszos nyegle tréfákkal kárpótolták magukat, hadd botránkozzanak meg a városi *nagyságák*. Még kárt is okoztak. Így az egyik suhanc kutyát kötött a piacon árusító mézeskalácsos asztalához, hogy az *megszökvé magát*, az árut a földre borítsa.

Tanulási ideje leteltével az inas *felszabadult*, hazatért. Otthon a mesterség mellett gazdálkodott is. A múlt század végétől sokan tanonciskolában sajátítottak el valamilyen szakmát. 1922-ben például, Kerestély Tamás helybeli gazdálkodó szerint, 27—30 esztelneki — főként alszegi — járta ki és vizsgázott a tanonciskola egy előkészítő és három rendes osztályának anyagából.

Aki sem időt, sem anyagiakat nem tudott a tanulásra szánni, még más ipari munkát is vállalhatott: többen a helybeli fűrészgyárakban korpát hordtak, lécet kötözték. Mások messzebbre mentek: Sepsiszentgyörgyre a dohánygyárba vagy gyakrabban Moldvába: Szászkútra a cukorgyárba, illetve Brăilára a konzervgyárba.

A serdülők java része tehát hosszabb-rövidebb időre szétszóródott: otthon legfőljebb a nagyobb gazdák gyermekei és a valami ok miatt családfenntartóvá válók maradtak. Az ismétlődő iskola heti két délutáni órái helyett így legtöbben az élet iskoláját járták. 1885—1886-ban például 25 tanköteles közül 21-en idegenben szolgáltak, s a többiek sem látogatták rendszeresen az órákat.¹⁵¹

Szokások

A két életkor határán álló, iskolásokat lenéző, ifjakat pedig bámuló csoport sajátos visszafogott magatartásra kényszerült. Bár ösztönei ébredtek már, bár kezdett érdeklődni a másik nem iránt, éretlenségével számot vető

környezete még megálljt parancsolt. Ez a sajátos kettősség, átmeneti jelleg a serdülők társadalomban elfoglalt helyzetét, ünnepi szokásait, játékéletét egyaránt átfonta, és mikor hátrányosan, mikor meg előnyösen befolyásolta.

Ünnepköszöntő szokásaik például mindkét korcsoportnál szegényesebbek voltak. *Aprószentekelni*, *vízbevetni* még a kisebbekhez hasonló módon jártak, de a „koldus jellegű házalásokat” már restellték. Ezért a perecéneklők közé már nem keveredtek. Ugyanakkor az éjszakába nyúló névnap- és leányköszöntésekhez csak a nagy legényeknek volt joguk. A leányok sem fogadhatták még az *éneklést*: „Még várj, fiam!” — tiltotta az anyjuk is. Az ifjak nem vették be maguk közé a *pásztorjátékba*, *farsangolásba*, húsvéti *határkerülésbe* sem.

De azért magasabb életkoruk előnyöket is biztosított. Megnövekedett az esélyük, hogy szüleikkel *menyegzőbe* menjenek. Edzettebbek lévén, pünkösdkor a felnőttekkel egy sorban rándulhattak át gyalog az erdőn a *csíksomlyói búcsúra*, csak a csomagjaikat vitte szekér. A nagy távolság miatt három nappal korábban indultak, az éjszakákat csűrökben töltötték. A búcsújáró fiatalok magaviseletére egy-egy „szentes” öregember vigyázott: ha valamelyik legény csintalankodott, például *hezzacsippentett* egy leányhoz, *megpalákázta*. Visszafelé az úton jöttek: az eljűk jövő otthon maradtak a *Perkőnél* (kézdiszentléleki domb) fogadták őket.

Tekintve, hogy a serdülők a munkába meglehetősen cselekvő módon bekapcsolódtak, jogot formáltak, hogy annak kellemesebb oldalából is kivegyék a részüket.

Az *aratóünnepély* rövid ideig, alig egy-két óráig tartott, hiszen nyáron a sok munka miatt többet nem szánhattak *murira*. Mihelyt *lefogyatták* az *aratót*, a *gyülekezet* tagjai *koszorút* fontak, amit a mezőről a gazda házáig a munkával leghamarabb végző, legügyesebb kalákás vitt. A falu között énekelve vonultak végig:

Ne menj, rózsám, a tollóra,
Gyenge vagy még a sollóra,
Ha elvágod kis kezedet,
Ki süt nekem lágynyeret?

— Éljenek sokáig! — fejezték ki jókívánságaikat a kapuba kiálló nézők, akik a köszöntést egy-egy teli *vider* vagy *kártya* vízzel is megtoldották: lelocsolták a koszorúvivőt. „Hála Istennek, hogy megértük ezt is” — köszönte meg a gazda, míg a többiek *rikoltoztak*.

A kalákásoknak a *délebédet* (paszuly- vagy krumplileves, lőnye, esetleg száraz mákos laska vagy túrós csusza) a mezőn, a vacsorát (tyúkhús- vagy becsinált leves, sült, pálinka) otthon adta a gazda.

Kellemes őszi társasmunka volt a *hagymafűző*, *tulutépő* és *töröbúzaosztó* kaláka, találkozóhely a fiatalok számára. A leányok meghívták rá a nagy legényeket, s ha nem, azok hívatlanul is *beállítottak*. A suhancok csak a szűk szomszédságban rendezett hasonló összejöveteleken vehettek részt. Pedig a munka mellett a fiatalok igen jól szórakoztak itt: a fiúk *belefűttak* a tollba, belevágták a sapkájukat, hogy az szertesét repült, vagy a leányok kötényébe tollat bogoztak. Kukoricafosztáskor *kenőztek*: *kormossal*, azaz *üszöggel* egymást bemázolták, vagy sokszor cipőkrémes skatulyából valakinek bajuszt

festettek. Mikor megunták, énekeltek, s amint a mai nyolcvan éven felüliek visszaemlékeznek, meséltek is. Ha egy leány piros vagy fekete csövet lelt, azt mondták, hamarosan férjhez megy. A háziak zsenge *főtt törökbúzával* vagy szilvával összefőzött *szemes törökbúzával*, almával, szilvával, kenyérrrel kínáltak meg a jelenlevőket. Az összejövétel gyakran *tánccal* ért véget.

A téli estéket hangulatosabbá tevő fonóélet századunkban hanyatlófélben volt Esztelneken: nem mindenkinek volt része benne. Mégis 1958-ig, tehát amíg a fonni való nyersanyagból tartott, sokan jártak *guzsalyosba*, *fonóba*, *fonókalákába*, ahol ki-ki a saját kenderét dolgozta fel, vagy pedig megsegítő jellegű *kalákás fonóba*, de életkor és családi állapot szerint vegyesen, vagyis a leányok-asszonyok együtt. Volt, aki csak a szűkebb szomszédságával járt össze, míg mások körzetük húsz-harminc nőtagjával. Az a leány, aki még nem tudott fonni, nemigen merészelt kimozdulni otthonról, s ha mégis igen, *matollált*. Rendszerint azonban már a serdülő leánykák jól fontak, tehát részt vehettek ezeken az összejöveteleken. Általában *szerre* jártak, hol egyiküknél, hol másikuknál gyűltek össze, de előfordult, hogy egy-egy nagy házat béreltek ki, melynek világításához mindenki egy fél liter petróleummal és fűtéséhez fával járult hozzá. *Szürkünyödés*kor *kicsiszékkal* és munkaeszközökkel a kezükben már elindultak. A székeket *kereken* helyezték el. A kötelező napi munkafeladat két *dubicka* fonal lefonása volt. Munka közben beszélgettek: gondjaik megosztása mellett sokszor bizony *le* is *szapulták* egyik-másik közös ismerősüket. Máskor kísértethistóriák kerültek szóba. A legöregebbek emlékeznek rá, hogy meséltek is. Legtöbbet mégis énekeltek. Nyolc óra körül egyenként vagy csoportoslag érkeztek a legények, akik tíz-tizenegyig maradtak. Serdülő fiú csak akkor léphetett be, ha hozzá hasonló életkorú leányka is volt jelen, s csak vele társalkodhatott. S még így is a tejföldről elúzhatték az idősebbek: „Neked még nem a fonóban a helyed.” Féltrebb kellett ülnie, s szava se sok volt. Ha véleményt nyilvánított valamiről, a nagy legények hamar elhallgattatták: „Neked nem osztottunk kártyát.” Sokféle *figura* járta a fonóban, aminek értelmi szerzői a legények voltak: szórakoztak, *bohóckodtak*, odaültek a lány mellé, igyekeztek *kiütni* az orsót a kezéből, hogy *csókkal válthassák ki*. Ha nem kaptak, *felmatollálták* a fonalat a *kertre*, bédugták az orsót az *asztalfióba*, *megzsírozták* a hegyét. Máskor fonást mímelve összekötötték a guzsalyakat, egyet *meggyújtottak*, s a többi is *lángot fogott*. Vagy egyikük kiment, a *kapuközét* dróttal átkötötte, majd kiabálni kezdett: „Tűz van!” A kíváncsian és rémülten kitóduló leányok, asszonyok mind keresztülestek a dróton. Ha valaki *elpurcantotta* magát, már kész volt a megjegyzés: „Kapt fel, Dénes, ezt neked...” A jártasabb legények az újoncok rovására *szenteléssel* végződő tréfákat is megengedtek maguknak (689—694. j.). Ritkábban szemfényvesztő (702—703. j.) vagy kitalálós játékokkal (681. j.) szórakoztak: *kormoztak* (695—697. j.), asztalt kopogtattak, máskor zálogos (681—686. j.) vagy páros játékok (707—711. j.) jogán csókot a fiúk a leányoktól; ezért *Fordulj bolháztak* (710. j.), *kicsigyűrűztek* (671. j.), *Húzd meg, ereszd* megeztek (681. j.). A mai nyolcvan éven felüliek szerint itt készítették kendőből a *macskát* (472. j.), amivel ijesztgették egymást. Néha táncmulatságra is sor került. Ilyenkor a *mozsikást* — cimbalmost, szájmuzsikást, harmonikást vagy hegedűst — a legények vitték. Az *Elvesztettem zsebkendőmet* dallamára (580. j.) a mai hetven éven felüliek akkoriban *pár-*

nástáncot jártak. Abban az időben kedvelték a *gólyatáncot*, újabban a *csárdást*, *keringőt* ropták, „szöktek, mint a kecskolló”. Kínálkozásra is sor került. A házbeliek *kalácsot*, *tejeskávét*, *gyümölcsöt* szolgáltak fel, de leginkább *főtt törökbúzát* ettek *aszalt szilvával* a *köziben*. Néha palacsintát sütöttek. Nagyon megszólták azt a leányt, aki dagasztás után a tésztát lemosta a kezéről, mert „egy palacsintára valót elvitt”. Farsang idején a második világháború előtt be-beállított egy-egy *moszkás csoport*, vagy ők mentek át álarcosan más fonókba. Rendszerint ellenkező neműnek öltöztek, s papíralarc mögé rejtőztek. Ez újabb élmények forrása volt: „Felöltöztem leányocskaruhába, átmentünk a fonóba, táncoltunk, a legény szorított” — meséli egy idősebb férfi. A *maszkázásban* serdülők is részt vettek.

Az összejövetel rendszerint belenyúlt az éjszakába. Ha a legények úgy látták jónak, tíz-tizenegy óra körül rendre távoztak. Ilyenkor valamelyik leány kikísérte, s ha kint feledkezett, a bentiek *kopogtatva* figyelmeztették. Sokan azonban addig maradtak, míg *elbomlott* a fonó, majd hazakísérték a leányokat.

Játék, cimborálás

A serdülők játékelete szegényebb volt az iskolásokénál, hiszen kevesebb volt a ráfordítható idejük, s olyankor sem igényelték egyértelműen a szórakozásnak csak ezt a válfaját. Talán, egyéb lehetőségek híján, egynemű társaságukban legtöbbit a havason pásztorkodó fiúk mulattak csapatlabda (651—652. j.), botos (653—661. j.), bicskás (604—606. j.) és beugrató (687—700. j.) játékokkal. A vasárnapi játszókon játék mellett sétálásra is sor került, s a fiatalok kezdték figyelni egymást. Azért a faluban tartózkodó süldő leánykák versenyszerű kör- (579—583. j.), továbbá mozgásos vagy testedző játékokban (566—662. j.) még próbára tették ügyességüket, gyorsaságukat, a fiúk pedig készségeiket kedvelt bicskás (604—606. j.), gombos, golyós (598—603. j.), batos (653—662. j.) és virtuskodó (615—629. j.) játékaik során fejlesztették. Amint a két nembeliek fokozatosan megbátorodtak egymás iránt, közösen is *nyitskapuztak* (561. j.), *cegapeccezték* (577. j.), sőt a fonóból kikerülő páros (707—711. j.) és zálogos (681—686. j.) játékokat is kedvvel játszották. Téli estéken egyrészt a fonó biztosított játékalkalmat, de a szűkebb, baráti társaságokban is szívesen szórakoztak benti társasjátékokkal (712—715. j.), fejtörőikkel (716—720. j.). Bár az egész korcsoport összetartozott, életükben egyre nagyobb szerepet nyert a hasonló neműekkel való *cimborálás*, mely nem annyira a szomszédságon, mint inkább a rokonszenven és a társadalmi hovatartozáson alapult: „Számított a rang.” Gazdagabb nem állt szóba szegénnyel; ebbe a szülők is beleszóltak volna. A szegényt a módosabbak csak akkor vették be társaságukba, ha az az átlagosnál jobb megjelenésű, művelt, ügyes, előkelő volt, mint például a kántor leánya, akinek földje nem volt, csak rangja. A szegényebbnek, *oszporásnak*, akinek szülei az egyházi adót föld, termény hiányában pénzben fizették, s akit *korpásnak* is neveztek, mert kenyerét korpás lisztből sütötte, akinek függönyrámára se telt, s ezért „a fűrhangja a pálcára volt téve”, nem volt keresnivalója a rangosabb *képesek*, *lisztlangosok* (finomlisztes) között. Ez a megkülönböztetés az 1940-es években érdekes módon már inkább az életkorbeli különbségekre tevődött át: „Sz. T.-nak a nagy legény fiát *lisztlangosnak*, az alig felcseperedett kisebb leányát viszont *korpásnak* mondtuk.”

Tilalmak

Találkozásaik során — a vasárnapi játszón és a közös munkaalkalmakon — a két nembéliek kezdtek szemügyre venni egymást. Előbb még bátortalanul: „Egy darabig csak leskelődtem, hogy merre megy, aki tetszik. Hogy jó-e? Sokszor ha jött, vártam, hogy a leány szóljon.” A tizenégy-tizenöt éves leánykát már kezdték hazakísérni a legények, s átadták az anyjuknak. A vonzalom kifejezésének nem is igen volt más módja, mert „a játékban nem vót az, hogy egyet szeretett, s az az övé”; ott valamennyien együtt voltak. A nekibátorodott „fiatal szürke kakas” legföljebb az asszonyokkal a kapuba kiülő leánykához merészkedhetett még közelebb. Az udvarlást egész sereg tilalom korlátozta. A bizalmasabb közeledést lehetővé tevő alkalmak, intézmények még zárva voltak számára. A táncban például a serdülőkorúaknak még *kuss* volt részt venni. A *farsangfarki* és a teremben rendezett *meghívós* esti bálókba csak az ablakon át leshettek be, mert ha bemerészkedtek, *succ ki!* kiáltással *kilódigálták* őket a legények. A leányok már inkább *leánykodtak forma*, de ez nagymértékben függött a szülők felfogásától. Így megtörtént, hogy ha egy-egy tizenöt-tizenhat éves *bizalmasabb cinkát* a legények meghívtak, rövid időre bekísérte a bátyja vagy szülője, ennek azonban rendszerint csak néhány év múlva jött el az ideje.

Bár a májusi, *Kerekső oldalában*, illetve a *Hosszúkertben* rendezett szabadtéri *táncba* be is engedték — méghozzá ingyen — a serdülőket, ők nem elégedtek meg ennyivel. Meg aztán valahol meg is kellett tanulniuk a divatos táncokat: a *magyar körcsárdást*, *gólyát*, *csürdögölőt*, *polkát* és *sebest*. Erre voltak jók a *sáribálok*. Effélét nyár eleji vasárnap délutánokon rendeztek. A résztvevők csekély belépti díjat fizettek, hogy abból az egyetlen muzsikust: hegedűst (leggyakrabban Vak Esztojka Andrást hívták), cimbalmost vagy harmonikást kifizethessék. Ha valamelyik gazda új házat, csúrt építtetett, *tapodtatni* ismét csak sáribált rendezett. Egyedülálló szegény öregasszonyok is adtak ki házukból egy-egy szobát erre a célra, de nekik ezért külön belépti díjat kellett fizetni. A sáribálok minden esetben napvilág folytak, s benne sem *bajuszos legények*, sem *vizitás leányok* nem vettek részt.

Az ismerkedés és párkeresés legfontosabb lehetőségéből, a *vizitáskodásból* a serdülők úgyszólván teljesen kimaradtak. Pedig a gondolat csábító volt. A fiúkat már a szüleik sem engedték, „csak akkor nem szóltak bele, ha meg tudták keresni a napi kiadásait”. A tizenöt-tizenhét éves fickók egyik-másika mégis be-bemerészkedett egy-egy leányos házhoz. Ha ott korához illő leány lakott, s nagyobb legény nem volt jelen, egyéb kellemetlenség nem érte, mint hogy nem ültették le. Megtörténhetett, hogy a leány szülei figyelmeztették: „még nincs rendje vizitába járni”, vagy rosszabb esetben leányukhoz fordulva meg is szégyenítették: „Eredj, leányom, tégy fel pityókát sülni, hogy kínáljuk meg ezt a legényt!” Ám ha nagyobb *viziták* is legyeskedtek a leány körül, akkor volt csak mit lenyelnie. Azok kihúzták a fiókot, mondván: „Adjunk ennek a legénynek egy darab kenyeret, hogy menjen vele.” Rászóltak, úgy csúfolkodtak: „Megszomjajztál-e?” — és csuporból vízzel kínálták. Vagy: „Hozzatok neki kicsiszéket, hogy érjen le a lába!” Gúnyosan megjegyezték: „Te, az anyád teje még a szájadban van!”, „Gyermeknek otthon a helye!”, „Ügyelj, met seprűre ültetünk!” Aztán, ha szégyenében magától nem ment el, szidták, zavarták, nyakon verték, megriasztottak, meg is szalasztották. A serdülő a maga módján bosszút állt a rajta esett sérelmekért. *Hamiskodott*, za-

varta a vizitában levő legényt, kopogtatott a leányosház ajtaján. Megbújt az udvaron, s amikor mentek el a nagyobbak, kövel *meglódigálta* őket.

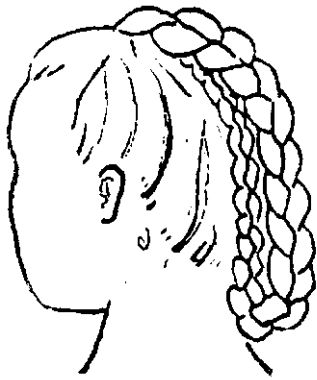
A serdülő leány sem fogadhatott még vizitát: még ennek sem volt *rendje*. Este korán kellett lefeküdnie, s ha legény jött hozzá, szülei nem engedték, hogy felkeljen: ezzel adták a fiú tudtára, hogy korai még az érdeklődése; amint korai volt még az udvarlás valamennyi más formája: a *leányok megéneklése*, *megmuzsikálása* (éjjelizene adása), a *májusfa* állítás, a szerelmi ajándékváltás, sőt a fiúk számára a férfiaság külső jeleként tekintett *korcsmázás* és *szivarozás*. Utóbbira csak a katonaságtól leszerelt ifjak nyertek jogot.

Az ifjúvá válás feltételei

Nem csoda, ha a serdülők alig várták az íratlan nagykorúsítás pillanatát, ami a testi-lelki érettség bekövetkeztével váratlanul, magától is eljött.

A *nagylegénység* feltétele a férfias termet és bajusz s a mellé társuló bátorság, ügyesség és erélyesség volt. A *maszutát* málészájút az ifjak később fogadták maguk közé. Mindenesetre e jellemvonások kellő fejlettségi szintjét elsősorban a munkában tanúsított érettséggel kellett bizonyítania.

A nagylegénységre számot tartónak minden gazdálkodás körébe tartozó munkához értenie kellett. A *vetésnek* például *értelme*, *híme* volt: a magot a vetőnek úgy kellett beosztania az ujjai között, hogy az szépen *terüljön meg* az egész földön. A szemmennység adagolása függött a föld *számlásától*, minőségétől. Sovány földben *tömötten* kellett vetni, szép *megmunkáltban* gyéribben, trágyázottban *kisebb markot* jobban *kiteríteni*, különben *eldőlt* a gabona. Ha ezt meg is tanulta, nem bízta reá a gazda, inkább a nagyobb erőt igénylő munkák elvégzését várta el tőle. Ennek megfelelően gabonát, fűvet *kaszált*, *buglyázott*, feladogatta a kévét és szénát a szekérbe, és szükség esetén egyedül behordta. Otthon *felhányta* a csűr odorjába, cséplelt, szórt, gépi csépléskor zsákot, szalmát hordott. Az erdőn fát *döntött* és *készített* (megtisztítás), meg rakta vele a szekeret és hazafuvarozta. Fuvarozott a deszkagyárnak is. Otthon *barkácsolt*, *hámot* készített, szekeret javított. Mindenféle tekintetben meg lehetett bízni benne. Önállóan meg tudta keresni a kenyerét. Mindezzel a szülei előtt bizonyított, ám ez még nem volt elég: a falu előtt is ki kellett vívnia a becsületét. Erre voltak jók az olyan közös munkaalkalmak, mint a kaszálás, cséplés. A szénafű lekaszálására a gazdák a terület nagyságának megfelelő számú kalákást hívtak. *Kilenc ember kaszálóját* például kilenc jó kaszás *hajnaltól ozsonnáig* tartó munkával *fogyatta le*. A rosszul kaszáló izzadt: nem vágott a kaszája, mert nem tudta *megverni*. Nem *ért bé* a renddel, lemaradt, csúfolták. Ahhoz, hogy bárkit is *kaszás legényként* elismerjenek, ügyességi próbát kellett kiállnia: a legsilányabb minőségű, levágóját *megvallató* fű, az *erdei hajka*, azaz *kecskeszakáll* kaszálásakor a rend élére állnia s annyira *elévágna*, hogy senki ne érje utol. Ha ez nem sikerült, *kivágták*, azaz ki kellett lépnie a sorból, ha igen, megállapították: „Ez legény!” E próbának komoly, munkás alapja volt, amit virtuskodással lehetett tetézni: helyben állva *karikát*, azaz *gyűrűt* vágni, *három vágásra egy lépést*, azaz 2 m széles, lépésnyi hosszú rendet lekaszálni (625—626. j.). Csépléskor elég volt, ha kitaróan hordta a gabonával teli zsákokat a padlásra, de különös megbecsülés övezte, ha vékában állva segítség nélkül fel tudott venni a hátára egy búzával telt zsákot, vagy ha ugyanezt szíjnál fogva a fogával fel tudta emelni. Ugyanilyen hatást ért el, ha fekvő helyzetből, zsákkal a vállán fel tudott állni. Zabból négy zsáknyi

46. Nagyleány kontya.

volt a mérce: kettőt a vállára téve, kettőt pedig az előzőkön keresztülfektetve kellett elbírnia (627—629. j.).

A játékos fogadásokban (704—706. j.) és a beugrató-nevettető játékokban (687—701. j.), bűvészkedésekben (702—703. j.) való jártasságnak szintén erőt, furfangot, eszet bizonyító ereje volt.

Mondják, hogy a vizitába induló legényt valamikor próbára tette a leány apja is: vastag nyírfavesszőt adott a kezébe, s ha nem tudott jó *rostikás gúzszt* tekerni belőle, majd azt feltenni a szekér vagy szánkó rúdjára, hazaküldte.

A testi fejlettség, ügyesség és dolgosság a nagyleányság elismerésének is alapfeltétele volt. *Szemre* a „nem es kövér, nem es sovány” tetszett. A leányok igyekeztek is szépíteni magukat. A szőkék kamillában, a barnák lúgban mosták a hajukat, és gazdag hosszú, egy- vagy kétágú fonataikat hétköznapi koszorúba vagy *kontyba* feltéve (fejtetőn visszakötve [46. r.] vagy a tarkón körbetekerve), vasárnap leeresztve viselték. Az első világháború után sokan befonatlanul tűzték *kontyba* a hajukat, mások *bubifrizurát* vágattak maguknak.

A szeplősök *orcájukat kancatéjjel* mosták, a többiek *téjjellel* kenték. Aki mindezt túlságba vitte, megszólták: „Jól kimángorolta magát.” Megítélésükben, értékelésükben nem a tetszetősség volt a fő szempont, mert „nem az az ügyes, aki derék, hanem az, aki mindent meg tud csinálni, a dolgos”. A nagyleány ezért soha munka nélkül nem ülhetett; ha más dolga nem volt, vagy font, vagy horgolt. Jórészt mindenre fel lehetett használni. *Kimosta* az elázott kendert, kádban jó erős *hamulúggal kilúgozta*, majd *kirázta* a patakon a fonalat és ruhát. A *fonalvető* komoly munka, ehhez is értett. A *tyúkültetés* pedig *kényes* feladat, s bár ezt is értette, nem bízta rá az anyja. Fontos volt, hogy tiszta legyen a ház: a vizitába jövő legények állítólag bebújtak az ágy alá, de legalábbis a kalapjukat ejtették be, vagy tették fel a szekrény tetejére, s ha poros volt a hely, *kibeszélték*: „No, ez es mocsok.” Modora is sokat nyomott a latban. A *muftor* nem tetszett, csak a *vidám* leány, aki *kacérkodni*, énekelni is tud.

Beavatódás

A próbákat kiálló tizenhét év körüli fiúk *béavatódtak* az ifjak sorába. Egy vasárnap délután — emberemlékezet szerint nem volt megszabva, melyiken — a *bajuszos nagy legények esszeszedegették* őket a kocsma előtt, behívták, s *megtiszteltették magukat*, vagyis velük fizettettek egy bizonyos mennyiségű *italost*. Ehhez a pénzt minden süldő legény a saját keresetéből fedezte.

Az avatás hajdan ceremónia, *mókázás* közepette zajlott, de már az idősebbek fiatalkorában sem volt *formás eljárás* rá, így a részletekre nem emlékeznek. Mindenesetre, aki túljutott rajta, azt a legények *bésorozták*; „No, mán te es lehetsz közénkbe” — vagyis megadták neki az engedélyt, hogy *bévigyüljön*, *belegénykedjen* közéjük, *társalkodjon* velük. Nem kellett többé megalázkodnia előttük, a *kölcsönt* pedig a kisebbeknek *adta vissza*. Ezentúl mehetett *leánynézni*, s a nagy legények minden jogát élvezhette. A legénykedés igazi virágkora a katonaság utánra esett.

A süldő leányokat a *kontyos nagyleányok* időnap előtt is befogadhatták maguk közé, cimborálhattak velük, amennyiben az átlagosnál *ügyesebbek*, *élénkebbek* voltak, jól tudtak énekelni, s olyan nagyobb gazdák gyermekei voltak, akik az ifjúság szellemi-társadalmi életének irányításában részt vállaltak, például karácsony előtt rigmusokat tanítottak be. Munkafeltételeket a nagyleányok elé nem állítottak csak a szülők. A leányok jogai a szülők gondolkodásmódjától függtek leginkább: ők döntötték el, hogy *leánykodhatnak-e* már, vagy még *ráérnek*. Ennek az ideje tizenhat-tizennyolc éves korban jött el.

BAJUSZOS LEGÉNYEK, KONTYOS NAGYLEÁNYOK

Az életük delére: szépségük, erejük, lelki rugalmasságuk, fogékonyságuk csúcspontjára érő, a gazdaságban teljes értékű munkaerővé váló fiatalok számára a falu társadalma bőségesen megteremtette a szerelem, párválasztás feltételeit: egész sor alkalmat biztosított a *szeretők beszélgetésére*, a *biztos szeretők* komolyabb szándékú udvarlására, a *jegyben járók bizalmasabb együttlétére*, amely végül a döntés végleges megpecsételéséhez, a házasságkötéshez vezetett. Ettől kezdve jogaikat csupán a túlkapasoktól óvó erkölcsi normák, eszmények s az ebből fakadó *régulák* szabályozták.

Erkölc

A dolgosság és egyszerűség mellett az esztelneki közösség a fiataloktól tiszta erkölcsösséget várt el. *Vizitás leányát* az erkölcséért felelős anya igyekezett hát egyenesen, szigorúan nevelni: „A szegénységed a becsületed!” Amikor szolgálni útnak indította, *reapecséltte*: „Vigyázz, nehogy a legény kezét tegyen rád!” Otthon sem vegyülhetett „akármilyen” társaságba. Este nem *lálalhatott* kint az utcán: naphaladta előtt haza kellett érkeznie, mert ha nem, seprűvel várták. Eleve nem mehetett ki úgy a kapun, hogy az édesanyja ne tudja, hová indul. A bálba kéreznie kellett, legtöbbször a szülők el is kísérték. Más faluba egyáltalán nem mehetett. A kapuban nem állhatott hosszabb ideig a legénnyel. Az úton nem mehetett karonfogva a fiúval, mert ezt bűnjelnek tekintették: „No né, a bűdös cégér, esszefogózott a legénnyel!”; „Biztosan éli!” Vigyáznia kellett, hogy *hírbe ne kerüljön*. Ha a szülők nem voltak otthon, nem fogadhatott vizitát. A legény figyelte, hogy milyen a *viselete*. Ha igen *engedelmes*, könnyelmű volt, túl sokat megengedett neki, azt mondta: „Ha velem olyan, mással es az.” Lenézte, ha nem *tiszta*, s nem mondta biztosra, hogy udvarolni akar. A rossz magaviseletű leányt az anyja, sőt a bátyja is megverhette. Ha *megterhesedett* — ez a születési anyakönyv szerint a XVIII. század folyamán és később is évente egy-két leánnyal megtörtént, különösen a városon szolgáltók *leltek*, egy-két gyermeket —, az apja megverte, s elkérgetéssel fenyegette: „Takarodj a háztól!” — de aztán kénytelen volt megbé-

külni. *Rágódtak* rajta egy darabig, a legények is elkerülték, táncba sem mehetett, a végén azonban csak helyrebillent az élete, valaki férjhez vitte.

Mihelyt *kikérték feleségnek*, már többet megengedtek neki: kézen fogva mehetett a jegyesével a bálba, s hosszabban is beszélgethetett vele.

A legény nagyobb szabadságot élvezett, mint a leány, de az anyja tőle is számon kérte, hogy hova jár. „Húszéves korában legyen esze, negyvenéves korában alapja” — mondogatták, s előfordult, hogy katonának már be volt sorozva, s mégis reggelig térdepeltették, mert „olyan leánykánál járt”. A kocsmázásért sem lelkesedtek a szülők, de ellene se szólhattak.

Találkozási alkalmak

A sehová el nem szegődött, otthon tartózkodó fiatalok számára sokféle találkozási, ismerkedési lehetőség kínálkozott. Jelesebb hétköznapokon a közös munkaalkalmak hozták össze őket: itt váltott meg, ki hogyan viszonyul a munkához, téli estéken, vasárnapokon és ünnepnapokon viszont a közös szórakozások feszélyezetlenebb légköre szolgáltatott keretet a párkeresés, a barátságok, szerelmek ébredése számára. Csaknem minden népszokás őáltaluk és őértük teljesedett ki, pompázott soha nem látott gazdagságban.

A gyermek- és serdülőkori szórakozási formák életükből nemcsak hogy nem tűntek el, hanem átlényegültek, újabb elemekkel egészültek ki. A leányok és legények tavasszal, nyár elején és délutánoként továbbra is összesereglettek a közös játszóhelyekre, ahol olykor még külön-külön játszottak: a legények beugrató (687—700. j.), virtuskodó (621—629. j.) játékokkal fitogtatták furfangos észjárásukat és testi erejüket, *loptázással* (644—652. j.) ügyességüket, gyorsaságukat, *kaszálással* (701. j.) vallották be pajzán gondolataikat, míg a leányok az énekes-táncos *A pünkösdi rózsát* (543. j.) jártak. Utóbbi játékok már a század elején feledésbe merültek, talán azért, mert a fiatalok gyakrabban közösen *nyitskapuztak* (561. j.) és *cegapecezttek* (577. j.), nemegyszer átrándulva Bélafalvára, Kurtapatakra vagy Csomortánba, hogy szomszédjaikkal is találkozzanak. Sokszor vég nélkül kísérgettek így egymást. Egyes játékok: a *Kicsi gyűrűzés* (671. j.), *Haragszom rád* (683. j.), *Húzd meg, ereszd meg* (681. j.) vagy a *hol az olló, komámasszony* (675. j.) a zálogkiváltás izgalmával nyerték meg a játékosok tetszését, mások viszont, így a *szomszédolás* (709. j.), *Fordulj bolházás* (710. j.), *párválasztás* (711. j.) népszerűségüket annak köszönhették, hogy a még bizalmasabb együttlétet, sőt a rokonszenv nyilvános bevallását biztosították. A játszóhelyen a játékkal egyenrangú közös időtöltéssé vált a közös séta, beszélgetés és tánc, es fordítva, a játék más szórakozási alkalmakon: az időjárás mostohasága miatti *beszorulás*okon, a vasárnap esti szűkebb körű összejöveteleken, vizitaesteken, terményfeldolgozó kalákákon is minduntalan tért követelt.

Új színekkel gazdagodtak korábbi ünnepköszöntő szokásaik is: a legényeket már nem a gyümölcs- vagy pereg-ajándék gondolata csábította, hanem azé a lehetőségé, hogy a leányok háza táján magukat is kelletve, képességeiket véka alá nem rejtve körülnézhessenek. Eszerint a téli napforduló ünnepét nem peregénekléssel, hanem a számukra kedvesebb leányok — s akiknek már volt, a *szereitek* — *megéneklésével* köszöntötték. Erre a hárman-heten összetársuló cimborák már napokkal korábban készülni kezdtek. Tréfás és komoly hangú köszöntőket válogattak; effélett egymástól és kéziratot füzetekből többet megismerhettek. Megegyeztek, hogy ki melyiket és milyen sorrendben mondja el, majd gyertyafény mellett többször is elgyakorolták műsoraikat.

Karácsony első ünnepén este tíz óra után, még inkább éjfélkor indultak a már alvó leányokhoz. Legelőször egy ébresztgető éneket (728. j.) fűjtak el. A leány gyertyagyújtással jelezte, hogy fogadja őket. Ezután az ajtó előtt komoly és tréfás rigmusokat mondtak (729—760. j.), majd ismét énekeltek. Ha bent más legényekből *kontracsoport* volt már, szócsatát kellett vívniuk velük: addig feleselgettek egymásnak, addig csúfolódtak egymás rovására, míg valamelyik fél kifogyott a versből. A vesztesnek — különösen akkor, ha az a kinti csoport volt — takarodnia kellett. A kinti csoport éneke és verse valamelyikével igyekezett a háziak tudomására hozni, hogy *kompániája* hány személyből áll (752—753. j.). Rendszerint többet mondott, mint ahányan voltak, hogy bent „Jaj, az Isten bocsássa meg!” sopánkodással jó nagy asztalt terítsenek. A *Jaj, mint fázunk* bekérezőre (761—763. j.) a gazda végre behívta őket. *Leparuláztak* (kezet fogtak), boldog ünnepeket kívántak, s most már az asztal mellett, közösen énekeltek, mulattak, verseltek, míg a fiatalok tovább nem indultak, újabb leányt vagy legénybarátjukat: *Istvánt* vagy *Jánost megénekelni*, vagyis *istványolni*, *jánosolni*. Olykor, ha a szülők ellene nem szóltak, az összezokott társasághoz a házileány is csatlakozhatott.

Az éneklés rendszerint annál a leánynál ért véget, aki iránt valamelyik legénynek komoly számítása volt: az ő házánál *virradtak meg*.

A december 28-i *aprószentekelés* ismét csak jó alkalom volt a leányos házak gyors végiglátogatására. Negyed-nyolcad magukkal, délután és este kopogtak be ide, a *vezetőjük* — a csoport legidősebb tagja — elmondta a rigmust (773—782. j.), engedélyt kért a *mustármag elhintésére*, majd nyírfavesszőjével ki-ki *megverte* a ház népét, s mindenkinél jobban megaprószentekelte a leányt. Ez viszonzásul szalagot csokrozott a vesszőjükre. A pántlikák száma eszerint arról árulkodott, hogy hány háznál jártak már. A vendégek általában nem ültek le, vagy csak rövid időre: elkoccintották a kitöltött pálinkát, kaláccsal elnyomtatták, s már álltak is tovább új csokrot szerezni.

Vízbevető hétfőn délután, miután egymást már beléferesztették a patakba, a *bandákba* szerveződött legények ismét elhozták a leányos házakba a mustármagot — ez alkalommal hideg víz formájában. A köszönés, néhány mondatnyi beszélgetés és a vezető rigmusa (798—803. j.) után (a sorrend néha fordított volt) kihívták a család díszbe öltözött nőtagjait az udvarra, ahol a *kancsóból*, *vederből* az idősebbeket és gyermekeket jelképesen, hogy el ne hervadjanak, a nagyleányt viszont annál valóságosabban *megöntözték*; különösen nem kímélték azt, akire haragudtak, mivel közeledésüket visszautasította. Az ilyent még a teli *itatóscseberbe* is *beléferesztették*, olyannyira, hogy át is kellett öltöznie. Mégsem sértődhetett meg. A *locsolódás* rendszerint jó hangulatban zajlott. A felfrissült fiatalok beszélgettek, viccelődtek, helytelenkedtek, még kergetőztek is. Jókedvüket a kalács mellett elfogyasztott pohár bor vagy pálinka is fokozta. A leány szeretője *mejjibe*, pontosabban kiskabátja felső zsebébe cserépben nevelt szegfűt, a többi legényébe pedig valamilyen *apróvirágot* tűzött. Továbbá szeretőjét két *írott tojással* lepte meg; a többi legény a teli tálból szintén választhatott két-két *festett tojást*. Valaha *egerfahéjból* főzték a fekete, *vadalmafahéjból* vagy pedig *hagymahéjból* a sárga tojásfestéket, a pirosat viszont boltból vásárolták. A tojásíráshoz is értett minden leány; de már a század elején *tojásíró* asszonyoktól — így Bartos Pálnétól — készen megvették; később viszont egyszerűbb megoldással is beérték: harisnyával leveleket kötöttek szorosan a festéklébe teendő tojásra, hogy alatta fehérén meg-

maradjon a levél formája; vagy pedig a gyertyánosi asszonyoktól szerezték be az írott tojást.

A vízbevetők csak félórányi-órányi időt töltöttek egy leánynál, hogy több helyre is eljuthassanak: csak a szeretője maradt tovább, lemaradva a csapattól.

A gyermek- és serdülőkorból örökölt játék és az ünnepi szokások még így átalakulva is csak kis részben elégitették ki az ifjak szórakozási igényeit, és önmagukban vajmi hiányos keretet biztosíthattak az ismerkedés, párválasztás zavartalan kifejlése számára. Ezt pótolták, egészítették ki az ifjúkor saját szokásai, intézményei, a maguk egymástól nagyon is különböző arculatával és hivatásával.

A *pásztorjáték* kellemes és hasznos időtöltés volt, mert a közös szereplés élményével ajándékozta meg résztvevőit, szellemi táplálékkal a nézőit, s a játékosok — magamagukat is kelletve — több leányos ház táján körülnézhettek. E játékkal karácsony első ünnepén *házagoltak* Esztelneken, majd a szomszédos falvakban is. Külön-külön jártak az alszegi és a felszegi fiatal legények csoportjai. A nevezetes eseményre már hetekkel korábban készülni kezdtek: egy-egy éltesebb házaseMBER vagy asszony irányítása mellett betanulták a szerepeket, az öregektől hagyományozódott szöveget ki-ki énekes könyvébe be is írta; és közösen beszerezték a jelmezeket, kellékeket. A királynak vászonból szép *királyi palástot* és fejére *papondékliből* és rongyból *koronát kombináltak*, *pantallója*, szélébe piros szalagot varrtak; és végül mindehhez *katonablúzt* és *kardot* kértek a csendőröktől. Tőlük kaptak *csendérruhát* és kardot a király szolga számára is. *Szent Józsefnek* fekete öltönyre, *cilinderre* és *kanós pálcára* volt szüksége; a lányos arcú *Máriának* földig érő finom kék női ruhára, fehér *kesztyűre*, és fehérrel bélelt kék *sálra*; az angyaloknak pedig fehér női ruhára és hárász kendőre. E polgári viseletelemek beszerzése századunkban semmiféle gondot nem okozott, mert kikerült a helybéli lakosoktól. Csupán *szárnyakat* kellett rögtönözniök az angyalok számára. A kezükben hordozandó *betlehemkérő*l sem kellett külön gondoskodni, mert az nemzedékről nemzedékre öröklődött: rendszerint a pásztorjátékot betanító emberek őrizték. Így maradt meg az alszegieké Bartók Gaspárnénál. A *pásztoroknak* régi hosszú *posztócedelét*, földig érő kifordított báránybőr *subát* és fejbe húzható báránybőr *kucsmát* kerítettek. *Kendermagot* is vettek magukhoz, hogy a játék közbeni *tetvéskedés* annál hitelesebbnek hasson: ez ugyanis a forró kályhán úgy pattogott, mint ahogy a tetű, mikor ölik. Valamennyi szereplő közül a legmulatságosabb jelmezt a *szamár* kapta: arcát kartonpapír- vagy *bőrmaszka* álcázta, melyre hatalmas orrot festettek, és rugókkal szájrándításra mozgatható *bojttal*, *karujharangocskákkal* felcícomázott *füleket* szereltek. Testére vásott, kifordított, liszttel meghintett *subát* öltött, amiben nem sajnált *komikuskodni*, akár porban-sárban *hengerkózni* sem. Kezében tartandó *hammas-* vagy *hamubotja* végére zacskót kötöttek, melyet hamuval megtöltöttek.

A csoport első ünnep délelőttjén katonás rendben, kettős sorban, énekszóval indult útjára, élén a *küldönccel*, aki minden házba befordult, megtudakolni, hogy befogadják-e. Utána haladt a király szolgájával, majd Mária Józseffel, aztán a három pásztor, az angyalok és a szamár. Utóbbi a csoportot védte a kíváncsi kísérektől, akik közé hamubotjával nagyokat vágott. A gyermekek sem voltak restek csúfolni és cibálni, ráncigálni, ahol csak érték. A kísérők igen gyakran a házakba is betértek a csoporttal, mert meg akarták hallgatni

a tréfákkal teletűzdelt szent történetet (772. j.). A háziak a játék szereplőit jé falatokkal, terített asztallal és pénzzel jutalmazták. Utóbbi jól fogott a fiatalok rendezvényeire.

Egy másik ünnepi szokás, a húsvéti *határkerülés* során a legények *nagy-pénteki vízben* megfürösztött s ezáltal „megszépített” lovakon parádézhattak, *futtathattak*, azaz a Bélafalva—Esztelnek közti téren lóversenyen vetélkedhettek egymással. A győztes jutalma — az erkölcsi siker mellett — egy csengetyű volt.

Az ilyenfajta szereplések felcsigázták a fiatalok egymás iránti érdeklődését, a közvetlen kapcsolat kialakítását azonban nem tettek lehetővé. A személyes ismeretség megkötését biztosító legalkalmasabb intézmény a már ismert fonó és a hozzá sok mindenben hasonlító vizita volt.

A mezőgazdasági munkák holtszezonjában: *zárástól*, *Szent Mihály napjától* a következő *dologidőig*, míg az *árpa kihányta a fejét*, vagy „a tök akkorára nőtt, hogy már két marokkal sem lehetett átérni”, minden kedden, csütörtökön, szombaton és vasárnap este bármelyik nagy legénynek bármelyik nagyleányhoz joga volt vizitába menni. Nyáron csak hébe-hóba, vasárnap este kerülhetett sor erre. Sokszor még idegen faluból is jöttek át legények, érdeklődni, hogy hol találhatóának kívánságuk szerinti leányt, s az ilyenek, egy helybeli társaságában, ismeretlenül is beállíthattak.

A viziták rendszerint csapatoslag, hárman-haton, néha még többen jártak. A barátok délután a kocsmában találkoztak, ahol részint önmaguk biztatására, részint pedig puszta időöltésből, szórakozásból megittak egy *felet*, és megbeszélték, hogy melyik leányt látogatják meg. Míg meg nem állapodtak valakinél, sorra egyik alkalommal az egyikhez, másik alkalommal a másikhoz mentek, egy este rendszerint csak egy házhoz, mert a lényeg akkor még a szórakozás, időöltés volt. Hazaléptek vacsorázni, majd újból a kocsmánál találkoztak, vagy *szólították* egymást. Az úton énekszóval haladtak a céljuk felé. Sohasem fűtyültek, mert megszólták volna: „Haj, valamelyik kocsisleány!” Csak akkor kopogtattak be, ha égett a *lámpa*; a sötét ablak ugyanis azt jelentette, hogy ott nem várják. Néhol éppen hangjukat megismerve oltották ki a fényforrást. Ez esetben máshová mentek. Míg oda nem szoktak egy-egy leányos házhoz, meglehetősen bátortalanok voltak: a járatlan legényeknek az ajtóban kellett *kialkudniok*, melyikük menjen be elsőnek. Az ajtón belépve köszöntek, és érdeklődtek a háziak egészsége, munkája felől. Ha már voltak ott más viziták is, *lekezelték* velük, s igyekeztek bekapcsolódni a társalgásba. Az asztal mellé, a *kanapéra* telepedtek, s aki nem fért el, az ágyra. A leány közben dolgozott: széken vagy kanapén ülve font, horgolt, vagy pedig szőtt, csak vasárnap szórakozhatott tétlenül. A jelenlévő szülők szintén foglalatoskodtak valamivel; bár előfordult, hogy fáradtak lévén, ugyanabban a *házban* lefeküdtek. A társalgás általános témák körül folyt; ilyenkor tárgyalták meg a mások szerelmi ügyeit, egymást *ugratták*, viccelődtek. Az idősebb kezdeményezésére gyakorta játszottak is — leginkább kártyáztak (712—714. j.). Nem kínálták meg, ez csak névnap vagy búcsú esetén volt szokásban. Este tíz órakor a vendégeknek távozniok kellett a háztól. Aki sokáig maradt, megszólították az öregek: „Mán tizenegy óra!” Otthon is szidással fogadták: „Nem szégyelled magad? Jó, hogy ki nem vertek!” Mikor ott volt az ideje, sorra vették fel a kabátot. Ha több leány volt a háznál, nem attól búcsúztak, akihez jöttek, hanem a másiktól, ezzel hozva tudomásukra, hogy kitől várják a kikísérést. A leány egyenként távozó vendégei mindenikét

a kapuig kísérte. Ezalatt, akinek mondanivalója volt, megmondhatta. Sok legénynek egyéb nem jutott eszébe, mint hogy „Milyen szép csillagos az ég.” Más viszont most közölte, hogy komoly a számítása. Előfordult, hogy a hamarabb kijövő legény elbújt, kihallgatta a beszélgetést, s emiatt néha *bokrosodás is támadt*. Kövel megdobálták, vagy össze is verekedtek. A kapuban a legény — eleinte még játékból — megszorongatta, megölelte, megcsókolta a leányt: „Az adta ugyan a bankot, hogy húzódozik, de azért tetszett neki.” A szülők is elnézték az ilyent. De ha sokáig kint maradt a kapuban, az anyja kiszólt: „No, mán késérd es haza!”; vagy kijött, mintha dolga lett volna: ez volt a figyelmeztetés, amit odabenn *iskolázás* követett. A más falusi vizitákat farsangkor a helybeliek meg-megtréfálták: elkötötték előttük az utat, hogy keresztülessenek rajta, ám tekintettel a körülményekre, nem sértődtek meg emiatt.

A *vizitáskodás* mellett az ismerkedés és találkozás hasonlóan fontos alkalmi a nagyszabású közös összejövetelnek — táncok, színelőadással egybekötött bálók, búcsújárások és lakodalmak voltak. Előbbiek jó megszervezéséről a talpraesettebb legények gondoskodtak: belőlük kerültek ki a csak időnként az egyház sugallatára szervezett *legényegylet tisztségviselői*, az *elnök* és *pénztáros* is. Az egyes táncalkalmak során felmerülő részfeladatokat tehát esetenként osztották fel egymás között.

A téli munkaszünet időszakának tánc- vagy bálalkalmait állítólag nem szabályozta hagyomány: bármikorra szervezhették, ha kedvük tartotta. Kötött időpontja csak a *fársángfarki nyolcfogásos táncnak* volt, mely az előkészületekkel, a *kövércsütörtöki* és *szombati próbatánc*kal együtt valóban nyolc részletben: *húshagyató* vagy *húshagyó vasárnap*, *hétfőn* és *kedden* délután és este, *hamvazószerdán reggelig*. A hétfő délután a gyermekeké volt, a többi estén és éjjeleken viszont a fiatalok mulattak.

A *tánc beállását* dobszó ós néha plakát hirdette. A részt venni kívánóknak a *vőfélynél* kellett beiratkozniuk, aki a falun végigjárva beszédte a belépti díjat. Ennek összegét esetenként állapították meg. Legtöbbet a legényeknek és legkevesebbet az időseknek, illetőleg a hétfőn délután beengedett gyermekeknek kellett fizetniök. A leányokat, ha szüleiktől is elkérezteték, szeretőik *váltották be*. A *rendező* — esetenként más és más személy — megfogadta a zenészeket: rendszeren a helybeli *Csicsók* egy *hegedűsből*, két *cimbalmosból*, *kürtösből*, *klarinetosból*, *bőgősből* és *kicsi hegedűsből* álló *cigánybandáját*, majd a Csicsó család megfogyatkozása után egy-egy lemhényi vagy martonosi magyar bandát; kiváltotta a szolgabíróaságtól az engedélyt, láttamoztatta a csendőrséggel, majd kibérelte a Csavarné kocsmájában levő *tánctermet*, vagy a *barátok iskolájának* egyik termét, amit a legények papírszalagokkal és fenyő- vagy nyírággal fel is díszítettek. Körös-körül a fal mellé egy-egy sor padot helyeztek el a leányok és az őket csaknem minden esetben elkísérő anyák számára. A tánc során a zenészeket a *cigánybíró* irányította: ő határozta meg, mikor mit muzsikáljanak és mennyi bort kapjanak. Legtöbbet a *csárdás*, *polka*, *kétlépetű* és *valcer* alá húzták, de sorra került a *golya*, *német*, *sebes* és *csüördögölő* is.

A tánc kezdetekor a *rendező megolvasta*, hogy hány pár van jelen, hogy szükség szerint megossa őket. Ha például negyven pár volt, azt úgy rendezte három csoportba, hogy külön kért táncot a *vidékieknek*, külön a *házasoknak* és külön az *öregeknek*. Persze házasemberrel is táncolhatott leány, és fordítva. Így is maradt, kivált háborús időben, olyan leány, aki sokszor *nyomta a*

padot, árulta a petrezselymet. Más meg válogatott: mikor látta, hogy nem kedvére való vagy rossz táncos közeledik, az öregek háta mögé bújt, mert ha az *meghajtotta magát* előtte, kérdezvén: „Szabad lesz?” — tehát *felkérte* —, s ő nem ment el vele, a legény bosszúból leállította a cigányt: „Tovább ne húzad!”, majd az ő nevét kiáltotta: „Baka Boris elmehet a bálból, met ki lesz rostálva!” — és ki is vezette a teremből. Ha pedig ekképpen *kimuzsikálták*, a pénzt is visszaadták, mehetett szégyenszemre haza, s még más legény se vigasztalhatta, mert abból verekedés támadt volna. De ürüggyel sem utasíthatott senkit vissza, mert akkor mással sem táncolhatott volna: ellenkező esetben őt is, táncosát is pofon vágta volna a megsértett legény, s az ilyen — ha a két *felvigyázó* nem volt elég ügyes — verekedéssé fajulhatott. A más falusi vendégekkel előzékenyek voltak a fiatalok: a legények rendszerint meghívtak egy-egy leányt az ő számukra is.

Éjfélkor *lehúzódott* a bál — egyórás szünetet tartottak. Ilyenkor, akárcsak a tánc elején vagy végén, a fiatalok karonfogózva énekszóval sétáltak, vagy körbeállva énekeltek, *hancúroztak*. A legények *seggbáloztak* (670. j.). Aki közel lakott, hazamehetett falatozni. De ott is volt ital és palacsinta; előbbit a legények vették a belépti díj egy részéből, utóbbit a leányok sütötték a kövér-sütörtökön előkészített kovásszal. A zenészek számára külön főzött valaki, ennek fáradságát, a muzsikát és a báltermet a belépti díjból fizették. Ha megmaradt a közös pénzből, azt a legények a bál utáni reggelen együtt elmulatták.

A farsangfarki multság hamvazószerdán délelőtt alakoskodással, *farsangjárással* folytatódott. Ilyenkor a legények kifestett rongy- vagy karton*maszka* mögé rejtőzve, minél rongyosabb ruhába vagy subába *kódusnak*, *cigánynénak*, *fehérnépnek* vagy *kozsókos*, szakállas arcú *hamubotosnak* öltözve felvonultak, megkergették, megbotozták a járókelőket, és betértek a leányos házak udvarára. Ahol zárt kaput találtak, azt a vidám *maszkák*, *maszkurák* a sarkából is kiemelték, mert táncra akartak perdülni a háziakkal, és élelmet, pénzt akartak koldulni. Ha valaki nem adott, azt botjukkal *meghammazták*, s lopással kárpótolták magukat: a nyársra húzandó hús, szalonna, kolbász s a kosárba, tarisznyába teendő zsír, tojás, liszt mind kellett az aznap délutáni mulatságra: az anyák töltött káposztát, paprikást főztek, kürtöskalácsot sütöttek, amit a fiatalok közösen fogyasztottak el. Ilyenkor már nem táncoltak.

Ezzel kezdetét vette a böjt, melynek egyetlen táncalkalma volt csupán, s azt is a Csernáton—Bereck körzetből összesereglett cigányok rendezték. A *cigánybálra* csak névre szóló *meghívóval* lehetett bemenni,ilyent viszont csak a *nyakkendő*s, *pantallós legények* kaptak. Ez tehát afféle *úri* és egyben *kosaras bál* volt; a kosárban otthonról hozott élelmet az éjféli terített asztal mellett fogyasztották el azok, akiket erre külön is meghívtak.

Tavasszal újból megkezdődött a vigalom. Húsvétra — akárcsak karácsonyra is — az ifjúság rendszerint színdarabbal készült: valamilyen népszínművet (*Piros bugyelláris*, *A betyár kendője*, *A falu rossza*, *Az ördög párnája*, *A dúsgazdag*) választott, s felkérte a tanítót vagy a papot, hogy betanítsa. Tehetség, ügyesség szerint osztottak a szerepeken. Ünnepestéjén *színdarabos bál* keretében adták elő. Ekkor lépett fel az egyház szervezte *dalárda* is. Előadásaikkal a szomszédos falvakba is ellátogattak. A közönséget írott vagy nyomtatott meghívóval toborozták, amit három-négy ezzel megbízott legény hordozott el. Ki-ki tetszés szerinti összeget fizetett érte. A jövedelmet végül

elosztották, vagy még inkább közös célra fordították: az 1930-as évek elején például rádiót és harmóniumot vásároltak maguknak.

Fehérvasárnapra, olyan táncmulatságot szerveztek, melyre ökrös szekéren ülő beöltöztetett menyasszony és vőlegény hívta fel a fiatalok figyelmét. Aztán a szabadtéri *májusi tánc* következett, cimbalomzenére, melyet a *Csere szélében* több hasonló rendezvény követett.

Az aratás és szénamunka egy időre elvonta az embereket a szórakozástól, annak végeztével viszont — ha csak került rá rendező — egyszer a legények, másszor a házasemberek, ismét máskor a vőlegények, a sorozás előtt álló *reguták* s olykor egy-egy család rendezett bált. Sokszor kéthetenként is sor került egy-egy újabb meghívós vagy kosaras bálra. Csak a szegényebb rendű felszegiek zsebe nem bírta meg mindig a drága szórakozást, ezért kényszerültek ők egy kifogadott tapaszos földű házban, egyetlen hegedű zenéje mellett szerényebb táncokat — sáribálokat — szervezni. Volt amiből válogatni a legényeknek, akik ráadásul még a szomszédos falvak multságaira is átrándulhattak; előzékeny fogadtatásban ott sem volt hiány.

Ráadásul kivilágos kivirradtig teljes jogú aktív szereplőként táncolhattak, szórakozhattak, köthették át egy kis fizetségért szalmakötéllel az utat a lakodalmak alkalmával is.

Nemcsak az örömben, a bánatban is együtt volt a fiatalság: ha közülük való halt meg, azt menyasszonyként, illetve vőlegényként temették el. Koporsóját a másneműek vitték. A lányok kibontották, leeresztették a hajukat, a legények fehér szalagot kötöttek keresztül a mellükön.

Bizalmasabb kapcsolatok

A közös szórakozóhelyeken és alkalmakon gőgnek, széthúzásnak nem volt helye: „Nem azért csomolyodtak össze, hogy féretartsák az arukat.” Arról, hogy egy legény már *beszélget* egy leánnyal, csak a kalapjába *fejjel felfelé* tűzött virág árulkodott, mert aki *szabad* volt, annak *fejjel lefelé* állt a virágja. Vizitaesteken is a leány még mindenkivel egyformán szóba állt, szórakozott, egyik legényhez mégis *kedvesebb* volt. Az ilyen gyakrabban kezdett *hezza járni*. A vizitaidőt minden alkalommal nála töltötte, a karácsonyi énekléskor legénybarátaival együtt nála virradt meg, locsolás után ottmaradt, befizette a táncba, vagy legalábbis többször felkérte táncolni. Megkülönböztetett figyelemnek volt a jele az ajándékváltás is. Az a legény, aki minden vizita alkalmával cukorkát hozott, s emellett a nagypénteki vásáron kézdivásárhelyi mézeskalácsosoktól — a *nagypéntekesektől* — *buba* formájú pogácsákat vásárolt, majd párosával összekötve, felszalagozva a következő esti vizita alkalmával a lányhoz elvitte, vagy írott *sulykot*, *guzsalyat* készített neki, május elsején virradóra csavarosan hántott, színesre festett, zöld ággal, pántlikával díszített, a háznál is magasabb fenyőt, *májusfát állított* a leány tornáca elé, s mert az „a bőséget jelentette”, még egy teli üveget is kötött a hegyére, mindezzel vonzódását fejezte ki. A leány, ha viszonzta érzelmeit, aprószen-tekkor az ő vesszőjére kötötte a legszebb pántlikát, neki tette félre a legszebb írott tojásokat, ilyenkor az ő kabátja mellébe tűzte a legszebb virágot: lehetőleg piros szegfűt, e napon *több pár vadonatúj zsebkendővel*, minden táncba induláskor pedig bokkrétával kedveskedett neki. Mindez bizalmasabb kapcsolatról, de némiképp még ingatag szerelemről tanúskodott. A májusfát ugyanis hiába ásták, ágyazták gödörbe, hiába erősítették oda még kövekkel is: azon az éjjelen akármelyik ifjú ellophatta, vagy eltűnésében egy-egy *irigyebb* leány-

nak is benne lehetett a keze. Az udvaron elrejtett pogácsának is — amit azonnal bevinni nem illett, de társai előtt szégyellte volna is a legény — jogos tulajdonosa a legény cimborái jóvoltából gyakran már csak hült helyét lelta, vagy a pántlika helyett *szurkos cérna* volt rajta. Egyaránt vigyázni kellett hát mindenre, jól eldugni a pogácsát, őrizni a májusfát — nehogy bosszúból *bogáncskóro* vagy *törökbúzakóro* kerüljön a következő évben helyette —, megőrizni a bizalmat, a szerelmet.

A *biztos szerelmet* már tudomásul vette, szentesítette és védte a falu: a leány kezére pályázó más legények belátták, hogy „a cibkrét [leves] hiába húzzák a nyársra, mert lefoly róla”, ők már feleslegesek, elmaradoztak tőle a viziták, az az egy pedig máshová legfeljebb társaságban ment el, hozzá pedig a hét bármelyik napján, még lámpaoltás után is bekopogtathatott. Ilyenkor egymás mellett összeölelkezve ültek, „mint akik azt gondolták, hogy a szerelemből meg lehet élni”. A szülők ilyenkor még figyelmesebbek voltak, s tettek róla, hogy sokáig ne maradjanak kettesben. Ezért rendszerint továbbra is elkísérték a leányt a bálba, ahol azt választottján kívül már csak a legény barátai merték felkérni: különben könnyen verekedés lehetett volna belőle. S ha a legénynek valóban komoly volt a szándéka, s a leány is úgy akarta, rövidesen *jegybe léptek*.

Párválasztás

A párválasztásban mégsem érvényesült mindig a saját akaratuk. A szülők a rangot, vagyont is nézték: tiltották, hogy a volt katonarészen való a családját jobbágyivadékkal alázza meg; inkább erőszakolták az olyan házasságot, melyet új házzal rendelkező *érdemes legény* vagy sok földet hozó leány köthetne gyermekükkel. Vagy olyan élettársat kívántak neki, aki mellett „pénzre kel, pénzre fekszik”. Eszerint *szerezték össze* őket, kényszerítették bele a nem kívánt házasesetbe is. Ha a leány tiltakozott, így figyelmeztette az apja: „Este nálunk úgy köszönnek, adjon Isten engem kendnek.” „Egy leány s egy legény szerették egymást, mégis a leányt elvált vénemberhez adták. Nem is volt szerencséje az asszonynak. Gyermeke ugyan sok lett, de örökké gyűlölte az urát. Aztán összevénültek.” Rendszerint így végződtek az erőszakolt házasságok.

A házasságkötés időpontja a katonaság utánra esett, amikor már a legény esze is *hezzaérett*. A fiúk átlag huszonkét-huszonöt éves korukban nősültek, a leányok tizenkilenc-huszonhárom év között mentek férjhez, igen gyakran még később is. Leginkább a közvetlen környék: Bélafalva, Csomortán, Esztelnek és Kurtapatak fiatalsága házasodott össze egymással, a legények ritkábban Felső-Háromszék többi falvaiból is hoztak feleséget. Az idegenben szolgálás, cselédkedés során ez a kör kitágult. Legtöbb lakodalom a *farsang* és *zöldfarsang* időszakába esett.

*

Napjaink kis létszámú esztelneki ifjú nemzedéke csak részben emlékeztet a múltbelire. Serdülő éveit még otthon, az iskola padjai közt tölti, de ha csak egy kevéssé is ad magára — a közvélemény ugyanis elvárja —, tovább tanul: az eszesebbek elméleti, a gyakorlatiasabbak valamilyen szaklíceumban képezik magukat. A kézdivásárhelyi diákevek után legtöbbször a városban, gyárakban helyezkednek el. Az otthoni gazdálkodó munkákra kevés idejük marad: szüleiknek főként a kézi eszközökkel végzett hosszadalmas munkákban

(kapálás, szénamunka) segédkeznek. Nemrég még arattak is; ezt ma már kombájn végzi. Ugyanakkor a diákok vakációban az mtsz-nek és az erdészetnek is dolgoznak.

A három váltásban történő ingázás sokakat korlátoz a közös szórakozásban: erre legfőljebb a hivatalos ünnepek, köztük a vasárnapok délutánján kerülhet sor. Ilyenkor a klubban gyülekeznek, ahonnan télen közös szánkózásra, tavasszal kirándulni, gyógynövénygyűjteni indulnak. A klubban társasjátékok játszásával, kézimunkázással és olykor színdarabtanulással töltik az időt. Gyakran rendeznek bált is, de annak sem zenei, sem táncrepertoárja nem gyökerezik a hagyományokban. Az élő népszokásokban: aprószentekelésben, locsolódásban, énekelésben is csak módjával vehetnek részt, mivel ezek legtöbbször munkanapra esnek.

A hagyományos közösségi élet fellazulását, a népi műveltségi javak alapos megróttalódását a fiatalok életében az öregek szavaival élve a *gálavilág* — anyagiakban a problémamentes ruházkodás, szellemiekben pedig az iskola, könyv, televízió, rádió útján beáradó műveltség — előnyei pótolják. Az ő dolguk még csupán: előbbi értékeivel az utóbbiakat bensőségebbe, sajátosabbá tenni.

A JÁTÉKOK ÉLETE

A XX. századi esztelneki gyermekek és fiatalok műveltségjavai közt 720 játék szerepét betöltő, a magyar népi műveltségben hagyományosként számon tartott állandósult cselekvésformát, ill. tárgyi vagy szellemi alkotást rögzítettem. Ennek a mennyiségileg gazdag és tartalmilag, formailag változatos *játékkincsnek* egy adott játszóalkalom során csak kis hányadát játsszák, s hogy mely darabjait, az a játékosok nemétől, életkorától, számától és a játszás körülményeitől: idejétől (az évszaktól, napszaktól) és helyétől (természeti és társadalmi környezetétől) függ. Ám változik a játszóközösségek tagjainak *játékkészlete* a tágabb időhatárokon belül, periódusonként, nemzedékenként is.

A játékkincs műfaji, funkcionális és időbeli rétegződésével szakirodalmunkban eddig jórészt csak egy-egy rendszerezési kísérlet erejéig foglalkoztak.¹⁵² Ez a kérdés elkerülte a legtöbb készülő játékmonográfiák,¹⁵³ gyűjteményes kötetek¹⁵⁴ szerkesztőinek a figyelmét is, noha fontosságát Kresz Mária már 1948-ban hangsúlyozta.¹⁵⁵ Egy ilyenszerű elemzés ugyanis nemcsak a játékok, hanem a játszóközösségek életének összefüggéseire is fényt deríthet.

Ebből a feltevésből kiindulva határoztam el, hogy az esztelneki játékkincs egy rétegét és annak birtoklóit ilyen értelemben vallatóra fogom.

A JÁTÉKKINCS MŰFAJI MEGOSZLÁSA

A játékkincs megközelítése, rendszerezése a benne foglaltatott játékok nagy száma, tartalmi és formai változatossága és ugyanakkor változékonysága miatt egyáltalán nem könnyű feladat. A népi gyermekjátékok ugyanis összetett gyermeki tevékenységek vagy azoknak az eredményei, melyek a gyermeknek egy időben több fizikai és szellemi képességét fejlesztik, miközben szórakoztatják is őt. Igaz, hogy e komplex rendeltetésből egyik játékban az egyik, másokban a másik összetevő bizonyul erőteljesebbnek, s éppen ez tesz lehetővé egyfajta, átfedésekkel számoló pedagógiai súlypontú osztályozást. Ugyanilyen dilemmák és lehetőségek elé állít a kérdés népköltészeti szemszögű megközelítése is: a játék komplex műfaj, amelyben a cselekmény, szöveg, dallam, ritmus, mozgás és eszköz még nem váltak szét egymástól, de egyik alkotásban az egyik, másokban a másik tartalmi és formai összetevő dominál, alapot teremtve egy — szintén némiképp merev — műfaji súlypontú rendszerezés számára.¹⁵⁶ Az életkor szerint elkülönülő játszóközösségek változó játékkészlete egy harmadik, társadalomnéprajzi csoportosítás számára biztosít kiindulópontot,¹⁵⁷ melyben azonban gyakran a műfajilag közel álló darabok igen távol kerülnek egymástól, vagy a több korcsoport közös javát alkotó játékok több helyre bekívánkoznak.

A pedagógiai, folklorisztikai és társadalomnéprajzi csoportosítás szempontjait összevonva¹⁶⁸ és pozitívumait hasznosítva — de nem kevesebb hiba-lehetőséggel küszködve — magam a vizsgálódásaim számára egy újabb, vegyes szempontú, de leginkább a műfaji megfontolásra támaszkodó rendszert állítottam fel.¹⁵⁹ Ennek megfelelően a játékkincset a játék leglényegesebb alkotóelemét szem előtt tartó hat műfaji alcsoportra osztottam fel, mely az alábbi mennyiségi megoszlást mutatja:

Műfaji alcsoport	A játékok mennyisége műfaji alcsoportonként				
	Sorszámuk	Összesen	Ebből		A játékkincs egészéhez viszonyított arányuk %
			típus	változat	
I. Dajkarímek, mondókák, dalocskák	1—317	317	266	51	44
II. Egyszerű játékok	318—370	53	53		7
III. Játékszerek	371—531	161	109	52	22
IV—VI. Kötött népi játékok	532—720	189	133	56	27
Ebből:					
IV. Énekes-táncos	532—565	34	26	8	5
V. Mozgásos v. testedző	566—662	97	68	29	13
VI. Értelemfejlesztő és szórakoztató	663—720	58	39	19	9
Összesen:		720	561	159	100

Az I. alcsoportba kerültek a játékkincsnek csaknem felét kitevő, de csak félig-meddig játékszámba menő, a gyermek életét születésétől kezdve kísérő kötött ritmikájú, verses vagy dallamos *dajkarímek, mondókák és dalocskák*.¹⁶⁰ Az összetettebb kötött népi játékok verseit, énekeit csak abban az esetben soroltam ide, ha azok sokféle játék közös tartozékai, mint a játékra hívó mondókák (249—250. j.) és a kiszámolók (251—300. j.), illetve ha egyetlen játéktípushoz tartoznak, de sok változatban élnek, tehát a gyermek életében jelentősebb szerepet hordoznak, mint a sípkészítők, hintázók (303—317. j.). Itt kaptak helyet a felnőttek kisgyermeküket szórakoztató kötetlenebb, párbeszédés tréfás játszadozásai is (47—56. j.), mivel ezeket nem tartottam célszerűnek elválasztani a dajkarímektől.

A II. alcsoportba a spontán, kötetlen *egyszerű játékok* kerültek,¹⁶¹ amelyek már kiskorban megjelennek, és néhány kivételtől eltekintve (355—357, 370. j.) kiskorukban le is zárulnak. Többségük természetadta játékszert is feltételező utánpótlás. Arányuk tulajdonképp nagyobb, mint amennyi a táblázatból leolvasható. Ennek az ellentmondásnak az az oka, hogy a kötetlen játékok típusai felmérhetők, a változatok száma azonban elvileg végtelen.

A III. alcsoportot a játékkincs mintegy ötödrészét kitevő *játékszerek* alkotják: ezek kisebbik hányada még mindig csak rögtönzött, de utánpótláshoz már kevésbé kapcsolódó spontán alkotás, többsége viszont tartós tárgy (megoszlásukat l. az alábbi táblázatban). Az összetettebb játékok kellékeit csak abban az esetben emeltem itt ki, ha azokat önálló játékszerként is használják, mint pl. a labdákat (408—410. j.).¹⁶²

A IV—VI. alcsoport az összetett: állandósult cselekményt, dallamot, szöveget és szabályt tartalmazó, a játékkincs 27%-át kitevő *kötött népi játékokat* összesíti.¹⁶³ Ezeket alkotóelemeik aránya és a gyermekek életében betöltött szerepük alapján a következőképpen választottam szét:

A IV. alcsoportba az egész játékkincsnek 5%-át, a kötött játékoknak pedig 18%-át kitevő szöveges, dallamos, cselekményes, kötött térformát és tánclépéseket ötvöző, a gyermek ritmusérzékét és mozgáskultúráját fejlesztő, finomító *énekes-táncos játékokat* soroltam.¹⁶⁴ Az olyan énekes játékok viszont, amelyekben a szöveg, dallam és térforma a tánc helyett a testedzés számára biztosít keretet (579—581, 583, 585. j.), a következő V. alcsoportba, a *mozgásos vagy testedző játékok* közé kerültek.¹⁶⁵ Az ide tartozó darabok legáltalánosabb funkciója a mozgásszervek fejlesztése, legjellemzőbb alapeleme pedig a

szabály. Arányuk mindkét rokon alcsoportnál nagyobb: a játékkincs egészének 13%-át, a kötött népi játékoknak pedig 52%-át alkotják.

Végül a legvegyesebb alcsoport, az érzékszerveket, megfigyelőképességet él gondolkodást fejlesztő, továbbá a fiatalok alkalmi páros és neveltető játékeit magába foglaló *értelemfejlesztő* és *szórakoztató játékok* csoportja¹⁶⁶ az egész játékkincsnek mindössze 9%-át, a kötött népi játékoknak pedig 30%-át teszi ki.

Mivel rendszerezésemben a műfaji átfedéseket nem minden esetben sikerült megnyugtató módon feloldanom, érdemesnek láttam a többi műfaji alcsoport között megosztó, de együvé is sorolható játékcsoportokat külön is számba venni, az alábbiak szerint:

Játékcsoport	Műfaji alcsoport és a játékok sorszáma	Az ide tartozó játékok %-os aránya		
		Száma	a játék- kincs egészéhez viszonyítva	a kötött népi já- tékokhoz
1	2	3	4	5
Kötött szövegű játékok		430	60	
— mondókás játékok	I. 2—6, 8—31, 35—38, 40—45, 57—64, 68—95, 99—100, 101—104, 107—112, 114, 116—126, 136—143, 145—152, 155—157, 159—164, 166—167, 169—170, 172, 174—176, 178—185, 189—192, 193, 195—199, 202—210, 212, 213, 215, 218, 220—224, 226—230, 232, 235—248, 250—302, 304—313, 315—317. II. 333, 335, 850, 361—362. V. 566, 566, 578, 589, 590, 608—612, 641. VI. 663—664, 671, 680, 686.	275	38	
— énekes játékok	I. 1, 7, 32—34, 39, 46, 65—67, 96—100, 105—106, 113, 115, 127—135, 144, 153—154, 158, 165, 168, 171, 173, 177, 186—188, 190—191, 194, 200—201, 211, 214, 216—217, 219, 225, 231, 233—234, 249, 303, 314. II. 335, 359, 360. IV. 532—565. V. 579—581, 583, 585. VI. 669, 674, 677—678, 701.	106	15	
— kötött párbeszéd- játékok	IV. 548—549, 561. V. 569—570, 572—576, 582—584, 593—595, 632—633, 636—637. VI. 679, 681—686, 689—694, 695—699, 702, 704—711, 716—717.	49	7	26
Játékszeres játékok		289	40	
— rögtönzött játé- szerek	II. 322—347, 352—356, 358—363, 365—370. III. 371—381, 387, 398, 400—401, 412—413, 417—418, 428—430, 444, 446—456, 467—470, 472—478, 483, 504—519, 521—531.	116	16	

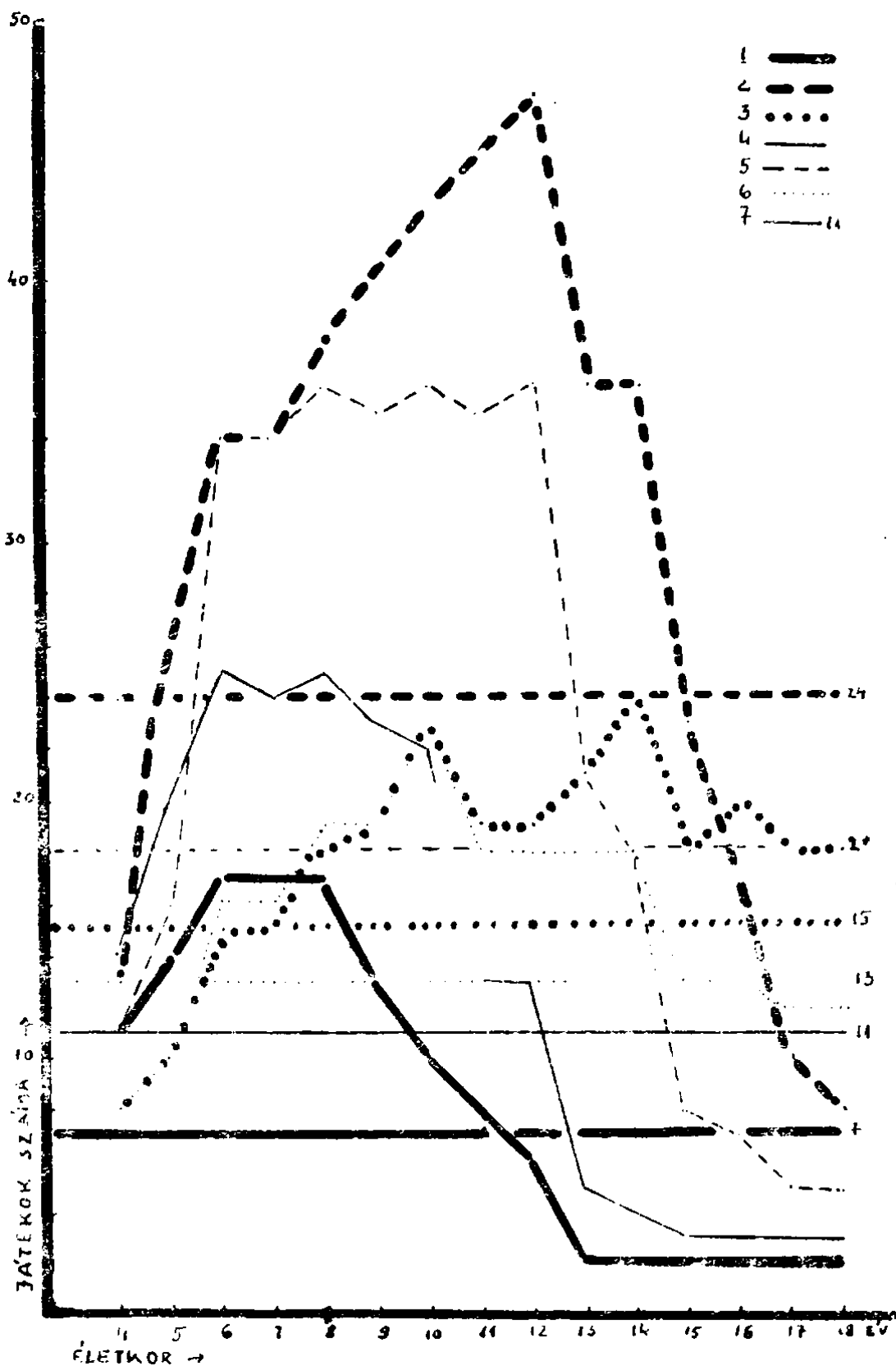
1	2	3	4	5
— tartós játékszerek	III. 382—386, 388—397, 399, 402—411 414—416, 419—428, 431—443, 445, 457—466, 471, 479—482, 484—503, 520.	89	12	
— játékszeres kötött játékok	V. 580—581, 591, 597—614, 625—629, 635, 637, 639—662. VI. 663—667, 671—677, 681, 683—684, 689—697, 703—706, 712—715.	84	12	44
Testedző játékok		110	15	
— egyszerű testedző játékok	II. 318—321, 337—338, 362—368. V. 566—645, 653—655.	96	12	51
— sportszerű játékok	V. 646—652, 656—662.	14	2	7
Párválasztó játékok	II. 349, 356—357. IV. 543—550, 561—563. V. 579—581. VI. 671—674, 681—686, 707—710.	31	4	17
Gondolkodást fejlesztő játékok	V. 595. VI. 671—680, 683—685, 702—706, 712— 717.	24	3	13
Érzékszerveket fejlesztő játékok	V. 579—581, 589—593, 608—612, 636— 637, 653—661. VI. 663—670, 671—686, 702—706.	53	7	28

Ennek a műfaji alcsoportokat áthidaló, sokszor egy és ugyanazon alkotást különféle összetevői révén többfelé is besoroló csoportosításnak az alapján tehát még közelebb kerülünk a játékkincs tartalmi és formai rétegződésének megismeréséhez: kiderül, hogy az összjátékoknak háromötöde kötött szövegű, kétötöde játékszeres, egyhatoda dallamos alkotás, szintén egyhatoda testedző játék. Bár az érzékszerveket és gondolkodást fejlesztő, továbbá a nevetető vagy a párválasztó játékok aránya jóval kisebb, szám szerint ezekből is van bőven.

A következő probléma a játékkincs egészének funkcionális és időbeli rétegződése lenne. E hatalmas feladat azonban meghaladná erőmet, s ez a tény, továbbá a módszertani nehézségek¹⁶⁷ is arra készítetnek, hogy a vizsgálódás körét szűkítsem le a IV—VI. műfaji alcsoportba tartozó kötött népi játékok főbb típusaira, szám szerint 133 játékra.

A KÖTÖTT NÉPI JÁTÉKOK MEGOSZLÁSA A JÁTÉKOSOK NEME, ÉLETKORA ÉS JÁTSZÓALKALOM SZERINT

Kik: milyen korú és nemű gyermekek és milyen körülmények között szokták játszani az egyes játékokat? Ezt a kérdést csaknem minden adatközlőnek minden egyes játékra vonatkozóan külön is feltettem. Míg a játszóalkalomra vonatkozó válaszok könnyen áttekinthetőknek bizonyultak, a nemre és különösen az életkorra vonatkozóak már sok esetben eltéréseket mutattak. Ennek oka az, hogy a játék spontán tevékenység, amit objektív és szubjektív

1. sz. grafikon: A kötött népi játékkincs életkorok és nemek szerinti megoszlása. Jel-magyarázat: 1.) fiúk énekes-táncos játéakai; 2.) fiúk mozgásos vagy testedző játéakai; 3.) fiúk értelemfejlesztő és szórakoztató játéakai; 4.) leányok énekes-táncos játéakai; 5.) leányok mozgásos vagy testedző játéakai; 6.) fiúk értelemfejlesztő játéakai. A vízszintes vonalak a műfaji alcsoport játékeinak nemenkénti átlagát jelzik.

tényezők egész sora befolyásol, s így merev életkori és nembeli határok közé nem szorítható. Ez korántsem jelenti azt, hogy a kisebb és nagyobb gyermekek, illetve fiúk-leányok játékkészletében ne lennének általánosítható azonosságok és különbségek, melyekhez egyes esetekben még a nemzedéki különbségek is hozzáadódnak, csupán arra figyelmeztet, hogy a határértékeket rugalmasan kell értelmezni.

Mindezt figyelembe véve, a továbbiakban érdeemesnek láttam az adatokat az alábbi táblázatokba sűríteni, melyekből vízszintes irányban az egyes játékoknak a gyermekek életében betöltött szerepe, függőleges irányban viszont az egyes korcsoportokra, illetve az azokat alkotó évfolyamokra jellemző játékok és a táblázatot záró *összesen* rovatban azok összege olvasható le.

Lássuk tehát a táblázatok és a belőlük kiolvasható tanulságokat, és vessük össze a játékalkalomra vonatkozó adatokkal:

Jelmagyarázat: ○ leányok;
× fiúk;
(. . .) ritkán

sorszáma	A játékok kategóriája és megnevezése	A játékosok neme és életkora															
		4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
IV. Énekes-táncos játékok																	
<i>Párosok</i>																	
532—534.	Malomszökés	○	○	○													
535.	Süfüttyölés (Seprűzés, vettözés)	○	○	○	○	○											
<i>Mozdulatutánczók</i>																	
536.	Nyuszi ül a fűben	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
		×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
537—538.	Gólya néni, hová sétál?	○	○	○	○	○											
		×	×	×	×	×											
539.	Sárváron volt egy kápolna		○	○	○	○	○	○									
			×	×	×	×	×	×	×								
540—541.	Fehér liliomszál	○	○	○	○	○	○	○									
542.	Repülve jön egy madárka			○	○	○	○	○	○	○	○						
<i>Párválasztók</i>																	
543.	A pünkösdi rózsa				○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
					×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
544.	Érik a meggyfa	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○						
		(	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	)		
545.	Zöld fű, zöld fű	○	○	○	○	○	○	○	○								
		(	×	×	×	×	×	×	×	×	)						
546.	Körben áll egy kislányka	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○						
		×	×	×	×	×	×	×									
547.	Egyszer egy királyfi						○	○	○	○	○						
							(	×	×	×	×	×	)				
543—549.	Biborkáné (Danikáné) lánya	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
		×	×	×	×	×	×	×									
550.	Hol jársz, hova mész, nagy Erzsébet asszony?			○	○	○	○	○	○	○							
				×	×	×	×										
<i>Sétáló-menetelők</i>																	
551.	A gazda rétre megy	○	○	○	○	○	○	○									
		×	×	×	×	×											
552.	A Bándiné bakmacskája			○	○	○	○	○									
553.	Bújj, bújj, medve			○	○	○	○	○									
554.	Ég a gyertya, ég		○	○	○	○	○	○									

	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
555—556. Csicseri borsó		○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
		×	×	×	×										
557. Dombon török a diót	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○					
	×	×	×	×											
558. Kis kacsa fürdik		○	○	○	○	○	○								
559. Lánc, lánc, eszterlánc	○	○	○	○	○	○	○								
	×	×	×	×	×	×									
560. Süssünk, süssünk valamit	○	○	○	○	○	○	○	○	○						
	(×	×	×	×	×	×	×	×	×	×					
<i>Hidas-átbúvásosok</i>															
561—563. Nyitskapuzás (Bújj, bújj, zöldág)	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
564. János úr készül		○	○	○	○	○	○	○							
		×	×	×	×	×	×	×							
565. Bújj, bújj, medve		○	○	○	○	○	○	○							
		×	×	×	×	×	×	×							
Összesen															
leányok	14	20	25	24	25	23	23	14	12	15	4	3	3	3	3
fiúk	11	15	17	17	17	14	10	8	6	2	2	2	2	2	2

Az énekes-táncos játékok elsősorban az öt-tíz éves gyermekek körében népszerűek: ez a korcsoport még valamennyi ide tartozó játéktípusban kedvelt leli, míg a tíz éven felüliek már csak a párválasztó (543—544, 546, 547—550. j.) és hidas játékokat (561—565. j.), a serdülők és ifjak pedig azok közül is csak *A pünkösdi rózsát* (543. j.), *Nyitskapuzást* (561—563. j.) és a *Csicseri borsót* (556. j.) játsszák, illetve játszották régebben. Inkább a leányok játéakai, amelyekbe önként vagy tanítóik biztatására a fiúk is bekapcsolódnak, különösen kisebb korban, amikor a nemek közti különbség megkevésbé tudatosult bennük, és ifjúkorban, amikor a közös játék már újabb jelentéstartalommal bővül.

E játékok különben nagy, de kötetlen létszámú játékost és tágas helyet: nagyobb udvart, teret, szélesebb utcát igényelnek, vagyis tavasztól őszig úgyszólván bármelyik tágasabb térségen játszhatók. Régen a kicsik leginkább szünetekbe az iskolaudvaron és estefelé, a munka, ill. tanulás bevégeztekor valamelyik szomszéd udvarán, kapuk előtt álltak körbe, a nagyobbak viszont legszívesebben a közös játszóhelyeken, a kertekben, ill. az utcán kezdtek játékba. A hely megválasztása a játék népszerűségével (l. a következő fejezetben) is összefüggött: az iskolai közvetítésű és a gyermekszíveket csak futólag meghódító *Gólya néni, hova sétál?* (537—538. j.) sohasem jutott kívül az iskolaudvaron, s ugyanakkor a minden nemzedék gyermekeiben közkedvelt játékok (540—541, 545, 548—549, 551, 557, 548—549, 559 j.) a közös játszótéren is sorra kerültek. A legáltalánosabban ismert *Nyitskapuzás* (561—563. j.) főként az utcán divatozott. A régi korosztályok elfelejtett kedvencei (543, 550, 555—556. j.) is túllépték az iskolaudvar kereteit. Ma viszont a kedvelt játékoknak is csak a kisebb gyermekek közt van létjogosultságuk, mivel a nagyobbak szégyenlik; ugyanakkor az egyetlen közös játszóhely az iskola udvara és a legtipikusabb játékalkalom a tanórák közti szünet. A Barátok kertje és a Hosszúkert tavaszi vasárnap délutánoként ma üres. A gyermekek szívesebben töltik szabad idejüket szűkebb baráti körben valamilyen fejtörő játékkal (715—720. j.) vagy televízió-, ill. filmnézéssel.

		4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
	<i>Botosok</i>															
653.	Rómázás									×	×	×	×	×		
654.	Pittyezés									○	○	○	○	○		
										×	×	×	×	×		
655.	Gulázás									×	×	×	×	×		
656—658.	Tekézés (Tegezés, pittyezés)									×	×	×	×	×	×	×
659.	Sztingázás								×	×	×	×	×	×		
660.	Tegézés									×	×	×	×	×		
661.	Disznózás (Malacozás)									×	×	×	×	×		
662.	Karikázás		×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
	Összesen: leányok	11	16	33	34	36	35	37	35	36	21	18	8	6	5	5
	fiúk	13	19	34	34	38	36	42	41	47	36	36	24	17	10	9

A mozgásos vagy testedző játékok nemcsak nagy számuk és változatoságuk révén tűnnek szemünkbe, hanem a gyermekek életében betöltött jelentősebb szerepük révén is. Több gyermek-korcsoport közös kincse: kiskortól az iskoláskor végéig fiúk és leányok is játsszák az énekes futó-kergető *Tűzet viszek, ne lássátokat* (579. j.) és az *ipicsapázást* (590. j.); serdülőkorba is benyúlik a *kergetőzés* (566. j.), *budákolás* (589. j.), sőt 1950 előtt az ifjúkorukat is végigkísérte a futó-kergető *cegapecc* (577. j.). *Üsd a harmadikat!* (586. j.) és néhány labdajáték, a dobó-kapó *kakaskázás* (642. j.), a labdaütős *cikkezés* (652. j.).

Több játék az életkori sajátosságoknak megfelelően a gyermekek életének egy-egy rövidebb időszakára korlátozódik. A kicsik mindenkinél jobban szeretik a témás futó-kergető játékokat, s ezért azok száma körükben többnyire párbeszédese (569—576, 582. j.) vagy énekes (579—581, 583. j.) darabokkal gyarapszik. Az iskoláskorúak a mozgalmassá cselekményű szerepjátszó játékokat (593—594. j.) és a gyors reflexeket, ill. könnyed mozgást feltételező kézügyességi (596—607. j.), ugró-szökellő (608—614. j.) és egyszerűbb labdajátékokat (641, 643—645. j.) kedvelik. Nagyobb iskoláskorban már az ügyességiben vagy erőben való vetélkedés (631—634, 636—649. j.) válik fontossá és az, hogy játékaik most már több mozgásformát ötvözzenek (646—648. j.). Ugyanezekért az erényeikért szeretik a serdülők és ifjak a többnyire bonyolult szabályokhoz kötött sportszerű labdás (651—652. j.) és botos Játékokat (653—662. j.). Nagy erőt és ügyességet igényelnek a virtuskodó 621—629. j.) játékok is: ezekben kitűnni a serdülők és ifjak vágnak.

A testedző játékok jó pár darabja a nemek játékkészletének differenciáltságára utal. Ez már kiskortól megmutatkozik (613—617, 662. j.), de kifejezettebben iskolás- és serdülőkorban. Nevezetesen a leányok az ugró-szökellő (608—614. j.) és szerepjátszó (595. j.), a fiúk a testgyakorló (615—620. j.), virtuskodó (621—629. j.) és a botos játékoknak (653—662. j.) a birtoklói.

A kézügyességi játékok egyes típusainak: a tapsolós *ütögetősnek* (596. j.) és dobó-kapó *bittykövezésnek* (597. j.) a leányok, míg a nyerészkedésre törekvő gombos, bicskás és golyósjátékoknak (598—603. j.), továbbá a kés- és bicskavetéseknek (604—606. j.) a fiúk a mesterei. Ugyanígy a labdás játékok közt is vannak egyszerű dobás-kapáson vagy ütögetésen alapuló leány- (641, 643. j.) és sportszerű fiújátékok (651. j.). Általában a sportszerű csapatjátékok (651, 652, 656, 662. j.) a fiúk körében kerülnek sorra.

A legtöbb testedző játékra tavasztól ősziig a szabad természetben bárhol: otthon az udvaron, a kapu előtt, az úton, az iskola udvarán, a füves kertekben, erdei tisztásokon, és bármikor: a munka és tanulás szüneteiben, hétköznap és vasárnap sor kerülhet. Hely és idő szempontjából még kevésbé kötöttek az elbújásos (589—592. j.), a szerepjátszó (593—595. j.), egyes testgyakorló (615—617. j.), ill. kézügyességi (596—603. j.) játékok. Ezek ugyanis kevés mozgással járnak, s ezért télen bent is játszhatók.

Egyik-másik játék mégis különlegesebb környezetet feltételez. A faágból rögtönzött játékegyvereket igénylő elbújásos játékokra: a *pisztolyozásra* (591. j.), *rablózásra* (592. j.) az erdő kínálja a legalkalmasabb keretet. A bicskavetésekhez (604—606. j.) viszont gyepes hely kell: ilyen sokféle akadhat, de a legelőhelyen biztosan, s ezért legalkalmasabb ideje a pásztorkodás. Ugyanez a helyzet a botos játékok többségével (653—661. j.). Mindössze a sportszerű *tegőzéshez* (656—660. j.) és a hozzá hasonló csapat-labdás játékokhoz (651—652. j.) szükséges kiterjedtebb térség, ezért ezekre annak idején jórészt a szélesebb erdei tisztásokon, a nyomáson és a kertekben került sor. Ugyanakkor a régiak minden korcsoportban népszerű *cegapeccezése* (577. j.) hosszú terepet igénylő vasárnapi szórakozás volt: az úton játszva jól lehetett haladni, s ezért ünnepnap ezzel vonultak végig a falun, és látogattak át a szomszédos településekre is. Hasonlóképpen hosszú útszakaszra volt szükség a *karikázáshoz* (662. j.) is: a két csoportra oszló, szemben álló nagy legények gyengébb ellenfelüket a falu végéig is hátraszorították.

Az előző nemzedékek életében előforduló virtuskodó játékok (621—629. j.) többnyire pontosan meghatározott munkaalkalomhoz: kaszáláshoz, csépléshez, fonóhoz vagy pásztorkodáshoz kapcsolódó, fogadáson alapuló ügyességpróbák voltak. A versenyző játékok (638—640. j.) minden alkalommal szervesen folytak az iskolaudvaron, a *Gyárkertr*ben vagy a templom körül.

A megfelelő játék kiválasztását a játszóközösségek szám szerinti összetétele is befolyásolja. A leányok, ha csak ketten-hárman vannak, *tíz-tíeznek* (643. j.), ha háromnál többen, *kakaskáznak* vagy *süntéreznek* (650. j.). A fiúk ilyenkor *talicskáznak*, *dobolnak*, *mákot törnek* (615—617. j.). A legtöbb játék kisebb és nagyobb társaságban egyaránt játszható. Csupán a küzdő (630—634. j.) és csapatjátékoknál (651—652, 660, 661. j.) fontos a nagyobb létszám: ezek annál érdekesebbek, minél többen vannak bennük.

Sorszám	A játékok kategóriája és megnevezése	A játékosok neme és életkora															
		4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
		Évesek															
VI. Értelmező és szórakoztató játékok																	
<i>Szembekötősök</i>																	
663.	Bankázás	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	
		×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	
664.	Erre csörög a dió, erre meg a mogyoró!		○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	
			×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	
665.	Szembekötősdi	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	
		×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	
666.	Virágjáték			○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	
				×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	
667.	Szembekötős (bankázás)					○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	
						×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	

		4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
668.	Ébredj, ébredj, medve koma!	○	○	○	○	○										
		x	x	x	x	x										
669.	Búzavirág-koszorú	○	○	○	○	○	○	○	○							
		x	x	x	x	x	x	x	x							
670.	Seggbálozás							x	x	x	x	x	x	x	x	x
	<i>Rejtő-keresők és kitalálások</i>															
671—674.	Kicsigyűrűzés	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
		x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
675.	Hol az olló, komámasszony?											○	○	○	○	○
												x	x	x	x	x
676.	Mennyország kulcsa, pokol kulcsa			○	○	○	○	○								
				x	x	x	x	x								
677.	Csön-csön, gyűrű			○	○	○	○	○								
678.	Ki a mester a családban?					○	○	○	○	○						
						x	x	x	x	x						
679.	Szegényemberezés					○	○	○	○	○						
						x	x	x	x	x						
680.	Mesterségem címere			○	○	○	○	○	○	○						
				x	x	x	x	x	x	x						
	<i>Zálogosok</i>															
681.	Húzd, meg, ereszd meg!										○	○	○	○	○	○
											x	x	x	x	x	x
682.	Repül a ... repül a ...	○	○	○	○	○	○	○								
		x	x	x	x	x	x	x								
683.	Haragszom rád! (Fekete, fehér, igen, nem)									○	○	○	○	○	○	○
										x	x	x	x	x	x	x
684.	Mit visz a kishajó?			○	○	○	○	○								
				x	x	x	x	x								
685.	Bornyúfarkazás (Mosogatórongyozás)	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○		
		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		
686.	Békanyúzás			○	○	○	○	○	○							
				x	x	x	x	x	x							
	<i>Beugrató-nevettetők</i>															
687—688.	Hidazás											x	x	x	x	x
689—694.	Vizet eresztés											x	x	x	x	x
695—697.	Kormozás											○	○	○	○	○
												x	x	x	x	x
698—699.	Beugrató játékok												x	x	x	x
700.	Becsapós játék												x	x	x	x
701.	Kaszálás														x	x
	<i>Bűvészkedések, tréfás fogadások</i>															
702—703.	Bűvészkedések											○	○	○	○	○
												x	x	x	x	x
704—706.	Fogadások											○	○	○	○	○
												x	x	x	x	x
	<i>Párosok</i>															
707—708.	Csiporkázás											○	○	○	○	○
												x	x	x	x	x
709.	Szomszédolás											○	○	○	○	○
												x	x	x	x	x
710.	Fordulj bolházás							○	○	○	○	○	○	○	○	○
								x	x	x	x	x	x	x	x	x
711.	Párválasztás													○	○	○
														x	x	x

	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
<i>Társasjátékok, fejtörők</i>															
712—714. Kártyázás	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
715. Malmozás			○	○	○	○	○	○	○	○					
			×	×	×	×	×	×	×	×					
716-717. Fejbenzámolósdik							○	○	○	○	○	○	○		
							×	×	×	×	×	×	×		
718. Kenyerezés							○	○	○	○					
							×	×	×	×	×				
719. Akasztófázás						○	○	○	○	○					
						×	×	×	×	×					
720. Országozás							○	○	○	○					
							×	×	×	×					
Összesen: Leányok	8	10	16	16	19	19	23	18	18	18	19	13	14	12	12
Fiúk	8	10	15	15	18	19	23	19	19	21	24	18	19	18	18

A szembekötős (663—670. j.), rejtő-kereső (671—680. j.), zálogos (681—686. j.) és társasjátékok (712—720. j.) több gyermek-korcsoport közös kincsei: az egész gyermekkoron végigvonuló darabok mellett (663, 665, 671—674, 685, 712—714. j.) ugyanis minden korcsoportnak megvannak a maguk külön, de hasonló tartalmú játécai. Legfeljebb annyit tarthatunk jellemző életkori sajátásnak, hogy a kicsik körében inkább az egyszerűbbek, a szembekötős (663, 668. j.), zálogos (682, 684—686. j.), a nagyobbak körében inkább a nagyobb figyelmet igénylő rejtő-kereső (678—679. j.) s a tíz éven felüli iskolások körében a fejtörő játékok (716—720. j.) gyarapítják a közös alapot. Jól elkülönülnek a serdülők és ifjak külön játécai: ezek lényege hol a párosítás (707—711, 681, 683. j.), hol meg egymás beugratása (687—700. j.) vagy elámítása (702—706. j.).

E játékok közül alig néhány korlátozódik csak az egyik nembeliek társaságára: fiúk közt kerül sor a durva *seggbálozásra* (670. j.), több vaskos beugratóra (687—694, 698—700. j.) és a kétértelmű *kaszálásra* (701. j.), a többieket fiúk és leányok együtt is, külön is játszhatják, sőt a házassítással végződő *kicsigyűrűzés* (671—674. j.) vagy a páros játékok (707—711. j.) éppen a nagyobb korú fiúk és leányok vegyes csoportjában érdekesek. A résztvevők száma rendszerint nincs megszabva. A társasjátékokra (712—714. j.) és a fejtörőkre (718—720. j.) általában szűk körű társaságban kerül sor.

Az ide tartozó játékok közös vonása, hogy nemcsak kint, hanem bent is játszhatók, s ezért bár az írásos fejtörők (718—720. j.) kivételével jelen vannak a szokásos közös szabadtéri játszóhelyeken és alkalmakon is, még inkább olyankor mulattatják a gyermekeket és ifjakat, mikor azok a kedvezőtlen időjárás miatt beszorultak, vagyis esős időben és télen; nyáron csak ünnepnap, télen viszont hétköznapi esteken is. Valamennyi ifjúkori játék (670—675, 681, 683—685, 687—711. j.) egykor a fonóba járó fiatalokat mulattatta, a kártyázásra (712—714. j.) gyakran sor került más társas összejöveteleken is, pl. a legényjáró esték során, lakodalomban, a *seggbálozásra* (670. j.) a tánc szüneteiben.

*

Az elemzés igazolja azt a kiindulópontot, hogy csak a legritkébb esetben lehet merev határokat vonni a játékkincsnek játszóhely, alkalom, életkor és nem szerinti megoszlásában. Bár egyes játékoknak megvoltak a hagyományos alkalmi és szereplői: így pl. a botos és bicskás játékokat leginkább pásztorok között játszották, a labdajátékok java részére a kertekben került sor, az énekes-táncos játékokra ugyanott és az iskolaudvaron, gyakran eltértek a szokványos kerettől. Így kerülhettek ki a szabad térre a benti játékok, így kapcsolódhattak bele a leányok énekes-táncos játékaiba a fiúk és a pásztorok közötti fiúk botos pittyezésébe (654. j.) a leányok is.

És most lássuk, mit tehetünk még hozzá eddigi megállapításainkhoz, ha összevetjük az előbbi táblázatok *összesen* rovatait egymással és az évfolyamonként játszott játékok átlagával:

Műfaji alcsoport és nem	A játszott játékok évfolyamonkénti megoszlása														Átlaga	A műfaji alcsoport összjátékaihoz viszonyított aránya %	
	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17			18
évesek																	
Leányok:																	
IV. Énekes-táncos játékok	14	20	25	24	25	23	23	14	12	5	4	3	3	3	3	11	42%
V. Mozgásos vagy test-edző játékok	11	16	33	34	36	35	37	35	36	21	18	8	6	5	5	18	25%
VI. Értelemfejlesztő és szórakoztató játékok	8	10	16	16	19	19	23	18	18	18	19	13	14	12	12	13	33%
Játszott játékok száma összesen	33	46	74	74	80	77	83	67	66	44	41	24	23	20	20	42	100%
Fiúk																	
IV.	11	15	17	17	17	14	10	8	6	2	2	2	2	2	2	7	27%
V.	13	19	34	34	38	36	42	41	47	36	36	24	17	10	9	24	35%
VI.	8	10	15	15	18	19	23	19	19	21	24	18	19	18	18	15	38
A játszott játékok száma összesen:	32	44	66	66	73	69	75	68	72	59	62	44	38	30	29	46	100%

Először is világossá válik, hogy a három műfaji alcsoport játéka a gyermekek életében más és más szerepet töltenek be. Az énekes-táncos játékok többségükben a gyermekkorra s azon belül a kiskorra korlátozódnak. Számuk a leányoknál és fiúknál már négyéves korban meghaladja az átlagot, majd nyomban azután eléri a csúcspontot, a tíz éven felüliek közt viszont hirtelen esik. A testedző és értelemfejlesztő játékok nemcsak átszövik az egész gyermekort, de előbbieket a serdülő-, utóbbiak az ifjúkorban is fontos szerepet töltenek be. A leányok játékkészlete valamivel szegényebb a fiúkénál, s ez feltehetően összefügg azzal az időbeli eltolódással, ami a két nembéliek játékkészletének alakulásában megfigyelhető. Tízéves korukig a leányok játszanak többet, majd ettől fogva a fiúk vezetnek. A leányok játékkészlete egyre fogyatkozik, a fiúké még tartja magát: a leányok életében a testedző játékok, majd az értelem fejlesztő és szórakoztató játékok száma tizenöt, ill. tizenhét éves korban esik az átlagszint alá, fiúknál viszont csak tizenhat, ill. tizennyolc éves kor után. Ennek oka egyrészt bizonyára a leányok gyorsabb biológiai fejlődése, másrészt pedig a fiúkétól eltérő társadalmi helyzete: míg amazok pár évtizeddel ezelőttig a havason pásztorok között játszottak, s ez a munka

egyúttal közösségi keretet és alkalmat biztosított a játékra, a leányoknak a mezei munka vagy a szolgálat erre kevesebb lehetőséget nyújtott. Ám ha ott-hon maradtak is nyári esős napokban vagy télen, hétköznap akkor is, mindig dolgozniuk kellett. Míg a vizitába jött legények játszottak, a leány font vagy horgolt.

Másrészt felmérhetjük, hogy a IV-VI. alcsoport játéka a két nem játékkészletében mennyire különböző arányban szerepelnek. Míg az énekes-táncos játékok a leányok körében népszerűbbek, a mozgásos vagy testedző, továbbá az értelemfejlesztő és szórakoztató játékok többsége a fiúk kezén összpontosul. Az énekes-táncos játékok összlétszáma aránylag kicsi, de ez a kevés játék az egyes évfolyamok játékkészletében gyakrabban előfordul. Ugyanezt észlelhetjük mindkét nem körében az értelemfejlesztő és szórakoztató játékokat illetően is. Abszolút értékben azonban mindannyiuk játékkészletében legtöbb a mozgásos vagy testedző, és legkevesebb az énekes-táncos játék.

És végül megfigyelhetjük az egyes évfolyamok, ill. korcsoportok játékkészletének mennyiségi alakulását: amint az természetes is, legtöbbet az iskolások, s köztük is a nyolc-tíz évesek játszanak. Ez a tény még szembeötlőbb, ha arra gondolunk, hogy e korcsoport életében még a mondókák és egyszerű játékok (1—370. j.) szerepe is nagy. Szorosan mögöttük következnek a tizenkét-tizenévesek, az egykori ismétlősök, majd a játék szerepe fokozatosan csökken a nagyobbak, a serdülők és az ifjak életében, de jelentőségét végképp nem veszíti el: ők a kötött népi játékkincs 14%-ának birtoklói. Míg a kisebbek játékkészlete főként testedző és énekes-táncos játékokból áll, a nagyoké többnyire értelemfejlesztő és szórakoztató jellegűekből. Mindez életkori sajátosságai és életkörülményeik függvénye.

A KÖTÖTT NÉPI JÁTÉKOK IDŐBELI TAGOLÓDÁSA, FORRÁSA ÉS HAGYOMÁNYOZÓDÁSA

Miben közös és miben eltérő az egymást követő nemzedékek játékkészlete? Milyen változások mentek végbe a kötött népi játékkincsben a századfordulótól napjainkig? Minek köszönhette fennmaradását az egyik játék, és miért tűnt el a másik? Milyen úton kerültek a faluba az újabb játékok?

Hogy mindezt tisztázhassam, adatközlőimet arról kellett kifaggatnom, hogy a 133 játéktípus közül melyeket és honnan ismerik, az ismert játékokat milyen gyakran játszották és mennyire kedvelték. Válaszaik egyes esetekben egybeestek, egyértelműen igenlőek voltak, más esetekben viszont eltértek egymástól. A nemzedékenkénti szabályos eltérésekből könnyű volt a játék adott időszakban való meglétére vagy hiányára következtetnem; ám sok esetben egy nemzedéken belül is megoszlottak a válaszok. Mi ennek az oka? A játék életében akkortájt bekövetkező változás? Vagy csak adatközlőim emlékezetének élő vagy kevésbé élő volta? Kénytelen voltam a megfelelő korosztályból újabb egyéneket kérdezni ki, igyekeztvén most már az újonnan megjelent játékok forrásaira is fényt deríteni. Mindezek után a játék ismeretére és gyakoriságára vonatkozó válaszokat a már megszokott felépítésű, de ezúttal tizéves korcsoportokat figyelembe vevő táblázatokba foglaltam, külön jelezve, hogy az évjárat tagjai általánosan vagy csak szórványosan ismerték-e a szóban forgó játékot, és emlékezetük szerint mennyire gyakran játszották azt.

És most lássuk a táblázatokat, és vessük össze az azokból kiolvasható tanulságokat a játékok életére vonatkozó más gyűjtött adatokkal:

Jelmagyarázat: = mindenki ismerte és gyakran játszott; (=) mindenki ismerte, de ritkábban játszották; (—) szórványosan ismerték, ritkábban játszották

sorszama	A játék kategóriája és elnevezése	Korcsoportok								
		4—10	11—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—
IV. Énekes táncos játékok										
<i>Párosok</i>										
532—534.	Malomszökés	=	=	=	=	=	=	=	=	=
535.	Süfüttyölés (Seprűzés, vettetőzés)	=	=	=	=	=	=	=	=	=
<i>Mozdulatutánzó</i>										
536.	Nyuszi ül a fűben	=	=	=	(=)	(=)	(—)	(—)		
537—538.	Gólya néni, hova sétál?	(—)	=	(—)	(—)	(=)			(—)	=
539.	Sárváron volt egy kápolna						(=)	(=)	(=)	(=)
540—541.	Fehér liliomszál	=	=	(—)	(—)	=	=	=	=	=
542.	Repülve jön egy madárka		=	(—)	(=)	(=)	(=)	(=)	=	=
<i>Párválasztók</i>										
543.	A pünkösdi rósza					=	=	=	=	
544.	Érik a meggyfa	=	(=)	(=)	(=)					
545.	Zöld fű, zöld fű	=	=	=	=	=	=	=	=	=
546.	Körben áll egy kislányka	=	=	=	=					
547.	Egyszer egy királyfi		(—)							
548—549.	Biborkáné (Danikáné) lánya	=	=	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
550.	Hol jársz, hova mész, nagy Erzsébet asszony?					=	=	(—)	(—)	
<i>Sétáló-menetelők</i>										
551.	A gazda rétre megy	=	=	(=)	(=)	(—)	(—)	(=)	=	=
552.	A Bándiné bakmacskája						(—)	(—)		
553.	Bújj, bújj, medve	(—)	(—)							
554.	Ég a gyertya, ég	=	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	=	=	=
555—556.	Csicseri borsó								=	=
557.	Dombon török a diót	=	=	=	=	=	=	=	=	=
558.	Kis kacsza fürdik	=	(=)	(=)	(=)	(=)	=	(=)	(=)	(=)
559.	Lánc, lánc, eszterlánc	=	=	=	=	=	=	=	=	=
560.	Süssünk, süssünk	(—)	=	(—)	(=)					
<i>Hidas-átbúvások</i>										
561—563.	Nyitskapuzás (Bújj, bújj, zöldág)	=	=	=	=	=	=	=	=	=
564.	János úr készül	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)			(—)	
565.	Bújj, bújj, medve		(—)	(—)	(—)					
Összesen:										
Mindenkinek ismerte, gyakran játszották		14	14	8	7	9	10	9	12	12
Mindenkinek ismerte, de ritkábban játszották			2	4	6	5	3	5	3	3
Szórványosan ismerték		4	5	7	6	3	4	3	3	
Összesen		18	21	19	19	17	17	17	18	15

Az énekes-táncos játékok mennyisége tehát csak kevéssé változott korcsoportonként és nemzedékenként. Számuk legkisebb az idősebbek, legnagyobb a legfiatalabbak s köztük is a tizenegy-húsz évesek körében. Ez természetes, hiszen ők a mai aktív játékkészlet birtokosai, ugyanakkor viszont játékméretük kis mértékben évfolyamonként el is tér, tekintve, hogy szorosan kötődik a tanítónők, óvónők személyéhez. A középkorúak viszonylag sok játékot ismernek, de állításuk szerint ritkábban játszották azokat. Eszerint az öregek játékkészlete aktívabb volt.

Az énekes-táncos játékok forrásait csak részben sikerült tisztáznom. A játékoknak csaknem 70%-át, 18 játékot már az első világháború előtt ismeretek, s közülük az 532—534, 535, 540, 545, 548, 550, 554, 558, 559, 561—563-as sz. játék emlékezet óta él, az 536, 537—539, 542, 543. sz. viszont iskolai közvetítéssel (többek közt Pünköshti Ilona, Schweizer Anna távolabbról, pl. Szeged vidékéről idekerült tanítónők útján) került be a faluba, az 551, 557. sz. játékot pedig a Budapestről hazatérő Gál Jula cselédleány honosította meg. A többi játék nagyobb részben az 1930-as, 1940-es években (544, 546, 560, 564, 565. j.), kis részben évtizedünkben (553. j.) iskolai közvetítéssel került a faluba, s végül az *Egyszer egy királyfi* balladát (547. j.) maguk a gyermekek alakították át körjátékká.

Az első világháború előtt ismert 18 játékból 13-at a mai gyermekek is ismernek, s közülük az 532—535, 545, 557, 559, 561—563 sz. minden nemzedék kedvelt, gyakran játszott közös kincse volt. Különösen szerették a *nyitskapuzást* (561—563. j.), melyről úgyszólván minden adatközlőm nosztalgiával emlékezett meg. Mindezek, a *Dombon törik a diót* (557. j.) kivételével, egyszersmind emlékezet óta ismert játékok is.

A mai gyermekek további öt gyakran játszott játéka közül (548, 551, 558, 536, 554. j.) hármát (548, 558, 551. j.) már nem minden korcsoport játszott gyakran, és két játékot (536, 554. j.) időközben egyesek el is felejtettek. Nyilvánvaló, hogy ezek is iskolai felújítás révén kerültek vissza az aktív játékkészletbe.

A később bekerült, általában iskolai közvetítésű játékokból kettő nyerte meg a gyermekek tetszését (544, 546. j.), mindkettőt ma is gyakran játsszák. A többi már csak szórványosan él és kerül sorra.

A felmérés eredményei tehát a feltett kérdésekre csak részben adnak választ. Láthatjuk, hogy az énekes-táncos játékok a játékkincs többé-kevésbé állandó, de ugyanakkor belsőleg változékony rétegét alkotják. A csupán egy emberöltőre kiterjedő emlékezet is egész sereg külső, főként iskolai közvetítésű játékról tud, és szépen példázza a műjátékok, tandalok (536, 537, 538, 539, 542, 546, 551, 557, 560. j.)¹⁶⁸ faluba kerülésének útját.

Sokkal nehezebb vállalkozás arra felelni, hogy minek köszönhette népszerűségét és fennmaradását az egyik játék, és miért merült feledésbe a másik. Még csak minőségi kiválasztódásról sem beszélhetünk, mert míg pl. a *Dombon törik a diót* (557. j.) műjátékot minden nemzedék ismerte és gyakran, kedvvel játszotta, az egyik legszebb népi játék, a *Fehér liliomszál* (540—541. j.) a második világháború körül csaknem feledésbe merült: fennmaradását csupán az iskolai újraközvetítésnek köszönheti. A gyermekek általában nem az egyes játékokhoz, hanem a játékok hagyományos felépítéséhez ragaszkodtak: ezért válthatta fel a párválasztó *A pünkösdi rózsát* (543. j.) a hasonló tartalmú *Érik a meggyfa* (544. j.) és *Körben áll egy kislányka* (546. j.), és ezért próbálták a szokványos játékok keretei közé illeszteni az *Egyszer egy*

királyfi (547. j.) balladát. Mindenesetre a játékok fennmaradásában mindenkor nagy szerepet játszottak a helybeli származású óvónők, tanítónők.

A népi játékok nagyobb népszerűségéről legfeljebb változataik árulkodnak. Nem lehet véletlen az, hogy a *Fehér liliomszálnak* (540—541. j.) két dallamát, a *Biborkáné lányának* (548—549. j.) két szöveg-, a *nyitskapuzásnak* pedig (561—563. j.) két térforma-változatát találtam. Ez utóbbi játék különösen szépen példázza a népi gyermekjátékok egyik jellemző sajátosságát, a változékonyságot.¹⁶⁹ Teljesebb, hat motívumból álló formájában csak kevesen, a legöregebbek játszották. A hatvan-hetven évesek már a *rostálás* motívumot kiejtettek belőle, és azt külön játékként játszották. Ugyanakkor egy másik játszóközösség tagjai a kezdő kapu alatt folyamatosan átbújtak, de újabbat nem alkottak (562. j.). Nem tudnak tehát az első változatban (561. j.) levő 3—6. motívumáról, vagyis a *rostálásról*, az *angyalok* és *ördögök vetelkedéséről* és az *ördögök kicsúfolásáról*. Az I. változathoz 1940 körül elmaradt a játékkezdő párbeszéd is. Míg a húszévesek évfolyama az I. változat 2—6. motívumát játszotta, addig a mai gyermekek csak a 2—3. motívumot, viszont ugyanők ismerik a II. változatot is. Emellett a kezdő kaput ők kétféleképpen, az előző nemzedékeknél tapasztalt módon, vagy szembefordulva, mindkét kezüket magasba lendítve és összefogva alkotják. Végül minden nemzedék ismerte a páros vonulósos térformájú *Bújj, bújj zöldágazást* (563. j.).

Az énekes-táncos játékok a második világháború óta hovatovább csak a kicsik körére szorítkoznak, s a játékkincs passzívabb rétegét képviselik.

A mozgásos vagy testedző, 68 típust számláló játékcsoport elemzése nagyrészt az előzőével azonos megállapításokhoz vezet. A csoportonkénti átlag 45 játék. A harmincévesnél fiatalabbak ennél több, átlag 48, a hatvanévesnél idősebb nemzedék pedig kevesebb, átlag 42 játékot ismer. Az egyes nemzedékeken belüli közismert játékok száma átlag 37, s ilyen szempontból lényegében sem gyarapodásról, sem szegényedésről nem beszélhetünk.

A játékcsoportban a legjelentősebb helyet a futó-kergetők alsocsoportja foglalja el, 17 játéktípussal, amelynek több mint fele (566, 569, 572, 577, 580, 582, 585, 589, 586. j.) emlékezet óta ismert és a legutóbbi kivételével mindig közkedvelt volt. Valamennyi közül minden időszakban legnépszerűbb a *cegapec* volt (577. j.).

A régi rétegnek csupán két játéka (578, 584. j.) merült feledésbe az 1920-as években, s ezek helyét újabb témás, ma igen népszerű, részben iskolai közvetítésű, részben más vidéki pajtásoktól megismert játékok (568, 587, 588. j.) vették át. A mai gyermekek játékkészletét egy saját újabb keletű alkotás, a *csikizés* (567. j.) gazdagítja, amelyhez az ötletet a közös játszóhely újabb gazdájának a neve adta. A futó-kergető játékok az iskolai közvetítésű *Kecske ment a kiskertbe* (583. j.) kivételével mind népszerűek. Erre vall az a tény is, hogy az alsocsoport 17 játékából 14 ma is az aktív készlet tagja, továbbá az, hogy ezek közül a *Hess ki, vess ki, libáim!*-nak (569—570. j.) két, a *hézásnak* (572—576. j.) négy, az *Elvesztettem zsebkendőmet*-nek (580—581. j.) két dallam- és két cselekményváltozatát találtam. Utóbbi külön érdekessége, hogy a játék eredetéről árulkodik: a fonó két nembéli fiataltsága a zsebkendőt csókért váltotta ki.

Nem kevésbé népszerűek az elbújásos játékok sem: ezért sorakozhattak az emlékezet óta ismert *budákolás* mellé újabb, kergetőzéssel kiegészült (590. j.) vagy témás (591, 592. j.) típusok. Ma valamennyi az aktív játékkészlet gazdagítja.

A játék		korcsoportok								
sorszáma	elnevezése	4—10	11—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—
		évesek								
V. Mozgásos vagy testedző játékok										
<i>Futó-kergetők</i>										
566.	Kergetőzés (Fogócskázás)	=	=	=	=	=	=	=	=	=
567.	Csíkizés	=	(=)	(—)						
568.	Sasozás (Ülüzés)	=	=	(—)	(=)	(=)				
569—570.	Hess ki, vess ki, libám! (Gyertek haza, libuskáim!)	=	=	=	=	=	=	=	=	=
571.	Érd utol, kakas, a tyúkot!	=	(—)	(—)						
572—576.	Héjázás (Mit keversz, te ülü!)	=	=	=	=	=	=	=	=	=
577.	Cegapecc (Hátulsó pár, előre fuss!)	=	=	=	=	=	=	=	=	=
578.	Túl a vízen van egy ház								(—)	=
579.	Tüzet viszek, ne lássátok!	=	=	=	=	=	=	=	=	=
580—581.	Elvesztettem zsebkenőmet	=	=	=	=	=	=	=	=	=
582.	Benn a bárány, künn a farkas, fuss!	=	=	=	=	=	=	=	=	=
583.	Kecske ment a kis-kertbe	(—)	(—)	(—)						
584.	Posztózás							(—)	=	=
585.	Üsd a harmadikat!	=	=	=	=	=	=	=	=	=
586.	Beültettem kiskertetemet	=	=	=	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	=
587.	Nyulak, ki a bokorból!	=	=	=	(—)	(—)				
588.	Mókusok, ki a házból!	=	=		(—)	(—)	(—)			
<i>Elbújásosok</i>										
589.	Budákolás (Bújócskázás)	=	=	=	=	=	=	=	=	=
590.	Ipicsapázás	=	=	=	=					
591.	Pisztolyozás	=	=							
592.	Rablózás	=	=	(=)						
<i>Szerepjátósok</i>										
593—594.	Posztózás (kenyerezés)	=	(—)	(—)	(—)	(—)				
595.	Virágnevezés	=	=	(=)	(=)	=	=	(=)	(=)	(=)
<i>Kézügyességek</i>										
596.	Ütögetős	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
597.	Bittykövezés		(—)	=	=	=	=	=	=	=
598—600.	Eresztgetés (Pénzezés, piculázás)	(—)	=	=	=	=	=	=	=	=
601.	Likbavetőzés	(—)	(=)	(—)	(—)	(—)	=	=	=	=
602.	Golyózás (gombozás)					(=)	(—)	(—)	(—)	
603.	Gombfoci	(—)	(—)	(—)						
604—605.	Bicskapapozás	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	=	=	=
606.	Kotázás					(—)	(—)	(=)	=	=

sorszám	A játék elnevezése	évesek								
		4—10	11—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—
607.	Skatulyázás (Pattogtatás)		(—)	(—)	(—)					
	<i>Ugró-szökellők</i>									
608—612.	Szökdösödés (Kockázás, emberezés)	=	=	=	=	=	=	=	=	=
613—614.	Szökökötelezés	=	=	=	(=)	(=)	(=)	=	=	=
	<i>Testgyakorlók, virtuskodók</i>									
615.	Talicskázás	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
616.	Dobol as	=	=	(=)	(=)	(=)	=	=	=	=
617.	Máktörés	=	=	(—)	(—)	(—)	=	=	=	=
618.	Kecskét ugrás (Bakfüttyözés)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
619.	Szénabuglya-kalonya				(—)	(—)	(—)	(—)		
620.	Kidobás							(—)		
621—629.	Virtuskodások					(—)	(—)	(—)	(—)	(—)
	<i>Küzdő-vetélkedők</i>									
630.	Lovasháború							(—)		
631.	Húzócska (Vettetőzés, vonatozás)	(—)	(—)	(—)	(—)	=	=	=	=	=
632.	Adj, király, katonát!	=	(—)	(—)	=	=	=	=	=	=
634.	Rucák-békák					(=)				
635.	Versenyző játék	(=)	(=)	(=)	(—)	(—)				
636—637.	Kelj fel, Jancsi!	=	=	(—)						
638—640.	Tréfás versengések	(=)	(=)	(=)						
	<i>Labdások</i>									
641.	Tisza, Duna, Dráva, Száva	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
642.	Kakaskázás (Loptázás)	=	=	=	=	=	=	=	=	=
643.	Tíz-tízezés	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	=		
644.	Célozás (Partizánózás)	=	=							
645.	Körben süntérezés	(—)	(—)	(—)	(—)					
646.	Országozás	=	=	=						
647.	Tüzelj, tüzelj!	=	=	=	=					
648.	Lovasdi (Lovazás)					=	=	=	=	=
649.	Loptaütős loptázás					=	=	=	=	=
650.	Süntérezés (Kutyázás)	=	=	=	(—)	(—)	(—)	=	=	=
651.	Búzösdi (Búzbefutás, búzbefutós labdázás)					=	=	=	=	=
652.	Cikkesés (Cikkesdi)				(—)	(—)	(—)	=	=	=
	<i>Botosok</i>									
653.	Rómázás		(=)	=	=	=	=	=	=	=
654.	Pittyezés							=	=	=
655.	Gúlázás							=	=	=
656—658.	Tekézés (Tegézés, pittyezés)							=	=	=
659.	Sztingázás		=	=			=	(—)		
660.	Tegézés			(—)	(=)	=	=	=	=	=

A játék sorszám	A játék elnevezése	Évesek								
		4—10	11—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—
661.	Disznózás (Malacozás)		(—)	=	=	=	=	=	=	=
662.	Karikázás			(=)	(=)	(=)	=	=	=	=
Mindenki ismerte, gyakran játszották		31	29	23	18	22	27	33	34	33
Mindenki ismerte, de ritkábban játszották		9	11	12	13	13	8	7	6	5
Szórványosan ismerték		5	10	14	12	11	7	7	3	1
Összesen		45	50	49	43	46	42	47	43	39

A két szerepjátzó játék közül az egyik (595. j.) minden nemzedék közös kincse, mely azonban az idők folyamán motívumaiban szegényedett, a másik viszont (593—594. j.) csak a mai gyermekek életében népszerű.

Ellentétes irányú tendenciát észlelünk, ha a kézügyességi játékokat vesszük szemügyre: ezek a *gombfoci* (603. j.) és a *skatulyázás* (607. j.) kivételével régi, hagyományozott, az idők körében kedvelt játékok, amelyek jelentősége az idők folyamán csökkent. 1930—1940 között — valószínű golyóhiány miatt — kimaradt a *golyózás* (602. j.); ekkortájt, a pástorkodás hanyatlásával egyidőben feledésbe merült a *kotázás* (606. j.), helyesebben egyes motívumai a *bicskapapozással* (604—605. j.) olvadtak össze. Utóbbi viszont napjainkban már szintén ritkán kerül sorra. Nemrégiben a lányok még kedvel *bittyköveztek* (597. j.), ma viszont ezt a játékot már nem ismerik. Talán legidőállóbbnak az *ütögetős* (596. j.) és a nyereszkedő játékok (598—601. j.) bizonyultak.

A *szökdösődés* időt álló öt változata (608—612. j.), továbbá a közismert *szökőkötelezés* (613—614. j.) arra vall, hogy az ugró-szökellő játékok a testező játékok egyik legkedveltebb csoportját alkotják.

Noha a testgyakorló játékok közül a 619, 620. sz. játékok kivételével valamennyi emlékezet óta fennmaradt, a játszás gyakorisága szempontjából ez a játékcsoport nem mérhető össze a futó-kergető vagy az ugró-szökellő játékokkal. Közöttük a kisebb fiúk *talicskázása* (615. j.), *dobolása* (616. j.), *kecskét ugrása* (618. j.) bizonyult a legidőállóbbnak, míg a nagyobbak virtuskodásait (621—629. j.) fölöslegessé tette az életforma átalakulása, a városi munkahely. Az első világháború előtt a katonaságnál tanult *kidobás* (620. j.) nem is tudott meghonosodni.

A küzdő-vetélkedő játékok alcsoportjából csupán a *húzocska* (631. j.) és az *Adj, király, katonát!* (632. j.) öröklődött nemzedékről nemzedékre, de már ezeket is egyes korcsoportok tagjai csak szórványosan ismerik. A második világháború idején bekerült tréfás versenyző játékot, a *Kelj fel, Jancsi!*-t. (636. j.) a gyermekek ma is kedvelik. Viszont az iskolai közvetítésű *Rucák-békák* (634. j.) rövid életűnek bizonyult, s a többnyire iskolai rendezvények alkalmával sorra kerülő tréfás versengéseket (638—640. j.) is csak ritkán, a tanítók kezdeményezésére gyakorolják.

A 12 labdás játék közül emlékezet óta hagyományozódott hét (641, 642, 648, 649, 650, 651, 652. j.), de ezekből egyszerűségénél fogva csak a dobókapó *kakaskázás* (642. j.) bizonyult minden nemzedék kedvelt közkincsének.

Mindig ismerték, de ritkábban játszották a *Tisza, Duna, Dráva, Száva* elnevezésű (641. j.) dobó-kapó játékot és a középnemzedék életében csaknem feledésbe merült *süntérezést* (650. j.), amit az utóbbi három korcsoport megint felkapott. Az idős nemzedék ifjúkorában nagyon kedvelt sportszerű labdaütős játékok (648, 649, 651, 652. j.) az életkörülmények megváltozása folytan merültek feledésbe. Ezek nagy térséget igénylő játékok voltak, melyeket főként a nyomáson, az erdei pusztákon pásztorkodás közben vagy vasárnap délután játszottak a serdülők és ifjak. A nyomást az 1930-as években felszántották, az erdei puszták java részét a második világháború után csemetékkel ültették be. Ráadásul a fiatalság sem pásztorkodik már, falujától távol tanul, vagy három váltásban dolgozik. Részben evvel, részben a csendesebb szórakozásformák (mozi, televízió) igénylésével függ össze az is, hogy a vasárnapi közös játszó, melyeknek egyikét, a *Hosszúkert* a labdázás különösen nagy jelentőségéért *Loptáskert*nek is neveztek, ma üresek. A gyermekek körében viszont a labdajátékok száma nem csökkent, mert az elfelejtettek helyébe újabbak: a 644, 646, 647. sz. játékok és a kevésbé közismert *Körben süntérezés* (645. j.) lépett. A régi játékok feledésbe merülését s az újak elterjedését részben a játékszer változása eredményezte. Amint a gumilabda megjelent, labdaütőre már nem volt szükség, anélkül viszont elképzelhetetlen a *loptaütős loptázás* (649. j.). Új gumilabdával viszont nagyszerűen lehet *tíz-tízezni* (643. j.).

Végül a labdás játékoknál ismertetett okok miatt ugyancsak a múltéinak tekinthetjük a minden bizonnyal nagy múltra visszatekintő botos játékokat (653—658, 660—662. j.), amelyeknek jelentősége a pásztorkodáshoz kötődött. Közülük ma már csak a *romázást* (653. j.), a *disznózást* (661. j.) és *sztingázást* (659. j.) játsszák. Utóbbi a két világháború között ismerték meg, s azóta ötletszerűen bukkant fel és tűnt el, hogy a mai gyermekeknek egyetlen kedvelt botos játékává váljon.

sorszama	A játék elnevezése	korcsoportok									
		4—10	11—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—	
		évesek									
VI. Értelmefejlesztő és szórakoztató játékok											
<i>Szembekötősök</i>											
663.	Bankázás	=	=	=	=	=	=	=	=	=	
664.	Erre csörög a dió, erre meg a mogyoró!	(—)	=	(—)	(—)	=	(—)	(—)	(—)	(—)	
665.	Szembekötösdi					(—)	(—)				
666.	Virágjáték	(—)	(=)	(=)							
667.	Szembekötös (Bankázás)	=	=	(=)	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	
668.	Ébredj, ébredj, medve koma!	=									
669.	Búzavirág-koszorú		(—)								
670.	Seggbálozás		(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	
<i>Rejtő-keresők és kitálások</i>											
671—674.	Kicsigyűrűzés	=	=	=	=	=	=	=	=	=	
675.	Hol az olló, komám-asszony?								=	=	

A játék		4—10	11—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—70	71—80	81—
sorszáma	elnevezése	évesek								
676.	Mennyország kulcsa, pokol kulcsa								(=)	=
677.	Csön-csön, gyűrű	=	=			(—)				
678.	Ki a mester a család- ban?	(—)	(—)	(—)	(—)					
679.	Szegényemberezés							(—)	(—)	
680.	Mesterségem címere <i>Zálogosok</i>	(=)	=			(—)				
681.	Húzd meg, ereszd meg!	=	=	=	=	=	=	=	=	=
682.	Repül a... repül a...	=	=	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
683.	Haragszom rád! (Fekete, fehér, igen, nem)	=	=	=	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	=
684.	Mit visz a kishajó?	=	=							
685.	Bornyúfarkazás (Mosogatórongyozás)	(—)	(—)	(=)	(—)	(—)				
686.	Békanyúzás <i>Beugratók, nevetteők</i>	(=)	(=)							
687—688.	Hidazás		(—)	(—)	(—)	(=)	(—)	=	=	
689—694.	Vizet eresztés			(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)
695—697.	Kormozás					(—)	(—)	(—)	(—)	(—)
698—699.	Beugrató játékok							(—)	(—)	
700.	Becsapós játék								(—)	
701.	Kaszálás <i>Büvészkedések, tréfás fogadások</i>							(=)	=	=
702—703.	Büvészkedések								(—)	(—)
704—706.	Fogadások <i>Párosok</i>		(—)	(—)	(—)	(—)	(—)	(—)		
707—708.	Csiporkázás				=	=	=	=	=	
709.	Szomszédozás				(—)	(—)	(—)	=	=	=
710.	Fordulj bolházás				(—)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)
711.	Párt választani <i>Társasjátékok, fejtörők</i>								(=)	=
712—714.	Kártyázás	=	=	=	=	=	=	=	=	=
715.	Malmozás	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	(=)	=	(=)	(=)
716—717.	Fejbenszámolósdik		(—)	(—)	(—)	(—)	(—)			
718.	Kenyerezés		=	=						
719.	Akasztófázás	=	=	=						
720.	Országozás		=	=	(—)	(—)				
Mindenki ismerte, gyakran ját- szották		11	14	8	5	6	5	8	9	10
Mindenki ismerte, de ritkábban játsszották		3	4	6	3	4	4	4	6	4
Szórványosan ismerték		4	6	6	12	13	10	8	9	5
Összesen		18	24	20	20	23	19	20	24	19

A 39 értelemfejlesztő és szórakoztató játéktípusból átlag 22 alkotást ismernek, de ezek közül az egyes nemzedékek tagjai sorában csupán átlag 13 közismert. Ezt a középértéket jóval meghaladja a tizenegy-húsz évesek, kevésbé a hetvenegy éven felüliek játékismerete, a középnemzedéké viszont jóval alatta marad. Mi ennek az oka?

Leginkább talán az, hogy az életforma átalakulása ezt a műfaji alcsoportot érintette a leginkább: a különjáró pásztorkodás, a fonók és a farsangi alakoskodások megszűnésével párhuzamosan a második világháborúig jórészt feledésbe merültek az ezek során játszott páros (707—711. j.), beugrató (687—701. j.), bűvészkedő (702—703. j.) játékok és a fogadások (704—706. j.). A 687—706. sz. játékok jellegüknél fogva eleve nem voltak közismertek: társas összejövetelen ki-ki újdonsággal igyekezett kirukkolni. Részben ezért van az, hogy e játéktípusok általában megszakításokkal, változó variánsaik révén hagyományozódtak.

Mindezek mellett az értelemfejlesztő és szórakoztató játékok sorában találunk több, minden nemzedék életét egyformán színessé tevő játékot, mint amilyen a mindenkor rendkívül népszerű, speciális alkalmakhoz kevésbé szorosán kapcsolódó *bankázás* (663. j.), *kicsigyűrűzés* (671. j.), *Húzd meg, ereszd meg!* (681. j.) és *kártyázás* (712. j.), valamint az ezekhez hasonló tartalmú, de olykor ritkábban játszott *szembekötős* (667. j.), *seggbálozás* (670. j.), a zálogos *Repül a... repül a ...* (682. j.), *Haragszom rád* (683. j.), továbbá a gondolkodást fejlesztő *malmozás* (715. j.). E típusok megterheltsége nem csökkent, hanem az egyes játékok cserélődése révén azonos maradt; a 665. szembekötős helyébe a 666. sz. játék lépett, a rejtő-kereső 675, 676, 679. sz. játékok helyét pedig a 677, 678, 680. sz. foglalta el. A zálogosok esetében is nőtt a játékok száma. Erre vall a *Mit játszódjunk?* mondóka játékká alakítása is (686. j.).

E csoport forrásait kutatva 16 olyan játékot találtam (663, 664, 667, 670, 671, 675, 681, 682, 689, 695, 704, 707, 109, 710, 712, 715. j.), amelyet emlékezet óta ismernek. Már az első világháború előtt bekerült további 8 játék (676, 683, 687, 698, 700, 701, 702, 711. j.). Ezek közül kettőt Gál Jula, a már említett cselédlány Budapestről hozott (683, 711. j.). Iskolai közvetítés révén ismerték meg a második világháború előtt a 677, 680, 685. sz. játékokat, azután pedig a 668, 684. számúakat. Ezek a továbbiakban hagyományos úton is továbbterjedtek. Az oktatók több forrásból merítenek: részben a saját kiskorukban divatos, de időközben feledésbe merült játékokat újítják fel, amint azt Opráné Tóth Gizella a *Mesterségem címerével* (680. j.) tette, vagy más vidéki gyermekektől tanulnak meg egy-egy eddig ismeretlen játékot: így például szintén Opráné az 1950-es években pionírtáborban más gyermekektől tanulta a *Virágjátékot* (666. j.), majd megtanította azt eszternelki tanítványainak is. Végül a más vidéki pajtásoktól maguk a gyermekek is tanultak újabb játékokat (718, 719, 720. j.). Ennek köszönhető az, hogy a VI. műfaji alcsoport mennyiségileg nem szegényedett, sőt a napjainkban minden más játéknál népszerűbb társas fejtörő játékok jóvoltából ma ez a kötött népi játékkincs legaktívabb rétege.

*

Milyen végső következtetéseket sugallnak az előbbi táblázatok *összesen* rovatai, ha azokból kiszámítjuk a IV—VI. műfaji alcsoport játékaiknak nemzedékenkénti átlagértékeit, vagy más szóval az 1, 2, 3. (fiatal, középkorú, idős) nemzedékek átlagos játékkészletének, továbbá gyakori játékaiknak átlagos mennyiségét, s mindezeket összevetjük egymással, valamint a megfelelő műfaji alcsoportba tartozó játékok összességével, az alábbi táblázat szerint:

Az ismert játékok mennyisége nemzedékenként												
Műfaji alcsoport	Számban			A műfaji alcsoport egészéhez viszonyított %-os arányban			Ebből gyakori és kedvelt					
							Számban			az ismert játékokhoz viszonyított %-os arányban		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
	nemzedék			nemzedék			nemzedék			nemzedék		
IV. Énekes-táncos játékok	19	18	17	73	69	65	12	9	11	63	50	55
V. Mozgásos vagy testedző játékok	48	44	42	71	65	62	28	22	33	58	50	78
VI. Értelemfejlesztő és szórakoztató játékok	21	21	21	54	54	54	11	5	9	52	24	43
A kötött népi játékok mennyisége												
Összesen:	88	83	80	66%	62%	60%	51	36	53	59%	43%	66%

E táblázatból kiolvasható a IV—VI. műfaji alcsoport nemzedékenkénti eltérő megterheltségi szintje: míg az idősebbek főként a mozgásos vagy testedző játékokat (köztük a botos, bicskás és sportszerű labdás játékokat) játszották gyakrabban, addig a fiatalok az énekes-táncos, továbbá az értelemfejlesztő és szórakoztató játékokat kedvelik.

Nemzedékenként átlag 84 kötött népi játékot ismernek.

Az idősek játékkészlete minden más nemzedékénél kisebbnek, de ugyanakkor aktívabbnak tűnik. A különbség mennyiségileg nem nagy, és részben az emlékezet számlájára írható: az Öregek el is felejtettek egy-két kevésbé népszerű játékot, és főleg arra emlékeznek, amit gyakran játszottak. Ugyanakkor a fiatalok játékkészlete szám szerint valamivel nagyobb, mint az apáiké, nagyapáiké, de kevésbé aktív, s ezt a lemaradást jórészt kiegyenlíti a nem népi eredetű játékaik (*volizás*, futbalozás, sakkozás, dominózás) gyakori sorrakerülése.

Az ifjú nemzedék tehát ma is sokat játszik, és a kötött népi játékkincsnek elég nagy hányadát, kétharmadát ismeri.

A végső tanulságok levonásához pedig szolgáljon kiindulópontként a játékkincs időbeli megoszlását szemléltető táblázat:

A kötött népi játékok gazdagodásának időrendje	A kötött népi játékok mennyiségi megoszlása					
	összesen		ebből			elfelejtett játékok száma
	Szám	%	a ma ismert játékok száma gyakoriságuk függvényében			
			=	(=)	(—)	
Az első világháború előtti játékok	89	67	37	9	7	36
Az 1920-as években tanult játékok	6	4,3	1	1	2	2
Az 1930-as években tanult játékok	12	9	9	1	1	1
Az 1940-es években tanult játékok	6	4,3	1	—	3	2
Az 1950-es években tanult játékok	6	4,4	2	1	3	—
Az 1960-as években tanult játékok	9	7	5	1	3	—
Az 1970-es években tanult játékok	5	4	1	1	3	—
Összesen: számban	133	100	56	14	22	41
százalékban			42%	11%	16%	31%

A kötött népi játékoknak kétharmada, 89 alkotás az első világháború előtti, jórészt hagyományból ismert örökség. 70 játék folyamatos hagyományozódás, ill. kisebb mértékben iskolai felújítás révén a mai napig fennmaradt. A feledésbe merült alkotások utánpótlásáról elsősorban a tantestület gondoskodott, de tanultak új játékokat más vidéki pajtásaiktól maguk a gyermekek is. A külső forrásból a játékkincsbe néhány idegen dallamra vagy műzenére költött, mesterkéltszövegű műjáték is bekerült, köztük legutóbb más nyelvek is. A mai nevelők tudatosan tehetik jóvá, amit elődjeik tudatlanul elrontottak: a tiszta forrás, a népi játékok gazdag tárháza felé számos kiadvány elvezeti. A többi az idő, az élet dolga. Az esztelneki mélyfúrás szerint az aggodalom csak kevésbé indokolt.

ÖSSZEGEZÉS

A gyermek személyiségét formáló tényezők: vagyis az öröklött tulajdonságok és környezeti hatások közül az utóbbiakat vizsgáltam, hisz ezek együttese alakítja sajátossá a közösség kultúráját is. E meghatározó jelleg kialakításában már a táji, természeti feltételeknek: éghajlati, domborzati, talaji és életföldrajzi adottságoknak is megvan a jól meghatározott szerepük, lévén hogy keretül szolgálnak az élet egésze számára, és hatással vannak a foglalkozások megválasztására, az életmódra, az egész népi tárgyi világra, sőt nemiképp az illető közösség szellemi kultúrájára és magatartási formáira is. Mindezt még határozottabban befolyásolják a gazdasági és társadalmi viszonyok: a gazdálkodás jellege, a termelőerők fejlettségi foka, a tulajdonviszonyok; utóbbiak egyes történeti tényezőkkel karöltve a társadalmi rétegződés alapját s azzal párhuzamosan a műveltségjavak közösségen belüli rétegzettségét is eredményezik.

Esztelneken a XX. század elején a gyermekek nehéz gondokkal küszködő, szegény, de egykori szabad székely rangjára büszke közösségbe születtek bele. Az erdő koszorúzta falu lakói a havasok szénafüvéből és fájából éltek; állatokat tartottak és erdőltek, na meg a sovány földből igyekeztek néha emberfeletti erőfeszítések árán és technológiai újítások bevezetésével a maximumot kicsikarni. Akiket apróbb birtokuk nem tartott el, idegenben kerestek munkát, vagy a betelepült tőkés erdőkitermelők szolgálatába szegődtek.

A szegénység okán és a külső hatások nyomán a század első felében hagyományos tárgyi és szellemi műveltségjavaik rohamos fogyatkozásnak indultak és mindinkább polgárral cserélődtek fel. Ez a folyamat az idegenben járt-kelt, szegényebb rétegnél volt gyorsabb, legalábbis hagyományos tárgykészletüket hosszabb ideig megőrizték a módosabb gazdák. Századunk elejére azonban már az ő házaikból is eltűntek a bokályok, színes varrottások, vett ágycsok; a népi kultúra elszíntelenedett, a közösség korábbi esztétikai igényeinek már sem a lakásban, sem a viseletben nem maradt nyoma. Beérték a szigorúan nélkülözhetetlennel, kedvükből, energiájukból nem futotta többre. Mentalitásukba is újabb polgári elemek férkőztek be, mint amilyen a születéskorlátozás. Az önfenntartás — a mindennapi kenyérük előteremtésének, gazdaságuk állandó fejlesztésének — mindenkor kérlelhetetlen parancsa viszont értékrendjükben továbbra is az edzett, dolgozó, küzdeni tudó, külsőségeiben egyszerű, magatartásában közösségi embertípust emelte eszményi magaslatra.

Miképpen formálódott felnőtté a vázolt környezeti feltételek és elvárások hatására, azok közepette az esztelneki gyermek? Hogyan ismerte meg és vette birtokba a kultúra hagyományos értékeit, a társadalomba illeszkedés szabályait?

A környező természethez szoros szálak fűzték, közvetlenebbek, mint bármelyik városi társát, hisz gyermekével jelentős idejét a szabadban töltötte, ott játszott, ott dolgozott, onnan merített gazdag élményanyagot, s ezer szállal kötötte oda a maga és elődei tapasztalatait sűrítő ismerettára is. Innen fakad az esztelniek, mint általában a falusi emberek, szemlélődő természete, amelyről rendkívül színes, képszerű beszédstílusuk is árulkodik.

A falu társadalmához, annak műveltségéhez a családon keresztül vezetett az út: a gyermek kiskorban alig érintkezett idegennel, a dajkája legtöbb he-

lyen nagyobb testvére, nagymama volt, s a szülői ház maradt a nevelés központja később, a kör kitágulásakor is. Ez nyújtott védelmet, ez sugárzott melegséget — mely a személyiség harmonikus fejlődésének már csecsemőkorban is fontos feltétele —, itt tanulta meg eszmélkedése pillanatától, hogy az élet örökös, fáradhatatlan küzdelem, mely ritmusával hol elfeledteti, hol meg hangsúlyozza a bajt, nehézséget, és hogy e küzdelemben ereje, tehetsége szerint minden családtagnak, tehát neki is részt kell vállalnia. Otthon ismerte meg a hétköznapi és ünnepek tárgykészletét, otthon ízlelgette az anyanyelvet, a népköltészet ritmusát. A feltárolt világ a népi műveltség sajátos belső törvényszerűségeitől meghatározottan eleve rétegzett volt, jól megfér benne az ősi maradvány és az újabb képződmény, a kezdetlegesebb és kiműveltebb, a misztikus és racionális. A régebbi és újabb kulturális elemeket, javakat különböző generációkhoz tartozó nevelői révén ismerte meg. A nagymama, akinek inkább volt ideje foglalkozni a kicsivel, negyedszázaddal korábbi életvitel modelljét, szellemi javait adta tovább, míg a szolgálásból nemrég hazatért szülők vagy nagyobb testvérek idegenből hozott népi alkotásokkal gazdagított, de egyben fel is hígított és polgári elemekkel feltöltött kultúrát közvetítettek. Ez indokolja a helyi örökség megszakításokkal történő hagyományozódását, és részben ennek köszönhető a felnőttekénél egyszerűbb, archaikusabb gyermekcultúra kialakulása is. Ez utóbbinak egy másik, funkcionális oka is van. A gyermek testi-lelki zsengése folytán nem asszimilálhatta egyszerre a felnőttek műveltségét a maga teljességében: azt szükségleteihez, fejlettségéhez igazított sajátos, külön javakon át közelítette meg: a csecsemőnek és kisgyermeknek nem igényes viselet kellett, hanem pelenka és egyszerű, házilag is megvarrható, könnyen kezelhető, egybeszabott *köntöske* vagy *macskanadrág*. A meg amúgy is otthon ülőnek csizma helyett megtette a *posztópapucska* is. Elfoglalt vagy fáradt anyjának fontos volt, hogy ne kelljen mindjárt ölbe kapnia a síró csecsemőt, hogy elcsitíthassa úgy is, ha csak lábával nyomogatja a bölcső talpát, vagy gyengéden lendít egyet a függő bölcső lábán. Napközben nem foglalt helyet a karikás ágy, s keveset az összecuszkható padágy, éjszakára mégis négy apróságnak biztosított nyughelyet. A különös tiszteletben álló nagy asztalt nem szentségteleníthette meg a még civilizáltan enni nem tudó gyermek, de különben sem érte volna fel.

A nevelők a gyermek életkori sajátosságaihoz igazodtak akkor is, amikor szótagisméttel képzett gyermeknyelvi szavakkal vezették be az anyanyelv birodalmába, ritmikus mondókákkal a költészetbe; érzékszervi tapasztalásait, figyelmét fejlesztő, mozgásigényét, fantáziáló hajlamát kielégítő játszódásokkal, mechanikus játékokkal tanították, szórakoztatták, s ezáltal a környező világról, annak tárgyairól, élőlényeiről kialakított képzetét gazdagították, őt magát pedig célszerű cselekvésre szoktatták. Utánzás ösztönének fejlesztése végett játékot, majd valóságos, de az ő méreteihez kicsinyített munkaeszközöket adtak a kezébe, s nemcsak engedték, hogy belekóstoljon a munkába, hanem megbízták, sőt dicsérő szavakkal fokozták is buzgalmát.

A gyermek így zökkenőmentesen, észrevétlenül nőtt bele a felnőttek műveltségébe. Kinötte a bölcsőt, pelenkát és a dajkarímet, aztán a gyermekágyat és macskanadrágot, megkapta az első felnőttekéhez hasonlító szoknyát, harisnyát, elleste az egyszerűbb, majd bonyolultabb munkák fogásait. Csupán ki kellett igazítani téves mozdulatait, a szülei máris igényt tarthattak rá, hogy képességeinek megfelelően, önállóan dolgozzon, máris büntették a tökéletlenségért, lustaságért, csavargásért, de teljesítményéhez mérten már felnőttként

kezdték bánni vele. Eszerint kapott helyet a nagy asztal mellett, eszerint hagyták jóvá, hogy a felnőttek csendes beszélgetésein jelen maradjon (korábban kiküldték, ha vendég jött), avatták bele az élet problémáiba, biztosították a jogát az ünnepi népszokásokon való részvételben.

Kulturálódásával szorosan egybefonódó társadalmosodását¹⁷¹ az életciklusonként — korcsoportonként — újrászerveződő gyermekközösségekben való folyamatos részvétele könnyítette meg. Ezek a felnőttek társadalmának a mintájára alakultak: megvoltak a vezető egyéniségei és háttérbe szorítottjai, elvárásai, az igazságszolgáltatása — de egyszersmind spontánabbak voltak, és más volt a rendeltetésük és műveltségalapjuk is.

A gyermektársadalom létének értelme a játék volt, ami egyet jelentett a gyermekköltészet alkotásainak hagyományozásával, ez a költészet pedig a felnőttek szellemi műveltségének számos, távolról szemlélt, tehát megértett és meg nem értett töredékét ötvözi egybe. „Van itt — írja Kálmány Lajos — az egyszerű rímes soroktól s altatóktól egész a ballada töredékéig minden ágából a népköltésnek s az életben előforduló cselekedeteknek. Csupa utánzás az egész, de egyszersmind mentő is. A pogány szertartásokat a nagyok elfelejtették, mert tiltva volt végezni, gyakorolni, a gyermekek eltanulták, s fenntartották töredékekben. Szájról szájra adták egymásnak a dalt, eltanulták egymástól a cselekvényeket, s játszottak, senkitől sem őrizve ellen, hogy mit. Hiszen csak gyermekjáték az egész!... Így van ez ma is: a gyermek miséz, lakodalmaz, temet és a többi, ellesi a szertartást, szavakat:

Gonpodi pamilló
Szárak kinyér vakaró!

érthetetlen előtte, csúfolódóvá alakította ...

Hát a leggyönyörűbb balladatöredékek hol vannak? itt: a gyermekjátékokban ... Nem bírták végig megtanulni, kikaptak az egészből egypár sort, mint a szél a magot, s beleültették, beleoltották abba az ágába a népköltészetnek, melyet gyermekjátéknak mondanak.

Nagyon is ágas-bogas fa ez a népköltés fája: ágai egymásra keresztül-kasul nyölnek, de annyi ága sehol sem találkozik, jön egybe, mint itt: a gyermekjátékoknál; ezért mondtam ezt az ágat valóságos tárháznak, ha szél éri, tördeli a népköltés valamely ágát, addig hajlik jobbra-balra, míg erre az ágra borul, a gyermekjátékféle ágra, ebbe aztán beleforr, ezért valóságos menedék.¹⁷²

E gazdag tárház éltetője, maga a játszótevékenység a gyermek számára nem pusztán önfeledt, üdítő szórakozás, hanem az életre való felkészülés egyik módja, művészi hajlamainak kibontakoztatója, társadalomba illeszkedésének tanuló iskolája volt. Alkalom, mely során a gyermekközösség, saját érdekei védelmében, saját igazságérzete nevében várta el tagjaitól ugyanazt a fegyelmet, melyet otthon nevelői is megköveteltek tőle. Ilyen előkészület után nem volt már nehéz a párválasztás intézményeit fenntartó ifjú társadalomban, majd a felelősségteljes felnőttek közösségében sem helyt állni, az erkölcsi eszményeknek megfelelni, melyekre a vidámság és lelki rugalmasság ráadás volt csupán.

Láthattuk tehát, hogy a felnőttek világát a gyermek a maga külön műveltségén keresztül közelítette meg, s ez, hordozói fizikai fejlettségének szintjéhez illően, spontán és egyszerű volt, utánzása hajlamából következően viszont a felnőttekéhez hasonlított, s éppen e hasonlóság tette lehetővé, hogy közvetít-

sen a két nemzedék között. Tekintve, hogy e műveltség részint az idősebbektől, rendszerint egyenesen nagyanyáról unokára hagyományozódott, részint pedig emberöltők hosszú során át közvetlenül és folytonosan gyerekről gyerekekre szállt, sok régi, archaikus, kezdetleges műveltségelemet megőrzött. Menedék volt a szellemi kincsek mellett a tárgyi világ számára is. A pár év alatt tovaröppenő gyermekkor felvillantotta a műveltség sok évezredes fejlődési útjának egyes állomásait: az ősidőket, amikor az emberek még földről vagy ölbe vett tálból, a tűzhely mellett falatoztak, azt a sokszázados állapotot, mely során alacsony asztalkára került a közös tál, míg mai méretűre nőttek a bútorok, köztük az asztal is. Valóságos vadász- és harci eszköz emléket őriz a játéknyíl, a gyűjtögető-zsákmányoló életmód valamikori jelentőségét idézik a vadon nőtt gyermekcsemegék, akárcsak a primitív eszközökkel kifogott halak, csapdába ejtett madarak, a pásztorkodás képzetéhez fűződik a *Hess ki, vess ki, libáim!* játék, a párválasztás, a lakodalmi szertartás rég tovatűnt mozzanataihoz a több énekes-táncos körjáték. A korszerűtlenné, túlhaladottá váló műveltségelemek úgy szálltak alá a gyermekvilágba, hogy hidat verjenek, amin a felnövekvő nemzedék a korszerűbbet megközelíthesse, azért, hogy megkönynyítsék a nevelők és nevelkedők dolgát, hogy szemléltessék az emberöltők során mindig csiszolódó, az életkörülményekhez mindig jobban, az adott korban legjobban hozzásimított s épp ezért a közösség számára kötelező életforma és anyagi műveltség kialakulásának útját, sugallják az elsajátításának módját.

Lám, miért válhatott a kívülről jövő oktatás helyett a játszva utánzás, gyakorlás és tapasztalás, tehát a belenevelődés a paraszti nevelés egyetlen lehetséges és járható útjává, és miért válhatott a munkát mindenek fölé helyező társadalomban olyan közvetlenné természet és ember, gyermek és felnőtt viszonya. Törvényszerűség mindez; „a földművelő, falusi élet mindenütt való azonosságából”¹⁷³ következik; ezért tapasztalhatott hasonlót a kalotaszegi Nyárszón Kresz Mária,¹⁷⁴ a németországi falvakban Dietz, Günther és Ploss.¹⁷⁵ Hasonlót, de mégis különbözőt, hisz a törvényszerűségek mindig meghatározott térben és időben munkálnak; a körülmények pedig egyedi színhatásokat eredményeznek.

Színhelyünk volt: egy erdélyi viszonylatban korán polgárosuló háromszéki falu; időpontunk: a XX. század.

JÁTÉKKINCS

„A játék a gyermek útja annak a világnak a megismeréséhez, amelyben él, és amelyet továbbalakítani hivatott.”¹

I. DAJKARÍMEK, MONDÓKÁK, DALOCSKÁK

A ritmus születésünk pillanatától kellemes élmények forrása. A csecsemő életrendje szabályos lüktetéséből környezete gondoskodását érzékeli, az altatódal zsongásából pedig a feléje áradó szeretetet érzi meg. A felnőttek hozzá intézett mondókái, dalocskái már akkor lebilincselik, amikor még nem ismeri a szavak jelentését. A zeneiség a gyermeket egyre inkább szabályos mozgásra készíti, s ezáltal izomzata megerősödését segíti, élményhozó voltával pedig értelme nyiladozásához járul hozzá. E mondókák, dalocskák révén játékosan ismeri, figyeli meg önmagát, környezetét, és nagyobb korban ezek is segítségére vannak az alkalmazkodni tanulásban, a társadalomba való beilleszkedésben.

FELNŐTTEK JÁTÉKAI ÖLBELI GYERMEKEKKEL

Szülei, nagyszülei és testvérei jóvoltából a gyermek már kisded korában megismerkedik a társas együttjátszás élményével. A felnőttek dallamos vagy ritmikus mondókákkal ringatják álomba, derítik mosolyra, tanítják tagjainak használatára.

ALTATÓK

Az édesanya a lábával nyomogatta a bölcső talpát vagy huzigálta a rákötött madzagot, és közben az alábbi dalok valamelyikét énekelgette:

1a.

♩ = 100

Ten-te, ba-ba, ten-te, Itt van már az es-te.

♩ = 104

Csil-la-gok az é-gen, kö-szongetnek szé-pen.²

1b.

♩ = 96

Ten-te, ba-ba, ten - te, Itt van már az es - te.

Kacsingat-nak szé - pen,
Csilla-gok az é - gen.³

2

Tente, baba, tente,
Itt van már az este.
Jó anyácskád ringat,
Dalocskával altat.⁴

3

Tente, baba, tente,
Aludj, szívem szentje.
Tente, baba, párnára,
Kicsi kutya szalmára.

4

Tente, baba, tente,
Aludj, szépen csendbe,
Hunyd be a szemedet
Álmodjál szépeket!

5

Tente, baba, tente,
Itt a naplemente.
Álmodj tejről, vajról,
Tejfölös kenyérről!

6

Tente, baba, tente,
Itt a naplemente.
Aludjál, te csacska,
Hosszúszőrű macska!

Kérlek hát alásan,
Aludjál babásan.
Álmodj tejről, vajról,
Cinegesóhajról,
Fél tucat egérről!
Tente, baba, tente,
Itt a naplemente.

7

Az 1b. j. dallamára:

Aludj, ingó-bingó.
Piciny virágbimbó!
Majd felkölt a hajnal,
Fülemüledallal.

8

Hajta beli,
Kucu beli,
Kutyasággal
Vagyon teli.

9

Mikor újszülött volt a háznál, akkor hangzott el az alábbi altató mondóka is:

Jó, hogy lettél, jó, hogy vagy,
Nem kell nekem dolgozzak.
Aludj, aludj, aludjál,
Szép álmokat álmodjál!

10

Meseszerű altató:

Egyszer egy időben,
A nagy bükkerdőben
Gilice nem alszik,
Sírása elhallszik.
Gilice megunja,
A szemét behunyja,
Sírása nem hallszik.
Csendesedjél te is,
Haja, haja, kedves!

CSITÍTÓK, VIGASZTALÓK

A síró kicsit édesanyja mondókával próbálja elhallgattatni: farkassal, ördöggel ijesztgeti, de hogy a védelmet is érezze, el is bújtatja, feje búbjáig betakarja előlük, vagy ígérettel csitítgatja:

11

Hallgass!
Megeszen a farkas!

12

Kisgyermekem, hallgass el.
Jó az ördög seprűvel!
Téged bizony el nem rak,
Úgy elbússz, hogy meg nem kap.

13

Ne sírj, ne sírj, kicsikém,
Mejünk, mejünk tájba!

14

A kis szepegő fejét két tenyerük közé véve, gyöngéden jobbra-balra ingatják:

Szita-szita, sűrű szita,
Ma szítálok, holnap sütök,
Neked egy kis cipót sütök;
Mevajazom, megszírozom,
Mégis neked adom.

15

Fakakas, bújj a likba, ott hallgass!
Kata, Kata, két garas
Neked adom, csak hallgass!

16

A csitítás néha rövid mesével ért fel:

1. Csitt, csitt, kedvesem,
Aki rossz lesz, megverem!
Aki nem sír, nem kiáltoz,
Annak angyal kis kertét hoz.
Lesz benne egy szép, de szép fa,
Minden ágán aranyalma.
Hát még mi lesz? Mi bizony?
Hogyha nem sírsz, megmondom!

2. Kis fészek meg kis madár,
Kék a lába, zöld a szárnya.
Azt éneкли csengő hangon,
Hallgassál el, kisangyalom,
Csendben légy, te kicsike!⁵

CIRÓGATÓK CSIKLANDOZÓK

A kicsi csecsemőt sokszor *megédikélik*: beleborzolnak a hajába, megsimítják a homlokát, lecsukják két szemét, összefogják a kis száját, majd az orrán egyet csavarintanak. Eközben mondják:

17

A házat kiseperjük,
A port letöröljük,
A zsalukátéreteket behúzzuk,
Az ajtót bétesszük,
A kulcon egyet csavarintunk.

18

Sepergetünk, szellőztetünk,
Szellőztetés után az ajtót betesszük, bezárjuk,
S a kulcon egyet csavarintunk.

19

Sepergetünk,
Mosogatunk,
Port törülünk,
S az ablakot becsukjuk.

Máskor a cirógatást tréfás mozdulatok követik: a felnőtt széthúzogatja vagy összenyomogatja a kisbaba száját, hogy az hol tátogtasson, hol meg csücsörítsen vele, majd a keze élét vízszintesen elhúzza az ádámcsutkáján. Végül mutató- és nagyujjával lesétál a mellén a hasáig, majd hirtelen visszafordulva megcsiklandozza a nyakát:

20

Sűrű erdő, kopac mező,
Pillogtató, szortyogtató,
Tátogtató, gégevágó!⁶

21

Sűrű erdő, kopac mező,
Pillogtató, szortyogtató,
Gégevágó.

Itt lemegyen, itt megáll,
Itt a kulacs, itt igyál!

22

Ha álmos, és mégis ébren akarják tartani, megcirógatják a haját, arcát, vállát, majd ismét beletúrnak a hajába. Az ilyenkor szokásos mondókát a nagyobb gyermekek főzőcskéző játékok során is mondogatják:

Ciróka, miróka,
Mit főztél, apóka?
Tejeskávét, anyóka.

A vállát, nyakát, karját csiklandozzák:

23

Mászik a bogár, mászik,
Csik, csik, csik.

24

Egerem, bogaram,
Csik, csik, csik.

UJJKIOLVASÓK

A felnőtt vagy nagyobb gyermek sorra megfogja az ujjacskáit, mindenikhez egy-egy tréfás megjegyzést fűzve.

Kezdheti a mutatóujján, s ez esetben utolsónak visszaugrik a hüvelykujjra:

25

Ez elment vadászni,
Ez meglőtte,
Ez hazavitte,
Ez megsütte,
S ez mind megette, azért ilyen kövér.⁷

Gyakrabban azonban természetes sorrendben számolja ki a hüvelyk-, mutató-, nagy-, gyűrűs- és kisujjat:

26

Ez elment vadászni,
Ez meglőtte,
Ez hazavitte,
Ez megsütte,
Ez megette, s mégis kicsikén maradt.

Néha tenyéricsiklandozás előzi meg az ujjkiolvasást:

Van egy kertecske,
Közepibe nyulacska.
Ez meglátta,
Ez meglőtte,
Ez megfőzte,
Ez megette,
S ennek nem maradt semmi,
Azért maradt kicsike.

28

Ezek elmentek meggyet lopni.
Ez felmászott,
Ez megrázta,
Ez felszedte és megette,
És ennek semmi sem maradt.⁸

TENYÉRBEMUTATÓK

29

Mutatóujjakkal a kisbaba tenyerébe böknek:

Itt csücsülnek a madárkák,
Itt, itt, itt!

30

Mikor a kicsi megismeri a mondókát, az alábbi kérdésre már maga mutat a saját tenyerébe:

Hol csücsülnek a kis madárkák?

31

Máskor köröznek a tenyerében, majd mutató- és nagyujjakkal felszaladnak a karján. Végül megcsiklandozzák a nyakát:

Kerekecske, dombocska,
Ide fut a nyulacska!⁹

CSIPKEDŐK

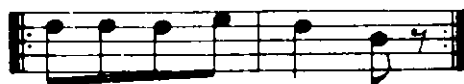
Kedves játék a *csip-csip, csóka*: nemcsak a kisbabával játsszák, hanem a nagyobb gyermekek egymás közt is: mutató- és nagyujjuk közé csípi egymás keze fején a bőrt, és kezüket az ének ritmusára fel-le himbálják. A *hess!* szóra legyezni kezdik egymást:

32

♩ = 84

Csip-csip, csó-ka,
vak var - júcs-ka, Komámasszony ké-re-ti a sze-ke-rét!

Nem ad-ha-tom o - da,
tyú-kok ül- nek raj - ta. Hess!¹⁰

33a.

Mint annyi más ölbeli gyermekkel játszott játék, gyakran a csipkedő is csiklandozással társul:

♩ = 104

Csi - pi - csó - ka,
vak var - júcs - ka.
Jó volt - e a
kis - fi - úcs - ka?
Ha jó volt a
kis - fi - úcs - ka,
Ne csipd meg, te
vak var - júcs - ka!¹¹

Ha rossz volt a kisfiússka,
Csipd meg, csipd meg, vak varjúcska!

33b.

♩ = 104

Csip-csip, csó - ka, vak var - júcs-ka!¹²
vak var - júcs - ka,
Jó volt - e a
kis - fi - úcs - ka?
Ha jó volt a
kis - fi - úcs - ka,
Ne csipd meg, te

TAPSOLTATÓK

A felnőtt ölébe veszi a gyermeket, két kis csuklóját megfogja, és tenyerét ritmikusan összeütteti, ezt dúdolva vagy mondva:

34

Tapsi, baba, tapsi!

35

Tapsi, tapsi anyának,
Percet hoz fiának.
Tapsi, tapsi apának,
Bábut hoz a babának.

36

Máskor a felnőtt tapsol: ilyenkor a példa és az alábbi kérdés ingerli tapsolásra a kisbabát. Később elég csupán a kérdés:

Hogy repülnek a szép madárcák?

ÖKÖLÜTÖGETŐK

37

Kezdetben a felnőttek irányításával, majd már magától is jól megy az ökölütögető játék, az alábbi mondóka ritmusára:

Töröm, töröm a mákot,
Sütök vele kalácsot!

38

Az előbbi mozdulatot néha az alkarok egymás körüli forgatása előzi meg:

Tekerem, tekerem az orsót,
Töröm, töröm a borsót.

KARON HINTÁZTATÓK

39

A hátán fekvő kisbabát a két karjukon átfektetve, énekelve ringatják:

♩ = 112

♩ = 108

Hin - ta, pa - lin - ta Zöld er - dő - be madár - ka,
Mi - vel megyünk u - tán - na?

♩ = 112

Síp - pal, dob - bal, ná - di he - ge - dű - vel.¹³

A hintáztatás időtartamát mondókával mérik. A *hess ki!* szóra leteszik a gyermeket:

Hinta, palinta,
 Beleesett nagyapám a kútba.
 Mivel megyünk utána?
 Síppal, dorombbal,
 Szép muzsikaszóval.
 Adjon, anyám, vékát!
 Minek azt a vékát?
 Gyöngyöt mérünk vele.
 Minek azt a gyöngyöt?
 Kertet fűzünk belőle.
 Minek azt a kertet?
 Bazsarózsát ültetünk.
 Minek azt a rózsát?
 Szép legénykék kalapjába,
 Szép leánykák kalapjába.
 Hess ki!¹⁴

LÁBON HINTÁZTATÓK, TÉRDEN LOVAGOLTATÓK

A felnőtt felkecskélts lába fejére, magával szembe ülteti a csecsemőt, két kinyújtott karját megfogja, vagy térdére emelve, a hóna alá nyúl, és a mondóka ütemére *hintáztatja*, illetve *lovagoltatja*:

41

Gyí, gyí, lovam, Barassóba!
 Mit veszünk Lajoskának?
 Csengőt-bongót a nyakára,
 Nyírfavesszót a likára.
 Gyí, te lovam, gyí, gyí, gyí!

42

Gyí, lovam, Brassóba,
 Onnan ki Kolozsvárra!
 Mit hozzunk a kisbabának?
 Csengőt-bengőt a nyakára,
 Éles vesszőt popsijára.

43

Gyí, te lovam, Barassóba!
 Mit hozok én Andriskának?
 Csokoládét, édes mézet,
 Hogy senki se lássa.

ÁLLNI, JÁRNI TANÍTÓK

A nagy örömet, hogy még ha bizonytalanul is, de már áll, jár a baba, mondókákkal nyugtázzák:

44

Áll a baba, áll,
Mint a gyertyaszál!

45

Jár a baba, jár,
Mint a kismadár!
Édesanyja karosszéke
Nem messze van már.

46

Amikor már szaladni is tud, a hazaérkező szülő így hívogatja:

$\text{♩} = 152$

Ki fut i - de ha - ma - rább?
An - nak a - dok cu - kor - kát¹⁵

TRÉFÁS JÁTSZADOZÁSOK

A verses mondóka vagy dallam nem kötelező velejárója a legkisebbek játékaiknak: helyettesítheti kötetlen prózai szöveg is.

47

A két-három éves gyermeknek megsimogatják az arcát a homlokától a szájáig, mondván:

— Így jött bé nagytátá a Közbércen.

Majd ugyanazt visszafelé megtéve, felütik az orrát:

— Így megy ki nagytátá a Közbércen.

48

A nagyapa megkérdezi kicsi unokájától:
— Tudod-e, hogy talpalják meg a kicsi csikót?
A gyermek nem tudja.

— Na gyere, megmutatom.
Erre ujjával, mintha szegezné, a kicsi talpát ütögetni kezdi:
— No látod, így talpalják meg.

49

A gyermek kicsi lábujjkáira azt mondják, hogy azok *cipócskák*. Egyenként megfogják, megtekerik, s megállapítják:
— No, a cipócska nem sült meg.
— Végül az utolsótól elkapják a kezüket:
— Megsült a cipócska!

50

Nagyapa megkérdezi a gyermektől:
— Tudod-e, nagytátá hogy vette el az ekét?
Mivel a gyermek nem tudja, az öreg megfogja, bal kezénél és lábánál fogva magasba emeli, majd az ágyra dobja.
— No, így vette el nagytátá az ekét!
A kicsinek ez tetszik, s kacag rajta.

51

A nagyobb gyermek vagy felnőtt hátára veszi a kicsikét, s kiabálja:
— Vegyenek túrót! Büdös túrót vegyenek!
A jelenlevők belecsipkednek a fenekébe, s közben ócsárolják:
— Nem kell! Büdös!

52

Az egy-három éves kisgyermekhez így szólnak:
— Gyere, nézzem meg, jó katona vagy-e?
Majd ránehezednek a vállára, vagy megütik a horgasinát.

53

Itthon van-e a kicsi kutya?

Felnőtt játssza a két-három éves kisgyermekkel.
Szembefordított ujjait kettesével *keresztiesen* összeteszi, majd a kicsi mutatóujját sorban a keresztetésekre téve kérdezi:
— Itthon van-e a kicsi kutya?
— Itthon van.
Az utolsó keresztetézésnél ez a válasz:
— Nincs, elment hazulról.
Erre a gyermek bedugja az ujját, s a másik megszorítja.
— Hazajött a kicsi kutya. Ham, ham, ham!
Ezután szerepet cserélnek, hogy a kicsi is tanulja meg a játékot.

54

Cigány — király

Nagyapa így szól két-három éves unokájához:
— Én vagyok a cigány, te vagy a király. S meglátod, a király meg fog hajolni a cigány előtt.

A kicsi tagadja: ő nem fog meghajolni. Mégis meghajol, mert nagyapja ujjával a gyermek hasába szúr.

A már megtanult játékokat a növekvő gyermekek egymás között is játsszák.

55

Kertben jártál-e?

A felnőtt szembeállítja magával a kicsi gyermeket, és megkérdezi:

— Kertben jártál-e?

— Jártam.

— Farkast láttál-e?

— Láttam.

— Féltél-e tőle?

— Nem.

Erre a kérdező meglepetti kezét a gyermek szeme előtt, mire az pillogtatni kezd.

— Jaj, hogy féltél!

56

Papszék

Két nagyobb gyermek csuklójánál összefogott két kezére, ún. *papszé*be ültetve cipeli egy darabig a gyermeket, majd az ágy felett kipottyantja.

OKTATÓ VERSIKÉK

A kisgyermeket egyebek közt versikékkal is oktatják, nevelik:

57

Kukorékol a kakas,
Ki fel nem kel, nagy rest az!

58

Mikor kést vagy éles szerszámot vesz kezébe, figyelmeztetik:

Kés, villa, olló
Nem gyermek kezébe való.

59

Ha nyafog a mosdatáskor, édesanyja mondókával pirít rá. Ezzel később a gyermekek maszatos társaikat csúfolják ki:

Szurkos, mocskos mindig Pali,
Mert nem szeret megmosdani.
Utána megy a mosdótál,
Megállj, megállj, te mocskos Pál!
Mocskos Pali szalad, szalad,
S kiabálja, hogy nem szabad!
Utoléri a mosdótál:
— Megfogtalak, te mocskos Pál!

CSALI MESÉK

A kisgyermek gyakran nyafog a felnőtteknek, hogy meséljenek neki. Ám azok nem mindig érnek rá. Ilyenkor csali mesével fizetik ki a kis követelőzőt:

60

Mese, mese, márkó,
Fekete madárkó!
Úri bunda, kopac egér
Ugorjék a nyakadba!

61

Apró hagyma, pityóka,
Esment megvót egy nóta.

62

Volt egyszer egy ember,
Szakálla volt kender,
Cserefa csizmája,¹⁶
Bikkfa harisnyája.
Felmászott a fára,
Leesett a sárba.
Kilenc kutya húzta,
A tizedik nyúzta.
Sári néni siratta,
Medve bácsi kacagta.

63

Baba ül a székben,
Kenyér a kezében.
Kértem tőle, nem adott,
Pofon vágtam, szaladott.
Vettem a fejszét,
Levágta a fejét.
Bécsavartam lepedőbe,
Kivitettem a temetőbe.
Kérdezték, hogy mi van benne.
Zsuzsika, muzsika,
Törökbúza-csutika.

64

A felnőtt megkérdezi a gyermektől:
— Elmondjam-e a veres kakaska meséjét?
— El.
Azzal mesélni kezd:

— Volt egyszer, hol nem volt, a Veres-tengeren es túl, volt egy veres kakaska. Az olyan veres vót...

Itt abbahagyja a mesélést.

— Mondjad tovább! — kérleli a gyermek.

— Hát már elmondtam.

Többszöri kérésre újból előlről kezdi, és idáig elmondja.

KICSI GYERMEKEK EGYSZEMÉLYES MONDÓKÁI

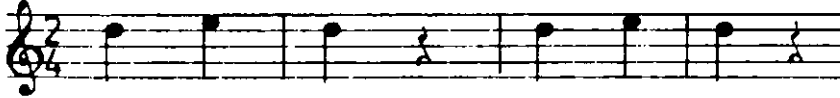
A természeti és tárgyi környezettel való ismerkedés első megnyilvánulási formái az azokhoz intézett mondókák.

NAPHÍVOGATÓK

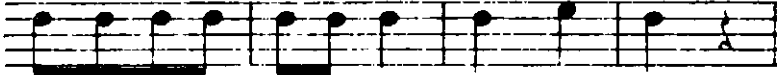
Esős időben, hidegben a gyermekek mondókákkal csalogatják elő a nap-sugarakat.¹⁷

65

♩ = 96

Süss fel, nap, süss fel, nap!
poco accel. ♩ = 108

Kert a-latt a lu-da-im meg-fagy - nak.¹⁸

66a.

♩ = 152

Süss fel, nap, Kert a-latt a lu-da-im meg-fagy - nak.¹⁹
fé - nyes nap!

66b.

♩ = 160

Süss fel, nap, Kert a-latt a kis bá-rán majd meg - fagy.²⁰
fé - nyes nap!

67

$\text{♩} = 132$

Süss fel na-pocs-ka,²¹
fá - zik a tyú-kocs-ka.²¹

68

Süss ki, napocska,
Isten napocskája!
Ma szitálok, holnap sütök,
Neked majd egy lepényt sütök.²²

ESŐINDÍTÓK, IDŐJÁRÁST FIGYELŐK

69

Csepp, csepp, esőcsepp,
Szomjas a föld, itasd meg!²³

70

Esik eső, süt a nap,
Paprika Jancsi mosogat.
Hát az öreg mit csinál?
Hasra fekszik, s úgy pipál!

71

Esik az eső, csepereg,
Paprika Jancsi petyereg.

72

Amikor havas eső esik, a kisgyermek így lelkendezik:
Esik eső, hull a hó,
Jó karácsony, juj de jó!

73

A tavaszi felmelegedéskor örvendezve mondja:
Sándor, József, Benedek,
Zsákba hozzák a meleget.²⁴

HANGUTÁNZÓK²⁵

Egyik-másik tárgy hangjába a gyermekek értelmes emberi mondanivalót képzelnek bele.

74

A harang nem csupán annyit mond, hogy *king-kong, king-kong*, vagy *gi-ling-galang*, illetve *bim-bam, bim-bam*, hanem közhírré teszi a faluban történt eseményeket. Így például azt, hogy ki halt meg:

Gazdagot temetünk,
Gazdagot temetünk!

Ha viszont szegény ember volt a halott, röviden csak ennyit szól:

Ringy-rongy!
Ringy-rongy!

75

A túlterhelt vonat így panaszkodik:

Sokat rakott, nem bírom!

76

A hágóra menő szekér is szóvá teszi, hogy

Nincs háj, nincs háj,
Nincs háj, nincs háj!

Ha viszont lefelé megy, máris dicsekedik:

Nyaltam-faltam,
Nyaltam-faltam!

Az állatok hangját még könnyebb emberi nyelvre lefordítani:

77

A fecske, amikor tavasszal visszajön, ezt mondja:

Csicseri, csicseri, fekete Lukácsné!
Mikor elmentünk, asztagokat hagytunk itt,
Mikor megjöttünk, nagy ganyékat kaptunk itt.

78

Amikor elmentem, asztagot raktam.
Mikor visszajöttem, semmit sem kaptam.
Csicseri, csicseri, fekete rigó.

79

A pitypalatty (fűrj) önmagával beszélget:

Pitypalatty, mit keressz?
Hat ökröt, szekeret,
Vasas talpú kereket.

80

A pacsirta:

Itt bújik, itt bújik!

A cinege többfélét is mondhat:

81

Fityeg, fityeg!

82

Csíki szűr, csíki szűr, csíki szűr!

83

A vadgalamb megszólíthatja a lányt:

Burukk, burukk, széplány!

84

Nevén hívhatja a gyermeket:

Dodóka, Dodóka!

85

Kicsúfolhatja az embert:

Guguj vagy! Guguj vagy!

86

Sirathatja Jézus Krisztust:

Megölték! Megölték!

87

Vagy emlegetheti a *mogyoróstyúkot*:

Gugus tyúk! Gugus tyúk!

88

A békák néha csak annyit mondanak: *kurutty-kurutty*, vagy *brekeke!*
Máskor viszont hosszasabban társalognak egymással:

— Mit varrsz? Mit varrsz?
— Fekete rokolyát! Fekete rokolyát!
— Kinek? Kinek?
— Urraknak! Urraknak.

89

Ha száraz az idő, mindjárt panaszkodnak:
Brekeke, brekeke,
Nem esett már egy hete.

90

A macskák így beszélgetnek:
— Hány párnád van?
— Három.
— Mikor mész férjhez?
— A nyáron.

91

A pulyka, ha mérges, eleresztett szárnyal, szétálló farokkal szalad a boszszantója felé: *luk, luk, luk!* Máskor egykedvűen beszélget a párjával. A pulykatyúk panaszolja:

— Csak így élünk, csak, csak, csak!
A pulykakakas megnyugtatója:
— Koldulásból is eltartlak!

92

A liba a kapzsi emberekhez hasonlít. Mikor mennek a legelőre, még testvériesen osztoznának a kilátásban levő zsákmányon:

— Mindenkinék egy zsákkal!
Mindenkinék egy zsákkal!

A legelőn viszont már nem törődnek egymással:

— Ki-ki magának!
Ki-ki magának!

93

A rucák is az enivalóval vannak elfoglalva. A hím kérdezi:

— Hány zsák árpád van?
Hány zsák árpád van?

Mire a társa válasz helyett kéri:

— Három zsák árpát hozzál ki!
Három zsák árpát hozzál ki!

94

A tyúk, ha jóllakott, mondja:

— Tokány, tokány.

Miután megojt, kikiabálja:

— Kot-kot-kot-kot-kotkodács,
Minden napra egy tojás!

ÁLLATHÍVAGATÓK, -ŰZŐK,²⁶ -BOSSZANTÓK

Mikor a gyermek csigát talál, tenyerébe veszi, és énekkel csalogatja ki a házából:

96a

Csi-ga - bi - ga gye - re ki,
ég a há-zad i - de ki!
Ha nem jössz ki meg-bá- nod,
nem le - szek jó ba - rá - tod.²⁷

96b

Csi-ga - bi - ga, gye-re ki, Nem le - szek jó ba - rá - tod.²⁸
ég a há-zad i - de ki!
Ha nem jössz ki, meg-bá- nod,

97

Csi-ga - bi - ga, toldd ki szárva-dat,

Ha nem to-lod, össze-tö-röm há-za - dat!²⁹

Ha katicabogarat talál, tenyerébe veszi és mondókával próbálja elröppentem:

98

♩ = 112

accel. ....

Ka - ti - ca - bo - gár - ka, röp - penj el,

♩ = 126

Jön a - nyád a sep - rü - vel!³⁰

99

Katicabogárka, röppenj el.
 Jó anyád a seprűvel!
 Sós kútba vetnek,
 Onnan ki se vesznek.
 Hollók megkergetnek,
 Hosszú pókok meg is esznek.

100

Katicabogárka, röppenj el!
 Jönnek a törökök, visznek el!
 Kerék alá tesznek, onnan is kivesznek,
 Hideg vízbe tesznek, onnan is kivesznek.
 Katicabogárka, röppenj el!³¹

101

♩ = 112

Ka - ti - ca - bo - gár - ka, röp - penj el,

Jön - nek a tö - rö - kök, vág - nak el!³²

102

Katicabogárka, repülj el.
 Vidd el a hideget, hozd el a meleget!

103

Katicabogárka, szállj fel az égbe,
 Mondd meg az Istenkenek,
 Nyitsa ki a meleget,
 Csukja be a hideget!

A gólya is népszerű madár: több gyermekdal, mondóka szól hozzá:

104

Mikor tavasszal megérkezik, a gyermek egy lábra állva mondja:

Gólyát látok,
Egy lábon állok.
Aki nem áll egy lábon,
Szamár lesz a nyáron.

105

$\text{♩} = 112$

Gó-lya, gó-lya, gi - li - ce, ma-gyar gyermek gyó-gyít - ja.³³
mi-től vé-res a lá - bad?
To-rok gyermek el-vág-ta,

106

Gólya, gólya, gilice,
Mitől véres a lábad?
Török gyerek elvágta,
Magyar gyerek kötözi,
Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel.

Ehhez a vershez kapcsolják néha a következő két sort is:

107

Cicsijgatja, bubujgatja,
Tóba mártogatja.

108

— Gólya, gólya, gilice,
Ki lányát vitted el?
— A tengeri bokrosét.
— Mivel vitted haza?
— Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel.

109

— Hosszúlábú gólya néni,
Mit akar kend vacsorára?
— Békahúst, brekeke!
Ugye milyen jó lenne?

Több gyermekmondóka szól a háziállatokhoz is:

110

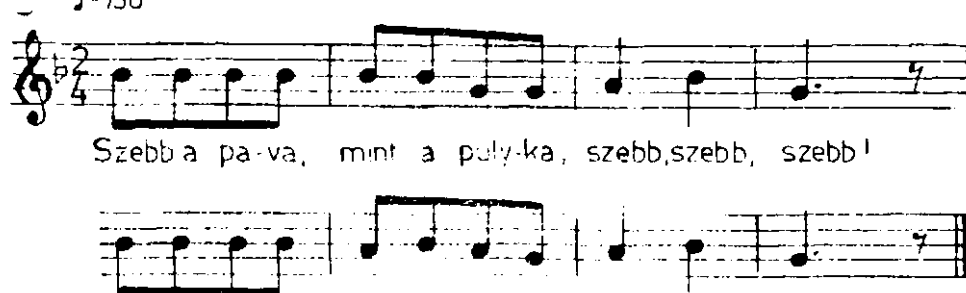
A szelíd nyuszi szívesen simogatja, etetgeti. Ilyenkor mondja:

Nyuszi, nyuszi, nyulacskám,
Ne félj tőlem, nincs puskám.
Van ám nékem egyebem,
Friss káposztalevelem.

111

A pulykát a kerítésen túlról bosszantja:

$\text{♩} = 138$

Szebb a pa-va, mint a puly-ka, szebb,szebb, szebb!

Szebb a pá-va, mint a puly-ka, szebb,szebb, szebb!³⁴

112

Szebb a páva, mint a pulyka,
Szebb, szebb, szebb.
Mert a páva úri fajta,
A pulyka meg cigány fajta.

113

Mérges pulyka fel van fűjva,
Szebb a páva, mint a pulyka.
Mert a páva úri fajta,
De a pulyka cigány fajta.
Szebb, szebb, szebb!

114

Mérges pulyka, bum, bum, bum,
Ha felfűjják, felfordul.

GYÓGYÍTÓK

A kimondott szó, a betegségre való ráolvasás a primitív ember és a gyermek hite szerint gyógyító hatású.

115

Ezért, ha a gyermeknek kiesik a tejfoga, háttal állva a leje felett a háztetőn átdobja, és ezt mondja:

♩ = 160

E - ger, e - ger, adj fo - gat!
A - dok ne - ked csont - fo - gat,
Ad - jál ne - kem vas - fo - gat!³⁵

116

Egérke, én adok neked rossz fogat,
Te adjál nekem jó fogat!

117

Tavasszal, amikor először látja a fecskét, abban a reményben, hogy azon a nyáron nem lesz szeplős, mondja:

Fecskét látok,
Szeplőt hányok.

118

Akinek *falatka* lesz a nyelvére, így továbbítja másra:

Hakele, makele,
Falatka lett a nyelvemre,
Szökjön a papné seggére!

119

Ha valakit megcsíp a csalán, így vigasztalják:

Csihánycsípés, lóharapás,
Melyik múlik el hamarább?

IMÁK

Étkezés előtt, után és lefekvéskor gyakran elhangzanak a gyermeki fantázia komoly vagy tréfás termékei is.

120

Én lefekszem én ágyamba,
Minden esti koporsómba.
Álom engem meg ne csaljon,
Csalárd ördög távol járjon.

121

Én lefekszem én ágyamba,
 Testi-lelki koporsómba.
 Álom engem meg ne fogjon,
 Csalárd ördög meg ne csaljon,
 Mert én meg vagyok keresztelve az Atyának,
 és Fiúnak és Szentléleknek nevében, ámen.

122

Miatyánk, nincsen fáánk,
 Nem fő meg a fuszulykánk.
 Miatyánk, adjál fát,
 Főjön meg a fuszulykánk.

123

Add Uram, hogy jólessék,
 Jézus neve dicsértessék.

124

Hál' istennek jóllaktam,
 Csonttól meg nem nyuvadtam.
 Kötelességemnek eleget tettem,
 Amit kiraktak, mind megettem.

125

Jézuskám, báránkám,
 Téged dicsér szájacskám.

DALOK

A felnőttektől vagy nagyobb testvértől tanult gyermekdalocskák nincsenek időponthoz kötve, mégis a megfelelő alkalmak eszükbe juttatják őket. A párbeszédeseket később a nagyobbak már szereposztásban, egymásnak felletve éneklük.

126

Ha a macska megdézsmálta vagy kiöntötte a tejet, számon kérik tőle:

♩ = 144

Kormos ci-ca, haj, ho-vá lett a vaj?

♩ = 132   ♩ = 126

Itt lá-tom a ba-ju-szo don, majd lesz ne-ked jaj! ³⁶

127

$\text{♩} = 108$

Cirmos ci-ca, haj. ho-va lett a vaj?

Ott lá-tom a ba-ju-szo-don, majd lesz ne-ked jaj!³⁷

A kutyáról szóló gyermekdalok akkor jutnak a gyermek eszébe, ha új hangszereken akarja kipróbálni tudományát. Ez lehet fű (377. j.), falevél (376. j.) vagy fűsű (387. j.).

128

$\text{♩} = 84$

Ki-csi ku-tya meg-fá-zott,
Varrtam ne-ki nad-rá-got

Nem a-kar-ta fel-húz-ni.

Nem tud benne tán-col-ni.³⁸

129

A közismert dallamra:

Kicsi kutya tarka,
Se füle, se farka,
Mégis olyan tarka,
Mint a macska farka.

130a

A megújuló természet, a tavaszi hangulat földézi benne a báránycsordáról szóló mondókamesét:

$\text{♩} = 84$

1.-Hol jár-tál. bá-rány-kám? – Az er-dő-be, asz-szonykám.³⁹

2 — Mit ettél, báránykám?
— Zöld füvecskét, asszonykám.

3 — Mit ittál, báránykám?
— Forrásvizet, asszonykám.

4 — Ki vert meg, báránykám?
— Egy rossz pásztor, asszonykám.

5 — Sírtál-e, báránykám?
— Sírtam biz én, asszonykám.

6 — Hogy sírtál, báránykám?
— Ehen-behen, asszonykám.

130b

$\text{♩} = 104$

- Hol jár-tál, báránykám? - Zöld er-dő-be, asszonykám.
- Mit et-tél, báránykám? - É-des fü-vet, asszonykám.

- Mit it-tál, báránykám? For-rás-vi-zet, asszonykám.⁴⁰

131

A tücsökről tréfás történetet is énekel:

$\text{♩} = 84$

1. Há - za - so - dik a tü - csök, há - za - sod - ni ké - szül.
Hí - vo - gat - ja a han - gyát hi - tes fe - le - sé - gül.⁴¹

2 — Elvinnélek, te hangya, ha pici nem volnál.
— Hozzád mennék, te tücsök, ha görbe nem volnál

3 Közel már az esküvő, lesz itt dínom-dánom!
Macska lesz a főszakács, lesz itt nyilom-nyalom.

4 Kakas lesz a klánétos, pulyka a szekundás,
Kupába töltik a bort. Igyál, tücsök pajtás!

132

Házasodik a tücsök, szúnyog lányát kéri,
 Tipeg-topog a tetű, vőfély akar lenni.
 Odaugrik a bolha, násznagy akar lenni,
 Mindenféle csúf bogár vendég akar lenni.

133

A közismert dallammal:

- 1 Debrecenbe kéne menni,
 Pulykakakast kéne venni!
 Lassan, kocsis, lyukas a kas,
 Kiesik a pulykakakas!
- 2 Ha kiesik, vérét vesszük,
 A lábasba beléteesszük.
 Én eszem a zúzát, máját,
 Csókolom a babám száját.

134

♩=125

1. Cif - ra pa - lo - ta, Zöld az ab - la - ka.
 Gye - re ki, te tu - ba - ró - zsa, Vár a vi - o - la.

- 2 Kicsi vagyok én, majd megnövök én,
 Esztendőre, vagy kettőre nagylány leszek én.
- 3 Én azt megteszem, Katát elveszem,
 Ő dolgozik, én meg eszem, este megverem.⁴²

135

A háziasszonyozást játszó gyermek ezt dúdolgatja, a *Kinek nincsen kutyája, maga ugat este* közismert városi ének dallamára:

Tejet főzött Katica, tűzön felejtette.
 Kifutott az egész tej, mire észrevette.
 Hej, rica-rica, kukorica, repce,
 Ne vidd el az orrocskád, ha fő a tejecske!⁴³

Gyakran előfordul, hogy a nagyobb testvér vagy dajka szekérébe, szemetes taligába ülteti, s azzal sétáltatja meg a rábízott kicsi gyermeket. Az ekkor énekelt dalocskának csak a szövegváltozatait találtam meg.⁴⁴

136

Van nekem egy tili-taligám,
Beültettem kicsi Marikám.
Letörött a tili-taligám,
Kiesett a kicsi Marikám.

137

Fenyőfából csináltattam
Egy kicsi taligát.
Beültettem testvéremet,
A kicsi Katikát.
Nehéz volt a kicsi taligának
A kicsi Katika,
Letörött a kicsi Katika alatt
A kicsi taliga.

TÁRSAS GYERMEKMONDÓKÁK

A társadalomba illeszkedés, a viselkedési normák elsajátítása nem megy zökkenőmentesen: sok-sok civódás előzi meg. A jellem vadhajtásait hovatovább a gyermekek is észreveszik egymáson, és csúfondárosan nyesegetik. Ezt a hosszabb, a harmadik életévtől a serdülőkorig tartó időszakot jól tükrözik a társas gyermekmondókák.

CIVÓDÓK

A gyermekek gyakran összevesznek, és ilyenkor „örök” haragot fogadnak. Valójában érzelmeik, hangulataik változékonyak, mint az áprilisi idő.

138

Örök harag,
Szalmakalap!

139

Aki reám haragszik,
Egyék kutyát tavaszig;
Tavasz után egeret,
Míg a szeme kimered!

140

Ha két barát vagy barátnő összeverekedik, így választják szét:
Két kakas kétfelé,
A harmadik hazafelé!

141

Tárgyaikat sokszor elcserélik. Ilyenkor mondjak:
Aki lovát eladja,
Többet vissza nem kapja.

142

Cserebere, fogadom,
Az életbe soha vissza nem adom.
Ha visszakéred,
Béka lesz a véred!

143

Cserebere vásár,
Többet vissza nem jár.

144

Az elveszített tárgy megtalálója ugrándozva énekeli ugyanazt a dallamos mondókát, amellyel játszás közben a kergetőt bosszantani szokták:

- 112

Ki- nek mi - je el - ve - szett, Cse-ber-rúd-dal ve - re - ti.⁴⁵
ap - ja, any - ja ke - re - si,

TRÉFÁS FELELGETŐK, BEUGRATÓK

A nagyobb iskolások, különösen a fiúk nem riadnak vissza a durvább szójátékoktól.

145

Megtörténik, hogy a gyermekek elfoglalják társuk helyét, vagy szétterpeszkednek, hogy az ne tudjon leülni. Ekkor hangzik el az alábbi párbeszéd:

— Hova üljek?
— Töpjél laposat, s üljél magosat!

146

Ha valaki beleüti az orrát más dolgába, olyant kérdez, amibe nem akarjak beavatni, ezt mondják:

— Érdekel-e?
— Érdekel.
— Ülj a polcra, s énekelj!

147

Ha valaki meggondolja magát, s nem fejezi be, amit mondani kezdett, vagy azért hagyja abba, mert a szóban forgó személy váratlanul megjelent, így folytatja:

Mese, mese, mákos,
Fekete nadrágos,
Úri kutya bundába,
Bújj a seggem likába!

148

Híd alatt vezetik a bikát,
Hátulról nyalod a likát!

149

Híd alatt szekereznek,
Nyelved alatt fost keresnek.

150

Ha valaki *lebolondozza* a másikat, az mindjárt megfelel:

— Bolond!
— Bolond botba szarik,
Az okos lenyalja.

151

A trágár szövegű csali mesét a fiúk mondják:

Kicsi kutya fut az úton,
Fosik, fosik szalagoston.
Gyere, Kati, szagoljad,
Te mondtad, hogy daloljak.

152

Az esztelneki gyermekek közt is szokásban van április elsején bolondot járatni. Az elbolondítottat és bolondítót egyaránt kicsúfolják:

Csiribiri, vak veréb,
A bolondot küldd elébb!

153

Áprilisknek bolondja,
Felmászott a toronyba.
Meggérdezte, hány óra?
Fél tizenkettő,
Bolond mind a kettő.

CSÚFOLÓDÓK

A gyermekek fejlett kritikai érzékkel tapintanak rá egymás hibáira
Kicsúfolják a hazugot:

154

Hazug, hazug, hazafut,
Az anyjának jót hazud.
Apja pénzét ellopja,
Korcsomába megissza.

155

Hazug, hazug, hazafut,
Otthon eszik macskahúst.
Ha nem jó a macskahús,
Megeszi a kutyahúst.

156

Hazug, hazug, hazafut,
Otthon eszik macskahúst.
Ha nem kell, tedd el,
Majd megeszed reggel.

157

Furcsa ember a hazug.
Nyelve csípős, mint a lúg.
Egyszer így, egyszer úgy.
Hogy igazat sose tudj.

Az árukkodóra mondják:

158

$\text{♩} = 160$

Á - rul - ko - dó   jú - dás,   Ha nem kell,   tedd el,
kell e - kot - lós   to - jás?   meg e - szed   reg - gel - re.⁴⁰

159

Árukkodó júdás,
Kell-e kotlós tojás?
Nem kell kotlós tojás,
Kell-e seggberúgás?

160

Árulkodó júdás,
Kell-e kotlós tojás?
Nem kell kotlós tojás,
Csak az árulkodás.

Lustára mondják:

161

Beteg, fekszik,
Felkel, s eszik.

162

Tej, túró, tejfel,
Lusta Pista, kelj fel!

163

A 216. j. dallamára:

Lusta voltál, elaludtál,
Semmi szépet nem találtál.
Aludj, mint az aludt tej,
Ilyen lusta sose kell.

Kíváncsira mondják:

164

Kíváncsi,
Két kis kutya rántson ki!

A pityergőt is kicsúfolják:

165

$\text{♩} = 152$

Sí - ró - bő - gö ma - sí - na,
ab - ból nem lesz ka - to - na.⁴⁷

166

$\text{♩} = 160$

Sír - jál egy ki - csi ká - sát, Ne so - kat, csak egy má - zsát!⁴⁸

167

Síró bőgő masina,
 Úgysem lesz te katona.
 Léssz te itthon nagytatádnak
 Pipagyújtó kis cselédje;
 Nem való ott katonának
 A nyöszörgős kis legényke!

168

A szófogadatlanak, aki rossz fát tett a tűzre, s erre ráfizet, öklüket összeütögetve éneklük:

♩ = 120

Szik-szik-szik! így kel - lett. ká - posz - tá - ba hús kel - lett! ⁴⁹

169

A válogatóst így oktatják ki:

Válogatósnak vadalma,
 Annak is a legrosszabbja!

170

A kotyogóst is megszégyenítik:

Kotty belé, szilvalé,
 Neked tálalom elé!

171

Az almatolvajt, aki a *Barátok kertjébe* megy lopni, így csúfolják:

♩ = 112

El-ment a pap al - ma lop - ni,
 El - fe - lej - tett zsá - kot vin - ni.
 Le - húz - ta a pap a ga - gyát,
 Ab - ba vit - te ei az al - mát. ⁵⁰

Nemcsak a jellemhibákat, a testi fogyatékoságokat is kicsúfolják:

172

A süketre mondják:

— Jó napot kívánok.
 — Napraforgót kapálok.

— Nem aszondtam, köszöntem.
— Sűrű volt, hallja, csak kiteptem.
— Maga bolond, hallja?
— Ez a sor itt végig,
És a másik félig.

A foghíjasnak ezt éneklük:

173

$\downarrow = 116$

Fo-gat - lan bá - ba, Bújj a fás-kam - rá - ba!^{S1}

174

Fogatlan bába,
Tyúkszaros kamarába.

175

Csúfságból így intik rendre a selypet:
Én te tólok, te te tolj!
A matyka a tejet mind fel-lipity-lapatyolta!

176

Megszólják a vereshajút:

Veres kutya, veres ló,
Veres ember egy se jó.

Kinevetik a kopaszt:

177

Kopac, kopac, kopogtatsz,
Félvékába rotyogtatsz.

178

Kopac, kopac, kopogtatsz,
A gagyába rotyogtatsz.

179

Kopac, kopac kopogtat,
Kendermagot ropogtat.

180

Kopac,
Ha megütlek, mit adsz?

181

Leintik a kövért:

Úlj le, gömböc, ne szökless,
Úgy megütlek, megdöglesz.

182

Rápirítanak a hiányos öltözetűre:

Csóré purdó, vaskondó,
Künn a segged, takard bé!

183

Ha valaki siet, arra is megvan a megjegyzésük:

Megyén a hegyen,
Hogy hamarabb legyen.

184

Egy, kettő, három, négy.
Borbély Kati hová mész?
Nem megyek én messzire,
Csak a falu végire.

185

Csúfolják egymást az együtt járók:

Reszelő, reszelő,
Szart eszik a legelső [középső].
Bugyi Béla békanyúzós,
Szart eszik a leghátulsó.

186

Két szélén angyal,
Középen tyúkszar.

187

Csúfolkodnak a kisebb iskolás fiúk a lányokkal:

♩ = 132

Le-án - ka, kell e bé - ka meg-ránt - va?

♩ = 144

Ha nem kell, tedd el, Majd meg-e-szed reg - gel!⁵²

188

De azok sem késlekednek a válasszal. Ugyanúgy, dallamosan mondják:

Legénke,
Kell-e meleg lepényke?
Ha nem kell, tedd el,
Majd megeszed reggel!

189

A serdülő lányokra is sor kerül:

Dombon Rózsi a hegyen,
Lóg a csecse, ha megyen.

A nagyobb iskolások nem feledkeznek meg a fiatal legényekről, sem a menyecskekről:

190

♩ = 178

Esz-tel - ne - ki le - gé - nyek,
Szil - va - í - zes le - pé - nyek.⁵³

191

♩ = 152

Esz-tel - ne - ki me - nyecs - kék szöknek, mint a bakkecs - kék.⁵⁴

A papok sem menekülnek meg a csúfondáros gyermekszájaktól:

192

Elöl megy a gvardián,
Tetű mász a hátán,
Ügy mennek a pokolba.

193

Kicsi róka, kicsi nyúl,
Még a pap es odanyúl.
Oda biza ne nyúljon,
Még a kontyát lerúgom.

194

♩ = 126

Ha-ran-goz-nak dél - re, A kán-tor es u - tá - na,
Fut a pap a lé - re. Fe - ne - ket - len ga - gyá - ba.⁵⁵

195

Az anyósnak is kijár a tréfás sirató:

Jó es vótál, rossz es vótál,
De milyen jó, hogy meghóttál.

196

A tanulásban elmaradt gyermeket pedig így biztatják:

Abécé, rézbéce,
Fogd a farkát, s fuss vele.

Csúfolják egymást az alszegiek és felszegiek, az esztelniek és kurtapatakiai. Együtt csúfolják a környező felső-háromszéki és távolabbi alsó-háromszéki falvak lakóit.

197

Alszegiek vagytok,
Békalyukba laktok,
Még vizet se kaptok.

198

Alszegi kopók,
Tetűropogtatók,

Békalikba laktok,
Még vizet se kaptok,
Tőlünk csalogattok.

199

Felszegiek vagytok,
Békalikba laktok,
Még vizet se kaptok,
Tőlünk csalogattok.

200

Felszegiek vagytok,
Patak mellett laktok,
Mégis mocskosok vagytok.

201

Esztelneki,
Ne higgy neki.

202

Esztelnekiek vagytok,
Békalikba laktok.

203

Kurtpatak végibe
Sír a bika mérgibe.⁵⁶

204

Kurtpatak végibe
Kilenc kutya dögölve.
Kés, villa mellette,
Te is egyél belőle.

205

Esztelnekiek csügrösök,
Kurtpatakiak vackorkörtések, kecsketejések,
Polyániak rozsdabelúek,
Bélafalviak gombások,
Szentlélekiek riécepipések,
Kézdivásárhelyiek mézespogácsások.

206

Szentliéleken a récék
A piépis körtét mind megették.

207

Szentliélek Úristen napjára
Riécepipe levesre elvárjuk.

208

Hilib, Haraly, Gelence,
Ez a három egy megye,
A papnak még sincs kenyere.
Hilib ad egy keveset,
Gelence még annyit se,
Haraly pedig semmit se.

209

Deszkavágó Kovászna,
Pipacsináló Papolc,
Jó bor van Zágonban,
Dínomdánom Dobolyban.
Tetves Páké,
Rongyos Tamásfalva.

210

Fites-Fotos-Martonos,
Férefosta Angyalost.

Mikor megharagusznak valakire, a nevére rímelő csúfondáros rigmust kiáltanak rá.⁶⁷

211

♩ = 168

A - la - dár, ne - ked to - jik a ma - dár!⁵⁸

212

Annacska, bakmacska,
A férgeket zaklatja!

213

Anna, Panna,
Lyukas kanna!

214

A 211. j. dallamára: J = 160

Anikó,
Kell-e nádi butikó?

215

♩ = 152

E - lek, mi - kor lesz me - leg? Mi - kor a szemed ki - me - red!⁵⁹

216

♩ = 168

Er - zsi - Per - zsi per - ge - lö - dik,
a - nyó - sá - ra mér - ge - lö - dik⁶⁰

217

♩ = 168

Fe - renc, ha meg - üt - lek, megme - redsz!⁶¹

218

Vass Ferenc,
Ügy megütlek, megdöglessz!

219

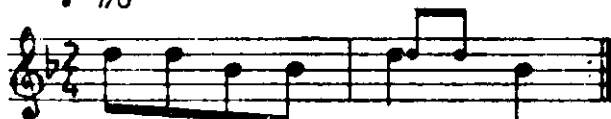
♩ = 144

Gé - za, Gé - za, gé - zen - gúz.
 Ve - re - bet csíp. var - jat nyúz.
 Ha sa - rok - ba a kis ci - ca;
 A - lat - tom - ba tar - kat nyúz.⁶²

220

♩ = 178

Gyu - ri, Gyu - ri, Gyur - ka,
 Két ka - lán fa - szuly - ka.
 Ki - ha - jít - nak az út - ra,
 Fel - kap ott a puly - ka.⁶³

221

Ilona, Pilona, pánkáló,
 Szunnyodik a szolgáló.
 Nem szunnyodok, istálom,
 Csak a fogam piszkálom.

222

Jenő, Jenő,
 Bocskorkenő!

223

Jóska, poloska,
 A békáknak anyósa!

224

Jóska, poloska,
 Kicsi kutya lefosta!

225

♩ = 176

Lac - kó, fic - kó
 gön - dör, dísz - nyó.⁶⁴

226

J = 176

La - ci, La - ci. acs - kö.
Pad a - latt a zacs - kö!⁶⁵

227

Fuss, Mariska,
Fut a bika!

228

Bödönszájú Ödön!

229

Péter pete polcon,
Kéri macska nyolcon,
Ha nem adja nyolcon,
Maradjon a polcon!

230

Piroska,
Szája mindig zsíroska!

231

A 216. j. dallamára: J = 192

Pista, Pista, lótarisznya,
Azt se tudja, hol a lova.
Bencsinitt az istállóba,
Tyúkszart eszik a jászolba.⁶⁶

232

Punna retek, punna ti,
Te-pi, te-pi, Rózáli!

233

J = 150

Sa-nyi, Sa-nyi, sap-ka. Mit e-szik a macs-ka?
E-ge-ret, bo-ga-rat, Min-den-fé-le ma-da-rat.⁶⁷

234

J = 152

Tamás - ka, falás - ka, Egy ka-réc-ka ka-lács - ka.⁶¹

235

Tercsi, Tercsi mérgelődik,
A macskákkal hergelődik.

236

Vera, Vera,
Guberavera.

237

Véri,
A kenyeret kéri.

NYELVTÖRŐK, NYELVGYAKORLÓK

A gyors és tiszta beszédben egymást túlszárnyalni igyekvők nyelvtörőket, nyelvgyakorlókat ismételtetnek:

238

Répa, retek, mogyoró,
Ritkán rikolt a rigó.

239

Piros csíkos cink csészében.
Cukros csirkecomb.

240

Jobb egy lúdnyak száz tyúknyaknál.

241

Kis kerek kerekét kerekíti kerekre.

242

Kedden kedvem kerededett Komáromba kocsikázni.
Kocsikázás közben kitörött kedves kocsisom karja.
Kérlek, Károly, küldjél két kiló kámfort
Kedves kocsisom karjának kúrálására.

243

A vonaton utazott egy örült,
S mellette egy ór ült.
Örült az örült,
Hogy mellette egy ór ült.

244

Az idegen nyelvűek beszédét így utánozzák:
Papi lepedő, párnapető, natykabát.

SZÁMOLÓSDIK⁶⁹

245

Egy, megérett a meggy.
Kettő, csipkebokor vessző.
Három, majd hazavárom.
Négy, mit süt a pék?
Öt, érik a tök.
Hat, hasad a pad.
Hét, dörög az ég.
Nyóc, a te orrod takonypóc.
Kilenc, az én nevem Kis Ferenc.
Tíz, tiszta víz.
Tizenegy, essék ki az egyik szemed.
Tizenkettő, mind a kettő.
Tizenhárom, vasas járom,
A te nyakad belézárom.⁷⁰

246

Tízen vótunk húsz utcába,
 Harminc szám alatt.
 Szervusz, negyven! Hogy vagy, ötven?
 Mondd meg a hatvannak,
 Hogy ne hetvenkedjék
 Azzal a nyócvan forintjával,
 Mert olyan kilencven pofot vágok,
 Hogy százat bucskázik.

247

A hét napjaira vonatkozó mondókát felnőttek és gyermekek is mondták, figyelmeztetőül szánták annak, aki nem jár templomba:

Hétfő hetibe,
 Kedd kedvibe,
 Szerda szeribe,
 Csütörtök csűribe,
 Péntek pénzibe,
 Szombat szobájába,
 Vasárnap az Isten házába.

248

Kedd este
 Betoppan a medvecske.

JÁTSZÓVERSEK, KISZÁMOLÓK

249

Játékra hívó:

250

Virágszedni, koszorúkötni hívó:

Gyertek, gyertek, gyermekek,
 Tarka füzért fűzzetek!

*

A futó-kergető játékok (566—588. j.) cicáját, a bűvöcskázások (589—592. j.) hunyóját és sokszor más játékok szereplőit is *kiszámoló* mondókával választják.⁷²

A *kiszámolás* egyik módja szerint a játékosok körbe állnak. Egyikük, aki középen marad, a kiszámoló ütemére mutatóujjával sorra reájuk mutat, saját magát sem hagyva ki. Nagyobb csoportnál az lesz a kergető vagy hunyó, akire az utolsó szótag esik. De ha kevesen vannak, annyiszor ismételik a mondókát, ahány játékos van; azok sorra kiesnek, s az utolsónak bentmaradó lesz a hunyó vagy kergető.

251

A macskának négy a lába,
Ötödik a farkincája.
Farka alatt van egy lyuk,
Azt az orrodra húzzuk.

252

Baba ül a széken,
Kenyér a kezében.

Kértem tőle, nem adott,
Pofon vágtam, szaladott.

253

A macskának gyöngy a lába,
Azzal futni Moldovába,
Bim, bam, bum!

254

Beléestem egy gödörbe,
Százan jöttünk ki belőle.
Én, te, ő, mi, ti, ők,
Nagyobb számár nincs, mint ő.

255

Egyedem, begyedem, tenger tánc,
Hajdú sógor, mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
Csak egy falat kenyeret.

256

Egyedem, begyedem, kender tánc,
Miska sógor, mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
Csak egy szelet kenyeret.
Fűszál, szalmaszál,
Eridj, pajtás, te hunyjál!

257

Egyedem, begyedem, kerti tánc,
Hajdú sógor, mit kiáltasz?
Én kiáltom az ángyom,
Vaspálcámat kongatom.

258

Egyedem, begyedem, tenger tánc,
Szól a rigó rakottyán.
Cérnára, cinegére,
Hess ki, liba, a tetőre, hess!

259

Egyedem, begyedem, bugybolárom.
Szól a rigó télen, nyáron.
Zöld erdőben baktatok,
Fenyőkutat ásatok.
Én nem vagyok fenyőkút,
Tiszta fenyő én vagyok,
Bim, bum, burungum,
Üsd ki, vesd ki,
Azt a kicsi bűdös fát!

260

Egyedem, begyedem, bugybolára,
Szól a rigó rakottyára.
Hess ki, vess ki,
Hadd száradjon ideki!

261

Egyedem, begyedem, ketten, hámor,
Kémer, ökör, bokor,
Lengyel, lóra, király, kecc!

262

Ety, pety, libapetty,
Rad esik a huszonegy.

263

E, ke, há, né, ö, ha, hé, nyó,
ki, ti, tie, tike, tihá, tiné,
tiő, tiha, tihé, tinyó, tiki, hú,
hue, huke, huhá, huné, huő,
huha, huhé, hunyó!

254

Egyem, kettőm,
Hábor, német,
Ökör, bika,
Lengyel, lóra,
Király, pecc!

265

Egy, kettő, három, négy,
Kicsi kutya, hová mégy?
Bécsbe pipáért,
Komáromba ruháért,
Budapestre szép lányért.

266

Egy, kettő, három, négy, öt,
Nagymama harisnyát köt.
Se nem kicsi, se nem nagy,
Ez a kislány kimarad.

267

Én lementem a pincébe
Túrót csipegetni,
Utánam jött dédnagyanyám
Pofon veregetni.
Az én sípom mind azt mondja:
Dir, dár, dú,
Te vagy az a nagyszájú.

268

Én lementem a pincébe túrót csipegetni,
Utánam jött a nagyapám bottal veregetni.
Úgy megütött hátba, beestem a nádba.
Nád közé bújtam, nádsípót fújtam.
Az én sípom azt fújta: dír, dár, dú,
Te vagy az a nagyhasú.⁷³

269

Eke, beke, béka töke, potty.

270

Én, te, ő, mi, ti, ök.
Kurtafalván nagyobb számár nincs, mint ő.

271

Két kicsi kecske
Elment a gyepre,
Rúgták a labdát, gól!

272

Kicsi csupor, kis kancsó,
Meg is van már a hunyó.

273

Két utcában süt a nap,
Gyertek, menjünk iskolába;
Öltözzetek szép ruhába!
Ensz, pensz, te maradtál ide kint.

274

Kö kertbe ugorka,
Rákapott a vadróka.
Hadd el, róka, megleslek,
Szeredáig kergetlek!

275

Fenti mondókat néha így folytatják:

Ott is meg kell állni,
Ki kell repetálni.
A macskának gyöngy a lába,
Azzal mejünk Moldovába.

276

Kö kertbe ugorka,
Rákapott a vadróka.
Hadd el, róka, megbánod,
Nem leszek jó barátod.

277

A rókának négy a lába,
Azzal mejen Csíkszeredába.

278

Piros kendő, pi, pi, pi,
Alatta van valaki.
Két kis egér, két kis nyúl,
Álljon ki az ifiúr!

279

Szőrös töke van a légynek,
Ha nem hiszed, gyere, nézd meg.
Inc, pinc, Lőrinc, te vagy idekint!

280

Van nekem egy fotballom,
Meg egy bolond kapusom.
Mikor a labda közeledik,
A kapusom seggre esik, gól!

Az alábbi kiszámolók szerint a kisorsolt játékosoknak szint kell választaniok:

281

Budapesten vót egy bót,
Abba mindenféle vót,
Toll, tinta, papiros,
Mondd meg te,
Milyen szint szeretsz te?

A szín megjelölése után a kiszámoló így folytatja:

Mondd meg te,
Van-e neked olyan szín?

Ha az itt kisorsolt játékosnak van olyan színe, ő lesz a cica vagy hunyó, ha nincs, folytatják a kiolvasást.

282

Budapesten vót egy bót,
Abba mindenféle vót.
Toll, tinta, papiros,
Válassz egy szint magadról,
Te kis piros!

283

Egy üvegben ül egy törpe,
Mondd meg te, kis törpe,
Melyik szint szereted te?
Mondd meg te, kis törpe,
Van-e olyan színű ruhácskád?

284

Az alábbi kiszámoló végén számolással sorsolják ki a hunyót:

Pesten jártam iskolába, jól nevelt apám,
Azt gondoltam, lesz belőlem hajóskapitány.
Lett belőlem utcaseprő, budipucoló,
Kire esik a százkettő, az lesz a hunyó.
Tizenkettő, huszonkettő, harminckettő stb.

Az *an*, *tan*, *ténusz* típusú mondókáikat nemcsak kiszámolóként, hanem a tapsoló játékok ütemezésére is használják:

285

An, tan, ténuusz.
Szó, raka, ténuusz.
Szó, raka, tiki, táká,
Álá, bálá, bim, bam, busz!

286

An, tan, ténuusz,
Szó, reke, ténuusz.
Szó, reke, tika, ta,
Bim, bam, busz!

287

An, tan, ténuusz,
Szó, reke, té, ká,
Aja, baja, in, bán, busz!

288

An, tan, ténuusz,
Szó, reke, ténuusz,
Szó, reke, tiki, tá,
Ala, bala, tiki, taka,
Bim, bám, busz!

289

An, tan, ténuusz,
Szó, reke, ténuusz,
Szó, reke, teka,
Iki, ajó, vajó,
Bim, bám, busz!

290

An, tan, ténusz,
Szó, raka, ténusz,
Tiki, teke, eje, leje,
Bom, bam, busz!

291

An, tan, teki, tán,
Szevasz, kapitány.
An, tan, neki,
Bonbo neki, klánc!

A kiszámolás más módja az *ökölütögetős*, amikor a körbe állt játékosok mindkét öklüket előretartják, s a kiszámoló minden ütemnél ráüt egyre. Akiére az utolsó szótag esett, hátradugja azt a fél kezét. A kiválasztott játékos most is az, akinek utoljára maradt bent egyik ökle:

292

Éni, péni, jupi, téni,
Gár, gáfár, gumi, néni.
Ák, száj, tubi, tusz,
Tegyük össze két kezünket,
Boszorkánya,
Test!

293

Éni, péni, jupi, téni,
Efer, gefér, gumi, néni.
Ág, szál, tubi, tusz.
Tegyük hasra, hason bányá,
Őszi bányá boszorkánya,
Test!

294

Éni, néni, jupi, téni,
A farkatlan kumi téni.
Ánc, fánc, jubitász.
Tegyük hasra,
Őszibányá, boszorkánya,
Test!

295

Éni, péni, jupi, téni,
Efer, gafar, gumi, néni.
Ász, tász, tubi, tusz,
Test!

296

Egy kisasszony Pozsonyba,
Selymet lopott a boltba.
Azt az úrfi megtudta,
Összevissza pofozta.
Engem az úr ne bántson,
Mert az apám földesúr.
Ha az apád földesúr
Selymet lopni ne tanulj.

297

Két kis kakas összeveszett,
A vederbe beleesett.
Szál, szál, szalmaszál,
Gyere, pajtás, te hunyjál!

298

Kiszökött a gombóc a fazékból,
Utánament Marcsa fazakastól.
Tól, tól, tól, fazakastól.

299

Madarak voltunk, földre szálltunk,
Búzaszemet kapirgáltunk.
Mondd meg te, hány szemet szedtél te?

A mondott számot itt is továbbsorsolják.

300

Amerika, London, Páris,
Sánta Pista nem normális.

Az együtt játszás természetesen lemondást is feltételez: egyszerre nem szökőkötelezhet (613—614. j.), nem ütögetheti a labdát (645. j.) valamennyi gyermek. A sorra kerülés feltétele az, hogy az éppen soron levő vétsen, s ezért igyekeznek elvonni a figyelmét, megzavarni biztonságérzetét.⁷⁴

301

Csongorika, tekerd meg,
Fokhagymával csíptesd meg!

302

Zsugori-zsugori, buktasd meg,
Hagymaszárral súrold meg!

Más játék, így a hintázás (405. j.) időtartamát mondóka szabályozza:

$\text{♩} = 84$

Hin - ta, pa - lin - ta, zöld er - dő - be madár - ka,
mi - vel me - jünk u - tá - na?

$\text{♩} = 88$

Síp - pal, dob - bal, szép mu - zsi - ka - szó - vai.

$\text{♩} = 92$

Ad - jál, a - nyám, vé - kát! Gyöngyöt fű - zünk be - lö - le.
Mi - nek azt a vé - kát?

$\text{♩} = 96$

Mi - nek azt a gyön - gyöt? Le - á - nyoknak pa - pu - csik - ba,
Le - gé - nyeknek ka - lap - jik - ba.

poco accel. $\text{♩} = 120$

Hajtsd ki vé - gig, ve - res to - rony te - te - je - ig Szállj le vé - gig!⁷⁵
ne csak fé - lig, a

Az időtartam kijelölésétől függetlenül a hintázásnak az üteme eleve megkívánja a dallamos mondókakíséretet:

304

Hinta leng a térben,
Repülünk a szélben.

305

Hinta, palinta,
Szálljunk, mint a pacsirta.

306

Hinta, palinta,
Kurta farkú malacka.

307

Hinta, palinta,
Két krajcárra pálinka.

308

Hinta, palinta,
Lekváros palacsinta.

309

Hinta, palinta,
Mézes, mákos laposka

310

Hinta, palinta,
Cukros palacsinta.

311

Hinta, palinta,
Régi Duna, kis katona,
Ugorj a Tiszába.

312

Hinta, palinta,
Megmaladzott a disznó.
Tarkát, barkát,
Megeszem a farkát.

313

A játékszerkészítésnek is megvan a maga csínja-bínja: a kis faragónak úgy kell gazdálkodnia a bicskavonásokkal, hogy huszonkét kézmozdulatra kész legyen a síp. Ezt szabályozza a mondóka üteme:

Fát vágok, fát,
Régi cserefát,
Bikket, rakottyát.
Aki velem vers,
Én is azzal vers.
Fogadjunk egy kupa borba,
Huszonkettő ez.

Különben a készülő sípot más mondókákkal is szokták biztatni.⁷⁶

314

A 249. j. dallamára: J = 144

Sípom, sítom, eredj meg,
Hideg vízbe teszek be,
Lapos kővel nyomtatlak!

315

Eredjél meg, tilinkácska,
Máté pete furulyácska!

316

Dorombocskám, eredjél meg,
Máté bácsi furulyája!

317

Sípom, sítom, eredj meg,
Lapos kővel nyomtasd meg!

A mondókák tárháza ezzel még nem merült ki. Mivel azonban a többi darab annyira szerves tartozéka valamely játéknak, hogy különválasztása hamis kép kialakulásához vezetne, valamennyit a maga természetes helyén közlöm, a hozzá tartozó játékkal azonos sorszám alatt.

II. EGYSZERŰ JÁTÉKOK

A nyiladozó értelmű gyermek számára a világ megismerése hovatovább növekvő igény. Már nem éri be a dolgok távoli fürkésztésével: érzékszerveivel, tapasztalás útján veszi birtokba környezetét, megpróbál a maga kezdetleges szintjén visszahatni rá, s a tapasztalt valóságot jelképes értelemmel ruházza fel, fantáziája világába emeli. A természet adta játékok így egyaránt alkalmasok a testedzésre, utánzásra, jóslásokra, bűvészkedésekre, hangkeltésre, sőt az egymással való ingerkedésre is.

SPONTÁN TESTEDZÉSEK

A természeti környezet kicsiknek és nagyobbaknak egyaránt alkalmas feltevéket biztosít a testedzés különféle módjaira.

318

Tavasszal, amikor kizöldült a fű, és eléggé felmelegedett a föld, a kisebb gyermekek a domboldalakon *hengergőznek*, *hengerkóznak*: egyenként az oldalra merőleges irányban a földre fekszenek, lábukat kinyújtják és összeszorítják, testük mellett elnyújtott kezüket összefogják, majd meglökik magukat. Testük tehetetlenül gurul lefelé, s ez számukra kellemes érzés.

319

Az erdős, fás környezet másfajta élmények forrása. Az alacsony bokrokat *keresztülugorják*, a magasabb fákra pedig *felmásznak*. A nagyobb fiúk fára mászva kergetőznek egymással: *mókuskáznak*. Az erősebb vízszintes faágon *csingolyázni*, *csimbolyázni* is lehet: felugranak, két kézzel belekapaszkodnak, és magukat rugalmasan hajtva hintáznak, míg karjuk ki nem fárad.

320

A forró nyári napokon *ferednek*. Az egész kicsiknek édesanyjuk a *feresztőcseberben* tesz ki vizet, a négy-öt évesek azonban már ott vannak a közös fürdőhelyek valamelyikén. Az Esztelnek pataka vizét farönkökből épített *dugáccsal* duzzasztják fel. Kisebb gátak a falu között is vannak, a legkomolyabb a falu felső végén túl, a Réten található: ezeknek *göbéjében* 2 m-nyit is lehet úszni. Igaz, legfeljebb csak a *kutyaúszást* ismerik, s ezt is csak a fiúk. A leányok *másznak*: testüket csak úgy tudják a víz színén tartani, ha a fenékén tenyerükkel megtámaszkodva állnak vagy lépdelnek. A vízben hancúroznak, locsolódnak. A parton pedig napoznak, a kicsik homokoznak (322—325. j.), a nagyobbak kergetőznek (566. j.), labdázhatnak (641—642. j.).

321

Télen a patak jegén vagy a havas úton lendületből, fél lábra nehezedve iszánkóznak. Ilyenkor az út kivert *iszánkókkal* lesz teli.

UTÁNZÁSOK, RÖGTÖNZÉSEK

A kicsi gyermekek önálló játékában igen nagy szerepet játszik utánzási hajlamuk és fantáziájuk. A természet kész anyagaiból kis alakítással környezetük tárgyi világát mintázzák meg, s ezáltal rögtönzött, spontán és változékony utánzójátékaik számára egyszери, kevésbé tartós kellékeket nyernek.

322

A vízparton *árkot ás*nak, s ezzel magát a természeti környezetet, a patakot is megmintázzák: kezükkel homokcsatornát vájnak, amibe a patakából belefolyik a víz. Árok máshol is készülhet, ahol homok vagy kellő puhasága föld van, de bele a vizet valamilyen edényből kell önteni.

323

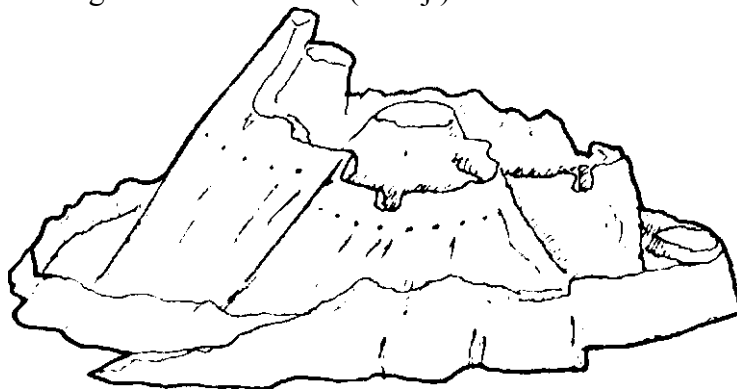
Nincs esztelneki gyermek, aki ne épített volna *várat*. Erre a Közbércből hozott nedves, tapadó, finomszemcsés *fűveny* kiválóan alkalmas. Guggolva dolgoznak. Két szembefordított tenyerükkel a homokot összenyomkodják: ez lesz a vár fala. A kisebbek beérik a téglalap alakú közönséges várfallal. A nagyobbak óvatosan rakják fel egyenesre; nyílást: ablakot is hagynak benne (47. r.), sőt kéményt is tesznek rá.

324

A homokozó kisfiúk, kisleányok *kutat* is ásnek. Vizes helyen: a patak homokos, vízzel csaknem érintkező partján ez mindössze egy kézzel kimélyített gödör, amelybe feljön a talajvíz. Az udvaron viszont henger alakúra formálják, s önteni kell bele a vizet, s hogy az tisztán megmaradjon, a gödröt egy konzerves dobozzal kell kibélelni. A *vedret* — penicillines dobozt — cérnával tekerik rá a rúdra, amelyet viszont a gödör mellett kétoldalt, egymással szemben földbe szúrt két függőleges ágasfácska tart fenn.

325

A beszakadozott *mart* oldalába a kisleányok mélyedést: *házat* vájnak, s azt alkalomszerűen rögtönzött bútorokkal (479. j.) be is rendezik.

47. Homokvár; nagyobb gyermekek munkája. Hossza 70 cm.

326

Házat otthon, az udvaron vagy a szobában *tűzifahasábból* és még inkább *csutikából* építenek: ezeket úgy rakják egymásra, mint a felnőttek a boronákat vagy gerendákat, de persze anélkül, hogy végeiket összeillesztés céljából megfaragnák. Mikor már négy-öt "gerendányi" magas, befedik: két szembe-fekvő falára állogatva, csutkákat vagy hasábfákat döntenek szembe. Ugyanez az építmény tető nélkül *kút*.

327

Sok kisleány valamilyen, az udvaron található, de éppen használaton kívül levő építményt: leginkább disznó- vagy tyúkpajtát, színt nevez ki *házacská*nak: ebbe rakja az édesapja vagy testvére készíttette kis bútorokat (479. j.). Ebben laknak *bubái* (458—460. j.) is.

328

A babák ágya rendszerint négy, téglalap alakban földbe vert gallyon végignyújtott fadarab, melyre *pipefüvet* tesznek *ágynemű*nek.

329

A babák *párnája* rongyba bugyolált *kukoricahaj* vagy rongy.

330

A kisleányok díszítő igényének eredményei a *nádbéltől* hajlított négyszirmú száras *virágok*.

331

Szintén dísz tárgyak a *szentképek*: vizes agyagból *rámát* gyúrnak, virágot tesznek bele, és végül törött üvegdarabkával beüvegezik.

332

A kisfiúk legtipikusabb építménye a *kert*: ez nem más, mint egy földbe vert *facskákkal* elkerített négyszögű terület.

333

A kisleányok az asszonyi munkákat utánozzák szívesen. Nyirkos homokból *kemencét* formálnak: kissé púposan földre helyezett kézfejüket, ill. lábfejüket vastag homokréteggel körültapasztják, majd a homok alól óvatosan kihúzzák. Markukban azután kerek homok*pogácsákat*, *kenyereket* is formálnak, s azokat *bevetik*. Romlékony művükre ezt mondják:

Kicsi kutya, ne törd esze!
Nagy kutya, rontsd esze!

334

Sárból *tortákat* és *tésztákat* készítenek: lisztet vagy homokot szórnak rá, mintha *krém* volna. Apró zöld *herelevéllel*, *sarjával* díszítik.

335

Törött cserépdarabokban vízből, kavicsszemből és bármilyen burjánból levest főznek. A sütés-főzésre több okból kerülhet sor: készülhetnek a lakodalomba (349. j.), látogatóba (348. j.) vagy egyszerű hétköznapi ebédre is. Ilyenkor a *gyermekek* megkérdik az *anyát*:

Ciróka, miróka,
Mit főztél, anyóka?

Főzőcskéző gyermekek éneklük a *Tejet főzött Katica* (135. j.) kezdetű dalocskát is.

336

Törött cserépdarabokba rakott különféle anyagokkal: porral, sárral, növényekkel boltozni is szoktak. A faeper a *cukorka*, a papírba csomagolt fadarab a *csokoládé*. Papírt hasogatnak fel *pénznek*, ezt dobozba teszik. A *bolto*s az asztal mellett várja vevőit.

337

A gazdasági-határbeli munkákat leginkább fűvel lehet eljátszani. Pár évvel ezelőtt, amikor a felnőttek még kézzel arattak, a kisgyermekek őket utánozva a fűvet *kévébe* kötözték, és *kalongyázták*.

338

Aratáskor a *kaszálás* munkáját kisfiúk végzik: derékszögű faággal csapdosnak a fűben. A *szénakaszáláskor* *rendbe* állnak fel.

339

Míg kendent természettek a faluban, a kisleányok ezt utánozva fűvet vagy gyomot *nőttek*, és azt eláztatták.

340

A kisfiúk a falu körüli erdőkben növény *veresfenyő* tobozait összeszedik, *báránkáknak* nevezik ki, és kézzel terelgetik. *Kertet*, *kosarat* is kerítenek számukra (332. j.). A *bácsolkodást* is végigjártsszák.

341

A *fűrészelőkecskét* igazi *kecskeként* ostorral hajtják, s mondják: „*Hájc, nye!*”

342

Szüleikhez hasonlóan ők is igába fogják az állatokat,⁷⁷ de nem a szarvasmarhákat, hanem csak a *szarvasbogarakat*. Nyakukba cernát kötnek, azt a hasuk alatt hátravezetik, a másik végére pedig akkora ágat bogoznak, amekkorát csak elbírnak, majd *burjánostorral* vagy ágacskával csapkodják.

343

Az iskolás fiúk a macskát *fogják bé*. Rossz övet vezetnek a nyaka fölött, majd mellső lábai alatt, a derekát átkötik vele. Végül a hátán vezetik hátra, a végére konzerves dobozt kötnek; ez zörgésével szórakoztatja a gyermekközönséget. Régebb *disznóhólyag zergőt* (395. j.) rögzítettek a farkára, vagy kicsinyített járomba (409. j.) két macskát fogtak. Ezúttal azon mulattak, hogy a szabadulni igyekvő állatok *megszöktek magukat*, szaladgáltak, a fára felmásztak, míg a járom összetörött.

344

Ilyenszerű élményben részesítette a nagyobb iskolás fiúkat a kutyák szánkóba fogása is. Ez is végül a kerítésen akadt fel.

345

A szarvasbogarat más esetben a kisfiúk villanypóznára teszik fejfelé, kacagván, hogy "mejen a villanyszerelő". Egyszerűbben úgy is játszanak vele, hogy két szarva közé ágat tesznek, majd figyelik, amint a szarvaival összeszorítja az odadugott tárgyat.

346

Egyes utánzó játékok az öltözködés, fésülködés körébe vezetnek. A *kese-rűlapi* a kisleányok fejére borítva kalap, fejük fölé tartva pedig *esernyő*.

347

A fák tövében tincsesen nőtt fűvet mint a képzeletbeli Kati, Zsuzsi, Mari haját a kisleányok egy-két ágú *copfba* fonják, s azon versenyeznek, kié lesz a legszebb. A játék vége néha veszekedés.

348

A *komámasszonyozást* játszó kisleányok képzeletük szabad csapongása szerint főznek, bubát nevelnek, egymást *vizitelik*, kínálgatják, beszélgetnek, s ha kell, még perlekednek is.

349

Kisiskolás korban a leánykák *lakodalmaznak*. Egyikük, a *menyasszony* fejére *fátyolt* rögtönöznek: *összerételnek* és egyik végén cernával átkötnek egy kendőt. A vőlegény szerepét játszó leányka mellére virágot tűznek. Ha van

elég részvevő, lesz külön *nyoszolyó*, aki a fátylat fogja, és *pap*, aki összeköti a kezüket; ha nem, beérik a *vőfély* és *násznéppel*. Utóbbi látja el a *sza-kácsnák* szerepét is. A vőfély sorba állítja a násznépet; a menet énekszóval, kurjongatással a *templom* felé tart. Sok esetben *szekérbe ülnek*, vagyis két *lovazó* kislány közé beállnak. Ezek közül egyik a *hajtókoscsis*, másik a *ló*. Egy bot két végébe fogóznak, vagy a lovat *gyeplőbe* fogva szaladnak egymás után. Ha nincs ilyen nagyszámú násznép, vőlegénynek megfelel egy karó is. A menyasszony, hogy magasabb legyen, *lepcsibe* áll. A lakodalom lakmározással végződik.

350

Amikor döglött állat, madár kerül az útjukba, vagy kezük között múlik ki egy bogár, szertartásosan temetik el: dobozba teszik, gödröt ásnak neki. Egyikük a *pap*, aki a sirató közönségtől *elbúcsúztatja* az elhunytat: elmondja, milyen volt az élete, majd imádkozik:

Dominusz vobiszkum. Ettem pirított túrót.⁷⁸

Ezután elföldelik a halottat, sírjára valamilyen vadvirágot ültetnek. Kerestet nem tesznek, mert ezt a szülők tiltják. A felnőttek ezt a játékukat különben sem nézik jó szemmel.

351

Minden fiúgyermek szeret *háborúzni*, *katonásdit játszani*. Fegyverként akármilyen fadarab vagy játékfegyver (412—430. j.), főként puska (422—429. j.) megteszi. Csapatokra oszlanak: a magyarok általában a *törökkel* harcolnak: lehasalnak, lövöldöznek.

JÓSLÁSOK

A jövő kifürkészésére főként az iskolás lányok hajlamosabbak:

352

Az *élek-halok* (pásztortáska) szív alakú magházait sorban letépvé ismételtetik: „Élek-halok.” A választ az utolsó termésre eső szó adja meg.

353

Ugyanígy jósolnak a *margaretta* szirmaiból is.

354

Hasonló módon a margarétát köznapibb dolgokról is kifaggatják. ”Ká-pok-e verést otthon? Igen, nem, igen, nem” stb.

355

Ugyancsak a margaréta szirmait tépegetve a nagyobb leánykák jövendőnek is: „Szeret, szívből, színből, fájdalmasan, titkosan, egy keveset, egy cseppet, egy cseppet sem.”

356

Útilapiból szeretőt húznak. Két leányka megfog egy útilaput, meghúzza, s az elszakad. A kiálló erezetszálak mutatják, hogy melyiküknek hány szeretője van, kicsi-e, nagy-e, s ha még meg is göndörödik, akkor göndör hajú is a legény.

357

A leányok ujjukat egyenként meghúzogatják, figyelve, hogy hányat roppan, mert azt mondják, "annyi szeretőjük lesz".

BŰVÉSZKEDÉSEK

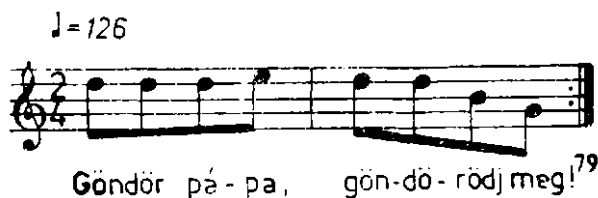
Egy-egy növény alkalmas arra is, hogy a járatlanabbakat el lehessen ámítani vele. Ebben inkább a leánykák jártasak:

358

Egy kör alakúra meghajlítom útilapúszárat befálnak. A nyáltól átlátszó *ablak* képződik. Ha most óvatosan kutyatejjel megérintik, az ablak *színt játszik*. Ezután elfűjják.

359

A *cikóriavirág* szárát 3—5 részre elhasítják, befalják, s közben ezt énekelik:

Ez csakugyan meggöndörödik.
A göndör pápa helyett szoktak mondani *bender pápát* is.

360

Ugyanezt a műveletet hajtják végre a
Jéka, jéka, babajéka!

mondóka elmondása közben is.

361

A *kutyatejtől* félnek, mert úgy tartják, ha a szemükhöz ér, megvakulnak. Állítólag a fiúgyermek *kakaskája* is megdagad tőle.

Mégis játszanak vele. Elszakítják, s a kifolyó fehér tejét nézve mondják:

Tej, tej, kutyatej!

Vagy titokban megérintik vele a kezük hátát, majd a járatlan kisgyermek előtt újabb növényt leszakítva, megérintik a tenyerüket, és mondják:

Fogadjunk, hogy átüt.

A kicsi nem hiszi. Bizonyosság a kutyatejes kezük hátát mutatják.

362

A margaréta virágot a fejénél megcsavarják, két tenyerük közé szorítják, és mondják:

Pap, kiszúrom szemedet,
Mondom neked: fordulj meg!

Erre lazítanak a szorításon, mire a virág visszacsavarodik. A margarétát: e játékról *pap kiszúromnak* is nevezik.

363

Nincs semmi ördögösség az útilapu virágának a szárból alkotott hurkon való *keresztüldugásában* sem, a rossz megfigyelőképességű, „gyáva” kisgyermek mégsem tudja utánozni.

A nagyobb leányka bal keze hüvelyk- és mutatóujja közé hurkosra hajlított útilapuszárat fog. A hüvelykujj belső hajlata felé eső, hosszabbra hagyott, virágos részt annak virágja közelében jobb kezével megfogja, ezt mondva: „Nézd meg, te, milyen hamar keresztüldugom.” Gyors mozdulattal a hüvelykujja köré, majd a hurok mögé vezeti a szár szabad végét, aztán a két ujj között alulról húzza be a hurokba. Társa azért nem érti, hogy mi történt, mert csak a keze hátát látja (48. r.).

48. Fűszál keresztüldugása.

HERGELŐDÉSEK, BEUGRATÁSOK

A fiúk gyakran és szívesen mérik össze testi erejüket; a győzelem büszkeséggel tölti el őket. Ám annak sem örülnek kevésbé, ha egymást furfanggal tehetik nevetség tárgyává. Utóbbiban a leánykák sem maradnak le mögöttük.

364

Küzdölődnek, egymást igyekeznek *leteperni*. A nagyobbak *körmöt szednek* (ostorral viaskodnak), ami gyakran igazi verekedéssé fajul.

365

Sportszerű küzdelem a *hógomolyázás*. Amikor vizes a hó, jól tapad: ilyenkor gyúrják a hógomolyát, amellyel valóságos csatát lehet vívni. Az első hó leesésekor a gyermekek nem mulasztják el, hogy meg ne dobják, meg ne *mosdassák* egymást, miközben kiabálják:

— Az új télen nem láttalak!

366

Nyáron *bojtorját* dobálnak egymásra. Ez ruhájukba, hajukba tapad, alig tudják lefejtetni magukról.

367

A kicsik vízbe mártott *szamárcsipkével* vagy a nád bugás virágzatával: *nádibutikóval szentekelik*, fröcskölnek le egymást.

368

A leánykák száraz homokot vesznek a kezükbe, feldobják, majd kézháton kifogják, mondva:

— Kiverem a zsebport.

Ami megmaradt, most kézhátról dobják fel és tenyerükben kapják ki, közben ezt mondják:

— Megterítem.

Végül a markuk tartalmát szembehajítják a társukkal, mondva:

— Eladom.

369

Beugrató játék kelléke a gyermekláncfű ernyős termése, a *pipa* vagy *lámpa* is. Azt ígérik, hogy ennek segítségével megkeresik az eldugott tárgyat: miután mindenütt körülhordozták, mintha világítaná vele, a gya-

nútlan játékos szájába dugják, vagy az orrához ütögetik. Vagy egyszerűen csak szembefújják vele a bóbitáját.

370

Laza bugás *bogyós* fűféleségekkel hasonló kimenetelű beugrató játékot szoktak játszani. Az egyik gyermek megígéri a másiknak, hogy *szájkosarat* fon neki: társa félig nyitott szájába jobbról-balról virágzatával a szája túloldalán kiálló füvet dug, majd felszólítja, hogy fogja össze az ajkát. Ezután úgy tesz, mintha valóban megpróbálná összefonni a keresztbe tett fűszálakat, valójában azonban egy gyors mozdulattal végüknél fogva kétfelé rántja azokat. A hiszékeny játszótárs szája megtelik bugával.

Ehhez hasonló a pásztorkodó fiúk lazabugás fűféleségekkel játszott játéka is. Az egyik fiú a másikat lefektette, s fogadott, hogy a fűszállal fel-emeli. Ekkor a fűszálát betette a szájába, s felszólította, hogy a fogai között jól szorítsa össze. Aztán megrántotta a fűszálát, s a fekvő gyermek szája mind megtelt bugával.

III. JÁTÉKSZEREK

A természet anyagainak spontán, empirikus megismerésétől és alakításától az út a tudatos játéképítő tevékenységhez vezet. Ez többszörös élmény forrása: a gyermek örül, mert újabb képességéről tett tanúbizonyságot; örömmel tölti el az alkotás folyamata és eredménye egyaránt. A játékszer maga: újabb játék kelléke.

GYERMEKHANGSZEREK

Az erős ingereket kedvelő gyermekek a hangkeltésekben nagy fantáziáról tesznek tanúbizonyságot. „Hangszereik”, egy része alig alakított természet adta játékszer: bogár, falevél; más része viszont gondosan megépített, komoly célra, madárriasztásra is hasznosított eszköz.

371

Zümmögéséért vadásszák a *burungot* (cserebogár). Esténként seprűvel ütik le, és gyufásskatulyába zárják. Az iskolás fiúk cérnát kötnek a lábára, és körbeforgatva *burungoztatják*.⁸⁰ E művelethez mondóka is társul:

Cserebogár burungozik,
A vénasszony fingódozik.

372

A cserebogárral úgy is játszanak, hogy átszúrt farkába cérnát hurkolnak, aminek a másik végét gombostűvel egy ághoz tűzik. A bogár zümmögve repül körbe.

373

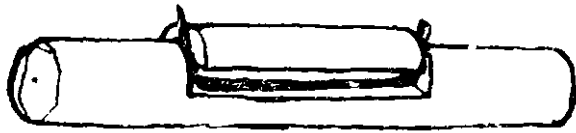
Hasonló szándékkal vadásszák a *vadméheket*, amikor azok egy-egy virágra leszállnak: dobozt borítanak rájuk, majd megfogva skatulyába zárják. Később a méhek nyakát cérnával megkötik, majd egy függőleges földbe szúrt pálcához hozzákötik a cérna szabad végét. Ezek más és más irányba próbálnak elrepülni.

374

A havason pásztorkodó fiúk parázssal keltenek puskalövéshez hasonló csattanó hangot: ráköpnek egy kőre, majd égő szenet tesznek rá. Ugyancsak nagyot *lő* a tűzbe dobott bükkmakk is.

375

A kisleányok *diófa-* vagy *boroszlánlapival pukkantanak*: a levelet összezárt ujjú, enyhén behajlított bal kezük belső élére, pontosabban a hüvelyk- és mutatóujjuk között keletkező háromszögre teszik, majd jobb kézzel nagyot vágnak rá.

49. *Tilinka*. Hossza 15—20 cm.

376

Az akác-, cseresznye-, meggy-, orgona- és diófa levele *sípolásra* is alkalmas. Szájukra tapasztják, ujjakkal rögzítik, majd megfújják. A levél hamarosan *pukkanó, cuppanó* hangot adva *kipukkad*.

377

Szélesebb levelű fővel inkább a fiúk *sípolnak*: ezt vízszintesen két ajkuk közé helyezve fújják. Akkor is szól, ha függőlegesen, két hüvelykujjuk közé szorítva fújják meg.

378

Tilinka

A fűszál összeszorítására a fiúk alkalmanként külön kis játékszert, *fűmuzsikát, tilinkát* is szoktak faragni: egy 15—20 cm-nyi hosszú mogyoróágot hajától megtisztítanak, majd a közepéről kivésnek egy harmadányi hosszúságú szakaszt, amit utóbb vissza is helyeznek. A két fadarab közé szorítják a fűszálat, amit élével a szájuk elé tartva fújnak (49. r.).

379

Cikórvirág-doromb

A liba- és bárányórző kisfiúk, kisleányok egyik kedvenc sípféleségüket, a *dorombot* a gyermekláncfű hengeres szárából rögtönzik: egyik végén gyöngeden összenyomogatják, meglaposítják, majd befalva fújják.

380

Hagymaszársíp

Az előbbihez hasonlít a minden nemzedék által ismert, kisfiúk és kisleányok körében egyaránt kedvelt *hagymaszársíp*. Ezt a magnak való hagyma szárából vágják ki 10—13 cm hosszúra, majd meglapítják, vagyis ujjbeggyel óvatosan végignyomogatják. Rövid életű: egyik véget befalva párszor megfújják, s már ki is hasad.

381

Búzaszáldoromb

Kicsik és nagyobbak egyaránt készítik és fújják a szintén régről ismert, egyszerű rögtönzött játékhangszert, a *búzaszáldorombot*.

A még zöld, de már jó erős búzaszár két bog közti szakaszát bog nélkül levágják vagy letörik, vigyázva, hogy a két széle ne repedjen be; majd szájukkal vagy körmükkel, hogy össze ne hasadozzon, óvatosan *esszeroppantják*.

50. Doromb. Hossza 6—8 cm.

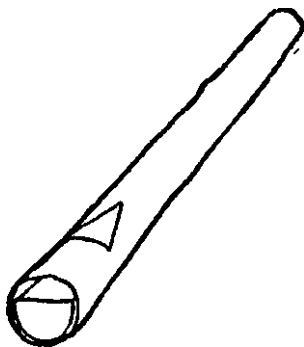
382 Doromb (Heppke)

A legáltalánosabb, emlékezet óta ismert és ma is kedvelt dorombfélének az anyaga fűzfahéj. Ezt nem lehet bármikor lehúzni, csak késő tavasszal, amikor *feljön* a *mezgéje*, vagyis megindul a nedvkeringés, s ettől *guvad* a héja. Hat-tizenhárom éves fiúgyermekek készítik maguknak: levágnak egy vékonyabb *növésű* ágat, amiből kivágnak egy 6—8 cm-es szakaszt. Ezt a zsebkés nyelével ütögetni kezdik, s ezzel egyidőben mondókákkal is biztatják (314, 316, 317. j.), hogy *megeredjen*. Ha ez bekövetkezik, lehúzzák a héját, a vastagabb felén megkaparják, míg csak a *szijács* marad meg, amit végül ujjbeggyel meglapítanak. Alig vagy félig befalva fűjjak; mély zengésű hangon szól (50. r.).

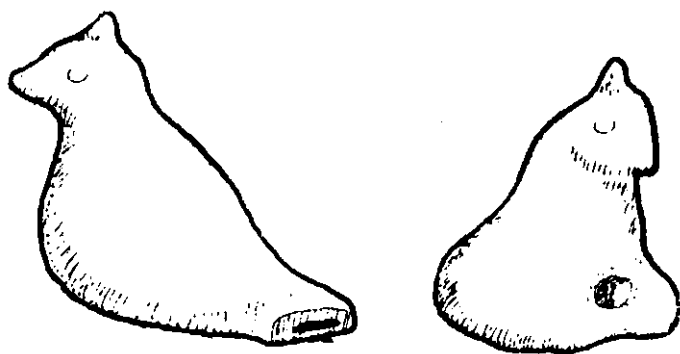
383 Síp (Tilinka, furulya)⁸¹

A síp (51. r.) valamivel több munkát igénylő, nem kevésbé hagyományos, közismert játékszer. Különösen az iskoláskorú pásztorfiúk kedvelik. Anyaga sima fűzfaág: a *recés* vagy *bogos* azért nem jó, mert *elszakad*. Ebből májusban, a nedvkeringés megindulása után két *rügy* közti távolságot metszenek le, majd zsebkéssel körös-körül addig ütögetik, amíg a héja leválik. A síp-készítő mondókák (313—317. j.) valamelyike most is elhangzik. Az így nyert lyukas héj vastagabb végén, a szélétől kb. 1,5—2 cm-nyire egy háromszög alakú lyukat vágnak. A héjból kihúzott gömbölyű fás rész mindkét végéből levágnak egy-egy *dugónak* való 1 cm-nyi szakaszt. A vastagabbikból hosszában is kihalítanak egy darabot, hogy amint a héj végébe bedugják, fűjásakor felette a levegő a sípba behatolhasson. Hangja magasabb, mint a dorombé. Csak addig szól, amíg nedves, ezért ha megszáradt, vízbe mártják.

A régiek azt tartották, hogy amikor a tilinkát készítik, nem szabad be-
lenézni, mert akkor nem szól.

51. Síp. Hossza 8—10 cm.

52. Cserépsíp. Korondi fazakasmunka. Hossza 5 cm.

384 Pléhsíp

A fémsíp kevésbé elterjedt játékszer, amit általában készen szoktak megvásárolni; régebb házaló zsidóktól, újabban üzletből veszik. Ennek ellenére az adatok szerint az utóbbi években is előfordult, hogy iskolás fiúk maguk hajlították pléhből. Ez az üzletitől csak annyiban különbözött, hogy az oldala üres volt, ujjal kellett befogni.

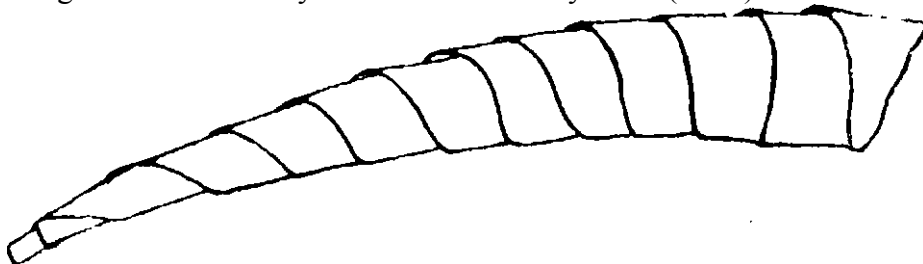
385 Cserépsíp

Cserépsípot a szülők kicsi, hat éven aluli gyermekeiknek, főként fiúknak vásárolnak, a faluban évente egyszer megjelenő fazakasoktól. Régen leginkább csíkiak, ritkábban a bereckiek hoztak, újabban, ha nem is minden évben, a korondiak járnak *kóboros* szekerekkel. Régebb *nagypénteken*, a vásár napján a templom köré rakodtak. Emellett a házaikba is beszóltak áruikat kínálni. A síp általában madár vagy állat alakú (52. r.).

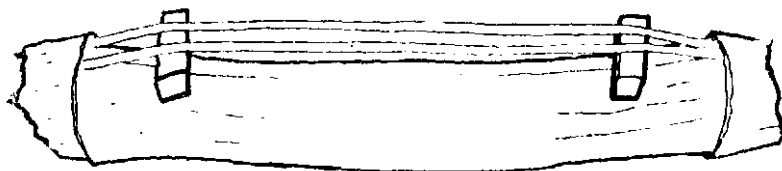
386 Kürt (Havasi kürt)

Régi játékféle.⁸² A nyolcvan éven felüliek és a mai gyermekek egyaránt ismerik; különösen a pásztorkodó fiúk kedvelik.

Anyaga kar vastagságú, 60—70 cm hosszú éger-, füz- vagy nyírfaágról *lehúzott* héj, amit a kürt készítői — hat-tizenhárom év közötti fiúk — előzőleg bicskával *megcsigáznak* és megkopolnak. A tekercsbe visszaugró szalagszerű héjat csavarodási iránya szerint tölcsér alakban *esszetekerik*, *felcsavarják*, majd a felső végén *tüskével*, újabban szeggel megtűzve rögzítik. Végül az alsó végen maradó szűk nyílásba dorombot helyeznek (53. r.).

53. Kürt. Hossza 40—45 cm.

54. *Kocsánymuzsika*. Hossza 20—22 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

387

Fűsűmuzsika

A kicsik, főként a leánykák egyszerű hangszerféléje a *szivarpapírral* vagy *szalvétával* beborított fűsű. A szájuk elé téve bármilyen dallamot kifújnak rajta.

388

Kocsánymuzsika

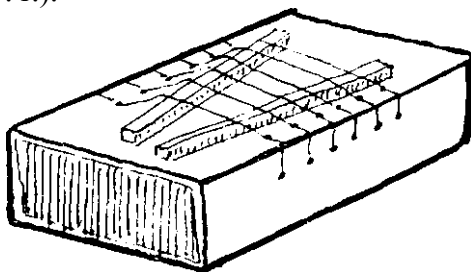
A vonós hangszereket utánzó *kocsánymuzsika* emberemlékezet óta ismert játékszer. Ma Esztelneken ritka, mert a faluban kevés kukoricát termesztene, márpedig a muzsika anyaga ennek száraz szára, vagyis a *kocsány*. Két darabból, egy-egy kétbütykös ízből áll: a vastagabb a *hegedű*, a vékonyabb a *vonó*. Ezek homorú felén a felhasított ormókat keresztbe tett vékony kocsánydarabkák feszítik ki (54. r.).

Ősszel vagy télen a kicsi, ritkábban nagyobb fiúk, s néha az apák, nagyapák készítették. A kicsik álluk alá illetve húzták, és énekeltek is melléje. Ahhoz, hogy hangot adjon, a vonót meg kellett nyálazni.

389

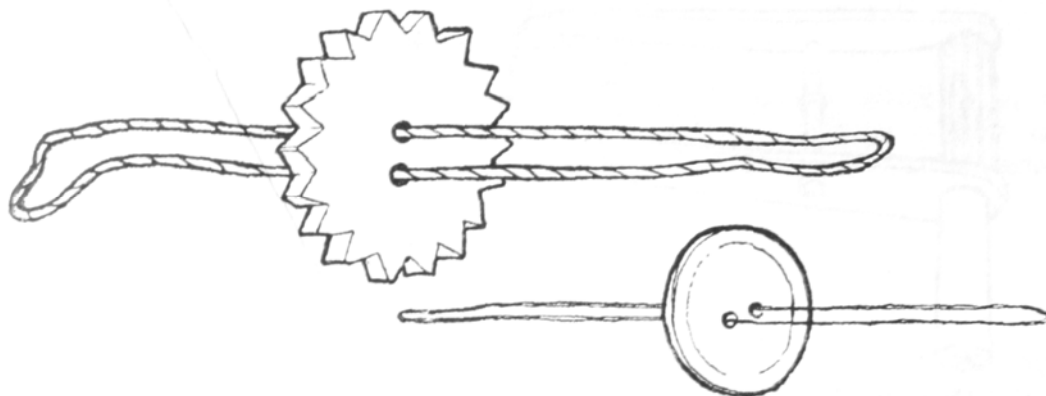
Pengettyű (Cindalom)

A gyufásskatulyából, gyufaszáלבól és gumiból készülő *pengettyű*⁸³ a mai öregek gyermekkorában ritkább volt, ma viszont annál közismertebb gyermekhangszer. Fiúk és leánykák egyaránt el tudják készíteni. A gyufásskatulya felső lapjának két szemben fekvő élébe bicskával kis vajatokat vágnak, hogy ezekbe harisnyakötőből kihúzott vékony párhuzamos *gumiúrokat* rögzítsenek. Ezeket két oldalról egy-egy gyufaszállal kifeszítik, majd gyufaszállal *pengetik*. Főként kicsik játszanak vele, énekelnek, még táncolnak is melléje (55. r.).

55. *Pengettyű*.

56. *Perregtető* és *durrogó*. Átmérője 6—8 cm.

390

Perregtető (Berregtető, surrogtató)

A századfordulón és ma is egyaránt ismert, kerek fadarabból készített, szélen olykor recézett, közepén két helyen átfűrt és spárgával átfűzött *perregtető* már kevésbé hangszer, sokkal inkább hangkeltő játékszer. A spárga szélét fogva, gyorsan megforgatva, majd ismételten széthúzva, *surrogó* hangot ad. Fiúk készítik maguknak vagy leánytestvérüknek. Főként télen, a szobában játszanak vele (56. r.).

391

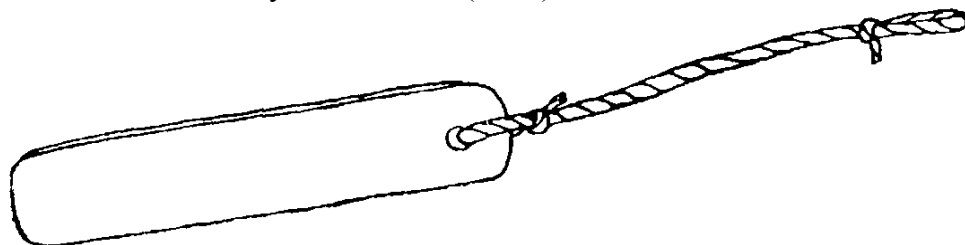
Durrogó (Gombos surrogtató)

Szintén minden nemzedék ismerte játék. A perregtetőtől csak anyagában különbözik: a spárgát ezúttal nem kerek fadarabon, hanem gombon fűzik át. Egyszerűsége miatt kisebb fiúk és leánykák is elkészítik maguknak. Az iskolában a csintalan fiúk *felszedik* (fölrántatják) vele a leányok haját (56. r.).

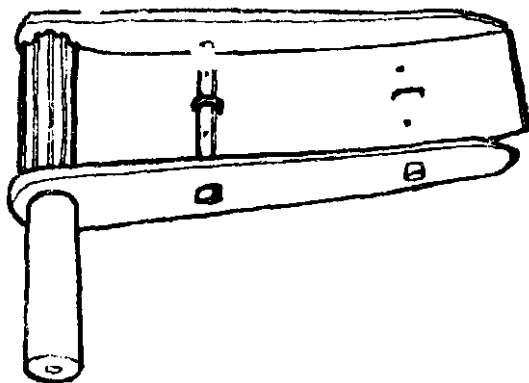
392

Surrogtató (Berregtető)

Ez az emberemlékezet óta ismert, ma is forgalomban levő hangkeltő játékszer⁸⁴ tulajdonképpen egy 35—40 cm hosszúságú, egyik felén meglyukasztott lécdarab, amelybe spárgát kötnek, hogy ennél fogva forgathassák a levegőben. Surrogó hangja erősebb, ha vékony sárréteget kennek el rajta. Fiúk készítik kisebb fiú- és leánytestvéreiknek (57. r.).

57. *Surrogtató*. A lécdarab hossza 35—40 cm.

58. Kelepelő. Hossza 25 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

393

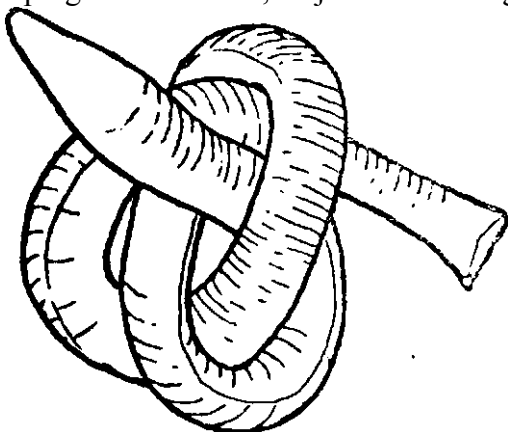
Kelepelő (Pergető, kerregtető)

Minden korosztály ismeri a bonyolultabb kelepelőt.⁸⁵ Nehezebb elkészíteni, ezért serdülő fiúk, nagy legények vagy felnőttek faragják fáiból hat-tizennégy éves gyermekeknek. Több darabból tevődik össze: a nyél a felső felén vastagabb és fogazott; ehhez simul egy rugalmas, két helyen is kifeszített lemez, s az egészet egy keret foglalja össze (58. r.). A forgatástól a henger bordáihoz csapódó nyelv ijesztő, csattogó hangot ad, s emiatt régebben madarak riasztására is használták: a gyermekek kezükben függőlegesen tartva jobb felé forgatták, miközben körülszaladgálták vele a gabonavetéseket. Játsszani főleg a szabadban, udvaron, mezőn szoktak vele, de a gyermekek, szüleik bosszúságára, szívesen kelepelnek bent a szobában is.

394

Lúdgége zergő

Ma már nem használt, régi játékszer. Libavágáskor készítették az állat gégéjéből: kukoricaszemet tettek bele, majd két végét egymásba fonták (59. r.). Megszáradva szólt. Ez volt a csecsemő első játékszere. A bölcsője karján átkötött spárgára erősítették, majd amint nőtt egy keveset, a kezébe adták.

59. Lúdgége zergő. Hossza 6—8 cm.

395
Disznóhólyag zergő

Disznóöléskor a gyermekek elkérték a *hólyagját*, borsót tettek bele, és felfújták. Amikor megszáradt, zörögni kezdett. Előfordult, hogy a fiúk rákötötték a macska farkára, ahol a hólyag nagyokat buffant. Jól szórakoztak rajta a kisebb-nagyobb gyermekek egyaránt.

396
Zergő

A mai gyermekek kerek orvosságdobozba búza-, ill. kukoricaszemet vagy meggymagot tesznek, a dobozt befödik, átkötik, majd a spárgánál fogva forgták. A nagyobbak dróttal a macska farkához erősítik (343. j.).

FORGÓK

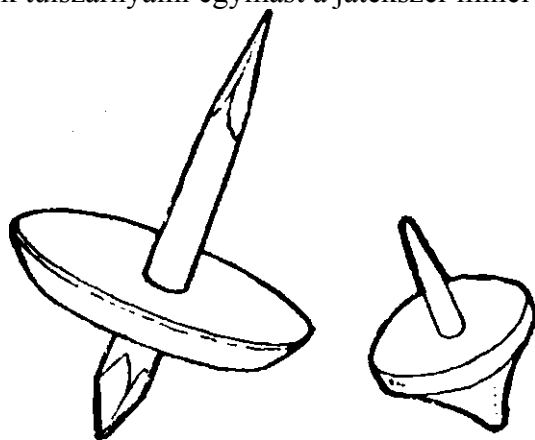
A bemutatott játékhangszerek, akárcsak a soron következő forgók és más mechanikai játékszerek az emberi gondolkodás kezdetlegesebb szintjére utalnak vissza.⁸⁶ A gyermek egyes játékszereit kézi erővel hozza forgásba, másokat a víz és a szél erejére bízta.

397
Persegtető (Pergentyű, trókis)

A kézzel megpörgethető *persegtető* az öregek öregjei idejében is ismert, ma viszont ritkábbá váló, de üzletből megvehető játékszer.

Általában nagyobb fiúk vagy apák készítették négy-tizenkét éves gyermekeiknek, akik főleg télen, az asztal körül ülve vagy a földön játszottak vele. Anyaga ritkábban dió, krumpli, gyakrabban a szabóktól szerzett *cérnakarika* levágott karikája, amibe mindkét végén kihegyezett pálcikát dugtak (60. r.). Ha két tenyerük közé véve *esszesírtették* és gyorsan *kicsapták*, sokáig forgott.

A persegtető a fonóba járó fiatalok körében is népszerű volt: itt legények készítették a leányok orsójának hegyéből, amit tréfából vágtak le; majd igyekeztek túlszárnyalni egymást a játékszer minél ügyesebb kezelésében.

60. *Persegtető*. Átmérője. 3—4 cm.

398

Nád vízimalom

Lassan folyó sekély vízzel a négy-tíz év közötti kisleányok nádból rögtönzött vízimalmot hozatnak mozgásba: ez a nád gömbölyű szárába küllőszerűen beszúrt szegékből és az azok köré vont nádlevél-kerékből áll. A víz folyására merőlegesen, két-két kő közé helyezik úgy, hogy a keréknek az alsó harmada vízben legyen.

399

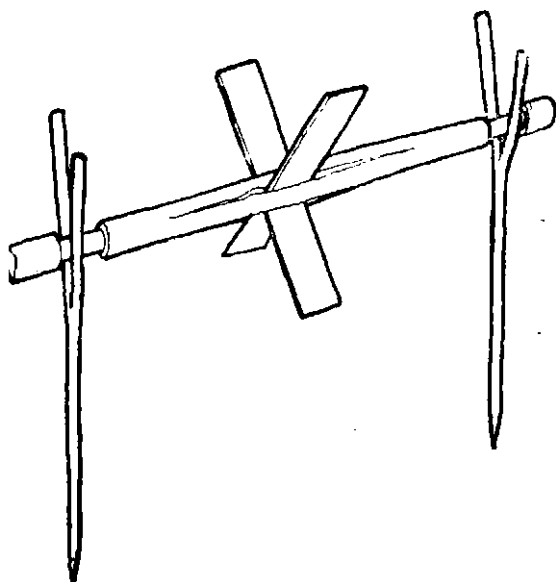
Vízimalom

A fiúk ujjnyi vastagságú ágból készítenek vízimalmot: ezt a héjától megtisztítják, a közepén két egymásra merőleges hasítékot vágnak, amin egy-egy laposra faragott lécecskét, *lapátot* dugnak át. E *tengely* két vége földbe vert ágasfákon nyugszik (61. r.). A gyorsabb folyású és mélyebb patakvíz vagy eső után az árokba folyó sárié a lapátokat egymás után meglökve a malmot gyors forgásba hozza. A gyermekek órákig is elnéznék.

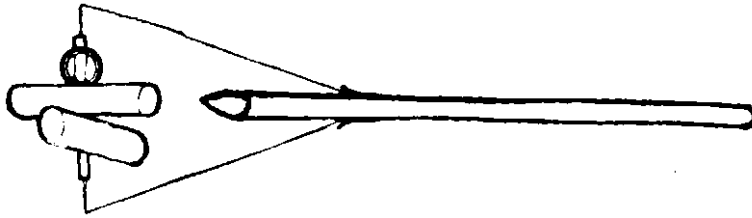
400

Szélforgó (Szélmalom)

Légáramlat hozza forgásba a fűszálból és szalmaszálból aratáskor rögtönzött törékeny szélmalmot. Ezt fiúgyermekek készítenek igen nagy körültekintéssel, mert elég egy elhibázott mozdulat, s kezdhetik előlről. Egy vastagabb szalmaszálból három darab 2 cm-es és egy darab 10 cm-es szakaszt vágnak le. Utóbbi — a fújócső — egyik végét ferdére metszik, és közelében kétoldalt enyhén felpattintják, hogy a forgó rész fenntartására szolgáló háromszög alakban megtört erős fűszál két végét azon bedughassák. A forgó egy kisebb átmérőjű szalmacsövecske, ami a három, középen átlukasztott rövid szalma-

61. *Vízimalom*. Hossza kb. 12—14 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Lettsz. 5755/866.

62. Szélforgó. Hossza 12 cm.

szál tengelyéül szolgál (62. r.). Ha most a fűjocsövet fűjni kezdik, a malom forgásba jön. E játékszert ma már kevesen ismerik.

401

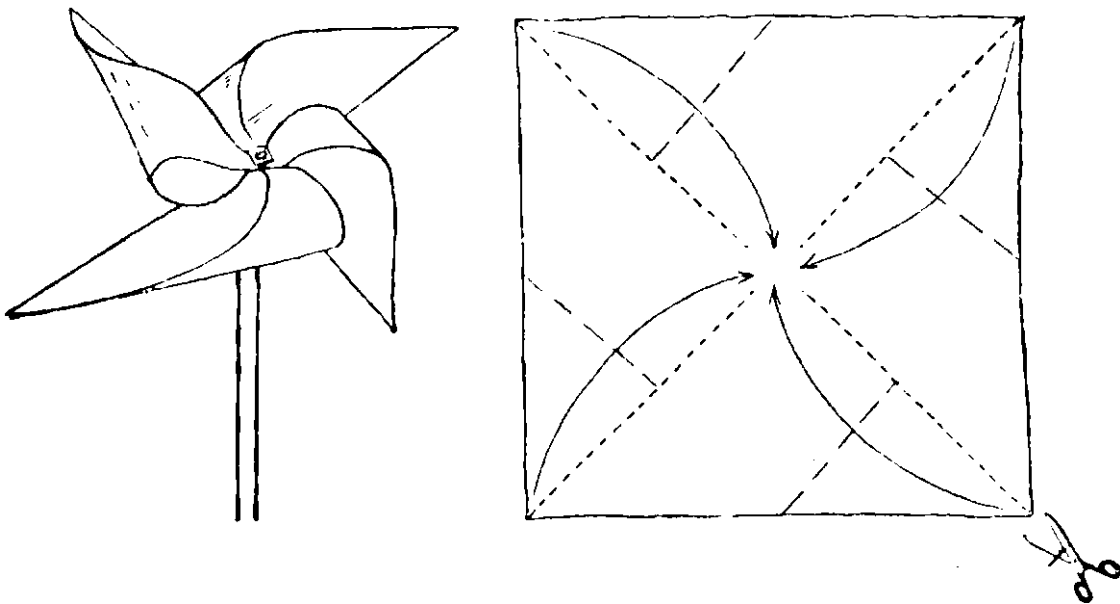
Szélrózsa (Szélforgó, szélmalom, papírforgó)

Annál népszerűbb e másik, szintén emlékezet óta ismert, de könnyebben előállítható *szélrózsa*, azaz négyzet alakú, átlói mentén bevágott és behajtogatott, közepen gombostűvel összetűzött papírforgó (63. r.), amit egy pálcika végére szeggel tűznek rá. Elég a széllel szembetartani, és máris forgásba jön. Szélcsendes időben a gyermek fut vele: lehetőleg körbe, mert akkor forog a legjobban, vagy más esetben fűjja.

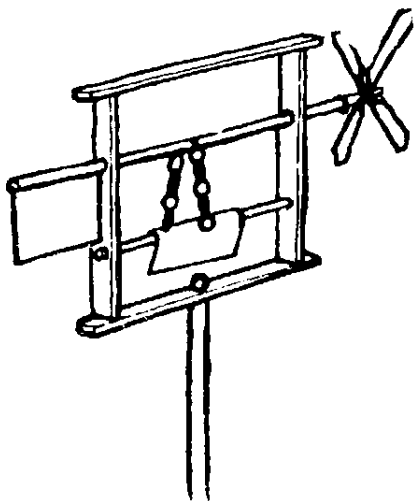
402

Szélmalom

Félig játékszer, félig időjárásjelző készülék és madárijesztő szerkezet a szélmalom. Tíz-tizennégy év közötti fiúk készítik és szegezik fel kerítésre vagy valamilyen magas építményre. Lényege egy függőleges állványon szabadon forgó léckeret, amelyen egy szintén szabadon forgó *tengely* halad át. Ennek egyik végén *vitorták*, a másik végén széles deszka helyezkedik el, amely a lég-

63. Szélrózsa. Magassága kb. 20 cm.

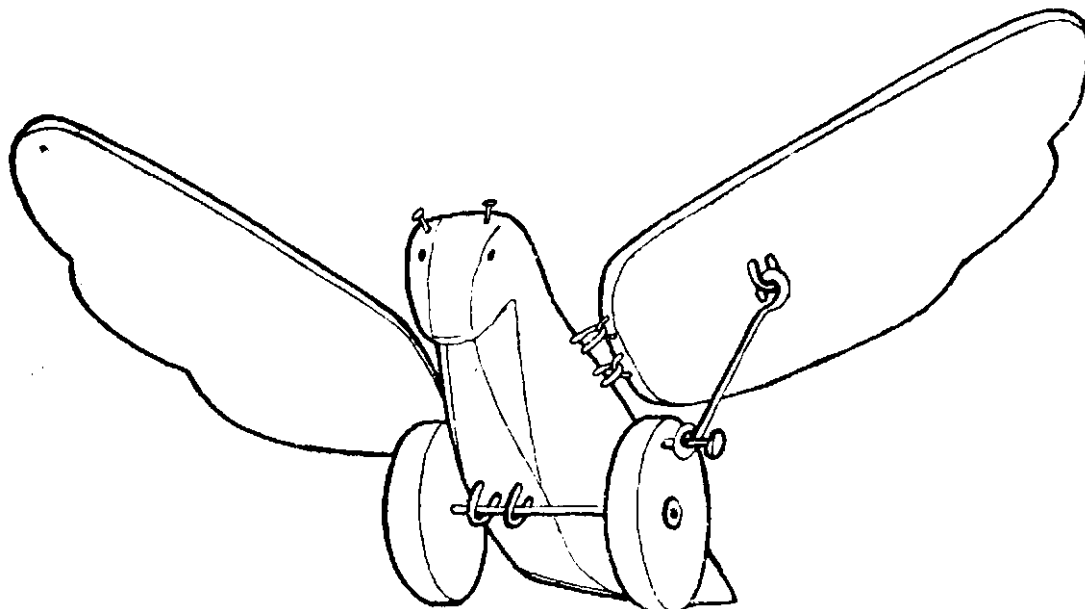
64. Szélmalom. Hossza 35 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/866.

áramlatra önműködően beáll. A vitorlák gyors forgásától a tengelyre erősített fémdarabkák a feszítőlécra szerelt bádoglemezt ütik, s így a szélmalom egyben hangforrás is (64. r.).

A szélmalomszerkezetek a felnőtteket is foglalkoztatják. A kurtapataki Lengyel Bélának szélmalommal villamos energiát sikerült fejlesztenie.

403 Pillangó

A századforduló táján egyik-másik férfi vagy nagyobb fiú a vásári áruként megismert, keréken forgó és közben szárnyát csattogtató *pillangót* házilag is elkészítette. Külön fadarabokból kifaragta a testét, tengelyre szerelt két kere-

65. Pillangó. Hossza kb. 25 cm Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

két és két szárnyát, majd ezeket kampósszegekkel úgy állította össze, hogy mozgathatók legyenek. Végül jobbról-balról a kerekeket dróttal a szárnyhoz kapcsolta (65. r.). A négy-tíz éves kicsik télen a ház földjén húzogattak.

HINTÁK

A *hintázás* — mint mindenütt — itt is a legkedvesebb játékok közé tartozik, s ezért kellékének, a *hintának* is több változata alakult ki.

404

Lipinka

A legegyszerűbb hintaféle a *lipinka*: talán nincs is udvar, ahol a kicsi gyermekek időnként egy vízszintes tuskón vagy gömbölyű fán ne nyújtanának át mérlegszerűen egy hosszú deszkát. Ha ennek két végére, egymással szemben lovaglólásban rátelepednek, s lábukkal rugózva még meg is lökik magukat, ütemesen *lipinkázhatnak*: hol az egyikük, hol a másikuk alatt emelkedik fel a deszka. Játék közben hintázó mondókákat dúdolnak (303—312. j.).

405

Hinta

A hinta a csűr vagy szín bejárata fölötti gerendára rászertelt kötél vagy lánc, amelyre *ülőkének* zsákot vagy kétoldalt kicsit bevágott deszkát helyeznek. Kicsik és nagyobbak, fiúk-leányok egyaránt szívesen ráülnek. Aki egymagában hintázik, lábbal hajtja meg, löki hátra magát, ha viszont többen vannak, a soron levőt a társak taszítják meg hátulról. Ilyenkor az egyenlő arányú részvételt mondóka időtartama biztosítja (303. j.). A ritmikus mozgást önkéntelenül is ritmikus mondókával kísérik (304—312. j.).

406

Lábhinta

A lábhinta, amin állva, két kézzel kapaszkodva hintáznak, három farúdból összeácsolt keretre szerelt állandó hinta. Jelenleg ilyen az iskola udvarán található. Lánc- vagy kötélahintán lábhintázni azért nem jó, mert az nem elég merev a kapaszkodáshoz.

407

Cserkabola

Időálló építmény volt a *cserkabola* is: legények, serdülő fiúk állították a havasi szállásokon és a falu közti nagyobb tereken: földbe ástak egy kb. 1 m magas, függőleges, vastag fatörzset, melyre vastag szeggel egy, esetleg két, egymáshoz viszonyítva derékszögbe mérlegszerűen elhelyezett vízszintes deszkát erősítették úgy, hogy azt vízszintes irányban körbe lehessen forgatni. A deszka végére egy-egy vagy két-két gyermek ült rá; s ilyenkor valaki körbeszaladva hajtotta a cserkabolát. Ha nem volt hajtó, nem ültek fel, csak miután maguknak meghajtották, a vízszintes rúdra dőlve, lábukat felhúzával forogtak.

LABDÁK

A gumilabda elődjeiben, a házi készítésű *loptákban* mindenik korcsoport megtalálta a maga örömét. A kicsik gurították, a nagyobbak szabályokhoz kötött játékokat (641—662. j.) játszottak vele. A lapocka alakú, fából faragott *ütőfával* való *loptázást* (649. j.) a mai legidősebbek egykori legkedvesebb játékuknak vallják.

408

Szőrlopta

A legáltalánosabb labdafélét a marhák tisztántartásával megbízott fiúk készítették; az állat lekefézése során kihulló marhaszőrt meggyújtotték, vízben megáztatták, majd forró vízben gömbölyűre *meggyurmolták*. Egyesek követ is tettek a közepébe, hogy súlyosabb legyen (66 d. r.). Még nemrég is játszottak vele.

409

Rongylopta

Ezt a szintén gyakori labdaféleséget leánykák varrták szorosra összegömbölyített, ronggyal bevont galacsinokból, amit olykor spárgából hálószerű fonadékkal körülfontak (66 a., c. r.).

410

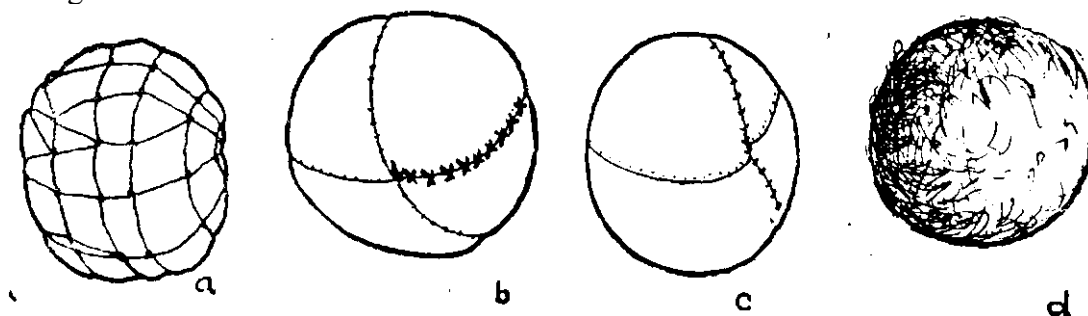
Bőrlopta

A szőrlabdánál jobban kedvelték a bőrhulladékokból készített labdát, mivel ez súlyosabb volt. Cipészek gyermekei készítették (66 b. r.).

411

Korpalabda (Similabda)

A nagypénteki vásár alkalmával a templom elé kirakodó vagy a kézdivásárhelyi piacon árusító idegen árusoktól vásárolják a krepp-papírral burkolt, vékony gumiszállal behálózott, hurokban végződő gumijánál fogva a középső ujjukra húzható korpalabdát. Ezt ütögetni szokták. Hamar elhasad, s ilyenkor a gyermekek maguk próbálják elkészíteni nylonzacskóba tett korpából és gumiból.

66. *Lopták*: a., c. *rongylopták*; b. *bőrlopta*; d. *szőrlopta*. Átmérőjük 5—8 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltesz. 5755/178.

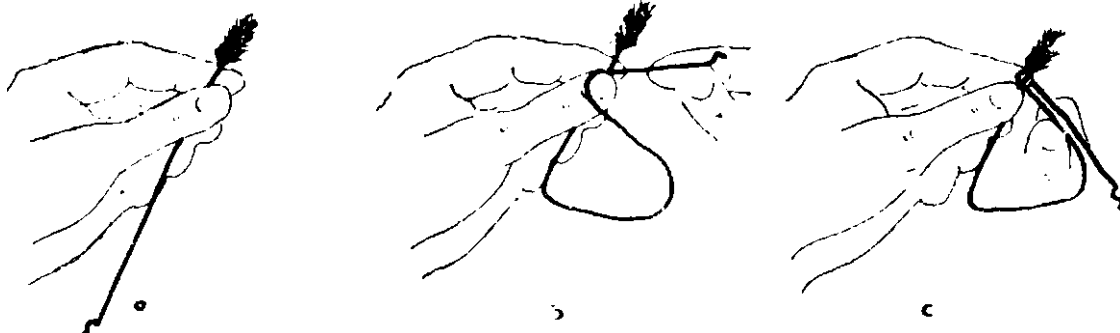

JÁTÉKFEGYVEREK

A fiúk legkedvesebb játékszerei, a testi és kézügyességük gyakorlását szolgáló játékfegyverek többsége jelentőségét veszített egykori komoly eszköz mása.

412

A kisleányok egyetlen lövőjátékának kelléke a keskeny levelű útifű virágos szára. Ez még nem igazi eszköz. Úgy *lőnek* vele, hogy a növényt a virágzat alatt mintegy 3—4 cm-re a bal kéz hüvelyk- és mutatóujjával megfogják, jobb kézzel fölötte áthajlítják a szár másik végét, ami által a virág közé hurokszerű képződmény keletkezik (67. r.). Ezt lefelé húzva, a bal kézben fogott növényrészt pedig hátrafelé hirtelen megrántva a virágzat lerepül a szárról.

67. Lövés útifű szárával.

413

Lódítófa (Sárpuska)

Természet adta, kezdetleges, minden nemzedék által ismert játékfegyver a dobó kart meghosszabbító s ezáltal lendítő erejét megnövelő *lódítófa*. Ez egyszerű rugalmas meghegyezett ág, *nyárs*, amelybe *meggombolyított* sarat — *sárpuskát ütnek*, majd ezzel *lódigálnak*. Krumpli szedéskor *labodakóré*-nyársra apró krumplit húznak. A sárpuskával a kisebb fiúgyermek a célózást gyakorolják.

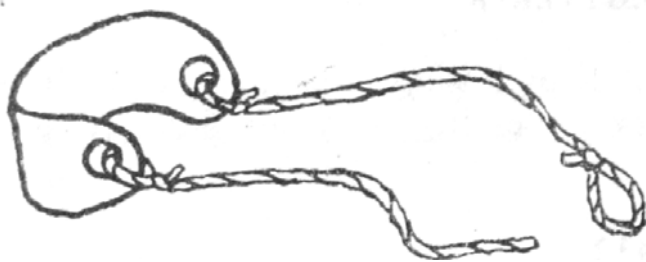
414

A kő a magukról megfélemezett gyermekek kezében önmagában is harci eszköz, amivel egymást haragjukban megdobálják. Játékszerként valamilyen hajtóeszközzel együtt használják. Az erdőt járó, ott pásztorkodó fiúk *ostorral repítenek* követ: a végébe vetett hurokba helyezik, az ostort megsuhintják, mire a kő burrogva elrepül.

415

Parittyfa I.

A legtipikusabb kődobó eszközök a parittyafélék. Az öregek gyermekkorában még elterjedtebb volt, ma viszont már csak kevéssé ismeretes a közepkorig fegyverként használt,⁸⁷ kétoldalt meglyukasztott, bőrdarabból és ebbe

68. *Parittyá*. A bőrdarab hossza 5—6 cm. Emlékezet szerint.

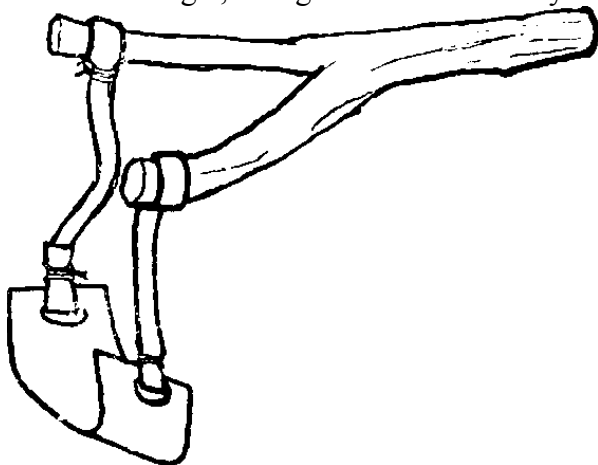
fűzött zsinegekből álló, gyors forgatással — *kereken hajtással* — működtetett *parittyá* (68. r.). Ahhoz, hogy a kő kirepüljön belőle, egyik ágát hirtelen elengedik.

Erdőszéleken, tisztásokon az iskolás fiúk veszélytelenül gyakorolják vele a távolba dobást.

416 **Parittyá II.**

A ma rendkívül népszerű, *ágasfából*, *gumiból* és *bőrdarabból* szerkesztett *parittyáfélét*⁸⁸ az iskolás fiúk szintén emberemlékezet óta készítik. Rovátkát vésnek a villás ág két végére, köréje csavarják, majd dróttal rögzítik a gumi-szalag egyik végét; majd ugyanígy rögzítik annak a kilyukasztott bőrdarabba fűzött másik végét is (69. r.).

A *parittyával* a célba lövést gyakorolják: célba veszik a karóra, kerítésre borított befőttesüveget, s még inkább a kártékony verebet.

69. *Parittyá*. Hossza 15 cm.

417 **Ceszleparittyá (Cikiparittyá)**

Az előbbi *parittyá*féle rögtönzött változata a két kéz mutatóujjára kötött gumiszál, amelynek közepére összehajtott papírszeletkét illesztenek. A gumit szájukba fogva feszítik ki, majd hirtelen elengedik. Kisebb gyermekek bent lőnek vele.

418

Cikiparittyta (Ceszleparittyta)

Hasonló elv szerint működő parittyát ma villásra meghajlított burkolt drótból és gumiszálból is rögtönöznek. Erre meghajlított drótot tesznek, és az iskolás fiúk a leánykák lábát célozzák vele.

419

Lándzsa (Vető)

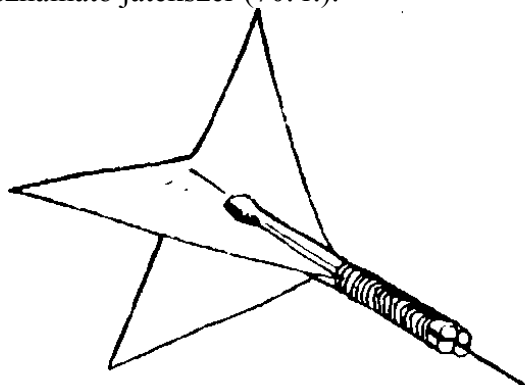
A kő mellett természet adta támadó-védekező eszköz a bot is: ebből készült hajdan a kihegyezett hajítólándzsa, amelynek módosított formája gyermekjátékként itt is fennmaradt.⁸⁹

Az esztelneki fiúk emlékezet óta ismert lándzsája arasznyi hosszú faág, amelynek egyik végébe szeget vernek, másik végébe pedig tollat szúrnak. A pálca végét fogva, azt *megvetik*, hogy a célpontként kijelölt fába vagy földbe beálljon.

420

Túrakéta

A túrakéta a lándzsa újabb változata: a faágat négy gyufaszál, a szeget gombostű, a tollfarkat pedig papírfarok helyettesíti. Valamennyit cérnával szerkesztik egybe. Könnyű, gyors röptű, de a gombostű miatt veszélyes, bent is használható játékszer (70. r.).

70. Túrakéta. Hossza 8 cm.

421

Sárkány

A sárkány fenyőlécből faragott, menedékesen hegyesedő nyílvevő, amelynek farka előbb kiszélesedik és ellaposodik, majd szintén hegyes csúcsban végződik (71. r.). Ostorral röpítik el, amelynek megbogozott végét a sárkány rovátkájába illesztik.

Leginkább tavasszal játszanak vele az iskolás fiúk. E régi, fiúk faragta játékszer ma már csak szórványosan ismerik.

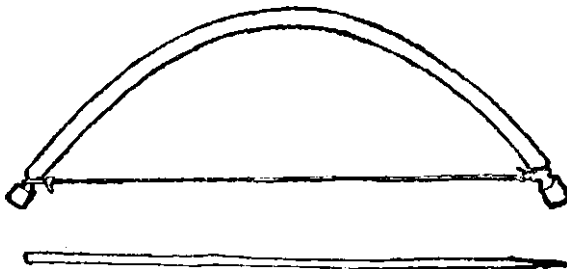
71. *Sárkány*. Hossza 26 cm.

422

Nyíl

A kezdetleges íj formáját őrző *nyíl*⁹⁰ (72. r.) emberemlékezet óta az egyik leggyakoribb szabadban használt játékszer. Iskolások hajlítják mogyoró-, vadrózsa- vagy borókaágból, amelynek két végét enyhén *befaragják*, hogy a hozzá rögzítendő málnakóró-, spárga- vagy dróthúr ne csúszkáljon rajta. A *nyílvesző* vagy *golyó* lehet *labdakóró* vagy valamilyen egyenes növésű vessző, amelyet meghegyeznek, és a végébe hegyesre hajlított pléhet tesznek. A kifeszített húr *megpattintva elcsapja* a nyílveszőt.

A *nyílazó* kicsi és nagyobb fiúk rendszerint ügyességi feladatokat tűznek maguk elé: célba lönek, vagy azon versengenek, ki tud hosszabbat löni. Utóbbi esetben a nyílveszőt felfelé *vettetik*, mert ha nem, aligha találják meg.

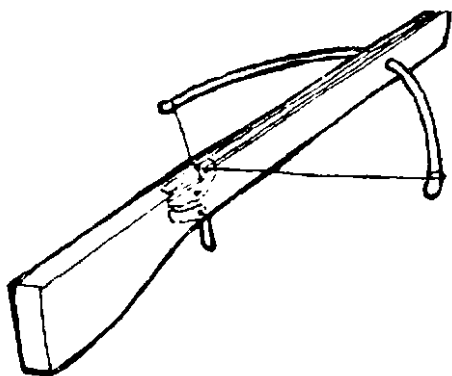

72. *Nyíl*. Hossza 40—45 cm.

423

Nyílpuska I.

A mai gyermekek már nem ismerik az idősebb nemzedék puska gyanánt használt gyermekkori játékszerét, a középkorban harci fegyverként használtos nyílpuska egyszerűsített mását.⁹¹ Ennek anyaga egy 40—50 cm-nyi hosszú, könnyen faragható fenyő- vagy nyárfa darab, amelyből puska alakú: tetszés szerint formált *agyú* és lapos, középen kivésett *csövű* testet képeztek ki. Az agy és cső között egy kis szakaszt függőleges irányban átvéstek a kioldószerkezet *kakasa* számára, majd a csövet a vége közelében vízszintes irányban is átfúrták, hogy itt átvezessenek a *nyilat* vagy *rugót*. Ezt általában borókaágból készítették; a mogyoróág megszáradt, s már nem *rugódott ki*, s ezért alkalmatlan volt (73. r.).

73. Nyílpuska. Hossza 40—50 cm.

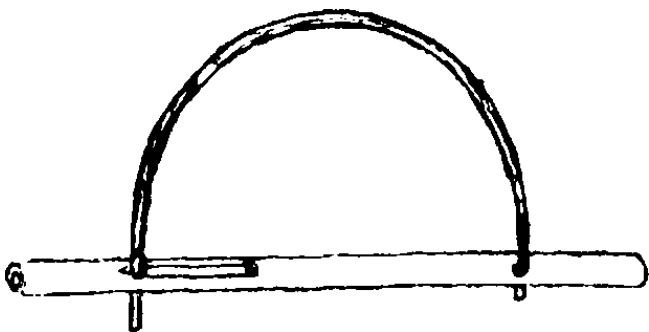
Nyugalmi állapotban a nyílpuskát *leeresztették* (nem feszítették ki). Lövéskor a vésetbe nyilat — közönséges, a hátsó végén rovátkolt vékony ágat — helyeztek. A kakas rovátkáiba akasztva kifeszítették a rugót, majd megpatintották a nyílveesszöt.

424

Nyílpuska II.

Meghajlított rugalmas ág hozza működésibe a másik, ma már csak szórva-nyosan ismert *nyílpuskafélét* is. Ezt szintén az iskolás fiúk faragják egy kb. 70 cm-nyi hosszú, héjától megtakarított bodzaágból. Először az ág egyik végétől mintegy 10 cm-re bicskával függőleges irányban átvésnek egy 10—12 cm-es szakaszt: ebben jár majd a meghajlított rugalmas *nyíl* — általában *csigolyaág* —, mely nyugalmi állapotban a vájat külső végéhez feszül. Ezután az ettől kifelé eső szakaszból kiképezik a nyílpuska csövét: fűzveesszővel vagy dróttal kinyomják a puha bodzabelet. Az ág ellentétes végén, a szélétől mintegy 10 cm-re egy függőleges lyukat fúrnak a nyílveessző kissé megvékonyított másik végének rögzítésére. A *golyó* 8—10 cm-es, letisztított, kissé megfara-gott fűzág, ezt belehelyezik a csőbe, céloznak, a vájatban hátrahúzzák, majd elengedik a nyilat, ami a csőhöz csapódva kirepíti a nyílveesszöt (74. r.).

Az ilyen nyílpuskával a gyermekek madárra is szoktak löni.

74. Nyílpuska. Hossza kb. 70 cm.

Csepűpuska (Bodzapuska)

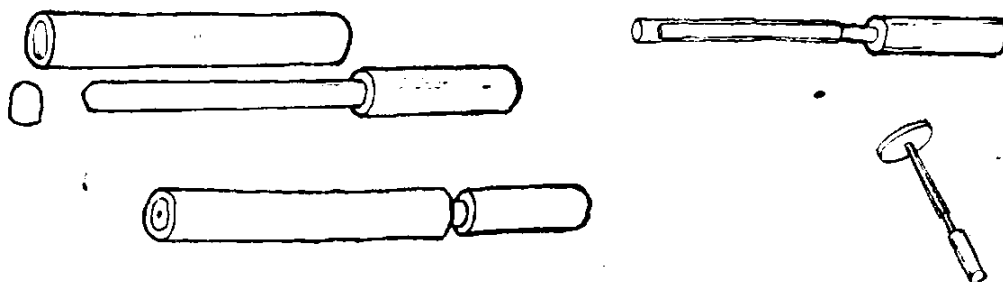
A csöves szerkezetű játékfegyverek többségét — a tűzfegyverek mintájára — a csőbe besűrített levegő hozza működésbe.

Ezen az elven alapult a háborúzó játék (351. j.) nélkülözhetetlen kelléke, a *csepűpuska* is, amely a kendertermesztés megszűnésével szorult ki az eszteleni gyermekek világából. Hat-tizenéves fiúk készítették bodzafából, mogyoróágból és csepüből. *Puskacső*nek egy kb. 15 cm-es, két *bütyök* közötti sima, vékonyabb bodzaágot metszettek, amelynek dróttal kinyomták a belét. Ehhez mogyoróágból *dugófát* faragtak. A *golyók* vízbe tett és jól összenyomkodott csepüből készültek. Vizesen használták, hogy jobban szóljanak: a cső végébe dugták, majd dugófával felülről újabb golyót nyomtak be. A beszorult levegő kilökte az első golyót, amely valóban akkorát lőtt, mint a puska.

Pityókapuska

A csepűpuskától a *pityókapuska* csak anyagában és ehhez igazodott méreteiben tér el: a csőve 6—8 cm hosszú libatoll, tölténye pedig burgonyaszélet (75. r.).

Rég ismert játékszer. A hat-tizenkét éves fiúk ma már ritkábban játszanak vele: krumplit szeletelnek fel, belenyomják a libatollat, majd a tollszárba belenyomják a dugattyút. A nyomástól a krumpliszeletke nagy durranás kíséretében kirepül.

75. *Csepűpuska* (fent). Hossza 30 cm. *Vízpuska* (lent). Hossza 30 cm. *Pityókapuska* (jobbról). Hossza 10 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

Vízpuska (Fostató)

Az előbbi puskaféléktől a bodzaágból vagy *bürökből* készített *vízpuska* csak annyiban különbözik, hogy a végét *fadugó* dugja be, amelynek a közepén egészen kicsi lyuk van csupán (75. r.). Hat-tizenéves év közötti fiúk nyáron játszanak vele: a puskát vízbe teszik, s a dugattyút kifelé húzzák, mire a tartály megtelik vízzel. Ha a dugattyút befelé nyomják, a víz a lyukon keresztül kezd kifröcskölni. Húsvétkor locsolni járnak vele. Emlékezet óta kedves játékszer.

428

Fuszulykapuska

Dugattyú híján a csőbe erővel befújt levegő is kiröpítheti a töltényt. Az öregek gyermekkorában cérnakarikából babszemet lőttek így ki: ez volt a *fuszulykapuska*.

429

Rizskásapuska

A mai iskolás gyermekek a kiürülő *karjóra* beléből rizskásaszemetet fújnak ki.

430

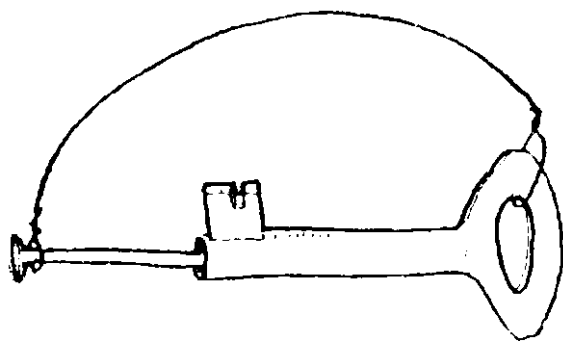
Szintén mai puszkacsóanyag a bergmanncső. Ennek tölténye olyan parafa dugó, amelynek közepéből kis szeg áll ki. Célozni próbálnak vele.

431

Kócspuska

Aránylag kevés fáradsággal állítható össze *likas kócsból*, drótból és gyufafejből a *kócspuska*. Ezt a mai hat-tizenkét év közötti fiúgyermekek kedvelik: a kulcs nyílását a gyufaszál *pirosával* megtömik; fogójához olyan drótot kötnek, melynek másik végére szeget erősítettek; a szeget a lyukba helyezik (76. r.), majd a drótnál fogva *erős* (kemény) tárgyhoz ütik. A puska nagyot dörrenve sül el. Szilveszter éjszakáján, „mikor az ót az újjal eszehúzzák”, a fiúgyermekek kulcspuskával lőnek.

Ahol szorítóprés van, lyukas felével felül beleszorítják a kulcspuskát, és kalapáccsal vágnak rá.

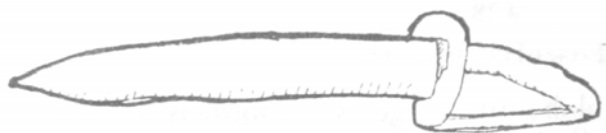

76. Kócspuska.

432

Fakard

A parittyá-, nyíl- és puszkafélék mellett az idősebb férfi adatközlők iskoláskori játékkészletéből nem hiányzott a maguk faragta, görbe alakú fakard sem, amit a felnőttek tréfásan *szentjánoskenyérnek* neveztek (77. r.). A rablós—csendőrös (592. j.) és a háborús (591. j.) játékokban ezzel is hadakoztak. A mai iskolás fiúk alkalmilag is rögtönöznek kardot, két egymásra szegezett lécdarabból.

77. *Fakard*. Hossza 45—50 cm.

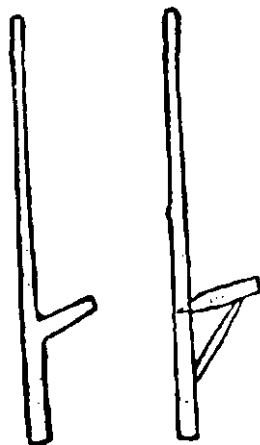
JÁRMŰVEK

A játékjárművek egy része a gyermekek körében megőrződött egykori komoly közlekedési eszköz, a testedző játékok fontos kelléke, más része pedig a gyermeki utánpótlás szintjén egyszerűsített modell.

433 Gólyaláb

Noha eredetileg sárban való közlekedésre, sekély vízen való átkelésre szolgált,⁹² a gyermekek emlékezet óta akkor is jártak *gólyaláb*on, amikor nem volt sár. Sőt gyakrabban a játék kedvéért álltak rá: tavasszal, nyáron, ha gólyát láttak meg, vagy akkor, ha ügyességben volt versengeni kedvük. Ám általában nem tudtak jól menni rajta, és éppen ez volt a játékban a mulatságos.

A gólyaláb alsó felén természetes *kinövésű ágasfa* vagy beékelt és feltámasztott talppal ellátott lécs van (78. r.). Fiúk készítik. A mai gyermekek már csak szórványosan ismerik.

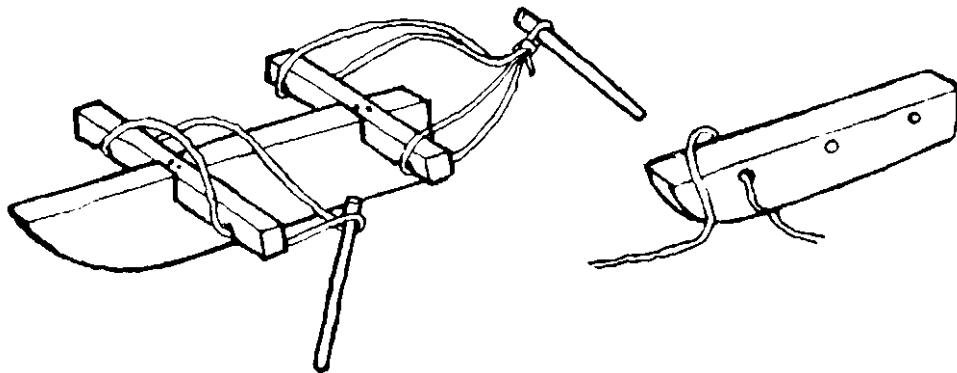

78. *Gólyalábak*. Magasságuk kb. 1 m; emlékezet szerint.

434 Csáklya (Glicsu)

Noha a *csáklya* egykor a jégen való közlekedésre szolgált,⁹³ Esztelneken emlékezet óta csak mint gyermekjátékot ismerték. Fiúk faragták bükk- vagy juharfából *gombolyag orrúra*. A kb. 1,5 cm széles *aljára* egyesek, hogy ne kopjon és a fagyott havon jobban csússzon, vaslemezt vagy pléhet szegeztek, mások viszont anélkül hagyták, mert az olvadó hó a vasat *megfogja*. A lábukra

79. Csáklya. Hossza kb. 20 cm; emlékezet szerint.

szíjuval erősítették fel ezt, vagy az oldalán vízszintesen átfúrt lyukakon vezették át, vagy a tetejébe eresztett két vízszintes keresztirányú lécecske végéhez kötötték (79. r.), majd lábbelijükhöz egy rövid pálcá köré csavarva rögzítették.

Kisebb és nagyobb fiúk és lányok egyaránt szívesen *csáklyáztak*: nekiszaladtak a jégnek, és csúsztak, vagy szeges végű bottal lökték magukat. A csáklyát tél végén általában eltűzelték. A mai gyermekek már nem ismerik: teljesen kiszorította az üzletből vásárolt vaskorcsolya.

435 Gyalogszán

A kisebb tárgyak és a fűteni való száraz ág téli szállítására használt *gyalogszánon* (80. r.) a gyermekek néha még ma is *szánkáznak*. Ezt férfiak, nagyobb fiúk készítik egy kettőbe fűrészelt hosszabb, görbe *talpnak* való fából, amit harántirányban *léce*ekkel kötnek össze; ezeken ferdén kifelé áll a *lőcs*. Amikor szánkázni akarnak rajta, hosszában deszkát tesznek rá.

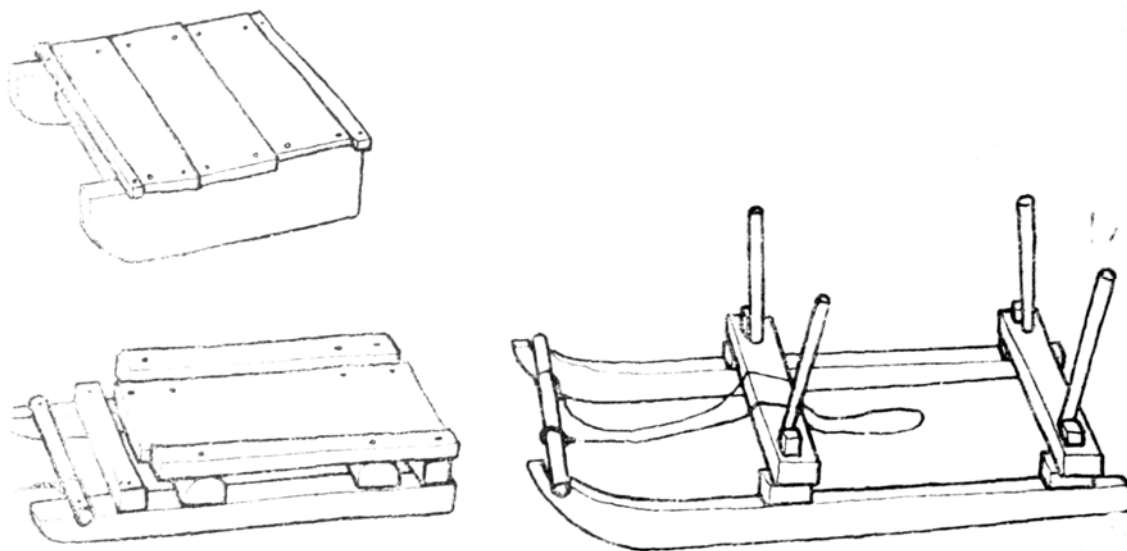
436 Korcsia (Korcsiacska)

A *korcsia* a gyalogszántól csak annyiban különbözik, hogy rászegezett *deszkaülőkéje* van (80. r.). Keskenyebb talpú, magasabb változatát olykor megvasalják. Ma már ritka játékszer, mert felváltotta a szánkó; régebb annál általánosabb volt.

A *Pisti lőteje*, az *Újmező teteje* és a *Barátkert* hangos volt az ülve vagy hasalva *korcsiázó* gyermekeseregtől. Sokszor még holdvilágon is szánkóztak. A jégen két bot segítségével lökték magukat.

437 Szánkó

A korcsiánál magasabb *szánkó* talpa satuban meghajlított, hegesztett görbe vas, ülőkéje pedig deszka. Olykor vasból hátat is tesznek neki (81. r.). Egyik-másik férfi maga is elő tudja állítani, más hozzáértőtől rendeli meg. Ma a ki-

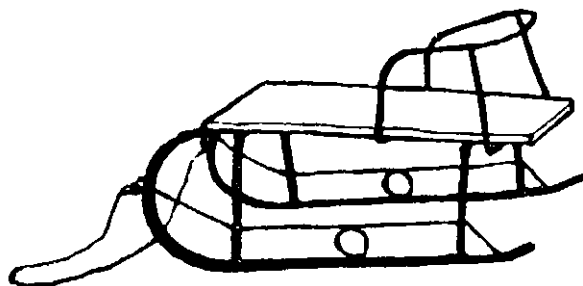
80. Korcsiatípusok és gyalogszán.

sebb gyermekek a lakóhelyük közelében lévő lejtős utcákon, a patak jegén vagy testvérükkel a nagyobbak közös szánkóhelyén, a Barátkertben *szánkóznak*.

438 Csúszka

A havason pásztorkodó suhancok a század elején maguk faragta *csúszkán* ereszkedtek be a fűves lejtőkön. Ez horgas bükkfából készült lapos, elől felgömbülő állú, 70 cm-nyi széles, 1 m-nyi hosszú alkalmatosság volt.

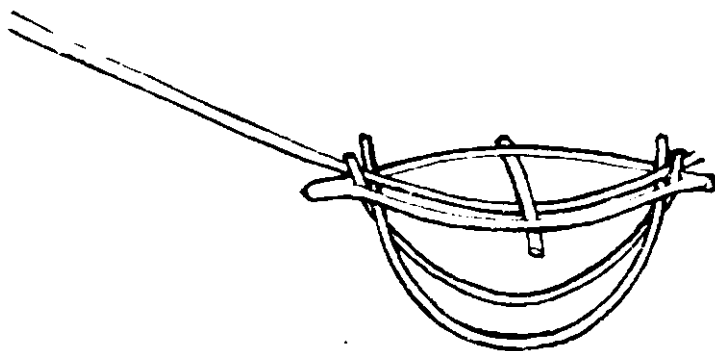
A mai gyermekek nem ismerik: ők a saját lábukon csúszkálnak be az oldalakon, s az így kivert ösvényeket *csúszkák*nak nevezik.

81. Szánkó.

439 Bakszán

A makettszerű játékszállítóeszközök egyikének, a bakszánnak az eredeti mintaképét már a felnőttek sem ismerik. Pedig ez volt egykor mindennemű rugalmas szállítóeszköznek az őse.⁹⁴ Kicsinyített mását hajlékony mogyoró- és csigolyafűz ágából már a hét-tíz év közötti gyermek is el tudja készíteni.

82. *Bakszán*. Hossza 70 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

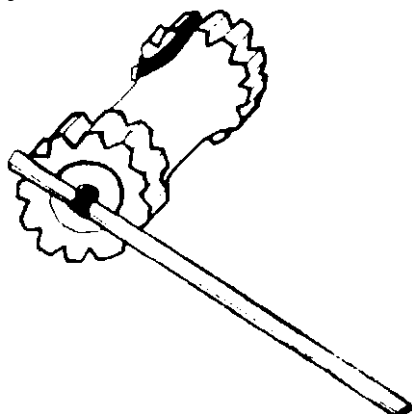
Egy *ágas* (ág) villás végét dróttal vagy spárgával összekötözi, *talpként* két félkör alakban meghajlított ágat vagy mogyorókávát helyez bele úgy, hogy felső végeik keresztezzék egymást; és végül a kereszteken hosszú rudat vezet át, amit az ágas alá egy rövidebb fadarabbal le is rögzít (82. r.).

A bakszánt főként kicsi gyermekek *húzkálják* időtöltésből; fával meg-
rakva *erdőlnék* is vele: néha azonban a nagyobb példányokon a nagyobbak
kisebb testvéreiket *szánkáztatják* a füves pázsiton.

440

Szekérke (Traktor)

A karikán gördülő játkjárművek legegyszerűbb, régen is, ma is ismert Változata még nem is makett, csupán mechanikai játékszer. Fiúk készítik: egy cérnakarika kirecézett karikájára vagy a végébe ütött kampós szegbe kör alakú gumiszálat akasztanak, amelynek másik végét a karika csövén átvezetik. Itt — hogy vissza ne csússzon — a csőnél nagyobb átmérőjű szappankarikán fűzik át, majd egy pálcikát vagy szeget akasztanak belé (81. r.). Ezt többszörösen felcsavarják, a gumi megfeszül, majd az asztalra vagy földre tett játékszert megindítja. Ez addig gurul, míg a gumi kicsavarodik. A kicsik szobában játszanak vele.

83. *Szekérke*. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/866.

441 Erdőbe járó szekér

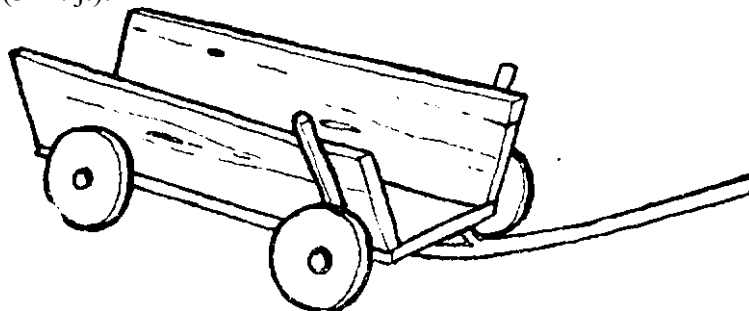
A cérnakarikába könnyű beleképzelni a tengelyre szerelt szekérkerekeket, nyújtónak pedig akármilyen vékony pálcika megteszi. Ha ennek két végét picit beróják, majd cérnával hozzákötözik a cérnakarika közepéhez, még egy pálcikát kötöznek az egyik cérnakarikához, kész is a kis szekér. Igaz, a kerek nem forognak jól, inkább csak csúsznak. Kicsi gyermekek húzzák.

Az ilyenszerű rögtönzött szekérekét nem ismeri valamennyi gyermek. Spontán, alkalmi és éppen ezért feltehetően régen is készített játékszer lehetett.

442 Szekérke

Mindenkori kedvenc kicsigyermek-játékszer a *hordószekeret* utánzó *szekérke*. Ennek kerekeit gömbölyű fából *szelik* le, majd középen átfúrják. Deszkából *aljat* és *oldal*at is tesznek neki (84. r.).

A szekérkével kisfiúk homokot hordanak. A nagyobb *gyalogszekér*be egymást ültetik bele és húzzák. Megtörtént, hogy a suhancok macskákat fogtak eléje (342. j.).

84. Szekérke. Hossza 30—40 cm.

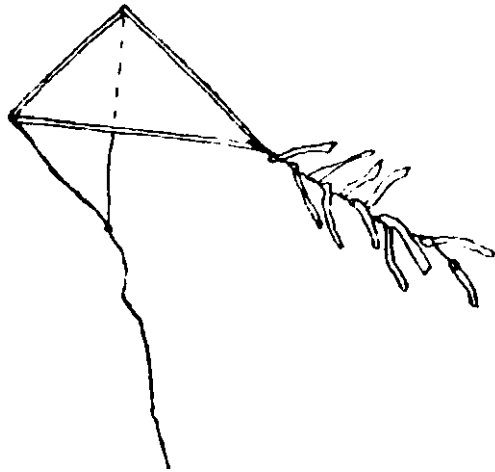
443 Bicikli

Alkalmi ötleten alapuló, rövid életű játkjármű volt a kb. 35 évvel ezelőtt készített bicikli. Ennek kerekeit csörlőkerék karikája vagy fenyőfa törzséből leszelt kerek darabok alkották, még láncnak is volt hely rajtuk, volt kormányfája, lehetett hajtani is, de csak előre, lefelé ment.

Iskoláskorú fiúk játéka volt.

444 Vonat

Az üres gyufásdobozok *egymásba taszigálásából* keletkező vonat csak anynyiban emlékeztet az igazira, hogy szintén több „szerelvényből„ áll. Kisfiúk készítik, és „mejen is, ha lökik”.

85. *Papírsárkány*. Hossza 30 cm.

445

Papírsárkány

A szél szárnyán fölrepülő papírsárkány háromszögű vagy négyszögű vékony léckeretre szegezett papír, krepp-papír farokkal, amelynek sarkaiból spárga fut össze. Ezek találkozási pontjához erősítik az egyelőre gomolyába felcsavart hosszú spárgát (85. r.). Iskolás fiúk *engedték fel* szeles időben; előbb rövid spárgára fogva szaladtak vele, majd ahogy a szél *belekapott*, hosszabb és hosszabb kötélre *eresztették*. A *sárkányeregetés* ritka esemény volt régen is, az ma is. Talán épp ezért futott össze ilyenkor a fél falu gyermeke.

JÁTÉKBÁBUK

A változatos anyagból formált ember- és állatalakok kis alkotóik fantáziagazdaságáról, művészkedő hajlamának ébredéséről tanúskodnak.

446

Hóember

Télen, amikor tapadós, vizes a hó, a gyermekcsereg jóvoltából minden udvaron megjelenik a *hóember*. Törzse, nyaka, feje nagyobb vagy kisebb gomolya hó. A keze seprű, az orra *murok*, a szeme gomb vagy szén, a szája szintén szén. A fejére vagy kalapot, vagy lyukas fazakat tesznek.

447

Agyagember

Agyagból esős idő után, legfőképp libaórzés során a kisleányok *agyagembert* gyúrnak, minél hitelesebben próbálva utánozni az emberalakot.

448

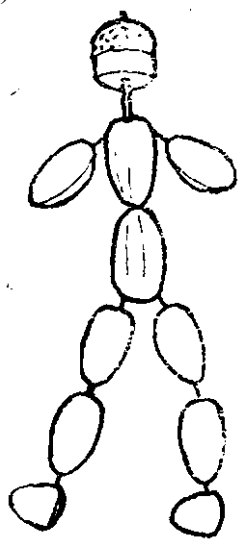
Margaretta-buba

A kisleányok ötlete a margaréta sárga közepéből néhány csöves virágocskát kiemelni szemnek, orrnak és szájnak, s már kész is van a margaréta-buba.

449

Makkember

Kisebb iskolás leányok és fiúk ősszel, liba- és marhaőrzés közben cérnával vagy vékony dróttal fűzik össze a *makkembert*. Két nagyobb makk a teste, egy-egy kisebb a karja, kettő-kettő a lába, két fél a cipője és egy nagyobb fél a feje. Utóbbi kupacos makkból teszik, hogy kalapja is legyen (86. r.).

86. Makkember.

450

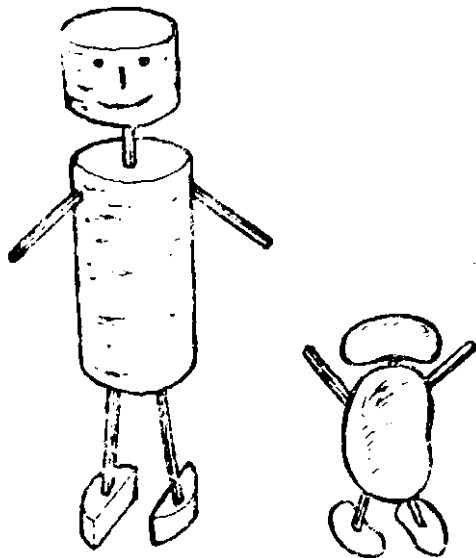
Cseregolyó-buba

A pásztorkodó gyermekek tölgyfagubacsból is készítenek babát: egy nagy gömb a teste, egy kisebb a feje és egy-egy negyed gubacs a cipője. Nyaka és végtagjai gombostűk vagy drótszálak.

451

Fuszulykabuba

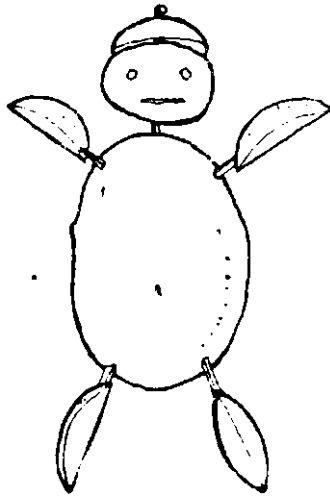
Kisleányok otthoni műve a mulatságosan nehézkes alkatú *fuszulykabuba*: Teste egy nagy, függőlegesen élére állított, feje egy kisebb, oldalélére vízszintesen fektetett babszem; cipője egy-egy lapos felével lefelé fordított sziklel. Részeit kihegyezett gyufaszáldarabok tartják össze (87. r.).

87. *Dugódani*; Magassága 8 cm és *fuszulykabuba*; magassága 4 cm.

452 Pityókabuba

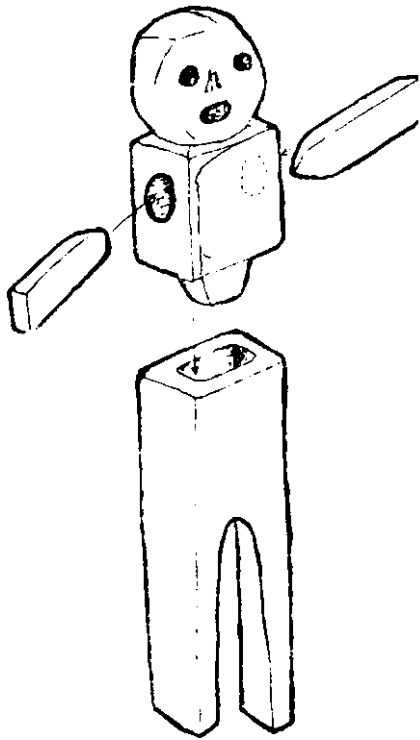
A krumpliszedés pihenőiben a kisleányok *csecses* burgonyából pálcáikkal pityókabubát állítanak össze: egy nagyobb, ovális krumpli lesz a teste, egy kisebb, kerekded alakú a feje, egy leszelt krumplivég a kalapja és egy hosszabban négybe vágott gumó a keze-lába (88. r.).

88. *Pityókabuba*. Magassága 15 cm.

453 Pityókaember

Ugyanekkor *faragják ki* az ügyesebb kezű fiúk két darabból a pityókaember fejét és testét, melybe külön illesztik be a karjait (89. r.).

89. *Pityókaember*. Magassága 15 cm.

454 Dugódani

Parafa dugóból és gyufaszázból fiúk és lányok is könnyűszerrel készítenek *dugódanit*: egy hosszú darab a teste, egy rövidebb a feje — erre színes ceruzával szemet, orrot és száját rajzolnak — és egy keskeny, kettőbe vágott dugószelet a cipője (87. r.).

455 Tojásbuba

A nagyobb gyermekek tojáshéjból is készítettek bubát: a tojás két végét kifúrták, kifújták a belsejét, majd szemet, száját, orrot festettek neki. Végül papírból csákót húztak a fejére.

*

A fentebb bemutatott játékbábukat inkább az elkészítés örömeért csinálták és kevésbé azért, hogy ezt követően hosszasan játszodjanak velük. A tényleges játékeszköz szerepét a *töklámpás*, a *cérna-* és *rongybubák* és a fából faragott emberkék töltötték be.

456 Töklámpás

Őszi estéken az iskolás gyermekek — lányok és fiúk — *töklámpást* (90. r.) készítenek. A hozzá való nagy, sárga *disznótök*kért csoportosan mennek őszszel a *Rétker*tbe. Először levágják a *tetejét*, ebből lesz a *fedője*, *kipucolják*

90. Töklámpás.

a belét, majd *beleütik* a kést, amit *szem-, orr- és szájjformálag elhúznak*, vagyis a héjából kikanyarítanak egy-egy darabot. Fogat gyufaszázból tesznek. Végül behelyezik az égő gyertyát, és lefödik. Egy darabig egymást ijesztgetik vele, majd az utcai kerítésre teszik. Ilyenkor a járókelők lépten-nyomon félelmesen vigyorgó töklámpásokat láthatnak.

Az adatközlők szerint a nagyobb gyermekek *maszkurának* öltözve farsangi estéken is töklámpással jártak házról házra.

*

A régi kisleányok ébredő anyai ösztönüket a maguk készítette *csutka-, rongy- és cérnabubáikkal* fejlesztették. Ezeknek szabtak és varrtak ruhát, ezeket öltöztették, vetköztették, etették, itatták, altatták, táncoltatták otthon a házban, csűrben és a határban, a libalegélőn egyaránt. Ma, ha nem is teljes mértékben, de bolti *bubák* vették át a helyüket.

457

Csutkabuba

Testét kukoricacsutka alkotta, haját — ha volt — kukoricahajból *bigy-gyesztettek* neki. *Kendőcskét* kötöttek a fejére, és rongyokból ruhát szabtak neki. Ma már nem játszanak vele.

458—460

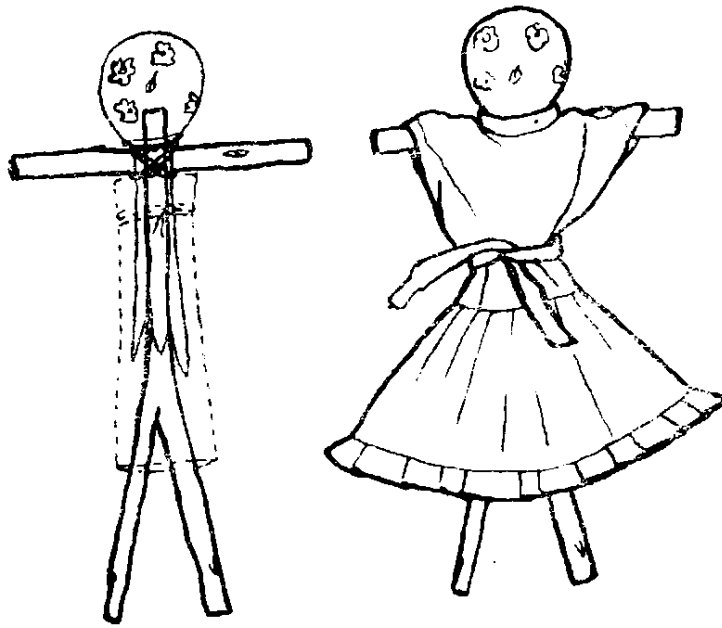
Rongybuba I—III.

I. Az üzleti baba mellett a mai leánykák még rongybubát is készítenek. Több változata van: a legegyszerűbb változatának a váza *keresztesen* összekötözött *facska*, többnyire nyírfaág. A rövidebb, vízszintes ág alkotja a két karját, a hosszabbik, függőleges ág felső végére cérnával rongygomolyát — *gumót* — kötnek, ez lesz a feje, majd köréje rongyot tekernek, ez lesz a buba teste (91. r.).

II. Sok rongybabának csak a keze van pálcikából, a feje ronggyal vagy korpával kitömött rongygombolyag, teste szintén összeöltögetett rongytekerics (92. r.), lába nincs is.

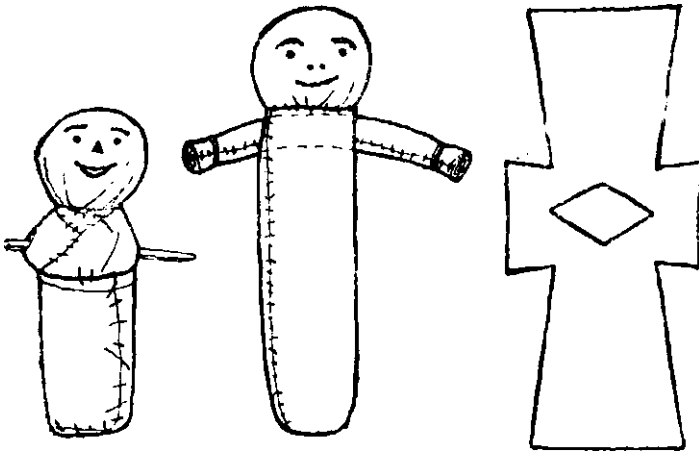
III. Más rongybabának a karja is rongytekerics (92. r.), olykor lábakat is varrnak neki rongyból.

Természetesen ahány baba, annyiféle: egyéníti őket anyaguk, felépítésük és az arcuk: a kisleányok ugyanis szemet, orrot, száját rajzolnak vagy varr-

91. *Rongybuba*. Magassága 8—12 cm.

nak gyapjúból vagy kukoricahajból hajat tesznek, és ruhát is szabnak nekik. Utóbbi a nyakán kivágott, övvel a baba derekára erősítendő rongydarab.

92. *Rongybuba*. Magassága 6—12 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

461—462

Bojtbuba (Cérnabuba) I—II.

I. A kisleányok maradék pamut- vagy gyapjúfonalból ritkán még ma is készítenek *bojtbubát*. A fonalat kisebb tárgyra vagy a kezükre tekerik, vigyázva, hogy a szálak ne kereszteződjenek és *ne lebbenjenek meg*, azaz egyenletesen feszüljenek. Addig tekerik, míg már elég dúsnak ítélik. Az sem jó, ha túl dús, mert akkor *széjelmejjed* a továbbiakban. Ezután a kis cérnatekerceset egyik oldalán lazán átkötik, hogy ne bomoljon szét, és meg se *bugygyanjon*, másikon pedig elvágják. A két ág összefogásával végre hozzákez-

93. *Bojtbuba*. Magassága 6—20 cm.

denek a baba testének kialakításához. Kis gombolyagnyit elkötnék — ez lesz a feje. Egy-egy leválasztott, megrövidített és a végén elkötyözött tincsből lesz a két keze. A maradékot úgy derék táján ismét átkötik, majd kétfelé választva, alul átkötve kialakítják a két lábát is. Ez a *fiúbaba*.

II. Majdnem ugyanígy készül a *leányalak* is, annyi különbséggel, hogy miután a derekát átkötötték, a fonálnyaláb külső szálaiból néhányat szoknyának elvágnak, s csak úgy osztják kétfelé a lábnak való anyagot (93. r.).

*

Végül az ember alakú játékbábuk egy csoportja vásári eredetű mechanikai játékszer:

463

Fajankó (Paprikajancsi, szöktető)

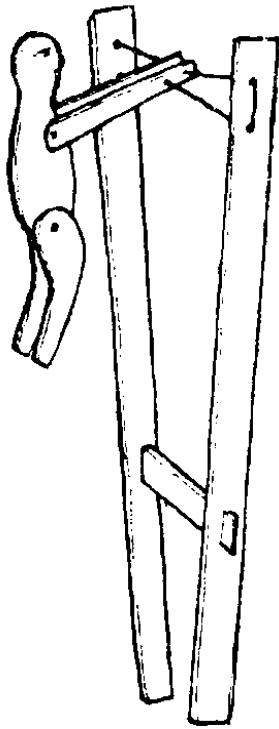
A kézdivásárhelyi Simon-Juda napi sokadalomban árusították a létrára szerelt, a szerkezet nyomogatására tornászó mutatványokat végző *fajankót*. Ez igen népszerű játék volt a kicsik körében, s ezért a szülők, nagyszülők a tél folyamán házilag is készítették.

Két vékony, arasznyi hosszúságú lécet egy rövid kis lécdarabbal alsó harmadánál egybekapcsoltak vagy átkötötték. A lécek felső végén két-két lyukat fűrtak, hogy azon egy erős spárgát fűzzenek körbe. Utóbbinak két ágára fűzték az emberke karjait, melyek, akárcsak lábai, külön ízekből készültek és cérnaszállal voltak a testéhez fűzve (94. r.). Az állvány alsó felének összenyomására a spárga kifeszült, az emberke pedig különféle mulatságosnál mulatságosabb tornamutatványokat végzett.

464

Hoppámitike

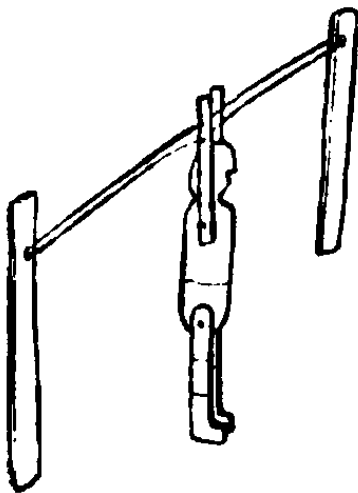
A fajankó egyszerűbb változata, a *hoppámitike* két rövidebb lécecskéből áll, amelyek közé az előbbinél hosszabb spárgát feszítenek ki. Az emberke a szerkezet *meghajtása* során fellépő centrifugális erő hatására tornászik (95. r.).

94. *Fajankó*. Magassága 22—26 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

465 Kovácsok

A *kovácsok* elnevezésű, a századforduló táján már házilag is készített játékszer két párhuzamos, a végein függőleges irányban téglalap alakban kivésett vízszintes lécből és a lyukakon átvezetett, benne vízszintes szeggel a lécekhez rögzített kalapácsos emberkékből áll. A vésetek szélesebbek, mint az emberkék rajtuk áthaladó részei, s így a két léc egymással ellentétes irányban elmozdítható. Az összetartó szerkezet jobbra-balra húzogatásától hol az egyik, hol a másik emberke üti a kalapácsával a felső léc közepére beékelt *üllőt*. A kisfiúk és kisleányok egyaránt szívesen játszottak vele. Ma ritka.

95. *Hoppámitike*. Magassága 10 cm.

466 Állfeljancsi

Emlékezet szerint mindenkor ismert játékszer a hengeres testű, 1,5 cm-nyi hosszú, fej, kar és láb nélküli *állfeljancsi*. Nagyobb fiúgyermekek készítik kicsi leány- és fiú testvérkéjük számára: *bakancsszeget* (ha az nincs, szeg végére öntött ólmot) dugnak egy bodzabél darabba, majd papírba *csongolyítják*. A súly hatására az állfeljancsi fektéből mindig fölegyenesedik. Főként bent, az asztalon játszanak vele.

*

A művészkedő gyermekeket fantáziájuk akkor sem hagyja cserben, ha állatfigurákat akarnak megmintázni:

467 Agyagállatok

Az agyagmintázás régen iskolai kézimunka-feladat volt, amit a gyermekek otthon is szívesen folytattak. Kistestvérük Örömeire ember- és háziállatfigurákat, főként *tehenet*, *lovat* és *kecskét* gyúrtak.

468 Makkállatok

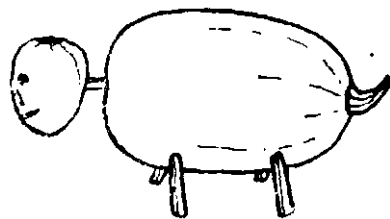
A pásztorkodó gyermekek ősszel, pásztorkodás közben tölgymakkból él kihegyezett pálcikákból állítanak össze állatfigurákat. Egy nagy makk az állat törzse, egy kisebb a feje. A lába, nyaka és szarva pálcika.

469 Margaretta-nyúl

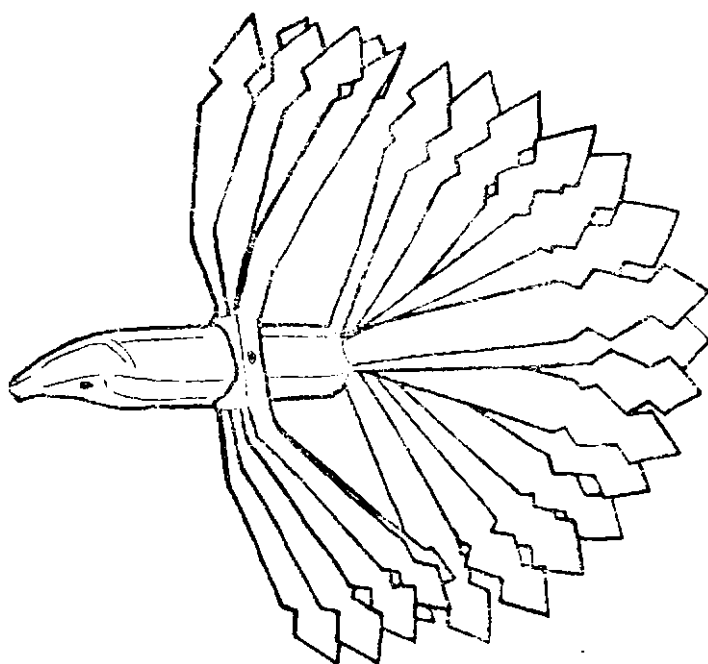
Ha a margarétának mindössze két, egymáshoz közel fekvő szirmát hagyják meg, s az ellentétes oldalon a sárga fészekvirágokból kihúznak néhány szálat, a virág egy nyúlfejhez hasonlít.

470 Tökmalac

Egy kis gyermeki leleményességgel egy hosszúkás és egy kis kerekdedebb főzőtökből pálcikákkal tökmalac állítható össze. Farka a tök indája. Szemet, orrot és száját a tökhéjra karcolnak (96. r.).

96. *Tökmalac*. Hossza 35 cm.

97. *Famadár*. Hossza 25 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

471
Famadár

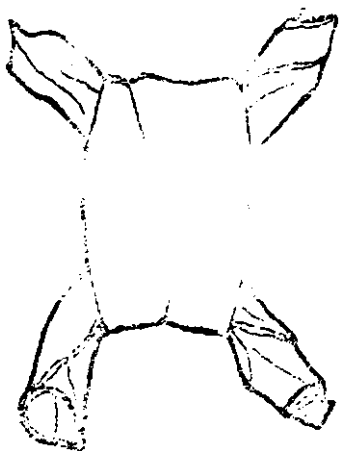
A nyolcvankét éves Nagy Sándor bácsi úgy tudja, hogy a *famadár* orosz hadifoglyok révén terjedt el. Az első világháború táján csaknem minden kisgyermekes esztelneki ház gerendájáról aláfüggött egy-egy példány. Anyaga nyárfa. Két darabból készült: egyikből kifaragták a *testét* és lemezekre bontották a *farkát*, másiból a két *szárnyát* bontották ki. Figyelmesebb munkát igényelt, s ezért csak ügyes kezű nagyobb fiúk, s még inkább felnőtt férfiak tudták elkészíteni. Szárnyát gyakran színesre ki is mázolták (97. r.).

472
Macska zsebkendőből

Zsebkendőből macskát (98. r.) a fonóba járó fiatalok ügyességpróba gyanánt formálták: a háromszög alakúra hajtott és többszörösen összetűrt zsebkendő egyik sarkából képezték ki a hosszú farkát, másiból — annak felcsavarásával — a hengeres testét és a harmadikból bogozással a fejét.

98. *Macska zsebkendőből*. Hossza 17 cm.

99. Béka zsebkendőből. Hossza 8 cm.

473

Béka zsebkendőből

Iskolás leányok készítik, a kiterített zsebkendő két párhuzamos oldalának felcsavarása, majd két keskeny végének egymás fölötti átvetése és áthúzása révén. Estéknént kezükbe fogva, a falra vetített árnyékát bámulva mozgatják (99. r.).

JÁTÉKBÚTOROK, MUNKAESZKÖZÖK

Az utánzó játékok (322—351. j.) fontos kellékei, a játékbútorok és munkaeszközök szinten változatos anyagokból készülnek:

474—477

Bojtorján-bútorok és –kosár

Bojtorjából a kisleányok leginkább *székecskét*, *asztalkát* és *kanapét* készítenek. Ezek csaknem azonos felépítésűek: lábuk nincs, a bútor teste két-három vízszintesen és függőlegesen egymáshoz tapasztott egyenes bogáncssor.

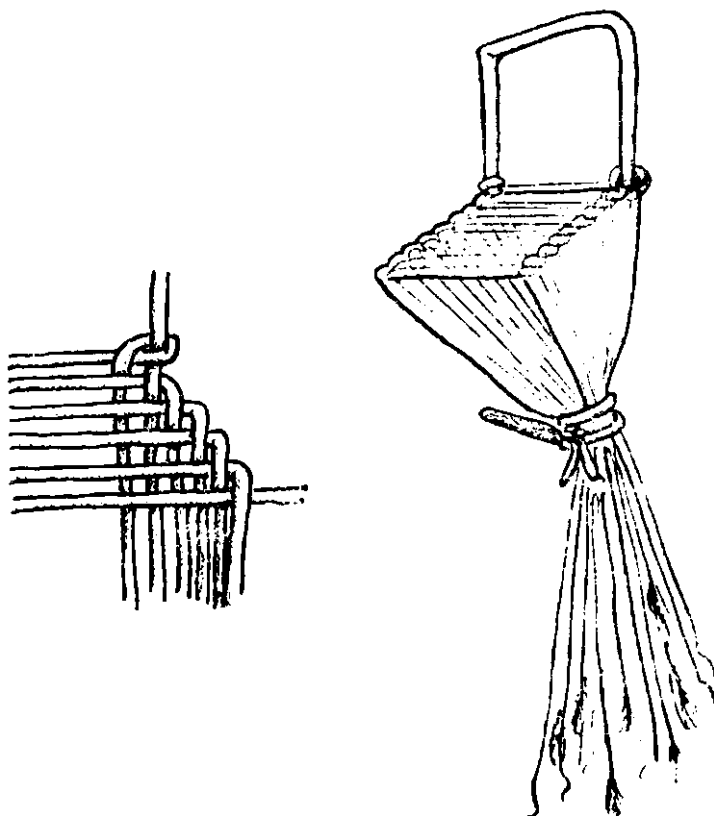
A *kosár* alkotóelemeit körkörösén tapasztják össze.

478

Kicsiszék sátéból vagy útilapu szárából

Az útilapu vagy saté hengeres szárából ma már kevés kisleány tud *székecskét* fogni. Pedig ez nem is nehéz: a felfelé fordított bal tenyéren a kicsi- és gyűrűsujj, valamint a középső- és mutatóujj közé egy-egy szálat kell függőlegesen felállítani, majd a vízszintesen eléjük fektetett szálat velük az ujjak közt átsavarni.

A továbbiakban ugyanezt a műveletet mindig az utolsó átfont szárral kell végezni. Ha már elég széles a fonat — a szék ülőkéje —, nem marad más hátra, mint az első vízszintes szárat hát gyanánt kihúzni, majd alul valamennyit — hogy szét ne bomoljon a szék — szorosán átsavarni (100. r.).

100. *Kicsiszek* útilapu szárából.

479—480

Faasztal és -szék

A legegyszerűbb *játékasztalka* és *-szék* mindössze egy-egy vízszintes deszkalapból és négy hozzászegezett lécvagy áglábból áll. Ilyeneket az iskolás fiúk még ma is készítenek három-hat éves leánytestvériknek, akik ezeket a babaházban (327. j.) helyezik el.

481

Böcsű

Az apák, nagyapák, nagyobb testvérek a kicsi leánykáknak régen fából bölcst is faragtak, amit azok rongyból rögtönzött *surdéval*, *párnával*, *culával* és *pokrócdarabbal*, *takaróval* vetettek meg. Még *tuluseprűt* is tettek a párna alá, a szépasszonyok ellen. Aztán belefektették a rongybubát, s ugyanúgy *rengették*, *altatgatták*, ahogy az édesanyjuktól látták.

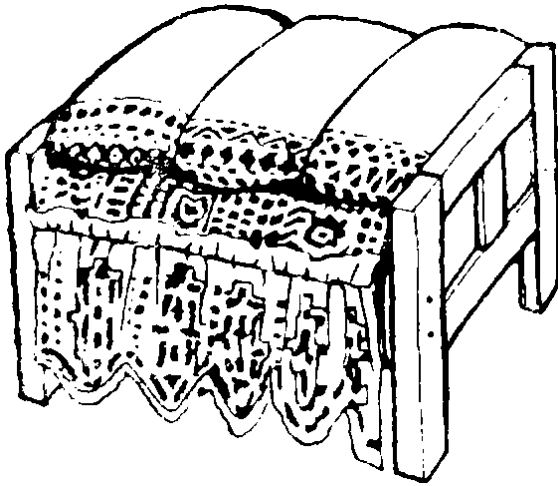
482

Vetettágy

A berendezett *játékház* egykori fő ékessége a *vetettágy* volt (101. r.). E bútort a nagyágy mintájára a fiúk és apák faragták, a bele való ágyneműt pedig az iskoláskorú leánykák készítették el.

A századfordulón a babaágyat még *surdéval*, *derekaljjal*, horgolt csipkét *felsőlepedővel*, *ványolt pokróccal*, piros kockás *színtakaróval*, bolti csipkés

101. *Vetettágy*. Hossza 28 cm. Szegyhögyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 7381.

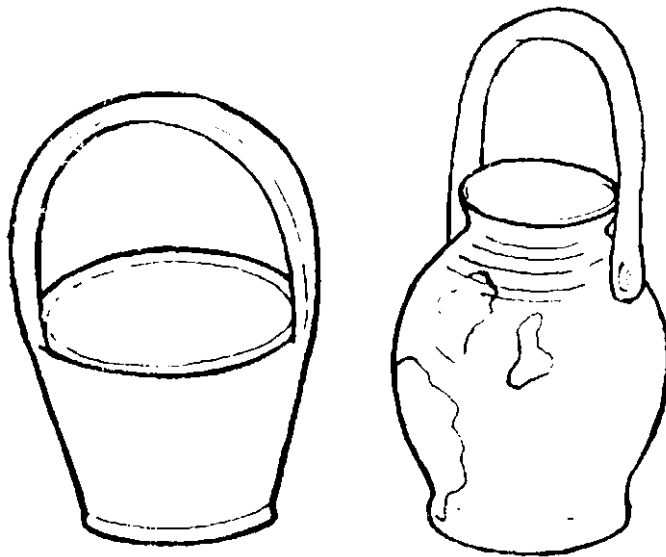
vetettágy-takaróval és mód szerint 3—12 hosszúkás, csipkés végű *párnával* vetették fel. Később a felnöttek lakáskultúrájában beálló változásoknak megfelelően a játékgágyról is lemaradtak a párnák.

483 Cserépedénykék

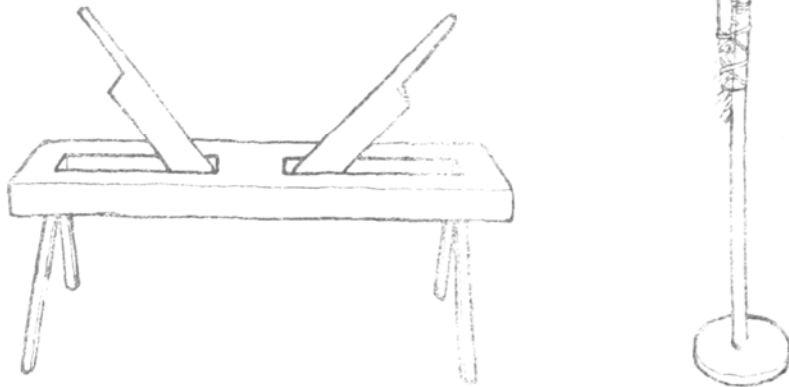
A kisleányok főzőcskézös játékaikat (335. j.) általában törött cserépedényekkel játszották végig. Olykor, ha fazakas fordult meg a faluban, azoktól a szülök játék cserépedénykéket is vásároltak nekik. (13. d, 102. r.).

484—486 Faedénykék

Még gyakrabban a fiúk faragtak *fatányérkát*, *fakanalat* és *favillát*. Ilyekkel még ezelőtt öt évvel is játszottak a kisiskolás gyermekek.

102. Játék *cserépedénykék*. 1903-ban a Szegyhögyi Múz.népr.gyűjt. számára a kézdívásárhelyi piacon vásárolta dr. László Ferenc. Leltsz. 150.

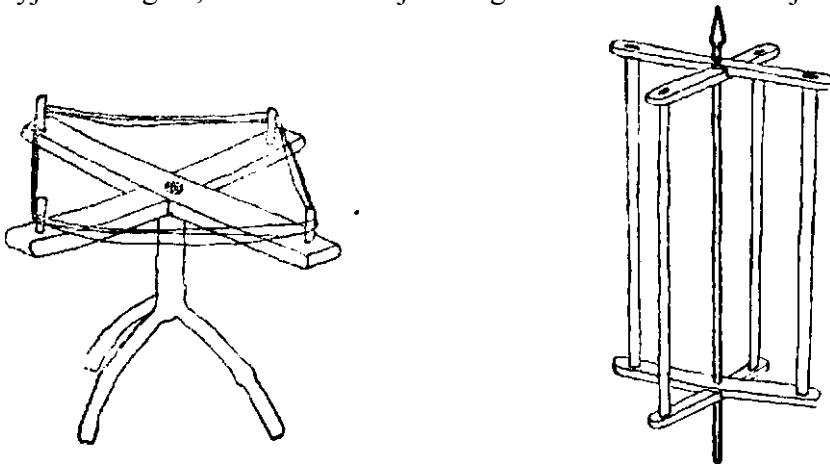

103. *Tiló*. Hossza 20 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

104. *Guzsaly és orsó*. Magassága 18 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

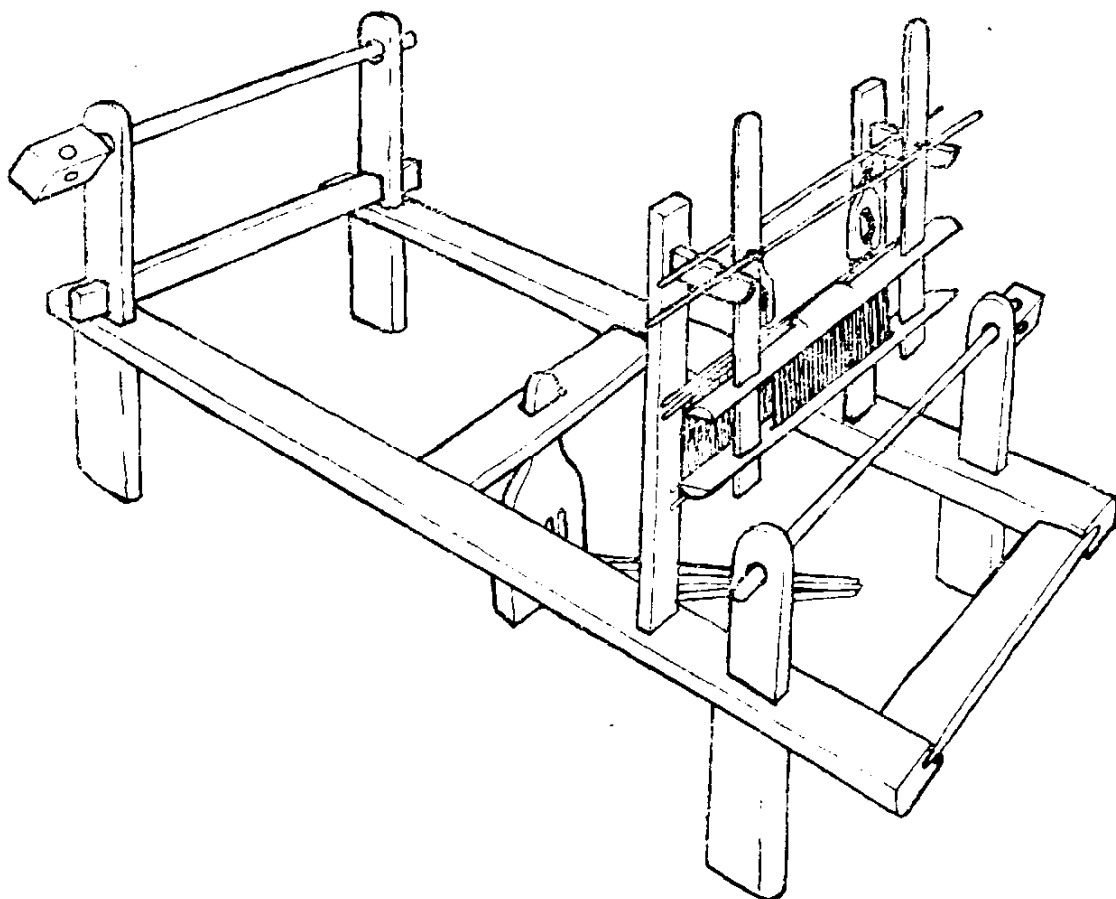
487—492 Szövő-fonó eszközök

A női munkaeszközök közül — az edénykéken kívül — gyermekkézre általában csak a fonó-szövő eszközök másai: *tiló* (103. r.), *guzsaly* és *orsó* (104. r.), *motolla*, *tekerőlevél* (105. r.), *vetelő* (106. r.) és *osztováta* (107. r.) kerültek. Ezeket fenyő-, nyár- vagy bükkfából szintén a nagyobb testvérek, apák, nagyapák faragták, csupán a guzsalyt és orsót, no meg a szövőszéket kapták olykor *első emléke*be családon kívüli fiúktól. Téli időszakban bent játszottak velük. Az asztalra téve tanulgatták rajtuk a kendermunka fogásait. A *szövősdit* játszó pl. a szövőszéket ugyanúgy *felvetették*, mint az édesanyjuk a magáét, és szőttek is rajta. Még a fiúk is leültek melléje.

105. *Tekerőlevél*. Magassága 10 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

106. *Vetelő*. Magassága 28 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

107. *Osztváta*. Hossza 30 cm. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 5755/178.

493—502

Földművelési eszközök

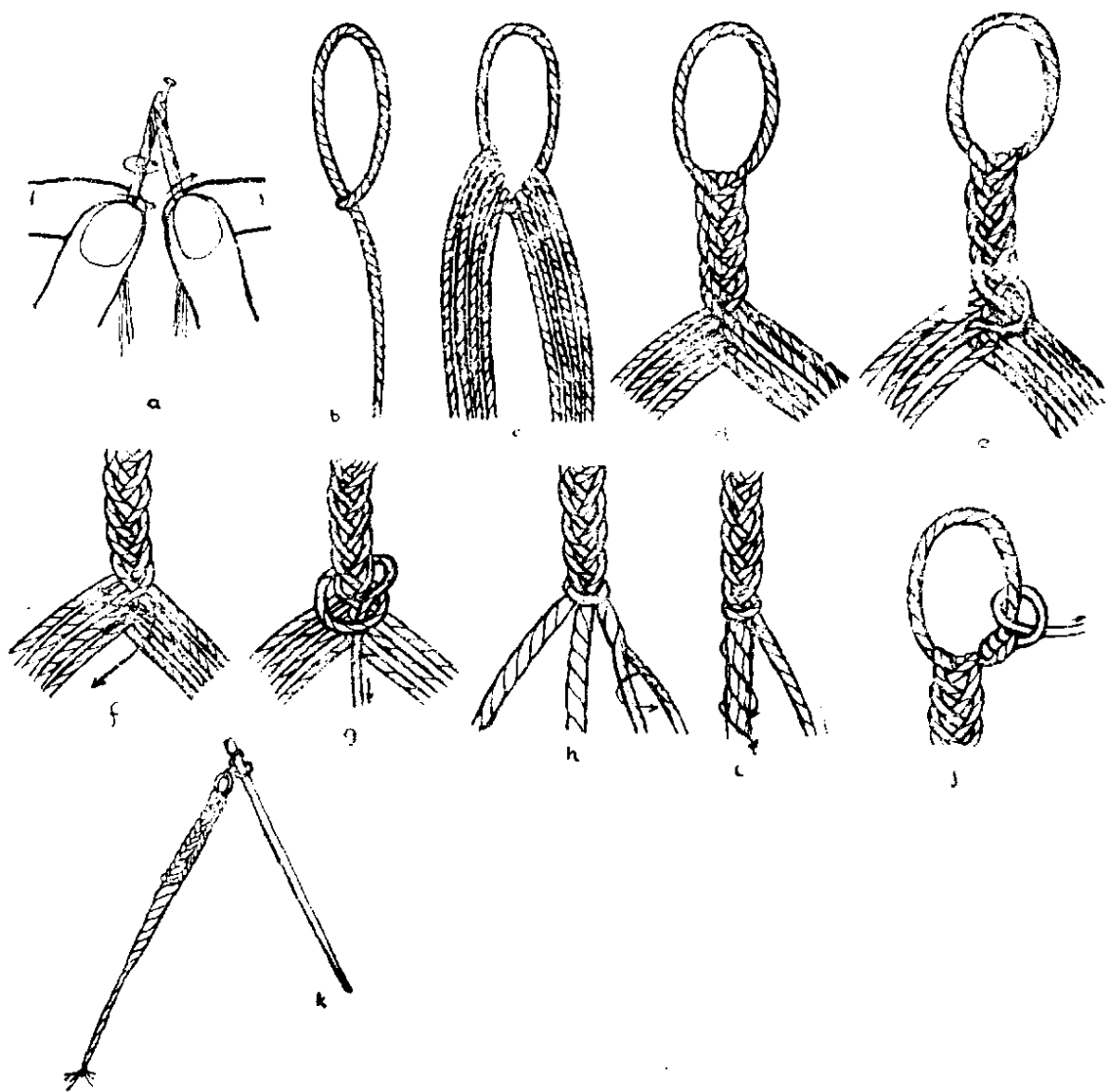
A fiúk fából vagy kukoricakocsányból *jármot*, *ekét*, *boronát*, *kézicsépet*, *ásót*, *kapát*, *sarlót*, *lapátot*, *villát* és *gereblyét* készítettek. Utóbbi hármat ma-radék *kertdeszkából* a mai fiúk is kifaragják maguknak. Ezekkel kisebb fiúgyermekek izlelgették a földművelő munka fogásait.

503

Ostor

Az ostor a fiúgyermek egyik nélkülözhetetlen játékszere: jó az egyszerű *rittyegtetésre*, a képzeletbeli állatok: *fűrészelőkecske* (341. j.) vagy a lovazás (349. j.) *lova* terelésére, a játszva viaskodásra (364. j.), a kőrepítésre (414. j.) és a sárkány (421. j.) felajzására egyaránt.

Míg ma e játékszer már csak közönséges nyélre kötött spárga, korábban, a kendertermesztés időszakában a pásztorkodó fiúk még olyan komolysággal munkálták meg, hogy valódi munkaeszköznek is nyugodtan beillett volna. Az anyagot hozzá a Réten, a patak gödrös medrében ázó kenderkévékből lopták: *dugácsdugással lecsaptatták* róla a vizet, *leháncsolták*, fás

108. Az *ostor* és fonása emlékezet szerint.

részét eldobták, a rostos szálakat — a szálaskendert — pedig kétfelé választva, és jobb kezük mutató- és hüvelykujja közé véve külön-külön, de azonos irányban *megserítették* — szükség esetén újabb és újabb *tinccsel* megtoldva azokat —, majd a kettőt nyomban azután *esszeverték*, összesodorták (108 a. r.). Így keletkezett a fonáshoz szükséges alapanyag, az *ág*. Az első ágból *karikát* hurkoltak (108 b. r.), majd erre erősítették a fonáshoz szükséges további hét ágat is (108 c. r.). Az egész művelethez két személyre volt szükség, a munkában lévő kendert ugyanis feszesen kellett tartani. Az ostor első félméternyi, hurokkal bevégzett szakaszát (108 g. r.) *nyolcágúra* fonták (108 c—g. r.), a következő, szintén félméteres szakaszt *háromágúra* (108 h—i. r.), utolsó harmadát, a *csapót* pedig egyágúra hagyták. A csapó *bogban* végződött (108 k. r.). Végül, hogy erősebb legyen, a karikát bekötötték, körbehurkolták (108 j. r.), majd a kétágba font *nyaklóval* bükk-, tölgy- vagy mogyorófanyélre erősítették.

ÉKSZEREK

A kisleányok szeretik díszíteni magukat, s erre a természet bőven biztosít anyagot.

504—505

Gyűrű

Gyűrűjük: ujjuk köré tekert gyermekláncfű- vagy margarétaszál, amelynek végét a virág alá bújtatva rögzítik.

506—508

Karóra

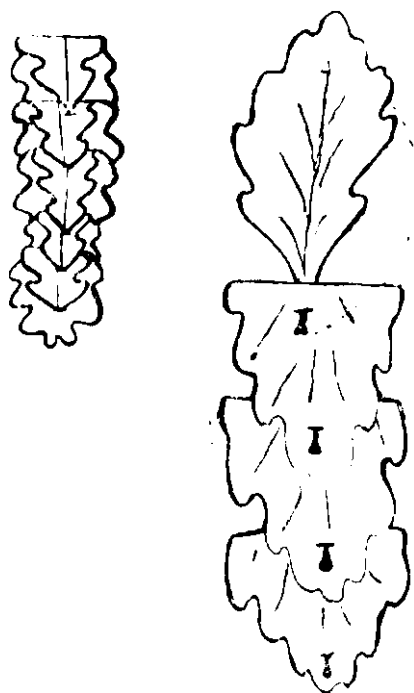
Karórájuk a gyűrűhöz hasonló módon karjukra csavart margarétaszál; továbbá tölgylevél, vagyis cserelapi fonat (109. r.) vagy gyermekláncfűből font szoros lánc.

509—513

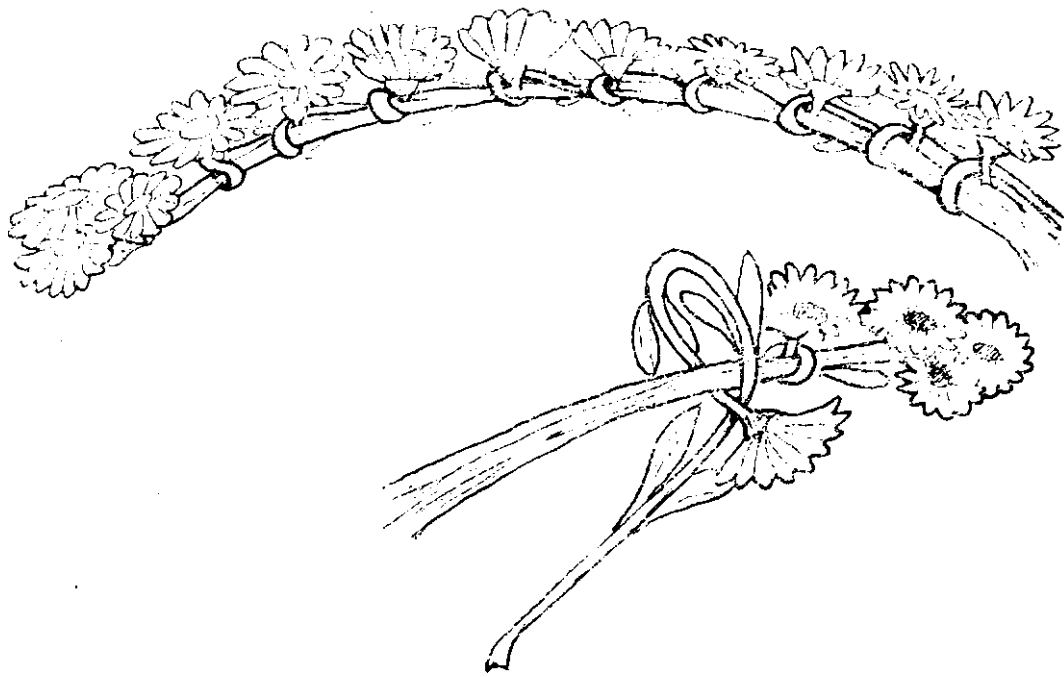
Koszorú

Fejükre való *koszorújuk:* piros herevirág-, margaréta- vagy gyermekláncfűfonat. Koszorúfűzni mondókéval hívják egymást (250. j.).

A legtöbben csak a hajfonat-szerű hármasonást ismerik; az újabb és újabb befonandó szálakat arányosan osztják a három ág valamelyikéhez. A *herevirág-koszorút* némelyek úgy fonják, hogy a növény szárát átlukasztják, és tövig behúzzák a következő virágot. A margaréta- és gyermekláncfű-szálakat az előző — a fonat vázát alkotó — vízszintes szálakhoz hurok-

109. A cserelapi fonása.

110. A *margaretta*-koszorú fonása.

szerűen is hozzá lehet fogni (110. r.). Ha túl vastaggá kezd válni, a fölösleges virágszálakból letörnek.

Fél vállukról az ellentétes karjuk alatt átvezetett koszorújuk egybefont végű, margarétával díszített nyírág vagy nem túl *paraj*, vagyis zsenge tölgyfalevélből font füzér (109. r.).

514—519 Nyaklánc

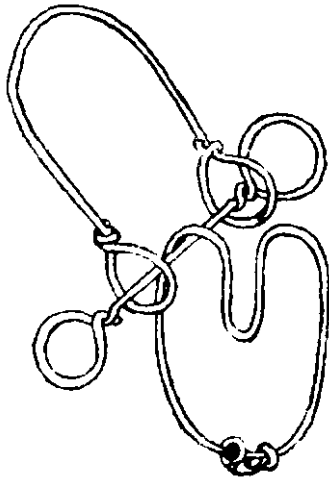
Nyakláncuk: láncba font gyermekláncfű-szár (cikórjavirág-nyaklánc), cérnával összefűzött *kecskerágó*-termés (bár ez nem tartós, mert a mag *foly ki* belőle) vagy *almamag* (ezt egyesek le is lakkozzák), dróttal átfűzött *cseregolyó*-vagy *bikkalma*-gubacs, illetve szeggel átlyukasztott *félszilvamag*-sor.

ÜGYESSÉGPRÓBÁK

Az emberi természet egyik velejárója, a kíváncsiság a gyermekeket nehéznek látszó, fejtörést, figyelmet és türelmet igénylő feladatok megoldására sarkallja. A játékos ügyességpróbák csak addig tűnnek nehéznek, míg rá nem jönnek a nyitjukra.

520 Ördöglakat

Emlékezet óta ismert, ma ritka türelemjáték. Fiúk készítették: a drótot háromfelé vágták, az egyikből szív alakú lakatot hajlítottak, a másiktól pedig egy patkóalakban meghajlított, kétfelől karikában végződő kulcstartót,

111. Ördöglakat. Hossza 6—8 cm.

amin áthúztak egy rá merőleges állású, egyenes, két végén szintén gyűrű alakúra formált kulcsot. A kulcsot a karikája nagyobb átmérője miatt a kulcs-tartótól nem lehetett szétválasztani.

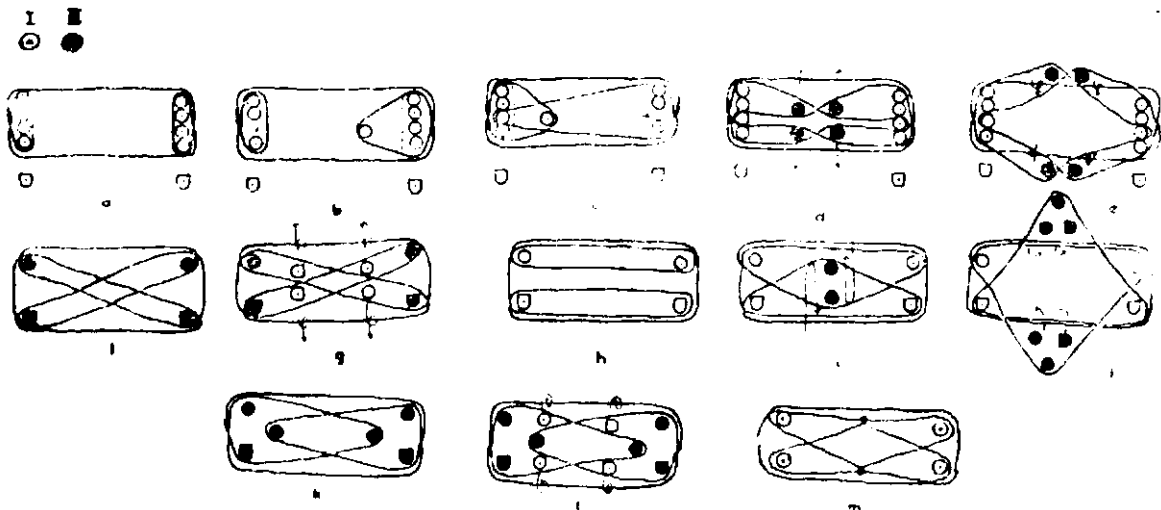
Az ügyességpróba abból állt, hogy a *bezárt* lakatot (111. r.) ki kellett *nyitani*. Ez úgy ment, hogy a kulcsstartó karikáját ráhúzták a szív belső hajlatára, majd a karika és hajlat közti hurokszerű részen átfordították a kulcsot.

521

Szövés (Cérnalevevős játék)

A század elején *szövésnek* nevezett *cérnalevevős* játékot a kisleányok emlékezet óta mindig kedvvel játszották.

Két játékos és egy kb. 1 m-es, kétrét fogott, a végén összebogozott madzag kell hozzá.

112. A szövés alakzatai: a-d. *megkezdés* v. *kereszt*; d-c. a kereszt levevése; f. *zabszem* vagy *szőnyeg*; g. a szőnyeg leemelése; h. a *cincin* vagy *víz*; i-j. a víz levevése; k. a *koporsó*, *bölcső* vagy *kecske*; l. a *kecske* levevése; m. az utolsó alakzat.

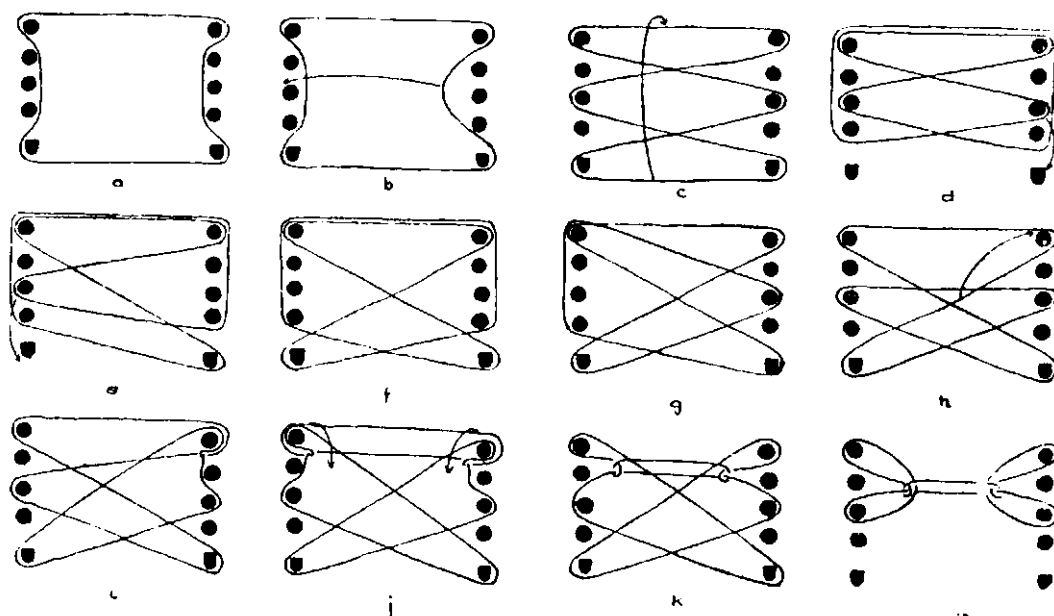
Az egyik játékos, két tenyerét egymással szemben tartva, függőleges állású ujjain kialakítja a kezdő keresztet. Ez a *megkezdés* (112 a—d. r.). Ezt az alakzatot a másik gyermek úgy emeli le, hogy bal és jobb keze mutató- és hüvelykujjával összecsípi a két keresztet (112 d. r.), s az így megfogott szálat a szélen levő vízszintes szál alatt átbújtatva felemeli (112 a. r.). Ekkor az első játékos elengedi a cérnát, és a társa kezén kialakul az új minta: a *zab-szem* vagy *szőnyeg* (112 f. r.). Most az első játékoson a sor, aki hasonló fogással emeli le a keresztet (112 g.r.). A következő minta neve régen *cincin*, ma *víz* (112 h.r.). A következő lépésben a második játékos keresztet kézzel emeli le a *víz* minta két belső párhuzamosát: jobb kicsiujját a bal, a balt pedig a jobb szálba akasztva (112 i.r.), azokat ellentétes irányba, egymással keresztelve felemeli, és a felülről megkerült külső szál alatt átdugja, kitarva hüvelyk- és mutatóujját is (112 j.r.). Az új minta neve *koporsó* régen, ma *bölcső* vagy *kecske* (112 k.r.). Keresztjeinél fogva ezt most alulról és kívülről, a felső szálát megkerülve emelik át (112 l.r.), mire ismét *szőnyeg* (112 j.r.), vagy egy név nélküli alakzat (112 m.r.) lesz belőle. Utóbbit keresztjeinél fogva ismét szőnyeggé lehet alakítani. Ezt a hét mintát addig változtatják, míg megunják.

522 Lúdláb

Kevésbé ismert, a gyertyánosiak révén Gyimesből a faluba kerülő cérna-levevő játék.

Egyetlen iskoláskorú leányka játssza, egy kör alakúra összebogozott cérnát függőleges állású feltartott, szembefordított ujjain következőképpen át- meg átrendezve:

Először a kicsi- és hüvelykujjába akasztja jobb és bal kezén is úgy, hogy a cérna a tenyere belsején haladjon. Utána a két középső ujját beakasztja a másik tenyerén áthúzódo cérnába (113a-c. r.). Most kezét mereven az arca-

113. A *lúdláb* játék alakzatai. Az l. a lúdláb.

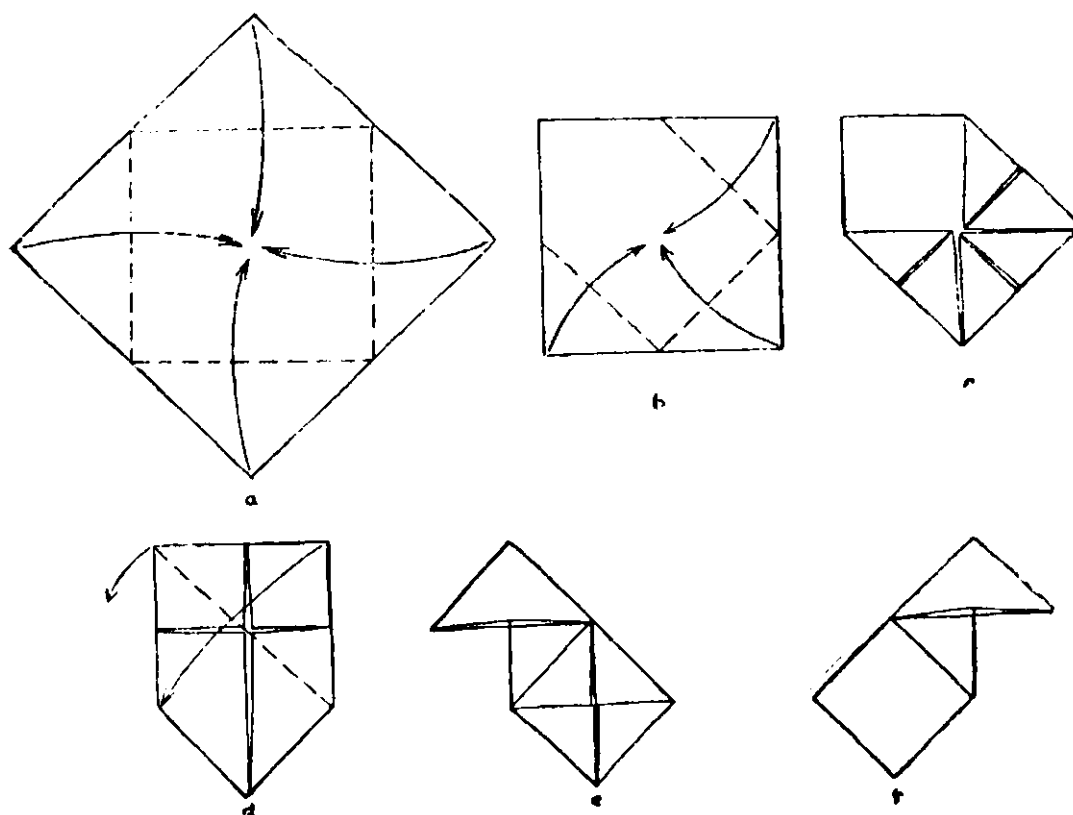
val szembe fordítja, ujjait ráborítja a tenyerén áthaladó szálakra, majd a hüvelykujját megkerülő szálát szájával a keze hátaához áteszi (113d. r.). Ezután két kezét újra szembefordítja egymással, és szájával a középső ujjáról a szálát a hüvelykujjára emeli át (113e-f. r.). A következő lépés a legnehezebb: a keze hátán haladó szálát a középső ujjára kell áttennie (113g-h. r.). Most a kicsiujjtól a hüvelykujj felé vezető szálát a középső ujjtól vezető szál fölött még egyszer a kicsiujjra hurkolja (113i-j. r.), s ehelyett a kicsiujj külső peremén áthúzódo szálát teszi át az ujj belső feléhez (113k. r.). Ha most a hüvelykujján áthúzódo szálakat elengedi, és a két tenyerét széthúzza, vége a játéknak, mert elkészült a *lúdláb* (113 l.r.).

PAPÍRHAJTOGATÁSOK

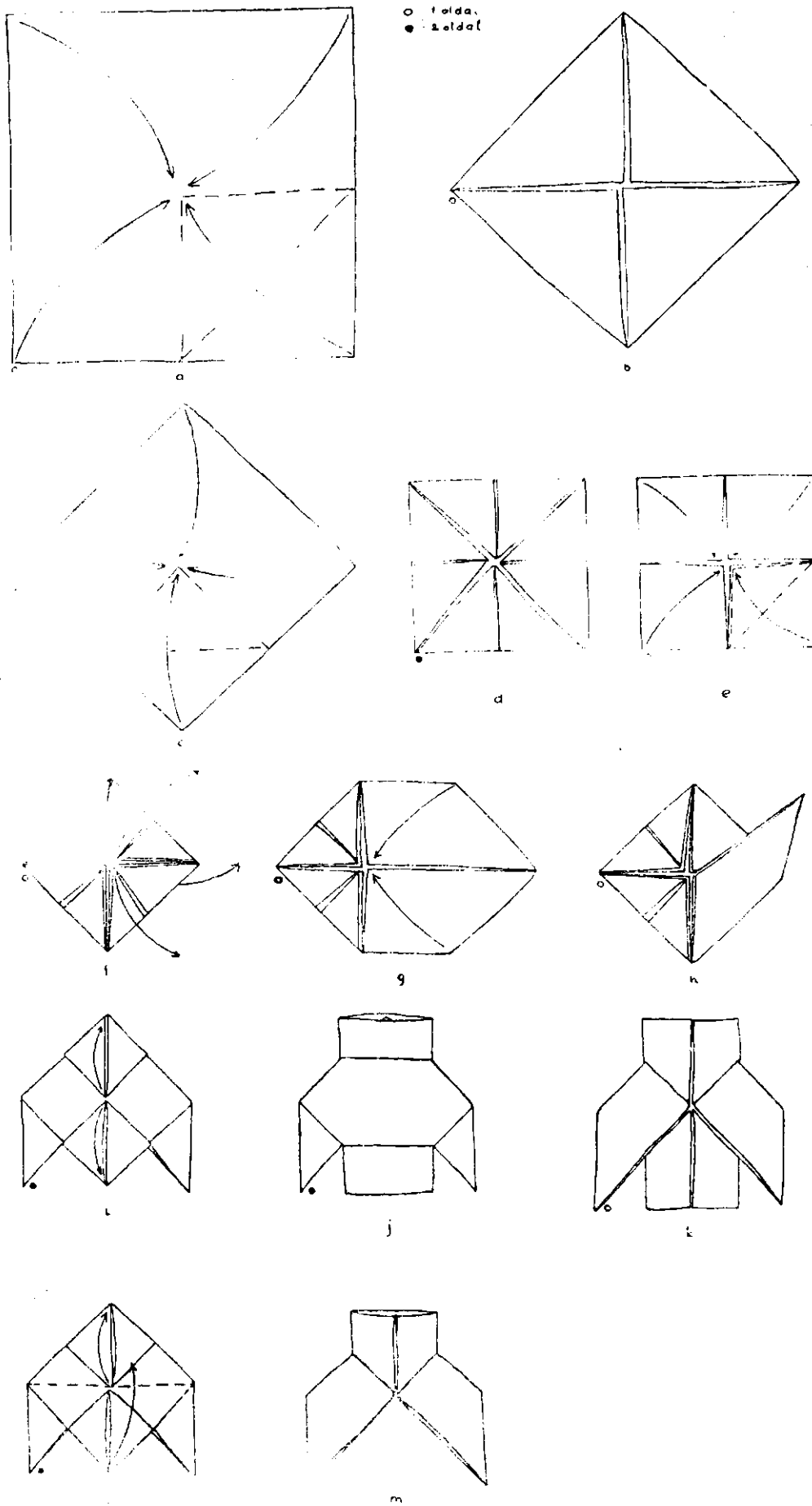
523—531

A *papírhajtogatás* eredetileg iskolai, ma pedig óvodai kézimunka-gyakorlat. Az óvónők, tanítónők tanította módok és formák mellett azonban a gyermekek egymástól és szüleiktől még újakat is megtanulnak. A hagyományozás módja, továbbá a játék gyakorisága és minden nemzedék általi kedveltsége a papírhajtogatásokat az esztelneki gyermekműveltség alkotóelemeivé teszi.

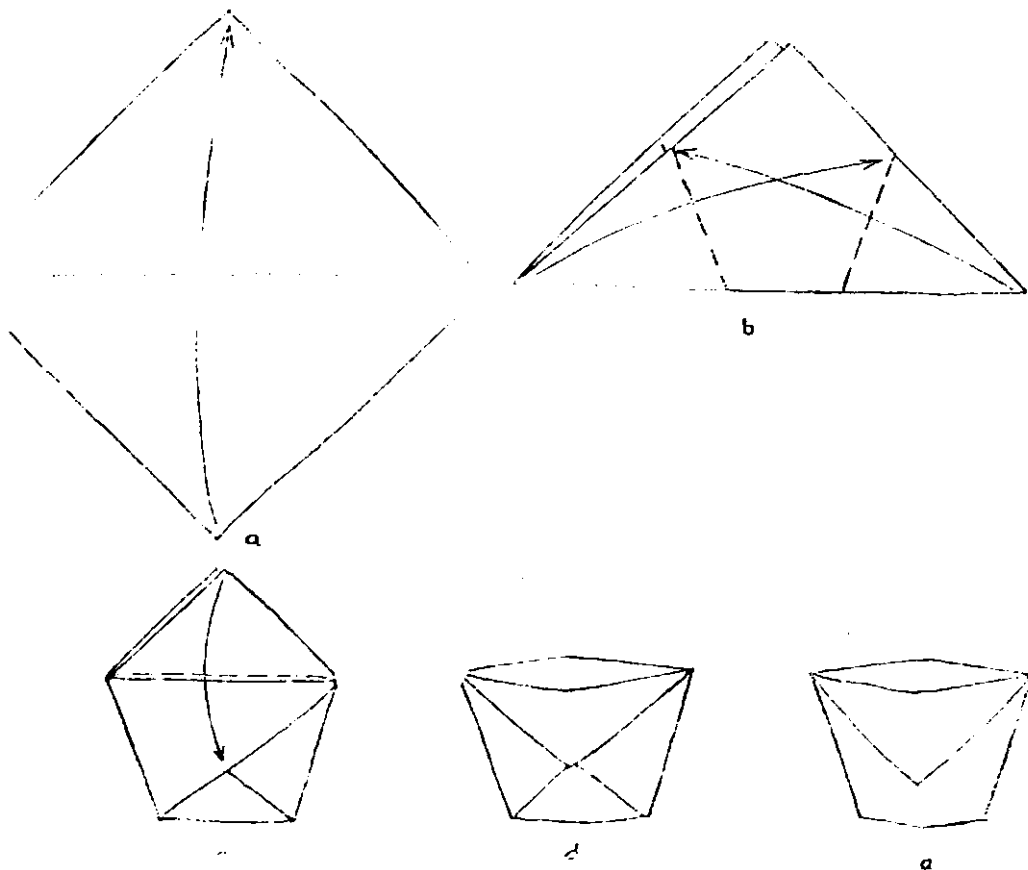
Négyzetes papírlapból hajtogatják a *madarat* (114. r.), *inget* (115. r.), *rövid ujjú inget*, *nadrágot* (115. r.), *poharat* (116. r.), *sótartót* (117. r.) és *békát* (118. r.), téglalap alakúból a *csákót* (119. r.), *hajót* (120. r.), *harmonikát* (121. r.)

114. A *madár* (e-f) és készítése (a-d).

115. Az ing (j-k), a nadrág (m) és készítésük (a-i).

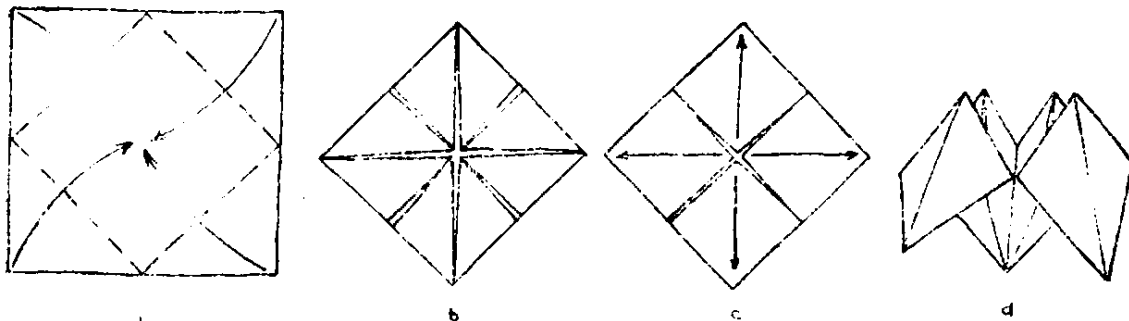
116. A pohár (b-f) és készítése (a-c).

és repülőt (122. r.). E formák közül az első négynek további rendeltetése nincs.

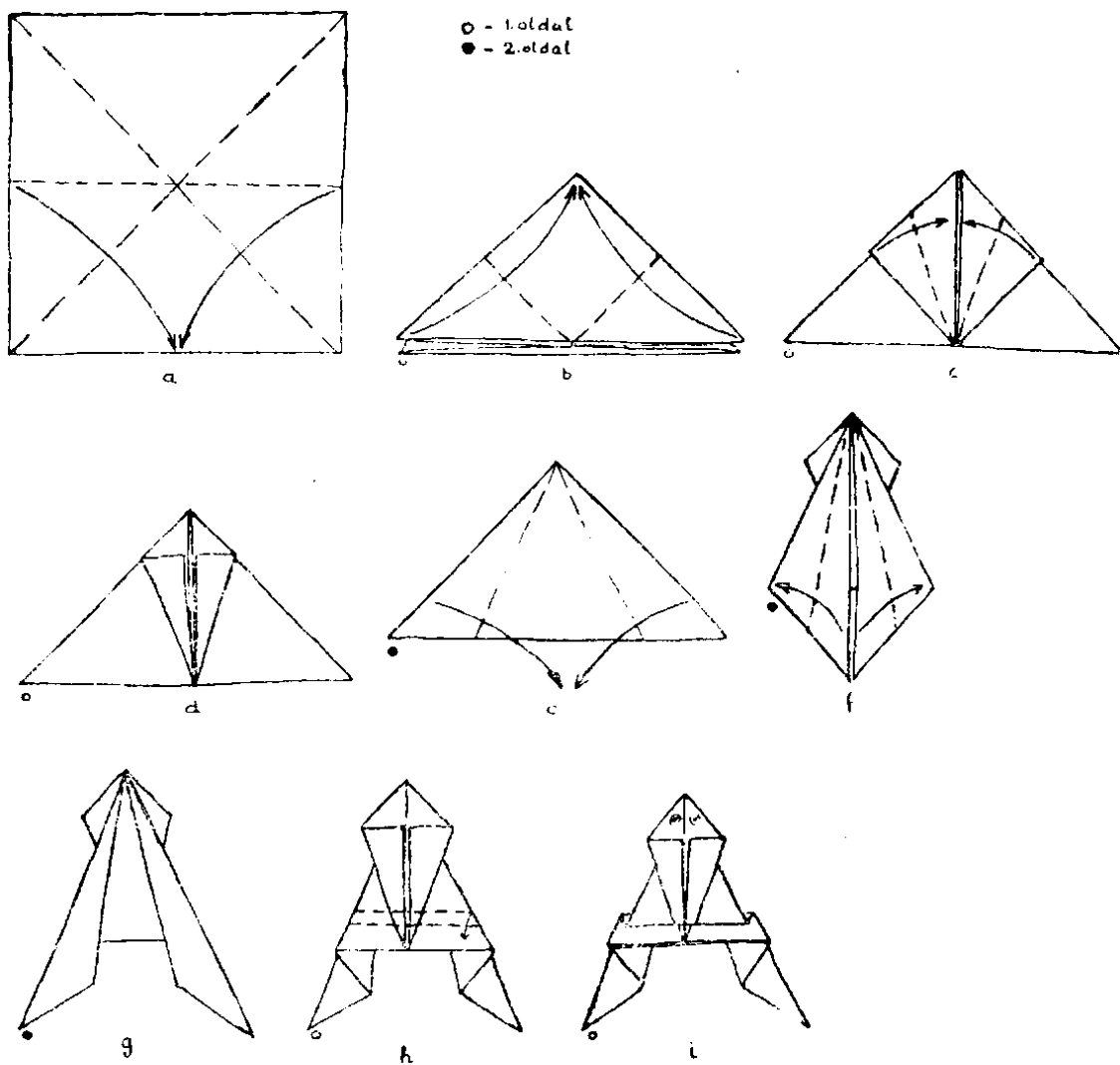
A poharat alkalmilag olyankor készítik, amikor a forrásból nincs mivel vizet meríteniök.

A sótartót (117. r.) felfordítják, négy tartójába négy ujjukat behúzzák, majd ujjaikat hol közelítik egymáshoz, hol párosával kétfelé: jobbra-balra vagy előre-hátra széthúzzák. A belső oldalaira neveket is szoktak írni, majd összecusukva valamelyik gyermek elé tartják, akinek ilyenszerű kérdéseket tesznek fel:

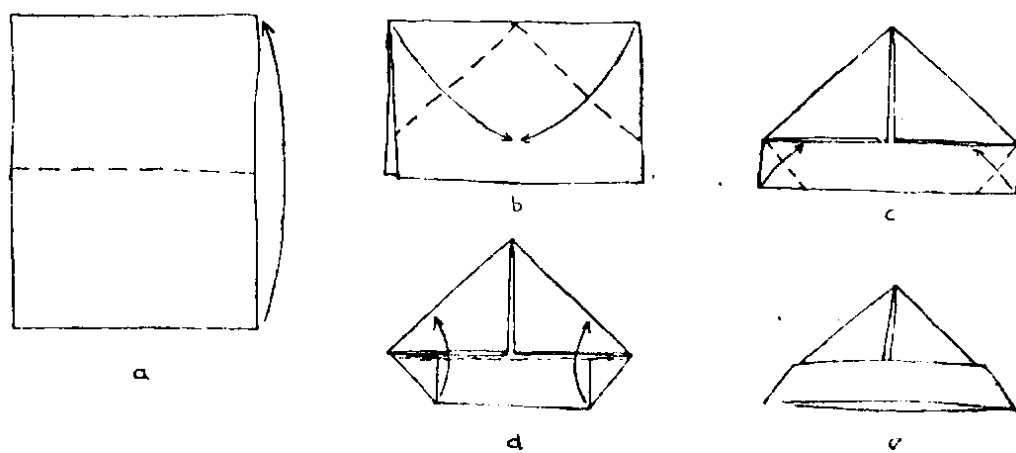
- Mi leszel, ha nagy leszel? — vagy:
- Ki (mi) lesz az urad (feleséged?)

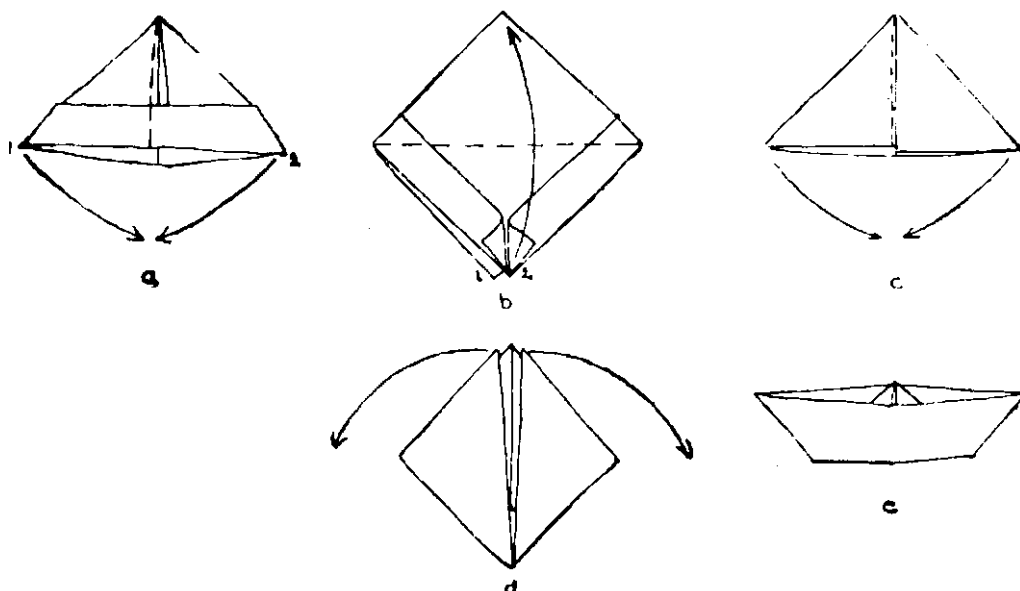
117. A sótartó (d) és készítése (a-c).

118. A *béka* (i) és készítése (a-h).

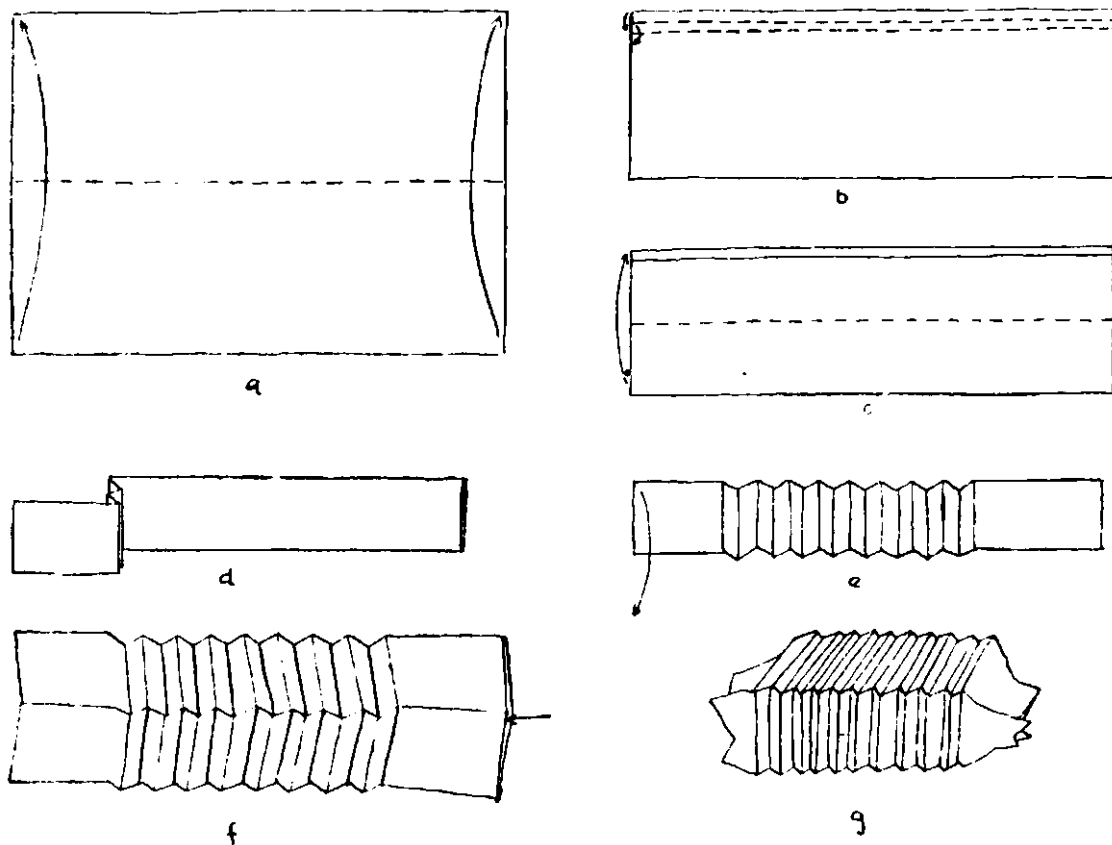
119. A *csákó* (e) és készítése (a-d).

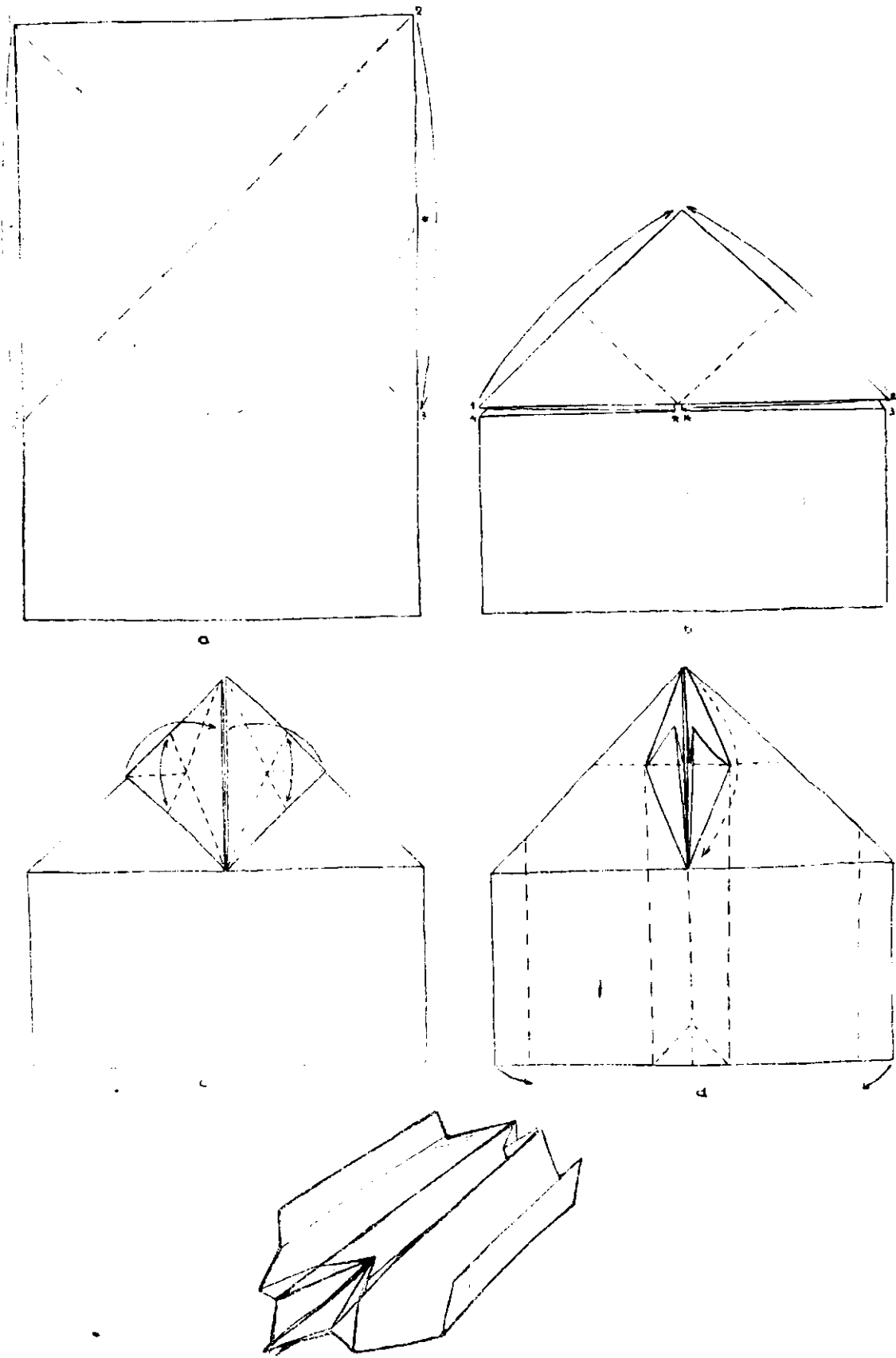
120. A hajó (e) és készítése (a-d).

A kérdezett találmásra rámutat a sórtartó valamelyik külső oldalára, mire a szomszédos belső oldalról leolvassák a rendszerint nevetséges választ: *ló, szamár, Pisti, ördög, angyal, medve stb.*

A békát ujjukkal fenekénél megnyomva, majd elengedve *szöktetik*. A csá-kót fejükre teszik, a hajót patakon, útszéli tócsákban, s ha ez nincs, otthon mosdótálban úsztatják. A repülőt hüvelyk- és mutatóujjukkal az orra alatt megfogják és elhajítják. A harmonikát két végénél fogva felváltva széthúzzák, majd összenyomják, és énekelnek melléje.

121. A harmonika (g) és készítése (a-f).

122. A repülő (e) és készítése (a-d).

IV. ÉNEKES-TÁNCOS JÁTÉKOK

A játszótársként egymás számára fontossá váló gyermekek közti békés együttlélet nagymértékben segíti a játék kötöttségeihez való alkalmazkodás. A kisleányok — felnőttek táncát és szokásait utánzó — közös játékait a cselekmény, szöveg, dallam, ritmus, mozdulat és térforma köti. Ezek a gyermeki kapacitáshoz igazodó kötöttségek formai elemeik: egyszerűségük, ismétlődésük és együttes jelentkezésük révén a művészetek őskorát,⁹⁵ tartalmi vonatkozásaik révén pedig a történelem és népelet egyes mozzanatait idézik.⁹⁶ Az énekes-táncos játékok a leányok ritmusérzékét, mozgáskultúráját fejlesztik. Tavasztól ősziig a szabadban, nagyobb térségben: kertekben, tereken, az iskolaudvaron, korcsoportonként elkülönülő nagyobb gyermekközösségekben kerül sor rájuk.

PÁROS JÁTÉKOK

A kicsik első énekes-táncos játékaihoz elegendő mindössze két leányka: kint és bent, az év minden szakában össze lehet fogózni és énekelve vagy mondóka ütemére ritmikusan ugrálni vagy forogni. Persze a kisebb fiúk és a nagyobb iskolás leánykák sem vetik meg ezt a szórakozást.

532—534

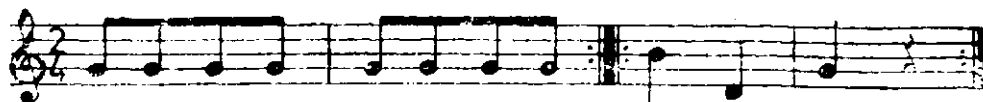
Malomszökés

Régi játék, minden nemzedék ismeri, különösen régebb igen kedvelték. Hagyományozódását iskolai felújítások is megerősítették.

Két gyermek egymással szemben áll, két kezét *keresztesen* összefogja, majd egymás mellé fordulva keresztbe tett kezekkel, ütemes léptekkel egyszerre lép vagy ugrál előre, s közben az alábbi mondókák valamelyikét éneklí vagy mondja.

I. Az 1920-as években ezt énekelték hozzá:

$\text{♩} = 152$

1. A Ban-di - né baknacska - ja Rizs - ká - sa,
Be - le - szö - kött a las - ká - ba. Gyöngyká - sa.⁹⁷

2 Zobot vittem a malomba,
Azt hittem, hogy kukorica,
Rizskása,
Gyöngykása.

A rizskása, majd a gyöngykása szavaknál anélkül, hogy a kezüket elengednék, megfordulnak és most már ellentétes irányba mennek tovább.

II. Az első világháború éveiben ugyanezt a játékot az *Egyedem-begyedem* (260—261. j.) mondóka ütemére játszották, és a menetelés, ill. ugrálás végén leguggoltak.

II. Ma szintén a mondóka kíséretére szöknek, noha az egyik helybeli tanítónőtől a *Zabot vittem* alábbi változatát is megtanulták:

$\text{♩} = 100$

1. Za - bot vit - tem a ma - lom - ba, Azt hit - tem, hogy ku - ko - ri - ca,

$\text{♩} = 108$

Rizs - ká - sa Gyöngyká - sa.⁹⁸

2 Lám, megmondtam a molnárnak,
Meg ne mondja az uramnak,
Rizskása,
Gyöngykása.

3 Mégis megmondta valaki,
Hej, hogy a hideg rázza ki!
Rizskása,
Gyöngykása.

535

Süfütölés (Seprűzés, vettetőzés)

A mindenkori esztelneki gyermek kedves játéka. Ketten, összetett lábbal, keresztezve összefogott karral, testüket kifeszítve, felgyorsulva forognak körbe, míg sokszor a végén elesnek. Közben ezt énekelik:

$\text{♩} = 80$

É - rik a meggy - fa, haj - lik az á - ga,
A - lat - ta űi egy bar - na kis - lány - ka.

$\text{♩} = 88$

Kapd be, szí - vem, kapd be, a - kit szeretsz kapd be!

$\text{♩} = 116$

Ezt sze - re - tem, ezt ked - ve - lem,
Ez az én é - des ked - ve - sem

Szállj ki, jó ka - to - na, hadd do - bog - jon ez az ut - ca,
 Szállj ki már, te kis sza - mári³²

MOZDULATUTÁNZÓ VÁLTÓ KÖRJÁTÉKOK

Egyes játékokban a körbe beválasztott gyermek arcjátékkal és mozdulatokkal játssza végig az énekszöveg szerint ráháruló szerepet.

536

Nyuszi ül a fűben

Ez a német eredetű, de a magyar népi gyermekjátékok dallamvilágához is közel álló játék¹⁰⁰ körülbelül hetven éve került Esztelnekre; az ennél idősebb korosztály ugyanis egyáltalán nem ismerte, az ötven-hetven évesek is hiányosan, a fiatalok viszont általánosan. Többször felújították. A mai iskolások részben egymástól, a nagyobbaktól, részben az óvónőktől, tanítónőiktől tanulták.

Négy-tizenkét éves leányok és fiúk tizenöt-húszan játsszák; az V—VII. osztályosok szórakoztatónak, érdekesnek találják, de kevés idejük jut a játszásra.

A játékosok körben állva, egymás kezét fogva énekelnek:

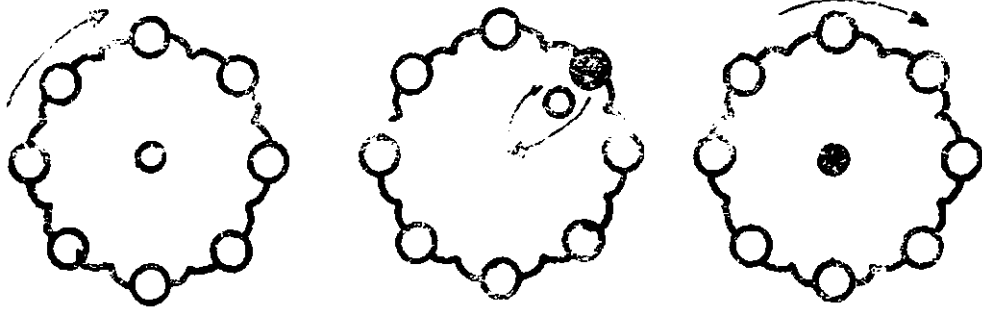
♩ = 88

Nyu - szí: ül a fű - be,
 szé - pen szun - di - kál - va

Nyuszi, ta - lán be - teg vagy, Hogy már e - gyet nem ug - rasz?

Nyuszi, hopp, nyuszi, hopp. már is e - gyet be - ka - pott.¹⁰¹

Az ének tartama alatt a *nyuszi* a kör közepén guggoló helyzetben alvást színjel. A *nyuszi, hopp* éneklésekor felugrik, majd ugrálva bevesz a körbe egy játékost, ő maga annak a helyébe kiáll. Az ének és a cselekmény előlről kezdődik.

123. A Nyuszi ül a fűben térformája.

537—538
Gólya néni, hová sétál?

Iskolai közvetítésű játék: Baka Mihályné Mike Róza szerint századunk első éveiben Pünkösti Ilona tanítónőtől tanulták, sőt a tankönyvben is benne volt. A későbbiekben elfelejtődött, s csak szórványosan újítták fel. Túl népszerű már csak azért sem lehetett, mert a közös vasárnapi játszótéren nem játszották. Legutóbb Vízi Júlia óvónő elevenítette fel a mai húsz-huszonöt évesek kiskorában, s azóta helyel-közzel fel-felbukkan.

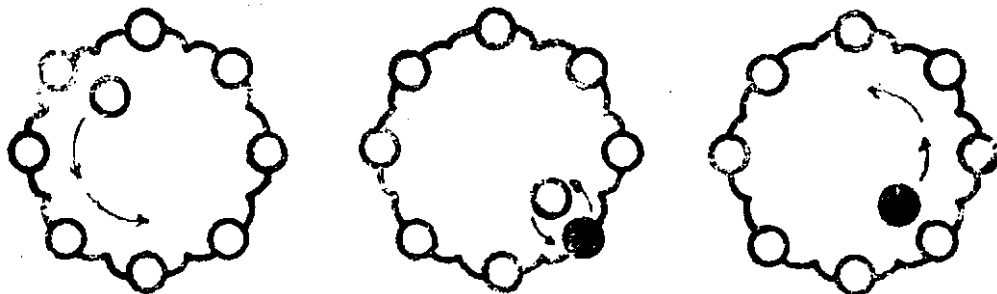
A kicsik: négy-nyolc évesek tízen-húszan játszották.

A játékosok körben állva összefogózkodnak és énekelnek:

Gó-lya né-ni, ho-vá sé-tál, mi-nő o-lyan ké-nyes?
 Ta-lán bi-zony bé-ká-ra vár? Két nap ó-ta é-hes?

Nyakát, fe-jét fel-e-mel, Meg-fo-gott mái e-gyet.^{10?}
 ke-lep-ke-lep, ke-le-pel,

A *gólya néni* a körön belül sétál, s kezét kelepelést utánozva összeütögeti. Az éneknek megfelelően nyakát, fejét emelgeti, végül valakit megfog, és helyet cserél vele. A gyermekek kacagják. A játék kezdődik előlről.

124. A Gólya néni, hová sétál? térformája.

Bartók Dénesné Gál Jula néni úgy emlékezett, hogy a századforduló táján ezt a játékot a 109. j. mondóka szövegére is játszották. A Cserei Lajosné Kovács Gizella gyermekkorában, tehát az 1930-as évek végén viszont ezt énekeltek hozzá:

♩ = 96

Hosz-szú lá - bú gó - lya né - ni mért oly na - gyon ké - nyes ,
 Ta - lán bi - zony bé - ka - hús-ra u - gye na - gyon é - hes?
 Ug - ra - bug - ra, csak ha - mar, ke - lep - ke - lep, ke - le - pei ,
 Sze - gény gó - lya né - ni.

539

Sárváron volt egy kápolna

A játék Esztelnekre kerülésének körülményeit nem sikerült kiderítenem. Valószínűleg tanítónők közvetítették. Tény, hogy sohasem kedvelték nagyon, de azért az öt-tíz éves leánykák és néha a kisfiúk is el-eljátszották. Mintegy negyven év óta feledésbe merült.

Öt-tíz éves leánykák és fiúk játszották tízen-húszan.

A játékosok egymás kezét fogva, arccal befelé fordulva körben álltak és énekeltek:

♩ = 100

Sár - vá - ron volt egy ká - pol - na ,
 Sár - vá - ron volt egy, li - bi - do - mi lab - da ,
 Lab - da - ni - a li - bi - do - rn ká - pol - na.

2 Amellett volt egy zöld erdő,
Amellett volt egy libidomi labda,
Labdania libidom zöld erdő.

3 Abban legelt egy kis csacsi,
Abban legelt egy libidomi labda,
Labdania libidom kis csacsi.

4 A csacsi nagyon szomjas volt,
A csacsi nagyon libidomi labda,
Labdania libidom szomjas volt.

5 Sajtárban vittem a vizet,
Sajtárban vittem a libidomi labda,
Labdania libidom a vizet.

6 A csacsi nagyon jót ivott,
A csacsi nagyon libidomi labda,
Labdania libidom jót ivott.

7 A csacsi neve Róza [mindig aki játssza] volt,
A csacsi neve libidomi labda,
Labdania libidom Róza volt.

A kör közepén állt a csacsi, és úgy tett, mintha legelne. A *sajtárban vittem* szövegnél valaki kivált a körből, és a kezéből edényt formálva a csacsi felé közeledett. Az ivást mímelt. A következő játékban a vizet vivő játékos lett a csacsi.¹⁰³

540—541 Fehér liliomszál

Ezt a nagypénteki rituális mosakodás szertartását felvillantó játékot¹⁰⁴ emlékezet óta ismerik Esztelneken. A második világháború óta ritkábban játszószák, pedig az iskolában többször is felújították. A gyermekek szeretik.

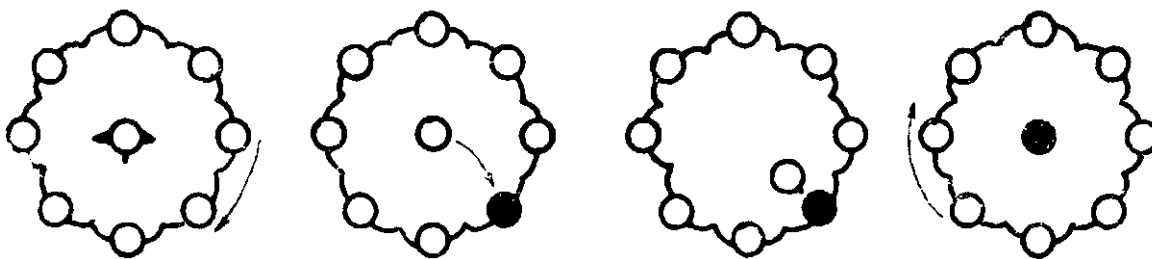
A játékosok egymás kezét fogva lassan körbe sétálva énekelik:

♩ = 132

Fe-hér li - li - om - szál, hej, u - gorj a Du - ná - ba!

Vedd fel lá - bad, tá - maszd meg ol - da - tad,
Fű - sül - köd - jél szé - pen,
mo - sa - kod - ját szé - pen,

Sej, tö - rül - köz - zél szé - pen!¹⁰⁵

125. A Fehér liliomszál térformája.

Fehér liliomszál, aki a kör közepén áll, az ének szövegének megfelelően mozog: csípőre teszi a kezét, felugrik, leguggol, aztán fésülködik, mosdást utánoz, majd a *sej, törülközzélre* a megálló kör egyik tetszőleges tagja elé lép, annak kötényébe beletörli az arcát, és végül helyet cserél vele.

1975-ben a VII—VIII. osztályosok a kurtapataki Bálint Ibolya óvónőtől tanult játék dallamát így énekeltek:

♩ = 88

Fe - hér li - li - om - szál, u - gorj a Du - ná - ba!
 Támaszd meg ol - da - lad két a - rany - pál - cá - val,
 Meg is sí - ma - kod - jál, meg is mo - sa - kod - jál,
 Va - la - si - nek kö - té - nyé - be meg is tö - röl - köz - zél.¹⁰⁶

542

Repülve jön egy madárka

Ezt a német eredetű játékot a lakosok tudata szerint a század elején Schweitzer Anna tanítónő terjesztette el a faluban, bár az is igaz, hogy Nagy Antal egykori esztelneki lakos 1891-ben keltezett kéziratos füzetében már leírva találjuk. Eleinte kedvelték, de az idők során csak helyel-közzel játszották. 1965 körül az egyik tanítónő újra megtanította, és a játék hirtelen ismét népszerűvé vált. Azóta megint feledésbe merült, a mai gyermekek nem játsszák. Mesterkéltszövege és dallama miatt terjesztése nem közérdek.¹⁰⁸

PÁRVÁLASZTÓ VÁLTÓ KÖRJÁTÉKOK

A gyermek érdeklődése és utánzó kedve gyakran irányul a fiatalok életére, főként pedig a párválasztásra, mely énekes-táncos játékaikban is felvillan.

543a-b
A pünkösdi rózsa

Ezt a gyermeki műveltségbe játékdalként alászálló régi házassító daltörédeket¹⁰⁹ s vele a játékot Esztelneken emlékezet szerint a század elején iskolában tanították. Népszerűségét mintegy három évtizeden át tartotta fenn. Nemcsak a kicsik, hanem tőlük különválva a tizenöt-tizennyolc év közötti nagyleányok és legények is játszották, sokszor még húszan-harmincan is.

a) A játékosok egymás kezét fogva körbe mennek és énekelik:

$\downarrow = 100$

1. A pün-kös-ti ró - zsa ki - haj - lott az út - ra,
2. Le is szakisz - tot - tam, el is hervasz - tot - tam.

En é - de - sem, én ked - ve - sem, sza - kít - s e - gyet ró - la!
Tej - be - vaj - ba fű - röszt - get - tem és úgy á - pol - gat - tam¹¹⁰

A kör közepén álló játékos a *le is szakisztottam* szövegrésznél bevesz valakit a körből, azzal fordul egyet-kettőt, majd az ének végén a helyére áll. A játék a bevett játékosal folytatódik tovább.

b) A játékot nem ismerő mai gyermekek a gyorsabb tempójú: $J = 126$ éneket az alábbi résszel toldják meg:

$\downarrow = 132$

Ez az ut - ca szép ut - ca,

hel - ven fon - tos bok - re - ta,
Vi - rág La - jos kö - tot - te,
Gál Pi - ros - ka le - vet - te,
Kos - sél, ba - bám, máskor is.

megrökölt - lak százszor is¹¹¹

544
Érik a meggyfa

A régi kiházasító és toborzódalból játékdallá ötvöződött *Érik a meggyfát* (535. j.) az 1930-as években az iskolában körjáték elemeként is tanították. A játékot azóta többször is felújították.

Négy-tizenkét éves leánykák játsszák tízen-húszan. Kézfogással, az említett éneket énekelve mennek körbe. A kör közepén álló gyermek az *ezt szeretem*-nél a körből valakit maga mellé választ, és azzal fordul jobbra, majd balra. A *szállj ki márnál* kimegy a beválasztott játékos helyébe, aki a körben marad, és az ének kezdődik előlről.

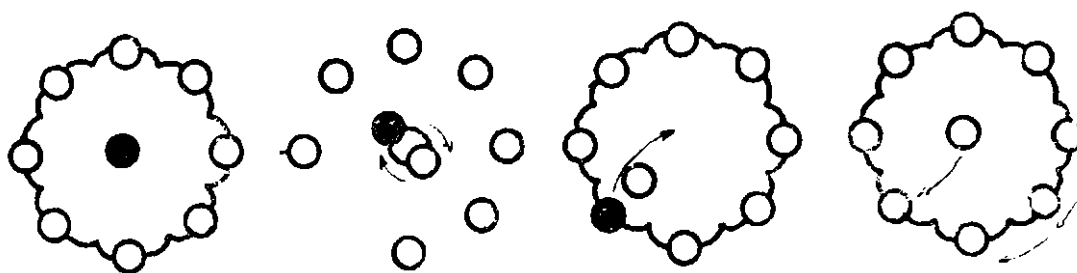
545
Zöld fű, zöld fű

Ezt a német eredetű, de dallamilag a magyar népi gyermekjátékok világához közel álló¹¹² játékot már a legidősebb esztelnekiek is ismerték, s azóta részben természetes úton, részben iskolai felújítás révén nemzedékről nemzedékre száll. Minden korosztály szerette és gyakran játszotta. A mai gyermekeknek mintegy fele legkedvesebb játékanak vallja.

Ma már csak a kisebb, négy-tíz év közötti leánykák játsszák, noha a fiúk is szívesen *beleavatkoznak*. A század első harmadában viszont még a nagyobb iskolások és serdülők is elszórakoztak vele. Tizenöt-húsz gyermek játssza.

A játékosok egymás kezét fogva kör alakban helyezkednek el, és körbe menve énekelni kezdenek:

Zöld fű, zöld fű a lá - bam a - latt,
A - z a legszebb lesz, tő - lem csó - kot kap.
Ez a szép ru has lány, ez ne - kem na - gyon tet - szik.
Fordulj eget, hadd lá - tom, te le - szel a ba - rá - tom,
Így - úgy, nem bá - nom, te le - szel a ba - rá - tom.¹¹³

126. A Zöld fü, zöld fü térformája.

A kör közepén álló *szép ruhás lány* valakit tetszés szerint behúz maga mellé, azzal forog jobbra, balra, és megpergeti a karja alatt. Az *így-úgy nem bánom*nál a játékosok megállnak és tapsolnak. Az ének végeztével helyet cserélnek, s a játék kezdődik előlről.

546

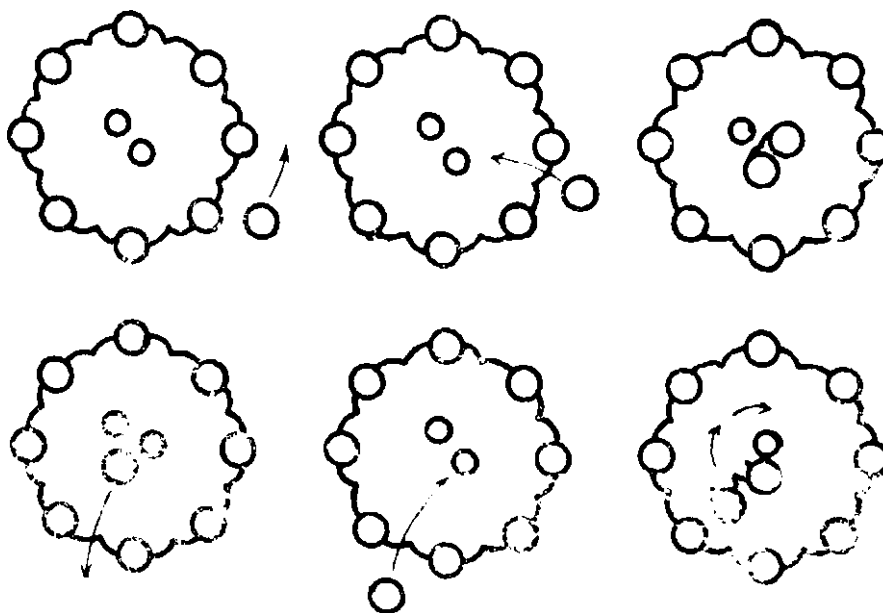
Körben áll egy kislányka

Iskolai közvetítésű párválasztó váltó körjáték, amelyet az idősebb korosztály nem ismert. Tanítónők, óvónők tanították az 1930-as évek vége felé. Azóta sokat játsszák, különösen a mai iskolások nagyon szeretik. Mesterkelt szövegű tandal, terjesztése nem közérdek.¹¹⁴

547

Egyszer egy királyfi

Ezt az iskolai tankönyvben szereplő és iskolai színpadon is többször megjelenített népballadát¹¹⁵ az esztelneki és kurtapataki gyermekek 1972-ben alakították játékká. Kezdetben csak a leányok játszották, majd megbátorodva, a fiúszerepre a fiúk is vállalkoztak. Adva volt a szöveg, a dallam és a cselekmény:

127. Az Egyszer egy királyfi térformája.

a mimika és a mozgás; csupán be kellett illeszteniük az énekes-táncos népi játékok szokványos térformakeretei közé. Ez pedig spontán módon történt.

A színpadon a *gazdag bíró lányát* és a *szegény kosárfőző lányát* a félkörben álló kórus választotta el egymástól; itt viszont mindketten ugyanazon kör közepén guggoltak. A színpadon a szereplők ültek, itt azért guggoltak, hogy a hozzájuk érkező királyfit felállásukkal tisztelhessek meg. A *királyfi* a jobbra, majd balra sétáló kört kerülte. Közben együtt énekeltek az összekötő szöveget és a refrént, és külön csak a szereplők a párbeszédese részeket.

♩ = 92

Egyszer egy ki - rály - fi mit gondolt ma - gá - ba,
Hm hm hm, ha ha ha, mit gon-dolt ma - gá - ba?¹¹⁶

2 Felöltözött szépen kocsisi ruhába,
Hm hm hm, ha ha ha, kocsisi ruhába.

3 El kellene menni gazdag bírólányhoz,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bírólányhoz.

4 Jó napot, jó napot, gazdag bíró lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bíró lánya!

5 Jó napot, jó napot, üljön a lócára,
Hm hm hm, ha ha ha, üljön a lócára.

6 De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hm hm hm, ha ha ha, hogy én itt leüljek.

7 Hanem azért jöttem, jössz-e hozzám vagy sem?
Hm hm hm, ha ha ha, jössz-e hozzám vagy sem?

8 Nem mejek, nem mejek, met én gazdag vagyok,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag legényt várok.

9 De van a szomszédba kosárfőző lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, kosárfőző lánya.

10 Jó napot, jó napot, kosárfőző lánya!
Hm hm hm, ha ha ha, kosárfőző lánya.

11 Jó napot, jó napot, üljön a ládára,
Hm hm hm, ha ha ha, üljön a ládára.

12 De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hm hm hm, ha ha ha, hogy én itt leüljek.

- 13 Hanem azért jöttem, jössz-e hozzám vagy sem?
Hm hm hm, ha ha ha, jössz-e hozzám vagy sem?
- 14 Elmejek, elmejek, met én szegény vagyok,
Hm hm hm, ha ha ha, szegény legényt várok.
- 15 Akkor a királyfi mit gondolt magába,
Hm hm hm, ha ha ha, mit gondolt magába.
- 16 Fel kéne öltözni királyi ruhába,
Hm hm hm, ha ha ha, királyi ruhába.
- 17 El kellene menni gazdag bírónőhöz,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bírónőhöz.
- 18 Jó napot, jó napot, gazdag bíró lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bíró lánya!
- 19 Jó napot, jó napot, üljön a díványra,
Hm hm hm, ha ha ha, üljön a díványra!
- 20 De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hm hm hm, ha ha ha, hogy én itt leüljek.
- 21 Hanem azért jöttem, jössz-e hozzám vagy sem,
Hm hm hm, ha ha ha, jössz-e hozzám, vagy sem?
- 22 Elmejek, elmejek, met én gazdag vagyok,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag legényt várok.
- 23 Nem kellessz te nékem, gazdag bíró lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, gazdag bíró lánya.
- 24 De van a szomszédban kosárfonó lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, kosárfonó lánya.
- 25 Jó napot, jó napot, kosárfonó lánya,
Hm hm hm, ha ha ha, kosárfonó lánya!
- 26 Jó napot, jó napot, gazdag királyúrfi,
Hm hm hm, ha ha ha, üljön a lócára.
- 27 De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hm hm hm, ha ha ha, hogy én itt leüljek.
- 28 Hanem azért jöttem, jössz-e hozzám vagy sem,
Hm hm hm, ha ha ha, jössz-e hozzám vagy sem
- 29 Nem mejek, nem mejek, met én szegény vagyok,
Hm hm hm, ha ha ha, szegény legényt várok.
- 30 Én vagyok az, nem más, öleljük meg egymást,
Hm hm hm, ha ha ha, öleljük meg egymást.

31 Viszik a szegény lányt aranyos hintóba,
Viszik a gazdag lányt szemetes kocsiba.

32 Költik a szegény lányt két pár édes csókkal,
Költik a gazdag lányt mogyorófabottal.

33 Várják a szegény lányt terített asztallal,
Várják a gazdag lányt moslékos dézsával.

A szövegnek megfelelően a királyfi bement a körbe, kezét fogott a felálló gazdag bíró lányával, majd a kikoszorúzás után kiment. A cselekmény az ének szerint ilyenformán folytatódott. A végén az egymásra talált királyfi és kosárkötő leánya egymást megölelve a körön belül körbe járt, majd a kört alkotó gyermekek közé állt. A gazdag bíró lánya a kör közepén guggolva sírt.

A játék az együtt játszó évfolyamok felnövésével máris feledésbe merült.

*

A leánykérés és lakodalom egyes mozzanatait örökítik meg az alábbi körfogyasztó játékok is:

548—549

Biborkáné (Danikáné, Uborkáné) leánya

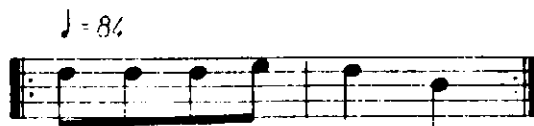
Noha a leánykérést megjelenítő játékok Török Ferenc gyűjteménye szerint a múlt században sem voltak ismeretlenek Háromszéken,¹¹⁷ az Eszternekről gyűjtött Biborkánét, ill. Danikánét az adatok szerint a századforduló előtt nem ismerték. Attól fogva viszont általánosan ismert, folyamatosan hagyományozódott és többször felújított, de aránylag ritkábban játszott játék. A mai iskolások szeretik.

Tizenöt-husz iskolás leányka és kisebb fiú játssza.

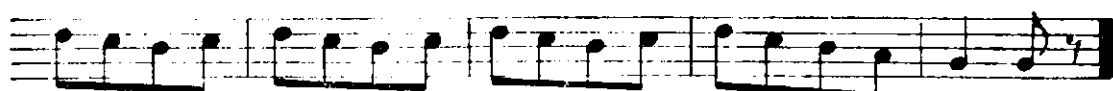
A játékosok egymás kezét fogva kört formálnak, és énekelni kezdik:

Most vi-szik, most vi-szik Da-ni-ká-né lá-nyát,
Bi-bor-ba, bár-sony-ba, a-rany-ko-szo-rú-ba

Nem a-dom a lá-nyom
a-rany-hin-tó nél-kül,

Ab-ba pe-dig hat-ló le-gyen, mind a hat-nak a-ranyfar-ka le-gyen!¹¹⁸

Eközben jobbra, majd egy bizonyos idő eltelte után balra haladnak. A kör közepén áll *Danikáné*, a körön kívül pedig a kérő, *kikérő*, aki a játékosokkal ellentétes irányban halad. A *Nem adom a lányomig* csak a körbeliek énekelnek, onnan tovább *Danikáné* is. Az ének végén megállnak: a kérő kezét fog *Danikáné*val, és kezdődik a párbeszéd, amelynek két változatát találtam:

A mai változata:

Kérő: Kakas-bakas jó napot!

Danikáné: Réce-ruca fogadja. Mit kerül-fordulja kend az én házam táját?

Kérő: Met igen megszerettem a kend legkisebb leányát, [pl.] *Mariskát*. [Vagy:] Elszerettem a legszebb leányát.

Danikáné: Melyiket?

Kérő: A barnát.

Danikáné: Vigye akkor.

Kérő: Köszönöm.

A kérő most kiválaszt egy játékos a körből, és kezét megfogva ismét kerülni kezdi a kört. Az ének előről kezdődik, s addig tart a játék, amíg sorra elviszi *Danikáné* valamennyi lányát.

Az 1920-as években a párbeszéd így hangzott:

Kérő: Te vén *Uborkáné*!

Uborkáné: Mit kerülgeted a házam táját?

Kérő: Van neked, van neked szép eladó lányod.

Uborkáné: Nincs nekem, nincs nekem szép eladó lányom.

Kérő: Mit tűröd, tagadod? Láttam az aradi piacon, szép piros almát árult. Vettem is belőle. S nagyon megszerettem a te *Ilonka* lányodat.

Uborkáné: Én az *Ilonka* lányomat nem adom, nem adom.

Kérő: De elviszem *ripityomba-ropotyomba*, tanult mesterségre.

Egyébként az ének és a játék menete ugyanaz volt, csupán *Biborkáné* helyett mondtak *Uborkáné*t.

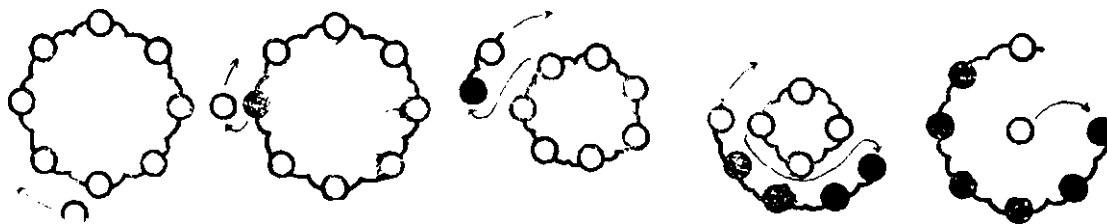
Az utóbbi harminc-negyven évben, a játék folytatásaként, a kialakult hosszú sor a *Süssünk-süssünk valamit* menete szerint *feltekeredik* (560. j.).

550

Hol jársz, hova mész, nagy Erzsébet asszony?

Régi lakodalmi szokás maradványát őrző játék. Egykor az Alföldön „a násznagy segítőit tréfásan *kapitánynak*, *hadnagynak*, azt az asszonyt, aki elment a kiszemelt menyasszonyt és annak családját megnézni, *Görbénének*, *Erzsébet asszonynak* hívták”¹¹⁹

A játék Esztelneken is régi: *Könczey Mariska* néni az 1890-es években idősebbektől tanulta. Századunk első két évtizedében már nem ismerte mindenki,

128. A Hol jársz, hova mész, Nagy Erzsébet asszony? térformája.

de úgy látszik, felújították, mert az ezutáni korosztályok megint kedvenc játé-
kuknak mondták.

Tíz-húsz iskoláskorú gyermek játssza.

A játékosok körben állnak, egymás kezét fogják, és énekelnek:

♩ - 88

Hol jársz, ho-vá mész, nagy Er-zsé-bet assz - szony?
In-nen-on-nan, a-monnan, fe-hér-vá-ri vá-ros-ban,
Ka-pi-tány úr i-zen-te,
Nagyvárad - rol hirdet-te,
Ki-seb-bi - ket, na-gyob-bi - kat tart-sa meg a sor - ba,
Az a - ra - nyos kis - ba - bus - ka sé - tál - jon u - tá - na.¹²⁰

Nagy Erzsébet asszony a körön kívül sétál. Amikor az énekben a *sétáljon utána* szövegig érnek, egyik játékos mögött megáll. Ez kiválik a sorból, és utána megy. A játék így folytatódik mindaddig, amíg az egész kör elfogy, és mindenki Erzsébet asszonyt követi.

SÉTÁLÓ-MENETELŐ KÖRJÁTÉKOK

Az énekes-táncos játékok nem minden esetben utánzó jellegűek: a kisleányok számára elegendő élményt nyújt már maga a közös körtánc, a sétáloringó járás, a körből való kiválás és visszakerülés, a leguggolás, a kifordulás is.

551

A gazda rétre megy

Népszerű sétáló-menetelő körfogyasztó játék. 1910 óta, amikor egy Budapesten szolgálásból hazakerülő leány, Gál Jula meghonosította, nemzedékről nemzedékre szállt, s a hagyományozódást az iskola is erősítette. Ma is kedvelik. Mivel szövege mesterkelt, német eredetű dallama pedig semmit sem magyarosodott, terjesztése nem közérdek.¹²¹

552

A Bandiné bakmacskája

Ezt a sétáló-menetelő váltó körjátékot az első világháborút követő évtizedben játszották, s akkor sem gyakran.

A gyermekek összefogózva a körben állottak. Egy játékos a körön kívül sétált és *A Bandiné bakmacskája* kezdetű éneket (532. j.) énekelt. A dallam végére érve megállt, rámutatott az egyik játékosra, akivel helyet is cserélt; ettől kezdve az járt körbe és énekelt.

553 Bújj, bújj, medve I.

Szintén váltó körjáték. Az 1970-es évek elején játszották az iskolás leánykák az iskola udvarán. Tanítótól tanulták.

A játékosok összefogott kézzel körben állva lépegetnek, és közben énekelnek:

J = 80

Bújj, bújj, med - ve, gye - re ki a gyop - re.¹²²

J = 88

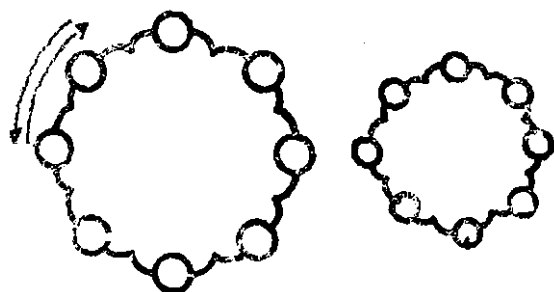
Ha ki - jöt - tél szép cse - ne - sen,
hogy a va - dász meg ne les - sen.

A kör közepén guggol a *medve*. A *gyere ki a gyepre* hívásra feláll, kibújik a körből, és megkerüli azt. Az ének végén helyet cserél valakivel, s most az lesz a medve.

554 Ég a gyertya, ég

A leguggolós körjátékok Esztelneken mind régiiek. Az *Ég a gyertya, ég* című játékot az adatok szerint a század első évtizedeiben már ismerték. Az első világháború utáni években igen népszerű is volt, később azonban csak ritkábban játszották. A mai gyermekek, akiket a helybeli származású tanítók tanítottak meg rá, újból nagyon kedvelik.

Tíz éven aluli kisleányok játsszák tíz-húszan.

129. Az Ég a gyertya, ég térformája.

A gyermekek arccal befelé fordulva, kézfogással kört alkotnak és énekelnek:

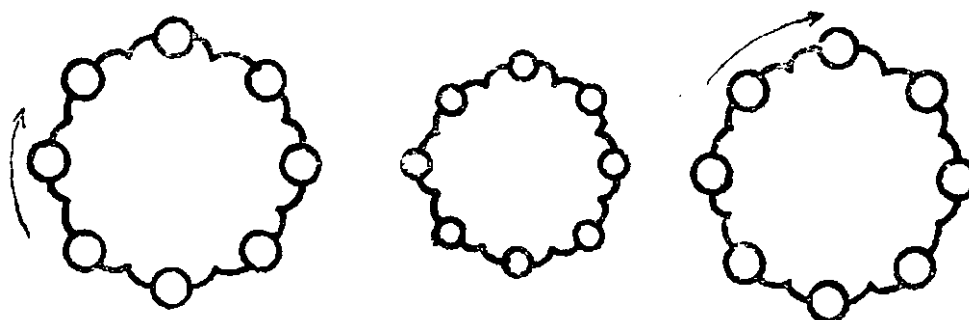
$\text{♩} = 84$

Ég a gyer-tya . ég , el ne a - lud - jék ,
A - ki lán - got a - kar lát - ni , mind le - gug - gol - jék.¹²³

Féldallamig jobbra, majd balra lépdelenek a körben. A *leguggoljék* szóra mind leguggolnak. Aki leesik, büntetésből a kör közepébe áll, s addig marad ott, amíg egy másik ügyeden gyermek fel nem váltja.

555—556 Csicseri borsó

Ez az első világháború előtt játszott, akkoriban nagyon népszerű játék egy csapásra végleg feledésbe merült. Pedig addig két változatát is ismerték:

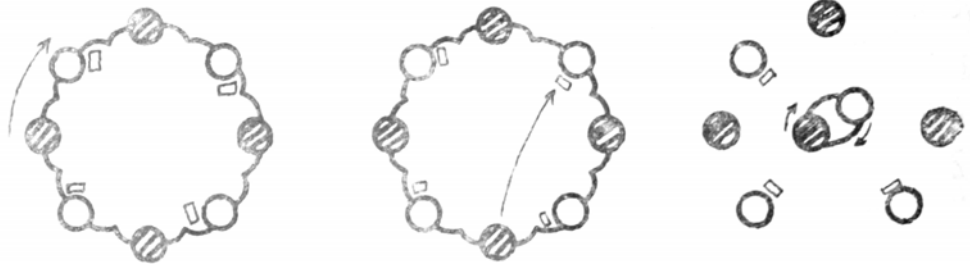
130. A Csicseri borsó első változatának térformája.

A kicsik körbe fogózva, táncoló léptekkel mentek körbe, ezt énekelve:

$\text{♩} = 132$

Csi - cse - ri bor - só , nyug - szik az or - só ,
Há - rom a tánc , há - rom , én bi - zony nem bá - nom.¹²⁴

A dallam végén lekuporodtak.

131. A Csicseri borsó második változatának térformája.

Másik változata eredetileg vagy fonójáték, vagy a még alig felserdültek fonóéletet utánzó játéka lehetett. Erről az elhomályosult emlékezet nem tud pontos felvilágosítást nyújtani. Szövege és a játék menete egyaránt töredékesen maradt fenn, dallamát már nem is tudták elénekelni:

Csicseri borsó, nyugszik az orsó.
Itt a fonóba szóljon a nóta,
Táncoljunk csárdást, éljen a fonóka.

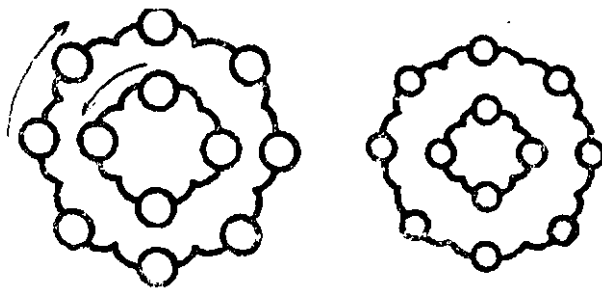
Az 1894-ben született Bartók Dénesné Gál Jula így mesélte el: „Nagyob-bacska leányok s fiúk játszották. Körbe álltak. Egy kiszottyant, amelyiknek mondták, hogy elesett az orsója, amelyik az orsóját elejtette. Nem éppen orsó vót, hanem egy darabocska fa.” Vagyis: leányok, fiúk mentek körbe. A leányok kezében az orsót egy fadarab jelképezte. Egyikük énekelés közben azt elejtette. Egy fiú felkapta, és a leánnyal a kör közepén egy csárdást táncolt.

557

Dombon törik a diót

A leguggolós körjátékok közül érdekes módon a mesterkéltszövegű, nem népi eredetű¹²⁵ *Dombon törik a diót* játék bizonyult a legszívósabbnak. A falu fiatalsága 1910 körül ismerte meg Gál Jula, Budapestről hazatért cseléd-leány révén. Akkoriban még a süldő leánykák is játszották. Azóta minden nemzedék ismerte és szerette.

Figyelemre méltó a játék térformájának alakulása sok játékos esetén. Ilyenkor két körben állnak fel; a nagyobb külső és a kisebb belső kör egymással ellentétes irányban forog.

132. A Dombon törik a diót térformája sok játékos esetén.

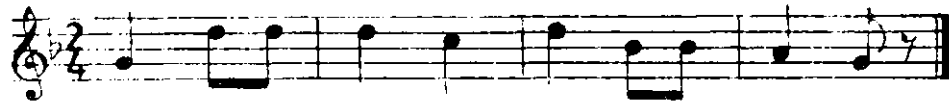
558
Kis kacsá fürdik

Ezt a kifordulós körjátékot Esztelneken a legidősebbek is szüleiktől tanulták. Azóta folyamatosan hagyományozódott: különösen az 1930-as években játszották gyakran. A mai gyermekek iskolai felújítás révén ismerték és szerették meg.

Tíz-húsz tíz éven aluli kisleány játssza.

A gyermekek összefogott kézzel kört alkotnak, és lassan körbe járnak. Közben énekelik:

$\text{♩} = 11$

Kis ka-csa für - dik fe - ke - te tó - ba,
Any - já - hoz ké - szül Len - gyel - or - szág - ba.
Fé - nyes a tal - pa, fé - nyes a tol - la.
For - dulj ki szé - pen, szép a - rany al - ma¹²⁶

Az ének végén a játékvezető rámutat valakire, az kifordul, s így sétál tovább. Addig játsszák, amíg valamennyien kifordulnak.

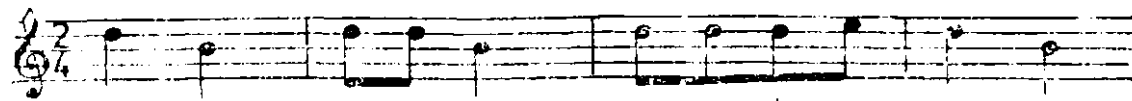
559
Lánc, lánc, eszterlánc

Emberemlékezet óta ismert, szájról szájra hagyományozódott, olykor iskolában is felújított, mindenkor népszerű kifordulós játék.

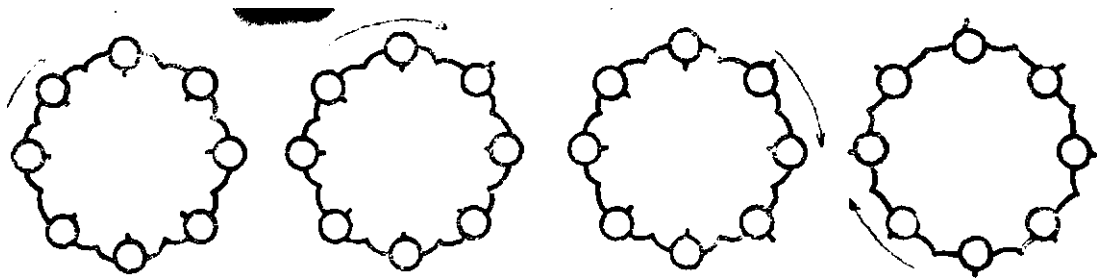
Négy-tizenkét év közöttiek játsszák, ha többen összegyűlnek.

A játékosok körbe állnak, kezüket összefogva körbe lépkednek, és énekelnek:

$\text{♩} = 92$

Lánc, lánc, esz-ter - lán - c, esz - ter - lán - ci cár - na,
Cár - na vol - na, se - lyem vol - na, még - is ki - for - dul - na.
Pénz vol - na ka - ri - ka, ka - ri - ka, fordul - jon - ki Ma - ri - ka
Ma - ri - lá - nak lán - ca¹²⁷

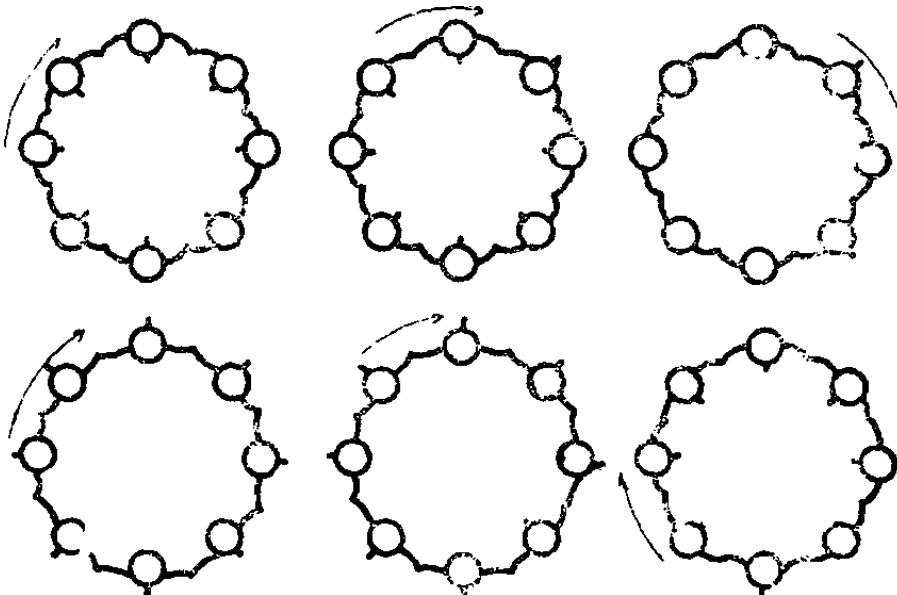

133. A Kis kacska fürdik térformája.

Akinek a nevét mondják, kifordul, és így megy tovább. Amikor mind kifordultak, az éneket így folytatják:

Forduljon be Marika,
Marikának lánc.

Ekkor a gyermekek sorra mind visszafordulnak.

134. A Lánc, lánc, eszterlánc térformája.

560

Sütnünk, süssünk valamit

Felsavarodó körjáték. Az 1930-as évek második felében, feltehetően iskolai közvetítés révén terjedt el az eszternelki gyermekek körében. Azóta rendszerint a körfogyasztó játékok (548—560. j.) után játsszák. Szövege és dallama szerint tandal.¹²⁸

HIDAS ÁTBÚVÁSOS JÁTÉKOK

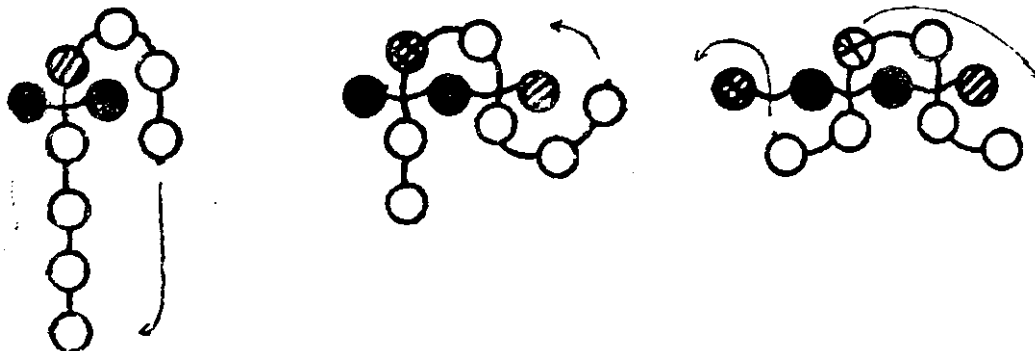
Az énekes-táncos játékok egyik legszebb csoportját a gyermekek, serdülők és ifjak körében egyaránt népszerű hidas-átbúvós játékok alkotják.

Nyitskapuzás (Bújj, bújj, zöld ág)

Az ősvallási, népszokásokra utaló és történelmi¹²⁹ elemeket magába olvasztó *nyitskapuzás* emlékezet óta a legkedveltebb, leggyakrabban játszott, és mindig nemzedékről nemzedékre öröklődő játék volt.

Három változatát ismerték:

I. Az első változatot inkább nyitskapuzásnak nevezik.

135. A Nyitskapuzás térformája.

Két kaputartónak nevezett játékos kaput alkot, vagyis egymás mellé állva összefogott fél kezét, ill. újabban szembefordulva mindkét kezét rézsútosan a magasba lendíti.

Ez a változat több motívumból áll:

1. A láncorból kilép az első játékos, a *bíró* szembeáll vele, és megkezdődik a párbeszéd közte és a csoport között. Az első, bekéredző mondatot a sor élén álló játékos mondja, a továbbiakban a bíró kérdéseire az egész csoport kórusban felel:

- Nyits kaput, új bíró!
- Nem nyithatok, nem nyithatok,

Minapában itt jártatok,
Hídám lábát lerontátok,

- Meg sem csinálátok.
- Megcsináljuk, megcsináljuk,

- Fel is aranyozzuk.
- Hol kaptátok az aranyat?

- Fel-felmentünk, Boldogasszont kérve kértük,
Medencével mérte, rúddal taszigálta.

- Nem igaz, met loptátok.
- Se nem loptuk, se nem csaltuk,
Isten adománya.

Mialatt a párbeszéd folyik, a kaputartók leeresztik a kezüket, és *súgnak*, vagyis suttogva nevet választanak: egyikük lesz a *Nap*, másikuk a *Hold*. Ez a leggyakoribb névpár. De megosztozhatnak az *almafa-körtefa*, *aranyalma-ezüstalma*, *széna-szalma* névpárok között is.

2a. Mikor a párbeszéd utolsó mondata is elhangzik, a kaputartók magasba emelik a kezüket, a bíró beáll elsőnek a sorba, s a hosszú lánc énekszó mellett átbújik a kapun:

♩ = 68

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
 Nyitva van az a - ranyka - pu, hadd búj - ja - tok raj - ta.
 Nyitsd ki, ró - zsa - m, ka - pu - dat, ka - pu - dat,
 Hadd ke - rül - jem vá - ri - dat, vá - ri - dat

♩ = 100

Szi - ta, szi - ta, pén - tek, Dob szer - da.¹³⁰
 sze - re - lem csü - tör - tők,

2b. Ugyanezt a szöveget a következő dallammal is énekelik:

♩ = 100

Bújj, bújj, zöld ág, zöld le - ve - lecs - ke,
 Nyit - va van az a - ranyka - pu, hadd búj - ja - tok raj - ta.
 Nyitsd ki, ró - zsa - m, ka - pu - dat, ka - pu - dat,
 Hadd ke - rül - jem vá - ri - dat, vá - ri - dat.

Szi - ta, szi - ta pén - tek, Dob szer - da.¹³¹
 sze - re - lem csü - tör - tők,

3. A *dob szerda* szóra a kapu lecsukódik. A szemben álló játékost a kaputartók kissé távolabb viszik, és suttogva megkérdezik: „Mi kell? Aranyalma vagy aranykörte?” vagy: „Hová mész, a Napba vagy a Holdba?” Ha az azt mondja, hogy a Napba, így válaszolnak neki: „Mész te a pokolba!” Ha viszont a Holdat választja, a mennyországba küldik, vagy fordítva, s választása szerint a Nap vagy a Hold mellé áll, vele alkot kaput. A játék addig folytatódik, míg mindenkiből kapu lesz. A felvonulók sorra minden kapun átbújnak, de csak a *főkapu* csukódik le.

4. Következik a *rostálás* vagy *szítálás*.

A két, egymással szemben összefogózott kaputartó két keze közé egyenként beállítja a játékosokat, meghimbálja őket, mintha szítálná, s közben a következő párbeszéd hangzik el:

— Min állsz?

— Cserépen.

— Min lebegsz?

— Levélen.

— Mi van a szájadban?

— Cukorka.

— Köpd ki!

— Nem lehet.

— Fordulj egyet, s ne neved!

Angyal (ördög) lesz a te neved!

Ha a megforduló játékos a kaputartók *csiklintására* sem nevette el magát, angyal lesz, ha igen, ördög, s ennek megfelelően külön csoportba állnak.

5. Az angyalok és az ördögök két sorban egymással szembeállnak. Mindenki megfogja az előtte álló derekát. A legelől maradó két kapus megpróbálja elhúzni egymás sorát. Addig erőlködnek, míg a sor valahol elszakad. Most válik meg tehát, hogy kinek erősebb a tábora. A lemaradóknak joguk van oda csatlakozni, ahova akarnak.

6. Végül az angyalok az ördögöket kicsúfolják. Kórusban kiáltják:

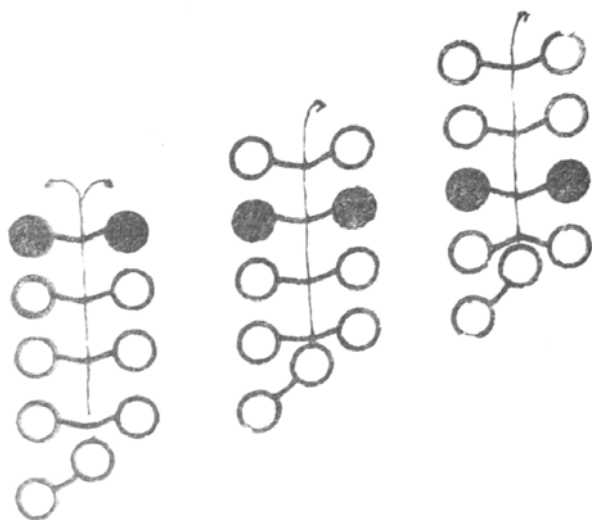
Úgy kellett, úgy kellett!

Káposztába hús kellett.

A játék teljes formájában azonban ritkán fordult elő. Gyakran elmaradt a két párt közötti vetélkedő és az ördögök megbüntetése. 1940 táján kezdett feledésbe merülni a bekéredző párbeszéd is. A legidőtállóbb résznek az átbújás bizonyult. A kaputartásnak a gyermekek mindkét módját ismerik.

II. Az 1920-as években úgy is játszották, hogy a *dob szerdánál* lecsukódó kapu előtt álló játékosnak valamelyik kaputartó *megütötte* a vállát, s ez azt jelentette, hogy kiesett a játékból. Addig játszották, míg az átbújó sor elfogyott.

III. A játék harmadik, szintén emlékezet óta ismert változatát a *Bújj, bújj, zöldágot* kb. 1944-ig kora tavasztól késő őszig, vasárnap délelőttönként és délutánonként a nagyleányok és legények az úton játszották: párosával össze-

136. A Bújj, bújj, zöld ág! térformája.

fogóztak (jó alkalom volt ez, a két nem közti közeledésre), kezüket felemelve kaput alkottak, majd a hátsók a kapusor alatt folyamatosan átbújtak s közben a *Bújj, bújj, zöldág* kezdetű éneket énekeltek. Az énekhez 1970 táján alábbi rész tapadt:

$\text{♩} = 112$

A le-gü-nyek re-gi-ment-je i - gen cif - ra,
 Ben-ne fo - rog Sán-dor Blanka, i - gen nyal - ka.
 I - ca, Ri - ca. Re-be - ka, de é - kes a de-re - ka,
 Ga-lam - bocs - ka¹³²

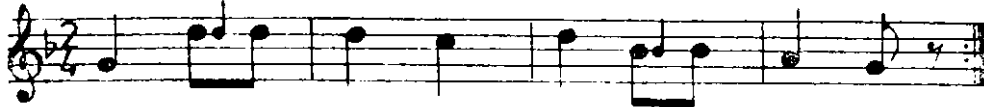
Ilyen módon haladva a fiatalok sokszor a szomszéd faluig is elmentek. Ma csak az iskolások játsszák.

564 János úr készül

A *Bújj, bújj, zöldággal* azonos térformájú és menetű, de azért kevésbé népszerű játék. A század első évtizedében már ismerték, rövidesen azonban feledésbe merült, majd 1930—1970 között szórványos adatok szerint újból felbukkant. Utóbb Elekes Balázs kurtapataki tanító tanította meg

Szövege és dallama:

♩ = 96

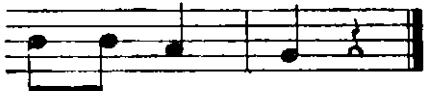

Já - nos úr ké - szül né - me - ti Bécs - be,
Lo - va - i van - nak nyer - ge - lő - be,
Kan - tár - szi - ja for - ga - tó - ba.

♩ = 100

Add e - lő - re ma - ga - dat, azt a kar - csú de - re - kat,

Ga - lam - bocs - ka.¹³³

565

Bújj, bújj, medve II

Szórványosan ismerik a *Bújj, bújj, medve* azonos térformájú páros-vonulós hidas-átbúvásos játékot is. Van róla adat a század elejéről, majd az 1940—1965 közötti időszakból.

Tíz-húsz iskolás leány és fiú játszotta, a már ismert ének dallamára (553. j.).

V. MOZGÁSOS VAGY TESTEDZŐ JÁTÉKOK

A gyermekközösségek játékaiknak egy másik nagy csoportját a szabályokhoz kötött mozgásos vagy testedző játékok teszik ki. Ezek indítéka a testgyakorlás: az erőben, ügyességben, gyorsaságban való versengés, mely felváltva izgalommal és megnyugvással, szorongással és sikerélménnyel tölti el az eljátszóit. Egy részüket a földkerekség minden népének gyermeke az ősidők óta többé-kevésbé azonos módon játssza,¹³⁴ más részüket a helyi szokások hívták életre. Egyetemes elterjedtségükre gondolva nem csodálkozhatunk azon, ha az esztelneki közös játszóhelyeken: udvarokon, kapuk előtt, térségeken is ezek a játékok bizonyultak a legidőállóbbaknak.

FUTÓ-KERGETŐ JÁTÉKOK

A világszerte elterjedt, népszerű futó-kergető játékok a gyermekeket a veszélyhelyzet és oltalomra találás izgalmával ajándékozzák meg.¹³⁵ Esztelneken több típusuk él, aszerint, hogy milyen kerettörténet jeleníti meg az élményt,¹³⁶ illetve köti-e állandósult térforma, párbeszéd, ének, vagy sem.

566

Kergetőzés (Fogócskázás)

A futó-kergető játékok legegyszerűbb szabad térformájú típusa. Népszerűségben nincs hozzá mérhető. Ugyyszólván minden játékot ezzel kezdenek. Nem kell más hozzá, csak egy kis szabad idő — bármilyen kevés is legyen az — és szabad tér, s bárhol, bármikor sorra kerül. A tanórák szüneteiben az iskolaudvaron kergetőznek; és általában munka után éppolyan jólesik egy kis szaladgálás, mint pástorkodás közben vagy ünnep délutánján.

Ezt a játékot nem szégyellik a tizenhárom-tizenöt éves serdülőkorúak sem. Az öregek szerint régen az iskolaudvaron inkább a fiúcskák kergetőztek, a leánykák ezalatt körjátékokkal szórakoztak.

A játékosok körbe állnak, és kiszámoló mondókával (251—300. j.) megválasztják a *kergetőt* vagy *cicát*,¹³⁷ és máris szaladnak előle, amerre látnak. Akit az megfog, az lesz az új kergető. Ha valaki nagyon kifáradt, *jár a bűz*, vagyis joga van az előzetesen meghatározott pihenőhelyen (pl. egy fa árnyékában, a fal mellett stb.), illetőleg testhelyzetben (pl. leguggolásban) megpihenni.

Ha nem egyeztek meg bűzben, tehát pihenőhely nincs kijelölve, a kifáradt játékos így kiált fel:

— Pő, csiga, nem játszom.

Ez olyan védettséget nyújt a kergetővel szemben, mint a bűz, de sokáig nem vehető igénybe; néhány perc múlva a játékosnak tovább kell szaladnia. Ilyenkor azt mondja:

— Pő, csiga, játszom.

Megtörténik, hogy a játékosok mind a bűzben vannak. Ilyenkor a kergető ezt mondja:

Egér, egér, ki a házból!
Most jöttem a kávéházból.
Aki háromra ki nem megy,
Az lesz a kergető.

Míg háromig számol, mindenkinek ki kell szaladnia a bűzből.

567 Csikizés

Az egyszerű kergetőzés egyik mai változata. Az ötletet rá a játszóhely, a *Csiki kert* sugallta. Ez a *Hosszúkerttel* azonos füves terület, amit mai gazdájáról neveznek így. A kisebb iskolások — ha ritkán is — itt gyülekeznek vasárnap délután.

A játék csak annyiban különbözik az előbbitől, hogy a kergetőt *csikinek* nevezik. Ha sokáig nem tud valakit megfogni, így csúfolkodnak vele:

— Csiki a bocskorát felcsípi!

A kergető nem foghatja meg azokat, akik a háta mögé bújnak, s ez érdekesebbé teszi a játékot.

568 Sasozás (Ülülés)

Szabad térformájú témás, csoportos kergetőzés; az adatok szerint az 1930-as évek közepétől játsszák Eszterneken. Ma igen népszerű. Tizenkét éven aluli fiúk és leányok játsszák.

Tíz játékos esetén kiszámolóval (251–300. j.) két *sast* vagy *ülüt* (héja) választanak. A többiek *galambok* lesznek. Mindkét csoportnak *házat* jelölnek ki: ez lehet egy-egy ködör, vagy ha az nincs, a földre rajzolt, kb. 1 m átmérőjű kor.

A játék azzal kezdődik, hogy a sasok *kirepülnek* (repülő karmozdulatokkal kiszaladnak) a házukból, és háromig számolnak. Ezalatt a galambok is kötelesek elhagyni a házukat, mert ha nem, a sasok bemenve megfoghatják őket és a saját házukba vihetik. Egyébként csak kergetőzés során ejthetik foglyul őket, és ilyenkor a *galambházba* bemenekülteket nem foghatják meg.

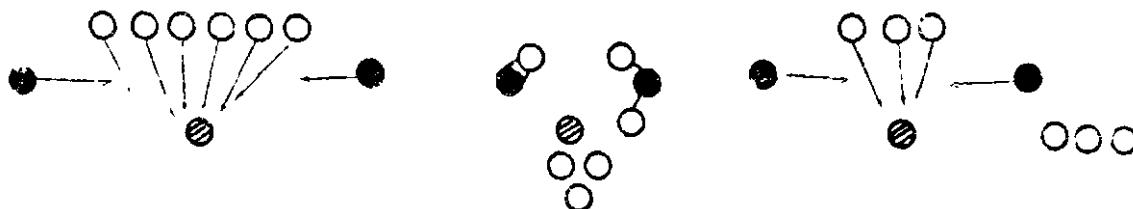
A sasok a megfogott galamboknak mindkét kezére és lábára ráütnek, és ez azt jelenti, hogy *le van vágva* a felső és alsó végtagjuk, nem tudnak elrepülni. Ha viszont az ülük éberségét kijátszó galambtársaik beszaladnak az *ülüházba* és megérintik őket, visszanyerik testük épségét és kirepülhetnek. Ezt az alábbi szavakkal szentesítik:

— Eszem az ülütőját!

A kergetők persze bosszankodnak ezen, és igyekeznek újra elfogni őket.

Hess ki, vess ki, libáim! (Gyertek haza, libuskáim!)

Ez a szintén szabad térformájú, párbeszédes csoportos fogócska az esztelenek tudata szerint mindenkor kedves, gyermekről gyermekre hagyományozódó játék volt. Térformájához híven, a megszokott játékkalkalmak mellett gyakran került sorra libaőrzés közben is. Az utóbbi években óvodában, iskolában is tanították.

137. A Gyertek haza, libuskáim! térformája.

A fiúk *farkasok* lesznek, a leánykák *libuskák*, s közülük kerül ki az *anya* is. Az anya mögött, pár lépéssel odább, mindkét irányból farkasok leskelődnek.

Az anya és a libák közt induló párbeszédnek két változata maradt fenn.

I. A század elején ez így hangzott:

- Hess ki, vess ki, libáim!
- Nem mejünk, met a nagyapám kertjibe egy nagy lombos farkas van.
- Mit szedeget?
- Gyöngyszemet.
- Mibe mosdolódik?
- Arany tekenyőbe.
- Mibe törkölődik?
- Kutya lombos farkába.
- Hess ki, vess ki, libáim!

II. A mai gyermekek viszont így tudják:

- Gyertek haza, libuskáim!
- Nem merünk!
- Mitől féltetek?
- Farkastól.
- Hol van a farkas?
- Kertek alatt! [Vagy: — Nagyapám kertjében!]
- Mit csinál?
- Mosdik.
- Mivel törülközik?
- Kutya lombos farkával.
- Hess ki, vess ki, libáim!¹³⁸

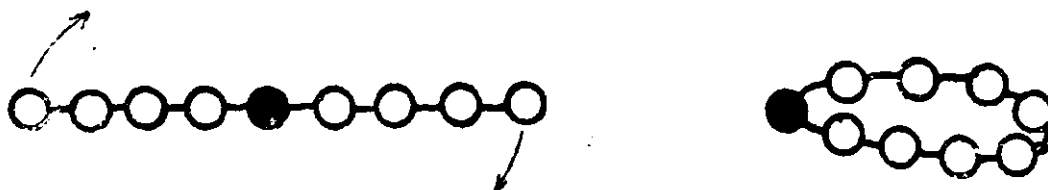
A párbeszéd végig dallamos.

Az utolsó felszólításra a libuskák az anyjuk felé iramodnak. A farkasok oldalból megtámadják őket. Akit elfognak, félreállítják, s a játék kezdődik előlről. Addig játsszák, amíg egyetlen liba marad.

571

Érd utol, kakas, a tyúkot!

Kötött térformájú egyszerű kergetőzés, amelyre az idősebb nemzedékből kevesen emlékeznek, noha a század első évtizedeiben még játszották. Hosszú ideig nincs rá adat. Az 1950-es évektől kezdve az óvó- és tanítónők ismertették meg újra a kicsikkel, akik otthon is játsszák.

138. Az Érd utol kakas, a tyúkot! térformája.

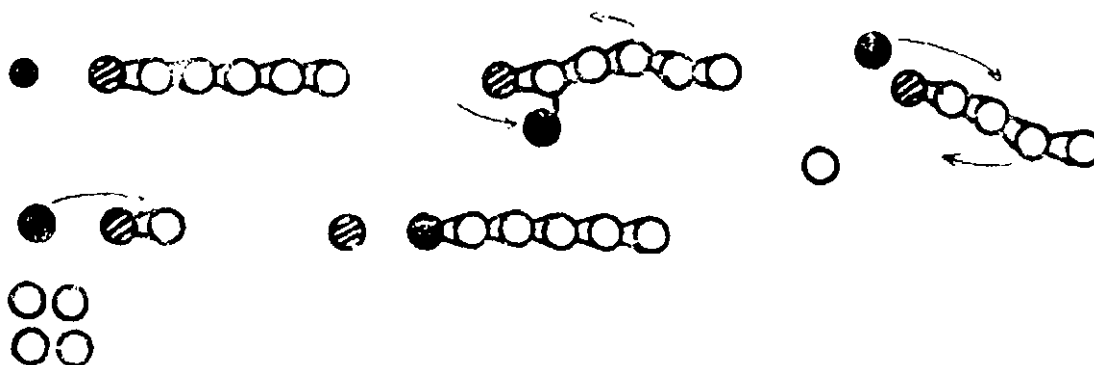
Három vagy öt játékos kell hozzá. Ezek kinyújtott karral összefogózva láncsorba állnak fel, de a középsőtől balra, ill. jobbra levők arccal ellentétes irányban állnak. A *kakaskák* — az egyik oldalon levők — kergetni kezdik a *tyúkocskákat* — vagyis a másik oldalon levőket. A középső gyermek tengely gyanánt helyben forog. Mikor utolérték, szerepet cserélnek.

572—576

Héjázás (Mit keversz, te ülü?)

Ez a soros térformájú, párbeszédes fogócska a faluban emlékezet óta ismert játék. Mindenkor szerették, de különösen a századforduló táján és 1920—1930 között volt nagyon népszerű. Az óvodában, iskolában a tanerők vezetése alatt a négy-nyolc éves kisleányok és fiúk ma is gyakran játsszák. Az előző nemzedékek serdülőkorban is játszották.

A tizenöt-husz játékos közül egy *kotlót* vagy *anyát* és egy *ülüt* választanak. A többiek *csirkék* lesznek.

139. A héjázás térformája.

A csirkék egymás háta mögött libasorban sorakoznak, s mindegyikük az előző farkába, azaz szoknyájába kapaszkodik. *Elcsapniok*, elengedniük egymást nem szabad. A kotló áll legelőn. Vele szemben a földön kuporog az ülü, és úgy tesz, mintha valamit kevergetne. Az anya és az ülü között megkezdődik a párbeszéd. Ennek négy változatát találtam:

I. A századforduló táján így tudták:

- Mit keversz, ülü?
- Málét.
- Mihez?
- Tyúkhúshoz.
- Hol a tyúkhús?
- A pajtában.
- Hol a pajta?
- Az ég alatt.
- Hol az ég?
- A föld felett.
- Forduljatok, tyúkjaim!
- Fussatok, fussatok!

II. Az 1910 körüli változata így hangzik:

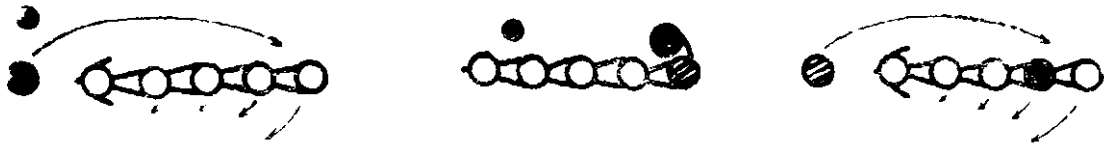
- Mit csinálsz, te ülü?
- Tüzet rakok.
- Minek a tüzet?
- Vízmelegíteni.
- Minek a meleg víz?
- Csirkekopasztani.
- Kinek a csirkéjéből?
- A tiédből.
- Abba bizony nem vágod belé a csákányodat, na!

III. Az első világháború tájáról előkerült változat szerint:

- Mit keversz, ülü?
- Málét.
- Mihez a málét?
- Tyúkhúshoz.
- Hol van a tyúkhús?
- Odafel a pócon.
- Kánya, ma húst nem eszel!

VI. És végül egy töredékes változat 1910 körülről:

- Mit ás, ülü?
- Tormát.
- Miért?
- Tyúkhúshoz.
- Hol a tyúkhús?
- Odafel a pajta felett. Eredj el, met piros csizmát hozok. Húzd sze fel!

140. A héjázás II. változatának térformája.

A párbeszéd végeztével az ülü megpróbál közelíteni a csirkékhez, ám az anya kitárt karokkal védi a szoroson egymás szoknyájába fogózok jobbra-balra mozgó sorát. Akit az ülünek mégis sikerül kiragadnia, félreáll. A játék addig tart, míg minden csirke foglyul esik.

Az 1960-as években ez a játék az *Érd utol, kakas, a tyúkot* játékkal kontaminálódott: a libasorban álló, egymás szoknyáját fogó *tyúkokkal* a *kakas* állt szembe a célból, hogy a hátulsó tyúkok valamelyikét megfogja. Ha ez sikerült, a következő játékban a megfogott játékos állt ki kakasnak.

577

Cegapecc (Hátulsó pár, előre fuss!)

Kötött térformájú páros kergetőzés, az egyik legnépszerűbb, emberemlékezet óta ismert esztelneki játék. Az 1950-es évekig korcsoportokra oszolva az egész fiatalság *cegapeccezett*.

Ezzel a játékkal ugyanúgy lehetett haladni, mint a *Bújj, bújj, zöldággal* (563. j.). Gyakori látvány volt, hogy ünnepnap délelőtt vagy délután a fiatal leányok és legények rokonszenvi alapon párosával sorba álltak és cegapeccezték. Sokszor a szomszéd faluba is úgy mentek át.

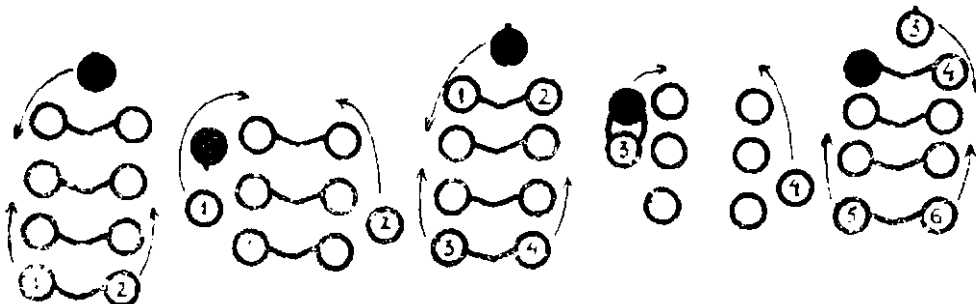
Ma a játék neve: *Hátulsó pár, előre fuss!*, és ritkábban játsszák.

A játékosok arccal előre nézve kettős sorban állnak, és kettőnkint összefogoznak. A csoport előtt, annak háttal fordulva áll a *cica*. Mikor elkiáltja magát:

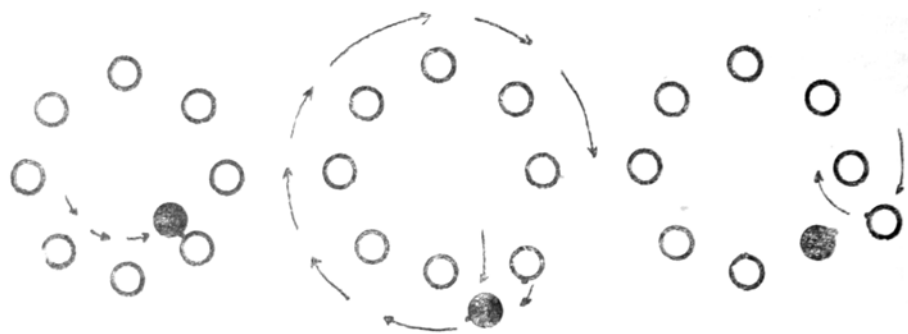
— Cegapecc! [Vagy: — Hátulsó pár, előre fuss!]

a két leghátulsó játékos, egymás kezét elengedve, a sor kétoldalán előreszalad, és a cicát kikerülve megpróbál a párok előtt újból összefogózni. A cica igyekszik útközben megfogni valamelyiküket. Ha ez sikerül, a továbbiakban a pár nélkül maradt játékos lesz a cica, az új pár pedig beáll a cica mögé a sorba.

Régen, amikor a fiatalok ezzel a játékkal vonultak végig az utcán Béla-falva, majd Kurtapatak felé, fiú csak fiút, leány csak leányt foghatott meg.

141. A cegapecc térformája.

142. A Túl a vízen van egy ház térformája.

De a szaladók sokszor *becsapták* a cicát úgy, hogy futás előtt helyet cseréltek. A kergető, akinek hátranéznie nem szabadott, csak akkor vette észre a csalást, amikor már össze is fogózkodtak. Ilyenkor ő maradt a cica, s ha nem tudott elég jól futni, „elbogarozhatott egy napig es”.

578

Túl a vízen van egy ház

Mondókás futó-kergető körjáték. 1910 előtt iskolás- és serdülőkorú leányok, fiúk játszották tíz-húszan. Bár akkor szerették, valami okból feledésbe merült.

A játékosok kézfogás nélkül kört alkottak, amelyet egyikük belülről került. Eközben valamennyien ütemesen az alábbi mondókát mondták:

Túl a vízen van egy ház,
Abban lakik egy juhász.
Süti, főzi galuskát,
Kértem tőle, nem adott.
Pofon vágtam, szaladott.

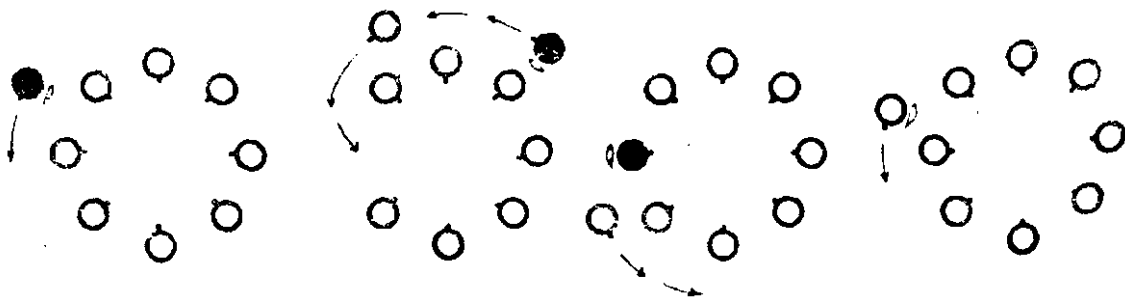
A kör belsejében haladó játékos minden szótagnál a soron következő újabb játékosra mutatott. Akire az utolsó szótag esett, azt pofon ütötte, majd a körön kívül megfutamodott, de erre már a pofon ütött játékos is szaladt. Előzetes egyezség szerint egyszer vagy kétszer megkerülték a kört. Aki hamarabb visszaért, elfoglalhatta az üresen maradt helyet, a másik pedig beállt a körbe.

579

Tüzet viszek, ne lássátok!

A középkori tűzkölcsönzés tilalmát felvillantó¹³⁹ énekes kergetőző körjáték, mely emberemlékezet óta természetes úton a nagyobbakról kisebbekre hagyományozódott. Iskolában soha nem kellett tanítani, mert mindenki tudta.

A játékosok — minél több iskolás- vagy serdülőkorú leány és fiú — egymástól 1/2 m távolságra állva kört alkotnak. Valamelyikük zsebkendővel,

143. A Tűzet viszek, ne lássátok! térformája.

vagy ahogy a század elején mondták, *dönggel* kerüli a kört. Közben valamennyien ezt éneklük:

♩ = 88

Tű-zet vi-szek, ne lás-sá-tok, Ég, ég a ru-há - tok!¹⁴⁰
 ha lát-já-tok, se mondjá-tok,

Majd az 1a. j. dallamára így folytatják:

Ne nézzetek hátra, mer az ördög látja,
 Beletesz a zsákba, úgy viszen a bálba.

Ezalatt a kört kerülő játékos valaki mögött észrevétlenül leejti a kendőt, és feltűnés nélkül igyekszik még egy kört leírni. Hátranéznie nem szabad, így nem tudhatja biztosan, hogy kergeti-e az a játékos, aki mögé a kendőt dobta. Ha nem, visszaérve ismét ő veszi fel a kendőt, a figyelmetlen *kotlót* pedig a többiek büntetésből a kör közepére állítják, míg csak valaki fel nem váltja, és még ki is csúfolják:

Asszonykám, asszonykám, megmaladzott a disznó!
 Tarkát, barkát, fekete madárkát.¹⁴¹

Kotlónak maradni szégyen, ezért mindenki (anélkül hogy hátranézne) igyekszik figyelni és felkapni a sarkához dobott kendőt, majd szalad vele az ő helyére igyekvő társ után. Ha utoléri és *döngöt ad* (ráüt) a hátára, minden marad a régiben, ha nem, ő lesz a zsebkendővivő.

580—581

Elvesztettem zsebkendőmet

Az előbbinél talán még népszerűbb, ma óvodában és iskolában egyaránt felújított énekes kergetőző körjáték. Szintén játsszák nagyobb iskolások is. Menete hasonlít a *Tűzet viszek, ne lássátok!*-éhoz, de más a dallama. Dallama és tartalma szerint két változatát találtam:

I. A század elején így énekelték:

$\text{♩} = 126$

El-vesztet-tem zsebken-dő-met, megver a-nyám ér - te.
Ha va-la - ki vissza - ad - ná, csó - kot a - dok ér - te.
Hess, légy, ne szállj rám, be - teg va-gyok ám,
Dajkái en-gem, kis an-gya-lom, meg-gyó-gyu-lok ám.¹⁴²

II/a. 1925 óta inkább ez a változata ismert:

$\text{♩} = 116$

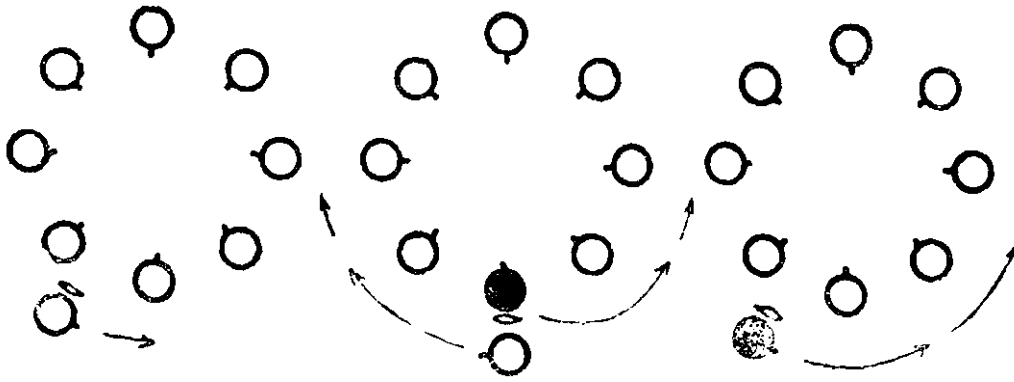
El-vesztettem zsebken-dő-met, megver a - nyám ér - te,
Szabad péntek, sza-bad szombat, sza-bad szappa - noz - ni,
Megkap-ták a szép le - gé-nyek, csó - kot kér - nek ér - te.
Szabad az én ga - lam-bomnak egy pár csó - kot ad - ni.¹⁴³

II/b.

$\text{♩} = 88$

El-vesztet-tem zsebken-dő-met, megver a-nyám ér - te,
Megkap-ták a szép le - gé-nyek, csó - kot kér - nek ér - te.
Én a csó - kot meg - a - dom, zsebkendőmet nem hagyom,
Szabad péntek, szabad szombat, sza-bad szappa - noz - ni,
Szabad az én ga - lam-bomnak egy pár csókot ad - ni.¹⁴⁴

144. Az Elvesztettem zsebkendőmet térformája.

A cselekménye csak annyiban különbözik az előző játékétól, hogy ha a körben álló játékos nem veszi észre a sarkához leejtett zsebkendőt, a *zsebkendővivő* a kört megkerülve felveszi azt, és megtöröli vele a figyelmetlen gyermek orrát. Ha viszont észreveszi, lehajol érte, felveszi, az előző vivőjének visszaadja, majd irányt változtatva szalad vissza, hogy hamarabb elfoglalja a helyét, mint az ellenkező irányból szintén oda igyekvő társa. A zsebkendőt a versenyfutásban lemaradt játékos viszi tovább.

Az 1920-as években a zsebkendőt elvesztője csak csókért kapta vissza. Fiúk és leányok részvételével addig folyt a játék, míg mindenki csókot kapott.

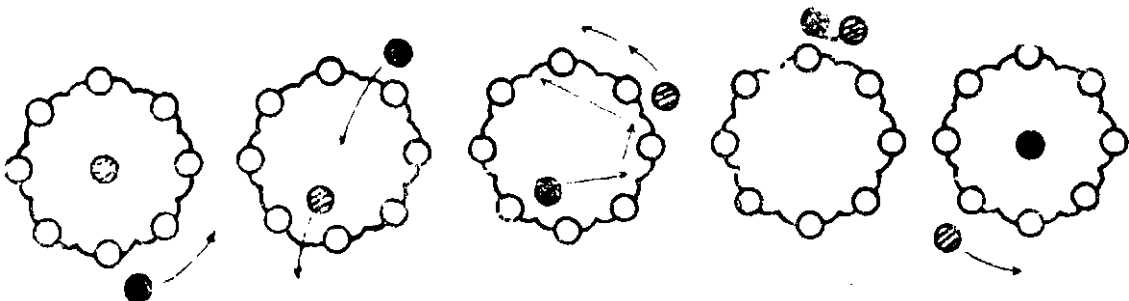
582

Benn a bárány, künn a farkas, fuss!

Sok más fogócskához (569—576. j.) hasonlóan a ragadozó és védtelen állatok viszonyára utal ez a témás, emlékezet óta ismert, kedvelt és természetes úton hagyományozódott átbúváos körjáték is.

A játékosok kézfogással kört alkotnak. Egy kisleány középre áll, ő lesz a *bárányka*, egy fiú — a *farkas* — a körön kívül helyezkedik el. A bárányka úgy tesz, mintha legelne. Beszélgetni kezdenek:

- Mit eszel, bárányka?
- Zöld füvet.
- Adjál nekem is!
- Innen, ne!

145. A Benn a bárány, künn a farkas térformája.

A báránka a könyökét mutatja. Erre a játékosok kórusban kiáltják:

— Benn a bárány, kinn a farkas, fuss!

A farkas kergetni kezdi a bárányt. A kör tagjai kézfelemeléssel engednek utat a körből ki-be menekülő báránynak, a farkast viszont akadályozzák: leeresztik és szorosán összefogják előtte a kezüket, így az csak minden erejét latba vetve tudja üldözni a báránkát. Ha sikerül megfognia, mindketten befognak a körbe, s a játékosok új szereplőket neveznek ki.

583

Kecske ment a kiskertbe

Az előzőhöz hasonló, énekkel bővített futó-kergető átbúvásos körjáték. Csak a fiatalabbak ismerik: az iskolában tanulták 1960 körül.

Hat-kilenc éves leánykák és legénykék játsszák, ha elég sokan vannak.

A játékosok kézfogással kört alkotnak, s az alábbi, népdallal rokon gyermekdalt énekelik:

$\text{♩} = 112$

Kecske ment a kis kert - be,
A ká-posz-tát meg - et - te

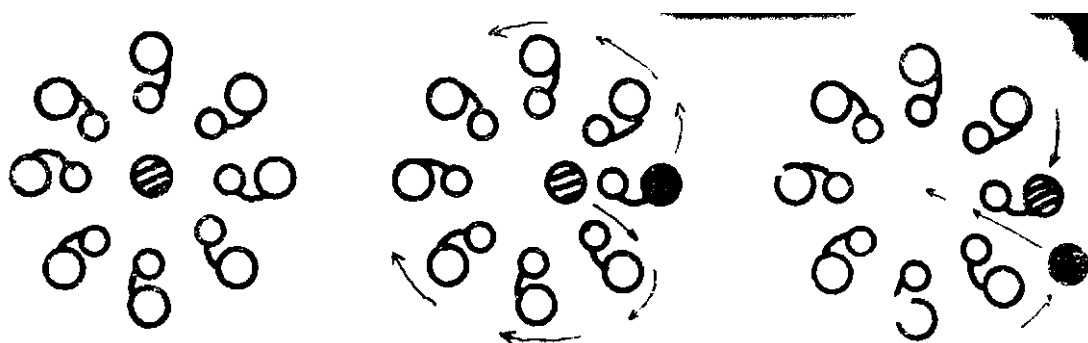
Si - ess, kecs - ke, u - gorj ki!

Jon a gaz - dád meg - fog - ni¹⁴⁵

A körön belül a *kecske*, azon kívül a *gazda* áll. Az ének végén a gazda kérdezi:

- Kecske, kecske, mit csinálsz a kertemben?
- Káposztát ennék, ha volna.
- Kapáltad-e?
- Kapáltam.
- Öntözted-e?
- Öntöztem.
- Hátha én bemejek?
- Akkor én kimejek.

A *kapáltam* kijelentést a kecske a jobb lábával végzett kapáló mozdulattal nyomatékosítja. A párbeszéd végén a gazda a kezek alatt bebújik a körbe, kergetni kezdi a kecskét, aki menekül előle. A kör tagjai a kecske előtt fel-emelik, a gazda előtt viszont leeresztik a kezüket, hogy megakadályozzák az üldözésben. Ha sikerült elfogni a kecskét, a következő játékban ő lesz a gazda, és új kecskét neveznek ki.

146. A *posztózás* térformája.

584 Posztózás

Az első világháború előtt játszott versenyszerű futó-kergető körjáték. Annak idején nagyon népszerű volt mind a kisebb, mind a nagyobb leányok és fiúk körében. Korcsoportonként elkülönülten tízen-húszan játszották.

A játékosok kézfogás nélkül arccal befelé néző kettős kört alkottak. Belül guggoltak a *posztók*, kívül álltak a kezüket a posztók vállára tevő *gazdák*. A kör közepén helyezkedett el a *bíró*.

A bíró az egyik gazdához közeledve megkérdezte:

— Hogy a posztó, komámasszony?

A gazda ezt felelte:

— Egy pénz, két futás,
Három kenyérdagasztás.

Erre a bíró és a gazda egymással ellentétes irányban egyszer vagy kétszer szaladva megkerülte a kört. Amelyikük hamarabb érkezett vissza, beállt a gazda helyére, a másik viszont *bíró* lett.

585 Beültettem kiskertemet

Ugyancsak versenyszerű énekes körjáték; emlékezet szerint mindig ismerték, de csak ma, a kisebb leánykák közt népszerű. A legidősebbek annak idején az iskolában tanulhatták.

Mivel szövege és dallama szerint műjáték, terjesztése nem közérdek.¹⁴⁶

586 Üsd a harmadikat!

Emlékezet szerint mindenkor ismert és kedvelt versenyző körjáték, már a legidősebbek nagyszülei is játszották gyermek-, sőt serdülő- és ifjúkorban is. Népszerűsége következtében a játék folyamatosan hagyományozódott. Iskolai felújítása csak napjainkban vált szükségessé. Ma a hat-tizenkét év közötti fiúk és leányok játsszák. Olykor tornaórán kerül sor rá.

A gyermekek kettősével arccal befelé fordulva, egymást fedezve körbe állnak. A kettős csoportok között a játéktér nagyságától és a játékosok szá-

147. Az Üsd a harmadikat! térformája.

mától függően 1—2 m távolság van. A körön kívül két egymást kergető játékos marad. A kergetett, amikor látja, hogy mindjárt megfogják, hirtelen a körbe ugorva valamelyik pár játékos előtt megáll. Mivel hárman nem maradhatnak, a csoport hátulsó tagja futamodik most meg, és őt kergetik tovább. Ha azonban nem veszi észre a változást és a helyén marad, a kergető odaérve ráüt a hátára, s ettől kezdve már ő lesz a kergető. Ugyanígy szerepet cserélnek akkor is, ha futás közben a kergető megfogja vagy a hátára üt.

587

Nyulak, ki a bokorból!

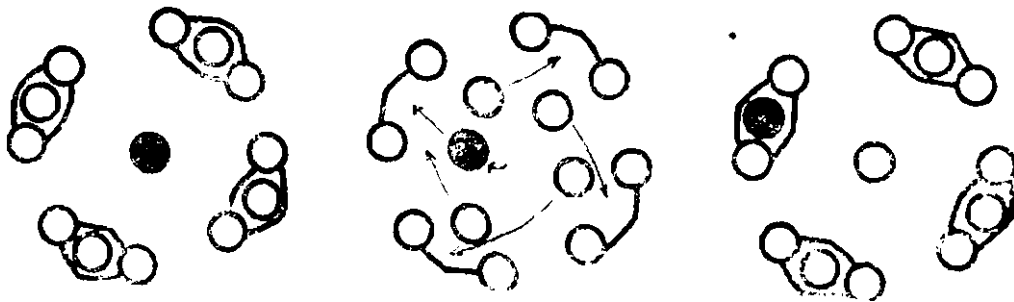
Helycsérés, futó-kergető körjáték. Esztelneken az adatok szerint az 1920-as, még inkább az 1930-as években tűnt fel, de népszerűvé csak a második világháború óta vált. A mai gyermekek iskolában és más falusi vagy városi társaiktól tanulták.

Hat-tizenkét éves leányok és fiúk játsszák. Fontos, hogy számuk hárommal osztható legyen, illetve azon felül még egy játékos megmaradjon.

A gyermekek kettesével szembefordulva, kezüket összefogva *bokrot* alkotnak. A bokrok a játéktér nagyságától függően kör alakban 1—2 m távolságban vannak egymástól. Mindenikben egy *nyuszi*, *nyúl* áll. Egy nyúlnak nem jutott bokor; ezért az közepen állva kiáltja:

— Nyulak, ki a bokorból!

Erre a bokrok kinyílnak: a játékosok magasba emelik a karjukat, a nyuszik pedig kiszaladnak, s igyekeznek más bokrot foglalni maguknak. Valaki ismét hely nélkül marad, ez áll be most középre.

148. A Nyulak, ki a bokorból! térformája.

Mókusok, ki a házból!

Az előbbi játék változata; az 1920-as évek közepétől szórványosan ismerik. 1950 körül teljesen hiányzott a gyermekek játékkészletéből. Iskolai közvetítésű játék. Legutóbb — 1972 körül — Kerecsi Magda óvónő újtotta fel. Négy-tíz éves leányok, fiúk többnyire az iskolaudvaron, óvodában játszószák. Számuk szintén hárommal osztható, és még egy.

A térforma és a játék menete azonos az előzővel. Csupán a játékindító felkiáltás különbözik:

— Mókusok, ki a házból!

ELBÚJÁSOS JÁTÉKOK

Az ősi védelemkeresés élménye él tovább a szintén világszerte elterjedt bújócskafélékben is.¹⁴⁷ Ezek Esztelneken a futó-kergető játékoknál jóval kevesebb változatban élnek. Néhány egyszerű szabály, mondóka és az állandósult cselekmény köti őket.

Budákolás (Bújócskázás)

Ha két-három gyermek összekerül, nemsokára vagy kergetőzik, vagy bújócskázik. Így lehetett ez mindenkor: a játék eredete az idők homályába vész.

Bárhol és bármikor lehet játszani: bűvőhely akármelyik udvaron, kertben, erdőszélen, sőt bent a házban is akad. Nem kell sok gyermek hozzá, s korhoz, nemhez sincs kötve. A hároméves kisleányok, kisfiúk éppúgy játszhatják, mint a serdülők. Két változatát találtam.

I. A kiszámolóval (251—300. j.) választott *hunyo* a fal felé fordul, s megegyezés szerint egyesével vagy tízesével számol hangosan tízig vagy százig. Ezalatt a többiek elbújnak. Keresésükre indulva így szól:

— Egyet mondok, kettőt mondok,
Harmadikra rátalálok.

Vagy ezt mondja:

— Aki bújt, bújt, aki nem, nem, de én megyek.

De az is előfordul, hogy szó nélkül keresi őket, míg mindenkit megtalál. A következő játékban az lesz a hunyo, akit elsőnek *kapott meg*.

Sokszor megtörténik, hogy a hunyóban kételkednek a gyermekek: vajon nem les-e? Figyelmeztetőül ezt kiáltják neki:

— Tűz, víz,
Vakuljon meg, aki néz!

II. A régiek *budákolásában* olykor a rejtő-kereső *Csön-csön gyűrű* (677. j.) elemei is felbukkantak, amennyiben a keresőt a már előkerült játékosok szóval igazították útba. *Hideget* kellett mondaniuk, ha rossz irányba indult, *meleget*, ha jóba, ám ők legtöbbször félrevezették; ezért a hunyo nemigen hitt nekik.

590 Ipicsapázás

Az egyszerű bújócskázásnál mozgalmasabb *ipicsapázás*ban a játékosok feladják ideiglenes búvóhelyüket a végleges biztonság elérése reményében. Noha Háromszéken ez a *leverős*, ill. *leütős* bújócska már a múlt század végén ismeretes volt, az adatok szerint Esztelnekre csak az 1930-as években jutott el. Azóta viszont rendkívül népszerű.

Mindenütt és minden évszakban játsszák a négy-tizenhárom éves fiúk, leányok kötetlen számban.

A játék menete nagyjából megegyezik a bújócskázásával. A különbség csak annyi, hogy a megtalált játékost a *hunyhóhelyen le* kell *ütnie*, vagyis tenyerét a hunyhóhelyhez verve ezt kell kiáltania:

— Ipicsapa! Jakab Pista le van ütve!

Ám a játékosok sem restek: míg a hunyó a hunyhóhelytől eltávolodva keresi őket, a kockázatot vállalva rohannak, hátha megelőzhetik azt. Ilyenkor ők ütnek a hunyhóhelyre:

— Ipicsapa! A hunyó le van ütve!

A következő játékban az első leütött játékos lesz a hunyó.

591 Pisztolyozás

Témás bújócska, Esztelneken nyaraló kolozsvári fiúktól tanulták 1965 körül. Azóta igen népszerű játék.

Tíz-tizenhárom éves fiúk az erdőszélen, a *Cserében* játsszák; az odvas fákban és általában a fák között ugyanis jól el lehet rejtőzködni. Olykor a velük egy helyen pásztorkodó kisleányok is részt vesznek benne.

A játékosok száma öt-tíz. Eszközük: természetadta *pisztoly*, azaz az erdőszéli bokrokból kivágott, egy kevésbé megfaragott ágasfa. Ezt a vele való játszás után a bokrok közé dugják, hogy ne kelljen újat készíteni a következő alkalommal.

Miután megállapodtak a szabályokban, meghatározták, hogy milyen távolságról szabad *lőni*, a játékosok két egyenlő csoportra oszlanak: az egyik csoport huny, a másik ezalatt elrejtőzködik a bokrok közt. A *kereső* csapat az elbújt keresésére indulva, így figyelmezteti őket:

— Aki bújt, bújt, aki nem, nem, de mi mejünk!

Elegendő meglátniuk valakit, máris ráfoghatják a pisztolyukat, ezt kiáltva:

— Pif-puf! Jancsi le van löve!

A *bújó* csapatban levők az ellenfél megtévesztésére megteszik azt is, hogy kicserélik a ruháikat. Ha sikerül a csel, elkiáltják magukat:

— Cseréptörés, újrahunyás!

Ez azt jelenti, hogy a játék azonos szereposztásban előlről kezdődik. Szerepet csak akkor cserélhetnek, ha minden elbújt játékost megtaláltak.

592 Rablózás

Szintén újabb, kb. 1960 óta játszott csoportos, témás bújócska. Elsősorban pásztorkodás közben játsszák az iskolás fiúk, és olykor a leánykák is, hatontízen.

Kiszámolóval megválasztják a szereplőket: két *milicistát*, egy *kutyát* és egy *segédőrt*. A fennmaradt játékosok a *rablók*.

A rablók elbújnak, és ezt be is jelentik:

— Jöhettek!

A milicisták és a kutya keresésükre indulnak. Akit sikerül elfogniuk, azt egy előzőleg kijelölt helyre, a *börtönbe* viszik, és ott tartják a játék végéig. A segédőr dolga az őrzésük. A legutolsó elfogott gyermek lesz a következő játékban a milicista. A többi szereplőt újraválasztják.

SZEREPJÁTSZÓ JÁTÉKOK

Szaladás, kergetőzés a csattanójuk az alábbi párbeszédese leányjátékok teljes változatainak is:

593—594

Posztózás (Kenyerezés)

A kötetlen szövegű, rögtönzésnek tág teret engedő, de kötött cselekményű *posztózás* (mai gyermekek szerint *kenyerezés*) Esztelneken az adatok szerint az 1930-as évek közepétől ismert.

Tavasztól őszig a házak oldalánál, kerítések mellett vagy a fák között játsszák, ahol a szereplők elbújhatnak. Iskoláskorú leányok játéka, amelyben olykor a kisebb fiúk is részt vesznek. Számuk tíz-tizenhat.

Kiosztják a szerepeket: posztózás esetén lesz egy *anya*, egy *leány*, egy *sánta zsidó* és több *posztó*; a kenyerezés esetén pedig egy *nagysága*, egy *szolgáló*, egy *cigány* és több *kenyér*.

Az anya (nagysága) sorba állítja és átszámolja a posztókat (kenyereket), majd a leányával közli, hogy a városba indul *sétálni* vagy *piros csizmát venni*. Megparancsolja neki, hogy jól vigyázzon rájuk, nehogy egynek is baja essék.

Az asszony elmegy. Megérkezik *kankós* pálcájával a sánta zsidó (cigány), aki előbb megdicséri a portékát, majd venni akar belőle, ám a leány nem adja. Erre ravaszsgot eszel ki: elküldi hazulról a leányt:

— Menjen, met az édesanyja [nagyságája] megvette az egész várost, segítsen hazahozni! — Vagy:

— Menjen, met az édesanyja eltörte a lábát [összeragadt a torka stb.]!

A leány elszalad, s ezalatt a sánta zsidó (cigány) elvisz egy posztót (kenyeret). Hazajön az asszony és a leány, átszámolják, s észreveszik, hogy egy hiányzik. Erre a következő párbeszéd hangzik el köztük:

— Hová lett egy posztó [kenyér]??

— Elnyelte a föld!

— Ásd ki!

— Mivel?

— A körmöddel!

— De fáj.

— A szemekkel!

— Nem lehet.

- A füleddel!
- Nem lehet.
- A nyakaddal!
- Nem lehet.
- A lábaddal!
- Avval sem tudom.

Az asszony most kergetni kezdi a leányt, s ha megfogja, megveri.

A játék kezdődik előlről, s addig tart, amíg sorra az összes posztók (kenyerek) elfogynak.

595 Virágnevezés

Párbeszédes-kitalálós játék. Egyes részleteiben a *nyitskapuzással* (561—563. j.) rokon. „Eredete a középkorba nyúlik vissza. Akkoriban az egyház a vallási parancsok ellen vétkezőket vesszőfutásra ítélte. Az egykori büntetés a mai gyermekjáték magva.”¹⁴⁸

Esztelneken az adatok szerint a század eleje óta ismerik. Nemzedékről nemzedékre hagyományozódott, de közben motívumokban szegényedett. A második világháború óta elmarad belőle a *szítálás* és az *ördögök megbüntetése*.

Hat-tizennégy éves leánykák játsszák, télen-nyáron, kint és bent is. Számuk nyolc-tizenkettő.

A gyermekek egymás mellett vonalban vagy félkörben sorakoznak. Szemben áll velük a *kertész*; távolabb kétoldalt helyezkedik el az *angyal*, ill. az *ördög*. A kertész a gyermekeknek egy-egy virágnevet súg. Megérkezik az ördög, és így beszélget a kertésszel:

- Bum, bum, bum!
- Ki van kint?
- Ördög.
- Mit keres?
- Virágot.
- Milyen virágot?

Az ördög megnevez egy virágot. Ha van olyan a játékosok közt, az vele megy, ha nincs, a kertész így válaszol:

- Kiszáradt a kertemből.

Az ördög elmegy, helyette az angyal jön, aki így köszönt be:

- Cin, cin, cin!

A párbeszéd folytatása az előbbivel azonos. Ha az angyal olyan virágnevet mond, aminek van gazdája, azt magával viszi. Így folytatódik a játék tovább, míg a kertésznek egyetlen virágja sem marad.

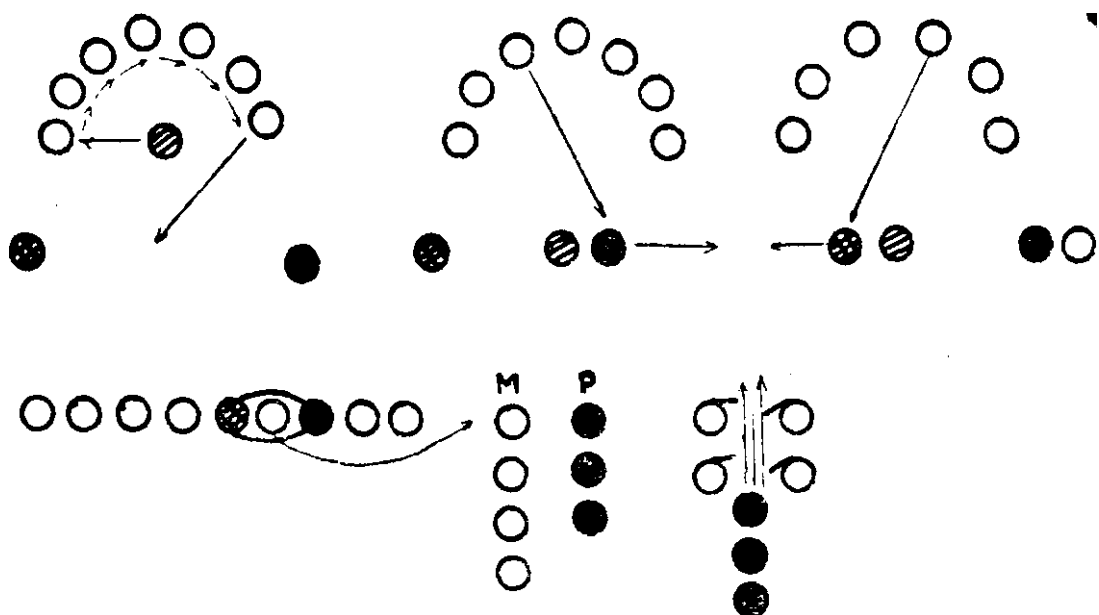
Ezután az angyal és az ördög egymással szembeállnak, két kinyújtott kezükkel összefogóznak, sorra maguk közé veszik a játékosokat, és *megszítálják*, azaz jobbra-balra lengetik, s mondják:

- Gyír szita, gyakor szita ... Menj bé a mennyországba!

[Vagy:]

- Gyír szita, gyakor szita ... Menj bé a pokolba!

149. A virágnevezés térformája.

Szitálás közben ugyanis a szitálók grimaszkodással próbálják megnevetetni a közepén állót. Ha az mégis komoly marad, megérdemli a mennyországot.

Ezután a megszitált angyalok egyik oldalt, az ördögök velük szemben félkör alakban felállnak. A két csoport elkülönülése után az angyalok még két csoportba oszlanak, és egymással szemben, kb. 1 m-nyi folyosót hagyva, hosszú sorban letérdelnek. Az ördögök ezen a keskeny folyosón háromszor végigszaladnak, míg az angyalok ahol csak érik, kezükkel *supákolják* őket.

KÉZÜGYESSÉGI JÁTÉKOK

Jó néhány tapsoláson, dobáson, kapáson, gurításon, célzáson alapuló, szabályokhoz kötött játék a gyermekek kez ügyességét és megfigyelőképességét fejleszti.

596

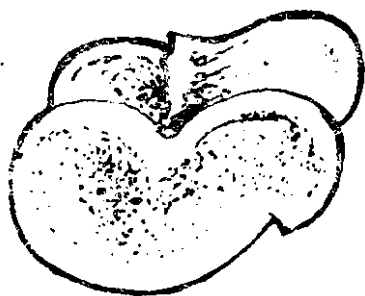
Ütögetős

Minden ma élő nemzedék emlékszik rá, hogy a kisleányok, olykor fiúk is, öt-tizenkét éves koruk közt kettesével szembefordulva, nyújtott, szembefordított tenyerüket az *An-tan-té-nosz* (285—291. j.) kiszámoló mondóka ütemére kétszer *szembe*, majd kétszer *keresztbe* (keresztezett karral) *esszeütötték*. Minden ütés előtt ki-ki tapsolt. Ez a mozdulategyüttes annyiszor ismétlődött, ahányszor azt a mondóka hossza megkívánta. Ha valamelyik játékos elvétette a sorrendet, újrakezdték a játékot. Ma is játsszák.

597

Bittykövezés

Ezt az ókori rómaiak körében is ismert¹⁴⁹ és nálunk a XIII. századból már említett¹⁵⁰ dobó-kapó játékot a mai legidősebb esztelneki adatközlők is nagyobbaktól, ill. szüleiktől tanulták, és nagyon szerették, mert „jó vót, nyugtató

150. *Bittykő* báránycsontból.

vót, szórakoztató vót”. Csupán a közelmúltban veszítette el népszerűségét: az 1960-as években már csak szórványosan játszották, a mai gyermekek pedig egyáltalán nem ismerik.

Előnye az volt, hogy bárhol és az év bármely időszakában lehetett játszani: „Ültünk a kopac földre, s bittyköveztünk.” Nem is kellett hozzá különösebb alkalom, pihenésnek számított munka közben is. Főleg a nyolc-tizen-négy év közötti kisleányok játéka volt, de örömeiket lelték benne a fiúcskák is. Játshatta egy-két vagy több gyermek; utóbbi esetben sorra dobtak.

Játékeszköz öt egyforma vásott *lósarok* vagy báránycsont (150. r.), vagy a patakból szedett gömbölyű kavics, más esetben kerek tölgygubacs; sőt a hasáb alakú *bittyköveket* súrolhatták téglából vagy gyúrhatták agyagból is.

A gyermekek megállapították a dobási sorrendet. Az első *terített*, vagyis *elvette*, *kidobta* a bittykövet. Egyet felvett, fél kézzel feldobta, és ugyanazzal a kezével felkapott még egyet olyan gyorsan, hogy utána még a feldobott követ is ki tudja kapni. Megint feldobott, felvett és kikapott egyet, és így folytatta tovább, míg mind az öt kő a kezébe került, vagyis *kijárta az első osztályt*. A *második*, *harmadik* és *negyedik osztály* kijárása csak annyiban különbözött ettől, hogy azoknak megfelelően kettesével, hármasával, illetve négyesével kapta fel a leterített köveket úgy, hogy közben csak egyet dobott fel belőlük. Az *ötödik osztály* során egyszerre feldobta az öt követ, és keze hátával kikapta — ez volt a *kistiló*, majd a keze hátáról feldobva a tenyerével kapta ki; utóbbi volt a *nagytiló*. Ahányat akkor kifogott, annyi volt a *száma*, vagy fordítva, az *ideje* (pl. „négy az időd”), mert a nyerést, illetve veszítést így is és amúgy is számították. Természetesen, aki elhibázta a dobást, át kellett adnia a helyét, és várnia kellett, míg újból sorra került.

598—600

Eresztgetés (Pénzezés, piculázás)

Gurításon vagy pattintáson alapuló, többnyire nyerészkedő fiújáték. Minden korosztály ismeri, mindenkor egymástól, nagyobbaktól tanulták. Nem kell hozzá sok gyermek, sem nagyobb terület, s ezért gyakran sor kerül rá kint és bent, iskolában és otthon, vagy akár az erdőn vagy mezőn. A mai iskolások az őszi krumpliszedés szüneteiben, a régiek pásztorkodás közben is *pénzeztek*, *piculáztak*. Bár fiújátéknak ismerik, az egyik középkorú női adatközlő szintén kedvenc játékanak mondotta. Ketten játsszák.

Az *eresztgetéshez*, ill. *eregetéshez* játékosonként — legjobb csak ketten játszani — egy-egy régi *pénz* vagy *gomb* szükséges, amit egy kisebb tárggyal (pl. kővel) feltámasztott vagy egy függőleges felülethez (pl. ház oldalához,

kapufélfához stb.) dőlött téglalap alakú, sima felületű testen, leginkább *deszkán* a földre *eresztenek* (felül élével ráhelyezve elengednek, tehát legurítanak).

Három változata van, mindhármát egyaránt ismerik a gyermekek és felnőttek.

I. A játékosok egymás után gurítanak. Ha a második gurító pénze az elsőétől egy *arasznénál* közelebb áll meg, azt az első hibájának tekintik: ő *kap érte egy lovat*. Ha meg éppen ráesik, akkor még nagyobb a büntetése, ez esetben *két lovat* kap.

Az ilyen hibapontok száma nő vagy csökken, összegeződik vagy levonódik aszerint, hogy ki *csinál* lovat a másiknak. Az a nyertes, akinek legkevesebb lova lesz. A következő játszmában ez gurít először.

II. A játék másik változata ugyanilyen, annyi különbséggel, hogy a másodszor gurító játékos sikerét nem a másik hibapontjával mérik, hanem ehelyett ez társának pénzét vagy gombját nyeri el.

III. A *pattintáshoz* lejtősen elhelyezett deszkára nincs szükség. A pénzt vagy gombot ezúttal a fal vagy kapu közelébe állva arra *rávetik* vagy *pattintják*. Csak az a dobás sikerült, amelyik egy arasznyinál közelebb esik a függőleges felülethez. Akié a legközelebb kerül hozzá, az nyeri el a többiek pénzét vagy gombját.

601

Likbavetőzés (Gombozás)

Dobó-pattintó nyerészkedő fiújáték, mely az előbbivel azonos feltételek között, szintén hagyományozás útján terjedt. Talán valamivel kevésbé népszerű, mint az *eresztgetés* vagy a *pattintás*, de azért a tíz-tizennégy év közti fiúk ezt is gyakran játsszák. Marhaőrzés közben, mezőn például ehhez voltak leginkább adottak a feltételek. Pénz vagy gomb és néhány játékos szükséges hozzá.

Bicskával vagy fadarabbal egy kb. 10 cm átmérőjű *likat* mélyítenek, majd a játékosok sorra *vetnek*: pénzüket a lyukba célozzák. Ez nem mindenkinek sikerül. Akié beleesett, az nyer. Ha viszont egyiküké sem talált célba, az a játékos, akinek a pénze közelebb van a lyukhoz, még egyet pattinthat. Ha most sem esett bele, de nincs messzebb, mint egy *sánta arasznéra*, a pattintó nyer, ha nem, a másik: a nyerőe lesz mindkét gomb.

602

Golyózás

Célzó-pattintó nyerészkedő fiújáték. 1930 előtt játszották üveg- vagy maguk készítette agyaggolyókkal.

Egy vízszintes felületre egymástól kb. 40—60 cm-nyire helyezett három golyót egy nagyobb golyóval, az *icsuval* megpróbálták *megpattintani*. Ha az icsu valóban hozzáütődött valamelyik golyóhoz, azt a pattintó elnyerte. Ha nem *találta el* egyiket sem, még egyet pattinthatott onnan, ahol az icsu megállt. A mostani találat csak jogot adott egy újabb pattintásra — utóbbival már nyerni lehetett. Az volt a nyertes, aki több golyót nyert el.

603 Gombfoci

Célzó-pattintó fiújáték, kb. 1950 óta ismerik a faluban.

Bárhol lehet játszani, még az iskola padjain is, így a játékkalkalmat nem köti semmi. Gyakrabban vasárnap délután otthon, az asztalon kerül rá sor, hat-tizenkét éves fiúk között. Számuk kettő, de lehetnek többen is.

A játékosok az asztal két végénél helyezkednek el, és maguk előtt két-két gyufásdobozt állítanak élére, egymástól kb. 10 cm-nyire. Ezek a *kapuk*. Most szemből egy gombbal egymás kapujába céloznak. Ha sikerül, kapnak egy jó pontot. A pontokat összeadják. Akié a legtöbb, az a nyertes.

604—605 Bicskapapozás

A pásztorfiúk legtipikusabb kézügyességi játékát, a bicskapapozást az 1885-ben született Csavar Máté nagyszülei is ismerték egykor. Leginkább a havasi szállásokon marhát őrző serdülő fiúk játszották, de kedvelték az iskolás fiúk is, és népszerűsége messze túlnötte a legelő határait: mindössze egy kevés gye- pes hely és legalább két játékos kellett hozzá. A mai gyermekek már ritkábban játsszák. Két változatát ismerik:

I. Egy ujjnyi vastagságú, kb. 1 m magas faágat oldalágaitól megtisztítanak oly módon, hogy a *törzsökén* az ágak tövét — *agancskáit* — néhány cm-nyire meghagyják, majd az így előkészített *ágast* földbe szúrják. Minden játékos egy *kampót* farag magának faágból. Ha ez megvan, kezdődhet a játék, a bicska *felvetése*, *kukkra vetése*.

A játékosok sorra hüvelyk- és mutatóujjuk közé fogják a derékszögben kinyitott bicska élet, s úgy dobják fel, hogy a levegőben *forogjon*, majd élével lehetőleg beléálljon a földbe. Ha ez sikerül, ez *fél nyérés*, vagyis a dobó kampójával eggyel fennebb léphet az ágasfán. A következő alkalommal sorra kinyitott bicskát dobnak fel. Ha az az élével földbe áll, *első nyérésnek* számít, s az ügyes játékos kettőt léphet a kampójával. Ha nem áll a földbe, de a bicska *példás* felére esett, fél nyérésnek számít.

Akinek a kampója elsőként ér fel az ágasfára, azt *püspöknek* nevezik; ennek külön jutalma nincs. A vesztest, a legügyetlenebb játékost viszont a régiek azzal büntették, hogy egy jó *galicka* földet tettek a hátára, s azt egy bizonyos távolsáig vinnie kellett, s még gyakrabban a havasi szálláson munkafeladatot kapott: ő lett másnap a vízhordó.

II. Ezt a játékot régen, ritkábban úgy is játszották, hogy minden játékos számára egy-egy cöveket állítottak be a földbe egymás mellé. Bizonyos távolságban volt a gödör. Minden sikeres lépésnél a dobó cövekjét egy vagy két, a cövek hosszával egyenlő hosszúságú *lépéssel* közelítette a gödörhöz. Aki leg hamarabb beért, az volt a nyertes.

606 Kotázás

Egy másik, a második világháború után feledésbe merülő, de már az 1920-as évektől is csak szórványosan ismert bicskavetétes játékot, a *kotázást* csak részleteiben, töredékes formában sikerült lejegyeznem.

Pázsitos helyen két-öt tíz-tizenöt év közti fiú játszotta.

A játékosok körben letelepedtek. A körülvett területen egy 10×10 cm-es területet felpuhítottak, hogy oda dobhassák a bicskát.

Az elsőség feletti vitát bicskafeldobás döntötte el: egyezés szerint, ha a hegyes felére esett, az egyikük, ha nem, a másikuk kezdett:

A dobásmódokat a mai fiúk is ismerik:

- a) kézhátról;
- b) mutatóujjról;
- c) mutató- és középső ujjról;
- d) nagyujjról;
- e) tenyérrel, ha a bicska hosszában, élével a csukló fele húzódott rajta;
- f) tenyérrel, ha a bicska keresztben feküdt rajta;
- g) az öklöbe szorított kéz középső ujjpereceiről;
- h) szájból (a bicska hegyét befalva).

A cél most is az volt, hogy a bicska földre álljon.

E lépéseket sorra próbálták ki, ha már az előzőn valamennyien túljutottak. A szabály az volt, hogy vagy a bicskának minden dobásnál a levegőben meg kellett fordulnia.

Minden játékosnak csak egy-egy dobásra volt joga. Ha sikerült, egy előzőleg meghatározott földdarabból „vágta a gyepet és mondta, hogy kotáj, kotáj!”, „Szalonnát hasogattak a fődből.” Amit kivágtak, a vesztes hátára tették, hogy egy kijelölt távolsáig négykézláb elvigye.

607

Skatulyázás (Pattogatás)

Újabb célzó-pattintó fiújáték, csak az 1960-as évek óta ismerik. Hogy honnan került a faluba, nem tudják.

Bárhol, bármikor játszhatják iskolás fiúk és leánykák is. Mindössze két gyermek, tíz üres gyufásskatulya és egy nagyobb felület szükséges hozzá.

A dobozokat egymás tetejére rakják, majd háromszor egymás után megpattintják. A nyeresé feltétele az, hogy a meghatározott felületen (asztal lapja vagy annak megfelelő méretű egyenes felület) egyetlen skatulya se maradjon.

UGRÓ-SZÖKELLŐ JÁTÉKOK

Világszerte ismerik¹⁵¹ a könnyed mozgást és figyelmet igénylő és azt fejlesztő ugró-szökellő leányjátékokat is. Esztelneken két típusuk él.

608—612

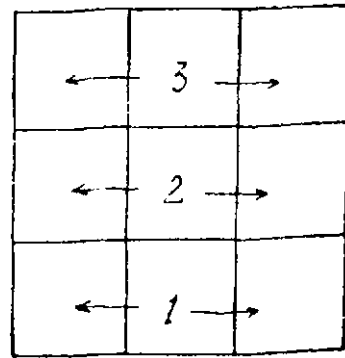
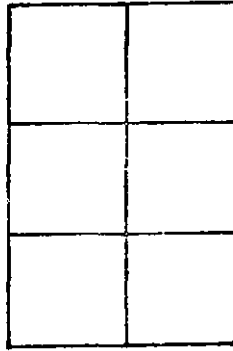
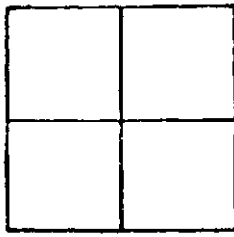
Szökdösődés (Kockázás, emberezés)

A *szökdösődés* egyes kutatók szerint kultikus körtáncból alakult játék.¹⁵² A faluban emberemlékezet óta ismerik.

Hat-tizenkét év közti leányok másod- vagy harmadmagukkal homokos udvarokon játsszák. Eszközük egy lapos *dobókő*. Ennek több változata is él:

I—III. *Kockázás*

I. A földre egy négy *kockára* osztott négyzetet rajzolnak (151. r.). A játékosok sorba állnak előtte. Az első leányka a követ a jobb oldali alsó kockába dobja, majd fél lábbal maga is beugrik, s egy kockával tovább rúgja azt.

151. A kockázás kockái.

Ilyen módon valamennyi kockát *kijárja*. Ezután már csak a másodiktól, a következő fordulótól pedig csak a harmadiktól kell kezdenie. Végül már csak a negyedikbe dobja, és onnan nyomban ki is rúgja. Mikor mindezzel készen van, *szorzót jár*, vagyis a követ az elsőből a harmadikba, onnan a másodikba, a másodikból a negyedikbe, onnan az elsőbe rúgja, és végül kirúgja. Ezután háttal állva a feje felett dob: ha a kő beleesik valamelyik kockába, ez lesz az ő *háza*, ahol két lábbal megpihenhet. A következő játékosoknak ezt át kell ugorniuk.

A szabály az, hogy a követ vonalra dobni vagy rúgni nem szabad. Ugyanakkor a játékosnak sem szabad vonalra lépnie. Aki ez ellen vét, átadja a helyet a következőnek, és vár a sorára. A túl ügyes játékosokat társaik mondókával próbálják megzavarni:

Csongorika, tekerd meg,
Fokhagymával súrold meg!

Ha végre elvétí a lépést, kárörvendeznek:

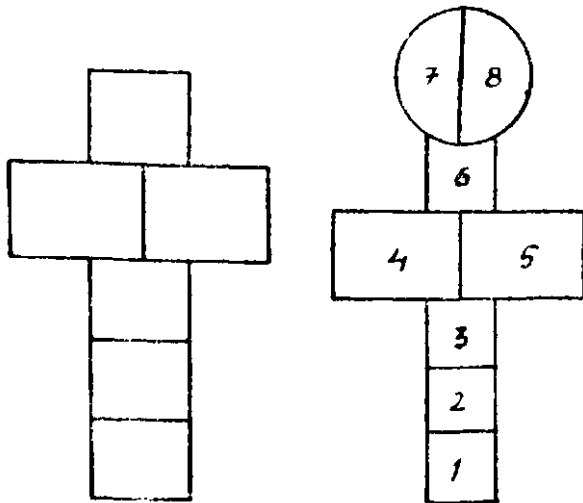
Így kellett, úgy kellett,
Káposztába hús kellett!

II. Ehhez hasonlóan ugranak és rúgják a bedobott követ a hatkockás rajzú kockába is (151. r.). A különbség csak annyi, hogy a hátsó két kocka pihenő hely, ahol a játékos leteheti a lábát. *Kijárásuk* után háttal állva háromszor dobhat: a dobások neve: *tűz*, *víz* és *ház*. Amelyik kockába beleesik a kő, az lesz a háza.

III. A kilenckockás ábrának (151. r.) csak a középső soron található rekeszeibe dobnak. A szélsők arra szolgálnak, hogy a dobás után a fél lábra ugró játékos terpeszbe *szétugorhasson* beléjük, majd fél lábra visszaugorva rúgja tovább a követ. Ezután háttal járja ki a kockákat, vagyis hátrafelé ugrik beléjük kő nélkül. Végül a *tűz*, *víz*, *ház* dobás következik, amely révén *házat* szerzhet.

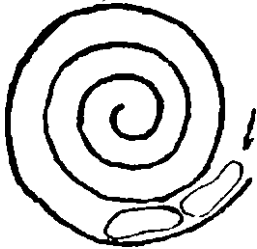
IV. Emberezés.

A földre rajzolt ábra ember formájú: van *feje*, *nyaka*, *karjai* és *lába*. Olykor a fej elmarad (152. r.). A játék lényege most is ugyanaz, mint az előbbi változatokban. A játékos mindkét lábát csak a *fejbe* teheti le. A *tűz*, *víz*, *ház* dobás után a *vizsga* következik: a játékos most nyitott szemmel dob, majd csukott szemmel a kő továbbrúgása nélkül szökik minden egyes kocka-

152. Az *emberezés* embere: 4—5, kocka a *karja*, 6. kocka a *nyaka*, 7—8. kocka a *feje*, 1—3. a *lába*.

ba. A fejben és a házban kinyithatja a szemét. Ha visszaér abba a kockába, ahol a kő van, onnan csukott szemmel ki kell ugrania.

153. Az ötödik változathoz rajzolt ábra.

V. Ennek a változatnak nincs neve. Csigavonalat rajzolnak a földre (153. r.) úgy, hogy a közte levő járat minél szűkebb legyen. A feladat: a közepéig bemenni vonalra lépés nélkül.

613—614 Szökőkötelezés

Szökőkötelezni a négy-tizenkét év közötti kisleányok, sőt kisfiúk is mindenkor nagyon szerettek: „Ugrottak annyit, hogy jaj, jaj, jaj.” Sor került rá otthon, az iskolaudvaron, kertekben és a legelőhelyen is. Csupán egy hosszabb *kötélre* volt hozzá szükség, s ha az kéznél nem volt, egyes adatközlők szerint a *vadkomló szára* és a *málnakóró* is megfelelt.

A játéknak két változatát ismerik:

I. Két, egymástól kb. 2 m távolságra álló gyermek a két végénél fogva egy kötelet *hajt*, vagyis függőleges irányú körkörös mozdulattal folyamatosan forgatja azt. A kötéel közepe hol a földet éri, hol pedig olyan magasba lendül, hogy alatta elférjen egy gyermek. A játékosok sorra ugrálnak: először két lábbal, majd fél lábbal és végül folyamatosan változtatott lábbal ugorják át az újból és újból földet érő kötelet annyiszor, ahányszor azt a közben mondott

tetszőleges mondóka üteme megkívánja. Legtöbbször közönséges számolással szabályozzák az ugrás időtartamát. Ha egyszer sem *akad meg*, vagyis meg sem botlik, rá sem lép a kötélre, és el sem késik az ugrással, a megszabott időtartam lejártával kiáll és egy *pontot* kap. Ha viszont megakad, pont nélkül kell átadnia a helyét a következő játékosnak, míg újra sorra kerül. Az a nyertes, aki a legmagasabb pontszámot érte el.

II. A játékot a mai gyermekek *tizedelés* néven játsszák. Sorjában két kezükbe fogva meg, maguknak hajtják a kötelet, majd tízszer-tízszer ismételik az alábbi ugrólépéseket, amelyek közt szünetet nem tarthatnak:

- a) páros lábbal ugorva,
- b) egyik lábról a másikra ugorva,
- c) jobb fél lábbal,
- d) bal fél lábbal,
- e) egymás előtt keresztezett páros lábbal,
- f) felváltva egymás elé tett páros lábbal,
- g) összezárt páros lábbal előre, majd hátrafelé ugorva,
- h) mindkét lábbal csak hátrafelé ugorva.

A további lépéseket már csak kétszer-kétszer ismétlik:

- i) nem ugnak, csak pihenésként a lassan hajtott kötelet kétszer átlépik.
- j) a fél kézbe kétrét fogott kötelet vízszintesen maguk alatt hajtva ugorják át,
- k) végül a keresztbe tett kötelet ugorják át.

Aki megakad, csak ha újból sorra kerül, kezdheti újra a próbálkozást. Aki viszont hiba nélkül mindezt végigjárja, pontot kap. Az a nyertes, aki legtöbb pontot szerzett.

Szoktak egymással szemben állva, összezárt páros lábbal is ugrani. Mivel ez nehezebb, ilyenkor a szabályokat nem kell betartani.

TESTGYAKORLÓ, VIRTUSKODÓ JÁTÉKOK

A soron következő játékok elsősorban testi erőt és ügyességet kívánnak. Bennük szabályok helyett inkább a meghatározott testtartás vagy mozgás a lényeges elem. A kisebb fiúk spontán testgyakorlás, a nagy legények pedig alkalmi ügyesség- vagy erőpróba gyanánt játsszák.

615 Talicskázás

Minden nemzedék ismerte, apáról fiúra szálló játék. Előbb a nagyok a kisebbekkel, majd a négy-öt évesek egymás között is játsszák az év bármely szakában, bárhol. Csak két játékos szükséges hozzá.

Egyik gyermek a földre fekszik, majd tenyérrel lefelé fordított kinyújtott két kezére áll, a másik megfogja a két lábát, és a magasba emeli. A talicskázás tulajdonképpen az ebben a testhelyzetben való járás.

616 Dobolás

Szintén emlékezet óta ismert, de ma már ritkább játék. Négy-tizenkét év közötti fiúk játsszák ketten. Jó, ha egyikük nagyobb.

A kisebbik kézre áll, majd két lábát a nagyobbik dereka köré fonja úgy, hogy tudja megtartani magát. Ezután felsőtestével a másik szétterpesztett lábai közé bújva hátrább húzódik. A *dobolás* abból áll, hogy így elhelyezkedve, kezükkel egymás fenekét ütik.

617 Máktörés (Borstörés)

Emberemlékezet szerint mindenkor kedvelt, gyakori testgyakorló játék. Két kisebb vagy nagyobb iskolás játssza bárhol és bármikor.

A játsszók egymásnak háttal állva karjukat összefűzik, majd egymást felváltva a hátukra emelik.

618 Kecskét ugrás (Bakkfüttyözés)

Nemzedékről nemzedékre szálló testgyakorló játék. Nagyobb iskolás fiúk és serdülők a szabadban, pásztorkodás közben, iskolaudvaron és kertekben játsszák nyolc-tízen.

Egy fiú törzsével vízszintesen előredőlve, kezével a térdére támaszkodva, vagy a cipőjét érintve *kecske* gyanánt megbújik. A többiek sorra, két karral a hátára támaszkodva, szétterpesztett lábbal átugranak rajta, majd elől ők is meghajolnak. Így sokszor hat-nyolc egymás után elhelyezkedő kecskét is át kell ugraniuk.

619 Szénabuglya-kalongya

A tizenkét-tizenöt év közötti fiúknak az a szokásuk, hogy ha valamegyikük leesik, a többiek keresztül-kasul rádőlnek, mindaddig, míg a rendetlen rakás eldől. 1930—1950 között az ilyen összevissza fekvő csoportot *szénabuglya-kalongyának* nevezték.

620 Kidobás

Az első világháború előtt Szász Tamás egy katonaságnál látott, a karerőt próbára tevő testgyakorló játékot ismertetett meg a falujabeliekkal, ez azonban csupán néhány esztendeig maradt fenn a legények és serdülők körében.

A legények egymással szemben állva kettős sort alkottak, karjukat kinyújtva összefogóztak, valakit összefont karjaikon háttal végigfektettek, majd azt együttes karerővel fel-feldobták, minden mozdulattal a lába irányába tovább csúsztatva, míg csak *kidobva* talpra nem tudott ugrani.

*

Pár évtizeddel ezelőttig a legények sorába belépni kívánó suhancok, illetve a leányok szemében fel- és kitűnni vágyó legények játékos virtuskodásokkal tették előttük próbára ügyességüket.

Ezek a virtuskodások elsősorban a közös munkaalkalmakhoz: fonóhoz, kaszáláshoz, csépléshez kapcsolódtak, ahol a próbálkozók mutatványait nagyszámú néző bírálta el.

621

A havason pásztorkodó, erdőt járó suhancok, sőt nagy legények ügyességpróbája a fenyőfa *keresztjének* letörése volt. Sokan próbálkoztak vele.

622

Fogadásból többen bárhol, bármikor megpróbálták ugrás közben a levegőben kétszer összeütni a bokájukat; ám ez kevesüknek sikerült.

623

Legénypróba gyanánt többen azzal kísérleteztek, hogy földre ülve saját megmerevített lábukat a térdhajlatuk alatt megfogják, majd felemeljék.

624

Fonóban csak a nagyon erős legények mertek vállalkozni arra, hogy egy hanyatt fekvő, magát megmerevítő legényt a térdhajlatánál megfogva, a lábfejét sajátjukéhoz feszítve felemeljének.

625—626

I. Kaszáláskor a legények virtusból *karikát vágta*: egy helyben állva körbe-karikába levágták a fűvet.

II. Kaszáláskor nehéz próba volt *három vágásra egy lépést* vágni. Állítólag ehhez nem volt elég, na a kaszás jól kinyújtotta a karját: a kaszának is hosszabbnak kellett lennie.

627—629

Csépléskor a szokásostól eltérő módon próbálták a zsákat felemelni.

I. Egy-egy erősebb legény *vékába beléállt*, majd leülve a hátára döntött, búzával telt zsákkal próbált felállni.

II. Más esetben a földre feküdt, majd egy búzás vagy négy zabos zsákat is emelve kellett felállnia.

III. Ilyenkor azt is megpróbálták a legények, hogy a fogukkal emeljének fel egy nadrágszíjjal átkötött búzás zsákat. Mindezt „művészet volt megtanulni”.

KÜZDŐ-VETÉLKEDŐ JÁTÉKOK

A testi erő, ügyesség és olykor gyorsaság az alábbi játékokban közvetlen vetélkedés tárgya. A pár- vagy csoportharc lehet komoly és tréfás színezetű is.

630 Lovasháború

A testgyakorló-küzdő *lovasháború* játszására Esztelnekről csak az 1920-as évekből van adatunk; ez azonban nem zárja ki a játék korábbi és későbbi szórványos ismeretét.

Hat serdülőkorú fiú játszott a gyepes vagy homokos terepen.

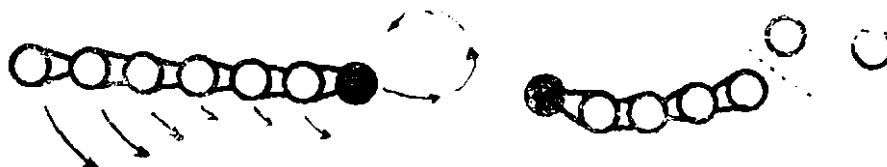
Két játékos — két *cövek* — a földre egymással szemben leült. Mindkettőjük vállára egy-egy, kevéssel mögöttük álló, vízszintesen előrehajló fiú, *ló* támaszkodott. A két ló hátára egy-egy *huszár* ült.

A huszárok összefogóztak, és húzni kezdték egymást. Az győzött, akinek úgy sikerült elhúznia a másikat, hogy az leessék a lováról.

631 Húzócska (Vettetőzés, vonatozás)

A faluban nagy múltú csoportos erőpróba: gyermekévei idején valamennyi korosztály gyakran játszott; nemzedékről nemzedékre öröklődött.

Homokos iskolaudvaron vagy puha gyepes térségeken játsszák kilenc-tizenhárom éves fiúk és leányok szüneteken, vasárnap délután és néha tornaórán is, kötetlen számban. Minél hosszabb a sor, annál szórakoztatóbb a játék.

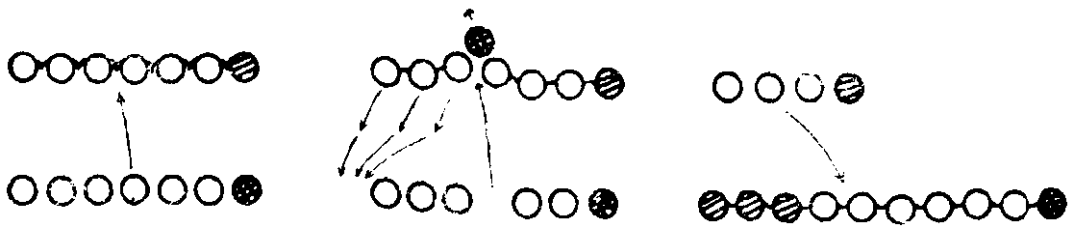
154. A *húzócska* térformája.

A gyermekek egymás mögé sorakoznak, és egymás derekát átölelik. Az így keletkezett láncsor együtt mozog. A sor élén álló játékos — rendszerint egy keményebb kötésű fiú — szaladás közben hirtelen *sirül*, s ezáltal *elveteti* a leghátulsókat, akiknek igen gyorsaknak és erőseknek kell lenniök, hogy fel ne bukjanak.

632—633 Adj (küldj), király, katonát!

Emlékezet óta ismert, nemzedékről nemzedékre szálló, közkedvelt láncszakító csoportos fiújáték. Az utóbbi években nyaralótáborból hazatérő gyermekek újították fel, s azóta ismét nagyon gyakran játsszák.

Korábban a kertekben, ma főként az iskolaudvaron kerül sor rá, tíz-tizen-négy éves fiúk közt, akik néha a leányokat is beveszik. Tizenöt-húszan játsszák.

155. Az Adj, király, katonát! térformája.

Két erősebb játékos, a két kezdeményező, a játékban a két *király* sorra csapatot, *katonákat* választ: hol az egyikük, hol a másikuk nevez meg valakit a játékosok közül.

A két csapat egymással szemben, egymástól kb. 4—5 m távolságra felsorakozik. A királyok saját soraik végén állnak.

A királyok közt az alábbi párbeszéd hangzik el:

- Adj, király, katonát!
- Nem adok.
- Ha nem, akkor szakítok!

A kezdeményező király megnevezi a *szakító katonát*. Ezalatt a másik csapat játékosai erős szorítással összefogják a kezüket. A szakító az ellenfél sorának ott szalad neki, ahol azt a leggyengébbnek képzei, majd szaladtában nekiugrik, hogy elszakítsa a sort. Ha sikerül, a szakítás helyétől a sor végéig minden játékost átvisz a maga csapatába, és annak végére állítja be. Ha viszont nem tudott szakítani, ő áll be utolsónak az ellenség csapatába.

Az a csapat győz, amelyik több katonát tud szakítani.

A játéknak egy 1940 körüli változatában a párbeszéd így alakult:

- Adj, király, katonát!
- Magamat-e vagy egy rongyos bakát?

Erre a kezdő király kétféleképpen válaszolhatott:

- Egy rongyost!

Vagy:

- Magadat, aki megadott!

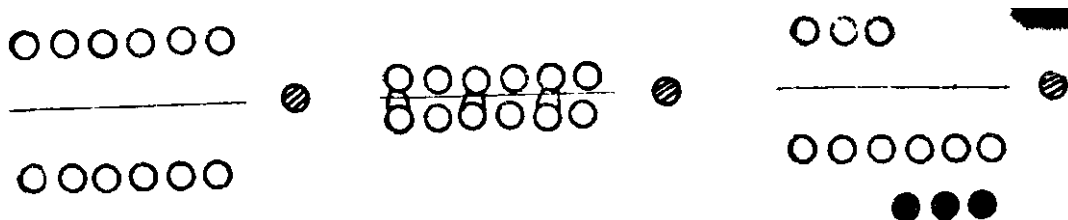
Utóbbi esetben a királynak kellett szakítania.

634 Rucák-békák

Ez az 1940-es években iskolában tanított játék a faluban csak kevésbé tudott meghonosodni. A mai gyermekek egyik-másika ismeri, de nem játsszák.

Tíz-tizennégy éves fiúk, lányok minél többen, páratlan számban játszották.

A játékosok egymással szemben, két sorban helyezkedtek el: az egyiket a *rucák*, másikat a *békák* alkották. A köztük levő, mintegy 4 m-nyi távolságot egy földre húzott vonal felezte meg. A *játékvezető* a vonal egyik végén állt,

156. A Rucák-békák térformája.

és háromig számolt, mire a két csoport tagjai középig szembe mentek egymással. A játékvezető alábbi utasítására:

— Most fognak a ... most fognak a ... rucák!

[Vagy:]

— Most fognak a ... most fognak a ... békák!

párharc következett: a megnevezettek igyekeztek elfogni és a vonalon áthúzni a szemben levő csoportból minél több gyermeket. Ezeket, hazavive, a maguk vonala mögé állították, ami azt jelentette, hogy kiestek a játékból.

A játékvezető, hogy feszültebbé tegye a helyzetet és érdekesebbé a játékot, sokszor a játékosokat félrevezető jelzővel bővítette mondókáját:

— Most fognak a vízben ugráló, hápogó ... békák!

— Most fognak a brekegő ... rucák!

Az a csapat nyert, amelyiknek több játékos maradt meg.

635 Versenyző játék

Ez a csapatjáték az 1950-es években, iskolai közvetítés révén terjedt el a faluban: Opra Józsefné tanítónő ismertette meg a kisiskolásokkal, akik ma is játsszák az iskolaudvaron, szünetben.

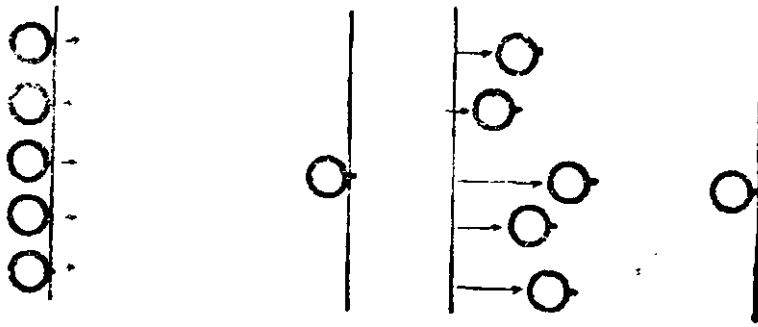
A játékosok két csapatra oszolva, egymással szemben helyezkednek el. A szemben levő párok a felállás sorrendjében azonos sorszámot kapnak. A csapatok közti távolság kb. 8—10 m. Ennek felezőpontján, középen egy lyukba vagy földbe vert cövekre sapkát helyeznek. A játékvezető oldalt, kissé távolabb áll tőlük. Szólít egy számot, s a megnevezettek mindkét oldalról szaladnak, hogy elvegyék a sapkát. Csapatjáték lévén, a győztes játékos csapata kap egy pontot. Ha a másik csapat játékos is megérintette már a sapkát, nem jár a pont. A játékvezető jegyzi a pontokat, s amelyik csapatnak több van, az a győztes.

636—637 Kelj fel, Jancsi!

Ez a párbeszédés tréfás versenyző játék a második világháború után jelent meg a faluban. Ma igen kedvelik.

Nyolc-tizenhárom éves kisleányok és fiúk játsszák hat-tízen bárányórzés közben és vasárnap délután is.

A játéknak van labda nélküli és labdás változata.

157. A Kelj fel, Jancsi! térformája.

I. A játékosok egy vonal mentén egymás mellé állnak. Tőlük 5—10 m távolságban, nekik háttal fordulva áll a játékvezető, aki így kiált az elsőnek:

— Kelj fel, Jánosi!

— Hány órára?

— Egy [vagy tetszés szerint két-tíz] tetülépésre [bolhára, szöcskére, óriásra, rendes lépésre, fakalányos lépésre stb.].

A *tetülépés* azt jelenti, hogy a két lábat egymás mellé téve, egyszerre csak egy lábfejnnyit lehet előrehaladni. A *bolha-* vagy *szöcskelépés* egy és ugyanaz: a játékosok leguggolva akkorát szöknek, amekkorát csak tudnak. Van még *rendes* (szabályszerű), *óriás-*, vagyis a lehető legnagyobb, és végül *fakalányos lépés*: utóbbi során a rendes lépést követően egyet fordulnak.

Jancsi a megszabott lépésekkel elindul, és igyekszik kihasználni azt, hogy a játékvezető háttal áll: minél nagyobbat és többet lép. De ez, amint a számolást befejezi, hirtelen megfordul, s ha észreveszi a csalást, visszaküldi Jancsit a kezdővonalra legutolsónak, ahol addig marad, míg ismét sor kerül rá. Így lépkednek sorban valamennyien, s az lesz a nyertes, aki leghamarabb elér a játékvezető vonaláig.

II. A labdás változatban ez a cselekmény dobó-kapó labdázással bővül: a játékvezető előbb szembefordulva, Jancsihoz szólva odadobja neki a labdát, aki felel, és közben visszadobja azt. Ezután a játékvezető hátrafordul, s a játék a már bemutatott módon folyik tovább.

638—640

A vetélkedés szelleme hívta életre az alábbi, többnyire iskolai rendezvények alkalmával sorra kerülő tréfás versengéseket is, amelyeket minden korosztály ismer:

I. Általános derűtség szokta kísérni a *verébszökdécselést*. Ez abból áll, hogy a kinevezett játékosok két lábát összekötik, s így szökdécselve kell elérniük a kijelölt célpontot.

II. Mulatságos feladat kézen tartott, *fakanálba tett tojással* úgy futni versenyt, hogy a tojás épen megmaradjon.

III. A *zsákbafutás* szintén látványos multság. A versenyzők hasig magukra húzzák a zsákot, majd megpróbálnak a célpont felé szaladni. Aki azt leghamarabb eléri anélkül, hogy leesne, győztes lesz.

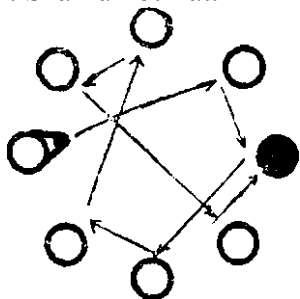
LABDAJÁTÉKOK

Többféle mozgásformát ötvöznek a kézügyességet és gyorsaságot fejlesztő, jórészen ókori görög és római eredetű,¹⁵³ a magyarság körében is nagy múltra visszatekintő,¹⁵⁴ kollégiumi úton közvetített¹⁵⁵ labdajátékok is. Ezeket a közelmúltig házi készítésű, *szőr-*, *rongy-* vagy *bőrloptával* (408—410. j.) játszották. Egyik-másikukhoz kb. 60 cm hosszú és 6—8 cm széles, lapátszerű nyelvvel *loptaütő*, más néven *ütőfa*, *loptafa* (164. r.) is kellett. Ezt a fiúk faragták maguknak. A labdajátékok népszerűségére vall az a tény, hogy az egyik közös játszóhelyet, a *Hosszúkertet* *Loptáskertnek* is nevezték.

641

Tisza, Duna, Dráva, Száva

Emlékezet óta ismert, de nem túl gyakran játszott, hagyományozott dobókapó labdajáték. A hat-tizenkét év közti leánykák a szabadban bármikor játszhatják. Számuk öt-hat.

158. A Tisza, Duna, Dráva, Száva térformája.

A játékosok körben, egymástól kb. 2 m távolságban helyezkednek el, és ritmikusan mondják:

Tisza, Duna, Dráva, Száva,
Törjön ki a lábád szára.

A mondóka minden szavánál kézről kézre repül a labda; dobhatják a körben következőnek vagy a szemben levőnek, aki elkapva, a következő ütemnél továbbdobja. Akihez a „szára” szóra kerül a labda, annak fel kell kucorítania egyik lábát és így játszik tovább. Ha valakire már kétszer esett a „szára” szó, az nemcsak fél lábon, de fél kézzel játszik tovább, a másik kezét hátrateszi. Ugyanez a büntetés jár annak is, aki elejti a labdát. A harmadik büntetésnél már le kell kuporodnia, a negyediknél ki kell állnia a játékból.

642

Kakaskázás (Loptázás)

Ezt a nagyon kedvelt dobókapó labdajátékot az 1950-es évek előtt egyszerűen *loptázásnak*, azóta pedig *kakaskázásnak* nevezik. Előnye, hogy elég hozzá három játékos, és akármilyen kevés, például egy iskolai szünetnyi idő is. Régen nemcsak a kicsik: a serdülők, sőt a vizitás leányok is szívesen játszották: tavasszal a játszóhelyek labdázó fiataloktól voltak hangosak.

A játékosok száma szerint a játéknak két eltérő térformájú változata alakult ki:

I. Ha hárman vannak, egy vonalban helyezkednek el: egymástól kb. 4—5 m-re szemben áll és egymásnak dobja a labdát a két *dobó*, és közöttük szaladgál a labdát repülés közben megfogni szándékozó *cica*. Ha sikerül neki, helyet cserél a dobóval.

II. Ha több játékos gyűlt össze, körformában, egymástól egyenlő távolságban helyezkednek el. Most is középen áll vagy állnak a cicáik. Az egymással szemben állók dobják egymásnak a labdát, s azt a *cica* éppen úgy igyekszik elfogni, mint a másik változatban.

643

Tíz-tíezés

Ezt az ütögető és kapó játékot a faluban az első világháború óta játsszák. Mindössze egy rugalmas labda, egy függőleges sima felület: ház- vagy csűrőoldal és legalább két játékos kell hozzá. A hét-tizenkét év közti kisleányok kedvelik.

A játékosok sorra *kijárlják* az *iskolát*, vagyis a többiek feladat-kijelölő számolására a labdát sorozatosan a falhoz ütik, majd kézzel kikapják az alábbiak szerint:

- a) *tíz-tízre*: jobb tenyérrel tízszer;
- b) *kilenc-kilencre*: szintén jobb tenyérrel kilencszer, de ütő kezüket csuklónál a másik kezükkel fogják körbe;
- c) *nyolc-nyolcra*: ököllel nyolcszor;
- d) *hét-hétre*: vízszintesen tartott, felfelé fordított tenyérrel hétszer;
- e) *hat-hatra*: kézháttal hatszor;
- f) *öt-öt-re*: jobb tenyérrel, minden ütés közben tapsolva, ötször;
- g) *négy-négyre*: ismét ököllel négyszer;
- h) *három-háromra*: jobb tenyérrel, az ütések közben maguk előtt és maguk mögött tapsolva, háromszor;
  - i) *kettő-kettőre*: az ütések közben egyet fordulva, kétszer;
  - j) *egy-egyre*: jobb tenyérrel egyszer.

A többiek figyelik, hogy nem véti-e el, mert ha igen, a másik játékoson van a sor. Ha viszont hibátlanul kijárta, *vizsgára* állhat: ez szintén ugyanígy megy, annyi különbséggel, hogy az ütésmódok cserélgetése közben sem kapja ki a labdát. Ez nagyon nehéz lévén, ritkán sikerül.

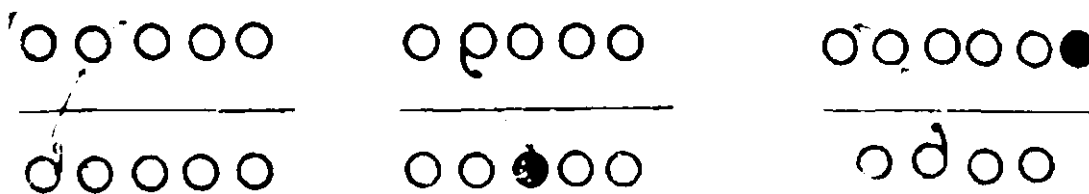
644

Célozás (Partizánozás)

Nincs gyermek, aki célozni tudását akárhányszor ki ne próbálná, barátjaival össze ne mérné: ez nincs időszakhoz, múlthoz vagy jelenhez kötve. Az ezen alapuló alábbi csapatlabdajátékot mégis pár évvel ezelőtt az iskolában az egyik tanító kezdeményezte. Azóta viszont az iskolás fiúk és leányok előszeretettel játsszák. Két változatát ismerik:

I. A gyermekek két csapatra oszlanak, és egymással szemben felállnak. Középre egy vonalat húznak, amit átlépniük nem szabad. A játékosok sorra megcélozzák az ellenfél csapatát. Akit eltalálnak, az átkerül az ő csapatukba.

159. A partizánosás térformája.

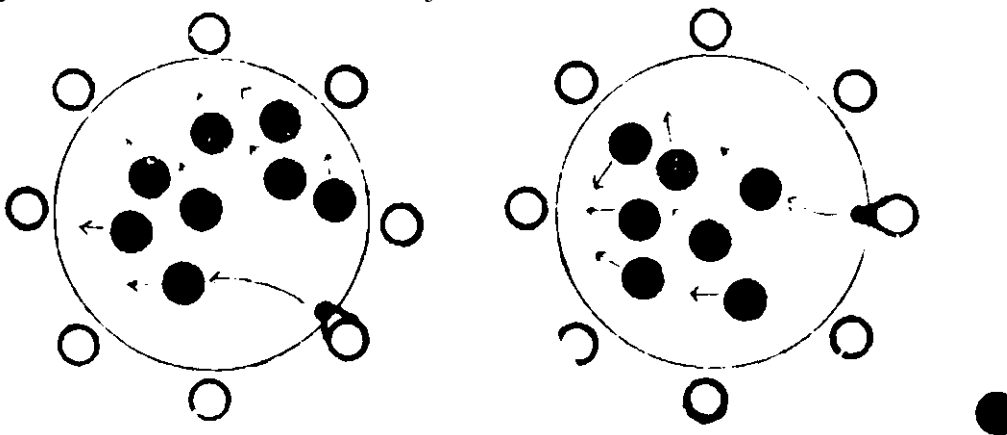
Addig játsszák, míg az egyik csapat elfogy.

II. Előbbtől a *partizánosás* csak annyiban különbözik, hogy dobás-kapás helyett a labdát gurítják. A cél: eltalálni a szemben levők valamelyikének a lábát.

645

Körben süntérezés

Ezt a kötött térformájú dobó-célzó játékot az 1950-es években Opra Gizella tanítónőtől tanulták. Azóta, ha nem is túl gyakran, az iskolás fiúk és leányok az iskolaudvaron önállóan is játsszák. Számuk tizenöt-húsz.

160. A körben süntérezés térformája.

A földre egy kb. 4 m átmérőjű kört húznak, ennek mentén egymástól egyenlő távolságra helyezkednek el a fiúk. A körön belül szétszórta állnak a leányok. A kört ki- vagy befelé átlépni tilos. A fiúk sorra dobnak; a szemben álló társuknak úgy próbálják továbbítani a labdát, hogy közben valamelyik leánykát megcélozzák. Akit eltalálnak, kiesett a játékból.

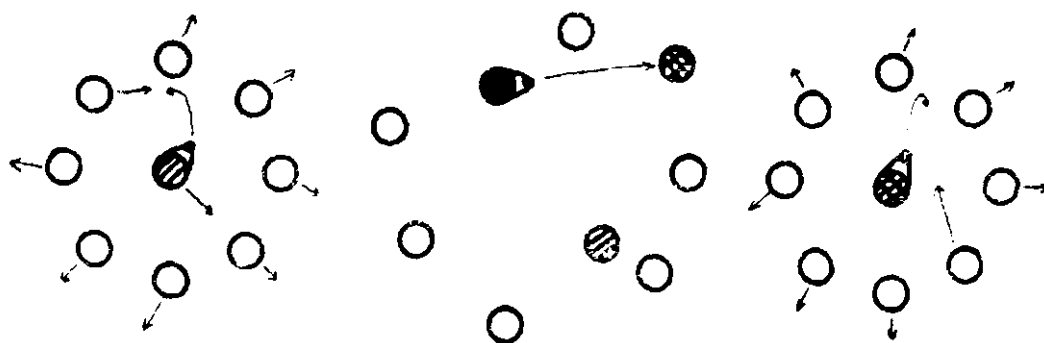
646

Országozás

A faluban újabb, csupán mintegy húsz éve ismert sportszerű dobó-kapó, célzó, szaladó játék. Iskolában tanulták. Az V—VIII. osztályosok körében meglehetősen népszerű. Fiúk-leányok vegyesen, főként az iskolaudvaron játsszák.

A játéknak két változatát ismerik:

I. A gyermekek egy-egy országnevet választanak maguknak, és körbe állnak. Egyikük a kör közepére állva egy országnevet kiált, és ezzel egyidőben

161. Az országos térformája.

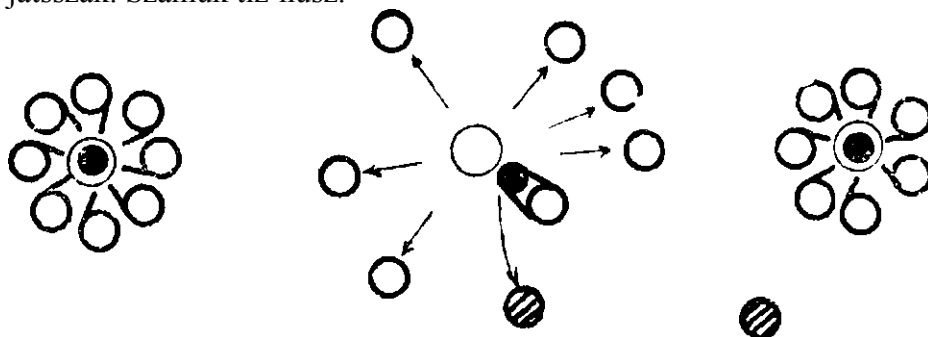
a labdát feldobja. A megnevezett játékos iparkodik azt kifogni, vagy ha leest, minél gyorsabban felkapni a földről, majd az időközben szétfutó játékosokat *stop!* kiáltással megállítani és valakit közülük megcélozni. Ha eltalálja, a célzott, ha nem, a dobó kap egy rossz pontot. A bizonyos számú hibapontot elérő játékos kiesik. Addig játsszák, amíg csak egy gyermek marad bent.

II. A játék másik változata szerint a három hibapontot elért játékosokat *férjhez adják*, ill. *megházasítják* (671. j.).

647

Tüzelj, tüzelj!

Szintén az 1950-es években, iskolai közvetítés útján megismert sportszerű dobó-kapó, futó és célzó labdajáték. Mivel nagyon szeretik, a tíz-tizennégy év közötti fiúk és lányok szabad idejükben az iskolaudvaron és otthon is gyakran játsszák. Számuk tíz-húsz.

162. A Tüzelj, tüzelj! térformája.

A labdát a földre rajzolt körbe vagy kisebb lyukba helyezik. A játékosok köréje állnak, és egyik kezüket a labda felé nyújtják. Mindenik játékos kap egy nevet, ez lehet ország, szín, állatnév vagy egyéb.

A játékvezető mondogatja:

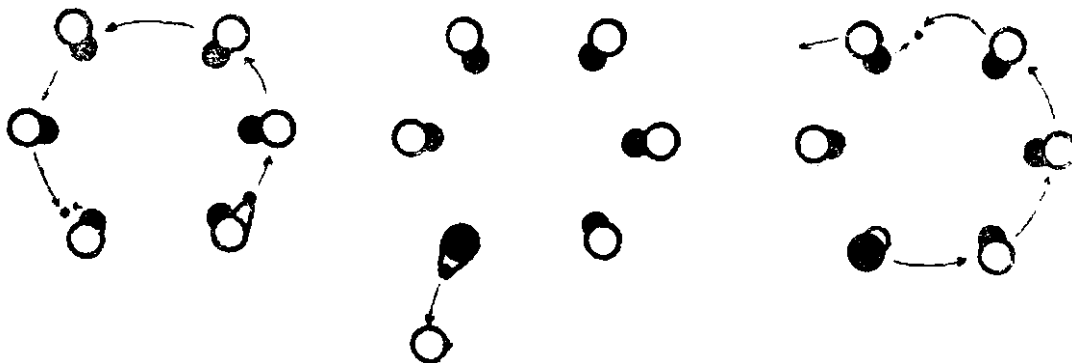
— Tüzelj!... Tüzelj!... Tüzelj!

Majd hirtelen megnevezi az egyik játékos, akinek fel keli kapnia a labdát és meg kell dobnia vele valakit az azalatt szerteszét szaladó játékosok közül. Az, akit eltalált, kiesik a játékból. Aki utolsónak maradt bent, győztes lesz.

648 Lovasdi (Lovazás)

Dobó-kapó és célzó labdajáték. A második világháború előtt nagyon népszerű volt.

Tíz-tizenöt éves fiúk a tágasabb tereken pásztorkodás közben vagy az iskolaudvaron szünetekben játszották. Számuk korlátlan, de mindig páros volt. Két változatát ismerték.

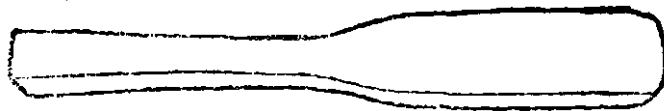
163. A lovasdi térformája.

I. A játékosok két csoportra oszlottak: *lovakra* és *lovasokra*. A *lovak* körben, egymástól 1,5—2 m távolságban helyezkedtek el: mindenikük hátára egy-egy *lovas* telepedett. Utóbbiak egy labdát *adogattak* egymásnak kézzől kézre. Ha valamelyikük elejtette, gyorsan leugrott a lováról és elszaladt. Ez alatt a ló felkapta a labdát, és megcélozta vele gazdáját. Ha sikerült, szerepet cseréltek, ha nem, visszaálltak az előző helyzetükbe, és folytatták a játékot; csupán a ló neve változott *számárrá*.

II. A második változat az elsőtől mindössze annyiban tért el, hogy benne a szerepcseré az egész csapatra nézve kötelező volt, s ezért amikor egy lovas leejtette a labdát, valamennyien leugrottak a ló hátáról, a lovast pedig a felkapott labdával akármelyik ló megdobhatta.

649 Loptaütős loptázás

Az adatok szerint a második világháború előtt az ütő jellegű labdajátékokat a serdülők és ifjak, fiúk és leányok szívesebben játszották *loptaütő*-vel (164. r.).

164. *Loptaütő*. Hossza 60 cm.

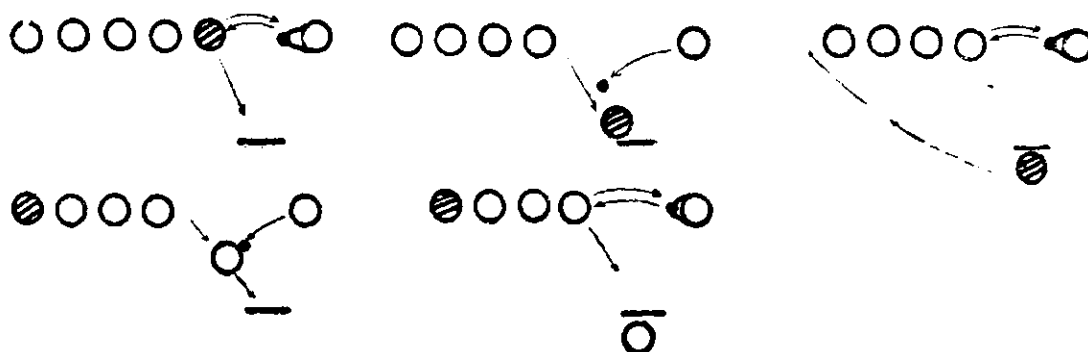
A legegyszerűbb labdaütő játékot korcsoportonként különváltan, kötetlen létszámban játszották.

A labdázók ütési sorrendben felálltak, és sorban feldobták, majd ütőjükkel elütötték a labdát a 6—8 m-re kijelölt *kapu* (tetszőleges célpont) felé. A hangsúly nem annyira a célpont elérésén, mint a hosszú, szép *dobáson* volt.

Süntérezés (Kutyázás)

Nagy területet igénylő, csoportos dobó-ütő, célzó és kifutó labdajáték, amit már a századfordulón is ismertek és kedveltek. A két világháború közt gyermekeskedő nemzedékek ritkábban játszották. Ma újból népszerű.

Leginkább a kertekben, erdőszélen és ma az iskolaudvaron kerül rá sor tíz-tizenöt iskoláskorú fiú és leány körében.

165. A süntérezés térformája.

Két változatát ismerik:

I. A játékosok sorban egymás mellé vagy egymás mögé állnak. Velük szemben, kb. 3—4 m-re helyezkedik el a *süntér*, és még távolabb, kb. 15 m-re van a *bűz*, a menedékhely a süntér előtt.

A süntér a labdát rendre a sorban álló játékosok valamelyikének dobja, aki tenyerével elüti, majd a bűz felé iramodik. Ha a süntér a labdával *megütheti* (megdobhatja), mielőtt az a bűzbe ér, *kutya* lesz belőle, és kiáll a játékból.

Csak az a játékos szaladhat ki a bűzbe, aki el tudja ütni a süntér labdáját. Ha ez három dobásra sem sikerült (a süntér ennyiszor dobhat), *benn sült kutya* lesz a neve, és ki kell állnia a játékból. Benn sült kutya lesz az is, aki a labdát nem előre, hanem hátrafelé üti.

Néha megtörténik, hogy a labda olyan közel esik a süntérhez, hogy az elütőnek már nincs ideje a célpontig kifutni. Ilyenkor a süntér nem dobhatja meg, ha az elütő ezt mondja:

— Pő, csiga!

Ha a labda nem találta el a kifutót, a bűzben marad mindaddig, amíg a süntér a következőnek dobja a labdát. Azalatt, amíg az visszaüti, ő is szalad vissza a sorba, óvakodva a süntér labdájától, és beáll utolsónak.

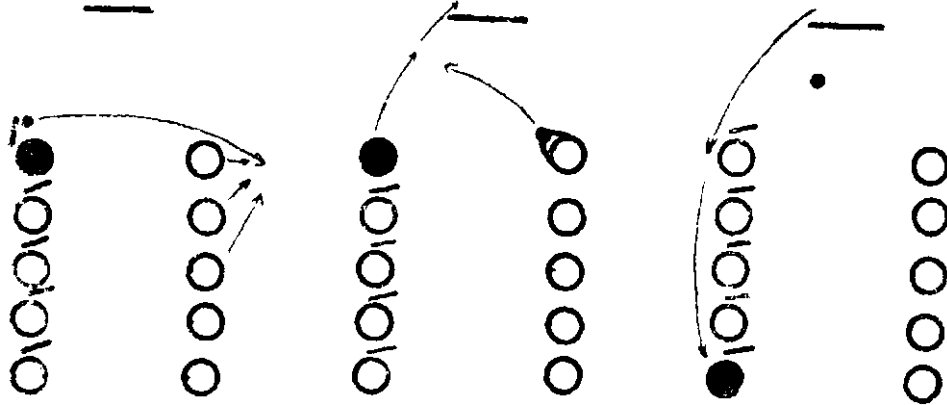
A játék akkor ér véget, ha minden játékosból kutya lett. A következő játékban az első kutyából lesz a süntér.

II. A második változat szerint a kutyák nem esnek ki a játékból, hanem a süntér elé állnak, és segítenek a labda után szaladni. Nekik is joguk van megcélozni egy másik játékost, s ha ez sikerül, szerepet cserélnek.

Ezenkívül szabály az is, hogy a labdát ököllel elütni nem szabad. Aki már kétszer így ütött, és figyelmeztették a hibájára, a harmadik vétségnél kutya lesz.

Búzösdi (Búzbefutás, búzbefutó labdázás)

A süntérezéshez hasonló, de annál bonyolultabb: nagyobb térséget, csapatokat és ütőszekőzt feltételező labdajáték, amely a második világháborúig volt népszerű. Serdülő fiúk és nagy legények játszották a legeltetéskor és vasárnap a játszóhelyeken.

166. A búzbefutás térformája.

A játékosok két csapatra oszlottak. Ez úgy ment, hogy két magától vállalkozó vagy kiszámolással kijelölt *csapatvezér* felváltva egy-egy játékost megnevezett. Természetesen mindketten arra törekedtek, hogy minél markosabb legénykék kerüljenek csapatjukba. Ezután kisorsolták, hogy játékezdéskor melyik csapat legyen a *benti* vagy *ütő*- és melyik a *kinti* vagy *kapócsapat*. Ennek az alábbi módjai voltak:

a) *Cinkust húztak*: a labdaütő fát, bicskát vagy pénzt feldobták, s ha az az előzőleg megnevezett *nyerős oldalára* esett, a feldobó csapatja lett az ütőcsapat.

b) Úgy is *húztak cinkust*, hogy valamelyik csapatvezér egyik markába kavicsot vagy fűszálat fogott, és az ellenfélnek el kellett találnia, hogy melyik-be. Ha ez sikerült, az ő csapata lett az ütőcsapat, ha nem, a másiké.

c) Végül a kérdést erőpróba is eldönthette: a két vezér felváltva egy függőlegesen tartott botot *markolt* vagy *fogott*, vagyis alsó végétől kezdve szorosan egymás keze fölött megmarkolta, míg legfelül a soron következő már csak két ujjal foghatta meg. Ekkor a másik csapat vezére szintén két ujjal megpróbálta kiütni azt a kezéből: ha sikerült, az ő csapata lett az ütőcsapat.

Ezután kijelölték a pályát. Ez egy téglalap alakú terület volt, melynek egyik szélén az ütés sorrendjében sorakoztak az *ütők*, velük szemben 2—3 m-re állt egy *adogató*, és távolabb, mintegy 8—25 m-re, szétszórta helyezkedtek el a *kapók*. Valamennyiüktől balra, a kapók oldalán, az ütőtől mintegy 30—50 m-re volt a kifutóhely vagy *bűz*, rendszerint fa vagy valamilyen jel.

Az adogató feldobta a labdát, s ezt az éppen soron következő ütőjátékos *ütőfájával* igyekezett minél messzebb elütni. A kapók arra törekedtek, hogy akár kalapjukkal, akár a markukkal azt röptében kifogják, mert ez csapatuknak *egy nyerést* jelentett. Ám akár kikaptak, akár nem, vissza is kellett adniuk, mert minden ütőjátékos háromszor ütött. A harmadik után ki kellett szaladnia a *bűzbe*, s onnan mielőbb visszafutnia az ütővonalra, ezúttal az utolsó

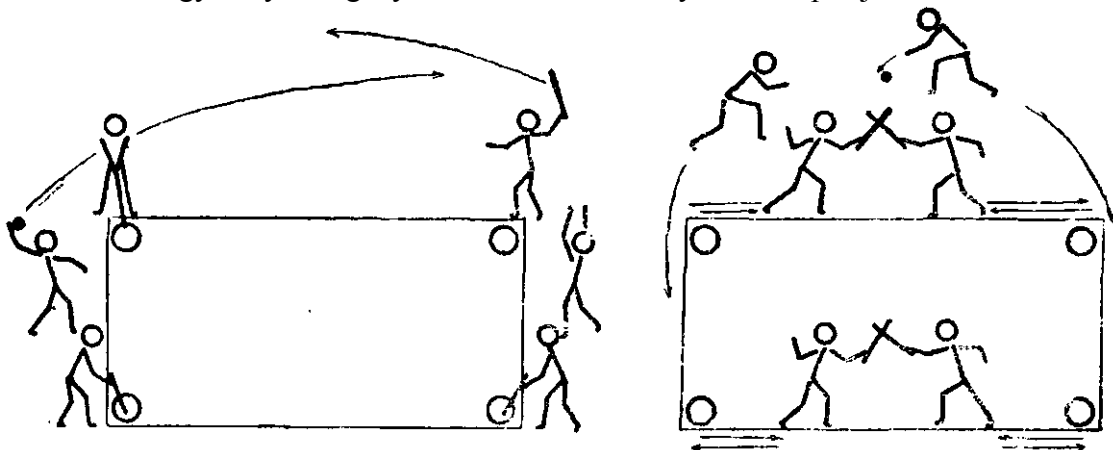
helyre. Eközben a kintiek megüthették a labdával, s ez nekik ismét egy nyerést jelentett, az ütőjátékos pedig kiesett a játékból. *Három a nyérés* után a két csapat szerepet cserélt.

652

Cikkezés (Cikkesdi)

Nagyobb térséget igénylő, ütőfával játszott, összetett labdajáték volt. Főként az első világháború előtt volt népszerű, de az adatok szerint szörványosan később, egészen a második világháborúig játszották.

Az iskolaudvaron, erdőszélen és kertekben került rá sor, az iskoláskorúak, serdülők és nagyleányok-legények elkülönült hatos-nyolcas csoportjaiban.

167. A cikkezés térformája.

Először kijelölték a pályát: körülhatároltak egy kb. 4×8 m-es területet, melynek négy sarkába egy-egy akkora *likat*, gödröt ástak, amekkorába a labda *beletért*. A pálya négy sarkán, a hosszanti oldalon szembefordulva négy *cikkes* helyezkedett el, az oldalvonalon kívül pedig egy-egy vagy két-két *dobó-kapó* játékos állt meg.

Az egyik dobó a labdát tetszés szerint valamelyik cikkes felé dobta, mire az *labdafájával* minél messzebbre elütötte, hogy a dobó-kapóknak minél távolabb kelljen utánastraladniuk. Ezalatt a cikkes párok egymással szembeszaladtak, és összeütötték a labdafájukat, ezt mondva:

— Gyere velem, pokol, gyere velem, mennyország!

Ha még idejében visszaértek a helyükre, és a labdafájukat a gödörbe dughatták, egy pontot kaptak. Ha viszont a dobó-kapó pár volt a fürgébb, és a felkapott labdát akármelyik gödörbe belehelyezhette, azt mondták, hogy a későn visszaérkező cikkes pár *ki van dugva*, és ez esetben a két pár szerepet cserélt.

A győztes az lett, aki a legtöbb pontot szerezte.

BOTOS JÁTÉKOK

A labdajátékokhoz hasonlóan, több mozgásformát egyesítenek magukban a pásztorfiúk sajátságos, állatterelő eszközökkel nagyobb gyepes térségen hét-köznap és vasárnap játszott, népi eredetű,¹⁵⁶ többnyire sportszerű botos játécai

is. Ezek elsősorban gyakorló jellegűek: elősegítik az eszköz biztonságos kezelését, de ugyanakkor sokszorosára fejlesztik a játékosok fizikai képességeit, és hatást gyakorolnak értelmi, érzelmi és akarati tulajdonságaikra is.¹⁵⁷ Kár, hogy egykori népszerűségüket elveszítve a pásztorkodó életforma hanyatlásával fokozatosan feledésbe merülnek.

653 Rómázás

Ezt a dobó- és célzójátékot Esztelneken emlékezet szerint mindig szerették; csupán mára veszített népszerűségéből.

Két-tíz iskolás vagy serdülő fiú játssza.

A játéknak a bennefoglalt mozzanatok száma szerint két változata van:

I. Az első világháború utáni, ma is játszott formája az alábbi egyetlen motívumot tartalmazza:

A játékosok a dobás rendjében egyenes vonalban vagy körben egymás mellett állnak, kezükben egy-egy 30—50 cm hosszú, alsó felén meghegyezett, elég súlyos botot, *rómafát* tartanak.

Az első játékos úgy vágja a botját a földbe, hogy az beleálljon. A többiek törekvése ugyanaz, annyi többlettel, hogy igyekeznek az előzőknek *egy kutyát adni*, vagyis a rómafájukat kiütetni. Aki egyet kiütött, kiveheti fáját, és megint dobhat. Ha viszont valakinek a cövekje csak hozzáért a többiek rómafájához, de nem ütötte ki, a sor végére áll, és meg kell várnia, míg megint rákerül a dobás sora.

Ha valakinek a cövekjét kiütetik, de az gyorsan felkapja és visszaállítja nem számít vesztesnek.

Az a nyertes, akinek a pálcája legtöbbször áll be a földbe, s legtovább marad állva.

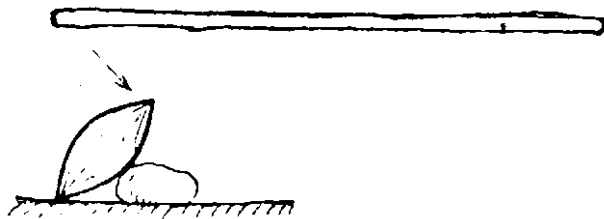
II. Az első világháború előtt a játék még egy motívumot tartalmazott. Annak a játékosnak, akinek a fáját kiütötték, ki kellett rohannia egy meghatározott helyig. A többiek ezalatt gyepdarabokat ástak ki, amit a négykézlábra ereszkedett vesztesnek a hátán kellett egy kijelölt pontig elszállítania.

654 Pittyezés

Ez az egyszerű ütésen alapuló gyakorló pásztorjáték kb. 1930-ig volt népszerű Esztelneken.

Serdülőkorú fiúk és leányok játszották, legkevesebb másodmagukkal.

A játékhoz tágas tér, egy földre helyezett tárgy: vízszintes felületű lapos kő vagy vastagabb tuskó, továbbá egy *pitty* (mindkét végén meghegyezett, kb. 10 cm hosszú hengeres fadarab) és játékosként egy-egy *pittyefa* (m-nyi hosszú bot) volt szükséges (168. r.).

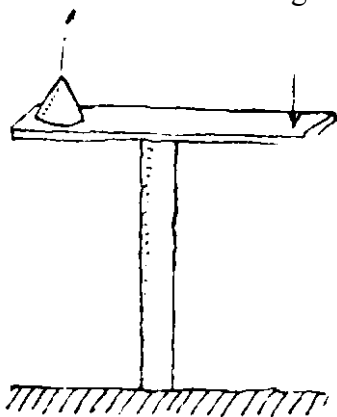
168. A *pittyezés* kellékei: a *pitty* és *pittyefa*.

A pittyet a tuskóra tették, vagy a kőhöz támasztották. Sorba álltak, majd egymás után pittyefájukkal függőleges irányban úgy ütötték az egyik végére, hogy az a magasba felugorva minél messzebbre repüljön. Az nyert, akinek az ütésére a pitty a legmesszebb ért földet.

655 Gúlázás

Egyszerűségében a pittyezéshez hasonlít a magasra ütésen alapuló másik pásztorjáték a *gúlázás* is. Ezt szintén serdülő fiúk játszották, az 1930-as évekig. Számuk tetszőleges volt.

A játékhoz tágas térség, egy kb. 1 m magas, függőleges cöveken kiegyensúlyozott 1 m hosszú lécs, a *komponafa*, egy kúp alakú, *bütüs* alapján 5 cm-nyi átmérőjű, felfelé elhegyesedő fadarab, a *gúla*, és játékosonként egy-egy méternyi hosszú bot volt szükséges.

169. *Komponafa és gúla a gúlázáshoz.*

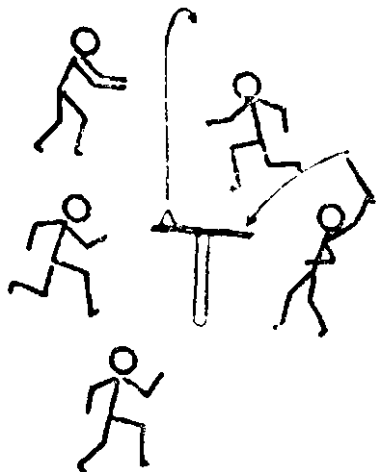
A gúlát a komponafa egyik végére helyezték, a lécsét úgy mozdítva, hogy egyensúlya föl ne boruljon (169. r.). Az *ütő* játékos botjával függőleges irányban a lécs szabad felére ütött, mire a gúla a magasba röpült. A többiek szaladtak megkeresni, mert akinek sikerült megkaparintania, az következett az ütésben.

656—658 Tekézés (Tegezés, pittyezés)

A botos játékok meglehetősen változékonyak voltak: a különféle mozgásfajták más és más arányban, egymásutániségben következtek bennük. Megnevezésük azonban nem ezt, hanem a szintén változatos játékeszközt tartotta szem előtt. Innen van az, hogy az előbb bemutatott *pittyezés* (654. j.) és *gúlázás* (655. j.) továbbfejlesztett, elkapással és megcélzással bővített formáját *tekézés*, *tegezés* vagy *pittyezés* néven tartják számon, s *tegezés* a neve egy másik, ezektől eltérő csapatjátéknak (660. j.) is.

I. A *gúlázás* egyik továbbfejlesztett változata a *tekézés*, amely szerint az *ütő* játékos *komponafáról gúlát* vagy ahhoz hasonló, de lekerekített *golyót*, *csögöt* röpitett fel úgy, hogy botjával függőleges irányban a komponafa szabad végére ütött. Az ütővel szemben, 2—3 m-nyire szétszórta elhelyezkedő

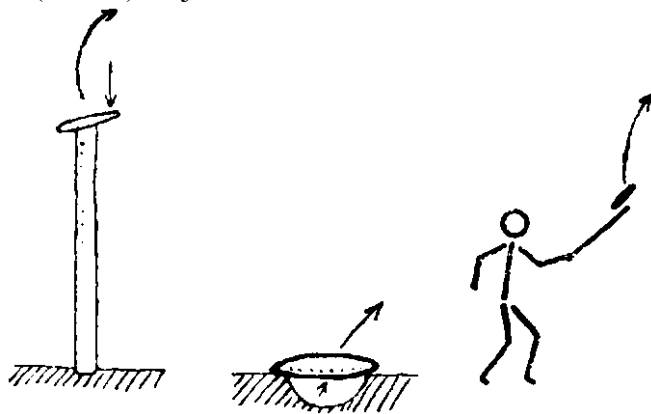

170. A *tekésés* térformája.

kapók a repülő fadarabot igyekeztek kezükkel *kikapni*. Mindaddig, amíg ez senkinek sem sikerült, ugyanaz a játékos ütött, egyébként viszont a kapóval cserélt.

II. A *gúlázáshoz* hasonlít jobban a másik, *pittyezés* néven emlegetett változat is, mely szerint a komponafát földbe vert, kb. 0,5 m magas, 5 cm átmérőjű függőleges cövek, a gúlát, golyót pedig a pittyel azonos *pittyefa* helyettesítette (171. r.). A játék menete az előbbivel azonos volt.

171. A *pittyezés* változatai.

III. A játék harmadik, *pittyezésnek* nevezett változata annyiban különbözött az előbbiektől, hogy most a *pittyefát* földbe mélyített kis lyukon fektették át, majd *ütőpálcájukkal* alája nyúlva ütötték fel, és röptében még egyszer megütötték (171. r.).

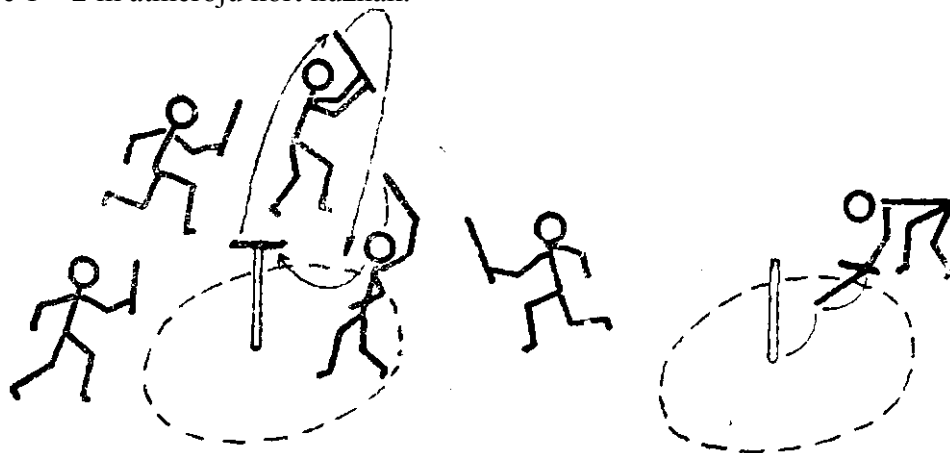
659

Sztingázás

Az adatok szerint ez a sportszerű ütő-kapó és célzó botos játék Esztelneken a két világháború között jelent meg, pár évig nagyon közkedvelt volt, majd hirtelen feledésbe merült, 1964 körül ugyanolyan hullámszerűen újból feltűnt, de ma már ismét egyre kevesebben ismerik. Ugyanezt a játékot a környező falvakban *bigézés*, *pittyezés*, *csürkőzés*, *ciglizés* néven tartják számon.

Tíz-tizenhat éves fiúk pásztorkodás közbeni és vasárnap délutáni játéka. Számuk három-négy, de lehetnek többen is.

Először előkészítik a terepet: *felütnek* egy kb. 1 m magas, 5–6 cm átmérőjű cöveket, amelyen kiegyensúlyoznak egy kb. 30–35 cm hosszú lécet. Köréje 1–2 m átmérőjű kört húznak.

172. A sztingázás térformája.

A játékosok között egy *ütő* és több *kapó* van. Az *ütő* a kör mellett, a *kapók* attól kb. 8–10 m távolságra, az *ütővel* szemben helyezkednek el. Az *ütő* kezében egy *ütőfa*: kb. 35 cm hosszú bot van.

A játék azzal kezdődik, hogy az *ütő*járatékos *ütőfájával* felüti a cöveken kiegyensúlyozott lécet. Ha az a körön belül esik le, az *ütése* nem sikerült, és egy másik játékos jön be *ütőnek*, ő pedig a kintiek közé utolsónak áll be. Ha az *ütése* sikerült, s a lécecske elrepült, a kintiek közül igyekezik valaki azt a kezével elkapni. Ha sikerül, helycsere következik: ő jön be *ütőnek*. Ha senki sem tudja elkapni a lécecskét, a hozzá legközelebb álló felkapja és visszaszadobja, megcélozva a földbe *ütött* cöveket. Az *ütő* nemcsak ezt, hanem az egész kört védi: *ütőfájával* igyekszik minél messzebbre visszaütni a lécet. A következőkben ugyanis *ütőfájával* felméri a léccörhöz vagy cövekhez viszonyított távolságát, s az *ütő* ennek megfelelő számú jó, a *dobó* pedig ugyanannyi hibapontot kap. Megegyezés szerint a bottávolság értéke lehet egy vagy több pont is. Ha a *bedobás* sikerült, s a lécc érintette a földbe *vert* cöveket, helycsere következik: a *volt bedobó* lesz az *ütő*.

Megtörténik az is, hogy a lécecske visszasdobás közben túlrepül a körön anélkül, hogy találta volna a fát. Ilyenkor azt mondják, hogy *sztinga*, és az *ütőnek* további két *ütésre* van joga, visszasdobáskor azonban csak az egyiket szabad védenie. Természetesen az ilyen *ütésekből* származó pontokat is hozzáadják az előzőkhöz.

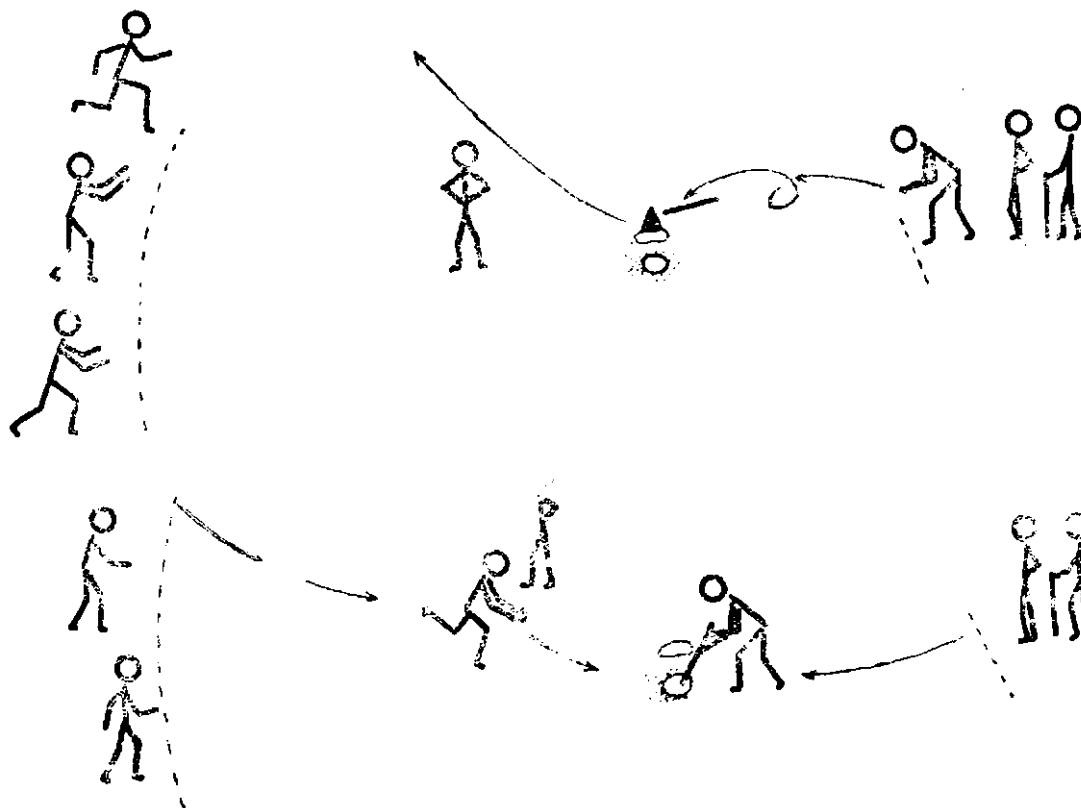
Játék végén összeadják az eredményeket. Előzetes megállapodás szerint száz-kétszáz pontig *mennek fel*. Nyertes, ill. vesztes az, aki leghamarabb eléri a megállapodás szerinti pontszámot.

660 Tegőzés

A játékeszköz megcélzásán, dobásán, elkapásán, a játékosok kifutásán s az azzal kapcsolatos szabályokon alapuló sportszerű csapatjáték, a *tegőzés* eredetileg harci játék volt.¹⁵⁸ Esztelneken emlékezet szerint minden más botos

játéknál gyakrabban sorra került, s mindössze az elmúlt évtizedben maradt ki. Ma állítólag azért nem játsszák, mert a hagyományos játszóhelyeket, az erdei tisztásokat az erdészet *felfogta*, azaz beültette.

Tizenhárom-tizenhat év közötti fiúk játéka volt. Átlag húszan játszották, de az sem volt baj, ha kevesebben voltak.

173. A *tegezés* térformája.

A játékosok két egyenlő csapatra, *kintiekre* és *bentiekre* oszlottak, és egy közvetítő *bíró*t választottak.

A játékhoz egy *kőre*, egy *csögre* vagy *tegegyő*ra, ami egy szegformájú, kb. 10×4 cm-es kis fadarab, és ütőjátékosonként három *tegefára* vagy *lódítófára* volt szükség. A csögöt egy *kőre* helyezték, amely mellé egy *likat* mélyítették.

A bentiek kb. 2 m-re, a bíró 3 m-re, a kintiek pedig mintegy 6—8 m távolságra helyezkedtek el a lyuktól.

A bentiek a felállás sorrendjében megkezdték a dobást. Lódítófájukkal a *kőre* helyezett csögöt igyekeztek úgy meghajítani, hogy az minél messzebb *elburungozzon*. Minden ütőnek három dobásra volt joga, ezt azonban csak akkor vette mind igénybe, ha az első, ill. a második nem sikerük, vagyis a csög nem repült ki a kintiekig.

Akkor is háromszor kellett dobnia, ha a kintiek nem fogták ki a csögöt, és nem *dugták ki* vele a dobót (nem dugták bele a csögöt a lyukba). A bentiek ugyanis igyekeztek a csögöt kézzel vagy kalappal elkapni, ami elég nehéz és veszélyes feladat volt, mert a súlyos fadarab könnyen szembeüthette őket. Ha a *kikapás* sikerült, a *dobó kidugódott* és többet nem dobhatott.

Ha a kintiek a csögöt nem tudták kifogni, szaladtak, hogy felvegyék, és a közbeeső játékosokon keresztül a bírónak továbbítsák, hogy az mielőbb a lyukba helyezze. Ezalatt a dobójátékosnak ki kellett szaladnia a lódítófák után, hogy annyit hozzon vissza belőlük, amennyit csak elbírt. Ha hamarabb visszaért, és a lábát behelyezte a lyukba, a bíró már nem dughatta bele a csögöt. De ha a bíró volt az ügyesebb: a lyukat elfoglalta, mire az ütő a tegefákkal visszaérkezett volna, az kénytelen volt megfordulni, s visszatenni azokat a földre, ahonnan felszedte, ő maga pedig kidugódott, nem játszhatott tovább.

Megtörténhetett, hogy a dobónak a háromból egy dobása sem sikerült, s ez esetben lódítófa nélkül maradt. Ilyenkor nem volt joga kiszaladni, s a sor végére kellett állnia. Addig nem dobhatott újra, amíg valamelyik kifutó csapattársa sikeresen vissza nem hozta az ő botjait is.

Ha a bentiek mind kidugódtak vagy lódítófa nélkül maradtak, a bentiek és kintiek helyet és szerepet cseréltek.

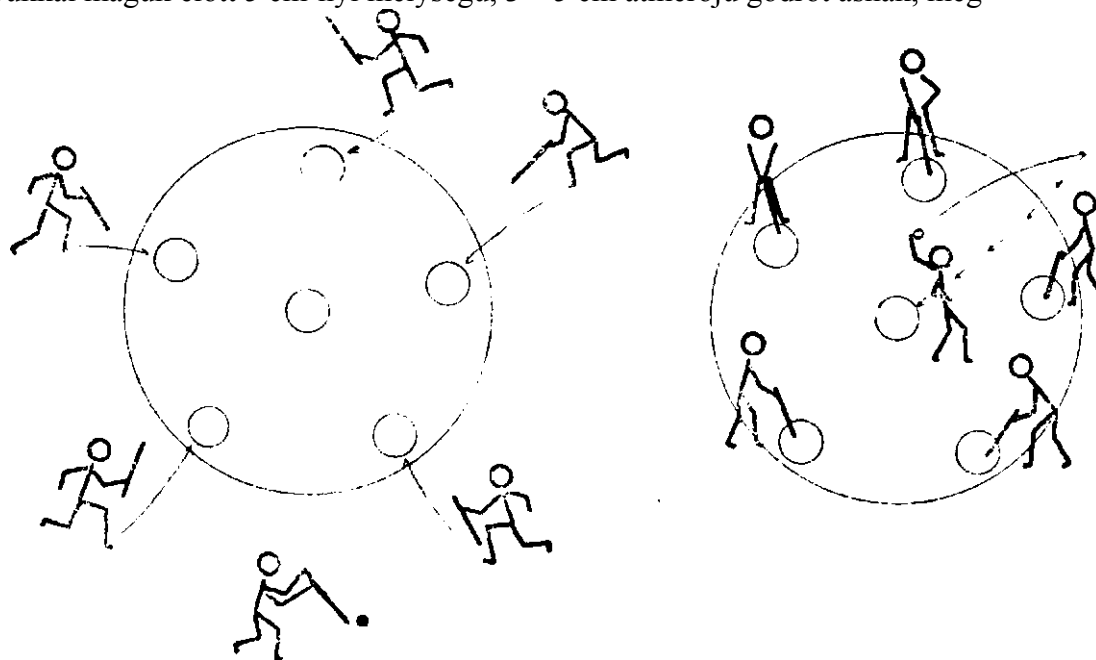
661

Disznózás (Malacozás)

Az úri golfozás elnépiesedett változatát,¹⁵⁹ a gurítgató, elütő disznózást Esztelneken a legöregebbek is a nagyobbaktól tanulták, s azóta megszakítás nélkül nemzedékről nemzedékre szállt. A tizenkét-tizenhat év közti fiúk ma is játsszák pásztorkodás közben. Számuk nyolc-tíz. Játékeszközük egy gömbölyű fadarab, a *disznó* vagy *csög*, és egy-egy kb. mellig érő, alsó felén kissé meghajlított *bot*.

A játéknak két, egymástól csak egy mozzanatában eltérő változatát találtam.

I. A játékosok körben állnak, egymástól mintegy 2 m távolságra, lábukkal maguk előtt 5 cm-nyi mélységű, 3—5 cm átmérőjű gödröt ásnak, még-

174. A *disznózás* térformája.

pedig eggyel kevesebbet, mint ahányan vannak. A kör közepén egy kb. 15 cm átmérőjű nagyobb gödröt vájnak, ez a *pajta*.

Miután a gödrök elkészülnek, a játékosok a játéktértől bizonyos távolságra mennek, és háromig számolnak, majd szaladnak helyet foglalni úgy, hogy ki-ki botját egy lyukba beállítja. Egyiküknek nem jut gödör, ez lesz a *disznópásztor* vagy a mai gyermekek szerint *kondás*, aki a disznót a körből kiüti, majd botjával kezdi befelé terelni a pajta felé. A körben állók azonban mindent elkövetnek, hogy botjukkal megvédjék a pajtát és a disznót másfelé tereljék. Ezt kellő elővigyázattal kell végezniük, hogy a botjuk közben minél gyakrabban a lyukban legyen, mert ha a pásztor észrevesz egy üres gödröt, gyorsan behelyezi a saját botját, s annak tulajdonosa *kidugódott*: helyet cserél a disznópásztorral.

Ha a disznópásztornak sikerül a disznót beterelnie a pajtába, gyorsan felkapja a csögöt, s *hopp, csűr!* kiáltással a magasba dobja. Erre mindenki elhagyja a helyét, és gyorsan elfoglal egy másik gödröt. Aki lyuk nélkül maradt, az lesz az új disznópásztor.

II. Az első világháború előtt úgy is játszották, hogy a *hopp, csűr!* kiáltásra a disznópásztor tetszés szerint elsőnek elfoglalt egy gödröt, és a többiek eggyel tovább költöztek. Így az utolsó lett az új disznópásztor.

662

Karikázás

A nagy legények és katonaviselt férfiak vasárnap délutáni, úton játszott, nagy ügyességet és erőt megkövetelő ütő-visszaütő jellegű sportszerű csapatjátéka volt, ami az 1930-as években kezdett kimaradni. Az azután felnövő nemzedékek a karikázáson egyszerűbb gurítós játékot értenek, amely az előbbinek a kisebb gyermekek készségeihez alkalmazkodó szolidabb változata.¹⁶⁰ Lássuk sorra mindkettőt:

I. A csapatjátékhoz egy rönkből leszelt *karika* (fakorong) vagy egy szekérkeréknek a váza, tehát vasabroncs, és játékosonként egy-egy erős bot kellett.

A tíz-húsz férfijátékos két csapatra oszlott, a csapatok egymással szemben, kb. 40—50 m távolságra helyezkedtek el. A kezdő játékos kézbe vette a karikát, és nagy erővel *feldobta*, vagyis úgy elhajította, hogy az a földet érve minél messzebb guruljon. Állítólag egy-egy jól sikerült dobás eredményeként a korong 100 m-t is gurult. A szemben levők ez esetben utánaszaladtak, s ahol az leesett, onnan gurították vissza. Ilyenformán az erősebb csapat, amelyik *kivédte*, vagyis bottal visszaütötte, a gyengébbet *kiszorította* — az úton sokszor a szomszéd faluig is *hátráltatta*, eltolta.

II. A kisebb gyermekek karikázása tulajdonképp már nem botos játék; a botot meghajlított végű *dróthajtóka* helyettesíti, a fakorongot pedig vasabroncs *karika*. Azon versengenek, hogy ki tudja hosszabb ideig úgy gurítani, hogy ne dőljön fel. Kézzel vagy lábbal megtámasztani nem szabad, s aki vét ez ellen a szabály ellen, nem guríthat tovább. Ezzel a változattal is kilométereket lehet befutni.

VI. ÉRTELEMFEJLESZTŐ ÉS SZÓRAKOZTATÓ JÁTÉKOK

A játszás a gyermek számára szükséglet, amit nem tarthat kordában sem időjárás, sem évszak: rossz időben, télen éppúgy sor kerül rá, mint ragyogó napokon tavasztól ősziig a szabad természetben. A benti játékok helyszüke miatt kevésbé mozgásosak: a testi erő, ügyesség, a térformaérzék helyett az értelmi képességeket és érzékszerveket fejlesztik, és fokozottabb mértékben szórakoztatnak.

SZEMBEKÖTŐS JÁTÉKOK

A szembekötős játékok lassított, szűk térre korlátozott kergetőzésre (566. j.) emlékeztetnek, amelyekben a kergető hallás és tapintás útján tájékozódik. Egy részük a kitalálós játékokkal (678—680. j.) is rokon. Kint és bent, az év bármelyik szakában fiúk és leányok, kisebbek és nagyobbak egyaránt játsszák.

663

Bankázás

Minden ma élő nemzedék gyermekkorában egyformán kedvelt fogócska jellegű szembekötős játék. Szűk, de szabad térséget igényel, ahol elbújni nem, de helyet változtatni lehet.

A játékosok maguk közül egy *cicát* vagy más néven *bankát*, *Jancsit*, ill. *Palkót* jelölnek ki, és *elkötik* a szemét. A többiek valamennyien *egerek*, akik igyekeznek kitérni a banka útjából, de kötelesek őt tájékoztatni hollétükről. Ezért vagy recézett fadarabot húzogatva keltenek hangot, vagy hozzászólnak:

— Hol vagy, Jancsi?

Vagy:

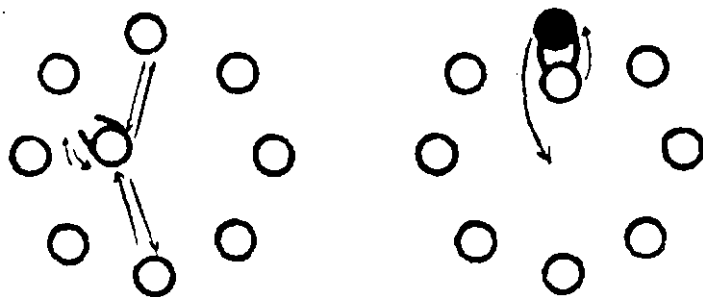
— Fogj meg, Jancsi, hol vagyok? Gyere, gyere!

A banka addig tapogatózik, míg megfogja valamelyiküket, s ez szerepcserével jár.

664

Erre csörög a dió, erre meg a mogyoró!

Kötött térformájú, több: tíz-húsz játékost igénylő, s ezért talán kevésbé népszerű, de ugyanolyan közismert fogócska jellegű szembekötős játék. Hagyományozódását az utóbbi időben iskolai felújítások is erősítették.

175. Az Erre csörög a dió, erre meg a mogyoró! térformája.

Az egyik játékosnak bekötik a szemét: ő lesz a *cica*. A többiek, az *egerek* négyszög vagy kör alakzatban köréje állnak, s időnként, amikor az háttal áll nekik, ketten-hárman hozzászaladnak, megráncigálják a ruháját, és így incselkednek vele:

- Erre csörög a dió!
- Erre meg a mogyoró!

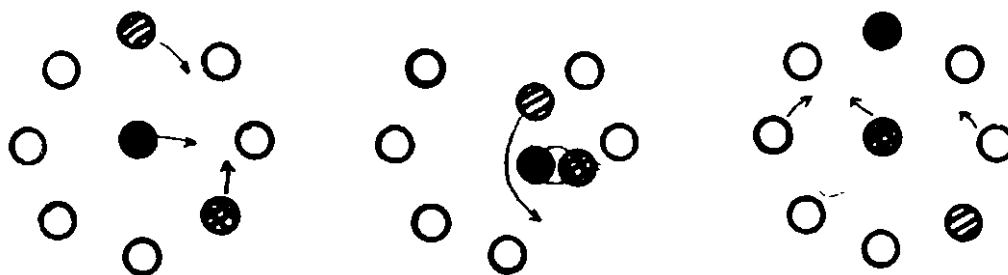
Ezzel gyorsan igyekeznek is vissza a helyükre, mert ha a *cica* meg tudja fogni őket, szerepet kell cserélniük.

665 Szembekötősdí

Az 1940-es években játszott, körtér formájú, fogócska jellegű szembekötős játék az előbbitől csak annyiban különbözik, hogy a *cica* a körön belül kergezett egy kinevezett játékost. Az a *kezét csattogtatva* (tapsolva) csalogatta.

666 Virágjáték

Ezt a kötött térformájú, fogócska jellegű szembekötős játékot az esztelneki gyermekekkel Opra Gizella tanítónő ismertette meg az 1950-es években, s azóta a kisebb iskolások ritkán ugyan, de magukban is játsszák. Számuk tíz-húsz.

176. A virágjáték térformája.

A virág- vagy városnevet viselő játékosok körben állnak. A kör közepén áll a bekötött szemű *cica*, aki két nevet kiált. A megnevezett játékosok helyet kell hogy cseréljenek. Ha a *cica* ügyes, eközben megfoghatja valamelyiküket, és ekkor beállhat a helyére.

667 Szembekötős (Bankázás)

A szembekötős játék kitalálós változatát szintén minden nemzedék ismeri, de népszerűsége a mai gyermekek körében nagyobb.

Ez az előbbieik közül a *Szembekötősdí*hez (665. j.) hasonlít legjobban. A különbség csak annyi, hogy az *egeret* a *cicának*, *bankának* nemcsak hogy meg kell fognia, hanem tapintással fel is kell ismernie. Ellenkező esetben továbbra is ő marad a *cica*.

668
Ébredj, ébredj, medve koma!

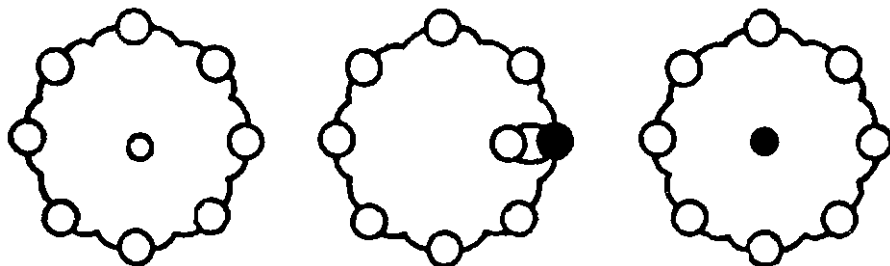
Kitalálós, szembekötös játék, amit 1968-ban az egyik óvónőtől tanultak a gyermekek. Olykor maguktól is játsszák otthon a szobában. A kicsik kedvelik. A játékosok maguk közül egy *hunyót* vagy *medve komát* választanak. Ez hátat fordít nekik, és kezével elfödi a szemét. Valamelyik gyermek a vállát megérintve így szól hozzá:

— Ébredj, ébredj, medve koma!

A hunyónak ki kell találnia, hogy ki szólott hozzá: ha ez sikerül, a másikkal helyet cserél.

669
Búzavirág koszorú

Szembekötös, kitalálós, énekes körjáték. 1972-ben Réti Éva VII. osztályos tanuló honosította meg a faluban, ő pedig illyefalvi nagymamájától tanulta. Tizenkét éven aluli kisleányok játszották, viszonylag ritkán.

177. A Búzavirág-koszorú térformája.

Kézfogással kört alakítottak. Középen guggolt a *búzavirág koszorú*, aki kezével eltakarta a szemét, mialatt a játékosok énekeltek:

♩ = 96

Bú - za - vi - rág .ko - szo - rú, El - fog - la - lom he - tye - det.¹⁶¹
Ma sen - ki sem szo mo - rú.
Ta - láld ki a ne - ve - met,

A *találd ki a nevemet* szöveget hallva, az eltakart szemű kisleány felállt, megfogott valakit a körben állók közül, és megpróbálta kitalálni a nevét. Ha ez sikerült, helyet cserélt vele. Ha nem, továbbra is ő maradt a körben.

670
Seggbálozás

A nagyobb iskolások, serdülő fiúk és nagy legények megfigyelőképességét fejlesztő, kissé durva kitalálós szembekötös játék. Olykor még házassemberek

is részt vesznek benne. Emlékezet óta ismerik, mindenkor kedvelték. Munka és pihenés közben kint és bent, még a bál szüneteiben is sor kerül rá.

Az egyik fiú az arcát sapkába, kalapba *bútatja*. A többiek körülállják, és felváltva tenyérrel a fenekére csapnak, majd mutató- és középsőujjukat mindannyian feltartva zümmögnek. Ő hátrafordul, és megpróbálja kitalálni, hogy ki ütött. Ha sikerül, az, ha nem, megint ő búvik meg a következő játsz-mában.

REJTŐ-KERESŐ ÉS KITALÁLÓS JÁTÉKOK

Az eldugott tárgyat, a játékosok titokban tartott szerepét taláalomra nehéz volna meg-, ill. kitalálni: ezek elrejtőinek viselkedése, arcjátéka és megjegy-zései azonban útbaigazíthatják a keresőt. A rejtő-kereső játékok eszerint a játé-kosok megfigyelőképességét fejlesztik.

671—674

Kicsigyűrűzés

Esztelneken a rejtő-kereső játékok közül ez bizonyult a legidőállóbbnak: emlékezet óta minden korosztály fiatalkori kedvelt játékaként tartja számon. Népszerűségét részben a korlátlanabb játékalkalomnak (kint és bent, nyáron és télen lehet játszani), részben pedig tartalmi összetettségének (a gyűrűkeresést hol házassítás, hol meg nevetetés követi) köszönheti. Nem csoda, ha régebb nemcsak a kicsik, hanem a serdülők, sőt nagyleányok, legények is játszották: vasárnap délutánokon a falu között sétálva megállapodtak valamelyik kapu előtt, és körbe állva *kicsigyűrűztek*. De sor került rá pásztorokodás közben és a fonóban is.

Ötnél több fiú és leány játssza.

A gyűrűeldugás és -keresés módja, illetőleg a játék csattanója szerint a já-téknak több változata alakult ki:

178. A Kicsigyűrűzés I. változatának térformája.

I. A játékosok sorban vagy körben ülnek vagy állnak. Maguk közül egy *játékvezetőt* vagy *dugót* és egy *cicát* választanak; utóbbinak megmutatják az eldugandó tárgyat, majd kiküldik.

Ekkor a játékvezető két összezárt tenyere közé fogja az eldugandó tárgyat, legtöbbször gyűrűt, sorra jár minden játékoshoz, akiknek a szintén összeillesz-tett tenyerük közé becsúsztatja az övét, s közben mondja:

— Kicsi gyűrű, dugd el jól, de jól!

Közben a gyűrűt úgy dugja az egyik játékos tenyerébe, hogy észre ne vegye senki. Majd kikiált:

— Jöhet a cica!

A cica bejön, keresi a gyűrűt. Három tenyérben szabad megnéznie. Ha az elsőben nem kapta meg, így biztatják:

— Nálam keresd, ne másnál,
A harmadik cicánál!

Ha a másodikban sincs, mondják neki:

— Ennél keresd, ez megadja,
A harmadik megtagadja!

Vagy:

— Ennél ne keresd,
Annál se keresd,
S annál megkapod!

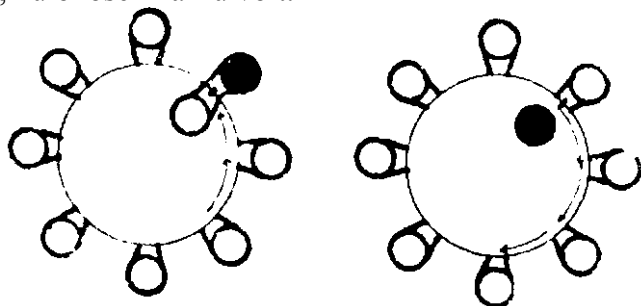
Akinél a gyűrűt megtalálja, azzal helyet és szerepet cserél, de ha nem kapja meg, megint ő megy hunyni. Ilyenkor *egyéves a cica*. Ha megint nem sikerül megtalálnia, *kétéves*, végül *hároméves* lesz, és *megházasítják*, ill. *férjhezadják*.¹⁶² Ez úgy megy, hogy megint kiküldik, s ezalatt titokban megegyeznek három névben: általában hozzá nem illő személyekre gondolnak. Aztán behívják, és sorban megkérdik:

— Mit csinálsz az elsővel [a másodikkal, ill. a harmadikkal]?

— Kútba dobnám ... [megölném ... megsókolnám stb.].

A három közül egyikhez férjhez kell mennie. A feleleteken jót mulatnak.

II. A büntetés nem minden esetben a házasság volt. Az 1920-as években a cicát, ha a fonóban két játékosnál hiába kereste a gyűrűt, *hét esztendőre megtáncoltatták*: *csiklatták*, húzták a fülét, orrát, letették a földre, *gyuszmatolták*, különösen ha fiú volt.

179. A Kicsigyűrűzés III. változatának térformája.

III. Úgy is *kicsigyűrűztek*, hogy a gyűrűt egy spárgára fűzték, és a spárgát a két végén úgy kötötték össze, hogy az akkora kör alakot képezzen, mint amekkora helyet a körben álló játékosok szorosan egymás mellett tartott öklei elfoglalták. Ők ugyanis kezüket a spárgára borították, s alatta úgy húzogatták a gyűrűt, hogy a közepén álló ne lássa meg, kinél van. A továbbiakban a játék menete az I. változatéval azonos.

IV. Az 1920-as évektől kezdve a játékosok biztató szó helyett a gyűrű-keresés időtartama alatt énekeltek:

♩ = 104

Megy a gyű-rű vándor-út - ra e - gyik hely - ről a má - sik - ra.
A - ki tud - ja, meg ne mond - ja, mer - re van a gyű - rű út - ja.

J. 112

Csi - li csa - la - má - dé, nyá - ri ka - ra - lá - bé, csi - li csa - lamá dé, Sá - ri hopp! ¹⁶³

Korábban inkább a játék prózai változatát, ma viszont inkább az énekest kedvelik.

675

Hol az olló, komámasszony?

Tartalmilag a *kicsigyűrűzés*hez áll közel ez az első világháború előtt játszott, nagyon népszerű rejtő-kereső játék is.

Téli délutánokon vagy este a fonóban került rá sor a tizennégy éven felüli lányok és nagyobb fiúk társaságában.

A játékosok körbeültek, s egy megbogozott kendőt vagy valamilyen hasonló tárgyat továbbítottak a szorosan egymás mellé kerülő térdük alatt. Középen volt a *kereső*, aki tapogatózva megkérdezett valakit:

— Hol az olló, komámasszony?

Ha a tárgy éppen a kérdezettnél volt, helyet cseréltek. Ha nem, mire a kérdezett válaszolt: „ott ne”, a kendő már többször gazdát cserélt. Ha a kereső sokat ügyetlenkedett, a többiek a bogozott kendővel jókat ütöttek a háttára, s aztán gyorsan megint elrejtették. Addig kellett középen maradnia, míg végre megtalálta a kendőt.

*

Az előbbi játékokban az elrejtett tárgy kézzől kézre vándorolt; az ezután következőkben viszont egyetlen jól meghatározott helyre: a játékosok hajába, ruhájába, a földre, környező tárgyakra teszik.

676

Mennyország kulcsa — pokol kulcsa

A század első évtizedében játszották, kisebb, hat-tíz év közti fiúk és lányok.

A játékosok egyszerre két tárgyat dugtak el: egyik a *mennyország*, másik pedig a *pokol kulcsát* jelképezte. Ezeket két gyermeknek kellett megkeresnie. A részletekre nem emlékeznek.¹⁶⁴

677 Csön-csön, gyűrű

Ez az énekes rejtő-kereső játék az 1930-as években tűnt fel a faluban, és megszokással hagyományozódott. A mai gyermekek a helybéli származású tanítónőktől tanulták.

Főként kisiskolás leánykák, legénykék játsszák, kint vagy bent, ha legalább haton vannak. Megegyeznek, hogy milyen tárgyat: gyűrűt, gombot, pénzt stb. dugnak el, egymás mellé leülnek, *cicát* választanak, azt félreküldik, a tárgyat elrejtik, majd ezt énekszóval adják a cica tudtára:

$\text{♩} = 100$

Csön-csön, gyű - rű, itt csö-rög, itt pó-rög, itt add ki!¹⁶⁵
a - ran - gyű - rű,
Ná - lam, ná - lam
e - züst - gyű - rű.

A behívott cica keresni kezdi az eldugott tárgyat. Ha messze jár tőle, azt mondják: *hideg*. Ha közeledik, így biztatják: *meleg, forró*. Ha megtalálja, azzal a játékosal cserél szerepet, aki eldugta a tárgyat.

678 Ki a mester a családban?

Ezt a megfigyelőképességet fejlesztő játékot a második világháború óta játsszák a faluban. A mai gyermekek az iskolában tanulták.

Nyolc-tizenkét év közti fiúk és leányok kinti és benti játéka. Számuk: tizenöt-húsz.

A játékosok körbe állnak. A *hunyt* jó messzire elküldik, s ezalatt egy *mestert* választanak. Amikor visszahívják, ütemesen kezdenek tapsolni és egy tetszés szerinti éneket énekelni. A hunyónak ki kell találnia, hogy ki a mester. Ha jó megfigyelő, ez nem nehéz, mert a mester kezdi meg a tapsolást, intetést.

679 Szegényemberezés

Ezt az Erdély-szerte ismert kitalálós játékot Esztelneken csak a század első három évtizedében gyermekeskedők egy része ismeri.

Többnyire szobában játszották a nyolc-tizenkét év közti leánykák, ha négyen voltak.

A játékosok asztal körül ülve négy papírszeletre egy-egy szerepet felírtak: *hajdú, bíró, szegény ember, tolvaj*. Azután a cédulákat összehajtogatták, egy sapkába tették, ahonnan mindenikük húzott egyet. Hogy mit, az csak menet közben derült ki.

Elsőnek a szegény ember jelentkezett:

— Elvesztettem ökrömet, tehenemet, meg egy tyúkszaros taligámat. Gyanakszom ... terád!

A szegény ember rámutatott egyik játékosra. Ha eltalálta a tolvajt, a hajdú megkérdezte a negyediktől:

— Mit ítél, bíró uram?

A bíró egy-két *sima* (egyszerű), *paprikás* (csípősebb), *borsos* (nagyon csípős) *tenyerest* szokott ítélni. A hajdú ennek megfelelően egy vesszővel végrehajtotta az ítéletet. Ha azonban a szegény ember tévedett és nem a tolvajra mutatott, ő kapta a tenyerest.

680

Mesterségem címere

Ezt a mozdulatutánzó, kitalálós játékot az 1930-as évek végén csupán néhány évfolyam játszotta, s azután az 1960-as évektől iskolai közvetítés révén újra elterjedt a gyermekek közt. Egy darabig szerették, gyakran játszották, ma kezdik elhagyni.

Leginkább télen vagy rossz időben a szobában játsszák hat-tizenkét éves fiúk-leányok vegyesen. Számuk: hat-tizenöt.

A játékosok félkör alakban ülnek. Választanak két szereplőt, akik egy bizonyos távolságra menve *összesúgnak* és elhatározzák, hogy milyen *mesterek* legyenek. Amikor visszatérnek, azt mondják:

— Amerikából jöttünk, mesterségünk címere: k [i, l, j stb.].

A kiejtett hang mindig a választott mesterség nevének kezdőhangja. A mesterek mozdulatokkal is próbálják utánozni a mesterséget, annak jellegzetes fogásait. Olykor, ha a szabadban játszanak, a többiek feladatát porba rajzolt ábrákkal is megkönnyítik. Az első kitalálók lesznek az új mesterek.

ZÁLOGOS JÁTÉKOK

A megfigyelőképeséget, gyors és pontos reagálást feltételező játékok egy csoportjában a figyelmetlen játékos büntetésből zálogot ad, amelyet csak egy tréfas próbatétel kiállása vagy komoly feladat teljesítése árán kap vissza.

681

Húzd meg, ereszd meg!

Ez a legnépszerűbb és legidőállóbb zálogos játék Esztelneken, amelyre főként télen és nyári esős vasárnapokon a szobában kerül sor, de a kertekben is elszórakoznak vele.

Öt nagyobb: tizenkét-tizennyolc éves leány és legény játéka.

Egy fejkendőt vagy zsebkendőt az asztalra terítenek. Négy játékos megfogja a négy sarkát, az ötödik, a *kevergető keverget* (mutatóujjával köröket ír le a közepén), s közben egyre gyorsabban mondja:

— Húzd meg, ereszd meg ... húzd meg ... ereszd meg ...

Majd hirtelen rámutat az egyik játékosra, aki meghúzza, vagy megereszti a kendő sarkát aszerint, hogy mit mondott a játékvezető. Nagyon sok esetben elvétí, mert a parancsot azonnal kell teljesíteni, nincs idő a gondolkodásra. Ilyenkor *zálogot*, *vámot* ad. A játék addig folytatódik, amíg minden játékosnak lesz legalább egy-két záloga.

Következik a zálogok *elárverezése* és *kiváltása*.

A játékvezető *zálogos*, a legkevesebb zálogot adó játékos pedig *itillőbíró* lesz. A zálogos az összeszedett tárgyakat egy sapkába gyűjti, kendővel letakarja, összekeveri, egyenként megfogja, és kérdi:

— Mit ítél a bíró annak, akinek a záloga a kezében van?

A bíró meghozza az ítéletet:

— Csókolja meg X.Y.-t.

Nagy előszeretettel ítéli a csókot olyanoknak, akik nem kedvelik egymást. Ilyenkor a tulajdonos mérgelődik, és megtörténik, hogy ki sem váltja a zálogot, hátha mire az másodszor is a zálogos kezébe kerül, a bíró más ítéletet hoz.

A legtipikusabb ítéletek:

— Vessen kecskebukát!

— Menjen ki a szemétdombra, és kiáltsa háromszor: pap számara bög a szemétdombon!

— Másszon fel a fára, és kiáltsa háromszor: kakukk!

— Csináljon láncszemet, és szakadjon el!

— Énekeljen valamit!

— Táncoljon egyet!

— Essék a kútba!

De adhat fel ilyenszerű találós kérdéseket is:

— Hogy lehet egy nyulat négyfelé hajtani? (Úgy, hogy arra hajtja, ahol négy van.)

— Isten teremtette a derekát, ember fúrta a likát, s tenyered tartja a likát. Mi az? (Boroshordó.)

— Egy asszonynak volt négy gyermeke és négy almája. Mindeniknek adott egy almát, s mégis egy a kasba maradt. Hogy lehet az? (Úgy, hogy az utolsó gyermeknek odaadta kasostól az almát.)

Más esetben ilyenszerű feladványokat ad:

— Írja le három betűből: megfagyott víz! (Jég.)

— Nyolc nyolcast adjon úgy össze, hogy ezer jöjjön ki belőle. ($888 + 88 + 8 + 8 + 8$)

Amint a bíró ítélete elhangzik, a zálogos kiveszi és magasba tartja a zálogot. A tulajdonos csak akkor kapja vissza, ha végrehajtotta az ítéletet.

A *kútbaesést* így játsszák:

A zálogtulajdonos fél térdre ereszkedik, s a bíróval egyezkedni kezd:

— Kútba estem, ki húz ki?

— Kit kívánsz?

— Jánost. (Leány rendszerint fiút, fiú rendszerint leányt kér.)

Akit megnevezett, odamegy, felemeli, és megcsókolja.

A *láncszemcsinálás* úgy megy, hogy többen összefogózkodnak, majd egymást húzva *szétszakadoznak*.

682

Repül a... repül a...

Nemzedékről nemzedékre szálló, emlékezet óta ismert régi játék. A mai kisebb gyermekek nagyon szeretik.

Főként szobában játsszák a négy-tíz éves fiúk-leányok, néha a nagyobbak is. Számuk bármennyi lehet.

A játékosok két mutatóujjukat felteszik az asztalra vagy padra, és azt felváltva ütemesen ütögetik, amíg a játékvezető mondja:

— Repül a ... repül a ... repül a ... sas! (fecske, gólya stb.)

Amint ezt hirtelen kimondja, minden gyermeknek azonnal fel kell tartania a két ujját. Aki ezt elmulasztja, vagy megkésik, zálogot ad.

De a vezető olyan tárgyakat is megnevezhet, amelyek nem tudnak repülni, mint az asztal, szék stb. Ilyenkor nem szabad az ujjakat feltartani. Aki mégis megteszi, szintén zálogot ad.

Mihelyt elegendő zálog gyűlt össze, következik a már ismertetett kiváltás.

683

Haragszom rád! (Fekete, fehér, igen, nem)

Ezt a beszédfejlesztő zálogos játékot állítólag a század elején a Budapesten szolgáló Gál Jula tanította meg a falujabeli leányoknak, legényeknek, akik nagyon megszerették és sokat játszották. Később a játék vesztett népszerűségéből mindaddig, amíg Opra Gizella tanítónő fel nem újította. A mai V—VIII. osztályosok sokat játsszák, szeretik.

Régen nemcsak a fiatalok, hanem még a házasemberek is játszották a fonóban vagy más téli összejöveteleken. Ma a tizenegy-tizennyolc év közötti leányok-fiúk játsszák bárhol, bármelyik évszakban.

A játékosok körben vagy félkörben leülnek. Egyikük összecsomózott kendőt dob sorra a játékosoknak, s így kezd beszélgetni:

— Haragszom rád!

— Miért?

— [pl.] Göndör a hajad!

Erre annak válaszolnia kell valamit anélkül, hogy az *azért*, *mert*, *fekete*, *fehér*, *igen*, *nem* szavakat kimondaná. Ha mégis kimondja, vagy ha késlekedik a felelettel, zálogot ad.

684

Mit visz a kis hajó?

Az előbbihez hasonlít az Esztelneken csak mintegy két évtizedes múlta visszatekintő, iskolai közvetítésű, nagyon népszerű alábbi játék is.

Az év bármely szakában bárhol és bármikor játsszák az öt-tíz éves fiúk, lányok. Számuk öt-tíz.

A játékosok ülve, lehetőleg kör alakban helyezkednek el. Középen van a játékvezető, kezében labda vagy megbogozott kendő, amit mindenkinek oda-dob, s kérdi:

— Mit visz a kishajó [pl.] l-lel?

A kérdezettnek gyorsan rá kell vágnia egy l-lel kezdődő személynek vagy tárgynak a nevét. Ha nem jut eszébe semmi, amíg a játékvezető harmat számol, avagy a felelete rossz, zálogot kell adnia.

685

Bornyúfarkazás (Mosogatórongyozás)

Ezt a nevetető és egyben nevetést tiltó zálogos játékot az adatok szerint az 1920-as évek óta játsszák a faluban. Bár felújították az iskolában is, így pl. 1940—42-ben Bernád István tanító, nem vált gyakori játékká.

Négy-tizennégy éves fiúk és leányok, néha nagyobbak is jól szórakoznak vele az év bármely szakában.

A játékosok körben vagy sorban leülnek, és választanak egy játékvezetőt, aki értelmesen, folyékonyan tud beszélni. Ez a többiekhez fordulva különféle kérdéseket tesz fel, ám valamennyire csak egyetlen szóval: *bornyúfarok* vagy *mosogatórongy*, lehet válaszolni. Bármilyen nevetséges fogalomtársításhoz vezessen is ez, nevetni nem szabad. Aki mást mond vagy elkacagja magát, zálogot ad.

686 Békanyúzás

A minden korosztály által ismert gyermekneveltető mondóka zálogos játékká csak az utóbbi években alakult.

Amikor a gyermekek tanácstalanok, nem tudják, hogy mit játsszanak, valamelyikük az alábbi mondókát kezdi mondani:

— Mit játszodjunk?
Békát nyúzzunk!
A bőrével takarózzunk.
Akinek a foga látszik,
Az eszi meg a békahúst!

Erre mindenki gyorsan összecsukja a száját. Csak annak látszhatik a foga, aki a mondókát elmondta. Ez igyekszik is grimaszokat vágva megkacagtatni a gyermekeket, s ha sikerül, ezt mondja:

— Látszik a fogad. Adj hamar zálogot!

Hamar jókedvre derül a gyermekcsereg, s már meg is van a játék, a zálogkiváltás.

BEUGRATÓ-NEVETTETŐ JÁTÉKOK

A jelenlevők jókedvre derítése, mulattatása valamennyi játéknak lényeges eleme, de benne különösképpen a *beugratós*, *becsapásos*, avató szertartásokra emlékeztető játékok¹⁶⁶ jeleskednek, amelyek során a nagyobb legények a kisebbekkel vagy a *gógyékkal kibabrálnak*. Ilyenkor a megtréfálton kívül mindenki nevet, ám megsértődnie neki sem szabad.

687—688 Hidazás

Ezt a meglehetősen vaskos fiújátékot a legidősebbek és legfiatalabbak kivételével minden korosztály ismeri: a század első évtizedében már játszották, s az adatok szerint az 1960-as évek közepén merült feledésbe. Bizonyára a hagyományos játékalkalmak, a havasi pásztorkodás, fonó és általában a téli társas összejövetelek megszűnése következtében maradt ki.

Négy fiú játszotta minél több néző és kacagó előtt, kétféleképpen:

I. Ketten, egymással szemben állva, *hídfőt* vagy *hídlábat* alkottak. Egyikük szemén kendő volt. A vállukon egy *gerenda* feküdt keresztül úgy, hogy két lába közé beszorította a bekötött szemű hídláb nyakát, másik karjával pedig a másik hídfőét ölelte át.

A játékot a *mester* irányította, így szólva:

— Rokkantsuk a hidat, met nem áll jól!

Ekkor a gerenda gatyáját lerántotta, s a hídláb orrát a gerenda fenekéhez nyomta.

II. Úgy is játszották, hogy a hídláb tút tartott a szájában, s amikor a híderenda *törött le*, fenéken szúrta azt vele.

689—694 Vizet eresztés

Az emlékezet szerint a legrégebb idők óta játszott *vizet eresztés* szintén az 1960-as években szorult ki az aktív játékkészletből.

Szenvedő alanyai tizennégy-tizenhat éves fiúk voltak. Téli társas összejöveteleken és a havasi szálláson került sor rájuk. A játék változatai az alkalomhoz igazodtak:

I. *Gerendából vizet ereszteni* szobában szoktak. Erre vállalkozva, egy nagyobb legény kezében egy csupor vízzel székre állt, majd egy kételkedő kisebb fiút odahívott, hogy közélről legyen az esemény szemtanúja. Ezután kapargatni kezdte a gerendát, majd „véletlenül” elejtette a kést. Amint a kisebb fiú utánanyúlt, hogy feladja, a csésze vizet a nyakába öntötte.

II. Inkább bent játszották az alábbi változatot is:

A nagyobb fiú így szólt a kisebbhez:

— Nézd meg, hogy én az inged ujját levágom, de tű és cérna nélkül vissza is varrom. Te menj ki, s az inged ujját hagyd bent!

Ezt csak úgy lehetett kipróbálni, ha az gyanútlanul félig kibújt az ingéből, kiment az ajtón, s az inge ujja az ajtó között bent maradt. Ekkor a bent levő egy csupor vizet töltött bele, mire az jól megvizült.

III. Bent vagy kint is játszották a *vonatozást*:

A játékosok egymás mögött sorban egy-egy kicsiszékre ültek. A legelső közülük, a *mozdonyvezető* két karját és kezét összefogva a kabát ujjába bele dugta és felemelte. A rendező megkérdezte tőle:

— Indulhat a vonat?

— Indulhat — volt a válasz.

A rendező azzal az indokolással, hogy a mozdonyba víz kell, egy tele kanna tartalmát az első játékos kabátujjába töltötte.

IV. Más alkalommal a kabát ujját *kürtőnek* nevezték ki. A nagyobb legény így szólt a kisebbhez:

— Nézz a kürtőbe!

Ekkor a kabát ujján át egy csésze vízzel szemeloccsantotta.

V. A *telefonálást* Kerestély József tanonckorában, 1928 körül a kézdivásárhelyi ipariskolában tanulta társaitól. Bent játszották a következőképpen:

A rendező azt ajánlotta egy fiúnak, hogy a kabát ujján keresztül telefonáljanak egymásnak. Ha az vállalta, kipróbálták: addig beszélgettek így, míg a rendező hirtelen egy csésze vízzel szembeöntötte társát.

VI. Az udvaron vízmerítéskor a játékot így játszották:

A víz húzó felszólítására a gyanútlan játékosnak ezt kellett mondania:

— Töltsed bátran, ne félj semmit!

Erre az a vizet a nyakába öntötte.

A legények fonóban, kalákák alkalmával és legfőként farsangkor nagyszé-
rűen szórakoztak az egymás bekormozásával is. Rendszerint olyan alanyokat
választottak ki, akik még nem tudták, hogy mi vár rájuk. A játéknak három
változatával találkoztam:

I. Két játékosnak bekötötték a szemét, majd kezükbe adtak egy liszttel
telt, kormos aljú tányért, hogy *kenjék be* magukat. Egyezség szerint egyikük-
nek a tányér felső, másikuknak az alsó feléről kellett megmártania az ujját.
Nem tudván, hogy mi van a tányérban, versengve maszkíroztak maguknak
bajuszt, szakállat. Végül levették a kendőjüket, s megnézhatték magukat a
tükörben. Volt amin kacagniuk ilyenkor. Farsangkor így mentek át a szom-
szédokba.

II. Egyik fiú így szólt a másikhoz:

— Itt ez a gomb, vidd ki, dugd el, s én biztos megkapom rajtad.

Míg az kiment, ő alaposan bekormozta az ujját. Ahogy a másik vissza-
jött, közel ment hozzá és „keresni kezdte” a gombot az arcán, orrán, s annyira
összekormozta, hogy az már nem is látszott a koromtól.

III. A század elején a Budapesten szolgáló Gál Jula egy dramatikussá, rö-
g-tönzött szövegű, kormozással végződő játékot tanult, amit hazahozva megho-
nosított, ám ezt csak rövid ideig játszották.

A játék szereplői: *itillő bíró, egy csendér, egy katona, Kati és a nagysága.*

Kati, a nagysága szolgálója jelképesen tésztát dagasztott, majd a pékhez
indult. Útközben egy katonával találkozott, s a kenyérről megfedkezve el-
szórakozott azzal. Jött egy rendőr, aki a leányt illetlen viselkedése miatt a
bíróhoz vitte. Kati könnyörögni kezdett a bírónak, hogy ne ítélje el, s közben
bekormozott kezével végigsimította annak az arcát.

Közös összejöveteleken került sor az alábbi beugrató játékra is, amely-
nek két változatát találtam:

I. Az első világháború táján a játék kezdeményezője egy gyanútlan fiúhoz
így szólt:

— Menj ki, s mikor bejössz, megmondom, hol voltál.

A másik kiment. Mikor bejött, felállította egy székre, s mondta:

— Én azt nem tudom megállapítani, hol voltál, de egy szamarat fel tud-
tam állítani a székre.

II. A második világháború táján gyufaszállal játszották:

A kezdeményező öt gyufaszálat vagy pálcikát vett a markába, és az
alábbi magyarázattal egyenként adogatni kezdte a másíknak:

— Ez elment ki.

— Ez szétnézett.

— Ez nem látott semmit.

— Ennek kilőtték a szemét. [Mondhatott más hasonlót is.]

Amikor az ötödik gyufaszálat adta át, ezt mondta:

— Ez nem látott egyebet, csak egy szamarat, aki négy gyufaszálat tart a
markában.

Az alábbi beugrató játékot az első világháború táján játszották:

Két legény két, egymás közelébe helyezett széket egy közös törülközővel leterített, és ráült, majd egy harmadik fiút, aki nem látta, mi történt, ketőjük közé, a kinyújtott kendőre ültetett. Egy pálinkásüvegből sorra ittak. Mikor a középsőre került a sor, az egyik szélső hirtelen felugrott, s „az zsupsz, leesett a földre”.

701

Kaszálás

Beugratás nélküli, kétértelmősége révén nevetető játék volt az első világháború tájáig a fonóban és az úton játszott *kaszálás*. Az 1912-ben született Oláh Sándor bácsi gyermekkorában látta, s így emlékezik rá:

„Babos Feri bácsi nagymamájánál sodalj vót, ott vót a fonó. Feri bácsi a legényeket sorba állította. Nagyon komikus vót. Sorba mentek egymás háta mögött, lógatták az eleiket, sirítettek, mintha a kasza sirítene. Mutatták, hogy fenik a kaszát, fadarabbal.”

Ezt a homályos magyarázatot egy hódmezővásárhelyi analógia alapján¹⁶⁷ sikerült értelmezni: a nadrág ellenzője a fenőkötartót helyettesítette. A legények ezt rázták, mint ahogy a kaszakövet szokták benne; majd karjukkal kaszáló mozdulatokat végeztek, és szájukkal a kasza suhintását utánozták. A közben énekelt éneknek csak a szövegére emlékeznek:

Debrecenben peng a kasza,
A legénynek lóg a.....
Akár alá, akár fel,
A legénynek nem áll fel,
S a leánynak minnyá kell.

BÚVÉSZKEDÉSEK, TRÉFÁS FOGADÁSOK

A téli társas összejövetelek szórakoztató játékaik között alkalmankint bűvészkedésekre és tréfás fogadásokra is sor került. Ezeknek a nyitját nem mindenki ismerte.

702

A század elején az egyik *körzet*ben összegyülekező fiatalokat pl. így ámitotta el két leleményes leány vagy legény:

Az egyik játékos így szólt a másikhoz:

— Akkor mész el, amikor mondom. Akkor jössz be, amikor mondom. Avval fogsz kezet, akivel én.

Egy idő után valóban kiküldte:

— Mehetsz!

Míg az kint volt, a *bentvaló* kezet fogott valakivel, majd visszahívta a másikat:

— Jöhetsz!

A bejövő ugyanazzal fogott kezet.

„De mán a nép nem tudta, hogy ez hogy mejen. Azt hitte, hogy valami csinálmány, praktika, met honnét tudta meg, kivel fogjon kezét. Törték a fejiket, s ott kérdezték, viselték magikot. Nem tudták meg, met a másikonk esszebeszéltek.” Vagyis megegyeztek: azzal fognak majd mindketten kezét, aki a játékos kimenetele előtt elköhinti magát vagy elsőnek megszólal.

703

Az 1920-as évek egy másik bűvészkedő játékát Kerestély Józsi bácsi így mesélte el:

Két dugóból csináltunk öt darabot. Lehelyeztük az öt dugót az asztalra. Letettünk két kalapot, az elsővel letakartuk a dugókat, de a kezünket is alája tettük, úgy, hogy az ujjaink között felcsíptettük a dugókat. Ez felülről nem látszott. Most a két kalapot jobbra-balra helyeztük, közben a dugókat hol felcsíptetve, hol letéve a kalap alá, s közben mondogattuk: — Te is mehetsz ... Te is mehetsz... — A végén felemeltük a második kalapot, és ott vót alatta mind az öt dugó. Csodálkozott mindenki, hogyan kerülhettek oda. A fehérnépek közben még az asztal alá is bebújtak, met nem hitték, hogy hol van a dugó.”

704—706

Apáról fiúra, nagyobbakról kisebbekre szálltak az ilyenszerű fogadások is:

I. Az egyik legény így szólt a másikhöz:

— Fogadjunk, hogy egy szalmaszálat nem tudsz átszökni.

A másik erősködött, hogy át tud. Ekkor az a szalmaszálat a küszöbre tette, s az ajtót becsukta. Ilyen körülmények között a másik valóban nem tudta átszökni.

II. Az egyik legény így szólt a jelenlévőkhöz:

— Fogadjunk, hogy egy tojást nem tudtok kerékkal esszetörni.

Ha került rá vállalkozó, a fogadást a kezdeményező nyerte meg, mert sarokba tette be a tojást, ahová kerékkal behatolni nem lehetett.

III. Valaki kijelentette:

— Fogadjunk, úgy megtámasztom az ajtót egy gyufával, hogy nem tudjátok kinyitani.

De a többiek hitetlenkedtek, s ez rávágta:

— Csak bé!

Vagyis az ajtót csak befelé lehet nyitni.

PÁROS JÁTÉKOK

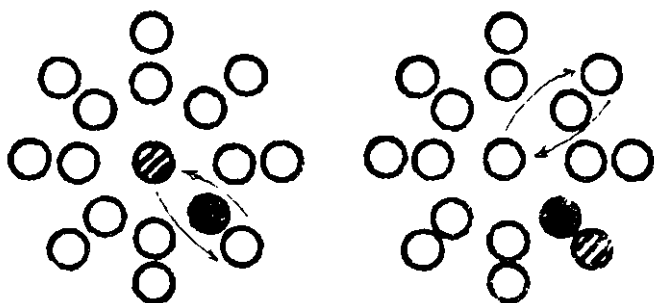
„A nép az élet minden szakában komolyan veszi, állandóan napirenden tartja a párválasztás ügyét... A falusi fiatalság addig játssza a lakodalmast, míg az el nem érkezik valójában” — állapítja meg Kodály Zoltán.¹⁶⁸ Így van ez Esztelneken is: a kicsik kötetlen lakodalmazásai (349. j.), a leánykák énekes-táncos párválasztó körjátékai (543—550. j.), egyes rejtő-kereső játékok férjhezadásai, házasításai (671—674. j.), a zálogosokban (681—686. j.) a zálogkiváltás egyes feltételei mind a párválasztás gondolata körül forognak. Ezek sorát tetézik a fiatalok alábbi páros játéka is.

707—708 Csiporkázás

A mai idős korosztályok sokat emlegetett, egykori kedvelt párválasztó játéka volt, amely az 1950-es évekig hagyományozódott. A mai fiatalok már nem ismerik.

Leggyakrabban a fonóban játszották, de ez nem zárta ki máskori és más-holi: téli és nyári ünnepnapra kerülését. Sőt pásztorkodás közben, amíg a fiúk *tegézték, romáztak*, a kisleányok gyakran *csiporkáztak*.

Általában vegyesen játszották fiúk és leányok tizenhárom-húsz éves korukban, ha sokan voltak. A játékosok száma páratlan volt.

180. A csiporkázás térformája.

A játékosok arccal befelé fordulva, kettős körben helyezkedtek el. Elöl állt a *csiporka*, rendszerint leány, mögötte a *födő*, rendszerint fiú, aki a párja vállára tette a kezét. A pár nélküli játékos, a *bíró* a kör közepén állt.

A játék cselekménye kétféleképpen alakulhatott:

I. A bíró megkérdezte a csiporkák egyikét:

— Szereted-e a párodat?

Ha a válasz — ritka esetben — igenlő volt, a bíró a következő csiporkához fordult, ha viszont tagadó, akkor tovább kérdezte:

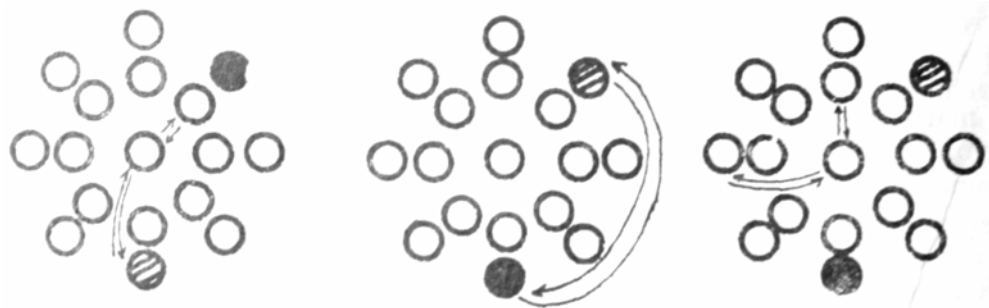
— Hát akkor kit szeretsz?

Csiporka ez esetben azt szerette, aki kérdezte. Erre a *födő* helyet cserélt a bíróval.

II. Az első világháború táján úgy is játszották, hogy a csiporka szaladt ki helyet cserélni egy másikkal. Ilyenkor a bíró a *födő*re rácsapott a botjával, amiért nem vigyázott jobban a csiporkájára.

709 Szomszédolás

Az első világháborút megelőző évek legkedveltebb párválasztó játéka, a népszerűségben a *nyitskapuzással* (561—563. j.) vetekedő *szomszédolás* hovatovább ritkábban és ritkábban került sorra, míg 1960 körül végleg eltűnt a fiatalok életéből. Addig az évszaktól függetlenül játszották: télen a fonó és más összejövetelek, nyáron a vasárnap délutáni találkozás szolgáltattak alkalmat hozzá. A süldőleánykák, -legénykék és a nagyleányok, legények játszották, ha legkevesebb tizenegyen voltak.

181. A *szomszédolás* térformája.

A fiúk és a leányok párosával, arccal befelé fordulva körbe álltak. A hátul állók, a fiúk a *szomszédok* voltak. A kör közepén helyezkedett el, s kezében pálcát tartott a *káplár* vagy *bíró*, a játék vezetője, aki belülről a kört kerülte, és sorra megkérdezte a leányokat:

— Tetszik-e a szomszédod?

A kérdezett, hogy más ne hallja, megsúgta neki:

— Nemigen.

A bíró megkérdezte:

— Ki tetszik?

A leány most is súgva egy fiúnevet válaszolt. A bíró odaküldte hozzá a megnevezett játékost, aki a leány mögött álló fiúval helyet cserélt. A körbe bemenniük nem lett volna szabad, „de a hecc az vót, hogy minél jobban tudják bosszantani a bírót”. Az a rendetlenkedőkre pálcájával ráüthetett.

Ha megunták a káplárt, akkor valamelyik leány maga mögé őt választotta azáltal, hogy a *ki tetszik?* kérdésre azt válaszolta:

— A káplárpálca.

Az új káplár a leány eddigi párja lett.

710

Fordulj bolházás

Ezt az előző játéknál kevésbé népszerű, de szintén közismert párválasztó játékot kb. 1950-ig játszották a fonóban vagy házaknál ünnep délutáni összejöveteleken a tíz-tizennégy éves serdülők és a leányok, legények.

A játékosok körben ültek. Középen egy kicsiszéken ült a *bolha*.

A játékvezető — a körben ülők közül bárki — a bolhával a következő párbeszédet folytatta:

— Fordulj bolha!

— Nem fordulok.

— Meddig?

— Keddig.

— Kit szeretsz?

A bolha megnevezett egy ellentétes nemű játékost, aki felkelt a helyéről, odament, megcsókolta, s aztán helyet cseréltek. Addig játszották, amíg mindenki volt már bolha.

Párválasztás

Ezt a Budapestről Gál Jula cseledleány által hazahozott játékot 1910 körül játszották a tizenhat-tizennyolc éves fiúk és leányok, tízen-húszan. Bár akkoriban nagyon kedvelték, nem hagyományozódott tovább.

A fiúk és a leányok külön-külön sorba álltak. Mindkét csoportnak volt egy-egy bírója. A leányok is, a legények is gondolatban párt választottak a túlsó sorból.

A legények bírója az első legényhez így szólt:

— Kit választottál?

Az sűgva válaszolt, hogy a többiek ne hallják. A leányok közül valaki, aki úgy gondolta, hogy ő a választott, odament hozzá, meghajtotta magát a legény előtt, és helyet cserélt vele. Ha azonban tévedett, a legény nem őt választotta, *kitapsolták*.

Ezután a leányokon volt a sor, azok választottak párt maguknak.

TÁRSASJÁTÉKOK, FEJTÖRŐK

Végül az esztelneki játékkincset néhány rendkívül elterjedt, részben csak szórakoztató, részben a megfigyelőképességet, gondolkodást is fejlesztő játék egészíti ki. Noha utóbbiak egy része feltehetően iskolai eredetű, a falu mai gyermekeire annyira jellemző, hogy szó nélkül felettük elsiklani nem lehet. E játékokra rendszerint bent, asztal mellett, szűk körű társaságban kerül sor.

712—714

Kártyázás

A középkorból öröklődött kártyázás¹⁶⁹ a faluban emlékezet szerint mindig kedvelt felnőtt- és gyermek szórakozás volt. A férfiak és legények a társas összejöveteleken: lakodalomban, fonóban, vizitaesteken leginkább a *dióban* nyereszkedő *hatvanhatozást* játszották, a gyermekek viszont vasárnap délutánonként vagy szabad idejükben *malackáztak*, *csapdlecsacsiztak*, *vereskakaskáztak*. Hozzá a kártyát vagy üzletből vásárolták, vagy kartonlapra maguknak el is készítették.

I. *Malackázás* vagy *disznózás*. Játshatja két-négy gyermek. A kártyát lapjával lefelé fordítva tojásdad alakban kirakják, majd az egyik játékos kihúzza egyet, és lapjával felfelé, *hanyottán*, az ovális közepére teszi. A következő játékos feladata erre előzetes egyezség szerint hasonló színűt vagy ábrájút tenni, majd azt tetszés szerint egy másikkal *megnyomtatni*. E célból az oválisból addig *húzza* és veszi fel a kártyalapokat, míg megfelelőre akad. Az utána következő már az ő *nyomtatékához* keres hasonlót. Ha már az asztalra borított kártya mind a kézbe került, és a soron következőnek nincs megfelelő lapja, abban a fordulóban nem játszik. Ez azért hátrányos rá nézve, mert ha közben valaki megszabadul a kártyájától, a kézben maradó lapokat megszámozzák, s azzal csúfolják, hogy *annyi a disznója*, illetve *malackája*.

II. *Csapd le, csacsi*. Négyen játsszák. Az *osztó* a teljes kártyamennyiséget négyfelé osztja, s így minden játékos kezébe nyolc lap kerül. A feladat *színt* (teljes színsorozatot) gyűjteni. Ehhez a lapot mindig a szomszédától kapják,

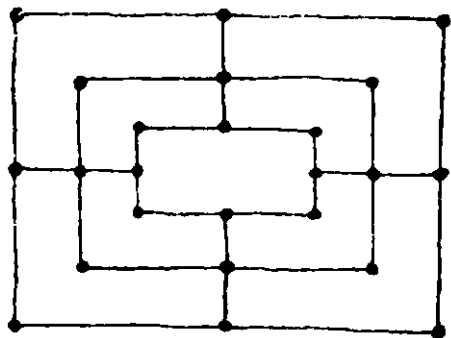
illetve a következő szomszédnak adják tovább. Senkinek sem szabad tudnia, hogy ki melyik színt gyűjti. Mihelyt valaki *készen van*, váratlanul csendesen az asztalra leteszi a kártyáját. Aki eltátja a száját, s ugyanolyan hirtelen nem követi példáját, az *csacsi* lesz.

III. *Vereslibázás* vagy *vereskakaskázás*. Ketten-négyen játsszák. A játék abból áll, hogy a csomója tetejéről rendre mindenki egy kártyát levesz, s azt lapjával felfelé az előző játékos által kitett lapra ráteszi, mindaddig, míg az így gyarapodó csomóra piros színű kártya kerül. Olyankor a soron következő játékos köteles az egész mennyiséget felvenni és a kezében levő csomó alá becsúsztatni. Ilyenformán a kézben levő csomó hol gyarapszik, hol meg fogy. A nyertes az, aki leghamarabb megszabadul tőle. Akihez viszont a teljes mennyiség átvándorol, az a *veresliba*, ill. *vereskakaska*.

715 Malmozás

Ezt a középkorban már ismert¹⁷⁰ kétszemélyes, gondolkodást fejlesztő társasjátékot hat-tizennégy éves korában valamennyi esztelneki adatközlőm játszotta. Nem kell hozzá más, csak egy kartonlapra rajzolt *malom* (182. r.), kilenc-kilenc *katona*, azaz paszuly-, ill. kukoricaszem.

A két játékos a maga katonáit felváltva sorban a tábla megjelölt csomópontjaira rakja. Céljük *malmot csinálni*, azaz a vonal mentén teljes sort, vagyis három katonát kirakni, mert akinek ez sikerül, leveheti ellenfele egy katonáját. Természetesen mindketten igyekeznek egymást akadályozni. A táblára tett katonákkal a vonalak mentén egyszerre egyet-egyet lehet lépni. Ennek megfelelően, lehetőség szerint a becsukott malmot akárhányszor *kinyit-hatják* és *becsukhatják*, s így a figyelmetlenebb játékos katonái gyorsan fognak. Amikor már csak három marad, azokkal szabadon ugrálhatnak a táblán. Addig játsszák, míg az egyik játékos katona nélkül marad.

182. A *malom*.

716—717 Fejbenszámolósdik

Az értelemgyakorló, szemfényvesztő fejben számolások nem egészen új keletűek a faluban. Már az 1940-es években is szokás volt, hogy az egyik gyermek anélkül, hogy megegyeztek volna a kiindulózamban, meghatározott feladványt adott a másiknak, majd az eredményből vagy annak egy részadatából kitalálta a feladvány ismeretlenét.

Ilyenekre két iskolás gyermek közt bármikor, bármilyen körülmények között sor kerülhetett. E játékos feladványok szövege szájról szájra öröklődött:

I. „Gondolj egy számot. Tégy hozzá még egyszer annyit. Adj hozzá (mondjuk) 9-et. Oszd el kétfelé. Vedd el belőle azt, amit előre gondoltál. Megmondom, mennyi marad.” („Mindig fele annak, mint amit én adattam hozzá.”)

II. „Írj le egy háromjegyű számot, de a harmadik szám legyen kisebb az elsőnél (pl. 612). Ugyanezt fordítsd meg, s vond ki egymásból. Megmondom az utolsó számjegyet, s én megmondom, mi marad.”

Megoldás:

612 Megmondja az utolsó számot...	6
— 216 A középső szám mindig 9-es...	9
= 396 Az első és utolsó szám összege	
szintén 9 lesz. Ha az 6 volt, ez...	3
Tehát a szám...	396

Tehát a középső szám mindig 9, az első és utolsó szám összege is 9.

718

Kenyerezés

Ezt a megfigyelőképességet fejlesztő játékot a nagyobb iskolások játsszák másodmagukkal, kb. 1960 óta.

Mindkét játékosnak van egy-egy papírlapja, amelynek fejlécére 1-től 10-ig sorban felírják a számokat.

Az első játékos bal kezével eltakarja a papírlapja alsó felét és jobb kezével írószerszámát összevissza mozgatja, majd hirtelen leír egy számot. Az a célja, hogy a másik ne ismerje fel, hogy mit írt. Ha az mégis rájön, a saját papírlapjára a fejléc megfelelő száma alá egy vonalat húz, ha nem, a másik játékos teszi ugyanezt a maga papírlapján, s még ki is csúfolja a figyelmetlen *tyúkszart*. Amíg az ellenfél nem találja el a számot, mindig ugyanaz a játékos ír, de hogy csalni ne lehessen, az előző alkalommal írt számot mindig kihúzza.

Mihelyt a fejléc egy száma alá három vonalat húzott, azokat bekeríti, s van egy *kenyere*.

Az nyer, akinek több kenyere lesz.

719

Akasztófázás

Noha Háromszéken ezt a gondolkodást és szókincset fejlesztő játékot már a múlt század végén ismerték, a faluba az adatok szerint csak 1960 körül jutott el. A *kenyerezés*nél nem kevésbé népszerű.

Télen és nyáron, a szobában, asztal mellett játsszák a kilenc-tizennégy éves fiúk-leányok, rendszerint ketten.

Az egyik játékos kezében egy papírlap és egy írószerszám van. A papírra egy szónak a kezdő és utolsó betűjét ráírja, a többi betű helyét pedig kipontozza. Pl: Sz.....t (személyvonat). A másiknak ki kell találnia a szót. Egyszerre csak egy betűt mondhat; ha az jó, a szó írója beírja a helyére. Ha nem, meghúzza az *akasztófa* első vonalat, majd a másodikat, fejét,

szemet, orrot, szájat, nyakat, hasat, két kezet, két lábat rajzol, amíg 17 vonalal teljesen *felakasztja társát*. A következő játszmban a másik játékos készíti az akasztófát. Az lesz a vesztes, akit többször akasztottak fel.

720 Országozás

A tudást és gyors gondolkodóképességet próbára tevő játék. Már az 1930-as évek derekán megismerték, népszerűvé azonban csak 1960 körül vált.

Olyan nagyobb tíz-tizennégy éves leánykák, fiúcskák játsszák, akiknek már vannak földrajzi ismereteik. Számuk négy-hat.

A játékosok asztal körül ülnek, előttük papír, amelynek fejlécébe a következő szavakat írják:

Ország | város | falu | növény | állat | fiú | leány | tárgy | Összesen

Ezután az egyik játékos hangosan kiejti az á hangot, majd magában az ábécét mondja, mindaddig, míg valaki ezt nem mondja:

— Stop!

Az első közli, hogy melyik hangig jutott el, ami azt jelenti, hogy kinek-kinek a maga papírján ezzel a betűvel kezdődő ország, város stb. nevet kell írnia. Aki leghamarabb kitöltött minden rovatot, ismét szól:

— Stop!

Ez azt jelenti, hogy többet írniok nem szabad. Összehasonlítják a papírokat, és minden szó jegyet kap: aki nem írt semmit, az a megfelelő rovatba 0-st, ha többen írták ugyanazt a szót, 5-öst, ha csak egyvalaki írta, 10-est, s ha mások semmit sem írtak, a rovat egyedüli kitöltője 15-öst jelöl be. Az eredményeket összeadják, s a játékot kezdik újra, amikor a második játékoson van az ábécémondás sora.

Az a nyertes, aki a legnagyobb pontszámot éri el.

VII. ÜNNEPI SZOKÁSOK KÖLTÉSZE

PERECÉNEKLES

Feledésbe merült szokás. Az 1950-es évek óta már csak néhány hagyományőrzőbb felszegei magyar és cigánygyermek jár *perecénekelni*.

Karácsony szvenvedején, december 24-én este öt-hat egymás szomszédságában lakó öt-tizenkét év közötti fiúgyermek, s esetleg leányka is, összetársult, s végiglátogatta körzetéhez tartozó családokat és rokonságot. Némelyek kapuzám szerint az egész falut végigjárták.

A ház elé érve karácsonyi énekeket (*Mennyből az angyal*, *Pásztorok*) énekeltek, majd egyikük ezalatt a perecéneklő versek egyikét mondta el:

721

Állj fére, barátom, hogy szóljak vagy kettőt,
Hogy fordítsam elé a nagy átalvetőt!
Látom, asszonyomnak ágy alatt jár keze,
Talán pityókát vet az átalvetőbe?
Itt a szomszédba es adtak egy vékával,
Minnyá meg is főztünk egy rossz kasornyával.
Levét le is szűrtük egy hasadt fatálba.
Megabroncsozta azt a pityóka pára.

722

Látom a kócslikon, hogy asszonyom matat,
S zsebében keresi, hogyha krajcárkát kap.
Nyissa fel a ládát, vegye elé pénzét,
S abból fizesse ki éneklésünk bérét!

723

Bizony hideg vagyon másér úton járni [masírozni],
Kivált kis köntösben kint a hóban állni.
Jobb a házban kolbászt vagy kalácsot várni.
Várom én is erre. Biztat a reménység.
Tudom is, hogy léssen valami nyereség.

Ha korukhoz illő leányka volt a házban, azzal is elkezdtek évődni:

724

Látom, itt a leány szereti a dolgot,
Met az eresz földje mind felpukkadozott.
Kácc ki, borzos, a sód alól!

Mit vicogsz, te cinka, ott a sód lábánál?
Inkább forgolódjál terített asztalnál!
Kapjad fel a kupást, keverítsd a lábost,
Tedd elé a nekünk készített kalácsot.
Met ha bemehetünk, addig ki nem úztök,
Míg vagy tizenhárom karunkra nem fűztök.

726

Tréfásan dicsérni is szokták önmagukat:

Milyen vitéz vagyok, még nem is sejtitek.
Megmondanák nektek a tavaszi legyek.
A tegnap is egyet a hóba kevertem,
Igaz, hogy magam is gyakran pofon vertem.
De háromszor ő is engem a földre hányt.
Ugye hogy megérnék egy jó pipadohányt?

727

Ha a behívás, avagy a perecajándék késett, bekiabáltak:

Ha nem adnak peracet,
Letöröm az ereszet!

De már erre vagy beengedték őket, vagy kihozták az ajándékot: almát, diót, kalácstésztaból sült peracet. Ha bemehettek, még egyet énekeltek, majd megköszönték az adományt, és továbbindultak.

ÜNNEPKÖSZÖNTÉS, LEÁNYOK MEGÉNEKLÉSE

A nagy legények a karácsonyt néha névnapköszöntéssel, de még inkább a leányok s elsősorban *szeretejük* megéneklésével ünnepelték. Az utóbbi évtizedekben ez a szokás is fokozatosan kimarad.

Karácsony első ünnepén, december 25-én este tíz óra tájt, de még inkább éjfélkor, három-hét összetársult cimborá elindult a már alvó leányok házához.

Az ajtó elé érve először valamelyik szokványos karácsonyi éneket fújták el. A leány gyertyagyújtással jelezte, hogy fogadja őket. Ezután elsőként rendszerint komoly köszöntő következett. A legények már előzőleg megállapodtak abban, hogy melyikük mondja:

728

Elment Szűz Mária karácsony éjjelén,
Elment szállást kérni egy gazdag kovácshoz.
— Jó estét, bölcs kovács! Adjál nekem szállást!
— Nem adhatok szállást, met sok a vendégem.

A gazdag kovácsnak vót egy vak leánya,
Elvitte Máriát barmok jászolára.
Tizenkét órakor megszületett Jézus,
Tizenkét szép angyal fonja koszorúját.
Odament Szent József, béfogá szamarát,
S elvitte Máriát a gazdag kovácsához.
— Jó estét, bölcs kovács! Mért nem adtál szállást?
Bár egy éjszakára mért nem adtál szállást?
— Hogyha tudtam vóna, hogy Szűz Mária vót,
Aranyból, ezüsből szállást adtam vóna,
S én a hideg földre lefeküdtem vóna.

Ezután az ajtó előtt tréfás rigmusokkal ócsárolták egymást, feleltek egymásnak. A csoport tagjai ezeket már jó előre betanulták, s megállapodtak abban, hogy ki mit fog mondani. Fel kellett készülniök arra is, hogy esetleg egy, már bent levő *kontracsoport*tal kell szócsatát folytatniok. Ezért fontos volt, hogy minél több, kéziratoss füzeteikbe is bejegyzett csúfolódót megtanuljanak, mert ilyenkor annak a csoportnak, amelyik hamarabb kifogyott a versből, takarodnia kellett.

729

A házigazdától bocsánatot kérek,
Hogyha e butával csúfokat beszélek.

730

Állj fére, barátom, hogy én es beszéljek,
Barátaim helyett hogy szóljak vajegyiet.

731

Kácc ki, generális, kapod a lénungot [zsold],
Szenteld üres hassal a te méltóságod!

732

Jól feleltél, pajtás, jutalmat érdemelsz.
Istállótrágyában sok-sok ilyenre lelsz.

733

Ítélek, jó szónok, úri méltóságra,
A jövő tavaszra disznópásztorságra,
Aztán a szamarak kiállítására,
S hogyha az is meglesz, az akasztófára.

734

Szamar vagy, barátom, az vótál, s az leszel.
Mindig csak a szamar utakon keresel.
Legutóbb is milyen kérdéssel jössz ide:
A faluban kinek legnagyobb a füle?

735

Látom a fejednek gyönyörű szép képit.
Benyaltad te sokszor a döglött ló vérit.

736

Jól tudsz te, barátom, most köntörfalazni,
Mert a te beszéded mind csak heble-hubli.
Nanyám is tudna így verselni, mint te ma,
Puliszkán felnevelt búbánatos penna.
Hiába dicséred úri termetedet,
Mert valóban medve majmolt vót tégedet.
Ismertem apádat, szőrös bocskorba járt,
Színmézzel kente be mindennap a fogát.
És te mégis olyan kevély legény lettél!
Töröld meg az orrod, most is taknyot ettél.

737

Hiába dicséred úri termetedet,
Mert valahol medve majmolt vót tégedet.
Azért nőtt ekkorát a te ocsmány fejed,
Mert valahol anyád medvét csodált veled.
Azért nőtt akkorát az a te két füled,
Mert anyád szamarat is megcsodált veled.
Fűzfa illene az otromba kezédbe,
S egy nagy lombos csuklya a buta fejedbe.

738

Láttam az anyádot, egy majmot szoptatott,
S hogyha jól emlékszem, éppen te vótál ott.

739

Olyan ember vagy te, akárcsak a majom,
Amit csak meghallasz, mindent utánozol.
Tegnapelőtt éppen mind azt utánoztad,
Hogy nyávogott macskánk ott kint a kert alatt.

740

Emlékszem rád, mikor Afrikából hoztak,
És szájkosár nélkül el sem bocsátottak.

741

A tokaji pusztán van egy bogánckóró,
Tudjuk, hogy belőled sem lesz szolgabíró!

742

Emlékszem nagyon jól, milyen vitéz vótál,
Almás végitől es hazáig futottál,
S ott es a gagyába belébrikáltál!

743

Hogyha oly vitéz vagy, vigyázz jól magadra,
Ne kelljen húzódjál fére a sarokba!

744

Láttalak én egyszer, milyen vitéz vótál,
Mint egy pizlikutya, éppen úgy nyargaltál.

745

Messze földről kapsz egy ajánlott levelet,
Hogyha felolvasod, mindenki kinevet.
Fekete betűkkel többen beleírták,
Hogy csúf szájadot a kutyák lemocskolták.

746

Nem látott az ember olyan vastag kályhát,
Mint amilyen leszen a te első mátkád.
Rendelve kell annak ágyat csináltatni,
Kedves barátom, ha vele akarsz hálni.

747

Terád váraozik otthon egy menyecske,
Akinek a becsületes neve kecske.
Ha viszket valahol, te megvakargatod,
S az uborka orrod belédugogatod.

748

Állj félre, barátom, ne hazudozz többet,
Met ma még nem ettem erdei vadmeggyet.
Bort se ittam többet, kupát hármát-négyet,
De ha bémehetek, iszok huszonnégyet.

A továbbiakban elmondanak két-három, a bemenetel céljára utaló verset.

749

Eddig mind hallgattam, hogy miket beszéltek.
Szükséges dolgokról nem is elmélkedtek.
Húst, kolbászt és pánkót még nem is kértetek.
Talán puliszkából van a ti eszetek?

750

Úgy látszik, hogy nem is tetszettünk ma néktek,
Beszélgetésünket számba sem vettétek.
Pedig ha tudnátok, hogy innya jól tudunk,
S ha bé nem engedtek, még többet papolunk.
Tötsétek hát bátran teli a poharat,
Elé a cobókot, verő malaclábat.
Kerekített pánkót, met megérdemelnénk.
Szépeket verseltünk, s most jót innánk, ennénk.

751

Immár, barátaim, többet nem verselünk,
Met fázik a lábunk, minnyá meggebbedünk.
Te leány, mit várod, hogy mi kopogtassunk?
Miért hallgatsz, mikor szállást mondogatunk?
Hozzad az éveget teli pálinkával,
S nyomjál a markunkba egy szép nagy kantával.
Met látom, csak kacagsz ott az asztal előtt,
Mi pedig verselünk itt az ajtód előtt.

A bentieket arról is tájékoztatják, hogy hányan vannak. Rendszerint többet mondanak, hogy azok minél nagyobb asztak terítsenek:

752

Ez a kompánia hét személyből álló,
S az étel-italtól egyik se hátráló.
Legyen gazduramnak kilenc sing kolbásza,
Tíz liter jó bora és négy nagy sonkája.
Ezért vendégei jól meg is becsülik,
Úri méltóságra, magas rangra teszik.
Ajtaja előtt van a nagy cseresznyefa,
Hogy magát, ha tetszik, akassza fel oda.

Utóbbi sorokat csak ott mondják, ahol a házigazda bizalmas barát.

753

Kompániánk tizenhat személyből álló,
Étel-ital mellől egyik se hátráló.
Várjon hát a gazda kupa pálinkával,
Jó sok hosszúhússal, s kilenc sing kolbással.
Legyen osztán nyírfavessző és vasgilincs!
Többet nem is mondunk, mivel hogy nekünk sincs.

Latin szövegek eltorzításával is tréfálkoznak:

754

Egó szum dominum, köszönnék én itten.
Intri minusz, mondom, vendégelj meg szépen.
Galuskundaléki süldögéljen nyárson,
Ibével-ubával jó pálinka várjon.
Artiti minutum, az asztalon legyen,
Benne goldturektu, s jó torkunk is leszen.

755

Ipun pun deszló, már én is itten vagyok.
Tudom, hogy e háznál szívesen vártatok.
A tormás hurkával jól is tartanátok,
Ha hálából ezért áldást mondogatok.
Pálinkát is iszunk, hogyha bor nem akad,
Ha kalácsot látunk, a kenyér elmarad.
Ne gondoljátok azt, hogy még itt is hálunk.
Jó kínálás után szépen továbbállunk.

756

Holminikum szerbusz, már én is itt vagyok,
Úgy fázik a lábam, hogy szinte meghalok.
Pálinkás, placsintás innapot érjetez,
De úgy, hogy számomra bőven ígérjetez.
Bottal s poffal addig innen ki nem üztök,
Míg három kalácsot karomra nem fűztök.
Hálából kívánok cifra áldásokat,
Kurta farkú malact s vén rongyos kopókat.
Kalongyák közt nőjön magas bogáncskóró,
De belőlünk se lesz soha királybíró.

Nem kímélik a leányokat sem. Így csúfolkodnak velük:

757

Jó estét, Jucika! Minden jót kívánok,
Záporeső ellen egy lunder kalapot,
Mit a szilaj tehény ajtó előtt hagyott.

758

A Mariskák között a semmirevaló
Sütni-főzni nem tud, nem is arravaló.
De ha hegedülnek, ő aki nyargaló,
Ugrik, mint a kecske, a kutyának való.

759

Hallod-e, te leány, ne tátsd el a szádat!
Nézz a hátad mögé, seperd ki a házat!
Kapjad a vaskalánt, merd ki a szemetet,
Mert három hete áll ott az ajtód megett.

760

A leány hétköznapi szennyes, rendezetlen,
Feje fésületlen és olyan kelleetlen.
De szombaton este olyan, mint a páva,
Kiöltözve szépen szeretejét várja.

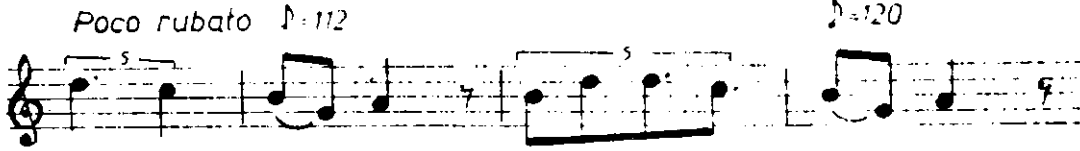
Ezután kórusban rázendítenek a bekérező énekek valamelyikére:

761

Jaj, mint fázunk. Az ereszben állunk,
Ti mégsem szánátok!
Ha szánátok, behívnátok, jó szívvel látnátok,
Hús vagy kolbász nyársra szálljon, úgy várdogáljon.
Siess, leány, tedd a tűzhöz mézes csuporkát,
Mézeld nekünk csak most hamar mézes pálinkát.
Innya tudunk, kínálást nem várunk,
Csak most kantálunk.¹⁷¹

762

Poco rubato ♩ = 112

Jaj, mint fá - zunk, Az e - resz - ben ál - lunk,

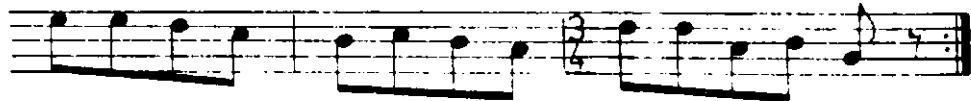

még - sem szán - ná - tok!

Tempo giusto ♩ = 72

Ha szán - ná - tok, be - hív - ná - tok, jó szív - vel vár - ná - tok,

Kol - bász, hur - ka, nyársra szálljon, úgy vár - do - gal - jon.

Asztalokon tésztás tálak, tele pohárral,
Rakva lássuk, sorra várjuk kínálásunkkal!

763

Poco rubato ♩ = 112

Mennyből jöt-tünk ti-hoz-zá - tok, Tudjuk, hogy van pá-lin - ká - tok.

♩ = 120

Azt is tud-juk, sajnál-já - tok, Mé-gis mé - ze - sen ad-já - tok.¹⁷²

2. Ne bújj, Anna, a pest mögé, nem jöttünk mi perlekedni,
Nem jöttünk mi perlekedni, disznólábbal verekedni.
3. Tudjuk, hogy disznót öltetek, hurkát, kolbászt tóttottetek,
Egy nagy nyárssal megsüttétek, s azzal megvendégeljétek.
4. Kolbász legyen, darab hurka, csak ne legyen igen kurta,
Mert ha kurta, nem szép, furcsa, hallod asszony, tedd a pócra!
5. Rittyeg, pattog a láboska, nézelődik a pálinka,
De az asszony azt suttogja, hát ezeket mivel tartsa?
6. De a gazda visszasúgja, van még két hordó borocska.
De a gazda visszasúgja, van még két hordó borocska.

Erre már kimegy a gazda, és betessékeli a vendégeket, akik kezet fogva a bentiekkel, a következő szavakkal *köszöntenek be*:

764

Adjon az Úristen szerencsés jóestét,
Kívánok magiknak ilyen megköszöntést.

765

Dicséret, dicsőség adassék Istennek,
Békesség, tisztesség legyen mindenkinek.

Majd asztalhoz ülnek, esznek-isznak, a háziakkal együtt énekelgetnek, s közben-közben verseket is mondanak (729—760. j.).

A lakoma végeztével felállnak, s egy csoportba verődve eléneklik a *búcsú-verseket*:

Tempo giusto ♩ = 88

Kö-szön-jük meg a gaz - dá - nak,
 Hogy mi - né - künk szál-lást a - dott,
 Hogy mi-né - künk szál-lást a - dott. ¹⁷³

2. Asztalához abroszt adott,
 Arra ételt, italt adott,
 Arra ételt, italt adott.
3. Házunkhoz kapott a fecske,
 Mer' ő, szegény, szelídecske,
 Mer' ő, szegény, szelídecske.
4. Ha kirepül a mezőre.
 Ha kirepül a mezőre,
 Gazdájának vetésére,
5. Visszatér ő nemsokára
 Maga szokott szállására,
 Maga szokott szállására.
6. Addig vendég jól nem lakik,
 Míg az abrosz meg nem ázik,
 Míg az abrosz meg nem ázik.
7. Immár az abrosz megázott,
 A vendég is jól mulatott,
 A vendég is jól mulatott.
8. Immár, vendég, jól mulattál,
 Ha tetszenék, indulhatnál!
 Ha tetszenék, indulhatnál!

Ezután búcsúznak és továbbállnak. Mennek más leányt vagy valamelyik István barátjukat köszönteni.

NÉVNAPKÖSZÖNTÉS

December 25-én és 26-án éjfél felé a nagy legények három-hét tagból álló csoportokban *istványolni*, ill. *jánosolni*, azaz Istvánokat, Jánosokat felköszöntem indultak. Néha, ha a szülők megengedték, kíséretükbe szegődött egy-egy társaságukhoz szokott leány is.

Az ajtó vagy az udvari ablak elé megállva, az ünnepeltet énekszóval költötték fel:

767

1. Csillag ragyog, hajnal hasad,
Kelj fel, István, hogy lássalak.
Eljöttünk tiszteletedre,
Neved napját ünnepelve
Hajnal előtt, hajnal előtt.
2. Vegyed bé hát énekünköt,
Meg ne vesd tiszteletünköt.
Áldást kívánunk Istvánra,
Áldást egész családjára,
Háztájára, háztájára.
3. Mi nem irigységből szóljuk,
Tiszta szívből azt kívánjuk,
Isten sokáig éltesse,
A szent kezét reavesse,
Megőrizze, megőrizze.
4. A nap gyászát levetette,
Magát felékesítette,
Arannyal haját kötötte,
Két vállán leeresztette,
Jelentette, jelentette.

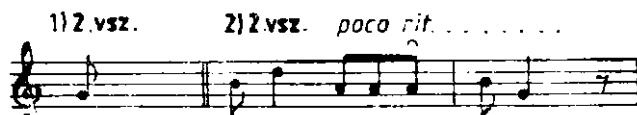
768

Poco rubato ♩ = 120

Ó, Szent István, hát még al - szol - e?
♩ = 112   ♩ = 126

Ily so - ká - ig hát még nyugszol - e?
♩ = 120   ♩ = 132   ♩ = 126

Serkenj fel álmad - ból, És kelj fel ágyad - ból,

2. Azt is mondd meg, béeresztesz-e,
Ha bémenyünk, jó szívvel látsz-e?
Met ha nem, elményünk, más szállást keresünk,
Menyünk, honnan jöttünk.
3. Ó, szent István, Isten éltesen,
Mindenekben szerencséltesen.
Kívánjuk, élj sokat, számlálj sok napokat,
Szebbeket, jobbakat.

A látogatásra már felkészült bentiek az ének végeztével behívták őket. Asztalhoz ültették, étellel, itallal kínálták.

Mulatozás közben került sor az alábbi komoly vagy tréfás köszöntőkre:

769

Sok neved napjára az Isten virrasszon,
Éltednek abroncsa soha meg ne asszon.
Áldását mennyekből Isten reád ontsa,
Véled szívességét soha fel ne bontsa.
Kedves társadat is az Isten éltesse,
Késérje éltetek áldás és szerencse.

770

Neved napja van most, kedves jó barátom,
Kiszámolom hozzád szóló kívánságom.
Mától kezdve csupán az a kívánságom,
Hogy a fagyos kötél nyakadon jót rántsion.
A varjak, hogy annál jobban megkapjanak,
Erdőn a legnagyobb fára akasszanak.

771

Neved napján, hogy ne legyen se napod, se éjed,
Az ördögök felesége ölelgessen téged!
Kinek Plútó fővezér a legjobb cimborája,
Annak tüzes kemence lesz örök boldogsága.

Még azzal es kívántalak megilletni téged,
Hogy száradj az akasztófán, mint fenyőfakéreg.
Hogy azután még a bőröd is híressé váljon,
Tizenkét jó éhes farkas belőled dúskáljon.

PÁSZTORJÁTÉK

772

Az 1950-es évekig az volt a szokás, hogy egy-egy alszegi és felszegi legény-csoport december 25-én délelőttől Vízkeresztig, január 6-ig, házról házra járva pásztorjátékot adott elő a faluban, majd a szomszédos falvakban is.

Mindkét csoport egy-egy emlékezet óta évről évre megőrzött kisméretű fatemplomot, *betlehemkét* vitt magával.

[Felvonulásukat és a szereplők öltözetének leírását lásd a 127. oldalon.]

A játék menete a következő:

Szereplők:

Király	I. pásztor
Királyszolga	II. pásztor
Mária	III. pásztor
József	Szamár
I. angyal	Küldönc
II. angyal	

A küldönc előremegy, bekérezkedik, s ha beengedik, így köszönt be:

Szerencsés jónapot, kedves házigazda,
Örömet, s hírt mondok a házi családra.
Mert Jézus született Betlehem városban,
Példamutatásra jöttünk hamarjában.

Ezután bejönnek a pásztorok, kendermagot szórnak a kályhára, és a földre heverednek, fejüket a küszöbre téve alvást színlelnek. Nyomukban bemegy a csoport is.

Csak Mária és József maradnak kint az ajtó előtt.

Király (megáll az asztal előtt)

Dicsértessék Isten a magas mennyekben,
Ki kegyelmeteket hagyta békességben.
Tartsa és marassza végig az életben,
S mint mennyben, a földön is küldi örömben.
Mi nem azért jöttünk, hogy históriázzunk,
De a kis Jézusról egy példát mutassunk.
Az isteni felség most köztünk született,
Mivel pogányoktól sokat üldöztetett,
Emberi nemzetét jászolba tetette,
Ott József s Mária sokat is keserge.
A második részben, hogy miként serkenti
Isten angyala a pásztorokat, s küldi
Jézus születését öneki hirdetni,
Angyali zengéssel azt megénekelni.

Szent József pediglen be nem fogadtatik,
Az egész városban szállás nem adatik,
Hanem a királytól elutasítottatik.
Istállóba szállni ő kényszerítettetik.
Ezek után pedig pásztorok eljönnek,
Alázatossággal térdeikre esnek,
A kisdéd Jézusnak ajándékot visznek,
Mit József s Mária nagy örömmel vesznek.

József (kopogtat az ajtón, kintről)

Felséges királyom, nyisd meg az ajtódat,
Ereszd be egy kicsit szegény barátodat,
Ne engedd megfagyni teremtő uradat.

Király

Parancsolom, szolgám, nézzed sietséggel,
Ki zörget ajtómon ilyen bátor szívvel?

Királyszolga (haptákba áll, katonásan megy az ajtóhoz, egy kicsit megnyitja)

Ki vagy te, barátom? Mondd meg, honnan jöttél,
Királyi ajtókon zörgetni hogy mertél?

József (kintről feleld)

Tibériusz császár parancsára jöttünk,
A beíratásra ide megérkeztünk.
Ha szállást adnátok az egy éjszakára,
Mégfizetné nektek az egeknek ura.

Királyszolga (bemegey a királyhoz, s karddal szépen jelez. Józsefhez)

Várjál egy keveset, mindjárt megjelentem,
(A királyhoz)

Felséges királyom, jelentem aláson,
Oly emberek jöttek ide az ajtóra,
Nem hinném, volnának a te városodba,
Kik szállást kérnének az egy éjszakára.

Király

Hogy én szállást adjak? Abból ugyan nem kapsz!
Inkább a piacon hideggel is megfagysz!

József (kivülről)

Kemény kősziklához hasonló nemzetség,
Hogy lehet tenálad oly szörnyű keménység?
Még a pogánynál is van engedelmesség,
Hát tenálad hogy nincs uradhoz kegyesség?

Király

Ám jer be, barátom, fűtözz egy keveset.

József (Máriával bejön, megállnak az ajtó mögött, mintha koldusok volnának)

Szerencsés jónapot, felséges királyom!

Király

Hozott a szerencse, kedves jó barátom.

József

Felséges királyom, fogadj be házadba,
Mert szállást nem kaptam az egész városba.

Fizetést nem szánok ez egy éjszakára,
Mégfizeti néktek az egeknek ura.

Király

Kedves jó barátom, sok vendégim vannak (mutatja is),
S hogyha te itt maradsz, engemet megszólílnak.

József

Felséges királyom, téged megistállak,
Fogadjál be minket ez egy éjszakára,
Különben ma éjjel az ég alatt hálunk,
Bizonyára mondom, hideggel megfagyunk.

Király

Ha megfagysz se bánom, de itt nem maradhatsz.
Királyi házunktól már el is indulhatsz.

József (búsan fordul Máriához, lehajtja a fejét)

Felséges királyom, hova tudjunk menni?
Egy kis hajlékocskát hol tudjunk szerezni?
Jer, jegyesem, város szélén tudok egy istállót,
Oda szokták elküldeni az idegen szállót.

Mária (búsan lehajtja fejét)

Nem bánom, jegyesem, akármerre menjünk,
Mert itt mindenkitől, látom, megvettetünk.
Szerelmes Jézusom, szűz méhem gyümölcse,
Az Atya Istennek szépséges jegyese,
Hallgasd meg, s ne vesd meg szegény szolgálódat,
Ha születésedre engem láttál jónak.
Szűz tejem kívántad felnevelésedre,
Ne engedd szolgálid hát immár ennyire.

(Józseffel együtt a szoba egyik sarkába vonulnak, ahol leülnek az ott elhelyezett betlehemke mellé.)

I. angyal (odamegy a küszöbön alvó pásztorokhoz, s éneklí nekik)
Gloria, gloria in excelsis Deo.

Király, Mária, József (az asztal elé állnak, és éneklí)

Rubato ♩=76

Di - csőség mennyben Isten - nek! Bé - kesség föl - di né - pek - nek

Jó - a - ka - ra - tú hí - vek - nek, Kik Is - ten - ben ör - ven - dez - nek.¹⁷⁵

(Majd visszamennek, s elhelyezkednek a betlehemke mellett.)

II. angyal (a pásztorokhoz megy, s költi őket)

b)

Poco rubato ♩ = 69

Kel - je - tek fel, pász - to - rok, pász - to - rok!

♩ = 80

Kik ju - hoknál a - lusz - tok, a - lusz - tok

Meg - szu - le - tett u - ra - tok,

♩ = 69

Nek - tek kis Je - zu - so - tok. 176

I., II., III. pásztor (Elkezdenek nyüzsögni, forogni, veszik le a sapkájukat)

I. pásztor

Vai de mine ce am auzit.*

Jaj, mit láttam, mit láttam álmomba?

Megjelene az Isten angyala.

Angyal-e vagy ördög, csak kételkedem.

Hogy Krisztus született, épp nem hihetem.

Abban az elmémet nem is epeszttem.

Jobb, ha e pucókra fejem leteszem.

(Megint a küszöbre teszi fejét, és alvást színlel.)

I. angyal (odamegy a pásztorokhoz és mondja)

Serkenjete fel, ó, ti szegény pásztorok,

Betlehem városba gyorsan induljatok.

Barmok előtt Jézust szénán találjátok.

I. pásztor (Felébred, felül. A mellette levő pásztorhoz fordul)

Vai cum te chiamă?

Vai cum te chiamă? Măi Moşule!**

A pusztában van a világ angyala,

Acum a venit*** a világ megváltója.

* Jaj nekem, mit hallottam!

** Jaj, hogy hívnak? Hogy hívnak? Hé, öreg!

*** Most jött el.

II. pásztor (álmosan)

Lasă mă în pace,
Să dormim odată,
Dute la oi, ia seama.*
Nehogy a farkas elvigye.

I. pásztor

O, Domnu sfinte!,**
Hát Krisztus született.
Jászolban, amint hallottam.
Nem bolondsággal mondom, amit láttam,
Hogy Krisztus született Betlehem városban.

II. pásztor (felül)

Ce faci măi?*** Váj, álmod beszélgetsz?

II. angyal (odamegy, s költi őket. Énekel)

c)

Pász-torok, i-ga-zi jó hírt hoz-tam ti-hoz-zá-tok!
Ezt a fé-nyes csil-la-got meg ne csodál-já-tok!
Ha-nem pedig szapo-rán, in-dul-ja-tok az út-nak,
I-mád-ni a kis-de-det, Ki az éj-jel szü-le-tett!¹⁷⁷

I. pásztor (megint felkel)

Ce faci măi? Váj álmod beszélgetsz?

II. pásztor

Zic s-o, măi, frate. Cred că, majd én is,
Majd te is beszélhetsz. Scoală minteni!
Auzi păculare? Serkenjete fel!
Cea cu dreptate. Álomba mit láttam?
De hogy Krisztus született, crezi măi frate!****

* Hagyj békét, hogy aludjunk már végre. Menj a juhokhoz, vedd számba.

** Ó, szent Atyám!

*** Mit csinálsz, te?

**** Mondom nektek, testvérek. Hiszem, hogy... Keljete fel tüstént! Halljátok, pásztorok?... Ez az igazság... Hidd el, testvér!

II. pásztor

Auzi măi moșule?* (költi pálcájával a legöregebbet)
Mit mondanak ezek?
Hogy Betlehem városában új király született.
Vigyünk ajándékot neki, amit lehet.
Ducem bárányt, lapte,** s tegyünk tisztességet.

III. pásztor

(öregesen)
Nem bánom, menjünk el, de ne üres kézzel.
Vigyünk ajándékot neki sietséggel.

I. pásztor

Eu aduc un cîrlant, datu-i jucurile***
Hogy a kis Jézusnak tehessek kedvére.

II. pásztor

Caș cu lapte. Cu caș bine doarme.****

III. pásztor

Bine, so, bine, so.*****

I. pásztor

d)

Rubato ♩ = 80   ♩ = 76

Hej, en - gem ki éb - resztett fel ál - mom - ból?

♩ = 66   ♩ = 72

Hogy an - gyal vót, ész - re - vet - tem sza - vá - ból.

♩ = 60   ♩ = 72

Oly fé - nyes vót, hogy én tűz - nek gon - dol - tam.

Bet - le - he - met em - le - get - te, hal - lot - tam. ¹⁷⁸

1) másodsor: 2) 3) 4)

* Hallod, öreg?

** Viszünk... tejet.

*** Én hozok egy bárányt, te adj játékokat.

**** Sajtot tejjel. A sajtól jól alszik.

***** Úgy jó, úgy jó.

Felkel mind a három pásztor, összefogóznak, énekelnek, és közben csárdást táncolnak:

Quasi giusto $\text{♩} = 54$ $\text{♩} = 56$ $\text{♩} = 60$

e)

Az an-gyal ezt hír-det-te, Nékünk megje - len-tet - te,

Hogy új király szüle - tett,

Mondván mi is keljünk fel, Betle - henbe menjünk el!
 $\text{♩} = 44$

Haj, haj, haj, haj, haj,
 $\text{♩} = 60$

Úgy re - pul - junk mint a dal, Mennybe menjünk mint angyal
 $\text{♩} = 69$ $\text{♩} = 63$ $\text{♩} = 56$

Kis - ded gyermek, nagykirá - lyunk! Te - né - ked tér - det haj - tunk.
 $\text{♩} = 46$ $\text{♩} = 60$

Té - ged ég és föld magasztai, Id - ve - zi - tö - je - nek vall.
 $\text{♩} = 66$

Di - csé - rét és di - cső - ség, Te - né - ked, ó, Is - ten - ség!
 $\text{♩} = 63$ $\text{♩} = 72$ $\text{♩} = 63$

En (ã)vi - szek egy bá - ránykát, Te pedig egy saj - tocskát.
 $\text{♩} = 66$

A más egy kis te - jecs - két, S ez - zel kedvet nyerhetnének,
 $\text{♩} = 60$

Ó - rómme l vis - sza - tér - nének.¹⁷⁹
 (Összefogózza elmennek a jászolhoz.)

Mária (látja, hogy jönnek, a betlehem fölé hajol)

Quasi giusto ♩ = 68

Ser-kenj fel, ó, fi-am, Pász-to-rok el-jot-tek!
Kik szent angya - lid-től Te-hozzád kül-det-tek,
Te-hoz-zád kül-det-tek.^{18C}

I. pásztor (a jászol eleibe letérdel).

Tempo giusto ♩ = 72

Üd-vöz légy, kis gyer-me-kecs-ke!
Bet-le-he-mi her-ce-gecs-ke!
Át-dott légy, vi-lág o-rö-me,
Já-szolyba tett drá-ga kin-cse.^{18C}

II. pásztor (szintén letérdel)

Üdvözlégy, ó, Jézus, pásztorok pásztora,
Bűnösök oltalma, pokolnak rontója!

III. pásztor (letérdel)

Tiszteltessék Jézus, mi lelkünk oltalma,
Mert te leszel bűnös lelkünknek gyámola.

Megint mind a hárman énekelnek.

h) *Tempo giusto* ♩ = 80

Őt a tig - ri - sek be nem fo - ga - dák,
 Vá - ro - son ki - vül szu - let - ni ha - gyák, A Jé - zust
 Mi - nyi - nek - kel, zen - ge - de - zés - sel
 Tisz - tel - jük, - mád - 102

Átadják az ajándékot.

I. pásztor

Én édes Jézuskám, egy karláncát* adok,
 Vedd jónéven, melyet a szívemből nyújtok.

II. pásztor

Te jó pásztor! Eu am dat la mare nunta.**
 Jövedelmem n-a fost*** a nagy kösziklába,
 Mégis Jézuskámnak egy kis sajtot adok.

III. pásztor

Mivel a többi közt legöregebb vagyok,
 A juhok után is alig kulloghatok,
 Mégis a Jézuskámnak egy kis sajtot adok.

Mária

Köszönöm, pásztorok, mind, amit hoztatok,
 Ezért az egekben legyen jutalmatok.

Király (megköszöni a befogadást)

Köszönöm s hálálom, kik itt hallgattátok,
 E csekély munkánkat meg nem utáltátok.
 Azt hiszem, itt rosszat nem is tanultatok,
 Melyért az egekben legyen koronátok.
 Sok számos esztendőt, kívánom, érjeteK,
 Szomorú változás távozzék tőleteK.
 Kívánok tovább is boldog ünnepeket.

* [vö. círlan:] báránykát.

** Én a nagy menyegzőre adtam.

*** nem volt.

A háziak az egész csoportot asztalhoz ültetik, s megkínálják töltött káposztával, sülttel, pálinkával, borral s ami van.

A legények evés után elénekelik, a *Köszönjük meg a gazdának* búcsúzó (766. j.), majd megköszönik a szíves elfogadást, s mennek tovább. Más házhoz kerekednek be, ahol ugyanezt a játékot adják megint elő.

APRÓSZENTEK

Emlékezet óta ismert, ma is élő népszokás az *aprószentekelés*. December 28-án már reggel hét órakor elindul egy-egy két-öt tagú fiúgyermekcsoport, kezükben a „*mustármag*”, vagyis *aprószentek vesszővel*. Ez egy három ágból font, felszalagozott nyírfaág (45. r.). A házakba bekérezve elmondják egészségvárásló végkicsengésű rigmusaikat, majd sorra *megveregetik* a családtagokat. Kalácsot, gyümölcsöt vagy aprópénzt kapnak ajándékba. Tovább menve az utcán szembejövőket is megveregetik.

Ugyanezen nap délutánján vagy este a nagy legények indulnak el aprószeneteik négy-nyolcas csoportokban, kezükben nyírfaággal. Elsősorban az ismerős leányos házakat keresik fel. Bekérezés után egyik közülük — rendszerint a legidősebb — elmondja a beköszöntőt vagy rigmust, majd ők is megveregetik a családtagokat. A *házileány* szalagot köt a vesszőjükre, és borral, pálinkával kínálja.

Rigmusaik:

773

Aprószentek Dávid-Dávid,
Künn a jégen korcsolyázik.
Összetörök korcsolyája,
Csicsó János megcsinálja.
Fúrja, faragja,
Mégis faragatlan hagyja.
Friss egészségire!

774

Aprószentek Dávid-Dávid,
Künn a jégen korcsolyázik
Ha eltörött korcsolyája.
Van bicskája, megcsinálja.
Fúrja, faragja,
Mégis faragatlan hagyja.
Friss egészségére hagyja az Isten!

775

Egy kicsi mustármagot hoztam,
Ki szabad-e hinteni?

776

Aprószentek napja,
Tejbe mártott facska,
Ne nyúlj hozzá, macska,
Met megüt a facska.

777

Aprószentek, s a napja,
Az ördögök hadnagya.
Nem kell nekem hagyma,
Egye meg a gazda,
Aki nekem adja.

778

Elindultunk Heródes nyomdokait követve, de nem gyilkoló szerszámokkal, hanem zsenge hajlékony vesszőcskével, és ha gazduram, gazdasszonyom megengedné, egy kicsi mustármagot hoztunk, és el is hintjük.

779

Friss egészségre,
Hogy meg ne varasodjék az új esztendőbe!

780

Elindultak a kis aprószentek,
De nem Heródes nyomdokába,
Nem kardokkal, nem dorombokkal,
Hanem gyenge ágú hajlós vesszőcskével.

781

Aprószentek mind szentek,
Ha bémenyek, kimentek.

782

Paradicsom kő kertjébe
Van egy szőnyeg leterítve.
Azon fekszik a kis Jézus.
Jobb kezében aranyvessző,
Bal kezében aranyalma.
Az aranyvessző megmozdul,
Az egész világ felbolydul.
Nem láttam még szebb gyümölcsfát,
Mint Urunkat a keresztfán,
Mely a vérrel virágozik,
S Szentlélekkel gyümölcsözik.

VÍZKERESZT

Január 6-án, *vízkereszt* napján három-négy kisebb fiú a házszentelésre járó papot *csengettyűs* vagy *vidimus* minőségben kísérte. Ők vitték a szenteltvizet és a füstölőt. Régen a leányos házaknál szokás volt egy-egy matring — pántlikákkal, csokrokkal feldíszített — fonallal megajándékozni őket. Ha megkapták, hangos rigmussal köszönték meg, ha nem, szintén versben kiabálták ki a leány restségét:

783

Jó fonó, jó fonó,
Korán felkelő.
Aranyos taligán vigyenek férjhez!

784

Rossz fonó, rossz fonó,
Délig aluvó.
Katlanba peselő,
Hamuba heverő.
Kapukenegető.
Tyúkszaros taligán vigyenek férjhez!

VÍZBEVETŐ

Emlékezet óta ismert, ma is élő szokás húsvéthétfőn a *vízbevetés*, *locsolódás*.

Kisebb, két-öt tagú fiúcsoportok már korán reggel elindulnak, hogy a rokonok, ismerősök házába beköszöntenek, elmondják rigmusaikat, majd szappannal illatosított *szagosvízzel* sorra megöntözzék a család nőtagjait. Jutalmuk piros tojás, tészta, kalács s néha pénz is.

785

Azért jöttem hozzátok a fagyon,
Adjatok piros tojást, ha vagyon.
Ha nem, a tyúkokat ütögetem agyon!

786

Ajtó megett állok,
Piros tojást várok.
Ha nem adnak tojásukat,
Ülü vidd a tyúkocskát!

787

Ajtó megett állok,
Piros tojást várok.
Ha nem adnak, visszatérek,
Jó anyámtól kettőt kérek.

788

Egy kiskertben jártam,
Rózsafát találtam.
El akar hervadni,
Meg szabad-e öntözni?

789

E háznak kiskertjében van egy szép rózsató,
Nevelje azt szépre, jóra a Teremtő.
Vizet hoztam a tövére, szálljon áldás a fejére,
Az Istentől ezt kérem, piros tojás a bérem.

790

Én kis kertészlegény vagyok,
Virágöntözgetni járok.
Azt hallottam, egy rózsafa el akar hervadni,
Meg szabad-e öntözni?

791

Én kis kertészlegény vagyok,
Virágokat ápolgatok.
Egy rózsafa el akar hervadni,
Meg szabad-e öntözni?

792

Megöntözöm a virágot,
Érte semmit nem kívánok,
Csak egypár piros tojást,
Azzal pedig továbbállok.

793

Öntök embert, öntök asszonyt,
Kedves családjával,
Várok érte piros tojást,
Ha sok van, párjával.

794

Húsvét másodnapján azon vettem észre,
Csokros vízipuskát kaptam a kezembe.
Elindultam vele piros tojást szedni.
Lányok, ha nem adtok, meg foglak öntözni.

795

Húsvét másodnapján az jutott eszembe,
Szurkos vízipuskát fogok a kezembe.
Elindulok vele piros tojást szedni.
Lányok, lányok hányan vagytok?
Meg szabad-e locsolni?
Lics-locs, meglocsollak, virulj szép virágom,
Fáradságomért a piros tojást várom.

796

Immár a tavasznak elértük kezdetét,
E szép virágszálnak látjuk kellemetét.
Hogy zöldellő ágai el ne hervadjanak,
Maguk szükségére meg is maradjanak,
Öntünk embert, asszonyt, kedves családjával.
Várunk piros tojást, ha sok van, párjával.

797

Zöld erdőben jártam,
Kék ibolyát láttam.
El akar hervadni,
Meg szabad-e locsolni?

Ugyanezen nap délután indulnak el a nagy legények kisebb csoportokban az ismerős lányok meglocsolására. Rigmust csak ezelőtt hatvan-hetven évvel mondtak. Komoly hangú köszöntőikből kicsendül a természet megújulásán érzett öröm. De verseltek néha a leány rovására is, akinek megharagudnia ezért nem szabadott. Ezután kihívták a család nőtagjait az udvarra, ahol a kút mellett hideg kútvízzel kancsóból, pohárból, csak jelképesen, meglocsolták az idősebbeket, gyermekleánykákat, de annál valóságosabban a nagyleányt, akit néha egy egész cseber vízbe *beléferesztettek*.

798

E húsvéti napig hogy még eljutottunk,
A mennyei Úrnak nagy hálákat adunk.
Áldás és békesség legyen e helységen,
Ki megtartott minket friss jó egészségben.
Jeruzsálemben ma az a hír támada,
Hogy aki született, Istennek a fia,
Kártyával öntözzünk! — ezt kiáltja vala.

Kártyával nem öntünk, mert úgy nem tisztesség.
Ha kannával öntjük, úgy legyen tisztesség.
Meg is öntözzük jól, csak legyen csendesség,
Nem is erősen, csak hogy kicsit elázzék.
Öntünk embert, asszonyt, kedves családjával,
S várunk piros tojást, ha sok van, párjával.

799

Immár a tavasznak elértük kezdetét,
Egy szép virágszálnak látjuk kellemetét.
Eljövénk hozzátok ifjú létünkre,
Hogy harmatot öntsünk ezen esztendőre,
Mert ha meg nem öntjük ezen esztendőre,
Nem virágzik nekünk szépet jövőndőre.
Virágozzék mindig ékes virágokat,
Én nyerjen jutalmul aranykoronákat.
Öntünk gazdát, asszonyt, kedves leányával,
Várunk piros tojást, de azt is párjával.

800

Jó reggelt, gazdasszony! Jó reggelt, te kislány!
Hozzád jöttem én most húsvét másodnapján,
Azért, hogy megtudjam, van-e sok tojásod,
Mert ha tojást nem adsz, a kannát, jól látod,
Meg van töltve vízzel, öntöm a nyakadba,
Mint ahogy a molnár felönt a garatba.
Ha pedig tojást adsz, még azt is párjával,
Nem öntelek le én ezzel a kannával.

801

Vízbevető hétfő, ma nekem úgy tetszik,
Látom, az utcákon egymást öntözgetik.
Kártyával nem öntjük, mert úgy nem tisztesség,
Ha kannával öntjük, úgy legyen tisztesség.
Megöntözzük szépen, csak legyen csendesség,
És nem is erősen, csak hogy eladassék.
Öntünk embert, asszonyt, kedves családjával,
Várunk piros tojást, ha sok van, párjával.

802

Úgy hallottam, mocskos leány lakik ebbe a házba,
Idejöttem hamarjába, hogy elvigyem a tóba,
Megmosdassuk szép tisztára, s azután vigyem haza.

Elmondjam, az éjjel álmomban mit láttam?
Hogy egy mocskos leány lakik itt e házban.
S jöttem hamarjába, hogy szépen felkapjam,
S a patak vizére vigyem őt le gyorsan.
Ott a folyóvízben addig mártogatnám,
Amíg énmagam is szép tisztának látnám.
Ezen fáradságért egyebet nem kérek,
Egypár piros tojás legyen az én bérem.

A háziak borral, pálinkával kínálják meg az öntözőket, a leány pedig két-két piros tojással ajándékozta meg őket. Régen választottjának két írott tojást és cserépben nevelt piros szegfűvet ajándékozott, a többi legény pedig válogathatott a piros tojásos tálból.

Ma az öntözők rigmust legfeljebb tréfából mondanak, és csak szagos vízzel, üvegből öntöznek.

JEGYZETEK

GYERMEKVILÁG

¹ *Síppal-dobbal* című versenyét a Jóbarát 1971-ben bonyolította le. A pályázatra érkező, hitelesnek ítélt 2385 játéktárgyat és 2700 oldalnyi játékleírást Szatmártól a Bán-ságig, a Szeret mentétől a Zsilvölgyéig terjedő területről, tehát összes jelentősebb hazai néprajzi tájunkról küldték be a részt vevő gyermekek. A gyűjtemény múzeumi leltárszáma J. 5755. A verseny jelentőségét Szabó Zsolt (1976. 78—79.) méltatta.

² A Dolgozó Nő 1971-ben hirdetett *Varrj pólyát Kis Katinak* című pályázatára 33 csecsemő- és kisgyermeköltözék gyűlt össze. A gyűjtemény múzeumi leltárszáma 5716. A pályázatot Szabó Zsolt (1976. 79.) ismertette.

³ Részletes könyvészeti jegyzékek: Szendrey Zs. és Szendrey Á. 1937.307—308.; Vajkai 1948.16—26.

⁴ A leggazdagabb magyar gyermekjáték-könyvészeti jegyzékek: Bartha K. 1937. 193—195.; Kresz 1948.21—24.; Bartók—Kodály—Kerényi 1957. 906—911.; Bakos 1953.336.; Janek 1968, valamint Sándor 1965.343—345. és 1971.563—566.

⁵ Ilyenek a születéssel kapcsolatban: Wlislockiné tanulmányai (1893.107—116, 208—234. és 1894.117—119.), a Temesváry könyve (1899). A legjobb játékmonográfiák az egy-egy tájegység vagy műfaj játékeit összefoglaló kötetek (1. a 6. sz. jegyzet). A rendkívül gazdag játékirodalomban bőven találunk más jellegű információkat is. Történeti adatokat közül pl. Radvánszky (1887. 421—424.). Régi írott forrásokat idéz fel Kiss Á. 1891. 500—518. A játépszichológiai munkák közül a Szemeréét (1904) és Justhnéét (1975) forgattam haszonnal. Több jelentős írásban szóba kerül egyes játéktípusok vagy szövegek eredete is, pl. Kálmány az *Egyedem-begyedem* és a *Pim-pim bába* mondókák ugor kori származására figyelmeztet (1882. 206—207.). Roheim a sámánkodó gyógyítás nyomait fedezi fel a *Gólyagólya, gilice* kezdetű gyermekversben (1912. 360.). Solymossy (1926.87.) egyik ujjkiolvasó mondóka külföldi párhuzamait sorolja fel.

⁶ A legjelentősebb játékgyűjtemények: Porzsolt 1885; Kiss Á. 1891; Török. 1896; Láng 1900; Lajos é.n.; Gönczi 1949; Bakos 1953; Kerényi 1957; Hajdu 1971; Selmeczi 1972; *Cinege, cinege, kismadár...* 1975; *Bújj, bújj, zöldág...* 1976 és *Kivirágzott a diófa* 1977. Helyi játékmonográfiát írt József (1943).

⁷ Így pl. Magyar (1929.217.) a fűszálak kötésének módjára, Semayer (1897.320, 415.) a játékszergyűjtés fontosságára, Berecz és Lajos (1952) a népi sportjátékokra, Kerényi (1953) az énekes-táncos játékokra hívja fel a figyelmet. A funkcionális szempontú játékgyűjtést Kresz 1948 sűrgeti.

⁸ Játékrendszerezési kísérletek: Markó 1953; Bakos 1953; Kerényi 1957.703—706.; Lajos 1968. 139—156. és Igaz 1968. Valamennyi elfogadható, de a maga módján mindenik merev is.

⁹ A gyermekek testi gondozása Gönczi, Kiss L. és Kresz gyermekekről szóló monográfiáját leszámítva, alig kerül szóba. Legfeljebb az újabb hazai népművészeti monográfiákban bukkanhatunk néhány összehasonlító adatra a hálóhelyet, haj- és ruhaviseletet illetően. Ilyenek Kós—Szentimrei—Nagy (1972,1974,1978), továbbá Faragó—Nagy—Vámszer (1977) munkái.

¹⁰ A gyermekek egyik legáltalánosabb munkájáról, a pásztorkodásról, annak a fiúk életében betöltött szerepéről Berzsenyi (1968. 338—341), Herman (1902. 156—157.), Koós (1890.54—56.) és Horváth (1971.98.) ír. Egyébként a gyermekmunka jellem- és egyéniség-fejlesztő szerepére Láng (1900. és 1904. febr. 23., márc. 5., ápr. 23) már a századfordulón felhívja a figyelmet. Az iskoláslány munkájáról pár szóval Fél (1935.100 és 1941.93.) tájékoztat; újabban a kérdést alaposabban Váradi (1971.203—206.) és Jávör (1966) kutatta.

¹¹ A népszokásokat tárgyaló legfontosabb művek, mint Bálint 1938, Dömötör 1964 és 1974, Kerényi 1953, Roheim 1925, Szendrey Zs. és Szendrey Á. 1937 és Viski 1935 monográfiái, tanulmányai, akárcsak Makkai—Nagy 1939, Balázs 1942 vagy mások szövegek közlései természetesen említik a gyermekek jelenlétét a népszokásokban, anélkül azonban, hogy a látványos cselekményeknek a gyermekéletben betöltött jelentőségét részleteznék.

¹² A gyermekek hagyományokba nevelődését Fél 1935 szórványos adatain kívül Zentai (1942.39—44.) tanulmánya, majd Kresz (1944a) kiváló monográfiája tárgyalja. Ez utóbbiból azonban csak részletek jelentek meg: 1944^b, 1949.

¹³ Hermann 1891. 218—219.

¹⁴ Nagy L. (1903^b 268.) említi, hogy a németeknél a gyermekéletét már a XVIII. században kutatták. E témával először Tiedermann foglalkozott 1787-ben, majd később

Berthold 1856-ban. Észak-Amerikában 1811-ben indult gyermektanulmányozási mozgalom, melynek elveit, módszereit, szempontjait Nagy L. (1903^a 57—71.) ismerteti, aki (uo. 208.) a korabeli magyar törekvésekre is utal.

¹⁵ Ilyent közöl Nagy L. (1903.168—208.), Láng (1903. 562—573.) és Beyer (1905.14.).

¹⁶ A falusi iskolások családpszichológiai helyzetét méri fel jóval később Albrecht (1938. 23—33.).

¹⁷ A magyar népi társadalommal kapcsolatos ismereteket Fél (1948) foglalta össze, megjelölve egyben a módszeres kutatások irányvonalát is. Az alapvető kérdések tisztázását megkísérelő Szabó L. (1970^a) megállapítja: „annak ellenére, hogy ez a kialakulási folyamat több mint 30 éve megindult, egységes társadalomnéprajzi szemléletnek még halvány nyomaival sem találkozunk”. E munkája végéhez Szabó L. (1970^a 117—134.) társadalomnéprajzi könyvészeti jegyzéket mellékel. A társadalomnéprajzi tanulmányokat sürgeti Kós több ízben is (1975.34—35. és 54—60., 1976.27—28.).

¹⁸ Gönczi é.n. (1937)

¹⁹ Kresz 1944a az alábbi munkákra hivatkozik: Hans F. K. Günther: *Das Bauerntum als Leben- und Gemeinschaftsform*. Leipzig u. Berlin, 1939.; J. F. Dietz: *Das Dorf als Erziehungsgemeinde*. Weimar, 1927.; H. Ploss: *Das Kind in Brauch und Sitte der Völker*. Leipzig, 1894.; Hildegard Hetzer: *Das volkstümliche Kinderspiel*. Berlin—Wien, 1927 és Karl Themel: *Dorfkind, Stadtkind und Industriekind*. Langenthal, 1931.

²⁰ Kresz 1944^a 1944^b 1949.

²¹ A gyermek életciklusai közül a serdülőkorról Kresz (1948) előtt viszonylag kevesen írtak, az ezt záró legényavatásnak viszont gazdag irodalma van. Az utóbbi évtizedekben avató szokásokról számolt be pl. Faragó 1947^b 112—118., Szendrey Á. 1952.358—370. és Jámbor 1957. 99—120.

²² Nevezetesen a pólyalásról: 1943.173—174.; a kisbuba és anyja életéről: 1960^b 220—258.; a hagyományokba való belenevelődésről: 1949. 57—93, 140—143.; a gyermekviseletről: 1957.103—124.; a játékról: 1959. 172—203.; a fiatalaság társas életéről: 1960^a 93—121.

²³ Kiss L. é.n. a,b.

²⁴ Kós 1976.28.

²⁵ Kósa—Filep 1975.107.

²⁶ Kós 1976.27.

²⁷ Háromszéken kívül a moldvai magyarság köréből gyűjtöttem gyermekneveléssel és -játékkal kapcsolatos adatokat.

²⁸ A már említett magyar és néhány külföldi munka mellett főként a román szakirodalmat forgattam át, nemcsak azért, mert ehhez értem hozzá a legkönnyebben, hanem mert a kölcsönhatások feltételeit a moldvai szomszédság és az esztelneki lakosság moldvai bérmunkája is megteremtette. A magyarhoz hasonlóan a gyermekekkel kapcsolatos román szakirodalom is egyenlenségeket mutat. Bár a gyermekélet néprajzi témavázlatát Tocilescu már a századfordulón megszerkesztette (1909.XIII—XIV.), ennek nyomán monográfia tudomásom szerint a mai napig sem jelent meg; itt is a téma egyes részleteinek kutatásában felmutatott eredményekkel kell beérnünk. A születésről kitűnő monográfiát írt Marian (1892), majd a téma egyes részletkérdéseihez más kutatók, így Lorinț, (1968. 520—529.), Văcaru (1968.572—576.) is érdemben hozzászóltak. A játékszöveg-gyűjtemények közül legnagyobb haszonnal Pamfile közleményeit (1906,1907,1909) forgattam. A népköltészet gyermekkorhoz kapcsolódó különböző vonatkozásairól Cernea (1973), Teodorescu—Păun (1967. 158—159. és 245—250.), Vrabie (1970) és Mușlea (1972. 37—115.) tollából volt alkalmam olvasni, míg a népszokások terén Julan—Mănăstireanu (1968), ill. Marian (1892) és Mușlea (1972. 404—424.) munkáiból tájékozódtam. A nevelés és általában monográfiám más, fentebb nem említett kérdéseiről nem találtam írott anyagot.

²⁹ Matolcsy é.n. 4.

³⁰ Orbán 1868.114.

³¹ MESz 74.

³² Eszt. közs.mon.

³³ A Felvidéki Háromszéknek Kézdivásárhelytől északra eső területe, melyet néhány délebbi falucsoporttal együtt katolikus lakossága miatt *Szentföldnek* is neveznek. Orbán 1868. 108,114. és Kósa—Filep 1975. 177.

³⁴ Orbán 1868. 114.

³⁵ Fer.Erd. 206.

³⁶ Hszék.népk. 99.

³⁷ Uo.

³⁸ Így 1782-ben csiki (lázárfalvi, tusnádi, csikszentgyörgyi, kászoni, kászónújfalusi) és felső-háromszéki (berecki, kézdiszentléleki, bélafalvi) serdülők tanultak a szemináriumban. GubTrans 8529/1782. Később a már romladozó épületbe „a felvidéki környékből s még

távolabbról is feles számból álló gyermekeket tanulás végett hoznak az atyák és anyák oda, csak ezen folyó 1808-diki esztendőben 147 gyermekek tanulnak benne. A kantai iskolában pediglen a szegény atyák és anyák gyermekeiket nem internálhatják, mert ottan szörnyű drága csak a szállásadás is és ezen drágaságos világban a gabona terméketlensége mián a szülőknek nincsen módja benne, hogy gyermekeiket Kantába tarthassák iskolába. [...] Esztelneki tisztelendő Páter franciscanus szerzetesei közül egy tanító professor a gyermekeket deáki tudományra az ábécétől fogva principiáig esztendőnkint oktatta.” GubTrans 7614/1808.

³⁹ Hszék.népokt. 99. Az iskolai színház alapításának körülményeit az alábbi oklevélrészlet világítja meg: „Miháltz József testamentaliter légált volt az Esztelneki Vizen két kövű lisztelő malmot, melynek jövedelméből a szeminárium oskola házzal együtt conserválatott. 1785 Regina Decretu szerént per licitáción eladatott a szeminárium malma. A malom ára pediglen elvitetett a királyi cassába. A következő üdön maradott volt az elvitetett malom jövedelméből építettett comediát tartó fennálló theatrom és egy gabonásház.” GubTrans 2666/809.

⁴⁰ Kiss Zoltán esztelneki nyugdíjas tanító szíves közlése.

⁴¹ „II. József alatt az intézet a királyi kamara gondoskodása alá rendeltetvén, lassankint egészen tönkrement.” Pallas 503.

⁴² Pontosabban az 1900-as népszámlálás 1050 magyar, 1 horvát és 2 cigány, vallásra nézve 1032 római katolikus, 10 görög katolikus, 9 ev. református és 2 izraelita lakost említ. MSK. 1902. 584.

⁴³ Székely erről a következőket írja: „A kezdeti egységes székely közösség, communitas rendi tagolódása történelmi fejlődési folyamat eredménye, mely gazdasági, politikai és társadalmi okokra vezethető vissza. Kezdetben a székelyek között nem volt rendi különbség, minden székely egyformán szabad és nemes volt, ami a születéssel járt. Az okleveles adatok szerint a rendi tagozódás már a XIV-ik század elején megkezdődik, s a XV-ik században már két rendről, a főemberek és a közemberek rendjéről van említés. Ezt a rendi különválást, mely a székelység három rendre való megoszlását eredményezte (primorok-főnépek, principili-lófők és közszékelyek, ez utóbbiak a darabantok a XVI. századból). Connert a magyarországi banderális rendszer hatásának tulajdonítja. Szádeczky, Kardos és Szilágyi a vagyoni különbségekre és a katonáskodás különböző módjára vezetnek vissza. Kétségtelen, hogy a rendi tagozódás alapja a hadviselés módja volt, de nagy szerepe volt a tisztségviselésnek és a vagyoni állapotnak is. Ezt mutatja a későbbi fejlődés is, mikor kialakul a földönlakók rendje, s a szabad székelyek egy része pedig elszegényedés miatt jobbágy sorba süllyed.” Székely 1979.

⁴⁴ Az egyes családok társadalmi helyzetéről az alábbi levéltári forrásokból értesültem: 1602: SzOkl VI. 1896. 191—192.; 1610, 1683, 1733, 1742, 1743: Szacsvai lt; 1807: Conscr. Czir; 1808: GubTrans 7617/808; 1815: GubTrans 3971/815; 1842—1843: Eszt.jkv.

⁴⁵ Pontosabban az 1703-as adóügyi összeírás szerint a faluban 112 családból 9 (8%) armalista, 25 (22,3%) lófő, 33 (29,4%) gyalogkatoná és 45 (40,2%) jobbágy, illetve zsellér. Hszék, Cszék a.ö. (Százalékos átszámítás tőlem.)

⁴⁶ Egyed 1971. 236.

⁴⁷ Conscr. Czir.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Erről tanúskodik az alábbi oklevélrészlet is: „amellet pedig arra köték magukat Benő Jakab és Benő István, hogy ha a jobbágyokat vagy egyéb jószágokat kényszerítettének eladni, elsőbben közelebb való véreket megkínálván vele, ha meg nem veszik, annak utána Szacsvai György uramat kénálják meg vele, ha meg nem venné, másnak akárkinek eladhatná.” Szacsvai lt. 1668.

⁵⁰ A feudális tagolódás csökevényeiről bővebben l.: Imreh I. 1946. 42—66. és Antal 1947. 58—68.

⁵¹ Egyed 1971. 266.

⁵² Abszolút számokban és százalékban kifejezve a földbirtok a következőképpen oszlott meg (Rec. agr. 1930):

Kat. Hold	Birtokosok száma	%
70 hold felett	2	1
30—35 hold között	2	1
10—30 „ „	11	6
5—10 „ „	38	21
1—5 „ „	94	50,5
1 „ alatt	1	0,5
Földnélküli	35	20

⁵³ 1908-ban összesen 2578 hold volt közös tulajdonban (Kat. tel.).

⁵⁴ Egyed 1975. 59.

⁵⁵ Kat. tel.

⁵⁶ Pontosabban 1895-ben a határ művelési áganként a következőképpen oszlott meg: szántóföld 945, kert 146, rét 2170, legelő 633, erdő 11 416, nádas 1, nem termő terület pedig 297 kat. hold. Mezőg. Stat. I. 610.

⁵⁷ Az 1900-as népszámlálás szerint 1053 lakosból 892 élt mezőgazdaságból. MSK II. 1904. 979.

⁵⁸ Míg 1895-ben a szántó aránya az összterülethez képest 6%, addig 1909-ben 10,4%, 1929-ben pedig 14% volt. Hasonlóképpen növekedett a kertek százalékaránya is, amelyek az összterületnek 1895-ben 0,9%-át, 1909-ben 1,5%-át, 1929-ben pedig 3,9%-át tették ki. (Százalékos átszámítás tölem.) Mezőg. Stat. 610, Kat. tel. és Rec. agr. 1930.

⁵⁹ Az idézett 1895-ös mezőgazdasági összeírás szerint akkor is csak minden tizedik eke volt teljesen vasból. Mezőg. Stat. I. 610.

⁶⁰ 1929-ben rozst és árpát minden szántóval rendelkező gazda termesztett, őszi búzát hasonlóképpen majdnem mindenki, zabot csak kevesen. Kukoricát meglehetősen kis területre vetettek, lencsét többet, de csak a 10 holdnál több földet birtokló gazdák. A krumpli-termesztés elég általános volt, nagy területet szántak rá. A takarmánynövények közül kevés földbe répát, tököt és nagyobb területre lóherét vetettek. Kendert és mákot főként a középgazdaságokban termesztettek. A konyhakerti növények: káposzta, hagyma, paradicsom, paszuly és más zöldségfélék saját szükségleteiket fedezték. A bevetett összterület 23,9%-án rozst, 21,8%-án árpát, 21,4%-án őszi búzát, 16,6%-án krumplit, 6,3%-án zabot, 4,9%-án kukoricát, 1,3%-án lencsét, 1%-án lóherét, 0,5%-án lucernát, 0,1%-án répát, 0,2%-án kendert, ugyanannyi mákot, káposztát, 0,1%-án hagymát, paradicsomot, paszulyt és 1,8%-án más zöldségeket termesztettek. A gyümölcsfák száma 1929-ben: szilvafa 544, meggyfa 351, almafa 260, körtefa 156, cseresznye 36. diófa 9. Rec. agr. 1930. (Százalékos átszámítás tölem.)

⁶¹ Beszédesen tükrözi ezt a tény az idézett mezőgazdasági statisztikák számadatainak összevetése:

Év	szarvasmarha	ló	juh	kecske	sertés
1895	698	53	1109	27	313
1929	478	83	788	45	169

⁶² Mezőg. Stat. II. 474. és Rec. agr. 1930.

⁶³ Az 1930-as mezőgazdasági összeírás adatai szerint családtípusonként az állatállomány az alábbi módon oszlott meg:

Gazdaságtípus	szarvasmarha	ló	juh	kecske	sertés	szárnyas
70 hold feletti (Szacsvai)	11	3	15		9	
20—35 holdasok	4	3	13		4	16
10—19 „	3,5	0,7	7,6		1,2	10
5—9 „	2,9	0,54	5	0,2	0,94	7
1—4 „	2,3	0,4	3,8	0,3	0,65	6,2

Rec. agr. 1930. (Átlagszámítás tölem.)

⁶⁴ A Conscr. Czir. összeírásában erről ezt olvashatjuk: „Közönséges erdőlé helyeink amilyen bővséggel, oly könnyű erdőléssel vagynak, hozhatván egy jó tere fát nyolc vagy kilenc óra alatt, vagynak tilalmas erdők is a szabaduláson éppen úgy, mint a posessor urak s a közönség által is használható épületeknek való fáink bővséggel lévén, abból pénzt summásan csinálhatunk, a tűzifát is eladásra használhatjuk, sokan elviszik a háztól, mind bikk- és fenyőfával bővelkedünk, bikkmag is vagon az erdőbe, a sertéseink hizlálására ottan jó szénát termő kaszálóban is bővelkedünk.” Conscr. Czir.

⁶⁵ MSK. 1904. 779.

⁶⁶ A kétgáteres fűrészgyár, melyet a kézdivásárhelyi Kovács István építtetett, hamarosan a Neuberger cég, majd a Magyar Erdőipar kezére került. 1928-ban még egy egygáteres épült, a Fülöp Gábor-féle majd 1930-ban még egy, a Benke—Kiss—Kozma-féle fűrészgyár. Ezek a felszabadulásig működtek. Ugyanakkor a szomszédos Bélafalván is működött két fűrészgyár, a Pethe Ferenc-féle kétgáteres kisebb és a Weiss Menyhért által

1927-ben épített, majd 1929-ben a Swag Soc. Forest. Ardeleana tulajdonába kerülő nagyobb üzem négy átérrel. Ind. Com. Lemn. 17—19.

⁶⁷MSK 779.

⁶⁸MSK XLVIII. 781.

⁶⁹A falu 496 női lakosa közül 315, feltehetően minden felnőtt leány és asszony szőtt-font. MSK II. 390. és 780—781.

⁷⁰1910-ben iparral mellékesen mindössze 24 férfi és 5 nő foglalkozott. MSK XLVIII. 780—781.

⁷¹Az 1900-as népszámlálás adatai szerint a faluban összesen 56 kisbirtokos napszamos élt. MSK XVIII. 780—781.

⁷²MSK I. 390.

⁷³A XX. század elején, az iskolai kézimunkaórák hatására az udvarhelyszéki falvak többségében is a *fahéjas pirossal* bélelt horgolt vagy bolticsipkés *párnabűt* vált divattá. Gergely 1976. 8.

⁷⁴Esztelneken ly hangot nem ejtenek: az ly és lj betűk tehát az ejtésbeli j hangnak felelnek meg. A köznyelvi helyesírásnak megfelelő jelöléshez a kiadó kérésére ragaszkodtam.

⁷⁵A sárpilisi és nyárszói gyermekközösségeknek, az együttjátszó *bandáknak*, *csoportok*-nak nemcsak kötött létszámú tagsága volt, hanem külön játszóhelye is: Kresz 1942.45—62. 1944^a 150—155.

⁷⁶Az 1965-ös népszámlálási adatok forrása: Eszt.közs.mon.

⁷⁷Kósa—Szánthó 1974—75. 201.

⁷⁸Ez a felfogás azért jellemezte általában a parasztság életét, mert folytonos terhelést és korlátozatlan születést előíró alaptörvényéből fakadt. Erdei é.n. 96. Kresz 1944^a. 19. A magzatelhajtás szörványos gyakorlatáról Gémes már a honfoglalás korából is talált adatokat (1975.235.). A magyar paraszti társadalomban a tömegesebb méretű születésszabályozás a XIX. század közepén kezdődött el, és egyes vidékeken, így a Dél-Dunántúlon „igen gyorsan az egyetlen utóddal rendelkező család társadalmilag is elfogadott formájához vezetett.” Morvay—Tátrai 1977.646.

⁷⁹A faluban a születésszám évenkénti átlaga a következő volt: 1904—1913 között: 32; 1914—1918: 24; 1919—1928: 30; 1929—1938: 31; 1939: 26; 1940—1944: 32,4; 1945—1954: 24,4; 1955—1959: 20,6; 1960—1966: 14,6; 1967—1973: 19,7.

⁸⁰A tudatos születésszabályozás, Morvay—Tátrai megfogalmazása szerint „... a paraszti életfeltételek s az ezekkel együtt járó életforma, értékrendszer, erkölcs megváltozásában gyökerezik. A földtulajdon megnövekedett értéke, a munkaszervezési formák és módok változása, az igényesebb élet utáni vágy, valamint a paraszti rétegeknek a vagyon nagysága szerinti újraértékelése mind az egyke rendszer kialakulását támogatták.” 1977.646.

⁸¹Az anyára nézve is gyakran tragikus kimenetelű magzatelhajtás századunk elején egész Háromszéken ismert gyakorlat volt. Csernátomból például többféle erőszakos fizikai beavatkozásról és hét abortív hatású növény használatáról van tudomásunk. Miklós 1975.5.

⁸²Régi jogszokásaink és törvényeink Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen szerint „nemcsak az újszülött gyermekeknek, hanem születés előtt már a méhmagzatnak (foetus) életét is [...] különös oltalom alá vették. A terhességi állapotnak elhallgatása, a szülés előtt és alatt a szükséges segély igénybevételének elmulasztása, vagy a méhmagzat halálát okozó szándékos és vétkes cselekmény elkövetése szigorú büntetés terhe alatt tiltva volt.” Idézi Gémes 1975.235. A magzatnak az egyházi álláspont és a néphit szerint is lelke van; a lelkes lény megölése pedig egyenlő a gyilkossággal. Gémes 1975. 235.

⁸³Ez a hit az egész magyar folklórterületen ismeretes. Gémes 1975. 248.

⁸⁴Miklós 1975.3.

⁸⁵Pontosabban a népesség a következőképpen alakult:

Időpont	Lélekszám	Forrás
1784—1787	223	Első népsz. 306.
1869	1093	
1880	925	
1890	1045	MSK XLII. 854.
1900	1047+86	
1910	1147	
1941	1259	1941. népsz. 306—309
1965	1102	Eszt. közs. mon.
1973	1080	Az adatot a polyáni néptanács közölte

Az első népszámlálás nyilvánvalóan csak a lakosság egy bizonyos kategóriáját öleli fel, a továbbiak viszont csak a jelenlevőket veszik számba, így adataik — tekintettel a cselédkedés, az időszakos mezei munkára járás révén fennálló nagyfokú népmozgásra — kisebbek, mint a tényleges népesség. A múlt század utolsó éveiben Kézdi járásban csak Románia felé évenként 1700 útlevelet állítottak ki (H. kiv. 70.). 1908-ban 86 esztelneki lakos tartózkodott külföldön (MSK XVII. 390,391.). Az 1941-es ugrás is a népmozgással magyarázható, amit a statisztikai adatok is tükröznek. Az 1900-as népszámlálás idején pl. a római és görög katolikus lakosságon kívül csak 9 ev. református és 2 izraelita élt a faluban (MSK II. 391.), míg 1941-ben 56 református és 11 izraelita (1941. népsz. 538.). Végül a napjainkban észlelhető esés részben a gyermekszám csökkenése, részben a városra való beköltözés következménye.

⁸⁶ Szendrey Zs. 1938 40. 1938 258.

⁸⁷ Ehhez hasonló gondolkodásmódból fakadó hiedelmek Háromszék-szerte nagy számban ismeretesek. A csernátони terhes asszony pl. megkülönböztetett figyelemben részesült. Nem ehetett szőrös gyümölcsöt, nem fürödhetett, nehogy a víz elvigye a gyermekét. Ha hajjas kukoricát lopott, hosszú selymes hajú leányt jósoltak neki. Tisztátalan lévén, törvény előtt nem esküdhethet, tésztát nem gyúrhatott, káposztát nem savanyíthatott. Másrészt tisztítóerőt tulajdonítottak neki: ha a pincét megseperte, kipusztultak a békák; úgy hitték, termékenységből is sugárzott ki környezetére: gazdagon termett az a fa, amelynek gyümölcséből evett. Miklós 1975.6—9.

⁸⁸ Temesváry 1899.4.

⁸⁹ A továbbiakban, valahányszor a szüléssel, csecsemőápolással kapcsolatos esztelneki szokásokat bírálok, tulajdonképpen a két világháború között ott tevékenykedő, ma nyugdíjas szakképesített bábaasszonyok véleményét közlöm. Ez az esetek többségében helytálló, bár a modernebb orvostudomány egy-két archaikus eljárásban pozitívumokat is felfedezni vél. Mindenesetre, az ártalmas praktikák mozgatórugója legtöbbször szintén a jó szándék, a féltő aggodalom és, persze, a tudatlanság volt.

⁹⁰ Az ülve és guggolva szülés mellett a magyarság körében az állva és fekvé szülés is hagyományos szülési mód volt. Utóbbi a földön történt, mégpedig a puszta vagy szalmával, gyékénnyel, rongyokkal, a férj gatyájával leterített földön. Az ágyban való szülésmódot csak a bába nagy erőltetésére fogadták el. (Szendrey Zs. és Szendrey A. 1937. 158—159.). Csernátонban a viaszosvászonnal megvetett ágyba hagyományos módon szalmát tettek, hogy szülés után elégethessék. Az ilyen szalmát ugyanis tisztátalannak, rontó erejűnek tartották (Miklós 1975.11—12.).

⁹¹ A hetedik gyermek, továbbá a feltűnő jegyekkel: burokban vagy foggal született gyermek a magyar néphit szerint rendkívüli felnőtté válik. Utóbbiból lesz a táltos (Diószegi 1973. 55.).

⁹² Erről az esetről többet nem sikerült kiderítenem, mert adatközlőm, aki eleve homályosan emlékezett rá, időközben meghalt, más pedig nem tud róla. Ezt a hiedelmet az alsó-háromszéki románok hagyományai világítják meg. Ezek szerint az újszülött sorsáról a szülést követő első három éjjel a helyszínre siető három, hét, kilenc vagy tizenkét *urszita* (sorstündér) döntött. Az újszülött családja igyekezett kedvezően befolyásolni azok hangulatát: három éjszakára bőséges asztalt terített számukra, majd az ablak alá rejtőzködve próbálta kifürkészni határozatukat. Ha azok rossz sorsot szántak neki, hiába tettek meg mindent, hogy a bajt elhárítsák. Moldovan Nicolae szíves közlése.

⁹³ Szendrey Zs. és Szendrey Á. 1937. 160.

⁹⁴ A monográfiában szereplő népi növénynevek értelmezése a mutatóban található.

⁹⁵ Gyűjtésem során a *feresztőcsebernél* ritkábban használt *tekenyőt* már nem találtam meg: ezért róla rajzot nem mellékelek. Amennyiben hasonló helyzetben adatközlőim segítségével sikerült rekonstruálni a tárgy formáját, ezt a tényt a rajz magyarázó szövegében esetenként feltüntettem.

⁹⁶ Az angol antropológus Tylor és iskolája szerint mai babonáink többsége még a tételes vallások föllépte előtti világnézetből származó örökség. Az ilyen önmagukat túlélő elemek egykori gyakorlati jelentősége rég kiveszett, az őket megőrző köznépi azonban szokásként életben tartja (Solymossy 1937. 346.).

⁹⁷ A kópés, a cselekvő személy lényének szoros tartozéka, az integritásos gondolkodás szerint gonoszelhárító hatású, akárcsak szuggesztív erejével a kimondott szó, a ráolvasás (Solymossy 1937. 366—367. és 384—385.).

⁹⁸ Ez a különleges tisztelet összefüggésben van azzal a ténnyel, hogy az asztal a lakás *szent sarkának* tartozéka. Róla enni is eredetileg csak ünnepkor szoktak, s az asszonyok egyes vidékeken, így a palócoknál, le sem ülhetnek melléje (Csilléry 1977^a. 153—154.).

⁹⁹ Ez a hiedelem szintén ősi gyökerű. Primitív elgondolás szerint a betegségdémonok az emberek ruhájába fészkelik be magukat, hogy a ruha gazdáját megrontsák. Erre különösen alkalmas időpont az éjszaka (Solymossy 1937. 389.).

¹⁰⁰ Csernátonban az előtejet a földre — ősi szent helyre — fejték (Miklós 1975. 15.).

¹⁰¹ Ennek a gyógymódnak az alapja az asszociációs analógia, amely szerint a betegség okában benne van a gyógyítás eszköze is. Ha tehát pl. kutyától ijedt meg a szoptatós asszony, elapadt tejét a kutyaalakot felvevő viasz láttán visszanyeri (Szendrey Zs. és Szendrey Á. 1937. 230.).

¹⁰² A talpas és állványos bölcsőfélék a magyarság körében a középkorban terjedtek el. A talpas bölcsőt a magyar előkelők a honfoglalás előtt, török közvetítéssel ismerték meg, a magyar parasztoknál a XIII. századtól adatolt. Eleinte magas és függőleges lábú volt. Stabillabb, alacsony, gyakran láb nélküli változatai a XIII—XV. század folyamán alakultak ki, ezek oldalfala kifelé dőlt. Az állványos bölcső valószínűleg közel-keleti eredetű (Csilléry 1977^b. 363—365.).

¹⁰³ A csecsemőre és anyjára ártalmas szellemlények, a *szépasszonyok* a pogány magyar ősvallás *Szépasszonyának* és a rendelkezésére álló *boszorkányának* az utódai. A Szépasszony viszont az életet adó istenasszony, a *Nagyboldogasszony* alárendeltjének, a magyar néphitben ma sokfelé még ismert, a csecsemőt és anyját gyógyító és óvó *Boldogasszonynak* az alteregója volt. „Boldogasszony és Szépasszony hajdan nem két felső lény volt, hanem egy és ugyanazon személy, aki áldott és vert.” Szétválásuk a keresztény vallás hatásának az eredménye (Kálmány 1971^b. 339—352.).

¹⁰⁴ „A vas szelleműző természetének elgondolására akkor jött rá az emberiség először, amikor helyenként, más-más korszakban, a vas tulajdonságával megismerkedett.” A vas el tudta törni a réz- és bronzfegyvereket, legyőzte az azokhoz tartozó szellemeket is, s általa megingatta az egész ősi hitvilágot. Az elgondolás ősiségének a következménye az, hogy a vasat a világ számos népe szelleműzőként ismeri (Solymossy 1937. 348—362.).

¹⁰⁵ A körbenjárásnak, valamint a kör alakú tárgyakkal a néphit analógiás alapon körülzáró, gonoszölöző, óvó vagy elhárító hatást tulajdonít (Szendrey Zs. 1938^a. 42.).

¹⁰⁶ A radina itt differenciáltabb, mint Háromszék más falvaiban, pl. Csernátonban, Szárazpatakon, Kőváron, ahol külön *frustukot* nem vittek, csak *kicsi-* és *nagyradinát*. Miklós 1975. 19. és saját gyűjtésem.

¹⁰⁷ Pontosabban a születési anyakönyv adatai szerint 1825—1834 között a faluban 23 férfi és 16 női, 1802—1815 között 45 férfi és 30 női, 1904—1909 között pedig 38 férfi és 26 női név volt.

¹⁰⁸ A monográfiában szereplő jeles napok naptári helyét és a hozzájuk fűződő társadalomnéprajzi szokásokat l. a *Jeles napok jegyzékében*.

¹⁰⁹ A társakoma *szárazkoma* megnevezése közvetve a keresztelés fő mozzanatának, a vízbemártásnak a néphitben betöltött szerepére utal. „A vízbemártás [...] minden népnél ősi: gonoszölöző és tisztító hatása, sőt a vízbemártó és mártott közt bizonyos kapcsolatot teremt. Az ősi vízbemártás szokásai jobbára az első fürösztéshez tapadtak, de ennek az ősi népi szokásnak átvétele a keresztelés is [...] néhol [...] a főkoma és a komaasszony két ujját a gyermek fejére teszi, hogy a víz az ő ujjukat is érje, különben csak »száraz« lenne a koma-ság.” Szendrey Zs. és Szendrey Á. 1937. 163.

¹¹⁰ A banka feltehetőleg a magyar folklórterületen *Bagus*, *Bakus*, *Bankus* néven is ismert gyermekrablólényvel azonos, akinek a nevét Kálmány az osztják Banguus ‘mammutállat képében föld alatt lakó isten’ nevével hozza kapcsolatba (1893. 321.).

¹¹¹ Ez a bűrtípus a XVI. század folyamán keletkezett. (Ploss 1882. 120.).

¹¹² Ruth Benedict és Margaret Mead amerikai etnológusok szerint a csecsemőkori bánásmód nemcsak az egyén, hanem a közösség társadalmi-lelki alkatának alakításában is fontos szerepet játszik. Ahol „a gyermek a biztonság állandó melegségét érzi”, mint az arapeseknél, a társadalom is békés, nyugodt, nagyobb konfliktusoktól mentes; ahol viszont már a születés előtt arról folyik a vita, hogy megöljék-e, s ha életben hagyják, születésétől fogva csak elidegenítő, könyörtelen egoizmusra vezető hatásoknak van kitéve, ott a társadalom is hasonló jellegű (Bodrogi 1970. 336.).

¹¹³ Ez a jelölésmód az elkövetkezőkben a *Játékkincs* c. részben idézett vagy bemutatott népköltészeti alkotásoknak a sorszáma utal.

¹¹⁴ Ezért lehet Rácz szerint a népgyógyászat „a távolabbi jövőbe tekintő gyógyszertervezés egyik kiindulópontja” (1978. 156.). Jelentősebb népi növényismereti és népgyógyászati munkák még: Vajkai 1943, Szabó—Péntek 1976 és Spielmann 1978. 158—166.

¹¹⁵ MSK LXII. 310.

¹¹⁶ MSK XLVI. 390.

¹¹⁷ AD 1974, 250.

¹¹⁸ A felnyitható vagy kihúzható fiókos kanapék a háromszéki medencében Erdővidéken és a Barcaságban egyaránt használatosak. Több felsőrákosi gyermek ma is kőhalmi festett *padágy*ban alszik. Kászomból két ilyen kanapétípust ismerünk, melyek közül az egyik szerkezetiileg tökéletesen egyezik az esztelnekivel (Kós 1972^a. 116—134.).

¹¹⁹ A fekvésre használt bútorformák legrégebb változatát, a *terpeágyat* az utóbbi időkben Kászomban is már csak gyermekeknek és szülő asszonyoknak vetették meg. „Ezt — írja Kós — ma is használják, de a tulipános bútorok elterjedése óta már nappal a magas lábú ágyak alá rejtik el. Így született meg a *karikáságy* változata.” 1972^a. 142. és 117.

¹²⁰ Amint a *terpeágy* a legrégebb ágyformát képviseli, úgy a *terpeasztal* is az asztalfélék ősbibb formáját őrzi. A moldvai csángók sok helyütt ma is erről esznek (Kós 1976. 197.). Ez volt a helyzet Kászomban is (Kós 1972^a. 143.). A felnőttek műveltségjavit tehát a gyermekek örökölték.

¹²¹ Ezt a változást mindenütt azonos okok eredményezték. A nagycsaládokban (Kalotaszegen csakúgy, mint Somogyban), de még a sokgyermekes kiscsaládokban is a nyolc-tíz apróság eleve nem fért el az asztalnál; nem beszélve arról, hogy a kicsik rendetlenkedése és enni nem tudása idegesítette volna a felnőtteket. A család szemefénye, az egyke viszont már más elbírálás alá esett (Kresz 1944a. 73.; Gönczi é.n. (1937.) 157—159.).

¹²² Általában, mint azt Kresz Mária is megállapította, a gyermekvisélet nincs olyan szigorú szabályokhoz kötve, mint a felnőtteké. Kalotaszegen is mód szerint egyik leányka hamarabb, a másik később kapta az első szoknyát, s azt eleinte ünneplőruhaként, a régi *köntössel* párhuzamosan viselte (1944^a. 91.).

¹²³ Ilyen nyitott oldalkamarás házakról számol be Kászomból: Kós 1972^a. 51. és 112—116. Hasonló a Sepsiszentgyörgyi Múzeum telkén elhelyezett, 1767-ből származó csikmenasági székely ház is.

¹²⁴ Hasonlót észlelt Kresz Kalotaszegen is: „A nevelés határozott, bár nem tudatos célja az, hogy a gyermek jó paraszttá, szorgalmas munkássá váljon. Ez a közös cél, és a paraszti élet egyéni-családi hasonlósága, a nevelés — amely alig nevezhető nevelésnek — eltérő módjai ellenére mégis egységessé formálja a gyermekek sorsát: mindnyájan elsősorban kihasználható munkaerők, egyformán beletartoznak családjukba, falujuk közösségébe és műveltségébe.” Kresz 1944^a. 92.

¹²⁵ A munka személyiségfejlesztő szerepére a múlt század végi pedagógusok már felfigyeltek. Láng írja: „A gyermek munkálása közben beszél, dalol, mesél, regél, füttyörész, dudorász, mondókákat, versikéket mond, s játszik is egyúttal. Amikor a gyermek dolgozik, testi és lelki erői a legbensőbbben ölelkeznek, legteljesebb, leggazdagabb a testi és lelki élet harmóniája, az ellentétek harca, s kiegyenlítődéjük.” Láng 1904. febr. 23.

¹²⁶ Az 1929-es mezőgazdasági összeírás szerint kiskorú, tizenöt éven aluli, a mezőgazdaságban állandóan foglalkoztatott munkaerő 61 személy: 28 fiú és 33 leány. Rec. agr.

¹²⁷ A gazdálkodó embernek, különösen az aratónak, szénamunkásnak vihar közeledtekor ugyancsak sietnie kellett. Innen ered ez a szólás, amelyet általánosítva bármilyen körülmények között, bármelyik rest emberre alkalmaznak.

¹²⁸ A jeles napokhoz fűződő időjölások egy része a keleti és nyugati kereszténység hatására vezethető vissza, más része „a tapasztalatból és a középkori tudományból leszállott, eltanult babona. [...] Mert az időjárás tapasztalatokat s a gazdasági munkáknak azoktól irányított végzése rendjét — a római költőket is felhasználva — már a középkorban mindenütt kétsoros versikébe foglalták a naptárpótló csíziók szerkesztői; ezeket a versikéket azonban nem a naptári naphoz fűzték, hanem az akkori szokás szerint az ünnephez és a szentek emléknapihoz. A csíziók versikéit később a naptárak is átvették, s így idővel a nép közt is elterjedtek, és a versikék hiedelme a nép közt is meggyökeresedett.” Szendrey Zs. 1937^b. 323.

¹²⁹ A pástorkodásnak a gyermekek életében betöltött szerepét illetően megoszlanak a vélemények. Berzsényi szerint „az ökrészség, lovasság dologtalanságra, lopásra [a tilosban való legeltetésre gondol], ravaszságra szoktatja a gyerkőcöket” (1968. 338—339.). Koós a „rút, erkölcstelen beszédek” rója fel a számlájára (1890. 54—56.). E munka személyiségalkító szerepének pozitív vonatkozásaira az etnográfus Herman hívja fel a figyelmet. Szerinte a pástorkodó gyermek „már nyolc-kilenc éves korában a nagy és súlyos felelősség iskolájába lép. Kifejlődik benne a bámulatos éles megkülönböztető tehetség, természetismeret” (1902. 156—158.).

¹³⁰ A kaszálók őrzéséről a falu közössége minden évben falugyűlésen határozott. 1846-ban pl. „régebbi ususok szerint” 11 *fűpásztor*t és 1 *fűbíró*t választottak, a következőképpen írva elő azok kötelességét: „1) Kötelesek lesznek a füvekbe történendő károkat megfizetni, melyeket a tulajdonosok kötelesek lesznek a maga törvényes rendén meglátatni egy fűpásztor jelenlétében. 2) A füvekben találandó marháktól egytől csak egy garast vehetnek, meg-

kezesítvén a megtanált marhát. 3) A szántsándékolt praevericatórt pedig mindenkor fél forintig büntethetik meg. 4) Ha vidékbeli praevericatórt tanálnak a szénafüvekben, ezt mindenkor nyolc forintig büntetik. — A fűpásztoroknak minden birtokos fizet évenként két garast fűbére.” Eszt. jkv. 1846. máj. 14.

¹³¹ Erről tájékoztat az alábbi jegyzőkönyv: „1° Minthogy falvánk keblébe több személyek conventuos vagy a maga gyermekivel külön-külön barmaikat pásztorolytatják, s a külön pásztorlás következesével több káros terheket okoznak falvánk keblébe, 2° meghatározta közönségünk és jóváhagyta, hogy mától számlálva senki a maga barmát, akármi névvel nevezendő barmát külön pásztoroltatni nem szabad, egy barom 3 Rf büntetés terhe alatt. 3° Mégis a pásztoroknak kötelesek bért megfizetni, mintha éppen a csordába járna.” Eszt. jkv. 1849 Szentgyörgy hava 11-dik.

¹³² A havasi hajlékokkal, továbbá a juh-, disznó- és kecskepásztorokodással kapcsolatos egyes adatokért Orbán Lázár bélafalvi gazdálkodónak tartozom köszönettel, aki az esztelneki erdőben fellelhető esztenatípusok kicsinyített másait elkészítette, és visszaemlékezéseit, több ízben írásban is megörökítette: *Leírás a nemes disznópásztorságról. Az erdei kaszálókról.* Kézirat, Sszgyörgyi Múz. gyűjt. Lsz.EA. 302.

¹³³ Ilyenszerűek a csiki fiatal pásztorok ideiglenes hajlékai is. Az esztelneki burdjéjal, kalibával különösen a *félkalibájuk, seggenülőjük* egyezik (Vámszer 1977. 65—66.).

¹³⁴ A gyermekkori emlékeit felidéző Benedek Elek megkapó képet rajzol a havasi szénamunkákról: „Ihol már Piliske fölött tündököl az öreg Nap, sugarai bújócskát játszanak a nyolc kaszán. Közbe-közbe incselkednek velem a kaszások: — Hol a kasza, kicsi gazda? — ó, Istenem, dobog a szívem, ha volna egy kicsi kaszám! De nincs. Van azonban kicsi villám, gereblyém, még András nagyapó remekelte Gábor bácsinak, ő féltő gonddal őrizgette, s most enyém a szent örökség. Hiszen, csak száradjon el a harmat, odaállok én is, rendet teríteni!” „Villát vesz elő a vén füllentő is, Vajna Rózsi is, én is előveszem a kicsi villámát: másik oldalára fordítjuk a rendeket, hadd csókolgassa, melengesse a napsugár. Villa hegyén szárad a széna — mondogatja édesapám. Mennél többet forgatják, rázogatják, annál gyorsabban szárad. S amint a nap följebb, följebb emelkedik, a száradó széna édes illatával telik meg a levegő. Mely felséges illat! Emberek mesterkedése ehhez fogható illatot nem terem.” „Valahol csak szénaboglyát látok, mindig eszembe jut a nap: hány ilyen boglyán forogtam a karó körül, rátaposva minden villa szénára, amit édesapám erős karja hozzám emelt, elibém tett le! Maga szerette rakni a boglyát, s egy kisgyermek éppen elég volt arra, hogy tömörre tapossa a szénát, elébb-elébb lépve, forogva a karó körül. Mikor aztán feladta az utolsó villa szénát, mondta: — No, bátyámuram, most csússzon le. — És én csúsztam bátran a boglya domború hasán, mert a két erős kar kitérve várt reám, aztán szépen összekapcsolódott a derekam körül, széles keblére ölelt édesapám, úgy eresztett le a földre. Ezeknek a perceknek a melegségét, édességét most is érzi öreg szívem. Édes, jó meleg szívű apám!” 1959. 94, 95, 96, 103.

¹³⁵ A szolgák és szolgálók bérét részletesebben a Nyárad mentéről Molnár írta le (1978).

¹³⁶ B. kiv.

¹³⁷ H. kiv.

¹³⁸ Ez derül ki egy 1815-ben keltezett esztelneki periratból, melyben a jobbágyok, sőt több gyalogkatonára is ujjlenyomattal azonosította kilitét. GubTrans 3438/815.

¹³⁹ Hszék népokt. 98—100.

¹⁴⁰ Benedek E. 1898. 193—208.

¹⁴¹ Uo. 208.

¹⁴² Egy 1933-ban keltezett és jelenleg Kiss Zoltán tulajdonában levő kéziratos jelentésből tudjuk, hogy az iskolalátogatás csak 50—60%-os volt, aminek fő oka a megfelelő ruha- és lábbeli hiányában keresendő.

¹⁴³ Ezt a helyzetet Bartha K. pedagógiai szakíró így jellemzi: „Nagy baj, hogy a legtöbb iskolai mulasztás éppen a gyakorlati időre esik. A mai büntetéspénz kirovási és behajtási rendszer mellett ezen segíteni nem lehet. A jobb módú szülő szívesen fizet három korona bírságot, csak hogy gyermekét az őtzi munka idején a gazdaságban használhassa. A szegény ember pedig nem járhatja, mert tudja, hogy a szegénység es behajthatatlanság okán ügyis törlik a kiszabott büntetést.” 1912. dec. 20.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Ma már köztudomású, hogy az egyházi ünnepek időpontja a pogánykori ünnepekkel esik egybe.

¹⁴⁶ Az életet és erőt adó, a fény és sötétség küzdelmét a fény javára eldöntő napot az ókori Keleten Mithra, ill. Mithrasz istenség személyesítette meg, es körülötte valóságos kultusz, misztérium alakult ki, melyet az I. században a keleten járó katonák Rómában és a provinciákban is elterjesztettek (Mit. 178, 182, 267, 268.). A Mithrasz születésének legendá-

ját megőrkítő ábrázolások szerint a gyermek napisten jobb kezében tört, bal kezében pedig fáklyát, ill. földgömböt tartott. A mi aprószenteki mondókánkban a gyermek Jézus aranyalmát és aranyvesszőt fog a kezében. A kettő közti rokonságra a közelmúltban Dömötör hívta fel a figyelmet (1974. 139—143.).

¹⁴⁷ Meséinek folklorizálódására már maga Benedek Elek is felfigyelt: „Valahol csak megfordultam az országban, megszólaltattam a falusi mesemondókat. Alig mondtak olyat, amelyet ne ismertem volna, s bizony megesett nemegyszer, hogy csaknem szóról szóra mondták el nem egy mesémet, melyet régibb könyveimben, meg ebben a Magyar mese- és mondavilágban olvastak.” — idézi Faragó 1967. 24—25. A kérdéstről l. még Kovács Á. 1961. 439—441. és 1971. 138—188.; Vöő 1967. 6. és Faragó 1969. 579—587.

¹⁴⁸ Ezért ha fel is sorolnak olvasmányaikból néhány mesecímet (például: *Többsincs királyfi*, *Terülj, terülj, asztalkám*, *Mindenjáró malmocska*, *Piroska és a farkas*, *Hófehérke*, *Béka király*, *Világszép nádszálkisasszony*, *A kecske és a három gidó* stb.), nem vállalkoznak az elmondására. Gyermekszájából végül is csak egy tréfás mesét (*Ne bújj, cigány, látlak*) és egy eredetmondát (*A kutya és a nyúl barátsága*) sikerült hallanom.

¹⁴⁹ Ezt tanúsítja Nagy Antal 1890-ből keltezett kéziratos énekeskönyve, melyben aránylag még kevés a műdal, szemben a későbbi keltezésű hasonló füzetekkel.

¹⁵⁰ A serdülő- és ifjúkor főként mint a gyermekkort záró, annak egyes velejáróit (munka, nevelődés) kiteljesítő, másokat (játék, szórakozás) átlenyegítő életciklus érdekelt. Tanulmányozásához haszonnal forgattam a 21. jegyzetben említetteken kívül Szendrey Zs. és Szendrey Á. (1937. 169—185.), Fél (1941^a. 250—260.), Belényesy (1958. 47—86.), Jávör (1970) és Faragó (1978. 220—231.) munkáit.

¹⁵¹ Ezeket az adatokat az alábbi, 1885-ben keltezett kéziratos jelentésből merítettem:

Névsoros kimutatás az 1885/6-os tanév iskolaköteles leány- (ill. fiú-) gyermekekről korszály szerint 1870. szept. 1-től 1879. szept. első napjáig. Kiss Zoltán tulajdonában.

Ismétlősök születési éve	L e á n y o k		F i ú k	
	Iskolakötelesek	Nem járnak	Iskolakötelesek	Nem járnak
1870	4	1 (szolgál)	4	4 (szolgál)
1871	4	1 (szolgál)	3	3 (szolgál)
1872	7	4 (szolgál)	4	4 (szolgál)
1873	6	1 (szolgál)	3	1 (szolgál)

¹⁵² L. 8. sz. jegyzet. Mindezek mellett funkcionális elemzéssel próbálkozott meg még Heiszler is, aki a fiújátékok helyét, időpontját, életkor szerinti megoszlását és gyakoriságát taglalta, és eredményeit grafikusán is ábrázolta (Heiszler, 1944.).

¹⁵³ Gönczi 1949, Bakos 1953.

¹⁵⁴ Kerényi 1957, Hajdu 1971, Selmecezi 1972, *Cinege, cinege, kismadár* 1975, *Bújj, bújj, zöldág ...* 1976 és *Kivirágzott a diófa ...* 1977.

¹⁵⁵ Kresz 1948.

¹⁵⁶ Ilyenszerű a Kerényié, mely egyetlen műfaji alcsoport játékeit, az énekes-táncos játékokat mozdulatanyaguk alapján osztályozza (MNT. I. 1957).

¹⁵⁷ Ezt az elvet követi Kresz 1944 és Bakos 1953.

¹⁵⁸ Tulajdonképpen erre törekszik Lajos 1968 és Markó 1953.

¹⁵⁹ Elődeim játékszerezései túlzott széttagoltságuk miatt nem feleltek meg céljainak. Elképzeléseimhez a Lajosé (1968) állt közelebb, amit összevontam, és egyes vonatkozásaiban módosítottam.

¹⁶⁰ A Lajos játékszerezében a dajkarímek s általában a felnőttek ölbéli gyermekkel folytatott játécai egyáltalán nem szerepelnek, az egyszemélyes dalocskák viszont a *Játék a természeti környezettel* című kategória tartozékai (1968. 147.). Ezek ugyanakkor jelen vannak a Kerényi műfaji szempontú osztályozásában is (1957. 703, 712, 787—788.).

¹⁶¹ Ezek Lajosnál részben a *Játék a természeti környezettel*, részben pedig a *Népszokások utánzásai* címszó alatt, tehát két különböző kategória között osztoztak meg (1968. 146. 155.). Szerintem legfőbb vonásuk a szabályoktól, kötöttségektől való mentesség, s ezért együvé sorolhatók.

¹⁶² Ez a játékcsoport Lajosnál *Játékszeres játékok* címen szerepel (1968. 147.).

¹⁶³ Lajos műszava: *Szervezett társasjátékok* (1968. 149.), az Igazé: *Kötött népi játékok* (é.n. 5, 6.)

¹⁶⁴ Lajoséval azonos kategória, de némiként módosított, belső tagolással (1968. 153—155.). E játékcsoportot Hajdu is rendszerezte (1971. 23—26.).

¹⁶⁵ Lajos 1968. 149—152.

¹⁶⁶ Lajos a beugrató és nevetető játékokat két külön kategóriába sorolta (1968. 155—156.). Én ezt a vegyes csoportot az énekes-táncos és mozgásos vagy testedző játékoktól eltérő sajátos funkciójuk alapján vontam össze.

¹⁶⁷ Folklórszociológiai felmérést szakirodalmunkban eddig — tudomásom szerint — mindössze Faragó és Ráduly végzett (Faragó 1976, Faragó—Ráduly 1969, 1971, Ráduly 1975) a balladák és bölcsődalok kapcsán. A játék műfajánál fogva bizonyos mértékben más problémákat vetett fel, s ezek megoldásához magamnak kellett kidolgoznom a járható utat.

¹⁶⁸ A szakirodalomban műjátéknak nevezik az idegen eredetű vagy népies műdalokból alászállt kétesebb értékű darabokat. Németből fordított, óvodán, iskolán át terjesztett játék a *Megy a gyűrű vándorútra*, *A gazda rétre megy*, *Repülve jön egy madárka*. Zeneileg lényegesen közelebb állnak a magyar népi gyermekjátékokhoz, csak egyes fordulataikban őrzik az idegen ízt az olyan játékok, mint a *Zöld fű, zöld fű a lábam alatt* és *Nyuszi ül a fűben*. Német játékok átvétele mellett a múlt század nevelői részben népies műdalokra, részben idegen szellemben fogant saját gyártnányú dallamokra költöttek erőltetett, mesterkéltszövegeket óvodai, iskolai használatra. Számos ilyen tandal is fennmaradt a nép emlékezetében, mint pl. *Körben áll egy kislányka*, *Dombon törik a diót*, *Ajtó, ablak nyitva van*, *Hej szénája-szénája*, *Süssünk-süssünk valamit*, *Beültettem kis kertemet* (Borsai 1977. 75—76.). L. még a *Játékkincs* 73. sz. jegyzetét.

¹⁶⁹ Szépen jellemzi a gyermekjátékdalok változékonyságát Kodály: „A felnőttek zeneéletében gyakran már eltűnt a naiv, ősi játékos ösztön, amely itt még szabadon működik. A felnőttek, már csak a kerek szöveg miatt is, jobban ragaszkodnak megmerevedett, állandó formákhoz. Itt, mint az apró balatoni kagyló, tapadnak össze a motívumok, mindig másképp; mint mikor álmunkban egy alak két vagy több személynek vonásait mutatja egyszerre, úgy rajzanak, egyesülnek, szétválnak a dallam-atomok. A népköltés örök rejtélye: a szétporlasztott egészek s az új egészekké tapadó heterogén elemek csodálatos rajzása. Ez a folyton forrongó kohó, melyben egyszerre születnek új szintézisek és bomlanak föl régi egységek, egyszerre születik az új és hal meg a régi — de újjászületik, ami benne maradandó —, az élet rajzásának sokkal kisebb tükörképe, mint a műköltés, műzene, a maga rögzített, változhatatlan formáival.” MNT I. 1957. XIV.

¹⁷⁰ Népi tárgyakat ma inkább az egykori módosabb gazdák eleve jobban felszerelt háza táján lehet találni. Míg ugyanis a bérmunkás réteg az idegenben meglátott polgári javakat pénzen megvásárolta, a helyhez kötöttebb földművesek tárgykészletük elemeit csak indokoltabb esetben cserélték ki: újításaik elsősorban a munkatermelékenység fokozását szolgálták.

¹⁷¹ Így fogalmazza meg Mead a művelődés legfőbb összetevőit. Id. Bodrogi. In Mead 1970. 335.

¹⁷² Kálmány 1882. 190.

¹⁷³ Kresz 1944a.

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Mindhárom német szociológust, Dietzet (1927), Günthert (é.n.) és Plossot (1882) Kresz idézi (1944a).

JÁTÉKKINCS

A kötet anyagközlő jellege nem teszi szükségessé a szakirodalmi párhuzamok felsorolását, melyek Bakos József (1953) könyvében amúgy is föllelhetők. Ezért az alábbi jegyzetek mindössze néhány általános megjegyzést tartalmaznak, közlik a dallamok eredeti záróhangját és helyi változatait, az esztelneki szövegváltozatokat, továbbá a *Magyar Népzene Tárában*, ill. *A magyar népzene példatárában* közölt rokon dallam és szövegváltozatok sorszámát. Végül, itt olvasható a magyar népi gyermekjátékok szellemétől távolabb álló, művi vagy idegen eredetű, tovább terjesztésre nem ajánlt játékok szövege, dallama és cselekménye is.

A jegyzet sorszama utáni szám a játék sorszámára utal.

¹ Gorkij e szavait Katona idézi (1971. 3.).

² 1a. j.: E.z.: *ász*. Dallam: MNT I. 247.

Faragó szerint a *Tente, baba, tente* kezdetű bölcsődaltípus „magja talán nem, de számos verziója és változata kétségtelenül óvodai, iskolai szöveg”. 1976. 139.

³ 1b. j. E.z.: *fisz*. Dallam: MNT I. 247.

⁴ 2. j. A 3—4. ütem szövegváltozata: Ágyacskád már vetve!

⁵ 16. j. Az első két ütem szövegváltozata: Beli, beli, kedvesem.

Az utolsó két ütem szövegváltozata: Aludjál el, kis galamb!

⁶ 20. j. Az 5—6. ütem szövegváltozata: És az icin gégevégő!

⁷ 25. j. Ez a francia eredetű versike nálunk a XII—XV. század folyamán francia-vallon betelepülők révén honosodott meg (Solymossy 1926. 87.).

⁸ 28. j. Az ujkiolvasóknak ez a típusa a német ujkiolvasókhoz hasonlít (Solymossy 1926. 87.).

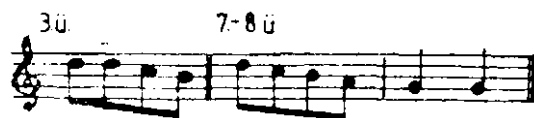
⁹ 31. j. A 3—4. ütem szövegváltozata: Itt csücsül a nyulacska!

¹⁰ 32. j. E.z.: *d'*. Szöveg és dallam: MNT I. 161.

¹¹ 33a. j. E.z.: *d'*. Szöveg és dallam: MNT I. 159.

¹² 33b. j. E.z.: *á*. Szöveg és dallam: MNT I. 159.

¹³ 39. j. E.z.: *a*. Dallamváltozatok:

A 9—10. ütem szövegváltozata: Szép muzsika szóval.

Dallam: MNT I. 304. A szöveg szerint közlekedésre vagy szállításra alkalmas *dob* a pogány magyar hitvilág emléke. Diószegi szerint: „a táltosok [az ősvallás papjai] körében használatos volt egy különös erővel rendelkező dob, amelynek segítségével a táltos emberfeletti cselekedeteket tudott véghezvinni” (1973. 69.).

¹⁴ 40. j. A 3—5. ütem szövegváltozata: Nagymámám beléhótt a kútba.

E kötött formájú verses mondókamesék tág teret nyitnak a nyelvi és fantáziajátékoknak (Kovács 1978. 421—422.).

¹⁵ 46. j. E.z.: *b*. Dallam: MNT I. 308.

¹⁶ 62. j. Az 5—6. ütem szövegváltozata: Egerfa csizmája,

¹⁷ 65—68. j. Ezekben úgy fordulnak a naphoz, mint egyenrangú társhoz. „Az a magartartás ez — írja Borsai —, amellyel a primitív ember fordul az őt körülvevő világ felé.” (1977. 68.) A naphívogató „ősi varázsló cselekmény, a nap elővarázsolása misztériumának játék formájában való továbbélése” (Borsai—Kovács 1975. 60.). Az egykori varázslás alapja a kimondott szó erejébe vetett babonás hit (1. még a *Gyermekvilág* c. rész 97. sz. jegyzetét).

¹⁸ 65. j. E.z.: *cisz*. Szöveg és dallam: MNT I. 367. Szövegváltozata: kis bárán.

¹⁹ 66a. j. E.z.: *esz*. Szöveg és dallam: MNT I. 365.

²⁰ 66b. j. E.z.: *esz*. Szöveg és dallam: MNT I. 365.

²¹ 67. j. E.z.: *h*. Dallam: MNT I. 304—305.

²² 68. j. „Az ilyenszerű ajándékot — de legalábbis a felajánlást — a hajdani áldozati ajándék leegyszerűsödött maradványának kell gondolnunk.” Küllös 1978^b. 417.

²³ 69. j. Az esőindítók a naphívogatókkal azonos indítékú pogány imák, ráolvasások maradványai (Borsai 1977. 68.).

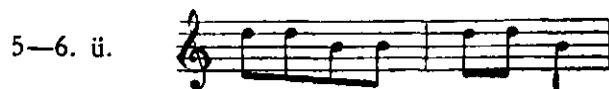
²⁴ 73. j. L. a *Gyermekvilág* c. rész 128. sz. jegyzetét.

²³ 74—95. j. E mondókák abból a primitív szemléletmódból fakadnak, miszerint a természetben lények és élettelen tárgyak életformája az emberével azonos (Borsai 1977. 68.).

²⁶ Az e csoportba tartozó alkotások nem egy archaikus elemet őriztek meg a régi idők ráolvasásaiból, varázsénekeiből (Borsai 1977. 68.).

²⁷ 96a. j. E.z.: *cisz*¹. Szöveg és dallam: MNT I. 249. eleje.

²⁸ 96b. j. E.z.: g. Szöveg és dallam: MNT I. 250. Dallamváltozata:

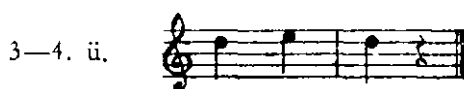

²⁹ 97. j. E.z.: h. Szöveg és dallam: MNT I. 313.

³⁰ 98. j. E.z.: h.

³¹ 100. j. A mondóka az egykori török hódítók kegyetlenkedéseinek emlékét őrzi.

³² 101. j. E.z.: h. Dallamváltozata:

³³ 105. j. E.z.: g. Szöveg és dallam: MNT I. 251.

Ez a táncdal-törédket őrző mondóka és valamennyi változata a táltosdob és zene gyógyító szerepére utal. Bartha 1937. 461—462. és Diószegi 1973. 70—71. L. még a 14. sz. jegyzetet.

³⁴ 111. j. E.z.: *gisz*.

³⁵ 115. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304.

³⁶ 126. j. E.z.: *gisz*.

³⁷ 127. j. E.z.: g. Dallam: MNT I. 411.

³⁸ 128. j. E.z.: a. A 7. ütem szövegváltozata: Nem viszem el

³⁹ 130a. j. E.z.: g. Szöveg és dallam MNT I. 860.

⁴⁰ 130b. j. E.z.: *asz*. Szöveg és dallam: MNT I. 860.

⁴¹ 131. j. E.z.: g.

⁴² 134. j. E.z.: g. A 2. versszak 2. sorának szövegváltozata: Esztendőre, vagy kettőre huszár leszek én.

⁴³ 135. j. E.z.: g.

⁴⁴ 136—137. j. Ez a mondókatípus a Konsza Samu gyűjteményében nyelvgyakorlóként szerepel (1957. 362.).

⁴⁵ 144. j. E.z.: *fisz*. Az 5—6. ütem szövegváltozata: Cseberrúddal kergeti. Dallam: MNT I. 250.

⁴⁶ 158. j. E.z.: a. Az 5—8. ütem szövegváltozata: Ha nem kell, leteszed, | Holnap reggel megeszed. Dallam: MNT I. 304.

⁴⁷ 165. j. E.z.: h. Dallam: MNT I. 249—254. eleje.

⁴⁸ 166. j. E.z.: h. Dallam: MNT I. 304.

⁴⁹ 168. j. E.z.: h. Dallam: MNT I. 305.

⁵⁰ 171. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304—305.

⁵¹ 173. j. E.z.: a. A 3—4. ütem szövegváltozata: Bújj be kamarába! Dallam: MNT I. 304.

⁵² 187. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304—305.

⁵³ 190. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 311.

⁵⁴ 191. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304.

⁵⁵ 194. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304.

⁵⁶ 203. j. A 3. ütem szövegváltozata: Bóg a bika.

⁶⁷ Kálmány szerint a gyermekvilág többnyire csak megőrizte a felnőttek költészetének kincseit, maguk a gyermekek kevés költői alkotás szerzői. „A gyermekek költését leginkább a csúfolódó versikék között találjuk. A legkezdőbb költés ez, ha ugyan a pusztán csak a hang és érzés után menő rímfaragás neve lehet költés. Rímet rímre mondani kívánja a hangzat, érzését kifejezni készíti az ifjú tűz.

A gyermekek elő- és utórímezésre törekszenek, s leginkább a névszót veszik figyelembe, ahhoz mérten faragják a rímet, és legritkább esetben vannak tekintettel a személy tulajdonságaira.” 1891. 273.

⁵⁸ 211. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304—305, 307.

⁵⁹ 215. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304—305, 307.

⁶⁰ 216. j. E.z. a. Dallam: MNT. I. 304—305.

⁶¹ 217. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 305.

⁶² 219. j. E.z.: a. Az utolsó ütem szövegváltozata: farkat húz. Dallam: MNT I. 304.

⁶³ 220. j. E.z.: b.

⁶⁴ 225. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304.

⁶⁵ 226. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304.

⁶⁶ 231. j. Az 5—6. ütem szövegváltozata: Bugyinit az istállóba,

⁶⁷ 2 3 3. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 305.

⁶⁸ 234. j. E.z.: a. Dallam: MNT I. 304.

⁶⁹ 245—248. j. L. a 14. sz. jegyzetet.

⁷⁰ 245. j. Szövegváltozatai: 2. sor: Kettő, feneketlen vessző. 3. sor: Három, a vacsorát várom. (Vagy): én biza nem járom. 4. sor: Négy, biz oda nem mégy! | Négy, pék. | Négy, csíp a légy. 5. sor: Öt, telik a tök. | Öt, tök. | Öt, leesett a kőd. 7. sor: Hét, telik a hét. | Hét, mit süt a pék? 8. sor: Nyóc, pad alatt a póc. | Nyóc, póc. | Nyóc, teli a póc. | Nyóc, kenderkóc. 9. sor: Kilenc, Kis Ferenc. | Kilenc, az én nevem Ferenc. 10. sor: Tíz, hátán foly a víz. | Tíz, tiszta víz. 10—14. sor: Tíz, tiszta víz, | Nagymamám belé-
hótt. | Mivel menjünk utána? | Síppal, dorombbal, | Szép muzsikaszóval. 11—12. sor: Ha nem tiszta, vidd vissza, | S ott a szarvas, megissza.

⁷¹ 249. E.z.: a. A 2. ütem szövegváltozata: kockázni? Dallam: MNT I. 304.

⁷² 251—300. j. „A kiolvasóversek nemzetközi egyező tulajdonsága — írja Bartha — a kicsengő, erőteljes ritmus, az ikerszavakat, játszi szóképzéseket halmozó hangzatosság és kifejezéseik rejtelmessége.” (1937. 455.). Majd tovább így ír: „A kiolvasóverseket, melyekben az értelmes szavak értelmetlenekkel vannak keverve, sőt némelyiket egészében értelem nélküli hangsor-egységek alkotják, külföldi magyarázók minden népnél egyezően vallási szertartásokkal tartják kapcsolatosnak. [...] A kiolvasóversek alkalmazásában kisorsolás, sorsvetés dönti el, hogy a játékban ki kap valamit, kinek kell elviselni valami kellemetlent, esetleg ki szabadul tőle. Minden kiolvasó mondóka csattanója: a kisorsolt személy kivetése. Sors útján való döntés dívott már az ókorban, vallásos szertartásokban is. A kisorsoláshoz fűzött mondókákba az értelmetlen sorok feltűnően kedvelt alkalmazása emlékeztet az ősvallás papjainak, a későbbi boszorkánymestereknek egykori rejtelmes varázsigéire...” Bartha 1937. 461.

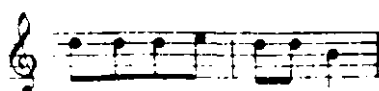
A ma is élő kiolvasóverseink között is akad nem egy, amelynek soraihoz a gyermekek egyáltalán semmi jelentést nem fűznek, de annál jobban érvényesül bennük a ritmus ereje és a nyelvi jóhangzás. Uo.

⁷³ 268. j. Több gyermekjátékunk a régi magyar népdalköltészet és népzene egyik vagy másik termékének a töredéke. Ennek a mondókának az egyik változata a XVIII. században még lakodalmi énekként volt ismert (Bartha 1937. 461. és Küllös 1978^a. 416.).

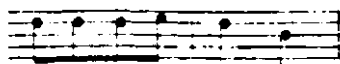
⁷⁴ 301—302. j. Az e típusba tartozó mondókák indítéka szintén a kimondott szó varázseréjébe vetett hit. L. a *Gyermekvilág* c. rész. 97. sz. jegyzetét.

⁷⁵ 303. j. E.z.: b. Dallam változatai:

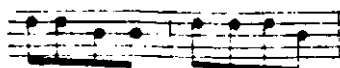
3— 4. ütem:

7— 8. ütem:

19—20. ütem:

Dallam: MNT I. 304.

⁷⁶ 314—317. j. L. a 74. sz. jegyzetet.

⁷⁷ 342—343. j. „Ősi egyetemes jellemzője a gyermeknek, hogy játékaiban is különösképpen vonzódik az állatokhoz” — állapítja meg Bartha (1937. 456.). Majd tovább így ír: „Mínthogy az élő állatokban a játék főelemét, a mozgást is megtalálja, eleven játékszert lát bennük, s ezért nagy előszeretettel játszik háziállatok kicsinyeivel, befogott madárral, s igen gyakran rovarokkal, mert legkönnyebben az utóbbiakat ejti hatalmába.” 1937. 480.

⁷⁸ 350. j. A keresztény egyházi szertartást utánzó gyermekek annak nem értett latin kifejezéseit anyanyelvük ismert szavaihoz hasonlítják.

⁷⁹ 359. j. E.z.: g. L. még a 74. sz. jegyzetet. Dallam: MNT I. 320. 2. ütempár.

⁸⁰ 371—373. j. „A játékra fogott állatokkal végzett foglalatosságok gyakran az állatkínzás határait is átlépik” — írja Bartha — ám szerinte ezt semmiképp sem a kegyetlenkedés örömeért teszik, hanem azért, mert a játék hevében eszükbe sem jut, hogy tulajdonképpen kínozzák az állatot. (1937. 480.).

⁸¹ 383. j. A sípfélék régi magyar neve *síp*. A *tilinka* és *furulya* román, a *doromb* pedig szláv kölcsönszó. L. Viski 1934. 433. és *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Szerk. Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós. Bp. 1972.

⁸² 386. j. E játék a székelység körében vadak távoltartására és hangos híradásra használt, kéregből csavart kürt gyermeki, játékos formája. L. Bartha 1937. 477.; Viski 1934. 436.; Kós 1968. 66—67.

⁸³ 389. j. Ez a játékszer a cimbalom primitív utánezata.

⁸⁴ 392. j. Ez a — más művelt országokban is elterjedt — játékszer tulajdonképpen egy igen ősi lármás hangszer, amelyet a természeti népek avató szertartásain és hadi alkalmain jeladó szerszámnak használnak. L. Bartha 1937. 455., Viski 1934. 423.

⁸⁵ 393. j. A *kelepelő* szintén közismert — és Viski szerint ősi — lármás hangszer (Viski 1934. 433.).

⁸⁶ A legtöbb játékszer — mint a korábbi formák, technikai készség és gyakorlati használhatóság szerint készült tárgy — néprajzi szempontból kétszeresen figyelemre méltó (Viski 1934. 439.).

⁸⁷ 415. j. Kós 1968. 36—37.

⁸⁸ 416. j. Az előbbinél újabb eredetű gyermekfegyver (Györfly 1934^a. 34.).

⁸⁹ 419. j. Györfly 1934^a. 33. és Kós 1968. 32.

⁹⁰ 422. j. A nyílvevő „eredetét az emberiség történetének legősibb korába kell helyeznünk. A természeti népek ma is használják.” „A magyarság körében a középkorban már csak mint gyermekjáték létezhetett, mert fegyverként a XVII. századig az összetett íjat használták.” Györfly 1934a. 33—34. és Kós 1968. 34.

⁹¹ 423. j. Kós 1968. 34.

⁹² 433. j. Györfly 1934^b. 253.

⁹³ 434. j. Uő: 1934. 254.

⁹⁴ 439. j. Viski 1934. 434.

⁹⁵ A gyermekjátékok nagy részében — írja Bartha — „még együttél a kezdetleges művészetek egysége: a zene—költészet—mozdulat elválaszthatatlan háromsága” (1937. 492.). Ezek egyenként is sok ősiségét tartalmaznak. A gyermekdal vonatkozásában érdemes Kodály szavait idéznünk: „A gyermek mint egész fejlődésében, dalában is újra átéli az ember őskorát. Ezért kezdi zenei életét a primitív ismétlő formával. [...] Valamennyi gyermekdalunk mintha egyetlen dallamnak változata, kisebb-nagyobb töredéke volna [...] Hangsora a dūr skála 1—6 foka [...] »az indogermán hexakord« [...] Ritmusszerkezetének alapja a kétütemes motívum” (1937. 39—41.). A tánc vonatkozásában ugyanez a helyzet. A gyermekek az ősi táncrajz sok elemét, elemi alakját őrzik. Ilyen a mágikus körforma, az egyetemes táncagyomány egyik alapformája, „amelyben kétségtelenül valami varázslatszerű cselekvés hagyománya rejlik. A kör jelentése kétféle lehet: vagy a közösség óvó ereje védi a körben állót, és így mintegy a körből a központ felé irányul az erősugárzás, vagy a kör közepén álló jeleníti meg azt a mágikus erőt, amely így a kör közepéről árad az őt körülvevő közösségre” (Lajtha—Gönyei 1937. 92—95.).

⁹⁶ „A gyermeki lélek ellenállhatatlan utánezási hajlamának köszönhető — írja Bartha—, hogy a gyermekeink már feledésbe merült művelődéstörténeti emlékeket őrizhettek meg; egykori szokások, hiedelmek emlékeit, régi népdalok szövegének és dallamának töredékeit, hajdani táncok maradványait tarthatták fent. Mindezek az utánezés útján szálltak le a játék magába fogadó és megőrző rétegébe” (1937. 488.).

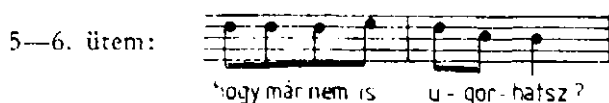
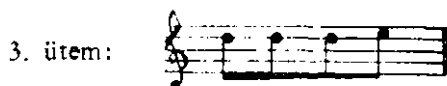
⁹⁷ 532. j.E.z.: a. Az 534.j. leegyszerűsített változata.

⁹⁸ 534. j.E.z.: *desz*¹. Dallama alighanem a MNT I. 183—184-nek változata.

⁹⁹ 535. j.E.z.: g. Szöveg és dallam: MNT I. 194.

¹⁰⁰ 536. j.MNT I. 1072. jegyzete.

¹⁰¹ 536. j.E.z.: *asz*. Szöveg és dallamváltozat:

Szöveg és dallam: MNT I. 1072.

¹⁰² 537. j. E.z.: a. Dallamváltozata:

♩ = 66

Gó-lya né-ni, ho-vá sé-tál, mi-nő o-lyan ké-nyes?

Ta-lán bi-zony bé-ká-ra vár? Két nap ó-ta é-hes.

Nyakat, fe-jet fel-e-mel, ke-lep-ke-lep, ke-le-pel,

Meg-fo-gott már e-gyet

Az 538. dallam. E.z.: g. Szövegét vö. MNTI. 893., 894. számmal, dallamát vö. Kerényi György: Népies dalok 87. és 129. számmal.

¹⁰³ 539. j. Tót népdalra emlékeztető háromsoros, ún. libizaré dal. MNT I. 949. jegyzete. E.z.: a. Szöveg és dallam: MNT I. 949—950.

¹⁰⁴ 540. j. Bartha szerint „A Tisza—Duna partján több helyen szokásos, hogy a férjhezmenendő leányok nagypénteken, napfelkelte előtt, a folyóban megfürdenek abban a hitben, hogy ezzel megtisztulnak, s akivel fürdés után először találkoznak, és lehetőleg a kendőjében meg is törülköznek, az lesz a férjük” (1937. 460.).

¹⁰⁵ 540. j.E.z.: g. Szöveg és dallam: MNT I. 222—229.

¹⁰⁶ 541. j.E.z.: a. Szöveg és dallam: MNT I. 224.

¹⁰⁷ 542. j.L. MNT I. 1089—1090. jegyzetét.

Kodály a népi gyermekjátékok varázslatos kaleidoszkópját szembeállítja az iskolában, óvodában terjesztett tandalok silányságával: „Flóri könyve óta (1830) legtöbb nevelőnk abban a tragikus tévedésben ált, hogy a népet nevelni annyi, mint valójából kiforgatni, másra, jobbra, értsd: idegenre tanítani... Föld feletti és föld alatti csatornákon áramlott be a német ízlés, de nem a jó, a nagyok útját egyengető, hanem az alacsony, a tucát és fércművek szálláscsinálója.” MNT I. XVI. 1.

¹⁰⁸ 542.j. Mivel azonban a teljesség igényét sem kívánom föladni, a játék leírására itt kerül sor:

Hat-tizenkét éves leánykák játszották tizen-húszan.

A játékosok körben állva ezt énekelték:

♩ = 100

1 Re-pul-ve jön egy-ma dar-ka, lá-ba hosszan in-te-get.

Le-ve-let hoz a-nya ka-ban. mamám-tól jött u-ze-net

2. Repülj vissza, kismadárka, mondd mamámnak, csokolom,

Met most veled nem mehetek, nemsokára bemegek.

E.z.: *fisz.* Szöveg és dallam: MNT I. 1089—1090.

A kör közepén álló *madárka* az ének szövegének megfelelően kezével előbb repülő mozdulatokat tett, majd integetett. A *levelet hoz a nyakában* szövegrésznel letérdelt az egyik játékos elé és úgy tett, mintha átadta volna a levelet. Az válaszként megsimogatta a fejét és a második versszakot énekelt.

¹⁰⁹ 543.j. „A kiházasító énekek — írja Viski — régen a nyári (szentivánnapi, nyári napfordulati) párosodásünnep, később a fonók alkalmán hangzottak, meg az utóbbi helyen is világos célzattal és értelemmel, holott a gyermekjáték szövegek közé kerülve ezt az ősi

értelmüket s alkalomhoz kötött ünnepiségüket természetesen elvesztették, s mindennapi mondókákká váltak” (1935. 334.).

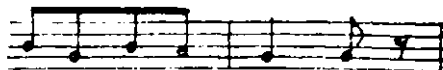
¹¹⁰ 543a.j.E.z.: *H. Változatai*

5—6. ütem:

Gye-re, kedves kis an-gya-lom,

2 versszak 7—8. ütem:

Szöveg és dallam: MNT I. 232.

¹¹¹ 543 b.j.E.z.: *esz.*

¹¹² 545. j. MNT I. 1053—1059. jegyzete.

¹¹³ 545. j.E.z.: *a.* Szöveg és dallam: MNT I. 1056.

¹¹⁴ 546.j.L. a 107—108. jegyzetet, valamint a MNT I. 1134—1136. jegyzetét. A játék cselekménye azonos a *Zöld fű, zöld fű*-ével (545. j.), de szövege és dallama különbözik:

a.

$\text{♩} = 112$

1. Kör - ben áll egy kis - lán - ka,
Lás - suk ki lesz a pár - ja?
Kit sze - ret a leg - is - leg - job - ban,
Az - zal for - dul - jon gyors - san!

$\text{♩} = 120$

2. Ezt szeretem a legislegjobban, ezzel forduljunk gyorsan.

Vége, vége, vége mindennek, vége a jó kedvünknek.

E.z.: *c*¹. Szöveg és dallam: MNT I. 1134—1135.

b.

$\text{♩} = 120$

Kör - ben áll egy kis - lány - ka,
Lás - suk, ki lesz a pár - ja?
Lássuk, kit sze - ret a leg - job - ban,
Az - zal for - dul - jon gyors - san.

E.z.: *b.* Szöveg és dallam: MNT I. 1134—1135.

A kör közepén álló játékos az *ezt szeretire* választ ki valakit a körből, és a *Vége, vége, vége mindennek* hallva, valamennyien tapsolnak.

¹¹⁵ 547. j. A ballada szövege az adatközlők szerint iskolai hatásra a Kétféle menyasszony balladatípus soraival kontaminálódott.

¹¹⁶ 547. j. E.z.: *c*¹. Szöveg: MNT I. 838. Szöveg és dallam: Pt. 201.

¹¹⁷ 548—549. j. Török 1896. 88.

¹¹⁸ 548. j. E.z.: *a*. A 7—8. ütem szövegváltozata: Gyöngyös koszorúba.

Szöveg és dallam: MNT I. 690.

¹¹⁹ 550. j. Bújj, bújj, zöldág... 1976. 130.

¹²⁰ 550. j. E.z.: *f*. Szöveg és dallam: MNT I. 653.

¹²¹ 551. j. L. a 107. és 108. jegyzetet, valamint az MNT I. 1083—1084. sz. jegyzetét.

Óvodáskorú és kisiskolás leányok és fiúk játsszák tíz-húszan.

A játékosok összefogott kézzel, arccal befelé fordulva körben lépkednek, miközben ezt éneklük:

1.

♩ = 144

A gaz-da rét-re megy, A gaz-da rét-re megy, A
ki a, ki a, ki a, ki a, Ki a rét-re megy

E.z.: *esz*¹. Szöveg és dallam: MNT I. 1083—1084.

A körön kívül, azzal ellentétes irányban halad a gazda, majd az éneket újratekdi:

2. A fia vele megy, a fia vele megy, A

fia ki a ki a ki a ki a rétre megy.

Valakit kiszólít a körből és kézen fogva maga után vezet. Az ismétlést: *A fia vele megy* már valamennyien éneklük. A gazda tetszés szerint sorra megnevezi és maga után hívja a többi játékosokat: *a kutyát, tyúkot, tányérnyalók ördögöt, angyalt* stb. Az utolsónak bent maradó gyermeket társai körülveszik és a vállát ütögetve csúfolják: — Mosogató, mosogató.

A láncsor igen gyakran a *Süssünk, süssünk valamit* játék (560. j.) szerint *feltekeredik*.

¹²² 553. j. E.z.: *h*. Szöveg és dallam: MNT I. 284. A visszatéréskor a gyorsabb tempó marad.

¹²³ 554. j. E.z.: *h*. Szöveg és dallam: MNT I. 412. Szövege szerint feltehetően a *gyertyástáncra* utaló lakodalmi dal töredéke (Bartha 1937. 458. és Igaz 1977. 79.).

¹²⁴ 555. j. E.z.: *a*. Dallam: MNT I. 166.

¹²⁵ 5 5 7. j. L. a 107. és 108. jegyzetet, ill. a MNT I. 1138—1144. jegyzetét. Cselekménye a következő:

A játékosok egymás kezét fogva egy — vagy ha sokan vannak —, két körben állnak fel. A nagyobb külső és a kisebb belső kör egymással ellentétes irányban forog az alábbi ének ritmusára:

a) Az 1920-as években:

♩ = 108

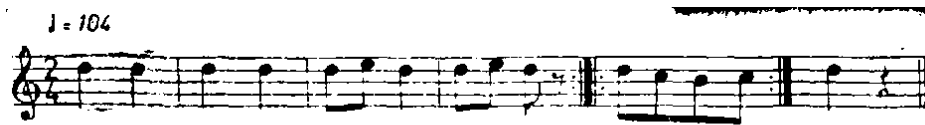
Dombon tö-rik a di-ót, a di-ót,
Raj-ta visz-sza mo-gyo-rót, mo-gyo-rót,
♩ = 120
Tes-sék ké-rem meg-be-csul-ni, csüccs!
És a föld-re le-csu-csul-ni,

E.z.: *h*. Szöveg és dallam: MNT I. 1138—1144.

b) Ma:

$\text{♩} = 104$

Dombon tő - rik a di - ót, a di - ót, Tessék, kérem, csücs!
Raj - ta visz - sza mogyo - röt, mogyorót. megbecsül - ni
És a földre
le - csücsül - ni

E.z.: *fisz.*

c)

$\text{♩} = 126$

Dombon tő - rik a di - ót, a di - ót, Tessék, kérem, csücs!
Raj - ta visz - sza mogyo - röt, mogyorót. megbecsül - ni
És a földre
lecsücsül - ni

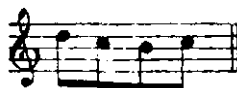
E.z.: *fisz!*

A *Rajta vissza mogyorót*-nál valamennyien irányt változtatnak, a *csücs*re pedig leguggolnak. Az 1960-as években úgy is játszották, hogy a körbenállók fél lábon ugrálva, majd lábujjhegyen lépegetve, magasba tartott kezekkel haladtak jobbra-balra. Ha a *csücs*re leguggolók közül valaki *leült* a földre, *kiesett* a játékból, vagyis ki kellett állnia a körből.

¹²⁶ 558. j. E.z.: *a.* Szöveg és dallam: MNT I. 1117. Morva népdallal rokon gyermekdal. MNT I. 1117. jegyzete.

¹²⁷ 559. j. E.z.: *fisz.* A 7—8. ütem szövegváltozata: Mégis csak lánc volna.

Az 5. ütem dallamváltozata:

Szöveg és dallam: MNT I. 302.

¹²⁸ 560. j. L. a 107. és 108. jegyzetet, valamint MNT I. 1153—1156. jegyzetét.

Négy-tizenkét év közötti leányok, ritkábban fiúkkal együtt játsszák.

A gyermekek — egy nagyobb, keményebb kötésű játékkal az élén — kézfogással láncot alkotnak és ezt énekelik:

$\text{♩} = 100$

Sussunk sussunk va - la - mit Tű - ró - val bé - tel - ve
Azt is megmon - dom, hogy mit
Lisztből le - gyen te - ker - ve

E.z.: *f.* Szöveg és dallam: MNT I. 1153—1156.

Eközben a sor az első gyermek köré szorosan feltekeredik. Amikor készen van a *csiga*, alkotói lekuporodnak, csupán a játék *vezetője* marad állva, hogy megkopolja a fejüket, ezt kérdezve: — Megsült-e a rétes?

Végül a legbelső játékos megpróbál kibújni a körülötte levők kissé felemelt karja alatt. A lánc *összegabalyodik*, s ezen jót mulatnak.

¹²⁹ 561—563. j. Ósvallási elem a játék párbeszédese részében a *Boldogasszony* emlegetése (I. a *Gyermekvilág* c. rész 103. sz. jegyzetét), továbbá a „Szita, szita péntek, Szerelem csütörtök, Dob szerda!” szövegben a *dob* említése (I. a 13. és 33. sz. jegyzet) és a varázsszerű ráolvasásra jellemző fordított sorrendű felsorolás (Kovács—Tátrai 1978. 417.).

Népszokásokra utaló elem pl. a játék szövegében a *péntek* és *szerda*, a szerelem és tűzhely körüli tennivalók, továbbá a *csütörtök*, az esküvőtartás egyik hagyományos nap-

jának az említése (Bartha 1937. 439.; Szendrey Zs. és Szendrey Á., 1937. 198.). Az I. változat *rostálás* motívuma a primitív népek körében ma is élő avatási szertartásra emlékeztet: a nagygyá avatandónak nem szabad nevetnie (Viski 1935. 333.).

A játék cselekményében a középkori hídvám emlékét őrzi (Bújj, bújj, zöldág... 1976. 139.).

¹³⁰ 561a. j. E.z.: *h.* Szöveg és dallam: MNT I. 274.

¹³¹ 561b. j. E.z.: *a.* Szöveg és dallam: MNT I. 261.

¹³² 563. j. E.z.: *a.* Szöveg és dallam: MNT I. 804. sz. 13. ütemtől.

¹³³ 564. j. E.z.: *a.* Dallama a magyar ízléshez hasonult morva népdal. Szöveg és dallam: MNT I. 1119. és jegyzete.

¹³⁴ Ezt a csoportot a szakirodalom történelmi vagy hősi játék néven tartja számon, szemben az egy-egy szűkebb vidékre korlátozódó népi játékokkal (Hajdu 1971. 8. és Justhné 1975. 13—33., ill. 34—71.).

¹³⁵ Justhné 1975. 13—19.

¹³⁶ Mivel a kerettörténet forrása a nép mindennapi élete, e játékok többsége népi játék. L. a 134. sz. jegyzetet is.

¹³⁷ 566. j. Ennek a játéknak, akárcsak a csoport néhány más darabjának (568—570, 572, 582. j.) érdekes sajátossága, hogy az állatok küzdelmét jeleníti meg.

¹³⁸ 569—570. j. Az ilyenszerű dramatikus-párbeszéd, állat-megszemélyesítéses játékokban (l. még 572—576, 582, 583. j.) ősi drámai emléket gyanít Viski (1935. 327—333.).

¹³⁹ 579. j. Valamikor évenként csak egyszer, húsvétkor szítottak tüzet. Paraszat nem szívesen kölcsönöztek, a gyakori tűzvészek miatt a tűzkérést és hordozást a hatóság is tilalmazta. Ennek emlékét őrzi a játék (Bartha 1937. 459—460. és Kovács—Tátrai 1978. 420.).

¹⁴⁰ 579. j. E.z.: *h.* Szöveg és dallam: MNT I. 433.

¹⁴¹ 579. j. A 3—4. ütem szövegváltozata: Megkölykezett a macskám!

¹⁴² 580. j. E.z.: *a.* Dallam: MNT I. 1018.

¹⁴³ 581a. j. E.z.: *esz.* Szöveg és dallam: MNT I. 1022.

¹⁴⁴ 581b. j. E.z.: *c*¹. Szöveg és dallam: MNT I. 1021. 1—8. ütem.

¹⁴⁵ 583. j. E.z.: *d*¹. Szöveg és dallam: MNT I. 877.

¹⁴⁶ 585. j. Igaz 1977. 81. L. még a 107. és 108. jegyzetet: Menete:

Páratlan számú játékos játssza.

A gyermekek párosával kettős kört alkotnak: belül guggolnak a *virágok*, mögöttük állnak a *kertészek*. A pár nélkül maradt gyermek, a *virágáros* a kört kerüli, miközben mind éneklük:

♩ = 95
Be-ül-tet-tem kis-ker-te-met a ta-vasz-szal,
♩ = 104
Ró-zsa,szegfű, li-li-om és re-ze-dá-va!
♩ = 112
Ki is nyíltak e-gyenként, el szeret-ném ad-ni mind,
De most mind - járt!

E.z.: *a.* Dallam: MNT I. 995—996.

A második versszakot a virágáros megállva, s a legközelebb álló kertészhez fordulva éneklük: 2. Én megveszem virágidot, ha eladod, | Ha az árát te magad is nem sokallod. [Az énekelve felel rá:] Versenyfutás az ára! Uccu, nézzünk utána, | De most mindjárt.

E.z.: *a.* Dallam: MNT I. 995—996.

Erre ellentétes irányba kezdenek szaladni a kor körül. Aki hamarabb visszaér, beáll kertésznek az üresen maradt helyre, a másiktól pedig virágáros lesz.

¹⁴⁷ Justhné 1975. 19.

¹⁴⁸ 595. j. Bújj, bújj, zöldág ... 1976. 150—151.

¹⁴⁹ 597. j. Sándy—Tápay 1958.

¹⁵⁰ 597. j. Egy XIII. századi feljegyzés említi, hogy míg a barát tanult és imádkozott, míg a nép szántott és vetett — az úrfiak kockát és labdát hajigáltak (Sándy—Tápay 1958).

¹⁵¹ Bújj, bújj, zöldág... 1976. 171.

¹⁵² 608—612. j. Feltevésüket részben a játék ábráinak a megnevezésére (sok helyen a hét napjai, az emberi test részei vagy a mennyország, pokol), részben a tánchoz hasonló mozdulataira alapozzák. Eszerint pogány szertartáshoz kapcsolódó kultikus tánc emlékét őrizné, mellyel „a természet újjászületését, a tél elmúlását, a tavaszt, az új életet ünnepele-ték”. (Bújj, bújj, zöldág... 1976. 171.; 1977. 114.).

¹⁵³ Az egyszerű labdajátékok a világ számos népénél megtalálhatók. A sportszerű labda-játékok egyik előzménye, kiindulópontja, a méta görög-római eredetű (Hajdu 1971. 7—8.).

¹⁵⁴ „Az 1300-as években, Róbert Károly idején a harci játékok számára készült gyakorlóterek (Budapesten, Pozsonyban, Fehérvárott, Nagyváradon) egyben labdázó tanyákká váltak, hol a környék apraja-nagyja, szegény és gazdag — különösen ünnepnap és ünnepé-lyek alkalmával — egyaránt megjelent labdázni, viaskodni, vagy legalább nézni a labdázást és a bajnoki játékokat.

Nagy Lajos idejében (1340) különösen az egyetemi (pécsi, nagyvárad stb.) diákok között gyorsan terjedt az olasz ballon labdázás és a spanyol lábbal ütős játék, de nem hanyagolták el az ősrégi kapós és kifutós játékokat sem.” Porzsolot idézi Hajdu 1971. 10.

¹⁵⁵ E játékok elterjedésének több útja volt. Egyrészt a kollégiumi diákok kezdtek nagyobb, kollégiumon kívüli közönség előtt is játszani, másrészt ők maguk hazatérve játé-kaikat megtanították szülőföldjük fiatalágának is (Hajdu 1971. 11—12.). Esztelneken a métajátéknak két egyszerű változata van, a *süntérezés* (650.j.) és a *bűzbefutózás* (651.j.).

¹⁵⁶ A labdázásokkal szemben, a botos játékok többsége a paraszti játékhagyományok-ban gyökerezik (Hajdu 1971. 13.).

¹⁵⁷ Hajdu 1971. 20.

¹⁵⁸ 660. j. Erre utal a *teke* szó kögolyó jelentése is (Kivirágzott a diófa... 1977. 136.).

¹⁵⁹ 661.j. „A népi műveltségkincs igen jelentékeny hányada felülről száll alá a nép-hez, s hasonul a már meglévő hagyományhoz” — írja Bartha (1937. 463.). A golfozás átvételében „a pásztorgyermekeket nem az utánzás, majmolás vezette, hanem a bot praktikus alkalmazhatósága a játéokban és az állatterelésben” (Hajdu 1971. 21.).

¹⁶⁰ 662.j. Hajdu 1971. 159.

¹⁶¹ 669.j.E.z.:g. Dallam: MNT I. 250—254.

¹⁶² 671—674.j. Az ilyenszerű kiházasító játékok (681—686.j.) a zálogos és páros (707—711.j.) játékokkal együtt eredetileg a fiatalság fonóházi játékaik voltak.

¹⁶³ 674. j. E.z.:f. A 3. ütem szövegváltozata: Egyik kézből.

Dallama a délszláv népdallal rokon. Szöveg és dallam: MNT I. 1050—1051. és jegy-zete.

¹⁶⁴ 676.j. *Pokol-mennyország* címen Török Ferenc Miklósvárról, Bölönből és Nagyajtáról közöl egy részben ehhez hasonló, de egyben szembekötős játékot, melyben a rostálás (561, 595.j.) motívuma is megtalálható (1896. 7.).

¹⁶⁵ 677.J.E.z.: d¹. Dallamváltozata:

♩ = 132   ♩ = 144

Cson-csön, gyü - rü,   itt cso-rog,   itt po-rog,   itt zéd ki!
a - rany - gyü - rü
Ná - lam, ná - lam
e - züst - gyü - rü

E. z.: a.

¹⁶⁶ Kresz M. 1944a.

¹⁶⁷ Kiss L. é.n. 28.

¹⁶⁸ MNT II. 7.

¹⁶⁹ 712—714.j. Szabó István említi, hogy „a nagybirtokosok rendszeresen úzték a kártyajátékot, de fel lehet tenni, hogy járta a parasztok között is. [...] Úriszék ítélte el 1588-ban három jobbágyot, mert megengedték házukban a kártyajátékot” (1969. 234.).

¹⁷⁰ 715.j. Ennek bizonyosságául Szabó egy Orosháza határában feltart XII—XIV. szá-zadi népi építkezési emlék fotóját közli. E köemléken malmozó játék bekarcolt rajza látható (1969. 235.).

¹⁷¹ 762. j. E.z.: B.

- ¹⁷² 763. j. E.z.: *f*.
- ¹⁷³ 766. j. E.z.: *f*.
- ¹⁷⁴ 768. j. E.z.: *B*.
- ¹⁷⁵ 772. j. E.z.: *cisz*. Szöveg: MNT II. 354. II/1. szövegének első két sora; 388—II. vége. Dallam: MNT II. 548—549.
- ¹⁷⁶ 772. j. E.z.: *fisz*. Szöveg és dallam: MNT II. 354—II/1; Szöveg: MNT II. 355—II.; 381—I.; 477; 478.
- ¹⁷⁷ 772. j. E.z.: *d¹*. Szöveg és dallam: MNT II. 636.
- ¹⁷⁸ 772. j. E.z.: *g*.
- ¹⁷⁹ 772. j. E.z.: *g*. Az első tíz ütem dallama: MNT II. 353—IV; 483—484; 355—III.
- ¹⁸⁰ 772. j. E.z.: *e*. Szöveg: MNT II. 353.
- ¹⁸¹ 772. j. E.z.: *e*. Szöveg és dallam: MNT II. 551—554. és jegyzete.
- ¹⁸² 772. j. E.z.: *c*. Dallam: MNT II. 609.

IRODALOMJEGYZÉK

Rövidítések

Buc.	— București	l.	— lásd
Buk.	— Bukarest	MOL	— Magyar Országos Levéltár,
Bp.	— Budapest		Bp.
ELTE	— Eötvös Loránd Tudomány- egyetem, Bp.	Mvhely	— Marosvásárhely
é. n.	— év nélkül	NMEA	— Néprajzi Múzeum (Bp.) Et- nológiai Adattára
e. z.	— eredeti záróhang	összeáll.	— összeállította
ford.	— fordította	sor.	— sorozat
gyűjt.	— gyűjtemény, gyűjtötte	Szgyörgy	— Sepsiszentgyörgy
i. h.	— idézett hely	sz.	— szám
kiadás	— kiadás	szerk.	— szerkesztette
klny.	— különlenyomat	Tom.	— Tomus (évfolyam)
KLTE	— Kossuth Lajos Tudomány- egyetem, Debrecen	uó	— ugyanó
Kvár	— Kolozsvár	vál.	— válogatta

Folyóiratok, évkönyvek, sorozatok, kézikönyvek

AMET	— Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei (évkönyv), Cluj
EM	— Erdélyi Múzeum (folyóirat), Kvár
Ethn	— Ethnographia (folyóirat), Bp.
MN	— <i>A magyarság néprajza</i> (kézikönyv) I—IV. kötet. Bp.
MNGy	— <i>Magyar Népköltési Gyűjtemény</i> (sorozat) I. Pest — Bp.
MNL	— <i>Magyar Néprajzi Lexikon</i> (kézikönyv), Bp.
MNT	— <i>A Magyar Népzene Tára</i> (kézikönyv) I—VI. kötet. Bp.
NÉ	— Néprajzi Értesítő (folyóirat), Bp.
NK	— Néprajzi Közlemények (folyóirat), Bp.
NKNT	— <i>Népi Kultúra — Népi Társadalom</i> (évkönyv), Bp.
NMAÉ	— Néprajzi Múzeum Adattári Értesítője (litografált folyóirat), Bp.
Nyr	— Magyar Nyelvőr (folyóirat), Bp.
Pt.	— Kodály Zoltán: <i>A magyar népzene. A példatárt szerkesztette Var- gyas Lajos.</i> Bp. 1960.
REF	— Revista de Etnografie și Folclor (folyóirat), Buc.
UMNGy	— <i>Új Magyar Népköltési Gyűjtemény</i> (sorozat), Bp.

Helytörténeti források

AD	— Anuarul Demografic al RSR 1974 (é.n.) Direcția Centrală de Sta- tistică — Comisia națională de demografie. 250.
B. kiv.	— Barabás Endre: <i>A székely kivándorlás és a Romániában élő ma- gyarok helyzete.</i> Bp. 1901.
Conscr. Czir.	— <i>Conscriptio Czirakyana</i> Háromszék. Esztelnek. 1807. Kézirat. MOL GubTrans F 52.
Első népsz.	— <i>Az első magyarországi népszámlálás.</i> Bp. 1960.
Eszt. jkv.	— Esztelnek falujegyzőkönyvét tartalmazó cím nélküli kézirat a Sszgyörgyi múzeumban. Leltárszám: E.A. 301.
Eszt. közs. mon.	— <i>Esztelnek község monográfiája.</i> 1967. Kézirat. A polyáni néptanács tulajdonában.
Fer. Erd.	— György József P.: <i>A ferencrendiek élete és működése Erdélyben.</i> Kvár 1930.
GubTrans	— <i>Gubernium Transilvanicum in politicis.</i> Kézirat. MOL F. 46.
H. kiv.	— Hegedüs Lóránt: <i>A székelyek kivándorlása Romániába.</i> Bp. 1902.
Hszék Cszsék a.ö.	— Domokos Pál Péter: <i>Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása.</i> 1703. II. Agrártörténeti Szemle, 1978, 1—2. sz.

- Hszék népokt. — Berecz Gyula: *Háromszék vármegye népoktatási intézményeinek története*. Brassó 1893.
- Ind. Com. — Gociuman, Aurei: *Industria și comerțul Lemnului in Județul Treiscaune*. Cluj 1932.
- Lemn. — *Kataszteri telekkönyv*. 1909. Kézirat a polyáni néptanács tulajdonában.
- Kat. tel. — *Kataszteri telekkönyv*. 1909. Kézirat a polyáni néptanács tulajdonában.
- MESz — Gombocz Zoltán—Melich János: *Magyar Etymológiai szótár*. XI. füzet, Bp. 1934.
- Mezőg. Stat. — *Mezőgazdasági Statisztika*. I—II. kötet, Bp. 1897.
- Mit. — *Mitológiai ábécé*. Bp. 1970.
- MSK — *Magyar Statisztikai Közlemények*. Új sorozat I—LXII. Bp. 1902—1925.
- Pallas — *Pallas Nagy Lexikona*. VI. kötet, Bp. 1894.
- Rec. Agr. — *Recensământul agricol al anului 1930. Estelnic*. Kézirat. Állami Levéltár Sszgyörgy. Prefectura Județului Treiscaune 10/54.
- Szacsvai lt. — Szacsvai család levéltára. Számozatlan kézirat. Bodor Györgyné megőrzésében.
- Székely — Székely Zoltán: *Adatok a XVI—XVII. századi székely rendi tagozódás kialakulásához*. Kézirat az Aluta 1979. évi számához.
- SzOkI — Szabó Károly—Szádeczky Lajos—Barabás Samu: *Székely Oklevéltár*. I—VIII. Kvár 1872—1934.
1941. népsz. — *Az 1941. évi népszámlálás*. Bp. 1947.

Szakirodalom

- Albrecht Dezső
1938 *Falusi iskolás gyermekek*. Hítel 1. sz. 23—33.
- ***
é.n. *A magyar nép játéka*. Szerk. Lajos Árpád. Bp.
- Andrásfalvy Bertalan—Csalog Zsolt—Hofer Tamás—Morvay Judit
1970 *Kérdőív a palóc társadalom kutatásához*. Palóc Kutatás Módszertani Közlemények VIII. Eger.
- Antal Árpád
1947 *A társadalmi szervezet befolyása egy székely falu (Nyújtód) betlehemes játékára*. Miscellanea Ethnografica Tom I. (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 9) 58—68.
- Arany László—Gyulai Pál
1872 *Elegyes gyűjtés Magyarország és Erdély különböző részeiből*. I. kötet. MNGy I.
- Bakos József
1953 *Mátyásföldi gyermekjátékok*. UMNGy VII.
- Bakos József—Kerényi György
1953 *Útmutató a népi énekes-táncos gyermekjátékok gyűjtéséhez*. Bp.
- Balázs Márton
1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához*. A gyűjtés ideje 1898—1905. Sszgyörgy.
- Bálint Sándor
1938 *Népünk ünnepei*. Bp.
- Bálint Sándor—Igaz Mária
1977 *Boldogasszony*. MNL I. kötet. 313—314.
- Bartha Károly
1912 *Miképp végezzük a népiskola V—VI. osztályában a gazdasági és háztartási gyakorlatot...* Háromszék megyei Népoktatás dec. 20.
- Bartha Károly N.
1937 *Játék*. MN IV. kötet. 453—498.
1941 *Névcsőfoló gyermekversek*. Ethn 126—132.
- Bartók Béla
L. *Jeles napok*
Gyermekjátékok
Párosítók
- Belényesi Márta
1958 *Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél*. A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára. Bp.

- Benedek András—Vargyas Lajos
1943 *Az istenesi székelyek betlehemes játéka*. Ethn 155—176.
- Benedek Elek
1898 *A magyar nép múltja és jelene*. II. kötet. A bölcsőtől a sírig. Bp.
1959 *Édes anyaföldem*. Bp.
- Benkő András
1891 *Háromszéki babonák*. Ethn 357—363.
- Berecz István—Lajos Árpád
1952 *Hogyan gyűjtsünk népi sportjátékokat*. Bp.
- Berzsenyi Dániel
1968 *A magyarországi paraszti nevelés némely akadályáról*. In: Összes művei. Bp. 338—341.
- Beyer József
1905 *A gyermektanulmányozás a tanítóképző intézetekben*. Magyar Tanítóképző 1. sz. 14.
- Bodrogi Tibor
L. Mead, Margaret
- Cs. Bogáts Dénes
1946 *Történeti adatok a háromszéki székely népszokásokhoz*. Ethn. 77—81.
- Borsai Ilona
1977 *Gyermekjátékaink és mondókáink dallamvilága*. In: Magyar Népi Gyermekjátékok. Bp. 67—76.
L. még *Cinege, cinege, kismadár...*
Bújj, bújj, zöldág...
Kivirágzott a diófa
- Bratu, Delia
1973 *Colecția de jucării a Muzeului Etnografic al Transilvaniei* (Az Erdélyi Néprajzi Múzeum játékgyűjteménye). AMET pe anii 1971—1973.
- ***
1976 *Bújj, bújj, zöldág...* Népi gyermekjátékok. A kötet anyagát vál. és a játékokat feldolgozta Haider Edit. Népzenei munkatárs Borsai Ilona. Szerk. Kovács Ágnes. Bp.
- Cernea, Eugenia
1973 *Contribuții la cercetarea folclorului copiilor* (Hozzájárulás a gyermekfolklór kutatásához). REF XVIII. nr. 4.
- ***
1975 *Cinege, cinege, kismadár...* Népi mondókák, gyermekjátékok kicsinyeknek. A Rádió ifjúsági és gyermekosztálya pályázatának anyagából összeállította Borsai Ilona és Kovács Ágnes. Bp.
- K. Csilléry Klára
1973 *A magyar nép bútorai*. Magyar Népművészet 4. Bp.
1977a *Asztal*. In: MNL I. kötet. 152—155.
1977b *Bölcső*. In: MNL I. kötet. 362—365.
- Diószegi Vilmos
1973 *A pogány magyarok hitvilága*. Körösi Csoma kiskönyvtár 4. Bp.
- Domonkos János
1915—1916 *Magyar labdajátékok*. NÉ 98—104., 115—140.
- Dömötör Tekla
1964 *Naptári ünnepek — Népi színhátság*. Bp.
1974 *A népszokások költészete*. Bp.
- Egyed Ákos
1971 *Vázlatok a jobbágyfelszabadítás és zsellérkérdés történetéről Háromszéken (1848—1896)*. Aluta 235—279.
1975 *A parasztság Erdélyben a századfordulón*. Buk.
- Erdei Ferenc
é. n. *Parasztok*. Bp.
- Erdélyi János
1846—1848 *Népdalok és mondák*. I—III. kötet. Pest.
- Fábián Imre
1971 *Szalontai népi játékok*. Művelődés 10. sz. 47—48.
- Faragó József
1946 *Magyarkiskapusi gyermekhangszerek*. EM 59—63.

- 1947a *Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson*. Erdélyi Néprajzi tanulmányok 8. Kvár.
- 1947b *Legényavatás Magyarokiskapuson*. EM 112—118.
- 1948 *Alkalmi kántálók Sepsiszentgyörgyön, 1946 karácsonyakor*. Ethn 123—125.
- 1949 *Betlehemezés Csikcsobotfalván 1946-ban*. Ethn. 222—236.
- 1967 *Kurcsi Minya havasi mesemondó*. Buk.
- 1969 *Benedek Elek pályája a kisbaconi népmeséktől a népek mesevilágáig*. Igaz Szó 9. sz. 574—587.
- 1976 *Magyardécei bölcsődalok*. In: Népismereti Dolgozatok. Buk. 133—141.
- 1978 *Legényesték a kalotaszegi Kiskapuson*. In: Népismereti Dolgozatok. Buk. 220—231.
- L. még *Háromszéki magyar népköltészet*
- Faragó József—Ráduly János
- 1969 *A népballadák egy romániai magyar falu mai köztudatában*. Ethn 504—513.
- 1971 *A népballadák Kibéd mai köztudatában*. Művelődés 12. sz. 43—53.
- Faragó József—Nagy Jenő—Vámszer Géza
- 1977 *Kalotaszegi magyar népviselet (1949—1950)*. Buk.
- Fél Edit
- 1935 *Harta néprajza*. Bp.
- 1941a *Kocs 1936-ban*. Bp.
- 1941b *Egy palóc házasság előtti szokásról*. Ethn 250—260.
- 1948 *A magyar népi társadalom életének kutatása*. Klny. a Magyar Népkutatás Kézikönyvéből. Bp.
- Filep Antal
- 1971 *Szokásleírások a 18. és a 19. századból*. NKNT V—VI. kötet. 115—134.
- L. még Kósa—Filep 1975.
- Gáspár János
- 1977 *Kerekecske dombocska*. Mesék, versek, mondókák. Csemegék c. munkájának harmadik kiadásából vál., kiegészítette és sajtó alá rendezte dr. Vita Zsigmond. Buk.
- Gazda Klára
- 1971 *Játszani is engedd fiadat*. Megyei Tükör 522. sz.
- 1974—1975 *Pásztorkodás az esztelneki gyermek életében*. Aluta 235—248.
- 1974—1975 *A pásztorkodó gyermekek játécai Esztelneken*. Aluta 248—260.
- 1975 *Játékélet a Kovászna megyei Esztelneken*. Művelődés 11. sz. 35—38.
- 1977 *A serdülőkor Esztelneken*. Művelődés 2. sz. 12—14.
- 1978a *Munkába nevelődés Esztelneken*. In: Népismereti Dolgozatok. Buk. 208—219.
- 1978b *Az ifjúkor hagyományai Esztelneken*. Korunk Évkönyv 1979. 167—173.
- Gémes Balázs
- 1975 *A magzatelhajtással kapcsolatos hiedelmek a magyarság körében*. A Szekszárdi Béri Balog Ádám Múzeum Évkönyve (1973—1974). Szekszárd 233—258.
- Cs. Gergely Gizella—Haáz Sándor
- 1976 *Udvarhelyi varrottások*. Írás utáni varrottas minták. Szentimrei Judit előszavával. Buk.
- Godin, Paul
- 1935 *Creșterea copilului în epoca școlară* (A gyermek nevelése iskoláskorban). Buc.
- Gönczi Ferenc
- 1914 *Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének összevontabb ismertetése*. Kaposvár. é.n. [1937] *Somogyi gyermek*. Az előszót írta dr. Matolcsy Sándor. Kaposvár. Csurgói Könyvtár VI.
- 1949 *Somogyi gyermekjátékok*. A Dunántúli Tudományos Intézet Kiadványai XII. Kaposvár.
- Ifj. Gulyás János
- 1912 *Nyerésre, buffra*. Ethn 348—352.
- 1913 *Sárkányozás Gyulán*. NÉ 285—288.
- Gunda Béla
- 1947 *Magyar gyermekversek a románoknál*. Ethn 282—283.
- ***
- 1957 *Gyermekjátékok*. MNT I. kötet. Szerk. Bartók Béla és Kodály Zoltán. Sajtó alá rendezte Kerényi György. Kodály Zoltán előszavával. Bp.
- Györffy István
- 1934^a *Vadászat*. MN II. kötet. 27—61.
- 1934^b *Teherhordás, közlekedés, jármű*. MN II. kötet. 247—273.

- Gyulai Pál
L. Arany—Gyulai 1872.
- Haáz Sándor
L. Gergely—Haáz 1976.
- Haider Edit
L. *Bújj, bújj, zöldág...*
Kivirágzott a diófa ...
- Haider Edit—Szemerényi Ágnes
1977 *Dajkarim*. MNL I. 549.
- Hajdu Gyula
L. *Magyar népi játékok gyűjteménye*
Magyar népi gyermekjátékok
- Harai Fejér Ignác
1897 *Az iskolai gyermekjátékok... különös tekintettel a palóc és székely vidékre.*
Eger.
- ***
- 1957 *Háromszéki magyar népköltészet*. Konsza Samu gyűjteménye. Szerk. és a bevezetőt írta Faragó József. Mvhely.
- Hathalmi Gabnai Ferenc
1901 *Egy hazai játékbaba gyűjtemény*. NÉ II. 17—24.
1903 *Gyermekjátékok*. NÉ IV. 233—257.
1904 *Gyermekművészet és gyermekjátékok*. NÉ V. 132—145.
1905 *Botanikai gyermekjátékok*. NÉ VI. 298—300.
- Hekler János
1944 *Vitnyédi fiújátékok*. Kézirat. NMEA 3432.
- Herkely Károly
1939 *A mezőkövesdi matyó nép élete*. Bp.
- Herman Ottó
1902 *A magyar nép arca és jelleme*. Bp.
- Hermann Antal
1891 *A magyar gyermek ethnográfiája*. Ethn 218—219.
- Holló Domokos
1935 *A népbabonák lélektana*. Ethn 31—42.
- Hoppal Mihály
1969 *Gyermekjlesztők*. I. NKNT II—III. kötet. 247—263.
- Horváth István
1971 *Magyarózdai toronyaljja*. Írói falurajz. Kvár.
- Igaz Mária
é.n. [1968] *Magyar gyermekjáték-kutatás*. Kézirat.
1977 *Énekes-táncos gyermekjátékaink szövege, cselekménye, térformája és mozgása*.
In: *Magyar népi gyermekjátékok*. Bp. 77—83.
L. még Bálint—Igaz 1977.
- Imreh Barna
1978 *Az alsórákosi „sereg”*. In: *Népismereti Dolgozatok*. Buk. 232—237.
- Imreh István
1946 *Katonák, jobbágyok, jövevények*. Társadalomtudomány és Politika 1. sz. 42—46.
- P. Jámor Márta
1957 *Legényélet és legényavató szokások Halászában*. NK 3—4. sz. 99—120.
- Janek Éva
1968 *Magyarországi gyermekjátékszerek*. Kézirat. ELTE Néprajzi Intézet Könyvtára.
- Jankó János
1893 *Torda, Aranyosszék és Torockó magyar (székely) népe*. Bp.
- Jávor Katalin
1966 *A parasztcsalád munkamegosztása egy nyírségi faluban*. Közlemények a Debreceni KLTE Néprajzi Intézetéből 19. Debrecen.
1970 *Kérdőív a népi erkölcs és viselkedés kutatásához*. Palóc Kutatás Módszertani Közlemények IX. Eger.
- ***
- 1953 *Jeles napok*. MNT II. Szerk. Bartók Béla és Kodály Zoltán. Sajtó alá rendezte Kerényi György. Kodály Zoltán előszavával. 1. kiad. Bp.
- József Dezső
1943 *A nyikómenti gyermek magakészítette játéka*. A Székely Nemzeti Múzeum Kiadványa. Szerk. Herepei János. IV. Kvár.

- Julan, M.—Mănăstireanu, V.
1968 *Tradiții și obiceiuri românești* (Román szokások és hagyományok), Buc.
- Justhné Kéry Hedvig
1975 *Ősi és népi játékok élménylefolyása és jelentőségük*. Pszichológia a gyakorlatban. XXVIII. Bp.
- Kálmány Lajos
1881, 1882, 1891 *Szeged népe*. I—III. kötet. Arad—Szeged.
1971^a *Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya*. In: Az ősi magyar hitvilág. Szerk. Diószegi Vilmos. Bp. 319—338.
1971^b *Szépasszony nyelvahagyományainkban*. In: Az ősi magyar hitvilág. Szerk. Diószegi Vilmos. Bp. 339—352.
1893 *Gyermekjésztők és rablók nyelvahagyományainkban*. Ethn 225—247, 614—322.
- Karlocainé Kelemen Marianne
1976 *Kisgyermekes játékos könyve*. Bp.
- Katona Imre
L. *Magyar népi játékok gyűjteménye*.
- Katona Imre—Szendrei Janka
1977 *Bölcsődal*. MNL I. kötet. 365.
- Kerényi György
L. *Jeles napok*
Gyermekjátékok
Párosítók
- Kiss Áron
L. *Magyar gyermekjátékok gyűjteménye*
1892 *Erdélyi német gyermekjátékok*. Ethn 38—39.
- Kiss Lajos
é.n. *A szegényember élete*. Bp.
é.n. *A szegényasszony élete*. Bp.
1923—1924 *Hódmezővásárhelyi sárjátékok*. Ethn 102—104.
1953 *A Lengyel László játék*. In: Emlékkönyv Kodály Zoltán hetvenedik születésnapjára. Bp. 373—398.
1958 *Sárkányozás*. Ethn 148—151.
1963 *Gyermekjátékok Hódmezővásárhelyről*. Ethn 613—618.
- ***
1977 *Kivirágzott a diófa*. Népi gyermekjátékok. A kötet anyagát vál. és a játékokat feldolgozta Haider Edit; népzenei munkatárs Borsai Ilona; szerk. Kovács Ágnes. Bp.
- Kodály Zoltán
1937 *Gyermekdal és regösének*. MN IV. kötet. I. kiad. 39—41.
L. még *Jeles napok*
Párosítók
- Konsza Samu
L. *Háromszéki magyar népköltészet*
- Koós Ferenc
1890 *Életem és emlékeim*. Brassó.
- Dr. Kós Károly
1968 *Mihez kezdünk a természetben*. Buk.
1972 *Kalákák és egyéb munkaformák a régi Bodonkúton*. In: Népélet és néphagyomány. Buk. 81—96.
1975—1976 *Egyetemes néprajzi jegyzetek, XIII—XV*. Művelődés 11. sz. 34—35., 12. sz. 54—60.; 2. sz. 27—28.
- Dr. Kós Károly—Szentimrei Judit—Dr. Nagy Jenő
1972^a *Kászoni székel népművészet*. Buk.
1974 *Szilágysági magyar népművészet*. Buk.
1978 *Kisküküllő vidéki magyar népművészet*. Buk.
- Kósa László—Filep Antal
1975 *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Néprajzi tanulmányok. Bp.
- Kósa László—Szemerkenyi Ágnes
1973 *Apáról fiúra*. Néprajzi kalauz. Bp.
- Kósa Szánthó Vilma
1974—1975 *A néprajztudomány és a szociológia*. Aluta 197—204.

- Kovács Ágnes
 1942 *A sárpilisi nagyleány*. In: Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról. Összeállította dr. Mády Zoltán. Bp. 21—38.
 1943 *Kalotaszegi népmesék*. UMNGy V—VI. Bp.
 1961 *Benedek Elek és a magyar népmesekutatás*. Ethn 439—441.
 1976 *A 20. században rögzített népmeseszövegek 19. századi nyomtatott forrásai*. (2. Benedek Elek: Magyar mese- és mondavilág I—V.) NKNT 139—188.
 1978 *Mondókamesék*. In: Kis magyar néprajz a Rádióban. Bp. 421—423.
 L. még *Cinege, cinege, kismadár...*
Bújj, bújj, zöld ág...
Kivirágzott a diófa...
- Kovács Ágnes—Tátrai Zsuzsanna
 1978 *Gyermekjátékaink történeti vonatkozásai*. In: Kis magyar néprajz a Rádióban. Bp. 421—423.
- Kovács Bálint
 1895 *A zágoni nép szokásai és babonái*. Ethn 396—397.
- Kovács Péter
 1956 *Farsangi ivó Borsodivánkán*. NK 1—4. sz. 110—117.
- Kresz Mária
 1942 *Gyermekélet és játék Sárpilisen*. In: Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról. Bp. 45—62.
 1943 *A pályázás Nyárszón*. NÉ 3—4. sz. 173—175.
 1944a *A gyermekkor és ifjúkor néprajza egy kalotaszegi faluban*. NMEA 4435. sz.
 1944b *A gyermekkor és ifjúkor néprajza egy kalotaszegi faluban*. Ethn 143—147.
 1948 *A magyar gyermekjáték-kutatás*. Klny. A Magyar Népkutatás Kézikönyvéből. Bp.
 1949 *A hagyományokba való belenevelődés egy paraszt faluban*. In: Néprajzi tanulmányok. Bp. 53—93, 140—143.
 1957—1958 *Útmutató a falusi fiúk játékeinak gyűjtéséhez*. NMAÉ 1—4. sz. Kézirat. 66—68.
 1957 *A gyermekek és fiatalok viselete a kalotaszegi Nyárszón*. NÉ 103—121.
 1959 *Játék a kalotaszegi Nyárszón*. NK 4. sz. 172—203.
 1960a *A fiatalság társas élete a kalotaszegi Nyárszón*. NK 1. sz. 93—121.
 1960b *A kisbuba és anyja Nyárszón*. NK 3—4. sz. 220—258.
- Kriza János
 1863 *Vadrózsák*. Székely népköltési gyűjtemény. Bp.
- Küllös Imola
 1978^a *Kioldvasóversek*. In: Kis magyar néprajz a Rádióban. Bp. 417—420.
 1978^b *Gyermekmondókáink ősisége*. In: Kis magyar néprajz a Rádióban. Bp. 415—417.
- Lajos Árpád
 1968 *Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok rendszerezéséhez*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve VII. Miskolc. 139—156.
 L. még *A magyar nép játécai*
Borsodi játékok
 Berecz—Lajos 1952.
- Lajtha László—Gönyei Sándor
 1937 *Az ősi körtánc*. MN IV. kötet. 90—102.
- Láng Mihály
 1900 *A munkaszeretetre való nevelés módja*. Bp.
 1903 *Gyermektanulmányozás*. Magyar Tanítóképző 10. füzet. 562—573.
 1904 *A gyermekmunkákról*. Magyar Pestalozzi, febr. 23.; márc. 5.; ápr. 23.
- Laskay Sándor
 1977 *Népi gyermekhangszereink nyomában*. Művelődés 11. sz. 51—53.
- László Gyula
 1944 *A honfoglaló magyar nép élete*. Bp. 2. kiad.
- László Kálmán
 1976—1977 *A brassói és sepsiszentgyörgyi piacon árusított gombák*. Aluta 210—218.
- Lázár István
 1900 *Alsófehér vármegye magyar népe*. Bp.
- Lorinț, Florica
 1968 *Obiceiuri de naștere in Oltenia de Nord* (Szüléssel kapcsolatos szokások Észak-Olténiában). REF 520—529.

- Luby Margit
 é.n. *Bábelelte babonák*. Bp.
- Magyar Adorján
 1929 *Virágok, falevelek, fűszálak kötésének módja a magyar népnél*. Ethn 217—219.
 ***
 1891 *Magyar gyermekjátékok gyűjteménye*. Szerk. Kis Áron. Bp.
 ***
 1977 *Magyar népi gyermekjátékok*. Írták: Borsai Hona, Hajdú Gyula, Igaz Mária. 2. kiad. Ének-Zene szakköri füzetek. 2. sz. Bp.
 ***
 1971 *Magyar népi gyermekjátékok gyűjteménye*. Szerk. Hajdú Gyula. A bevezetőt írta Katona Imre. Bp.
- Mailand Oszkár
 1896 *Egy magyar gyermekversike*. Ethn 113—114.
- Makkai Endre—Nagy Ödön
 1939 *Adatok téli néphagyományaink gyűjtéséhez*. Erdélyi Tudományos Füzetek. 103. sz. Kvár.
- Markó Imre Lehel
 1953 *A gyermekjátékok rendszerének kérdéséhez*. Ethn 49—336.
- Mead, Margaret
 1970 *Férfi és nő*. Szerk., vál., az utószót és a jegyzeteket írta Bodrogi Tibor.
- Dr. Molnár István
 1975 *Marhát őrző gyermekek játécai Énlakán*. Művelődés 1. sz. 43—47.; 5. sz. 45—46.
 1978 *Szolgálók bére a Nyárád mentén a XIX. század elején*. Kézirat a *Népismereti Dolgozatok* sajtó alatt levő kötetében.
- Morvay Judit—Tátrai Zsuzsanna
 1977 *Egyke*. MNL I. kötet 646.
- Morvay Péter
 1957—1958 *Útmutató a serdülőkor (fiúk és lányok) élete, népi szokásai és hagyományai gyűjtéséhez*. NMAÉ 1—4. sz.
- Munkácsi Bernát
 1905 *Keleti típusú magyar varázssige*. Ethn 57.
- Muşlea, Ion
 1972^a *Obiceiurile junilor Braşoveni* (A brassói ifjak szokásai). In: *Cercetări Etnografice și de Folclor II*. Buc. 404—424.
 1972^b *Problema jocurilor noastre copilărești* (Gyermekjátékaink kérdése). In: *Cercetări Etnografice și de Folclor II*. Buc. 37—115.
- Dr. Nagy Jenő
 L. Kós—Szentimrei—Nagy
- Nagy László
 1903^a *Gyermektanulmányozások az amerikai tanítóképző intézetekben*. Magyar Tanítóképző 2. füzet 57—71.
 1903^b *A gyermektanulmányozás módjai és szempontjai*. Magyar Tanítóképző 4. füzet. 196—208.; 5. füzet. 266—278.
 1907 *A gyermektanulmányozás mai állapota*. Bp.
- Nagy Ödön
 L. Makkai—Nagy
- Nagy Rózsa
 1943 *Adatok a baranyamegyei Nagyvát növényekkel kapcsolatos szokásaihoz és néphagyományaihoz*. Nyr 268—308.
- Neagu, Gheorghe
 1967 *Cîteva însemnări pe marginea textelor folosite în jocurile de copii*. (Néhány megjegyzés a gyermekjátékszövegek margójára). In: *Studii de Folclor și Literatură*. 333—400.
 ***
 1953 *Népi gyermekjátékaink az óvodában*. Összeáll. Bakos József, Forrai Katalin stb. Bp.
- Orbán Balázs
 1868 *A Székelyföld leírása*. III, kötet. Pest.
- Pamfile, Tudor
 1906, 1907, 1909 *Jocuri de copii adunate din satul Tepu* (Tepui gyermekjátékok). I—III. Buc.

***

- 1959 *Pirosítók*. MNT IV. kötet. Szerk. Bartók Béla és Kodály Zoltán. Sajtó alá rendezte Kerényi György. 1. kiadás. Bp.
- Păun, Octav
L. Teodorescu—Păun 1976.
- Péntek János—Szabó T. E. Attila
1976 *Egy háromszéki falu népi növényismerete*. Ethn 223—225.
L. Szabó—Péntek 1976.
- Piaget, Jean
1978 *Szimbólumkérdés a gyermekkorban*. Ford. és a bevezetőt írta Mérei Ferenc. Bp.
- Póconyi Mária
é.n. *Népzene és zeneirodalom*. Néptánc. Pedagógusok Kiskönyvtára. Bp.
- Pócs Éva
1977 *Elvetélt gyermek*. MNL I. kötet. 677.
- Porzsoló Lajos
1885 *Magyar labdajátékok könyve*. Bp.
- Rácz Gábor
1978 *Népgyógyászati értékeink*. Korunk Évkönyv 1979. 151—157.
- Ráduly János
1975 *Kibédi népballadák*. Buk.
L. még Faragó—Ráduly.
- Radvánszky Béla
1887 *Foglalkozás, időtöltés és játékok a XVI—XVII. században*. I—III. kötet. Bp.
- Roheim Géza
1912 *Sámánkodó gyógyítás nyomai egy gyermekversben*. Ethn 360—363.
1925 *Magyar néphit és népszokások*. Bp.
- Sándor István
1965 *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1945—1954*. Bp.
1971 *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1955—1960*. Bp.
- Sándy Erika—Tápai Szabó Gabriella
1958 *A gyermekjáték története*. Bp.
- Selmezy Marcella
1972 *Szedem szép virágom*. Kisgyermekes játékoskönyve. Buk.
- Semayer Wilibard
1897 *Kérelem magyar gyermekjátékszerek gyűjtésére*. Ethn 416.
- Seprődi János
1916 *Házassági dalok*. Ethn 90—110.
- Seres András
1969 *Népköltészetünk elfelejtett területe*. Művelődés 11. sz. 32—33.
1972 *Madárka, madárka, merre szállsz?* Élő gyermekfolklor. Megyei Tükör jún. 11., 18., júl. 2, 9., aug. 6, 13, 20, 27., szept. 3, 10, 17, 24., okt. 1, 15., nov. 5.
1976—1977 *Az ifjúság táncmulatsága Bodza, Barcaság, Erdővidéken, valamint Nagy-küküllő, Nyikó és Homoród mentén*. Aluta 329—342.
- Silva, F.
1968 *Ore plăcute, ore utile* (Kellemes órák, hasznos órák). Buc.
- Solymosy Sándor
1926 *Egy ujjkiolvasó gyermekvers*. Ethn 87—89.
1937 *Hitvilág*. MN IV. kötet. 342—402.
- Spielmann József
1978 *Bizonyosságok és kérdőjelek népgyógyászatunk kutatásában*. Korunk Évkönyv 1979. 158—166.
- Szabó Andorné
1957 *Lányok vasárnapja Karancs környékén*. NK 3—4. sz.
- Szabó Attila—Péntek János
1976 *Ezerjófű*. Buk.
L. Péntek—Szabó 1976.
- Szabó László
1967 *A népi társasmunkák kutatása*. Ethn 219—237.
1970^a *A társadalomnéprajz alapvető kérdéseiről*. Szolnok.
1970^b *Útmutató a polócok munkaszervezetének kutatásaihoz*. Palóc Kutatás Módszer-tani Közlemények III. Eger.
- Szabó István
1969 *Munka, ünnep, játék*. In: A középkori magyar falu. Bp. 228—255.

- Szabó Zsolt
1976 *Irányított néprajzi gyűjtőversenyek általános iskolás tanulókkal*. In: Népismereti Dolgozatok. Buk. 73—84.
- Dr. Székely Zoltán
1979 *Adatok a XVI—XVII. századi székely rendi tagozódás kialakulásához*. Kézirat az Aluta készülő kötetéhez.
- Szemere Samu
1904 *Az esztétikai játékelmélet*. Bp.
- Szemerkenyi Ágnes
L. Kósa—Szemerkenyi 1973.
- Szendrey Ákos
1935 *Füstölés a magyar néphitben*. Ethn 42—48.
1937 *A népi társadalom tagozódása*. Ethn 187—198.
1938 *A népi élet társas összejövetelei*. Ethn 124.
1952 *A legényavatás*. Ethn 358—370.
L. még Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos 1973.
- Szendrey Zsigmond
1935 *Oktató és alkalmi hagyományok*. MN III. kötet. 1. kiad. Bp. 372—396.
1937^a *A varázslatok eszközei*. Ethn 386—405.
1937^b *Jeles napok*. MN IV. kötet. 1. kiad. Bp. 323—341.
1938^a *A halottak, szentelmények és eljárásmodok a varázslatokban*. Ethn 32.
1938^b *A nép élő hitvilága*. Ethn 257.
- Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos
1937 *Szokások*. MN IV. kötet. 1. kiad. Bp. 154—322.
- Szentimrei Judit
L. Kós—Szentimrei—Nagy
- Tápai Szabó Gabriella
L. Sándy—Tápai 1958.
- Tátrai Zsuzsanna
1977 *Bába*. MNL I. kötet. 178—179.
L. még Morvay—Tátrai 1977.
- Temesi Mihály
1943 *Ormánsági gyermekjátékok*. Pécs.
- Temesváry Rezső
1899 *Előítételek, népszokások és babonák a szüléset körében Magyarországon*. Bp.
- Teodorescu, Barbu—Păun, Octav
1967 *Folclorul copiilor* (Gyermekfolklor). In: *Folclorul literar românesc*. Buc. 158—159, 245—250.
- Tocilescu, Grigore
1900 *Materialuri folcloristice* (Népköltészeti anyag). Buc.
- Török Ferenc
1896 *A székely gyermekvilág ezer év múltán*. Sszgyörgy.
- Văcaru, Maria
1969 *Contribuții la studiul obiceiurilor din munții apuseni. Obiceiuri legate de naștere* (Adalékok a nyugati hegység népszokásainak vizsgálatához. Születéssel kapcsolatos szokások). AMET pe anii 1965—1967. Cluj. 571—579.
- Vajkai Aurél
1943 *Népi orvoslás a Borsa völgyében*. Kvár.
1848 *A magyar népi orvoslás kutatása*. Klny. A Magyar Népkutatás kézikönyvéből.
- Vámszer Géza
1977 *Életforma és anyagi műveltség*. Buk.
L. még Faragó—Nagy—Vámszer 1977.
- Váradí Mária
1971 *A gyermekek a paraszti munkában*. In: *Abaúj és Zemplén népeletéből*. Sátoraljaújhely. 203—206.
- Vargyas Lajos
L. Benedek—Vargyas 1943.
- Vikár Béla
1905 *Somogy megye népköltése*. MNGY VI. Bp.
- Viski Károly
1939 *Játék és sport*. In: *Mi a magyar?* Bp.

- 1934 *A hagyomány tárgyai*. MN II. kötet. 1. kiad. 396—439.
1935 *Drámai hagyományok*. MN III. kötet. 327—371.
- Wlislockiné Dörfer Fanni
1893 *A gyermek a magyar néphitben*. Ethn 107—116, 208—224.
1894 *Adalékok a gyermekről való néphithez*. Ethn 117—119.
- Vöő Gabriella
1967 *Benedek Elek meséi a Görgényi-havasokban*. Utunk 40. sz. 6.
- Vrabia, Gheorghe
1970 *Folclorul*. Buc.
- Zentai Etelka
1942 *A nevelés Sárpilisen*. In: Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról. Bp. 39—44.

TÁJSZÓJEGYZÉK

A tájszójegyzék — néhány különösebb esettől eltekintve — nem tartalmazza az irodalmi nyelvi formához közel álló, alak szerinti tájszavakat, sem a Magyar Értelmező Kéziszótárban megtalálható tájszavakat. Tájszavakon kívül tartalmaz néhány megőrzött régi vagy elavult szót.

á-ás — kakás

acatoló — gyomirtó kapa

ágas — 1. villás ág; 2. a szekér része

aggancska — levágott ágak agancsszerűen elágazó megmaradt töve

akadjon abba a szeme — azt lássa meg először

aligocska — alig-alig

aljaz — az állatok alá szénát terít

ángyika — 1. az apa testvérének felesége; 2. idősebb fiútestvér (bátya) felesége

apró — himlő

apró megkötte — kiverte a himlő

aprószentekelés — népszokás; a gyermekek cifra pálcával megveregetik az embereket

aprószentek vessző — összefont, felszalagozott nyírfaág, amellyel a gyermekek aprószentekeim járnak

araszné — hossz mérték, arasz

árpa — kelés a szemén

áزالék — takarmány, vízbe áztatott törek

áztatott 1. áزالék

babujgat — dédelget

bács — sajt készítő felelős pásztor

bácsolkodik — a bács munkakörét látja el

bakatar — Moldvában bérmunkát végzők szakácsa volt; román *bucătar* 'szakács'

bakfüttyözés — ugró-szökellő játék

bakszán — hajlított fűz- v. mogyoróveszszöből készített, fűvön húzható játékjármű

banka — 1. képzeletbeli csúf és rosszulnulatú gyermekijesztő lény; 2. a szembekeötős játék hunyója

bankázás — szembekeötős játék

báránka — fenyőtohoz

bárca — fajegy

beavatkozik — beáll a játékba

becirmol — bemocskol

becsapja mögötte az ajtót — lehetetlenné teszi azt, hogy azután több gyermeke szülessék. „Jól becsaptad magad mögött az ajtót” — mondják az olyan gyermeknek, akinek több testvére nem lesz, vagy csak sokkal később.

béfogdossa (a szálat) — befűzi a láncfonalszálat a nyüstre vagy a bordába

béfogózik a járomba — felelősségteljes, figyelmeztet munkát kezd végezni

befolyta a tűz — meggyulladt; vörös foltok lepték be a testét (pl. a himlős betegét)

békapdossa (a szálat) — a láncfonal szövőszékre tevésekor az előnyújtott szálat kézzel átvezeti a bordán

belbel — gyermeknyelvi szó: alszik

belébudákoltak — beledugdos; belebújt; beleilleszt

belélegénykedik — belép a legények sorába

belérestelkedik — beleun, csak ímmel-ámmal végzi a munkát

belelátja a száját — megbámul vmit

beletér — elfér benne

bender — göndör

bennsült kutya — figyelmetlenségből vétő, s ezért a játékból ideiglenesen kiállított játékos megnevezése

bennvaló — 1. bekerített belső telek; 2. házhely

bentiek — dobó csapat tagjai (a csapatjátékokban)

berregtető — forgatás közben berregő hangot adó gyermekhangszer

berzeget — lekaszált fűvet fellazít, elrögzog

berzene — apró szálú kender

betegasszony — gyermekágyas anya

bévigyül — nemkívánt társaságba keveredik

bibi — gyermeknyelvi szó: seb

bicskapapozás — bicskavetéses játék

bikkalma — bükklevélen nőtt gubacs

biliát — fonó

bincsók — éretlen gyümölcs

bittykő — gömbölyű kavics v. csont (játékeszköz)

bittykövezés — dobó-kapó játék

bócsufia — búcsú alkalmával vásárolt ajándék

bogárhátú — összeszántástól domború föld, amelyről a víz leszalad

bogároz — 1. cél nélkül szaladgál (állat v. gyermek: „Jól van no, ne bogarozz annyit!”); 2. *cegapecczés* játékban eredménytelenül futkos

bojt — lombos ág (a marha legyezésére v. a hegyről leereszkedő szénásszekér felfezésére)

bokrosodás — verekedés

bolhalépés — leguggolva szökdécselés a *Kelj fel, Jancsi!* játékban

bontás (törökbúzázé) — kukoricamorzsolás

borda — merevítő váz

bordás laska — ünnepi alkalomra készített levesbe való tészta

borkán — uborkás-, befőttésüveg; román *borcan* ‘befőttésüveg’
borozda — 1. barázda; 2. lábbal taposott ösvény
borozdálás — az első barázda húzása, az első kerülés a szántás megkezdésekor
borozdás (állat) — jobb oldali jármos marha
bőcsű — bölcső
bőrös — báránybőr bélésű kabátka
bubázódik — babával játszik
budákol — 1. bujkál; 2. bújócskázik
budika — az árnyékszék szerepét betöltő bútordarab
budonka — kisebb vízfordó v. túrótartó edény; román *budecă* ‘sajtár’
buglyafenek — 1. a boglya alsó harmada; 2. egy harmadnyi boglyára való mennyiségből rakott kisboglya
bunda — töltött káposzta héja
bunpasaport — a határon átlépő fuvarosok megnevezése volt; román *bun pașaport* ‘érvényes útlevél’
burdej — rögtönzött erdei kunyhó, román *bordei* ‘kunyhó’
burung — cserebogár
burungozik — 1. zajosan röpköd; 2. zúgolódik
bű — utálatos, undorító
bűbe visz — gyermeknyelvi szó: sétálni visz
bűnyög — siránkozik
bűtített — végénél meglaposított (kéve)
bütü, bütüje — vég, oldal, él
bütüs l. *lapos*
bűz — a kergetett játékos számára menedéket jelentő hely v. testhelyzet
bűzbefutós labdázás — kifutós csapatlabdajáték
bűzösdi l. *bűzbefutó labdázás*
bűzsög — gyermekkel évődik

cabló — kóborló
cabol — elkóborol
cecc — gyermeknyelvi szó: kecske
cedele — posztóból készült férfi nagy kabát
cegapecc — páros futó-kergető játék
cikkes — ütőjátékos a cikkesdi játékban
cikkesdi — csapatlabdajáték, amelyben a játékosok összeütik a botjukat
cikiparittya — rögtönzött gyermeki hajító fegyver
cindalom — gyufáskatulyából készült pengetős gyermekhangszer
cinka, cinkácska — leánygyermek
cinkushúzás — kisorsolási mód
cirhész — apró növésű, sűrű (bokor)
cirmos — piszkos
cobók — comb
cocókázik — 1. jön-megy v. hurcol vmit ok nélkül; 2. járművön utazgat fontosabb cél nélkül

cula — pelenka

csábeli, csás — bal oldalra befogott marha
csáklya — fakorcsolya; román *ciacără* ‘korcsolya’
csalóka — toboz (fenyőé)
csap — 1. fenyőből kinövő vastagabb lomb nélküli ág; 2. szőlőtőkén visszametszett vessző
csapakölyök — serdülőkorú fiú
csapdlecsacsizás — kártyajáték
csármál — lármáz, zajong
csattog — nagyon fáj (a feje)
csavarékszeg — szénásszekérakkakor a rakást az oldalán összetartó visszatúrt széna
csecses — szemölcsös (burgonya)
csemete — kisgyermek tréfás megnevezése
csemmegtet — csámcsog
csendér — csendőr
csepegés — eresz
csepszecske — csecsemő-főkötő
csepüköntös — csepűvászorból varrt kisleányruha
csepűpuska — bodzaágból csepűgolyóval készített játékfegyver
cseregolyó — tölgyfalevélen nőtt gubacs
cserkabola — vastag cölöpre felszerelt deszkákból álló, ülés nélküli körhinta
cseszle — szünyog
cseszleparittya l. *cikiparittya*
csicsijgat — becézget
csicsis — gyermeknyelvi szó: szép
csigolyakáva — kosárkötésre használt hánolt fűzfavessző
csihányzsák surgyé — durva szalmazsák
csikizás — fogócskajáték
csimbolyázik — kézzel kapaszkodva a fagon hintázik
csinálnány — 1. rontás, varázslat; 2. előre kicsinált dolog
csingó-bingó — nem jármozható növendékmarha
csingolyázik l. *csimbolyázik*
csipke — búza között felnőtt gyom
csipke apró — bárányhimlő
csiporka — kis bögre
csiporkázás — régi fonóbeli páros játék
csiribiri — élénk
csongolyít — teker
csóréfejű (búza) — kalász nélküli
csög — kúp alakú, kb. 5 cm átmérőjű fadarab, botos játék eszköze
csukorban — csoportosan
csupa — teljesen
csúszka — 1. a hegyről lecsúszásra szolgáló játékszer; 2. csúszkálással kivert ösvény
csúszó — szekérkerék fékezésére használt faeszköz
csutika — csutka, torzsa, gyökér
csücsög — 1. kicsi gyermek tagolatlanul

beszél; 2. a felnőtt hasonló beszéddel kedveskedik a kicsinek
csügör — megtört, vízzel feltöltött, kissé megerjedt vadgyümölcslé
csügrös — erjesztett vadgyümölcslet készítő; az esztelniekiek gúnyneve
csühit — csahol

degett — szekérkenőcs
déllő — marhák árnyékos delelőhelye
derécsel — elbeszélget; tereferél
dérel — delel (állat)
didil — gyermeknyelvi szó: szopik
díszes (étel) — ünnepi
doktori könyv — orvosi könyv
doromb — fűzfahéjsíp
döfödi — döfködi
döng alatta a hely — gyors; ügyes; szorgalmas
döngöt ad — hátba üt
dörögözik — dörömböl
dörögő — csörlőkerék
döttes — 1. eldölt (gabona); 2. csíkos
dubicka — tele orsó
dugács — kezdetleges, gyeptéglával, kövekkel és farönkkel eldugott gát a patakon
dugó — személy, aki a rejtő-kereső játékokban a tárgyat eldugja
dugófa — dugattyú
dug valamit — visszonzásként ajándékoz
durrogó — forgatással durrogó hangot adó gyermekhangszer

egysoros — gyermekmunkás elnevezése, aki csak egy sor kapálót vitt
éhnyal — éjszaka gyűjtött nyál, amivel az anya gyermeke sebét kezeli
eláll — kibír
elbomlik — véget ér, befejeződik (tánc, fonó)
elbőcsül — ok nélkül elbizakodik
elhurungozik — 1. messzire elrepül; 2. haragosan, morogva eltávozik
elcsap — elereszt
élet — belsőség, beépített telek v. házhely
elgallyal — szétveri a göröngyöt
elgübül — elront
eligeckske — alig, kevésbé
elkap — 1. tilosba kerül (állat); 2. szófogadatlaná válik (gyermek)
elkárosít — 1. megkárosít; 2. jogtalanul eltulajdonít vmit
elkéri (a gyermeket) — keresztszülőnek ajánlkozik
elköpi (a betegséget) — gyógyító szándékkal köpdös
elleget — eszeget
ellesz a gyermek — az anya elvetéli a magzatot
elnyújtják — meghal
elolvas — ráolvas, varázsigét mond rá

előrag — a csecsemőnek szánt ételt rágással puhítja
előragás — szülési fájdalom
előrehaladottabb — 1. jobbmódú; 2. felvilágosultabb
elpall — 1. eltékozol; 2. szénát száradni szétterít
elsikkaszt (gyermeket) — eltesz, mester-séges úton vetél
elszentül — lenyugszik (a nap)
elszeplet — elhamarkodik, elsiet vmit
elszertül — szétszéled
elvált — kicserél
elváltott — beteg, torz, a néphit szerint kicserélt gyermek, vagyis a gonosz szellem az egészséges csecsemőt torzszülöttel cserélte ki
elveszi a szeme ízét — igézős embereket ártalmatlanná tesz
elvitte a tyúk a kenyerét — szomorú
emberezés — ugró-szökellő játék
erdőlés — a favágás és -hordás munkálata
ered (a fűzfa) — megindul a nedvkeringése
érésében — éltében
eresztgetés — kézügyességi játék
érkezik — ráér
érkezet — kis mennyiségű gabonát kézi-cséppel kicsépel
erős idő — vihar
értelmet vesz — kezd értelmesedni
estálló feli — az istálló takarmánytárolásra szolgáló padlása
esszebeszélük magikot — megegyeznek
esszecsomolyodik — 1. csoportosul; tömörül; 2. összekucorodik
esszecsongolyít — összegöngyöl
esszegombolygat — gömbölyűre formál
esszegyurmol — 1. összegyúr; 2. összegyűr
esszehány — tákol, hevenyészve összeállít vmit
esszekalócsál — hevenyészve, formátlanul összerak vmit
esszekapircsál — összegyűjtöget, összekapkod
esszekecskél — keresztben egymásra rak
esszeköpörödik — összezugorodik
összekucorodik l. *esszeköpörödik*
esszesirít — összesodor, esszecsavar
esszeüt — hevenyészve elkészít
esszevacskol — kézzel szétnyom, összetör vmit
esszevaricskál l. *esszekapircsál*
esszever — összesodor
esszeverődik — összesodródik
eszteke — eketisztító fanyelű vasszerszám
esztenabíró — a juhásztorért felelősséget vállaló személy
eszterunga — lyuk, amin át a kosárból a fejőhelyre hajtják a juhokat; román *strungă* 'juhkarám'
éves — bizonyos számú hibaponttal rendelkezik. „Egyéves a cica.”

ezgárd — kutya nyakára a farkasok ellen feltett láncc; román *zgardă* 'nyakörv'

fakalányos lépés — egy fordulattal megtoldott játékoslépés a *Kelj fel, Jancsi!* játékban

fakorcsolya — erdőlésre alkalmas szán

falatka — fájdalmas duzzanat, pattanás a nyelven

farkaslánc l. *ezgárd*

farkazó — 1. szekér után fékezés céljából kötött leveles ág; 2. nagyobbak után fityegő gyermek

fecstej — szülés utáni első tej

fejökösár — vesszőből font juhakol, ahonnan a juhokat a fejőhelyre hajtják

fejőlik l. *eszterunga*

feküfa — kidőlt, az erdőben földön fekvő fa

felfog — 1. ellop; 2. munkába állít; 3. erdős területet beültet

felhajt — kenyértésztát bevetés előtt kekre formál

felkaptat — elkényeztet

félkézradina — ételajándék a szülést követő napokban

felpukkadozik — felfúvódva szétszakadozik

felsarangozott — túl levelesen felnőtt, a fejét még ki nem hányt búza

feltilt — megtiltja a használatát (tarlónak, erdőnek)

félügyű — félkegyelmű

félviderbe esik — a próbafejéskor kevés tejet ad (juh), s ezért félmenyiségű tejtermék jár utána

fenyőcsereke — lombos fenyőág

fenyőcsutika — fenyőtoboz

fenyőlom — fenyőlomb

férejáró — 1. elkóborló (állat); 2. házasságtörő (férfi v. nő)

férematat — hűtlenkedik (férfi v. nő)

férfigyermek — fiúgyermek

fersing — fehér szoknya

fertály — ürmérték: 1/4 kupa, azaz kb. 1/3 liter

fészi — fejsze

fickólegény l. *csapakölyök*

findzsia — findzsa

fintorog — ólálkodik; sompolyog; kerülget vkit

fiók — fattyúhajtás

fityegtet — magával hord, mutogat

főcocska — rongyfosztlány

fog — 1. bábaasszony világra segíti a gyermeket; 2. botot markol

fogja — görcsei vannak, szülési fájdalmak kezdődnek

fojlik — nagyon köhög

fonyolog — kedvetlenül teng-leng, dolgozik

fordulj bolházás — régi fonóbeli páros játék

forogat (kosarat) — egy oldalát helyben hagyva továbbköltöztet (juhokat)

forgó gally — nagy göröngy

formás (eljárás) — megszokott, hagyományos

földi mogyoró — mogyoróbokor alatt talált tavalyi kicsírázott mogyoró

frank — régi pénznem

frustuk — 1. reggeli; 2. gyermekágyas asszonynak reggel vitt ételajándék

fujlás — fulladás

fuszulykapuska — játékfegyver

fűhegyre áll — rosszul beállított kasza, a fűnek csak a tetejét vágja le

fürhang — függöny. „Fürhangja a pálcára van téve” — szegény leány.

fürmöl — csúnyán megvarr; összetákol

fűsűmuzsika — rögtönzött fűvös gyermekhangszer fésűből

fűszálba taszigált — felfűzött (eper)

fűtőre áll — jól beállított kasza, a fűvet tőből levágja

füveny — homok

gagyacska — kisgyermek alsónadrágja

galicka — rakás

ganci — liba

gálavilág — díszes, külsőségekkel tele korcszak

ganyé — trágya

gazolás — pocskolás

gereben — kenderfésülő minősítő eszköz

gerebenbe ver — kender fésül

gerenda van! — ne beszéljünk róla! (mert gyermek van jelen, akinek nem tanácsos hallania)

glicsu — korcsolya

gógyé — ügyefogyott

gólya — gyermekek részére a dagasztóteknő oldaláról levakart tésztából készített, madár alakú kalács

golyó l. *csög*

gombolyag — gömbölyű

gombos surrogató l. *durrogó*

gorc — ruha szegője, amelybe zsinórt húznak; korc

guguj — együgyű

gumó — gomolya (rongy)

gurnézol — fuserál

gusa — golyva

guvad — leválik

guzsalyos l. *biliát*

guzsba — üstfa

guzsvessző — magasra nőtt, vékony, egyes fűzfavessző

gübül — pancsol; bemocskol; bekever

gügye l. *félügyű*

gyakorszita — sűrű szita a kalácsnak való liszt szitálására

gyalogszán — kézi erővel húzott szán

gyermekház — magzatburok; méhlepény

gyertyalámpa — favázás, beüvegezett gyertyatartó

gyertyástánc — menyasszonytánc
gyilkos rántás — kevés zsírral készült rántás
gyírszita — ritka szövésű szita
gyorstüzelő — fenekén nyitott gyermeknadrág
gyöngyös — a disznó nyelőcsöve
gyöszte! — gyere csak!
gyuszmától — gyömöszöl
gyüttés — 18 kévéből alkotott gabonarakás

hagymakalendárium — hagymakészítmény (időjárásjóslásra)
hagymaszik — hagyma húsos levele
hajtsa — keresi; kergeti
hálóba megy — több napra elköltözik v. hová, pl. a havasi legelőre
halóing — temetkezésre előkészített ing
hammas — a hamu tartására szolgáló, lúgzáskor használt kenderlepedő
hammasbot — a pásztorjáték *számár* elnevezésű szereplőjének hamuzacskós botja
hanyag — gyámoltalan, élehetetlen, mulya
harmatosan — virradat előtt, éjszaka
hasajó — szövőszék része
hatvanhatozás — kártyajáték
házagol — házról házra jár
hazasírit — hazakerget
heggyel-tővel — összevevissza, rendezetlenül
hengerkőzik — hengeredik
heppke l. *doromb*
hezzacsippent — megcsipdesi
hezzalódít — hozzádob
hi (ide vissza) — marhanoszogató szó
hiba esik benne — megsérül
híjú — padlás
híme van — hozzáértést igényel
hojcbeli l. *borozdás*
holdfotta — fogyó hold idején
hólyagos apró — hólyagos himlő
homály — esőfelhő
homp — kiásott gyepdarab
hónaljpálha — rombusz alakú betoldás az ingujj hónaljrésznél
hónaljpicc l. *hónaljpálha*
honcsok — vakondtúrás. „Az ördög a honcsokra került” — sír a gyermek.
hóratolvaj — vásott, csintalan (gyermek)
hordozás — terhes
horpac — 1. horpasz; 2. beesett hasú sovány (állat)
hortobágyi l. *hóratolvaj*
hóttszén — vízben kioltott parázs
hörköl — lazán fon
hullafa — kidőlt fa
hunyász — lágy; hanyag

icsu — nagyobb golyó
igízet — betegség, tünete fejfájás, csömör
igízős — összenőtt szemszűrő, erős nézésű, rontó erejű (ember)

imely — bögöly
ipicsapa — bajócskajáték
istványol — István-napot köszönt
iszánkó — jeges csúszka
iszánkodik — havas úton, jégen csúszkál
italos — ital
izink — széna- v. takarmánytörmelék

jánosol — János-napot köszönt
jármos — igásállat
járókacska — járókocsi járnivaló, beteg lábú gyermekeknek
járomtörés — betegség: járom okozta seb a marha nyakán
jócska (gazda) — nagyobb gazda
jövője van — szülés előtt áll

kabolát vet — rossz irányba vezeti motoláláskor a fonalat
kacagódik — kacarász
kaffogtat — ropogtat (hangutánzó szó)
kalán — kanál
kalap — a kalangya legfelső, fejével visszatürt kévéje
kalócsál — rendetlenül rak össze
káplár — 1. vezető a páros játékokban; 2. intéző (helybeli személy, aki a munkaadó megbízására összeírja a jelentkezőket)
karécka — karaj (kenyér)
karikát vág — egy helyben állva kör alakban levágja a füvet
karjóra — filctoll
karó l. *borda*
káros hely — kijelölt terület, ahol tilos a legeltetés
kártya — fából készült, magas, fölfelé szűkülő faedény
karujharangocska — bárány v. gida nyakába való kicsi gömbölyű rézcsengő
kárvallás — rontás, betegség, kár
kasornya — gyümölcszedő kosár
kaszaly — kazal, szénarakás
kászli — rögtönzött kéregedény
kászró l. *kászli*
katonáéknál — katonaság alatt
káva — a kosár vázát alkotó hántott, sima mogyoróvessző
kávafa l. *káva*
kávát pattint — felhasítja a kaskészítésre szánt mogyoróvesszőt
kefezsínór — szoknya aljára varrt koptatószerű zsinór
kelepelő — forgással csattogó hangot adó gyermekhangszer
kelte — keletkezett; „új bőr kelte”
kendőszeg — textilneműk tartására szolgáló fogas
kenőzés — egymás bekormozása
kepe — természetben fizetett egyházi adó
kepés — 1. aki az egyházi adót természetben fizeti; 2. rangjelző: gazdag, módos

kerekpapucska — posztóból szabott házi-papucska
kereszt — csúcs, hajtás
keresztelő radina — keresztelőkor ajándékba vitt étel
keresztülesik (vmin) — felületesen végez (vmit)
kering — csavarog
kerregtető l. *kelepelő*
kert — kerítés
keverget — köröket ír le a kezével
keverit (lábast) — kavargatja az ételt
kézen varrott — kézzel varrt
kézibe süt — kezébe nyom vmit
kiállítás — pásztorok munkakezdése
kicsap — kiereszt, kihajt
kicsidágy — gyermekágy
kicsiddég — kevés ideig
kicsigyűrűzés — rejtő-kereső játék
kicsiradina l. *félkéradina*
kicsitke gyermek — kisgyermek
kidugódik — kiesik a játékból a botos játékokban
kigöbösödik — kimélyül (vízmeder); kibogosodik (fa)
kijövés — pattanás
kikel — elgennyesedik
kilinta — sajt préselésére használt tekenőszerű faedény
kilódigál — kidobigál
kimángorolja magát — kikení-feni magát
kimuzsikálják — büntetésből zenezóra kivezetik, kirekesztik a táncból
kinyegi — 1. nehezen teremti elő; 2. kiheveri; 3. betegeskedéssel lakol (pl. a magzatelhajtásért)
kisuttyan — 1. hirtelen kiesik; 2. észrevétel nélkül eltűnik
kiszabadulás — a gyermekágyi időszakot záró szertartás
kivevős pelenka — fűrésztölepedő
kockázás l. *emberezés*
kocsány — kukoricaszár
kocsánymuzsika — kukoricaszárból készült vonós gyermekhangszer
kócspuska — lyukas kulcsból készült játékegyver
kolozsmagyócs — 1—2 m fehérvászon, a keresztanya ajándéka
komaasszonyka — megszólításként: a keresztanya leánygyermek
komacska — megszólításként: a keresztanya fiúgyermek
komámasszony pálinka — gyermekágyas asszonynak ajándékba vitt ital
komárnyik — fejhely; román *comarnic* ‘pásztorszállás’, ‘pásztorkunyhó’
kommendál — vezényel, dirigál, rendelkezik; román *comanda* ‘parancsol’
komponaja — mérlegkarszerűen kiegyensúlyozott lécs
kondikuca — cselédkönyv; román *condicuță* ‘cselédkönyv’

konty — nyakcsigolya (kigyóé)
koporsós l. *bogárhátú*
korcsia, korcsiacska — alacsony szánkó
kormos — üszkös (kukorica)
korpás — szegényebb rendű (aki korpás lisztből sült kenyeret eszik)
kosaraz — a juhakol költöztetésével földet trágyáz
koslantyú — tejből főtt laska, levesétel
kóst — takarmány
kosztocska — kicsi pálca; vékony farúd
kota — gyermeknyelvi szó: tyúk
kotázás — régi bicskavetéses, kézügyességi játék
kotia — doboz; román *cutie* ‘doboz’
kotlott — záp
kovács — kullancs
ködökrongy — keskeny fásli a köldök lekötésére
köntöske — egybeszabott kisleányruha
körmöt szed — ostorral játékból verekedik
kozsock — hosszú bunda; román *cojoc* ‘bunda’
kukarca — kipréselt sajt leve
kupás — ürmérték: 13 deciliternyi; 1 kupa: 4 fertály
kurti — rövid női kabát v. blúz
kutia l. *kotia*
kutya l. *csúszó*
kutyát ad — a másik játékosnak hibapontot szerez, pl. a rómázásnál
küzdölődik — birkózik

lábál — cél nélkül járkál
ládáskanapé — hálóhely szerepét is betöltő kinyitható padláda
lajtorja — hordószekér oldalát alkotó létra
lámpa — gyermekláncfű ernyős terméke
láncfarok — járomhoz erősített lánc szabad végéhez kapcsol (farönköt az erdőben szállítás céljából)
lapító — gyúródeszka
laposka — szélesre vágott laska
laposránc — rakás a szoknyán v. ingvállon
laskasírtó — nyújtófa
látogatás — a gyermekágyas ételajándékkal való meglátogatása a szülést követő reggel
lator — csintalan
látóradina l. *látogatás*
leánykodik forma — nagyleányként kezd viselkedni
lebubázik — szül
lebukkázik — gyermeknyelvi szó: lebucazik, eldől
lebuzog — buzog
lecirmol — maszatos gyermek arcát nyállal letörli
lecsapol — faágat oldalhajtásaitól megfoszt

lecsükéz — leszedi a fán maradt kevés gyümölcsöt
ledörgöl — letöröl
lefelez — csépléskor lehúzza a magról a töreket
lefogy a szövője — elvégzi a szövést
lefüvenyez — homokkal beszór
legszélső rongy — legfelső, külső pelenka-rongy
lehársal — lehint
leléhel — lent v. kendert fésüléssel finomít
léhel — len- és kenderfinomító eszköz
léhelbe húz l. *leléhel*
lehúzódik (a bál) — ideiglenesen véget ér, a zenélés megszűnik
lekever — megkever
lénung — a katona zsoldja (elavult szó)
lenyakássza — csak a tetejét vágja le (a fünek)
lepcsi — sarkától megfosztott szandál
lesarjudzik (a lába) — feltörik
lésza — vesszőből font kerítésrész
libbavetőzés — kezügyességi nyerészkedő fiújáték
lipinka — fatuskóból és deszkából rögtönzött hinta
lipity-lapatyol — 1. felnyal; 2. pletykál
lisztlang — a legfinomabb lisztminőség
lisztlangos — módos, aki finom lisztből süti a kenyerét
locsolódás — öntözés húsvéthétfőn
lódigál — dobálózik; hajigál
lódítófa — 1. eldobni való bot, a tegézés eszköze; 2. bot az állatok megtérítésére; 3. vessző, amivel a sárgomolyát v. apróburgonyát elröpítik
lopta — labda
lovat kap — hibapontot kap az *eresztgetés* játékban
lökött l. *guguj*
lőnye — alkalmi étel: körtelébe áztatott mákos-cukros kalács
lúdláb — cernalevevős kezügyességi játék
luszt — lucskok
lux — fényezés
ludérc — ártó természetfeletti lény

macsi — gyermeknyelvi szó: ló
macskabugyi l. *gyorstüzelő*
macsukacska — csomócska, bunkó; román *măciucă* 'furkó'; 'bunkó'
macsukás bot — bunkósbot
madár — a disznó gyomrában található izmos rész
madárka l. *gólya*
magvető — nyakba akasztható kisebb gabonászsák vetőmagnak
malackázás — kártyajáték
málé l. *puliszka*
malomszökés — páros leányjáték
markol — 1. botot markol: csapatjátékban az ütőcsapat kisorsolásának módja;

2. kendernyüvésnél a tincsek felhuzigálása
mása — méhlepény
másavíz — magzatvíz
maszka — farsangi alakoskodó
maszkatol — zajt okoz; szöszmötöl
maszuta — ügyetlen; éhietetlen; málészájú
meddűpásztor — juhpásztor, aki a meddő juhokat őrzi
megavat — puhítással viselhetővé tesz (ruhát)
megbetegedik — 1. teherbe esik; 2. rájönnek a szülési fájdalmak
megbódogul — megelégszik vmivel
megbuggyan — buggyot vet (cérna)
megbütyüz — egyenesre vágja vminek a végét
megcsemellik — megcsömöröl
megcseperít — összegubancol
megcsigáz — csiga alakban körbevágy
megcsomolyodik — összetömörül
megédikél — gyermeknyelvi szó: megsimogat, dédelget
megehül — éhes lesz
megered — leválik
megereszkeedik — meglágyul (az idő)
megéri — 1. beéri vmivel; 2. elégedetlenséggel tölti el vmi
megfűtözik — megmelegszik a kályha mellett
megillogat — megiszogat
megfojlik — megfullad
megfürmöl — sietve összetákol
meghabargat — 1. megkavargat, megforogat; 2. körkörös mozdulattal kitöröli (pl. a csecsemő száját)
meghammaz — hamuval behint
megháncsol l. *lehársal*
meghódlík — kísértetet lát; holdkórossá válik
meghúz — végighúz
megkancsul — kancsal lesz
megkerít — körbesimít
megkísért — megront
megkopol — megütöget
meglebben — felfő
meglepcsegtet — vizesre locsol
meglepcsel — megcsap; elver
meglövi — rosszul, hibásan végzi (a munkát)
megnyomtat — hív a kártyázásnál
megpalákáz — lapos faeszközzel megveregget, megpaskol
megpergésedik — megnyüvesedik
megrokolyáz — elver
megszed — megveregget
megszemlik — 1. megszemésedik (a búza); 2. növekedésben visszaesik; 3. kezd rotthadni (a fa)
megszöki magát — nagyot ugrik
megvérhúzött — felpuffadt (marha)
megvet — elvet

mejen — megy
mejjék — láncfonal a szövésnél
merekecske — kicsi szénabuglya
mereszedő — 1. villa; 2. személy, aki
 összeszedi és buglyába rakja a szénát
mezge — mézga
mírigy — kolera, pestis
mocsok — rendetlen, mocskos (asszony)
monyator — juhbojtár, aki a juhokat a
 fejőhelyre hajtja; román *minător* 'boj-
 tár'
morzsolt — levesbe való reszelt tészta
mosdolódik — mosdik
muftor — kedvetlen; román *mofturos*
 'kényeskedő', 'finnyás', 'szeszélyes'
mula l. *tátottsájú*
múmu — gyermeknyelvi szó: tehén
murha — széna-szalma törmelék
mustármag — csípős pálca v. hideg víz
 tréfás megnevezése
musztikás — viaszt áruló vándorkereskedő
mutyiba — titokban

nagycsalád — sokgyermekes család
nagy idő — vihar
nagymamá — megszólításban a nagyszü-
 lők leánytestvére is
nagypéntekes — nagypénteki vásári árus
nagyradina l. *keresztelő radina*
nagyatá — megszólításban a nagyszülők
 fűtestvére is
nánikál l. *belbel*
nannáim — nagyanyám
napfényről — napsütésben
naphaladta — alkonyat
négyes — négyenyüstös (vászon)
négyesdibe — négyen együtt
néma l. *tömlec*
nem hányta magát — nem volt sok belőle
nő — nyü (kendert)

nyáskál — nyügösködik, ölbe mászik
nyilik a világ — modernizálódik
nyírjed! — üssed!
nyislet — izeg-mozog
nyolcfogásos (tánc) — farsang végi nyolc
 részletben folyó táncmulatság
nyomja a padot — nem kéri fel tánra
nyuvad — rosszul vág (a kasza)

ontok — bélfonal a szövésnél
osporás — 1. az egyházi adót pénzben
 fizeti; 2. földnélküli napszámos
ótó — tejoltó
ótott szén l. *hótszén*

ökörhúgyos — hullámos felületű
öntött — olajban tűzön meghervasztott,
 majd vízzel felöntött
öpsereg — kiütéses bőrbetegség
ördögök (*kutyák*) *hadnagya* — nagy gaz-
 ember
papondekli — kartonpapír

összeges — üszkös
összerétel — összehajtogat

pakulár — havasi juhász
pall — kiver; kiszór (lisztet)
pápá — gyermeknyelvi szó: étel
paraj — zsenge
parkétocska — egyik oldalán bolyhozott
 pamutszövet
párnabüti — párnavég
parsus — útlevel; román *pasus* 'útlevel'
paszpolátos — szegőszalaggal díszített
pattogatás — kézügyességi pattintó játék
peheteg — sütökemence kiséprésére szol-
 gáló, rúdra kötött szalmaseprű
példás — jeles
pengettyű l. *cindalom*
pennarúd — tollszár
perecéneklés — gyermekek ünnepköszöntő
 karácsonyi éneklése
pergenytű — forgó gyermekjáték
pergető l. *kelepelő*
perregtető l. *berregtető*
persegetető l. *pergentyű*
perselget — fonogat
picc — 1. betoldás; 2. rávarrt pánt
picorog — kacarász
piculázás — kézügyességi nyereszkedő fiú-
 játék
pimpó — fűzfabarka
pipa l. *lámpa*
piriccs — deszkából összerótt alacsony he-
 verő
piros apró — rózsahimlő
pityóka — burgonya
pityókapuska — játékfegyver
pitty — mindkét végén meghegyezett, 10
 cm-nyi hengeres fadarab, botos játék
 eszköze
pittyefa — bot a *pittyezés* játékhoz
placsinta — palacsinta
plátka — ruha vállbetoldása
pocogó — koszorúsleány
pókakötő — pólyakötő szalag
pokkos — cuppanó
pokolszökés — vakbélgyulladás
pórászkötő — kecskeszörből sodort kötő
porban játszó l. *kicsitke gyermek*
porcelán rokolya l. *fersing*
pucok — a kemence és a fal közötti szűk
 hely; kuckó
pornyál — legeltet; román *porni* 'indul'
puliszka — kukoricalisztből, ritkán árpa-
 lisztből v. haricskából főzött pépes étel
puminadrág — háromnegyedes bő nadrág,
 eredetileg német vadászviselet
purkulyka — 1. l. *porban játszó*; 2. türet;
 román *purcoi* 'boglya'
pühög — piheg, fújja magát
püpu — gyermeknyelvi szó: víz

radina — gyermekágyas asszonynak vitt ételajándék
radináskas — kosár, amiben a gyermekágyasnak az ételajándékot vitték
rágás — szülési fájdalom
rámegy — ráragad (a betegség)
ráz — ruhát tisztál
rázott — széna- és szalmakeverékből öszszerázott takarmány
reahajt — munkára fog
reajár a keze-lába — ügyes kezű, tehetsége van vmire
reapecsételi — meghagyja neki
reggelesen — korán reggel
réguláz — fenyít
renden száradt — földön fektetve száradt (széna, gabona)
rendet szab — korlátozza a mozgásban (állatot)
rényezkedik — csodálkozik; meglepődik
rómázás — botos játék
romlás — kidőlt fa fonnyadt leveles ága
roncsoló toroklob — diftéria (régii elnevezés)
rögtikás — elszakadozott rostú, hajlítással puhított (fa)
rögtönétel — gyorsan elkészülő eledel
ruha — 1. nyálazó a csecsemő nyakában; 2. kendő

sain — sanyarú, kegyetlen
sajtfacsarás l. *kukarca*
sajtruha — vászonzacskó, amibe préselésekor a sajtot csavarják
sántaaraszné — az arasznál vmivel rövidebb
sapka l. *kalap*
sarabolás — gyéritő kapálás
sárgacukor — cukorféle
sáribál — serdülőkorúak és szegényebbek táncmulatsága
sárpuska — rögtönzött játékfegyver
sárvíz — sáros víz
seggbálozás — szembekötős játék
sereg — 1. l. *biliát*; 2. nyáj
seres — a kelletténél jobban megsodort, szakadós (fonal)
sétár — sajtár
sikra köti (a szekeret) — a kerekeket úgy köti meg, hogy a ráfon sikuljanak
sikulás — hasmenés
simakodik — fésülködik
siringózik — felhólyagzik (a veréstől)
sirül — fordul, kanyarodik
sód — kandalló, kemence
sodaj — kandalló tüztere
sorkosan — sarokkal
sötét, sejt — műveletlen, buta
sucki — 1. házilag készült papucsféle; 2. l. *csapakölyök*
supákol — üt, ver
surc — 1. durva vászomból készült dere-

kas kötény; 2. hátulgombolós gyermek-kötény
surgyé — szalmazsák
surrogató l. *berregtető*
suska l. *kászli*
süfityölés — leánykák páros forgó játéka
süldevény l. *csapakölyök*
süldőleány — serdülő leány
sümölcs l. *szemölcs*
süntér — kutyapécér, sintér
süntérezés — labdajáték

szájával ver — szid
szaládebőf — franciasaláta
számlás — a föld szántódása
szárazkoma — pótkeresztszülő, aki nem keresztel, mégis komaságot tart
szárika — bélés nélküli bolyhos gyapjúkabát
szártekerő — lábszárvédő
sza, sze — csak, hiszen rövidítése. „Állj sa meg”; „Gyere sze ide!”
szeg l. *csavarekszeg*
széjjelmejjed — szétválík
szentekel — lelcsol
szentel — vízbe beléfüröszt
szentgyörgyi posztó — a sepsiszentgyörgyi posztógyárban szőtt gyapjuszövet
szentjánoskenyér — a játék fakard tréfás megnevezése
szépasszony — természetfeletti ártó lény, boszorkány
szerre — sorra, egymás után
szervét — asztalkendő (kenderkévét, gabonát)
szijács — a fűzfahéj kéreg alatti rostos része
szivar — cigaretta
szolid — szilárd; román *solid* ‘szilárd’
szorzót jár — keresztbe ugrál a *szökdösődés* játékban
szöcskelépés l. *bolhalépés*
szökdösődés l. *emberezés*
szöklet — szökdös
szöllőcske — mazsola
sztingázás — botos játék
szújpor — szüette fából kihulló por
szürkunyódás — alkonyat
szüzétel — sovány, szegényes eledel

tájba visz l. *bübe visz*
takaróruha — tésztatakaró v. kosártakaró szötteskendő
talabor l. *csúszó*
tanórok kapuja — a határba vezető falukapu
tanulószerke l. *járókacska*
tatar — ügyetlen, gyámoltalan
té — tej
tegefa — bot, a *tegezés* eszköze
tegezés — botos játék
tejesszájú l. *csapakölyök*

téjverő dézsa — köpülő
tekenyő — teknő
téllátni (tejlátni) megy — próbafejés a tej mennyiségének megállapítása végett
tepsiakalács — cserépfőmában sült kerek kalács
terpeasztal — kicsi gyermek alacsony asztala
tetentok l. *guguj*
tetülépés — nagyon rövid lépés a *Kelj fel, Jancsi!* játékban
tilinkapálinka — másodsorú kifőzött pálinka visszamaradt édes leve
tincset húz — szálát v. egy markot kihúzó
tolló — tarló
tollóbuktatás — tarlólánhátás
tompor — fenék
topány — hosszú szárú, oldalgombos női cipo
totyikáló l. *járó*
tömlec (néma) — persely
törköldök — törülköző
törmöl — hosszan eddegél
törzsöl — 1. kukoricát dörzsölve lebot; 2. mos
törzsölő kaláka — kukoricabontó kaláka
trókis l. *pergentyű*
tulu — toll
tűrakéta — rögtönzött játékfegyver
tűránc — ráncolás
tűret — 1. villányi szénamennyiség; 1 tűret 15–20 kg-nyi; 2. l. *csavarékszeg*
tűrt laska — paprikás hagymával főtt tészta
tűző — tűzés
tütü — autó

újság — újhald
utaján — utolsónak
utórágás — szülés utáni fájdalmak

üstfa — üst felakasztására szolgáló tartófa
üszög — üszkös kukorica

vadas — vadóc
vadleány — erdőben élő képzeletbeli vadnő
vágástér — kitermelésre kijelölt erdőrészt
vágóra köt — úgy köti meg a kereket, hogy az a láncon csússzon

vakaró — 1. marhavakaró eszköz; kaparó; 2. dagasztóteknőből levakart maradék
vakbélömlés — vakbélgyulladás
vákog — hápog
vállpálha — vállbetoldás az ingen
váróban van — szülés előtt áll
vékaféreje — 700 m földterület, amelybe egy véka szemesgabonát vetnek
vendégség — lakodalom
vérbe gübü — véresre ver
vérbe van — vért vizek (a marha)
vereskakázás — kártyajáték
vereslibázás l. *vereskakázás*
vészi csorda — a havasi Vész nevű hátrészen legeltetett csorda
veszteg ül — nyugton ül
vettetőzés l. *süfütölés*
vettiünk l. *vetettiünk*
vicog l. *picorog*
vidimus — csengettyűs
világi — felszabadult viselkedésű, fürge, serény
villanyszerelő — a szarvasbogár tréfás megnevezése
villatényér l. *türet*
virámodás — virradat
virics — a nyírfa, fenyőfa és bükkfa mézgája
viricsel — mézgat gyűjt
viselet — viselkedés
viseli magát — 1. rosszul viselkedik; 2. kicsapong
viszketül — viszket
visszacsap — visszaenged
vityil — a bojár megbízottja
vízályagos — elmálló, gyengén megsodort fonál
vízbevetés — húsvéti szokás; a fiúk, férfiak a leányokat, nőket megöntözik
vizet húzó sáv — szivárvány régies elnevezése
vizita — 1. a legényudvarló látogatása meghatározott napokon; 2. leányhoz járó legény
vizitás — legény, aki már eljárhat es-ténként a leányhoz; leány, aki fogadhatja a legény látogatót
vizsla — élénk; serény
volizás — röplabdázás

zselymékes — nedves, süppedős talaj
zsemlyékes l. *zselymékes*

JELES NAPOK JEGYZÉKE

újév — január 1. Az esztendőre elszegődött cselédek munkába állásának napja. Ha ezen a napon férfi lépett be elsőnek a házba, azt tartották, hogy a juh kosbárányokat fog elleni.

vízkereszt — január 6. A karácsonyi ünnepek zárónapja. Házszenelés napja. A fiúk a papot *vidimuszként* kísérték, s ezért a leányoktól egy matring fonal járt nekik. A háziak a papot messzire elkísérték, mert azt tartották, hogy ettől magasra nő a kenderük.

farsang — vízkeresztől hammazószerdáig a táncmulatságok, esküvők, alakoskodások, fonókalákák időszaka.

Vince — január 22. „Ha fényes Vince, megtelik a pince.” Napsütés esetén jó természetben bíztak.

pálforduló — január 25. „Ha Pál fordul köddel, ember meghal döggel.” A ködös, szeles, nyirkos idő sok betegséget jósol az év folyamán.

gyertyaszentelő — február 2. „Ha fénylik gyertyaszentelő, az izinket vedd elő.” Azt tartják, hogy a medve kijön a barlangjából, s ha meglátja az árnyékát, visszamegy, mert még sokáig tart a tél. A csorda későre fog kimenni a legelőre, elő kell szedni a törmek takarmányt is.

Mátyás — február 24. Ha jeget talál, megtöri, ha nincs, hoz.

farsangfarka — a farsangi időszak utolsó hét napja.

Kövércsütörtökön megkezdődött a nyolcfogásos tánc. Próbatáncot tartottak. Régi hiedelem szerint ezen a napon a soványok kilencfélét esznek, hogy meghízzanak.

*Húshagyató szombat*on próbatáncot tartottak.

Húshagyató vasárnap délutántól estig, majd estétől reggelig folyt a táncmulatság.

Húshagyató hétfőn délután a gyermekek részére rendeztek táncmulatságot.

Húshagyató kedden szóba kerül a hússal táplálkozó Koncz király és a kopláló Cibere vajda kerekhegyi verekedése. Megtartották a nyolcfogásos táncot befejező táncmulatságot.

Hammazószerda a farsangi felvonulás napja volt.

Gergelypapa — március 12. Az iskolások részére a tanítók táncmulatságot rendeztek. A szegénysorsú gyermekek mezítláb kezdtek járni.

gyümölcsoltó — március 25. Megfelelő időjárás esetén a pásztorok kihajtották a csordát. Elválasztották a bárányokat. A mezítlábjárás általánossá vált. Időjárásjóslo: ahány nappal előtte mennydörög, annyi nappal utána hó lesz. Azt tartották, hogy ezen nap éjszakáján kicsap a láng, s az elásott kincset a hetedik fiúgyermek megkaphatja.

virágvasárnap — pimpószentelés napja. A néphit szerint a szentelt barka *nagyidőben* elhárítja a jégverést. Ha ezen a napon megcseppen, sokszor lesz sáros, lucskos idő.

nagypéntek — baljóslatú nap, amelyen nem tartottak keresztelőt. Vásár napja Eszteleken. A legények szerelmi ajándékkul pogácsát vásároltak a leányoknak. Megfűrésztötték a patakban a lóversenyre készülő lovakat, hogy megszépüljenek.

húsvétvasárnap — a határkerülés napja. A nagy legények lóversenye.

vízbevető v. *húsvéthétfő* — a tavasz örömnépe. A fiúgyermek és legények *vízbevetni* járnak, megöntözik a leányokat.

zöld farsang — húsvét és pünkösd közt a lakodalmak tartásának időszaka.

fehértvasárnap — a fiatalság táncmulatságot rendezett, amelyre menyasszonynak és vőlegénynek öltözött leányok és legények szekéren ülve hívogattak.

Május 1. — ezen a napon a legények májusfát állítanak a leányok kapuja elé.

pünkösd — ilyenkor rendezték az esztenabált. Csíksomlyóra búcsúra mentek a nagy-leányok, legények.

szentháromság — pünkösd utáni vasárnap. A kézdivásárhelyi búcsúról hazatérő szülők kisgyermeküknek pattogatott kukoricát, pogácsát hoztak *bócsufiába*.

Medárd — június 8. Ha ezen a napon esik, 40 napig esni fog.

Margit — június 10. Ha ezen a napon esik, esős lesz a nyár.

Szentpéter — június 29. Pásztorünnep. A juhos gazdák *télatni* az esztenára mentek, s megvendégtették a pásztorokat.

Szentanna — július 26. Megkezdődik az aratás. Aratóünnep.

Szentmihály — szeptember 30. A juhok hazahajtása, számbavétele. Véget ér a mezítlábjárás.

Simon Júdás — október 28. A csordába hajtás véget ér.

Katalin — november 25. A juhokat is behajtják a mezőről.

karácsony szenvedéje — december 24. Megajándékozzák a gyermekeket, újabban karácsonyfát állítanak. Elkészítik a hagymakalendáriumot, amely a következő év időjárására jósol. A nagy legények ünnepköszönteni, a leányokat megénekelni indultak.

karácsony — december 25. Dél előtt elindultak a nagy legények házról házra járva a *pásztorjátékot* előadni. Ugyanez nap estjén megkezdődött az *istványolás*, azaz István-nak a köszöntése. A néphit szerint: aki karácsony napján seper, az egész évi jövedelmét kisépri.

István — december 26. Az *istványolás* folytatódott. Este kezdődött a *jánosolás*.

János — december 27. Folytatták a *jánosolást*.

aprószentek — december 28. Kisebb és nagyobb fiúk *aprószentekelni* járnak, felszagozott vesszőjükkel megveregetik a meglátogatott családok tagjait.

NÖVÉNYNEVEK JEGYZÉKE

- áfonya* — fekete áfonya, *Vaccinium myrtillus* L.
akác — fehérakác, *Robinia pseudacacia* L.
alma — *Malus pumila* Mill.
ánizs — kerti ánizs, édes kömény, *Pimpinella anisum* L. és *Foeniculum vulgare* Mill.
árnyika — réti peremizs, *Inula britannica* L.
árpa — *Hordeum vulgare* L.
árvacsihány — apró csalán, *Urtica urens* L.
bábakalács — szártalan bábakalács, *Carlina acaulis* L.
bakszaka — közönséges bakszakáll, *Tragopogon orientalis* L.
békavirág — síkvirágú boglárka, *Ranunculus polyanthemos* L.
bigolyó — vadrózsa, *Rosa canina* L.
bikk — bükkfa, *Fagus silvatica* L.
bodza — fekete bodza, *Sambucus nigra* L.
bogáncskóró — héjakút mácsonya, *Dipsacus laciniatus* L.
bojtorján — pókhálós bojtorján, *Arcuum tomentosum* Mill.
boroszlán — Közönséges orgona, *Syringa vulgaris* L.
borsika — borókafenyő, *Juniperus communis* L.
borza l. *bodza*
búza — *Triticum aestivum* L.
cickafark — közönséges cickafark, *Achillea millefolium* L.
cikorjavirág — gyermekláncfű, *Taraxacum officinale* Weber.
cintorja — ezerjófű, *Centaurium umbellatum* Gilib.
cserefa — kocsánytalan tölgy és kocsányos tölgy, *Quercus petraea* (Matt.) Liebl. és *Quercus robur* L.
csigolya — csigolyafűz, biborfűz, *Salix purpurea* L.
csillagvirág — sárga tyúktaréj, *Gagea lutea* (L.) Ker.-Gavl.
csipkerózsa l. *bigolyó*
disznókáposzta — esorbóka, *Sonchus* L. sp.
disznótök — tök, *Cucurbita pepo* L.
diófa — *Juglans regia* L.
ecsempecs l. *bigolyó*
egerfa — mézgás éger, *Alnus glutinosa* Gaertn.
egerfarkú fű l. *cickafark*
élek-halok — pásztortáska, *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik.
eper — csattogó és erdei szamóca, *Fragaria viridis* Durch. és *Fragaria vesca* L.
erdei boglárka — százsorszép, *Bellis perennis* L.
erdei gyöngyvirág — árnyékvirág, *Maianthemum bifolium* (L.) F. W. Ehm.
erdei pálma — erdei pajzsika, *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott.
faeper — fehér eper, fekete eper, *Morus alba* L., *Morus nigra* L.
farkasfű — bogáncs, aszát, *Carduus* L. sp., *Cirsium Adans* sp.
fehér bereke — berki szellőrózsa, *Anemone nemorosa* L.
fehérfenyő — jegenyefenyő, *Abies alba* Mill.
fehérhere — lóhere, *Trifolium montanum* L. és *Trifolium medium* L.
fekete nadály — fekete nadálytő, *Symphytum officinale* L.
fekete ribizke — ribiszke, *Ribes* L. sp.
fentőfű — mezei zsurló, *Equisetum arvense* L.
féregfarkú fű l. *cickafark*
fodormenta — menta, *Mentha verticillata* L.
fokhagyma — *Allium sativum* L.
főzőtök l. *disznótök*
fűzfa — fűz, *Salix* L. sp.
galagonya — *Crataegus monogyna* Jacq.
gömbölyű sáté — szittyó, *Juncus* L. sp.
gyertyán — *Carpinus betulus* L.
gyömbér — patakmenti gyömbérgyökér, *Geum urbanum* L.
gyöngyajak — szúrós gyöngyajak, *Leonurus cardiaca* L.
gyöngyvirág — *Convallaria majalis* L.
hagyma — *Allium cepa* L.

hajka — szörfű, *Nardus stricta* L.
hársfa — aprólevelű hárs, *Tilia cordata* Mill.
havasi fenyő — lucfenyő, *Picea abies* (L.) Karst.
havasi meggy — vörös áfonya, *Vaccinium vitis-idaea* L.
hóvirág — *Galanthus nivalis* L.
ibolya — illatos ibolya és árvácska, *Viola odorata* L. és *Viola tricolor* L.
juharfa — hegyi juhar, *Acer pseudoplatanus* L.
kamilla — *Matricaria chamomilla* L.
kánya — kányabangita, *Viburnum opulus* L.
káposzta — *Brassica oleracea* L. var. *capitata* L.
kecskerágó — közönséges kecskerágó és bibircses kecskerágó, *Euonymus europaea* L.
 és *Euonymus verrucosa* Scop.
kecskeszakáll l. *hajka*
kékingó — *Eryngium planum* L.
keserűlapi l. *bojtorján*
kokozja l. *havasi meggy*
komló — *Humulus lupulus* L.
korpa — *Lycopodium* L. sp.
kökény — *Prunus spinosa* L.
kömény — *Carum carvi* L.
kőrösfa — kőrösfa, *Fraxinus excelsior* L.
kutyatej — erdei kutyatej, farkasfűtej, kutyakapor, *Euphorbia amygdaloides* L., *Euphorbia cyparissias* L., *Euphorbia helioscopia* L.
laposmenta — erdei menta, *Mentha longifolia* (L.) Nathh.
leustyán — lestyán, *Levisticum officinale* Koch.
libapimpó — pimpó, *Potentilla anserina* L.
lóhere l. *fehérhere*
lóminta l. *laposmenta*
lósódsi — mezei sóska, réti lórum, *Rumex acetosa* L. és *Rumex obtusifolius* L.
lucfenyő — erdei fenyő, *Pinus silvestris* L.
lúdláb l. *gyöngyajak*
macskaparéj — fehér árvacsalán, nagycsalán, *Lamium album* L. és *Urtica dioica* L.
madárcseresznye l. *galagonya*
madársóska — *Oxalis acetosella* L.
mák — *Papaver somniferum* L.
málna — *Rubus hirtus* W. et K.
margaretta — margaréta, *Chrysanthemum leucanthemum* L.
martilapu — *Tussilago farfara* L.
mogyoró v. *magyaró* — *Corylus avellana* L.
murok — sárgarépa, *Daucus carota* L.
nád — *Phragmites australis* (Cav.) Trin.
nádralapi — kerek repkény, *Glechoma hederacea* L.
nyárfa — fehér nyár, fekete nyár, *Populus alba* L., *Populus nigra* L.
nyírfa — közönséges nyír, *Betula verrucosa* Ehrh.
oleander — leander, *Nerium oleander* L.
orbáncfű — közönséges orbáncfű, *Hypericum perforatum* L.
ótó — szagos iglic, *Ononis hircina* Jacq.
ótóvirág l. *ótó*
ótvarburján l. *ótó*
páfrány l. *erdei pálma*
papkiszűrom l. *margaretta*
papsajt — papsajt mályva, *Malva neglecta* Wallr.
petrezselyem — *Petroselinum hortense* Hoffm.
pipefű l. *libapimpó*
piros áfonya l. *havasi meggy*
pityóka — burgonya. *Solanum tuberosum* L.
pokolfű — apró gólyaorr, *Geranium pusillum* Burm.
pulyka l. *cickafark*
rakottya — törékeny fűz. *Salix fragilis* L.
sárigvirág l. *árnyika*
sáté l. *gömbölyű sáté*
somkóró — *Melilotus officinalis* (L.) Medik.
sódsi l. *lósódsi*

seggvakaró l. *bigolyó*
szádokfa l. *hársfa*
szamárcsipke l. *farkasfü*
szamártövis l. *bogáncskóró*
szarkaláb — *Delphinium consolida* L.
szeder — *Rubus caesius* L.
szekfü — *kőszegfü*, *Dianthus plumarius* L.
szemerke l. *havasi fenyő*
szentantal lilium — *fehér lilium*, *Lilium candidum* L.
szentgyörgyi saláta — *saláta boglárka*, *Ranunculus ficaria* L.
szilvafa — *Prunus domestica* L.
tollszekfü — *buglyos szegfü*, *Dianthus superbus* L.
töröbúza, *törökbúza* — *kukorica*, *Zea mays* L.
útilapu — *útifű*, *Plantago major* L. és *Plantago media* L.
üröm — *fehérüröm*, *Artemisia absinthium* L.
adalma — *Malus sidvestris* (L.) Mill.
vadcseresznye — *Cerasus avium* (L.) Mch.
vadcsombor — *kakukkfű*, *Thymus serpyllum* L., *Thymus* sp.
vadhere — *here*, *Trifolium medium* L.
vadkumló l. *kumló*
vackorkörte — *vadkörte*, *Pyrus piraster* (L.) Burgsd.
vadlucerna l. *somkóré*
vadsaláta l. *szentgyörgyi saláta*
vérejáró — *vérehulló fecskéfű*, *Chelidonium majus* L.
veres fenyő l. *lucfenyő*
vörös lóhere — *régi lóhere*, *Trifolium pratense* L.
zászpa — *fehér zászpa*, *Veratrum album* L.

ETNOBOTANIKAI JEGYZÉK

- Abies alba* Mill. — jegenyefenyő, *fehérfenyő*
Kérgéből fenyőszurkot (gyanta) gyűjtenek szappanfőzéshez.
Fiatal hajtásából, a *fenyőhegyből*, *-rügéből* v. *-keresztből* köhögéscsillapítót, fenyőszirupot főznek.
Fiatal hajtása borókával összefőzve, öntve égési sebek locsolására jó.
Acer pseudoplatanus L. — hegyi juhar, *juharfa*
Bútorfa. Vesszője hajlékony, ezért szekérkashoz lécnak is jó.
Achillea miliefolium L. — közönséges cickafark, *cickafark*, *egerfarkú fű*, *féregfarkú fű*, *pulykafű*
A virágos szárából főzött teát gyomormenés, számarköhögés és fulladás ellen isszák
Levelét nyersen a majorságnak adják.
Allium cepa L. — hagyma
A húsos leveléből főzött szörp görcsoldó és köhögéscsillapító. Húsos levelét megsütik és a kelést borogatják vele, hogy kifakadjon.
Ugyanebből december 24-én hagymakalendáriumot készítenek.
A magnak való hagyma szárából készül a hagymaszár-síp.
Allium sativum L. — fokhagyma
Hagymája tejben áztatva gilisztaelhajtó.
Hagymája gonoszelhárító, a gyermekágyas anya és a csecsemő párnája alá teszik.
Alnus glutinosa Gaertn. — mézgas éger, *egerfa*
Héjából kékesfekete színű festékanyag fő. Ezt textilneműek festésére használják.
Anemone nemorosa L. — berki szellőrózsa, *fehér bereke*
Virágját hazaviszik, díszként pohárba teszik.
Arctium lappa L. és *Arctium tomentosum* Mill. — közönséges bojtortján, pókhálós bojtortján, *keseűlapi* (levele), *bojtortján*, *bogáncs* (termése)
Levelét kelésre, sebre borítják.
Levele a gyermekek utánzó játékában *kalap*, *esernyő*.
Termését a gyermekek egymásra dobálják.
Terméséből a kisleányok bútorokat és kosárkat készítenek.
Artemisia absinthium L. — fehérüröm, *üröm*
- Bellis perennis* L. — százsorszép, *erdei boglárka*
Virágját díszként pohárba teszik.
Betula verrucosa Ehrh. — közönséges nyír, *nyírfa*
Kérgéből rögtönzött faedényt, *suskát*, *kászlit* készítenek.
Ágából a pástorkodó gyermekek seprűt kötnek.
Leveles ágába margarétát fonnak koszorúnak.
Mezgéje, a *nyírvirics* vagy *nyírfaolaj* orbánc kenegetésére szolgál.
A viricset isszák is.
Brassica oleracea L. var. *capitata* L. — káposzta
Levelének főzete hasfájás elleni ital.
- Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik. — pástortáska, *élek-halok*
A gyermekek szív alakú magházait sorra letépve jósolnak: „élek-halok”.
Carduus L. sp. — bogáncs, *szamárcsipke*, *farkasfű*
Leveles szárából hasfogó és fulladás, köhögés elleni teát főznek.
Virágos szárát a gyermekek vízbe mártják, és egymást fröcskölnek vele.
Carlina acaulis L. — szártalan bábakalács, *bábakalács*
Fészkesvirágzata közepét a gyermekek eszegetik.
Carpinus betulus L. — gyertyán
Szijas szerszámfa: szekérlőcsöt, kaptafát készítenek belőle.
Tűzifának is használják.
Carum carvi L. — kömény
Szára nyersen gyermekcsemege.
A magjából főzött teát görcsoldóként csecsemőknek adják.
A magját levesnek is főzik.
A köménymag hagymával és petrezselyemmel összefőzve felpuffadt marha gyógyítására szolgál.
Centaureum umbellatum Gilib. — ezerjófű, *cintorja*

Virágos szárából főzött teája gyulladáscsökkentő.
 Ugyanezt a gyomorszorulásos tehénnek beöntés formájában adják.
 Virágos szára vadcsomborral és kékkövel összefőzve a fájós fog *vontatására* szolgál.
Cerasus avium (L.) Mch. — vadcsereesznye
Vadalapot visznek haza és beoltják. Hasonlóképpen az erdön is oltanak be vadalanyt.
Chelidonium majus L. — vérehulló fecskefű, *vérejáró*
 Tejes szárával a sümölcsöt kenegetik.
 Szárát megtörik, ecetes rongyra téve a kificamodott kezet borogatják vele.
 Virágos szárának teáját májbeteggek isszák.
 Ugyanazzal a fájós lábat borogatják.
 Teájával sebet mosnak ki, és azt borogatják.
Chrysanthemum leucanthemum L. — margaréta, *margaretta*, *papkiszúrom*
 Virágja természetadta játékszer: a lányok a szirmait tépegetve jósolnak belőle, és a szárát megcsavarva bűvészkednek is vele.
 Virágjából kevés alakítással buba és nyúl készül.
 Ugyancsak virágja ékszerek: gyűrű, karóra, koszorú és nyírággal összefont koszorú alapanyaga.
Cirsium Adans sp. — aszat, *szamárcsipke* L. *Carduus* sp.
Convallaria majalis L. — gyöngyvirág
 Föld feletti része megszáritva teának, tüdőgyulladás ellen jó.
Corylus avellana L. — mogyoró *magyaró*
 Ágaiból kosarat fonnak.
 Ága több játékszer: *nyil*, *bakszán*, *tilinka*, *parittyá* alapanyaga.
 Termését pásztorkodó gyermekek és a pásztorok, általában a lakosság gyűjtögeti fogyasztásra.
 A bokor alatt maradt tavalyi termését földi *mogyorónak* nevezik, és gyermekek eszegetik.
Crataegus monogyna Jacq. — *galagonya*, *gelegonya*, *madárcsereesznye*
 Termése gyermekcsemege.
Cucurbita pepo L. — tök, *disznótök*
 Héjából töklámpás készül; ez játékszer és a farsangi alakoskodások kelléke.
 A *főzőtökből* ágacskákkal a gyermekek játékmalacot formálnak.

Daucus Carota L. — sárgarépa, *murok*
 Gyökeréből a hőembernek orrot tesznek.
Delphinium consolida L. — szarkaláb
Dianthus piumarius L. — kőszegfű, *szekfű*
 Cserépbén termesztik. A lányok *szeretőjük* gomblyukába tűzték.
Dianthus superbus L. — buglyos szegfű, *tollszekfű*
 Lakásdíszítésre szedik.
Dipsacus laciniatus L. — héjakút mácsonya, *bogáncskóré*, *szamártövis*
 Tövises termését *posztóborzasítani* használták.
Dryopteris filix Mas. (L.) Schott. — erdei pajzsika, *erdei pálma*, *páfrán*.
 Hazaviszik és cserébe ültetik.

Equisetum arvense L. — mezei zsurló, *fentőfű*
 Teája vizeletelhajtó.
Eryngium planum L. — kékiringó
 Teája számárhurut ellen jó.
Euonymus europaea L., *Euonymus verrucosa* Sop. — közönséges kecskerágó és bibircses kecskerágó, *kecskerágó*.
 Játékszer alapanyaga. A lányok gyöngyöt fűznek belőle.
Euphorbia amygdaloides L., *Euphorbia cyparissias* L. és *Euphorbia helioscopia* L.
 — erdei kutyatej, farkasfűtej, kutyakapor, *kutyatej*
 A gyermekek bűvészkedő játékaiknak kelléke.
 Azt tartják, ha a szemükhöz ér, megvakulnak tőle, és hogy a fiúgyermek *kakaskája* megdagad tőle.
Fagus silvatica L. — bükkfa, *bikk*
 Fája talpfa, szerszámfa.
 Mézgáját, a bikkfalevet isszák.
 Makkját a pásztorgyermekek pörköelve fogyasztják.
 Makkját parázsba dobva, lőnek vele.

A levelén képződő gubacs, a *bikkalma* játékszer, gyögyöt fűznek belőle.

Foeniculum vulgare Mill. — édeskömény, *ánizs*

Magját köménnyel összefőzve csecsemővel itatják hasfájás ellen

Fragaria vesca L. és Fragaria viridis Durch. — erdei szamóca és csattogó szamóca,

eper

Gyökeréből teát főznek.

Gyümölcsét többnyire kéregedénybe gyűjtik vagy fűszálra fűzik.

Fraxinus excelsior L. — kőrisfa, *kőrösfa*

Fája szerszámfa.

Gagea lutea (L.) Ker-Gawl. — sárga tyúktaréj, *csillagvirág*

Galanthus nivalis L. — hóvirág

Geranium pusillum Burm. — apró gólyaorr, *pokolfü*

Föld feletti részeinek főzetével a mély sebet locsolgatják.

Teájával a vakbélgyulladást, *pokolszökést* gyógyítottak.

Geum urbanum L. — patakmenti gyömbérgyökér, *gyömbér*

Glechoma hederacea L. — kerek repkény, *nápralapi*

Mázás edényben megfőzték, s az *orbáncos* (sebes) lábat mosták, majd borogatták vele.

Ezzel borogatják a kifakadt kelést is.

Hordeum vulgare L. — árpa

Éretlen szárát a gyermekek nyersen rágcsálják.

Humulus lupulus L. — komló, *vadkomló*

Inával a libapásztor leánykák szökőköteleznek.

Levelével kenyeret, házisört ízesítenek.

Hypericum perforatum L. — közönséges orbáncfü, *orbáncfü*

Kisgyermekek fürdővizébe tették, ha orbánc volt „rajtuk”.

Teáját májbeteg, szívbeteg is isszák.

Inula britannica L. — réti peremisz, *árnyika*, *sárigvirág*

Fertőtlenítés végett a csecsemők fürdőtővizébe teszik.

Főzetét hasmenés ellen isszák.

Ugyanez a marha gyógyítására is szolgál.

Juglanus regia L. — diófa

Levelével a kisleányok lőnek, pukkantanak.

Juncus L. sp. — szittyó, *sáté*, *gömbölyű sáté*

Szárát hagymafűzéshez használják.

Ugyanebből lábsúrlót, széket fonnak.

Belét szivacsként hasznosítják.

A leánykák játékbútorkákat, kicsiszéket fonnak belőle.

Juniperus communis L. — boróka (fenyő), *borsika*

Ruganyos ága gyermekjátékszer alapanyaga: nyíl készül belőle.

Belső kergét a pástorkodó fiúk cigaretta gyanánt szívták.

Levelét a *fehércfenyő* levelével összefőzve égési sebek locsolására használják.

Lamium album L. — fehér árvacsalán, *macskaparaj*

Gyökeréből vérszegénység elleni teát főznek.

Levelének forrázatát ugyancsak vérszegényekkel itatják.

Leveléből tavasszal *szósz* is készítenek.

Édeskés virágját a gyermekek szopogatják. Ebből is teát főznek.

Leonurus cardiaca L. — szúrós gyöngyajak, *lúdláb*, *gyöngyajak*

A régiek állítólag sokféle betegség gyógyítására használták.

A pipéknek zöldnek megvágják.

Levisticum officinale Koch. — Lestyán, *leustyán*

Faepér levelével összefőzik, kevés sóval ízesítik, és tíz napig állni hagyják, majd vérhasban szenvedő beteggel itatják.

Lilium candidum L. — Fehér liliom, *szentantal liliom*

Szárított, szeszbe áztatott szíromlevelével puhítják a kelést.

Ugyanezt vágásból eredő sebre is borítják.

Lycopodium L. sp. — korpafü

Főzetét hajhullás ellen hajmosószerként használják.

Spóráit ritkábban babahintőpornak alkalmazták.

Maianthemum bifolium (L.) F. W. Schm. - árnyékvirág, *erdei gyöngyvirág*
 Virágját díszként a pohárba teszik.
 Malus pumila Mill. — nemes alma, *alma*
 Magjából a leánykák gyöngyöt fűznek.
 Malus silvestris (L.) Mill. — vadalma
 Gyümölcséből ecetet készítenek. Ennek vizes oldatát borogatóként, gőzét hűlés ellen belélegzésre használják.
 A gyermekek csúfolódó mondókáiban is szerepel: „Válogatósna vadalma, annak is a legrosszabbja.”
 Malva neglecta Wallr. — papsajtmályva, *papsajt*
 Termését a gyermekek eszegetik.
 Matricaria chamomilla L. — kamilla
 Teáját gyulladt testrészt borogatására és hűlés ellen belélegzik.
 Gyűjtését a kisleányokra bízzák.
 Melilotus officinalis (L.) Medik. — somkóró, *vadlucerna*
 Vastag szárával a libapásztor leánykák szökőköteleznek.
 Mentha longifolia (L.) Nathh. — erdei menta, *lóminta, laposminta*
 Levelét sebre tették, hogy a gennyet kihúzzák.
 Naponta teának isszák.
 Mentha verticillata L. — menta, *fordormenta*
 Teája reuma és torokfájás ellen jó.
 Morus alba L. és Morus nigra L. — fehér eper, fekete eper, *faeper*
 Leustyánnal összefőzve, 10 napi állás után vérhas gyógyítására használták.
 Gyümölcse a kisleányok utánzó játékaiban a cukorkát helyettesíti.
 Nardus stricta L. — szőrfű, *hajka, kecskeszakáll*
 Nehezen vágható fű, ezért a kaszálni tudás próbaköve volt.
 Nerium oleander L. — leander, *oleánder*
 Ononis hircina Jacq. — szagos iglice, *ótófü, ótóvirág, ótvarburján*
 Megszáritott leveles, virágos ágát a csecsemő fürösztővizébe tették *gyomorsikulás* és ótvar megelőzésére. Fiúnak lilás, leánynak rózsaszínes virágú növényt gyűjtöttek.
 Ugyanannak a teájával mosogatják, borogatják a himlős kiütéseket.
 Oxalis acetosella L. — madársóska
 A gyermekek nyersen rágcsálják.
 Papaver somniferum L. — mák
 Csecsemő altatására a mákfej főzetét itatták.
 Petroselinum hortense Hoffm. — petrezselyem
 Gyökerének főzetét a gyermekágyas anyával itatták a szülés utáni fájdalmak csökkentésére.
 Phaseolus vulgaris L. — paszuly, *fuszulyka, faszulyka*
 Játékszer alapanyaga: *fuszulykapuska*.
 Phragmites australis (Cav.) Trin. — nád
 Gömbölyű szárából a gyermekek vizimalmot készítenek.
 Leveléből lábsúrlót, széklet fűznek, hagymafonásra is használják.
 Belét szivacsként használják.
 Nádbélből a kisleányok virágokat hajlítanak, azzal játszanak.
 Termésével, a *nádibutikó*val fröcskölik egymást.
 Ugyanez a csúfolódókban is szerepel: „Anikó, kell-e nádibutikó?”
 Picea abies (L.) Karst. — lucfenyő, *szemerke, havasi fenyő*
 Fiatal rügvező hajtását szörpnek szedik köhögés ellen.
 Gyantájából szappant készítenek.
 Fiatal hajtását szintén szappanfőzéshez hasznosítják.
 Pimpinella anisum L. — kerti ánizs, *ánizs* L. Foeniculum vulgare Mill.
 Pinus silvestris L. — erdei fenyő, *veresfenyő, lucfenyő*
 A falu szélén nő. *Suskáját, csalókáját* a szegények fűteni gyűjtik. Ugyanennek főzetét fürösztővízbe téve a vesebetegségek gyógyítására használják.
 A tobozt a gyermekek *báránynak* nevezik, és pásztorkodást játszanak vele.
 Plantago major L. — nagy útifű, *útilapi*
 Levelét nyersen a kifakadt sebre teszik.

Plantago media L. — útifű

A leányok természetadta játékszerként is használják: bűvészkednek, lőnek vele, játék széket fonnak belőle.

A leánykák szeretőt jósolnak belőle.

Populus alba L. és *Populus nigra* L. — fehér nyár, fekete nyár, *nyárfa*

Fája könnyen faragható, ezért orsók, teknők készülnek belőle.

A nyárfa pásztorbot, könnyű lévén, nem üti meg az állatot.

Ugyanezért a tulajdonságáért játékszerfaragásra is alkalmas. Többek közt ebből készítik a lemezekre bontott famadarat.

Leveles ága téli szükségtakarmány.

Potentilla anserina L. — pimpó, *pipefű*

Cickafarkkal és *cserefahéjjal* összefőzve gyomormenést gyógyít.

Főzetét a kicsi csirkének gyomormenés ellen adják.

Természetadta játékszer. A babáknak ágyat vetnek belőle.

Prunus domestica L. — szilvafa

Szilvamágból a kisleányok nyakláncot fűznek.

Prunus spinosa L. — kökény

A gyermekek nyersen eszegetik.

Pyrus piraster (L.) Burgsd. — Vadkörte, *vackorkörte*

A fagyos körtét télen nyersen rágcsálják.

Megtörrik, *csügörként*, majd ecetként fogyasztják.

Quercus petraea (Matt.) Liebl. és *Quercus robur* L. — kocsánytalan tölgy és kocsányos tölgy, *cserefa*

Fája bútortfa, eszközfa, épületfa. Pásztorbotnak is jó.

Kerge pipefűvel összefőzve gyomormenés ellen jó.

Kerge alatti része a lakás illatosítására szolgál.

Levele szükségtakarmány, amelyet július—augusztusban holdfogytára metszenek.

Leveléből a kisleányok *karórá*t, *koszorú*t fűznek.

Gubacs természetadta játékszer, *bubát*, *nyakláncot* készítenek belőle, és *bittykő* gyanánt is használják.

Ranunculus ficaria L. — salátaboglárka, *szentgyörgyi saláta*, *vadsaláta*

Levelét levesnek és mártásnak készítik.

Ranunculus polyanthemos L. — síkvirágú boglárka, *békavirág*

Virágját dísznek szedik.

Ribes L. sp. — ribiszke, *fekete ribizke*

Leveléből teát főznek.

Robinia pseudacacia L. — fehérakác, *akác*

Levelével a kisleányok sipolnak.

Virágját teának megfőzik, és hasfájást gyógyítanak vele.

Virágját a gyermekek nyersen is rágcsálják. Ugyanezt tojásban kisütik *palacsintának*.

Rosa canina L. — vadrózsa, *csipkerózsa*, *bigolyó*, *ecsempecs*, *seggvakaró*

Ágaiból nyilat készítenek a gyermekek.

Terméséből teát főznek.

Rubus caestus L. — szeder

Leveléből teát főznek

Rubus hirtus W. et K. — málna

Leveléből teát főznek.

Rumex acetosa L. és *Rumex obtusifolius* L. — mezei sóska, réti lórum, *lósódi*

Fiatall leveleit megvágják, és mártást készítenek belőle.

Levelét a gyermekek nyersen is rágcsálják.

Teáját gyomormenés gyógyítására isszák.

Ugyanerre a virágos-leveles szára nyersen is alkalmas.

Salix fragilis L. — törékeny fűz, *rakottya*

Levele szükségtakarmány. Július—augusztusban metszik.

Salix purpurea L. — csigolyafűz, bíborfűz, *csigolya*

Vesszőjéből *gúzsveszőt* kötnek. Ez régen legénypróba is volt.

Ugyanebből kosarat is fonnak.

Vesszője játékszer készítésére is alkalmas: *bakszárt* hajlítanak belőle, a *nyilpuska* rugója és nyílveszője is ebből készül.

Salix L. sp. — fűzfa
 Fiatal ágaiból játékszer: *doromb, síp, kürt* készül.
 Virágzata (pimpója) régen babonás gyógyításra is szolgált: a betegre, akit *béfolyt a tűz*, ráolvastak, és közben szentelt pimpót dobtak a tűzbe.
 Sambucus nigra L. — feketebodza, *borza, bodza*
 Vastagabb ágaiból játékpuskafélék készülnek.
 A virágjából főzött tea köhögés és hasfájás elleni orvosság.
 Solanum tuberosum L. — burgonya, *pityóka*
 Játékszerek anyaga: ebből készül a *pityókapuska* tölténye, a *pityókabuba*, és ebből faragják a *pityókaembert*.
 Sonchus L. sp. — csorbóka, *disznókáposzta*
 Gyógynövény.
 Symphytum officinale L. — fekete nadálytő, *fekete nadály*
 Syringa vulgaris L. — közönséges orgona, *boroszlán*
 Levele a kisleányok természetadta játékszere. Sípolnak, pukkantanak vele.

Taraxacum officinale Weber — gyermekláncfű, *cikorjavirág*
 Szárából ékszert, *gyűrűt, karórát, koszorút, nyakláncot* fűznek.
 Ugyanez egyszerű játékok anyaga is: bűvészkednek, *dorombot* készítenek belőle.
 Levelét kora tavasszal salátának szedik.
 Termése a *pipa* vagy *lámpa* beugrató egyszerű játék kelléke.
 Thymus serpyllum L. és Thymus sp. — kakukkfű, *vadsombor*
 Virágos szárának főzetével a himlős pattanásokat mosogatják.
 Kékkövel és cintorjával összefőzve fájós fog vontatására szolgál.
 Tilia cordata Mill. — aprólevelű hárs, *szádokfa, hársfa*
 Lapijából és virágjából hasfájás ellen teát főznek.
 Tragopogon orientalis L. — közönséges bakszakáll, *bakszaka*
 Szárát a gyermekek rágcsálják.
 Trifolium medium L. — lóhere, *vadhere*
 Trifolium montanum L. — lóhere, *fehérhere*
 Trifolium pratense L. — réti lóhere, *vörös lóhere*
 Virágjából a leánykák koszorút fonnak.
 Ugyanezt a gyermekek rágogatják.
 Triticum aestivum L. — búza
 Éretlen szárát a gyermekek rágcsálják.
 Játékhangszer: *búzaszál doromb* készül belőle.
 Aratás végeztekor koszorút fonnak belőle.
 Tussilago farfara L. — martilapu
 Zöldkáposztát főznek belőle.
 Teáját isszák.

Urtica dioica L. — nagycsalán, *macskaparéj* L. Lamium album L.
 Urtica urens L. — aprócsalán, *csihány, árvácsihány*
 Tavasszal mártásnak fogyasztják.
 Gyökerének főzete hajhullás es korpásodás elleni szer.

Vaccinium myrtillus L. — fekete áfonya, *áfonya*
 Leveléből teát főznek.
 Termésének főzetét hasfájás ellen isszák.
 Vaccinium vitis-idaea L. — vörös áfonya, *kokojza, havasi meggy*
 A terméséből készült pálinkát a vesebetegség orvosságának tartják.
 Hűlés, reuma ellen is szeszbe áztatott kokojzát fogyasztanak.
 Veratrum album L. — fehér zászpa, *zászpa*
 Gyökeréből teát főznek.
 Magassága alapján a hó magasságára jósolnak.
 Tyúkültetéskor teájával megitatják a tyúkot, hogy nyugodtabban üljön a tojásokon.
 „Ne szédelegj, mint a zászpás tyúk!” — mondják a ténfergő gyermeknek.
 Viburnum opulus L. — kányabangita, *kánya*
 Levelének és bogyójának teájával az égési sebeket locsolgatják.
 Viola tricolor L. és Viola odorata L. — árvácska, illatos ibolya, *ibolya*

Zea mays L. — kukorica, *törökbúza*, *töröbúza*
Kóróját májusfa helyett bosszúból annak a leánynak teszik, akire haragszanak
Kocsányából játékszer: *kocsánymuzsika* és kicsinyített munkaeszközök készülnek.
Csutkájából *baba*, *ház* vagy *kút* lesz.
Haját játékpárnába töltik, s a bubáknak is ebből tesznek haját.

NÉPI GOMBANEVEK JEGYZÉKE

cseperke v. *csiperke* — *Agaricus campestris* L. ex Fr., *Agaricus bitorquis* Qué!., *Agaricus bisporus* (Lge.) Sing
csirkeláb gomba — korallgomba, *Ramaria flava* (Schaeff. ex Fr.) Qué!
galambgomba — kékhátú galambgomba, varas zöld galambgomba, *Russula virescens* (Schaeff. ex Zanted.) Fr., *Russula cyanoxantha* (Schaeff. ex Schw.) Fr.
gégegomba — gyűrűs tölcsérgomba, *Armillariella mellea* (Vahl. ex Fr.) Kumm.
kenyérgomba — *Lactarius volamus* (Fr.) Fr.
késérűgomba — *Lactarius piperatus* (L. ex Fr.), *Lactarius glaucescens*
laskagomba — kései laskagomba, *Pleurotus ostreatus* (Jacq. ex Fr.) Kumm.
medvegomba — *úrígomba* — ehető tinoru vagy vargánya, *Boletus edulis* Bull. ex Fr.
özlábgomba — nagy özlábgomba, *Macrolepiota procera* (Scop. ex Fr.) Sing.
riskó v. *fenyőalja gomba* — rizike, *Lactarius deterrimus*
rókagomba — *Cantharellus cibarius* Fr.
szegfűgomba — mezei szegfűgomba, *Marasmius oreades* (Bolt. ex Fr.) Fr.
szilvagomba — tövisaljagomba, *Rhodophyllus clypcatus*- (L. ex Hook.) Qué!

A gombaneveket Köntzey József határozta meg és dr. László Kálmán ellenőrizte.

A DALLAMOK RENDJE a MNT I. kötete alapján

II. A dallam magva	s l s m
A. 1. a) Csön-csön, gyűrű	677, 677*
b) Csipi-csóka	32, 33 a) b)
2. b) Érik a meggyfa	535
f) Egyéb	555
3. a) Fehér liliomszál	540, 541
b) A pünkösdi rózsza	543 a)
c) Egyéb	1 a) b), 98, 101
4.	96 a) b), 105, 144, 165, 669
5.b) Más kezdettel	561—2 a), 561—2 b)
7.	533
11.	559
B. s m s m	39, 46, 67, 97, 115, 126, 158, 166, 168, 171, 173, 187, 190, 191, 194, 211, 215, 216, 217, 219, 220, 225, 226, 233, 234, 249, 303, 537
C. s (I) s d	359
III. A dallam magva	s l s
1. Süss fel, nap	65, 66 a) b)
5. Ég a gyertya, ég	554
6. Egyéb	127
IV. A dallam magva	s f m
A.	579 (?)
VII. Alapdallam:	
C. 1 l s nélkül	
1. c) Erzsébet asszony	550
D. 1 l s és szekvencia nélkül, d véggel	
1a) Most viszik, most viszik Iborkáné lányát	548
IX. A dallam magva (s.....) d' s d' s	
2a)	563
X. Népdalokkal ¹ rokon gyermekdalok	
A. Két- és hámosorosak	131, 539
B. Négy Sorosak	128, 130 a) b), 134, 537*, 547, 580, 581 a) b), 583, 585*
XI. Más népek dalaival rokon gyermekdalok	
B. Kétsorosak	545, 674
C. Hámosorosak	536
D. Négy Sorosak	532, 534, 542* 551*
E. Különfélék	
2. a) Kis kece lányom-félék	558, 564
XII. Tandalok	
A. Négy Sorosak	546* a) b), 557* a) b) c), 560*
Egyéb	111, 543 b)

¹ Pontosabban: Népi és népies dalokkal.
A *-gal jelzett dallamok a jegyzetben találhatóak.

ADATKÖZLŐK MUTATÓJA

Azok az adatközlők, akiknek a neve után nincs játékszám, a Gyermekvilág c. részhez szolgáltatott adatokat

Név	Életkor 1975- ben	Játékok sorszáma
1	2	3
Aczél Ágostonné Tóth Brigitta	78	
Babos Edit	14	1, 3, 17, 25, 27, 93, 96, 162, 165, 166, 297, 299, 537, 538.
Babos Emil	5	802.
Babos Mária	9	593—594.
Baka András	40	788, 789.
Baka Éva	16	19, 26, 99, 165, 247, 262, 274, 299.
Baka Magdolna	14	663.
Baka Mária	16	13, 14, 26—28, 31, 35, 38, 51, 65, 68, 96, 105—106, 108, 187—188, 259, 299, 536, 567, 580—581, 589.
Özv. Baka Mihályné Mike Róza	78	3, 23, 25, 26, 30, 34—36, 41, 44—45, 51, 63, 74—75, 133—134, 137, 361, 555—556, 561, 563, 577, 579, 597, 608—612, 790, 801, 561, 577, 709.
Bálint Jánosné Cserei Boris	77	
Balog Antalné Illés Anna	81	
Balogh Tamás	78	
Bartok Árpád	13	226, 546, 566, 589, 645, 650, 684.
Bartok Béla	85	370, 404—406, 473, 653, 709.
Bartok Dénesné Gál Jula	81	106, 130, 245, 283, 364, 404, 407, 469, 489, 509—513, 532—534, 537—538, 539, 544, 551, 555, 557, 560—565, 569, 649, 651—652, 662, 671—672, 572—576, 577, 585—587, 590, 675, 686, 690, 697, 711, 722, 724.
Bartok Ferenc	71	653, 660.
Bartok Ferencné Jancsó Mária	80	
Bartok Gáspárné Gyergyai Ágnes	68	12, 364, 566, 572—576, 579, 597, 601, 653, 663—666, 670, 674, 681, 691, 707—710, 734, 745, 747, 752—754, 761, 764—765, 768, 772, 782.
Bartok Ignácné Veres Amália	67	
Bartok József	16	281, 299.
Bartok Katalin	11	2, 25, 26, 31, 41, 174, 288, 299, 557.
Bartok Mária	14	28, 69, 98, 154.
Bartok Pálné Jozon Mária	80	
Bartok Zsófia	11	672.
Bartos Albertné Baka Jozefa	74	539—542, 561, 569—570, 577, 579, 597, 604—605.
Bartos László	16	405—406, 566, 589, 644.
Bartos Pálné Vass Veron	86	539—542, 569, 577, 579, 604—605.
Bartos Péterné Bartok Viktória	86	
Bartos Sándor	11	566, 589, 684.
Benkő Csaba	16	405—406, 432, 586, 618.
Benkő Ignácné Csavar Mária	70	
Benkő Jánosné Koós Mária	72	389, 405—406, 408—409, 561, 662.
Benkő Lujza	17	343—345, 346, 371—372.
Bíró Gábor	92	332, 368, 374, 509—511, 642, 643.
Bíró Sándorné Ranc Teréz	90	
Bodor Teréz	15	342—345, 371—373.
Bodor Vince	17	193.

1	2	3
Bokor Erzsébet	13	111—113, 143, 154, 174, 187, 217, 224, 115, 120—121, 266, 272, 277, 282, 561—563, 566, 571, 589, 593—594, 684, 719.
Bokor Péter	65	374.
Compó Istvánné Német Mária	85	604—605, 642, 646.
Csavar Ágnes	23	425, 554, 560.
Csavar András	76	
Csavar Antal	61	681, 705, 706.
Csavar Gábor	74	290, 408 — 409, 649, 651, 671, 673.
Csavar Gáborné Kelemen Viktória	69	
Csavar Ignácné Jancsó Mária	70	
Csavar Ilona	14	20, 21, 41—43, 154, 165, 175, 245, 251, 285, 322, 323—327, 331, 333, 336, 368, 636—637.
Csavar Julianna	16	299, 344, 566, 589, 642.
Csavar László	30	351, 593—594.
Csavar Lázár	87	492.
Csavar Magdolna	17	312, 705.
Csavar Máté	90	382—383, 561, 577, 604—605, 653, 660.
Csavar Matild	17	255, 261.
Csavar Miklósné Opra Anna	50	349, 472, 543, 564, 613, 670.
Csavar Rozália	15	21, 31, 41—42, 116, 122, 125, 159, 165, 271, 288, 774, 779, 781.
Csavar Teréz	11	96, 645, 650.
Csavar Viktória	13	294, 681.
Cserei István	73	391, 494, 601, 619, 782.
Cserei Istvánné Mátyás Rozália	69	174, 194, 197, 199, 223.
Cserei Katalin	12	65, 66, 109, 110, 189, 323—327, 328—330, 333, 336, 337, 339, 342—343, 346, 366—367, 375, 394, 396, 400, 432—441, 448—449, 450—454, 456, 470, 462—486, 493—502, 507, 535, 543—547, 554, 559, 566, 577, 586, 589, 582—583, 586, 589, 593—594, 596, 632—633, 636—637, 650, 681, 700, 720.
Cserei Péterné Szász Mária	87	555 — 556, 561, 580 — 581, 589, 597. 604 — 605.
Cserei Piroska	10	540—541.
Daragics Lajos	16	589, 591.
Dimény Gyula	73	
Dimény Hajnal	12	280
Domokos Árpád	11	781
Domokos Erzsébet	15	169, 201—202, 342—345, 371—373.
Domokos Ferenc	14	20, 21, 96, 98, 154, 291.
Domokos Gézáné Vass Mária	71	
Domokos Piroska	16	3, 536, 545, 566, 580—581, 589, 642.
Fábián Antal	66	604, 605, 660, 687, 695—696, 703.
Fekete Vincéné Kelemen Ilona	72	
Finta Éva Erzsébet	21	24.
Finta Ibolya	15	23, 31, 65, 96, 98, 158, 165, 245, 247, 342—343, 371—373.
Fischer Istvánné Bartok Erzsébet	75	
Hajdu Ilona	16	342—345, 371—373.
Hajdu István Levente	12	566, 589, 791.
Hajdu László	10	401, 544, 559, 580—581.
Hajdu Mária Magdolna	12	780.
Hamzel Béla	83	404, 621, 662, 712—714.
Hamzel Béláné Mike Gizella	80	662.
Igyártó Albert	67	561.
Igyártó Albertné Benkő Róza	62	572—575.
Incze András	75	434, 606, 653, 660.
Incze Andrásné Incze Mária	70	606.

1	2	3
Incze Antal	13	320, 440, 564, 569—570, 580—581, 591, 791
Incze Boldizsárné Jakab Póli	74	
Incze Ibolya	11	558, 608—612, 641, 668, 684.
Incze Ildikó	9	
Jakab András	14	4, 41, 74, 165, 245, 299, 589.
Jakab Antal	10	604—605.
Jakab István	12	284, 300, 636—637.
Jakab Judit	12	178, 646.
Jakab Lajosné Babos Otília	37	
Jakab László	16	569—570, 586, 591, 659.
Jakab Teréz	8	593, 596, 608.
Jancsó Áron	12	74, 98, 101, 147—149, 173, 178, 180—181, 259, 313, 315, 317, 320, 383—384, 535, 570, 577, 584, 589, 684, 718, 724, 780.
Jancsó Ibolya	12	2, 3, 22, 39—43, 70, 74—76, 88, 110—115, 126—129, 130—132, 136, 140, 144, 153—154, 158, 163, 165, 166, 168, 171, 173, 177, 186—188, 190, 194—195, 199, 201, 202, 206, 208, 210, 211, 214—220, 225, 231, 233, 234, 242, 249— 250, 275, 278, 313, 317, 326, 348—349, 355, 387, 453—454, 535, 547, 554, 560—564, 565, 580, 608—612, 644.
János Ferenc	81	653, 660
Kelemen Béla	11	320, 380, 388, 566, 589, 644 — 645, 650, 668, 683.
Kerestély István	12	349, 544, 554, 569—570, 591, 650, 681.
Kerestély József	76	543, 604—605, 613—614, 660, 687, 693, 695— 696, 660.
Kerestély Tamás	70	577, 649, 651, 653, 656—658, 660.
Keresztes Éva	16	246, 256, 272, 299, 589.
Keresztes Károly	10	126, 190—191, 592.
Keresztes László	12	532—534, 546, 598—601.
Kerezsi Berta	17	247, 262, 267, 274, 286, 299, 536, 551, 564, 565, 582, 598—600, 608 — 612, 663.
Kiss Ferenc	73	408.
Kiss Magdolna	10	796.
Kiss Zoltán	66	349, 351, 385, 483, 561—563, 579, 589, 604 — 605, 618, 632—633, 642, 653—654, 656—658, 649, 651.
Kiss Zoltánné Dénes Teréz	64	211—212, 331, 333, 567, 591, 597, 630, 641, 643, 651.
Kovács Béláné Veres Borbála	75	459—460, 481—482.
Kovács István	70	503, 656—658, 670.
Köntzey Erzsébet	84	82 — 85, 94, 535, 550, 579, 582, 597, 631, 653.
Köntzey Mariska	92	82—85, 94, 404, 535, 550, 557, 579, 582, 597, 619 — 620, 652 — 653.
László Csaba	11	383, 389—391, 567, 589, 802.
László Györgyné Dimény Julianna	34	
László Erzsébet	10	613—614.
László Pál	70	256, 258, 291, 439, 441—442, 493—503, 557, 632—633, 662.
Lengyel Géza	69	424.
Lőrincz Julianna	76	802.
Mántó Emilné Dimény Róza	40	670, 712—715.
Mántó Endre	11	405—406, 545—546, 566, 589, 804.
Mátyás Györgyné György Róza	73	120, 555, 568, 580—581, 604—605.
Mike György	91	648.
Mike Györgyné Kelemen Berta	77	722, 782.
Mike József	60	5, 6, 721, 774, 786, 798.
Nagy Béla	8	453.

1	2	3
Nagy Imréné Bartos Erzsébet	57	543, 572—573, 576, 619, 670, 690.
Nagy Jenőné Rettegi Ágnes	63	551.
Nagy Rezső Csaba	11	388, 589, 650, 715.
Nagy Sándor	78	433.
Nagy Sándorné Szabó Anna	73	
Nagy Teréz	16	3, 55, 568.
Német Ferencné Réti Julianna	75	251, 257, 260, 267, 271, 273, 299, 532—534.
Oláh Sándor	63	606, 632—633, 640, 653, 681, 687, 689, 715.
Opra Eva	12	379, 389, 404, 477, 543, 550, 554, 558, 566, 567, 587, 684.
Opra István	69	351, 371—372, 606, 654, 656—658, 671, 673.
Opra Istvánné László Mária	69	561, 563, 707—708, 709.
Opra Istvánné Szabó Mária	69	543.
Opra János	69	537—538.
Opra Jánosné Albert Anna	80	370, 537—538, 540—541, 560—561, 563—564, 579—581, 582, 585.
Opra Józsefné Tóth Gizella	41	40, 76, 632—634, 645, 666.
Orbán Lázár	71	
Páll Mária	9	558, 580—581, 672, 684.
Páll Zsuzsa	10	458—460.
Papp József	66	604—605, 660.
Papp Katalin	12	415, 586, 589, 592.
Radics Tibor	12	276, 290, 384, 400, 419—420, 434, 436, 464, 466, 473, 613—614.
Rancz László	16	405—406, 573, 576, 566, 589, 636—637, 650.
Réti Éva	12	22, 30, 39, 41—42, 66—67, 74—76, 88, 102, 115, 126—129, 130—132, 136, 140, 144, 153—154, 158, 163, 165—166, 168, 171, 173—174, 177, 186—188, 190, 194—195, 199, 201, 202, 206, 208, 210—211, 214—220, 225, 231, 233—234, 242, 249—250, 275, 278, 313, 317, 326, 348—349, 355, 387, 453—454, 507, 535, 547, 548—549, 554, 560—564, 565, 580, 608—612, 642, 644, 646, 663, 669.
Réti Géza	15	342—345, 371—372.
Réti Györgyné Jánó Mária	59	349, 539, 558, 567—570, 597, 602, 608 — 614, 659, 663.
Sebestyén Etelka	11	588, 681, 684.
Sós Józsefné Pinti Anna	76	436, 561—563.
Stefán Mária	16	26, 156, 165, 247, 254, 256, 274, 289, 299.
Szabó István	16	566, 589.
Szabó Józsefné Molnár Róza	78	13, 60, 147.
Szabó László György	10	253, 589, 645, 650.
Szabó Mária	15	10, 12, 25, 26, 157—158, 163, 167, 253, 271, 285, 291, 297.
Szász Béla	45	199, 201, 412, 414, 453, 503, 561—563, 577, 606, 618, 627, 632—633, 648, 651, 671—673, 674, 681, 687, 689, 691, 693—694, 699, 785.
Szász Béláné Baka Anna	45	54, 56, 289, 554, 566, 575, 585, 586, 595, 613, 614, 618, 641, 671—674, 683, 692, 791.
Szász Enikő	9	114, 131, 133, 141.
Szász Ferencné Kelemen Rozália	74	85, 90, 171, 192.
Szász Géza	75	
Szász Gyula	77	370, 409, 561—563, 577, 586, 606, 642, 649, 651, 653, 660, 662, 687, 693, 709.
Szász Gyuláné Baka Anna	74	589.
Szász Imréné Mike Margit	39	793, 800.
Szász Károly	43	798.
Szász Marika	10	59, 127—128, 131, 134—135.

1	2	3
Szász Tamás	78	351, 535, 540—543, 560—561, 563, 569—570, 572—576, 580—581, 598— 601, 604—605, 617, 623, 635—640, 642, 649, 651—652, 655—659, 662, 670.
Szász Tamásné Gyergyai Véri	77	351, 532—535, 540—541, 561—563, 579—581, 572—617, 624, 640—641, 651—652, 662, 671—674, 700.
Szász Veronika	18	11, 39, 47—52, 64, 71—73, 74, 77—79, 91—93, 106—108, 116, 124, 139, 145—146, 150—151, 160, 168, 170—172, 175, 194—196, 198, 205—208, 211—215, 221—225, 229, 235, 237—239, 240—241, 244, 261, 292—293, 295, 301, 312—319, 336, 337—340, 347, 350, 353—355, 359—362, 368—370, 452, 455—462, 463, 465—466, 469, 471, 478, 506—507—519, 536—538, 543—544, 548—549, 557, 560—563, 569—576, 577, 580—581, 586—587, 590—591, 595, 597, 608—612, 615—616, 632—634, 641—643, 651—652, 661, 671—674, 677, 680—686, 716—717, 785, 803.
Szőcs Ferencné Bokor Rozália	84	
Szőcs Lajosné Földi Margit	67	358—359, 363, 509 — 519, 597.
Tankó Áron	13	
Tankó Ibolya	11	
Tankó Ilona	12	522
Tankó Péter	15	10, 74—75, 157—158, 230, 247.
Timár Péter János	17	342—345, 371—372.
Tubák István	16	569, 570, 582, 586, 681.
Vass Albertné László Margit	73	684.
Vass Anna	10	558, 684.
Vass Boldizsár	71	649, 694.
Vass Domokosné Baka Veronika	63	59, 532—534, 539, 550, 580—581, 589.
Vass Enikő	5	405—406, 6551, 580—581, 613—614, 642.
Vass Ferenc	11	567, 642, 645, 650, 684.
Vass Fülöpné Pál Ilona	75	681, 694.
Vass Gergely	16	41, 247, 284, 572—576, 582, 589, 591.
Vass Gyula	74	375—376, 404, 437—438, 433, 503, 596.
Vass Gyuláné Vízi Viktória	63	548, 549.
Vass Ilona	12	320, 405—406, 546, 566, 589, 642.
Vass Józsefné Gyergyai Veronika	47	
Vass László	18	
Vass Matild	12	43, 140, 536, 557, 566—567, 642.
Vass Sándor	65	439.
Vízi Miklós	67	
Vízi Miklósné Rancz Gizella	66	352, 358—359, 363, 561—563, 577.
Vízi Sándor	14	41, 43, 165.
I—IV. osztályosok		536, 568—570, 571—574, 577, 580—582, 586, 592—595, 647.
V—VII. osztályosok		47, 57, 58, 80, 90, 118, 121, 130, 151, 160, 172, 184, 185, 203, 218, 227—229, 236, 248, 260, 322—323, 326—328, 331, 336—342, 347, 353, 364, 368, 371—373, 375—376, 391, 398, 401, 414, 417—419, 422, 425—427, 431, 439, 440, 458—460, 469, 509—511, 535—536, 541—546, 548—549, 553—554, 556—557, 565, 589, 591, 642.

*

1	2	3
Kéziratos könyvekből:		
Csavar Mihály 1870		723, 725—726, 729—730, 732—733, 738—739, 735, 741, 742—746, 748, 759—760, 762—763, 768—769, 756.
Cserei Miklós 1870		749, 769.
Nagy Antal 1891		542.

A JÁTÉRKINCS TEMATIKUS MUTATÓJA

A mutató a játékok helyi elnevezését, vagy annak hiányában a kezdősorát, ill. a játékelvből elvonatkoztatott címet tartalmazza.

Jelmagyarázat: *: kezdősor; **: dallamos kezdősor vagy dallam; [ ] játékelvből elvonatkoztatott cím.

I. Dajkarímek, mondókák, dalocskák

Felnőttek játékei ölbeli gyermekekkel

Altatók 1—10.

- 1—6. Tente, baba, tente**
7. Aludj, ingó-bingó**
8. Hajta beli*
9. Jó, hogy lettél, jó, hogy vagy*
10. Egyszer egy időben*

Csittók, vigasztalók 11—16.

11. Hallgass!*
12. Kisgyermekem, hallgass el*
13. Ne sírj, ne sírj, kicsikém*
14. Szita-szita, sűrű szita*
15. Fakakas, bújj a likba, ott hallgass!*
16. Csitt, csitt, kedvesem*

Cirógatók, csiklandozók 17—24.

17. A házat kiséperjük*
18. Sepergetünk, szellőztetünk*
19. Sepergetünk*
20. Sűrű erdő, kopac mező*
21. Sűrű erdő, kopac mező*
22. Ciróka, miróka*
23. Mászik a bogár, mászik*
24. Egerem, bogaram*

Ujjkiolvasók 25—28.

- 25—26. Ez elment vadászni*
27. Van egy kertecske*
28. Ezek elmentek meggyet lopni*

Tenyérbemutatók 29—31.

29. Itt csücsülnek a madárkák*
30. Hol csücsülnek a kis madárkák?*
31. Kerekecske, dombocska*

Csipkedők 32—33.

- 32, 33 b. Csip-csip csóka, vak varjúcska!**
- 33 a. Csipi csóka, vak varjúcska**

Tapsoltatók 34—36.

34. Tapsi, baba, tapsi!*
35. Tapsi, tapsi anyának*
36. Hogy repülnek a szép madárkák?*

Ökölütögetők 37—38.

37. Töröm, töröm a mákot*
38. Tekerem, tekerem az orsót*

Karon hintáztatók 39—40.

- 39—40. Hinta, palinta!**

Lábon hintáztatók, térden lovagoltatók 41—43.

41. Gyí, gyí, lovam, Barassóba!*
42. Gyí, lovam, Brassóba*
43. Gyí, te lovam, Barassóba!*

Állni, járni tanítók 44—46.

44. Áll a baba, áll*
45. Jár a baba, jár*
46. Ki fut ide hamarabb?*

Tréfás játszadózások 47—56.

47. [Így jött bé nagytátá a Közbércen]
48. [Hogy talpalják meg a kicsi csikót?]
49. [Magsült a cipócska]
50. [Hogy vette el nagytátá az ekét]
51. [Büdös túrót vegyenek]
52. [Gyere, nézzem meg, jó katona vagy-e?]
53. [Itthon van-e a kicsi kutya?]
54. [Cigány—király]
55. [Kertben jártál-e?]
56. Papszék

Oktató versikék 57—59.

57. Kukorékol a kakas*
58. Kés, villa, olló*
59. Szurkos, mocskos mindig Pali*

Csali mesék 60—64.

60. Mese, mese, márkó*
61. Apró hagyma, pityóka*
62. Volt egyszer egy ember*
63. Baba ül a székben*
64. [A veres kakaska meséje]

Kicsgyermekek egyszemélyes mondókái

Naphívogatók 65—68.

- 65—66. Süss fel, nap**
67. Süss fel, napocska**
68. Süss ki, napocska*

Esőindítók, időjárást figyelők 69—73.

69. Csepp, csepp, esőcsepp*
70. Esik eső, süt a nap*
71. Esik az eső, csepereg*
72. Esik eső, hull a hó*
73. Sándor, József, Benedek*

Hangutánzók 74—95.

74. [Harang mondja]
75. [Vonat mondja]
76. [Szekér mondja]
77. Csicseri, csicseri, fekete Lukácsné!*
78. Amikor elmentem, asztagot raktam*
79. Pitypalatty, mit keressz?*
80. Itt bújik, itt bújik!*
81. Fityeg, fityeg!*
82. Csíki szűr, csíki szűr, csíki szűr!*
83. Burukk, burukk, széplány!*
84. Dodóka, Dodóka!*
85. Guguj vagy! Guguj vagy!*
86. Megölték! Megölték!*
87. Gugus tyúk! Gugus tyúk!*
88. Mit varrsz? Mit varrsz?*
89. Brekeke, brekeke*
90. Hány párnád van?*
91. [Pulykák beszélgetnek]*
92. [Libák beszélgetnek]
93. [Rucák beszélgetnek]
94. Tokány, tokány*
95. Kot-kot-kot-kot-kotkodács*

Állathívogatók, -űzők, -bosszantók 96—114.

96. Csiga-biga, gyere ki**
97. Csiga-biga, told ki szarvadat**
98—101. Katicabogárka, röppenj el**
102. Katicabogárka, repülj el!*
103. Katicabogárka, szállj fel az égbe*
104. Gólyát látok*
105. Gólya, gólya, gilice!**
106—108. Gólya, gólya, gilice*
109. Hosszú lábú gólya néni*
110. Nyuszi, nyuszi, nyulacskám*
111. Szebb a páva, mint a pulyka**
112. Szebb a páva, mint a pulyka*
113. Mérgező pulyka fel van fújva*
114. Mérgező pulyka, bum, bum, bum*

Gyógyítók 115—119.

115. Egér, egér, adj fogat!**
116. Egérke, én adok neked rossz fogat*
117. Fecskét látok*
118. Hakele, makele*
119. Csihánycsípés, lóharapás*

Imák 120—125.

- 120—121. Én lefekszem én ágyamba*
122. Miatyánk, nincsen fánk*
123. Add Úram, hogy jólessék*
124. Hál' istennek jóllaktam*
125. Jézuskám, báránkám*

Gyermekdalok 126—137.

126. Kormos cica, haj!**
127. Cirmos cica, haj***
128. Kicsi kutya megfázott**
129. Kicsi kutya tarka**
130. Hol jártál, báránykám?***
131. Házasodik a tücsök, házasodni készül**

132. Házasodik a tücsök, szúnyog lányát kéri*
133. Debrecenbe kéne menni**
134. Cifra palota, zöld az ablaka**
135. Tejet főzött Katica, tűzön felejtette**
136. Van nekem egy tili-taligám*
137. Fenyőfából csináltattam*
138.

Társas gyermekmondókák

Civódók 138—144.

138. Örök harag*
139. Aki reám haragszik*
140. Két kakas kétfelé*
141. Aki lovát eladja*
142. Cserebere, fogadom*
143. Cserebere vásár*
144. Kinek mije elveszett**

Tréfás felelgetők, beugratók 145—153.

145. [Hova üljek?]
146. Érdekel-e?*
147. Mese, mese, mákos*
148. Híd alatt vezetik a bikát*
149. Híd alatt szekereznek*
150. Bolond!*
151. Kicsi kutya fut az úton*
152. Csiribiri, vak veréb*
153. Áprilisnak bolondja*

Csúfolódók 154—237.

- 154—156. Hazug, hazug, hazafut**
157. Furcsa ember a hazug*
158. Árulkodó júdás**
159—160. Árulkodó júdás*
161. Beteg, fekszik*
162. Tej, túró, tejfel*
163. Lusta voltál, elaludtál**
164. Kíváncsi*
165. Síró-bőgő masina**
166. Sírj egy kicsi kását**
167. Síró-bőgő masina*
168. Szik, szik, szik!**
169. Válogatósnak vadalma*
170. Kotty belé, szilvalé*
171. Elment a pap alma lopni**
172. Jónapot kívánok*
173—174. Fogatlan bába**
175. Én te tólok, te te tólj*
176. Veres kutya, veres ló*
177—178. Kopac, kopac kopogtatsz**
179. Kopac, kopac kopogtat*
180. Kopac*
181. Ül le, gömböc, ne szökless*
182. Csóré purdé, vaskondé*
183. Megyen a hegyen*
184. Egy, kettő, három, négy*
185. Reszelő, reszelő*
186. Két szélén angyal*
187. Leánka**
188. Legénke**
189. Dombon Rózi a hegyen*
190. Esztelneki legények**

191. Esztelneki menyecskék**
 192. Elöl megy a gárdián*
 193. Kicsi róka, kicsi nyúl*
 194. Harangoznak délre**
 195. Jó es vótál, rossz es vótál*
 196. Ábécé, rézbéce*
 197. Alszegiek vagytok**
 198. Alszegi kopók*
 199—200. Felszegiek vagytok**
 201. Esztelneki*
 202. Esztelnekiek vagytok*
 203—204. Kurtapatak végibe*
 205. Esztelnekiek, csügrösök*
 206. Szentliéleken a récék*
 207. Szentliélek Úristen napjára*
 208. Hilib, Haraly, Gelence*
 209. Deszkavágó Kovászna*
 210. Fites-Fotos-Martonos*
 211. Aladár, Aladár**
 212. Annacska, bakmacska*
 213. Anna, Panna*
 214. Anikó**
 215. Elek**
 216. Erzszi Perzsi pergelődik**
 217. Ferenc**
 218. Vass Ferenc*
 219. Géza, Géza, gézengúz**
 220. Gyuri, Gyuri, Gyurka**
 221. Ilona, Pilona, pánkáló*
 222. Jenő, Jenő*
 223—224. Jóska, poloska*
 225. Laci, Laci, acskó**
 226. Lackó, fickó**
 227. Fuss, Mariska*
 228. Bödönszájú Ödön!*
 229. Péter pete polcon*
 230. Piroska*
 231. Pista, Pista, lótarisznya**
 232. Punna retek, punna ti*
 233. Sanyi, Sanyi, sapka**
 234. Tamáska, faláska**
 235. Tercsi, Tercsi mérgelődik*
 236. Vera, Vera*
 237. Véri*
- Nyelvtörők, nyelvgyakorlók 238—244.*
238. Répa, retek, mogyoró*
 239. Piroscsikos cink csészében*
 240. Jobb egy lúdnyak száz tyúknyaknál*
 241. Kis kerekas kerekét kerekíti kerekre*
 242. Kedden kedvem kerekedett Komáromba kocsikázni*
 243. A vonaton utazott egy örült*
 244. Papi lepedő, párnapető, natykabát**
- Számolósdik 245—248.*
245. Egy, megérett a meggy*
 246. Tizen vótunk hús utcába*
247. Hétfő hetibe*
 248. Kedd este*
- Játszóversek, kiszámolók 249—317.*
249. Ki jön velem labdázni?***
 250. Gyertek, gyertek, gyermekek*
 251. A macskának négy a lába*
 252. Baba ül a széken*
 253. A macskának gyöngy a lába*
 254. Beléestem egy gödörbe*
 255. Egyedem, begyedem, tenger tánc*
 256. Egyedem, begyedem, kender tánc*
 257. Egyedem, begyedem, kerti tánc*
 258. Egyedem, begyedem, tenger tánc*
 259. Egyedem, begyedem, bugybolárom*
 260. Egyedem, begyedem, bugyolára*
 261. Egyedem, begyedem, ketten, három*
 262. Ety, pety, libapetty*
 263. E, ke, há, né, ö, ha, hé, nyó*
 264. Egyem, kettőm*
 265. Egy, kettő, három, négy*
 266. Egy, kettő, három, négy, öt*
 267. Én lementem a pincébe*
 268. Én lementem a pincébe túrót csipegetni*
 269. Eke, beke, béka töke, potty*
 270. Én, te, ő, mi, ti, ők*
 271. Két kicsi kecske*
 272. Kicsi csupor, kis kancsó*
 273. Két utcában süt a nap*
 274—276. Kő kertbe ugorka*
 277. A rókának négy a lába*
 278. Piros kendő, pi, pi, pi*
 279. Szőrös töke van a légynek*
 280. Van nekem egy fotballom*
 281—282. Budapesten vót egy bót*
 283. Egy üvegben ül egy törpe
 284. Pesten jártam iskolába, jól nevelt apám*
- 285—290. An, tan, ténusz*
 291. An, tan, teki, tán*
 292—295. Éni, péni, jupi, téni*
 296. Egy kisasszony Pozsonyba*
 297. Két kis kakas összeveszett*
 298. Kiszökött a gombóc a fazékból*
 299. Madarak voltunk, földre szálltunk*
 300. Amerika, London, Párizs*
 301. Csongorika, tekerd meg*
 302. Zsugori-zsugori, buktasd meg*
 303. Hinta, palinta, zöld erdőbe madárka**
 304. Hinta leng a térben*
 305. 305—312. Hinta, palinta*
 313. Fát vágok, fát*
 314. Sípom, sípom, eredj meg**
 315. Eredjél meg, tilinkácska*
 316. Dorombocskám, eredjél meg*
 317. Sípom, sípom, eredj meg*

II. Egyszerű játékok

- Spontán tesztek 318—321.*
318. [Hengerkózás v. hengergőzés]
319. [Mókuskázás, csirabolyázás]
320. [Feredés]
321. [Iszánkódás]
- Utánzások, rögtönzések 322—351.*
322. [Árokásás]
323. [Füvenyből várépítés]
324. [Kútásás]
325. [Mart oldalába házvájás]
326. [Ház- és kútépítés tűzifahasábból, csutikából]
327. [Házacska berendezése, bubázás]
328. [Ágy- és ágyneműkészítés pipefűből]
329. [Párnakészítés kukoricahéjből]
330. [Nádbélből virág hajlítása]
331. [Vizes agyagból szentkép rámaformálás]
332. [Kertépítés fácskákból]
333. [Kemencekészítés nyirkos homokból és pogácsasütés]
334. [Tészta-, tortakészítés]
335. [Sütés-főzés törött cserépedényekben]
336. [Boltozás]
337. [Fű kévébe kötése, kalongyázása]
338. Kaszálás, rendbe állva]
339. [Kenderáztatás, növés]
340. [Toboz-baránykák terelgetése, bácsolkodás]
341. [Fűrészelő kecske hajtása]
342. [Szarvasbogár igába fogása]
343. [Macskák befogása]
344. [Kutyák szánkóba fogása]
345. [Szarvasbogárral „menjen a villany-szerelő” játék]
346. [Keserülapi-kalap, -esernyő]
347. [Fű copfba fonása, fésülése]
348. [Komámasszonyozás]
349. [Lakodalmazás]
350. [Temetés]
351. [Háborúzás, katonásdi]
- Jóslások 352—357.*
352. [Jóslás az *élek-halok* magházából]
353—355. [Jóslás a *margaretta* szirmaiból]
356. [Útilapiból *szereőt húzás*]
357. [Ujjaik ropogtatása]
- Bűvészkedések 358—363.*
358. [Ablak útilapiszárból és nyálból]
359. Göndör pápa, göndörödj meg!**
360. Jéka, jéka, babajéka!*
361. [Kutyatejjel játszás]
362. Pap, kiszúrom szemedet*
363. [Útilapi virágának keresztüldugása]
- Hergelődések, beugratások 364—370.*
364. [Küzdölődés, körmöt szedés]
365. [Hógomolyázás]
366. [Bojtorján egymásra dobálása]
367. [Szamárcsipkével, nádiutikával szentekelés]
368. Kiverem a zsebport*
369. [Pipa, lámpa segítségével egymás beugratása]
370. [Szájkosár fonás fűből]

III. Játékszerek

- Gyermekhangszerek 371—396.*
- 371—373. [Cserebogár, vadméh zümmögte-tés]
374. [Lövés bükkmakkal és égő szénnel]
375. [Pukkantás diófa- vagy boroszlán-lapival]
376—377. [Falevelekkel, fűvel sípolás]
378. Tilinka
379. Cikorjavirág-doromb
380. Hagymaszársíp
381. Búzaszáldoromb
382. Doromb (Heppke)
383. Síp (Tilinka, furulya)
384. Pléhsíp
385. Cserépsíp
386. Kürt (Havasi kürt)
387. Füsű muzsika
388. Kocsánymuzsika
389. Pengettyű (Cindalom)
390. Perregtető (Berregtető, surrogató)
391. Durrogó (Gombos surrogató)
392. Surrogató (Berregtető)
393. Kelepelő (Pergető, kerregtető)
394. Lúdgége zergő
395. Disznóhólyag zergő
396. Zergő
- Forgók 397—403.*
397. Persegtető (Pergennyű, trókis)
398. Nád vízimalom
399. Vízimalom
400. Szélforgó (Szélmalom)
401. Szélrózsa (Szélforgó, szélmalom, papír-forgó)
402. Szélmalom
403. Pillangó
- Hinták 404—407.*
404. Lipinka
405. Hinta
406. Lábhintá
407. Cserkabola
- Labdák 408—411.*
408. Szőrlopta
409. Rongylopta

410. Börlopta
411. Korpallabda (Similabda)
Játékfegyverek 412—432.
412. [Lövés útifű szárával]
413. Lódítófa (Sárpuska)
414. [Kőrepítés ostorral]415—416.
Parittyá I—II.
417. Cseszleparittyá (Cikiparittyá)
418. Cikiparittyá (Cseszleparittyá)
419. Lándzsa (Veto)
420. Tűrakéta
421. Sárkány
422. Nyíl
423. Nyílpuska I.
424. Nyílpuska II.
425. Csepűpuska (Bodzapuska)
426. Pityókapuska
427. Vízipuska (Fostató)
428. Fuszulykapuska
429. Rizskásapuska
430. [Puska bergmanncsőből]
431. Kócspuska
432. Fakard
Járművek 433—445.
433. Gólyaláb
434. Csáklya (Glicsu)
435. Gyalogszán
436. Korcsia (Korcsiacska)
437. Szánkó
438. Csúszka
439. Bakszán
440. Szekérke (Traktor)
441. Erdőbe járó szekér
442. Szekérke
443. Bicikli
444. Vonat
445. Papírsárkány
Játékbábuk 446—473.
446. Hóember
447. Agyagember
448. Margarettá-buba
449. Makkember
450. Cseregolyó-buba
451. Fuszulykabuba
452. Pityókabuba
453. Pityókaember
454. Dugódani
455. Tojásbuba
456. Töklámpás
457. Csutkabuba
458—460. Rongybuba I—III.
461—462. Bojtóbuba (Cérnabuba) I—II.
463. Fajankó (Paprikajancsi, szöktető)
464. Hoppámitike
465. Kovácsok
466. Állfeljancsi
467. Agyagállatok
468. Makkállatok
469. Margarettá-nyúl
470. Tökmalac
471. Famadár
472. Macska zsebkendőből
473. Béka zsebkendőből
Játékbútorok, munkaeszközök 474—503.
474—477. Bojtorján-bútorok és -kosár
478. Kicsiszék sátéből vagy útilapu szárából
479—480. Faasztal és -szék
481. Böcsű
482. Vetettágy
483. Cserépedénykék
484—486. Faedénykék
487—492. [Szövő-fonó eszközök]
493—502. [Földművelési eszközök]
503. Ostor
Ékszeresek 504—519
504—505. Gyűrű
506—508. Karóra
509—513. Koszorú
514—519. Nyaklánc
Ügyességpróbák 520—522.
520. Ördöglakat
521. Szövés (Cérnalevevős játék)
522. Lúdláb
Papírhajtogatások 523—531.

IV. Énekes-táncos játékok

- Páros játékok 532—535.*
532—534. Malomszökés**
535. Süfütölés (Seprűzés, vettetőzés)**
Mozdulatutánzó váltó korjátékok 536—542.
536. Nyuszi ül a fűben**
537—538. Gólya néni, hová sétál? **
539. Sárváron volt egy kápolna**
540—541. Fehér liliomszál**
542. Repülve jön egy madárka**
Párválasztó váltó korjátékok 543—550.
543. A pünkösdi rózsa**
544. Érik a meggyfa**
545. Zöld fű, zöld fű**
546. Körben áll egy kislányka**
547. Egyszer egy királyfi**
548—549. Biborkáné (Danikáné, Uborkáné) lányka**
550. Hol jársz, hová mész, nagy Erzsébet asszony? **
Sétáló-menetelő korjátékok 551—560.
551. A gazda rétre megy**
552. A Bandiné bakmacskája**
553. Bújj, bújj, medve! **
554. Ég a gyertya, ég**
555—556. Csicséri borsó**

555. Dombon török a diót**
 556. Kis kaeca fürdik**
 557. Lánc, lánc, eszterlánc**
 558. Süssünk, süssünk valamit!**

- Hidas-átbúvások játékok 561—565.*
 561—563. Nyitskapuzás (Bújj, bújj, zöld ág)**
 564. János úr készül**
 565. Bújj, bújj, medve II.**

V. Mozgásos vagy testedző játékok

- Futó-kergető játékok 566—588.*
 566. Kergetőzés (Fogócskázás)
 567. Csikizés
 568. Sasozás (Ülözés)
 569—570. Hess ki, vess ki, libáim (Gyertek haza, libuskáim!)*
 571. Erd utol, kakas, a tyúkot!
 572—576. Héjázás (Mít keversz, te ülő?)*
 577. Cegapec (Hátulsó pár, előre fuss!)
 578. Túl a vízen van egy ház*
 579. Tüzet viszek, ne lássátok!**
 580—581. Elvesztettem zsebkendőmet**
 582. Benn a bárány, künn a farkas, fuss!
 583. Kecske ment a kiskertbe**
 584. Posztózás
 585. Beültettem kiskertemet**
 586. Űsd a harmadikat!
 587. Nyulak, ki a bokorból!
 588. Mókusok, ki a házból!

- Elbújós játékok 589—592.*
 589. Budákolás (Bújócskázás)
 590. Ipicsapázás
 591. Pisztolyozás
 592. Rablózás

- Szerepjátszó játékok 593—595.*
 593—594. Posztózás (Kenyerézés)
 595. Virágnevezés

- Kézügyességi játékok 596—607.*
 596. Ütögetős
 597. Bittykövezés
 598—600. Eresztgetés (Pénzezés, piculázás)
 601. Likbavetőzés (Gombozás)
 602. Golyózás
 603. Gombfoci
 604—605. Bicskapapozás
 606. Kotázás
 607. Skatulyázás (Pattogatás)

- Ugró-szökellő játékok 608—614.*
 608—612. Szökdösődés (Kockázás, emberezés)
 613—614. Szökökötelezés

- Testgyakorló, virtuskodó játékok 615—629.*
 615. Talicskázás

616. Dobilás
 617. Máktörés (Borstörés)
 618. Kecskét ugrás (Bakfüttyözés)
 619. Szénabuglya-kalongya
 620. Kidobás
 621. [Fenyőfa keresztjének letörése]
 622. [Levegőbe ugrás, bokaösszeütéssel]
 623. [Lábfölemelés]
 624. [Felemelés hanyatt fekvésből]
 625—626. [Kaszáláspróbák virtuskodásból]
 627—629. [Zsákfölemelések virtuskodásból]

- Küzdő-vetélkedő játékok 630—640.*
 630. Lovasháború
 631. Húzócska (Vettetőzés, vonatozás)
 632—633. Adj (küldj), király, katonát!*
 634. Rucák-békák
 635. Versenyző játék
 636—637. Kelj fel, Jancsi!*
 638—640. [Tréfás versenyfutások: verébszök-décselés, fakanálba tett tojással versenyfutás, zsákba futás]

- Labdajátékok 641—652.*
 641. Tisza, Duna, Dráva, Száva*
 642. Kakaskázás (Loptázás)
 643. Tíz-tízezés
 644. Célozás (Partizánózás)
 645. Körben süntérezés
 646. Országozás
 647. Tüzelj, tüzelj!
 648. Lovasdi (Lovázás)
 649. Loptaütős loptázás
 650. Süntérezés (Kutyázás)
 651. Büzösdi (Büzbefutás, büzbefutó labdázás)
 652. Cikkezés (Cikkesdi)

- Botos játékok 653—662.*
 653. Rómázás
 654. Pittyezés
 655. Gülázás
 656—658. Tekézés (Tegézés, pittyezés)
 659. Sztिंगázás
 660. Tegézés
 661. Disznózás (Malacozás)
 662. Karikázás

VI. Értelemfejlesztő és szórakoztató játékok

- Szembekötős játékok 663—670,*
 663. Bankázás
 664. Erre csörög a dió, erre meg a mogyoró!

665. Szembekötösdi
 666. Virágjáték
 667. Szembekötős (Bankázás)

665. Ébredj, ébredj, medve koma!
 666. Búzavirág-koszorú**
 667. Seggbálozás
Rejtő-kereső és kitalálás játékok
 671—680.
- 671—674. Kicsigyűrűzés
 675. Hol az olló, komámasszony?
 676. Mennyország kulcsa — pokol kulcsa
 677. Csön-csön, gyűrű**
 678. Ki a mester a családban?
 679. Szegényemberezés
 680. Mesterségem címere
Zalogos játékok 681—686.
681. Húzd meg, ereszd meg!
 682. Repül a... repül a...
 683. Haragszom rad! (Fekete, fehér, igen, nem)
 684. Mit visz a kishajó?
 685. Bornyúfarkazás (Mosogatórongyozás)
 686. Békanyúzás
Beugrató-nevetető játékok 687—701.
- 687—688. Hidazás
 689—694. [Vizet eresztés] (Gerendából vizet eresztetni; Ing ujját levágni, Vonatozás; Nézz a kürtöbe; Telefonálás; Töltsed bátran, ne félj semmit!)
 695—697. Kormozás [Kenőzés a tányér aljáról; (Gombeldugás); Katizás].
- 698—699. [Beugrató játékok] [Menj ki]; [Gyufaszálazás]
 700. [Beugrató játék]
 701. Kaszálás
Bűvészkedések, tréfás fogadások
 702—706.
702. [Kézfogásos játék]
 703. [Bűvészkedés dugóval]
 704—706. [Fogadások: Szalmaszál átszökése; Tojás kerékkel való összetörése; Ajtó megtámasztása gyufaszállal]
Páros játékok 707—711.
- 707—708. Csiporkázás
 709. Szomszédőzés
 710. Fordulj bolházás*
 711. Párválasztás
Társasjátékok, 712—720.
- 712—714. Kártyázás (Malackázás vagy disznózás; Csapd le, csacsi; Vereslibázás vagy vereskakaskázás)
 715. Malmozás
 716—717. [Fejbenszámolósdik: (Gondolj egy számot; írj le egy háromjegyű számot)]
 718. Kenyerezés
 719. Akasztófázás
 720. Országozás

VII. Ünnepi szokások költészete

- Perecénéklés 721—727.*
721. Állj fére, barátom, hogy szóljak vagy kettőt*
 722. Látom a kócslikon, hogy asszonyomat*
 723. Bizony hideg vagyon masér úton járnai*
 724. Látom, itt a leány szereti a dolgot*
 725. Mit vicogsz, te cinka, ott a sód lábánál?*
726. Milyen vitéz vagyok, még nem is sejtitek*
 727. Ha nem adnak perecet*
- Ünnepköszöntés, leányok megéneklése*
 728—766.
728. Elment Szűz Mária karácsony éjjelén*
 729. A házigazdától bocsánatot kérek*
 730. Állj fére, barátom, hogy én es beszéljek*
 731. Kácc ki, generális, kapod a lénungot*
 732. Jól feleltél, pajtás, jutalmat érdemelsz*
 733. Ítélek jó szónok, úri méltóságra*
 734. Szamár vagy, barátom, az vótál, s az leszel*
 735. Látom a fejednek gyönyörű szép képit*
 736. Jól tudsz te, barátom, most köntőrfalazni*
 737. Hiába dicséred úri termetedet*
 738. Láttam az anyádot, egy majmot szoptatott*
 739. Olyan ember vagy te, akárcsak a majom*
 740. Emlékszem rád, amikor Afrikából hoztak*
 741. A tokaji pusztán van egy bogáncskoró*
 742. Emlékszem nagyon jól, milyen vitéz vótál*
 743. Hogyha oly vitéz vagy, vigyázz jól magadra*
 744. Láttalak én egyszer, milyen vitéz vótál*
 745. Messze földről kapsz egy ajánlott levelet*
 746. Nem látott az ember olyan vastag kályhát*
 747. Terád várokozik otthon egy menyecske*
 748. Állj fére, barátom, ne hazudozz többet*
 749. Eddig mind hallgattam, hogy miket beszéltek*
 750. Úgy látszik, hogy nem is tetszettünk ma néktek*
 751. Immár, barátaim, többet nem verselünk*
 752. Ez a kompánia hét személyből álló*
 753. Kompániánk tizenhat személyből álló*
 754. Ego szum dominum, köszönnék én itten*

755. Ipun pun deszló már én is itten vagyok*
756. Holminikum szerbusz, már én is itt vagyok*
757. Jó estét, Jucika! Minden jót kívánok*
758. A Mariskák között a semmirevaló*
759. Hallod-e te, leány, ne tátsd el a szádat*
760. A leány hétköznap szennyes, rendezetlen*
- 761—762. Jaj, mint fázunk. Az ereszben állunk**
763. Mennyből jöttünk tihozzátok ...**
764. Adjon az Úristen szerencsés jóestét*
765. Dicséret, dicsőség adassék Istennek*
766. Köszönjük meg a gazdának**
- Névnapköszöntés 767—771.*
767. Csillag ragyog, hajnal hasad*
768. Ó szent István, hat még alszol-e?***
769. Sok neved napjára az Isten virrasszon*
770. Neved napja van most, kedves jó barátom*
771. Neved napján hogy ne legyen se napod, se éjed*
- Pásztorjáték* 772.*
- Aprószentek 773—782.*
- 773—774. Aprószentek, Dávid-Dávid*
775. Egy kicsi mustármagot hoztam*
776. Aprószentek napja*
777. Aprószentek, s a napja*
779. Elindultunk Heródes nyomdokait követve ...*
779. Friss egészségire*
780. Elindultak a kis aprószentek*
781. Aprószentek mind szentek*
782. Paradicsom kökertjébe*
- Vízkereszt 783—784.*
783. Jó fonó, jó fonó*
784. Rossz fonó, rossz fonó*
- Vízbevető 785—803.*
785. Azért jöttem hozzátok a fagyon*
- 786—787. Ajtó megett állok*
788. Egy kiskertben jártam*
789. E háznak kiskertjében van egy szép rózsató*
- 790—791. Én kis kertészlegény vagyok*
792. Megöntözöm a virágot*
793. Öntök embert, öntök asszonyt*
794. Húsvét másodnapján azon vettem észre*
795. Húsvét másodnapján az jutott eszembe*
796. Immár a tavasznak elértük kezdetét*
797. Zöld erdőben jártam*
798. E húsvéti napig hogy még eljutottunk*
799. Immár a tavasznak elértük kezdetét*
800. Jó reggelt, gazdasszony! Jó reggelt, te kislány!*
801. Vízbevető hétfő, ma nekem úgy tetszik*
802. Úgy hallottam, mocskos leány lakik ebbe a házba*
803. Elmondjam, az éjjel álmomban mit láttam?*

A JÁTÉKKINCS BETŰRENDES MUTATÓJA

- A Bandiné bakmacskája** 532, 552.
 Ábécé, rézbéce* 196.
 [Ablak útilapi szárból és nyálból] 358
 Add Uram, hogy jól essék* 123.
 Adj, király, katonát* 632—633.
 Adjon az Úristen szerencsés jóestét* 764
 A gazda rétre megy** 551.
 Agyagállatok 467.
 Agyagember 447.
 Ágyneműkészítés pipefűből 328
 A házat kiséperjük* 17.
 A házigazdától bocsánatot kérek* 729.
 Ajtó megett állok* 786—787.
 Ajtó megtámasztása gyufaszállal 706
 Akasztófázás 719.
 Aki lovát eladja* 141.
 Aki reám haragszik* 139.
 Aladár, Aladár** 211.
 A leány hétköznap szennyes, rendezetlen* 760.
 A legények regimentje** 563.
 Áll a baba, áll** 44.
 Álljfeljancsi 466.
 Állj féré, barátom, hogy szóljak vagy ketőt* 721.
 Állj féré, barátom, hogy én is beszéljek* 730.
 Állj féré, barátom, ne hazudozz többet* 748.
 Alszegiek vagytok** 197.
 Alszei kopók* 198.
 Aludj, ingo-bingó** 7.
 A macskának gyöngy a lába* 253.
 [Agyagból szenekép-ráma formálás] 331
 A macskának négy a lába* 251.
 A Mariskák között a semmirevaló* 758.
 Amerika, London, Párizs* 300.
 Amikor elmentem, asztagot raktam* 78.
 Anikó** 214.
 Annacska, bakmacska* 212.
 Anna, Panna* 213.
 An, tan, teki, tán* 291.
 An, tan, ténusz* 285—290., 596.
 Áprilisnek bolondja* 153.
 Apró hagyma, pityóka* 61.
 Aprószentek, Dávid-Dávid* 773—774.
 Aprószentek mind szentek* 781.
 Aprószentek napja* 776.
 Aprószentek s a napja* 777.
 A rókának négy a lába* 277.
 A pünkösdi rózsa** 543.
 Árokásás 322.
 Árulkodó júdás** 158.
 Árulkodó júdás* 159—160.
 Ásó 497.
 Asszonykám, asszonykám 579.
 A tokaji pusztán van egy bogáncskóró* 741.
 [A veres kakaska meséje] 64.
 A vonaton utazott egy örült* 243.
 [Az ajtó megtámasztása gyufaszállal] 706.
 Az angyal azt hirdette** 772.
 Azért jöttem hozzátok a fagyon* 785.
 Az új télen nem láttalak* 365.
 Baba ül a székben* 63, 252.
 Bácsolkodás, toboz báránycsák terelése 340
 Bakfüttyözés 618.
 Bakszán 439.
 Bankázás 663, 667.
 Béka 530.
 [Békák mondják] 88—89.
 Békanyúzás 686.
 Béka zsebkendőből 473.
 Beléestem egy gödörbe* 254.
 Bender pápa** 359.
 Benn a bárány, künn a farkas, fuss!* 582.
 Bergmanncsőből puska 430.
 Berregtető 390, 392.
 Beteg, fekszik* 161.
 [Beugrató játékok] 698, 699, 700.
 Beültettem kiskertemet** 585.
 Biborkáné lánya** 548.
 Bicikli 443.
 Bicskapapozás 604—605.
 Bittykövezés 597.
 Bizony hideg vagyoni masér úton járnai* 723
 Bodzapuska 425.
 Bojtuba 461—462.
 Bojtorján bútorok és kosár 474—477.
 Bojtorján egymásra dobálása 366.
 Bolond* 150.
 Boltozás 336.
 Bornyúfarkazás 685.
 Borona 495.
 Borstörés 617.
 Bőcsű 481.
 Bődönszájú Ödön!* 228
 Bőropta 410.
 Brekeke, brekeke* 89.
 Bubázás 327.
 Budákolás 589.
 Budapesten vót egy bót* 281—282.
 Bújj, bújj, medve** 553, 565.
 Bújj, bújj, zöldág** 561—563.
 Bújócskázás 589.
 Bum, bum, bum!* 595.
 Burukk, burukk, szépleány* 83.
 Búzaszáldoromb 381.
 Búzavirág koszorú** 669.
 [Büdös túrót vegyenek] 51.
 [Bükmakkal lövés] 374.
 [Bűvészkedés dugóval] 703.
 Búzbefutás 651.
 Búzbefutós labdázás 651.
 Búzösdi 651.
 Cegapec 577.
 Célozás 644.
 Cérnabuba 461—462.
 [Cérnalevevős játék] 521.

Cifra palota, zöld az ablaka** 134.
[Cigány — király] 54.
Cikkesdi 652.
Cikkezés 652.
Cikparittyá 417—418.
Cikorjavirág doromb 379.
Cin, cin, cin!* 595.
Cindalom 389.
[Cinege mondja] 81—82.
Cirnos cica, haj** 127.
Círóka, miróka* 22, 335.

Csak így élünk ...* 91.
Csáklya 434.
Csákó 530.
Csapd le, csacsi 713.
Csepp, csepp, esőcsepp* 69.
Csepűpuska 425.
Cserebere, fogadom* 142.
Cserebere vásár* 143.
Cserebogár burungozik* 371.
[Cserebogár, zümmöggetése] 371—372.
Cseregolyó-buba 450.
Cserépedénykék 483.
Cserépsip 385.
Cserkabola 407.
Cseszleparittyá 417—418.
Csicseri borsó** 555—556.
Csicseri, csicseri, fekete Lukácsné!* 77.
Csicsijgatja, babujgatja 107.
Csíga-biga, gyere ki** 96.
Csíga-biga, told ki szarvadat!** 97.
Csihánycsipés, lóharapás* 119.
Csíki a bocskorát felcsipi* 567.
Csíkiszűr, csíkiszűr! 82.
Csíkizés 567.
Csillag ragyog* 767.
Csimbolyázás, csingolyázás 319.
Csip-csip csóka, vak varjúcska** 32, 33b.
Csipi csóka, vak varjúcska** 33a.
Csiporkázás 707—708.
Csiribiri, vak veréb* 152.
Csitt, csitt, kedvesem* 16.
Csongorika, tekerd meg* 301, 608—612.
Csóré purdó, vaskondé* 182.
Csön-csön gyűrű** 677.
Csúszka 438.
Csutkabuba 457.

Danikáné lánya** 548.
Debrecenbe kéne menni** 133.
Debrecenben peng a kasza* 701.
Deszkavágó Kovászna* 209.
Dicséret, dicsőség adassék Istennek* 765.
Dicsőség mennyben Istennek** 772.
Diófa- vagy boroszlánlapival pukktantanak 375.
Disznóhólyag zergő 395, 343.
Disznózás 661, 712.
Dobolás 616.
Dodóka, Dodóka* 84.
Dombon Rózsi a hegyen* 189.
Dombon török a diót** 557.
Doromb 382.

474
Dorombocskám, eredjél meg* 316.
Dugódani 454.
Durrogó 391.

Ébredj, ébredj, medve koma! 668.
Eddig mind hallgattam, hogy miket beszéltek* 749.
Ég a gyertya, ég** 554.
Egerem, bogaram* 24.
Egér, egér, adj fogat!** 115.
Egér, egér ki a házból* 566.
Egérke, én adok neked rossz fogat* 116.
Ego szum dominum, köszönnék én itten* 754.
Egyedem, begyedem...* 255—261.
Egyem, kettőm* 264.
Egyet mondok, kettőt mondok* 589.
Egy, kettő, három, négy* 184, 265.
Egy, kettő, három, négy, öt* 266.
Egy kicsi mustármagot hoztam* 775.
Egy kisasszony Pozsonyba* 296.
Egy kis kertben jártam* 788.
Egy, megérett a meggy* 245.
Egyszer egy időben* 10.
Egyszer egy királyfi** 547.
Egy üvegben ül egy törpe* 283.
E háznak kis kertjében van egy szép rózsátő* 789.
E húsvéti napig hogy még eljutottunk* 798.
Eke 494.
Eke, beke, béka töke, pötty* 269.
E, ke, há, né, ö, ha, hé, nyó* 263
Elek** 215.
Élek-halok* 352—353.
Elindultak a kis aprószentek* 780.
Elindultunk Heródes nyomdokait követve* 778.
Elment a pap alma lopni** 171.
Elment Szűz Mária karácsony éjjelén* 728.
Elmondjam, az éjjel álmomban mit láttam?* 803.
Elöl megy a gárdián* 192.
Elvesztettem zsebkendőmet** 580—581.
Emberezés 611.
Emlékszem nagyon jól, milyen vitéz vótál* 742.
Emlékszem rád, mikor Afrikából hoztak* 740.
Éni, péni, jupi, téni* 292—295.
Én kis kertészlegény vagyok* 790—791.
Én lefekszem én ágyamba* 120—121.
Én lementem a pincébe* 267—268.
Ennél keresd, ez megadja* 671.
Ennél ne keresd* 671.
Én, te, ő, mi, ti, ők* 270.
Én te tólok, te te tőlj* 175.
Érdekel-e? ** 146.
Erdőbe járó szekér 441.
Érd utol, kakas, a tyúkot! 571.
Eredjél meg, tilinkácska* 315.
Eresztgetés 598.
Érik a meggyfa** 535, 544.
Erre csörög a dió 664.
Erzsi, Perzsi pergelődik** 216.

Esernyő keserűlapiból 346.
 Esik az eső, csepereg* 71.
 Esik eső, hull a hó* 72.
 Esik eső, süt a nap* 70.
 Esztelneki* 201.
 Esztelnekiek csügrösök* 205.
 Esztelnekiek vagytok* 202.
 Esztelneki legények** 190.
 Esztelneki menyecskék** 191.
 Ety, pety, libapetty* 262.
 Ez a kompánia hét személyből álló* 752.
 Ez az utca szép utca 543.
 Ezek elmentek meggyet lopni* 28.
 Ez elment vadászni* 25—26.

Faasztal 479.
 Facskákból kert építés 332.
 Faedénykéek 484—486.
 Fajankó 463.
 Fakakas, bújj a likba, ott hallgass!* 15.
 [Fakanálba tett tojással versenyfutás] 639.
 Fakanál 484.
 Fakard 432.
 [Falevelekkkel sípolás] 376.
 Famadár 471.
 Fáramászás 319.
 Faszék 480.
 Fatányérka 484.
 Fát vágok, fát* 313.
 Favilla 484.
 [Fecske mondja] 77—78.
 Fecskét látok* 117.
 Fekete, fehér, igen, nem 683.
 Fehér liliomszál** 540—541.
 [Fejben számolósdik] 716—717.
 [Felemelés hanyattfekvésből] 624.
 Felszegiek vagytok** 199—200.
 Fenyőfából csináltattam* 137.
 [Fenyőfa keresztjének letörése] 621.
 [Feredés] 320.
 Ferenc** 217.
 Fites-Fotos-Martonos* 210.
 Fityeg, fityeg* 81.
 Fogadások 704—706.
 Fogatlan bába** 173.
 Fogatlan bába* 174.
 Fogócskázás 566.
 [Földművelési eszközök] 493—502.
 Fordulj, bolha* 710.
 Fostató 427.
 [Füvenyből vár építése] 323.
 Friss egészségire* 779.
 Furcsa ember a hazug* 157.
 Furulya 383.
 Fuss, Mariska* 227.
 Fuszulyka-buba 451.
 Fuszuly kapuska 428.
 [Fű copfba fonása, fésülése] 347.
 Fű kétébe kötése, kalongyázása 337.
 [Fűrészelő kecske hajtása] 341.
 [Fürj mondja] 79.
 Füsű muzsika 387.

[Fű-szajkosár] 370.
 [Füvel sípolás] 377.

Gazdagot temetünk* 74.
 Gereblye 502.
 Gerendából vizet eresztetni 689.
 Géza, Géza, gézengúz** 219.
 Glicsu 434.
 Gólya, gólya, gilice** 105.
 Gólya, gólya, gilice* 106—108.
 Gólyaláb 433.
 Gólya néni, hová sétál? ** 537—538.
 Gólyát látok* 104.
 Golyózás 602.
 [Gomb eldugás] 696.
 Gombfoci 603.
 Gombos surrogató 391.
 Gombozás 601.
 [Gondolj egy számot] 716.
 Göndör pápa, göndörödj meg! ** 359.
 Guguj vagy, guguj vagy* 85.
 Gugus tyúk! Gugus tyúk* 87.
 Gulázás 655.
 Guzsaly 488.
 Gyalogszán 435.
 [Gyere, nézzem meg, jó katona vagy-e?] 52.
 Gyere, velem, pokol* 652.
 Gyertek, gyertek, gyermekek* 250.
 Gyertek haza libuskáim* 569—570.
 Gyí, gyí, lovam, Barassóba* 41.
 Gyí, lovam, Brassóba* 42.
 Gyí, te lovam, Barassóba!* 43.
 Gyír szita, gyakor szita* 595.
 [Gyufaszálazás] 699.
 Gyuri, Gyuri, Gyurka** 220.
 Gyűrű 504—505.

[Háborúzás] 351.
 Hagymaszársíp 380.
 Hajó 531.
 Hajta beli* 8.
 Hakele, makele* 118.
 Hallgass!* 11.
 Hál' istennek jóllaktam* 124.
 Hallod-e, te leány* 759.
 Ha nem adnak peracet* 727
 Hány párnád van?* 90.
 Hány zsák árpád van?* 93.
 Haragszom rád 683.
 Harangoznak délre** 194.
 [Harang mondja] 74.
 Harmonika 531.
 Hátulsó pár, előre fuss! 577.
 Havasi kürt 386.
 [Házacska berendezése] 327.
 Házasodik a tücsök, házasodni készül** 131.
 Házasodik a tücsök, szúnyog lányát kéri 132.
 [Házépítés tűzifából, csutikából] 326.
 [Házvájás mart oldalába] 325.
 Hazug, hazug, hazafut** 154—156.

- Héjázás 572—576.
 Hej, engem ki ébresztett fel** 772.
 [Hengerkózás] 318.
 Heppke 382.
 Hess ki, vess ki, libáim* 569—570.
 Hétfő hetibe* 247.
 Hiába dicséred úri termetedet* 737.
 Híd alatt szekereznek* 149.
 Híd alatt vezetik a bikát* 148.
 Hidazás 687—688.
 Hilib, Haraly, Gelence* 208.
 Hinta 405.
 Hinta leng a térben* 304.
 Hinta, palinta** 39—40.
 Hinta, palinta* 305—312.
 Hinta, palinta, zöld erdőbe madárka** 303.
 Hógomolyázás 365.
 Hóember 446.
 Hogy a posztó, komámasszony* 584.
 Hogyha oly vitéz vagy, vigyázz jól ma-
 gadra* 743.
 Hogy repülnek a szép madárkák?* 36.
 [Hogy talpalják meg a kicsi csikót?] 48.
 [Hogy vette el nagytátá az ekét?] 50.
 Hol az olló, komámasszony? 675.
 Hol csücsülnek a kis madárkák?* 30.
 Hol jársz, hová mész nagy Erzsébet asz-
 szony? ** 550.
 Hol jártál, báránkám? ** 130 a-b.
 Holminikum szerbusz, már én is itt va-
 gyok* 756.
 Homokból kemence, kenyér és pogácsa 333.
 Homok feldobása és kikapása 368.
 Hoppámitike 464.
 Hosszúlábú gólya néni* 109, 538.
 Hová lett egy posztó?* 594.
 [Hova üljek?]* 145.
 Hogy vette el nagytátá az ekét? 50.
 Húsvét másodnapján az jutott eszembe*
 795.
 Húsvét másodnapján azon vettem észre*
 794.
 Húzd meg, ereszd meg! 681.
 Húzócska 631.
 [Így jött bé nagytátá a Közbércen] 47.
 Így kellett, úgy kellett* 608—612.
 Ilona, Pilona, pánkáló* 221.
 Immár, barátaim, többet nem verselünk* 751.
 Immár a tavasznak elértük kezdetét* 799,
 796.
 Ing 524.
 Ing ujját levágni 690.
 Ipicsapázás 590.
 Ipun pun deszló, már én is itten vagyok*
 755.
 [Írj le egy háromjegyű számot] 717.
 [Iszánkodás] 321.
 Ítélek, jó szónok, úri méltóságra 733.
 Itt bújik, itt bújik!* 80.
 Itt csücsülnek a madárkák* 29.
 [Itthon van-e a kicsi kutya?] 53.
 Jaj, mint fázunk** 761—762.
 János úr készül** 564.
 Járom 493, 343.
 Jár a baba, jár* 45.
 Jéka, jéka, babajéka!* 360.
 Jenő, Jenő* 222,
 Jézuskám, báránkám* 125. J.
 Jobb egy lúdynak száz tyúknyaknál* 240
 Jó es vótál, rossz es vótál* 195.
 Jó fonó, jó fonó* 783.
 Jó, hogy lettél, jó, hogy vagy* 9.
 Jól feleltél, pajtás* 732.
 Jól tudsz te, barátom, most köntörfalazni*
 736.
 Jó napot kívánok* 172.
 Jó reggelt, gazdasszony! Jó reggelt, te kis-
 lány!* 800.
 Jó estét, Jucika! Minden jót kívánok* 757.
 [Jóslás az élek-halok magházából] 352.
 Jósolnak a margaretta szirmaiból 353—355.
 Jóska, poloska* 223—224.
 Kácc ki, generális, kapod a lénungot* 731.
 Kakas-bakas, jónapot* 548.
 Kakaskázás 642.
 Kalap keserűlapiból 346
 Kapa 498.
 Karikázás 662.
 Kártyázás 712—714.
 Karóra 506—508.
 Kaszálás 701.
 Kaszáláspróbák virtuskodásból 625—626.
 [Kaszálás rendbe állva] 338.
 Katicabogárka, repülj el 102.
 Katicabogárka, röppenj el** 98—101.
 Katicabogárka, szállj fel az égbe* 103.
 [Katizás] 697.
 [Katonásdi] 351.
 Kecske ment a kiskertbe** 583.
 Kecskét ugrás 618.
 Kedden kedvem kerekedett Komáromba ko-
 csikázni* 242.
 Kedd este* 248.
 Kender növény, áztatás 339.
 Kelepelő 393.
 Keljtek fel, pásztorok** 772.
 Kelj fel, Jancsi!* 636—637.
 [Kemence készítés nyirkos homokból] 333.
 [Kenőzés] 695.
 [Kenyérsütés] 333.
 Kenyerezés 593—594, 718.
 Kerekecske, dombocska* 31.
 Kergetőzés 566.
 Kerregtető 393.
 [Kertben jártál-e?] 55.
 [Kert építés fűcskákból] 332.
 [Keszérlapi kalap, esernyő] 346.
 Kés, villa, olló* 58.
 Két kakas kétfelé* 140.
 Két kicsi kecske* 271.
 Két kis kakas összeveszett* 297.
 Két szélén angyal* 186.
 Két utcában süt a nap* 273.

[Kézfogásos játék] 702.
 Kézicsép 496.
 Ki a mester a családban? 678.
 Kicsi csupor, kis kancsó* 272.
 Kicsigyűrűzés 671—674.
 Kicsi kutya fut az úton* 151.
 Kicsi kutya megfázott** 128.
 Kicsi kutya, ne törd össze* 333.
 Kicsi kutya tarka** 127.
 Kicsi róka, kicsi nyúl* 193.
 Kicsiszék sátéból vagy útilapu szárából 478.
 Kidobás 620.
 Ki fut ide hamarabb?*** 46.
 Ki jön velem labdázni?*** 249.
 Kinek mije elveszett** 144.
 Kis gyermekem, hallgass el* 12.
 Kis kacsa fürdik** 558.
 Kis kerek kerekét kerekíti kerekre* 241.
 Kiszökött a gombóc a fazékból* 298.
 Kíváncsi* 164.
 Kiverem a zseport 368.
 Kockázás 608—610.
 Kocsány muzsik a 388.
 Kócspuska 431.
 [Komámasszonyozás] 348.
 Kompániánk tizenhat személyből álló* 753.
 Kopac* 180.
 Kopac, kopac, kopogtat* 179.
 Kopac, kopac, kopogtatsz** 177—178.
 Korcsia 436.
 Korcsiacska 436.
 Kormos cica, haj** 126.
 Kormozás 695—697.
 Korpabalda 411.
 Koszorú 509—513.
 Kotázás 606.
 Kot-kot-kot-kot-kotkodács* 95.
 Kotty belé, szilvalé* 170.
 Kovácsok 465.
 Kőkertbe ugorka* 274—276.
 Körben áll egy kislányka** 546.
 Körben süntérezés 645.
 Kőrépítés ostorral 414.
 Körmöt szedés 364.
 Köszönjük meg a gazdának** 766.
 Kukorékol a kakas* 57.
 [Kukoricahajból párna készítése] 329.
 Kútba estem, ki húz ki* 681.
 Kurtapatak végibe* 203—204.
 [Kút ásás] 324.
 [Kút építés tűzifahasábból, csutikából] 326.
 Kutyatejjel játszás 361.
 [Kutyák szánkóba fogása] 344.
 Kutyázás 650.
 Küldj, király, katonát!* 632—633.
 Kürt 386.
 Küzdölődés, körmöt szednek 364.

 [Lábfölemelés] 623.
 Lábhintá 406.
 Laci, Laci, acskó** 226.
 Lackó, fickó** 225.
 [Lakodalmazás] 349.
 Lánc, lánc, eszterlánc** 559.
 Lámpa 369.

 Lándzsa 419.
 Lapát 500.
 Látom a fejednek gyönyörű szép képít* 735.
 Látom a kócslikon, hogy asszonyom ma-
 tat* 722.
 Látom, itt a leány szereti a dolgot* 724.
 Láttam az anyádot, egy majmot szopta-
 tott* 738.
 Láttalak én egyszer, milyen vitéz vótál* 744.
 Leánka** 187.
 Legénke** 188.
 [Levegőbe ugrás, bokaösszeütéssel] 622.
 [Libák beszélgetnek] 92.
 Likbavetőzés 601.
 Lipinka 404.
 Lódítófa 413.
 Loptautós labdázás 649.
 Loptázás 642.
 Lovasdi, 648.
 Lovasháború 630.
 Lovazás 349.
 [Lövés útifű szárával] 412.
 [Lövés bükkmakkal és égő szénnel] 374.
 Lúdgége zergő 394.
 Lúdláb 522.
 Lusta voltál, elaludtál** 163.

 Macska zsebkendőből 472.
 [Macskák befogása] 343.
 Madarak voltunk, földre szálltunk* 299.
 Madár 523.
 Makkállatok 468.
 Makkember 449.
 Máktörés 617.
 Malackázás 712.
 Malacozás 661.
 Malmozás 715.
 Malomszökés** 532—534.
 Margaretta-buba 448.
 Margaretta-nyúl 469.
 [Margaretta szirmaiból jóslás] 353—355.
 [Mart oldalába ház vájás] 325.
 Mászik a bogár, mászik* 23.
 Megölték, megölték* 86.
 Megöntözöm a virágot* 792.
 [Megsült a cipócska] 49.
 Megy a gyűrű vándorútra** 671.
 Megyen a hegyen* 183.
 [Menj ki] 698.
 Mennyből jöttünk tihozzátok...** 763.
 Mennysorság kulcsa — pokol kulcsa 676.
 Mérgező pulyka, bum, bum, bum* 114.
 Mérgező pulyka fel van fújva 113.
 Mese, mese, mákos* 147.
 Mese, mese, márkó* 60.
 Mit eszel, bárányka? 582
 Mit jácodjunk?* 686.
 Mesterségem címere 680.
 Messze földről kapsz egy ajánlott levelet*
 745.

- Miatyánk, nincsen fánk* 122.
Milyen vitéz vagyok, még nem is sejtitek* 726.
Min állsz? 561
Mindenkinek egy zsákkal* 92.
Mit keversz te ülü? 572—576.
Mit varrsz? Mit varrsz?* 88.
Mit vicogsz, te cinka, ott a sód lábánál?* 725.
Mit visz a kishajó? 684.
Mit jácodjunk? 686.
Mókuskázás 319.
Mókusok, ki a házból? 588
Mosogatórongyozás 685.
Most fognak a...* 634.
Most viszik, most viszik Danikáné (Biborkáné) lányát** 549.
Motolla 489.
- Nádbélből virágok hajlítása 330.
[Nádibutikóval szentekelés] 367
Nád vízimalom 398.
Nadrág 526.
Nálam keresd, ne másnál* 671.
Nem látott az ember olyan vastag kályhát* 746.
Ne sírj, ne sírj, kicsikém* 13.
Neved napján hogy ne legyen se napod, se éjed* 771.
Neved napja van most, kedves jó barátom* 770.
Nézz a kürtöbe 692.
Nincs hāj, nincs hāj* 76
Nyaklánc 514—519.
Nyaltam-faltam* 76
Nyíl 422.
Nyílpuska 423, 424.
Nyits kaput, új bíró* 561.
Nyitskapuzás 561—563.
Nyulak, ki a bokorból! 587.
Nyuszi, nyuszi, nyulacsám 110
Nyuszi ül a fűben** 536.
Nyálból ablak 568.
- Ó Szent István, hát még alszol-e?*** 768.
Olyan ember vagy te, akárcsak a majom* 739.
Orsó 488.
Országozás 646, 720
Ostor 503.
Ostorral kő repítés 414.
Osztováta 492.
Öntök embert, öntök asszonyt* 793.
Ördöglatat 520.
Örök harag* 138.
Őt a tigrisek be nem fogadák** 772.
- [Pacsirta mondja] 80.
Papi lepedő, párnapető, natykabát* 244.
Papírforgó 401.
Papírhajtogatások 523—531
Papírsárkány 445.
Pap, kiszürom szemedet* 362
- Paprikajancsi 463.
Papszék 56.
Paradicsom kökertjébe* 782.
Parittyá 415—416.
[Párnakészítés kukoricahajból] 329.
Partizánkozás 644.
Párvasztás 711.
Pásztorjáték* 772.
Pásztorok, igazi jó hírt** 772.
Pattogatás 607.
Pengettyű 389
Pénzezés 599.
Pergentyű 397.
Pergető 393.
Perregtető 390.
Persegtető 397.
Pesten jártam iskolába, jól nevelt apám* 284.
Péter pete polcon* 229.
Piculázás 600.
Pillangó 403.
Pipa, lámpa segítségével egymás beugratása 369.
Pipefűből ágyneműt készítenek 328.
Piroska* 230.
Piroscsíkos cink csészében* 239.
Piros kendő, pi, pi, pi* 278.
Pista, Pista, lótarisznya** 231.
Pisztolyozás 591.
Pityókabuba 452.
Pityókaember 453.
Pityókapuska 426.
Pittyezés 654, 657—658.
Pitypalatty, mit keressz?* 79.
Pléhsíp 384.
Pogácsasütés homokból 333.
Posztózás 593—594, 584.
Pulykák beszélgetnek 91.
Punna retek, punna ti* 232.
[Puska bergmanncsőből] 430.
Pohár 527.
Pukkantás diófa- vagy boroszlánlapival 375.
- Rablózás 592.
Répa, retek, mogyoró* 238.
Repül a... repül a ... 682.
Repülő 531.
Repülve jön egy madárka** 542.
Reszelő, reszelő* 185.
Ringy-rongy* 74.
Rizskása puska 429.
Rómázás 653.
Rongybuba 458—460.
Rongylopta 409.
Rossz fonó, rossz fonó* 784.
Rövidujjú ing 525.
Rucák, békák 634.
[Rucák beszélgetnek] 93.
- Sándor, József, Benedek* 73.
Sanyi, Sanyi, sapka** 233.
Sárból torta, tészta készítése 334

Sárkány 421.
 Sarló 499.
 Sárpuska 413.
 Sárváron volt egy kápolna** 539.
 Sasozás 568.
 Seggbálozás 670.
 Sepergetünk* 19.
 Sepergetünk, szellőztetünk* 18.
 Serkenj fel, óh fiam** 772.
 Seprűzés** 535.
 Síp 383.
 Similabda 411.
 [Sípolás falevelekkel és füvel] 376—378.
 Sípom, sípom, eredj meg** 314, 317.
 Sírj egy kicsi kását** 166.
 Síró-bögő masina** 165.
 Síró-bögő masina* 167.
 Skatulyázás 607.
 Sokat rakott, nem bírom* 75.
 Sok neved napjára az Isten virrasszon* 769.
 Sótartó 528.
 Surrogató 390, 392.
 Süfüttyölés 535.
 Süntérezés 650.
 Sűrű erdő, kopac mező* 20—21.
 Süss fel, nap** 65—66.
 Süss fel, napocska** 67.
 Süss ki, napocska* 68.
 Süssünk, süssünk valamit** 560.
 [Sütés-főzés törött cserépedényekben] 335.

 Szájkosár fonás 370.
 Szalmaszál átszökése 704.
 Szamárcsipkével szentekelés 367.
 Szamár vagy, barátom, az vótál, s az le-
 szel* 734.
 Szánkó 437, 344.
 [Szarvasbogár igába fogása] 342.
 [Szarvasbogárral „mejen a villanyszerelő” já-
 ték] 345.
 Szebb a páva, mint a pulyka** 111.
 Szebb a páva, mint a pulyka* 112.
 Szegényemberezés 679.
 Szék 480.
 Szekérke 440, 442.
 Szélforgó 400—401.
 Szélmalom 400—402.
 Szélrózsa 401.
 Szembekötős 667.
 Szembekötödsi 665.
 Szénabuglya-kalongya 619.
 Szentkép ráma formálás vizes agyagból 331.
 Szentléleken a récék 206.
 Szentlélek Úristen napjára* 207.
 [Szeretőhúzás útilapiból] 356.
 Szik, szik, szik!** 168.
 Szita, szita, sűrű szita* 14.
 Szomszédolás 709.
 Szökdösődés 608—612.
 Szökőkötelezés 613—614.
 Szöktető 463.
 Szörlopta 408.
 Szörös töke van a légynek* 279.
 Szövés 521.

 [Szövő-fonó eszközök] 487—492.
 Sztingázás 659.
 Szurkos, moeskos mindig Pali* 59.
 Szénnel lövés 374.

 Talicskázás 615.
 Tamáska, faláska** 234.
 Tapsi, baba, tapsi!* 34.
 Tapsi, tapsi anyának* 35.
 Tegézés 657, 660.
 Tejet főzött Katica, tűzön felejtette** 135,
 335.
 Tej, tej, kutyatej* 361.
 Tej, túró, tejfel* 162.
 Tekerem, tekerem az orsót* 38.
 Tekerőlevél 490.
 Tekézés 656.
 Telefonálás 693.
 [Temetés] 350.
 Tente, baba, tente** 1—6.
 Terád várakozik otthon egy menyecske*
 747.
 Tercsi, Tercsi mérgelődik* 235.
 [Tészta, torta készítés sárból] 334.
 Tetszik-e a szomszéd? 709.
 Te vén Uborkáné* 549.
 Tilinka 378, 383.
 Tiló 487.
 Tisza, Duna, Dráva, Száva* 641.
 Tízen vótunk húsz utcába* 246.
 Tíz-tízezés 643.
 [Toboz-báránycsák terelgetése, bácsolkodás]
 340.
 Tojásbuba 455.
 Tojás kerékkel összetörése 705.
 Tokány, tokány* 94.
 Torta, tészta sütés sárból 334.
 Töklámpás 456.
 Tökmalac 470.
 Töltsed bátran, ne félj semmit 694.
 Töröm, töröm a mákot* 37.
 Törött cserépedényekben sütés-főzés 335.
 Traktor 440.
 [Tréfás versenyfutások] 638—640.
 Trókis 397.
 Túl a vízen van egy ház* 578.
 Tüراكéta 420.
 Tűzbe dobott bükmakkal lönek 374.
 Tüzelj, tüzelj! 647.
 Tüzet viszek, ne lássátok! 579
 Tűz, víz* 589.
 [Tyúk mondja] 94—95.
 Uborkáné lánya** 549.
 Úgy hallottam, mocskos leány lakik ebbe a
 házba* 802.
 Úgy kellett, úgy kellett 562.
 Úgy látszik, hogy nem is tetszettünk ma
 néktek* 750.
 [Ujjak ropogtatása] 357.
 [Útifű szárával lövés] 412.
 [Útilapiból ablak] 358.
 [Útilapiból szerető-húzás] 356.
 Útilapi virágának keresztüldugása 363.

Üdvözlégy, kis gyermekecske** 772.
Ülj le, gömböc, ne szokless* 181.
Ülüzés 568.
Üsd a harmadikat 586.
Ütögetős 596.

[Vadméh zümmöggetése] 371—373.
Vadgalamb mondja 83—87.
Válogatósnak vadalma* 169
Van egy kertecske* 27.
Van nekem egy fotbalom* 280.
Van nekem egy tili-taligám* 136
[Várépítés füvényből] 323.
Vas Ferenc 218.
Vera, Vera* 236.
Verébszökdécselés 638.
Vereskakaskázás 714.
Veres kutya, veres ló* 176.
Vereslibázás 714.
Véri* 237.
Versenyző játék 635
Vetellő 491.
Vetettágy 482.

Vető 419.
Vettetőzés** 535, 631.
Villa 501.
[Virágformálás nádbélből] 330.
Virágjáték 666.
Virágnevezés 595.
Vízbevető hétfő, ma nekem ágy tetszik* 801.
Vizet eresztés 689—694.
Vízimalom 399.
Vízipuska 427.
Volt egyszer egy ember* 62.
Vonat 444.
[Vonat mondja] 75.
Vonatozás 631.

Zabot vittem a malomba** 533.
Zergő 396.
Zöld erdőben jártam* 797.
Zöld fű, zöld fű** 545.

Zsákbaftás 640.
Zsákfölemelések virtuskodásból 627—629.
Zsugori, zsugori, buktasd meg* 302.

CUPRINS

<i>Tradiția — izvor</i> (Cuvînt înainte)	5
LUMEA COPILULUI	7
Un sat de la poalele muntelui Nemere	7
DE LA NAȘTERE PÎNA LA ADOLESCENȚĂ	15
Perspectiva viitoareii familii	15
Cauzele și modurile limitării nașterilor	15
Sterilitatea	16
Stagnarea populației	16
<i>Sugarul și mama</i>	17
Graviditatea	17
Prezicerea sexului copilului	19
Nașterea	19
Lăuzia	21
Scăldatul sugarului	21
Infășatul	22
Alăptarea	24
Adormitul copilului	25
Ispitirea lăuziei de către duhurile rele. Copilul preschimbat	27
Ploconul mic	28
Alegerea numelui	30
Botezul, cumetria, ploconul mare	31
Eliberarea din starea de lăuzie	34
Ridicarea copilului în șezut	34
Învățarea primilor pași. Mobilierul pentru copil. Dezvoltarea copilului	35
Sugarul pe cîmp. Dădace	37
Impulsuri intelectuale. Versuri pentru copii	37
Bolile sugarului și vindecarea lor. Mortalitatea infantilă	38
<i>Copiii de vîrstă preșcolară</i>	43
Sub șase ani	43
Îmbrăcăminte	44
Învățarea igienei corporale	46
Dormitul	48
Alimentația	50
Preocupări educaționale	51
Participări la întruniri de amploare	55
Dezvoltarea intelectuală. Jocul, munca	56
<i>Copiii de vîrstă școlară</i>	59
Între șase și doisprezece ani	59
Îmbrăcăminte	59
Odihna	66
Alimentația	66
Principii și norme de educație. Buna cuviință	67
Educarea pentru muncă	68
Munca școlarului	72
Păstoritul	77

Sarcinile legate de îndeletnicirea păstoritului	78
Modul de viață al copilului păstor	82
Adunatul fînului	93
Munci agricole	93
Pădurăritul	95
Munca casnică. Prelucrarea cînepii	96
Mici ucenici, slugi, dădace, servitoare	97
Munca zilieră, în parte și retribuită	98
Școala	99
Ocazii de joacă	101
Jocul	102
Tovarășii de joacă	105
Obiceiuri la sărbători	107
Introducerea copilului în viața spirituală a adulților	109
<i>În pragul maturității</i>	112
Adolescenții. Intre treisprezece și cinsprezece ani	112
De la portul tradițional la confecții	112
Munca	113
Munca la stăpîn	116
Anii de ucenicie	117
Obiceiuri	117
Joc și prietenie	120
Interdicții	121
Condițiile maturizării	122
Practici de inițiere	123
Feciorii și fetele	124
Moravuri	125
Ocazii de întîlnire	125
Relații mai apropiate	131
Alegerea soților	132
LUMEA JOCURILOR	134
Categoriile tezaurului jocurilor ¹³⁴	
Categoriile jocurilor stabile după vîrstă, sex și ocazii de joc	137
Periodizarea jocurilor stabile; izvoarele și transmiterea jocurilor stabile	148
<i>Concluzii</i>	160
FOLCLORUL COPIILOR	165
I. VERSURI, POEZII, CÎNTECE	165
<i>Jocurile adulților cu cei mici</i>	165
Cîntece de leagăn	165
Versuri de mîngîiere, de alintare	168
De dezmiardare, de gîdilare	169
Jocuri cu degetele	170
Jocuri în palmă	171
Ciupitoare	171
Bătutul în palmi	173
Jocuri cu pumnii	173
Versuri de legănat pe brațe	173
Versuri de legănat pe genunchi și pe picioare	174

Formule pentru primii pași	175
Jocuri hazlii	175
Versuri instructive	177
Povești înșelătoare	178
<i>Formule individuale</i>	179
Formule de invocarea soarelui	179
De invocarea ploii	180
Onomatopee	180
Formule de chemare, de alungare, de întăritarea animalelor	184
De vindecare	187
Rugăciuni	188
Cîntece	189
<i>Formule colective</i>	193
Formule de sfadă, de ciorovăieli	193
Răspunsuri hazlii	194
Formule de batjocorire	196
Încurcarea limbii în gură	208
Numărătoare	209
Formule de joc	210
II. JOCURI SIMPLE	222
Antrenări spontane	222
Imitații, improvizații	223
Jocuri de ghicit	227
Scamatorii	228
Luări în rîs, bătaia de joc	230
III. JUCĂRII	232
Instrumente muzicale	232
Hinte leagăne	243
Mingi	244
Arme	245
Vehicule	252
Păpuși	257
Mobilier, unelte	267
Bijuterii	273
Probe de îndemînare	274
Obiecte din hîrtie	277
IV. JOCURI CU CÎNTECE ȘI CU DANS	283
Jocuri în doi	283
Jocuri în cerc cu imitarea mișcărilor sau schimbarea locurilor	285
Jocuri de alegerea perechii în cerc	289
Jocuri de plimbare și mărșăluire în cerc	297
Jocuri de-a podul	302
V. JOCURI DE MIȘCARE ȘI DE FORTIFICARE	308
De-a prinselea	308
De-a ascunselea	321
Jocuri în roluri	323

Jocuri de dibăcie manuală	325
Jocuri cu sărituri	329
Jocuri competitive	335
Jocuri ou mingea	339
Jocuri cu bâte	346
VI. JOCURI DISTRACTIVE ȘI DE ANTRENAREA GÎNDIRII	354
De-a baba oarba	354
Jocuri cu ascunsul și ghicitul obiectelor, ghicitul cuvintelor	357
Jocuri de-a zălogul	361
Jocuri de rîs și de păcălit	364
Scamatorii, pariuri	367
Jocuri în pereche	368
Jocuri de societate și ghicitori	371
VII. FOLCLORUL OBICEIURILOR	375
Colinda	375
Urări la casele fetelor	376
Gîntece onomastice	385
Vicleimul	387
Sorcova	396
La bobotează	398
La udat	398
NOTE	403
<i>Lumea copilului</i>	403
<i>Folclorul copiilor</i>	414
<i>Bibliografie</i>	425
<i>Glosar</i>	436
<i>Indicele obiceiurilor calendaristice</i>	446
<i>Indici etnobotanice</i>	451
<i>Indice de melodii</i>	458
<i>Indicele informatorilor</i>	459
<i>Indicele jocurilor: tematic și alfabetic</i>	465

CONTENTS

<i>Inheritance start</i>	5
THE WORLD OF CHILDREN	7
A village at the foot of mount Nemere	7
FROM BIRTH TO YOUTH	15
<i>Planning of the Family</i>	15
Causes and ways of birthcontrol	15
Sterility	16
Population Stagnation	16
<i>The Baby And Its Mother</i>	17
The pregnant woman	17
Prediction of child sex	19
Birth	19
Childbed	21
Baby's bath	21
Swaddling of the baby	22
Nursing	24
Lulling the baby to sleep	26
Temptation of malefic Spirits on the young mother. Substitution of the baby	27
Visitors	28
Naming of the baby	30
Christening	31
End of childbed period	34
Sitting baby. Tottering baby	34
Baby furniture. Upbringing	35
Baby in the field. Nurses	37
The first communicative attempt, nursery rhymes	37
Child-diseases and their remedies, infant mortality	38
<i>Preschool child</i>	43
Under six years	43
Clothing	44
Hygienic education	46
Sleep	48
Nourishment	50
Educational concerns	51
Taking part in society	55
Mental development, Play, work	56
<i>Schoolchildren</i>	59
Between six and twelve	59
Clothing	59
Sleeping hours	66
Nourishment	66
Educational principles. Common sense	67
Education by means of work	68

Acquirement of work methods	72
Schoolchild work	72
Shepherding	77
Tasks issuing from shepherding	78
Mode of life of the child shepherd	82
Haymaking	93
Agricultural activities	93
Forestry	95
Domestic activities. Hemp-work	96
Little apprentices, sewants, nurses, housemaids	97
Day-labour, hired work	98
School	99
Opportunities for play	101
Play	102
Playfellows	105
Holiday customs	107
Getting acquainted with the spiritual world of adults	109
<i>On the threshold of maturity</i>	112
Teenagers (Between thirty and fifty)	112
From home-spun to ready-made clothes	112
Work	113
Serving	116
Apprenticeship	117
Customs	117
Play, Comradeship	120
Interdictions	121
Circumstances of maturation	122
Initiation practices	123
Lads and lasses	124
Common sense	124
Meeting opportunities	125
More intimate relations	131
Choosing the partner	132
WORLD OF GAMES	134
Categories of games	134
Types of games according to age, sex and occasions	137
Origins and transmission of games	148
CONCLUSIONS	160
CHILDREN FOLKLORE	165
I. NURSERY RHYMES, POEMS, SONGS	165
<i>Adults playing with children</i>	165
Lullaby	165
Soothing rhymes	168
Fondling	169
Fingerplay	170
Playing with the baby's palms	171
Pinching	171

Clapping Baby's hands	173
Playing with fists	173
Rocking Baby in one's arms	173
Rocking on foot, riding on knee	174
Linguistic formulae for the first steps	175
Funny games	175
Instructive rhymes	177
Catch tales	178
<i>Individual formulae</i>	179
Calling the sun	179
Invoking rain	180
Onomatopoeia	180
Beckoning, chasing, annoying animals	184
Healing	187
Prayers	188
Songs for children	189
<i>Collective formulae</i>	193
Quarrelling, squobbling	193
Tricks	194
Mocking formulae	196
Tonguetwisters	208
Counting playfully	209
Play rhymes	210
II. SIMPLE GAMES	222
Improvized gymnastics	222
Imitations, improvizations	223
Divination plays	227
Juggles	228
Poking fun	230
III. TOYS	232
Musical instruments	232
See — Saw	239
Swings	243
Balls	244
Toy weapons	245
Vehicles	252
Dolls	257
Furniture, tools for play	267
Trinkets	274
Dexterity practices	274
Paperfolding	277
IV. SINGING, DANCING GAMES	283
Playing in pairs	283
Rounds imitating movements or with changing of place	285
Choosing partners	289
Walking and marching round	297
The bridge	302

V. TRAINING THE BODY	308
Running and chasing	308
Hide and seek	321
Children theatre	323
Dexterity of hands	325
Jumping and leaping	329
Competition games	335
Ball games	339
Sticks games	346
VI. FUNNY GAMES DEVELOPING THINKING	354
Blind man's buff	354
Concealing, seeking and guessing games	357
Paying forfeits	361
Fooling tricks	364
Fuggles, bets	367
Games in pairs	368
Games in Company	371
VII. FOLKLORE OF CUSTOMS	375
Christmas carols	375
Good wishes to the girls	376
Congratulation on nameday	385
„Villain” a Christmas custom	387
„Sorcova” a New Year custom	396
Epiphany	398
Easter custom	398
NOTES	403
<i>The world of children</i>	403
<i>Children folklore</i>	414
<i>Bibliography</i>	425
<i>Glossary</i>	436
<i>List of the customs over the year</i>	446
<i>Ethnobotanical terms</i>	451
<i>Lift of melodies</i>	458
<i>List of informants</i>	459
<i>List of games and plays</i>	465

INHALT

<i>Erbe und Aufbruch</i>	5
Ein Dorf am Fusse des Nemere-Gebirges	7
KINDERWELT	7
VON DER GEBURT BIS ZUR JUGEND	15
<i>Familienplanung</i>	15
Gründe und Arten der Geburtenbeschränkung	15
Unfruchtbarkeit	16
Stagnierende Bevölkerung	16
<i>Mutters Kindchen</i>	17
Die schwangere Frau	17
Vorhersagen des Geschlechts	19
Entbindung	19
Das Kindbett	21
Das Bad des Säuglings	21
Das Wickeln	22
Muttermilch, Stillen	24
Das Einschläfern des Säuglings	26
Versuchungen der Wöchnerin. Wechselbalg	27
Besuche, „Kleines Eingebinde“ („Radina“)	28
Namengebung	30
Taufe, Gevatterschaft, „Großes Eingebinde“ („Groß-Radina“)	31
Freisprechen vom Wochenbett	34
Das sitzende, stehende, trippelnde und gehende Kind	34
Stehen- und Gehenlehren. Kindermöbel Erziehung	35
Der Säugling auf dem Feld. Ammen	37
Geistige Erziehung des Kleinkindes. Ammenverse	37
Kinderkrankheiten und ihre Heilung. Kindersterblichkeit	38
<i>Vorschulalter</i>	43
Bekleidung	44
Erziehung zur Körperpflege	46
Das Schlafen	48
Ernährung	50
Erzieherische Bemühungen	51
In den Gemeinschaften	55
Geistige Erziehung. Spiel, Arbeit	56
<i>Schulkinder</i>	59
Zwischen sechs und zwölf Jahren	59
Bekleidung	59
Schlafen	66
Ernährung	66
Grundsätze und Nonnen der Erziehung. Anstand	67
Erziehung zur Arbeit	68
Die Arbeit des Schulkindes	72
Hirtenwesen	77

Viehhüten als Arbeitsaufgabe	78
Lebensweise des Hirtenknaben	82
Heuernte	93
Ackerbau	93
Holzen	95
Hausarbeiten. Hanfbearbeitung	96
Lehrlinge, Dienstleute, Kindermädchen, Mägde	97
Tagelohn, Pacht- und Lohnarbeit	98
Schule	99
Spielgelegenheiten	101
Das Spiel	102
Gespielen	105
Festbräuche	107
Einführung in die geistige Welt der Erwachsenen	109
<i>Den Kinderschuhen entwachsen</i>	112
Die Jugendlichen Zwischen dreizehn und fünfzehn Jahren	112
Von der Volkstracht zur Konfektionskleidung	112
Arbeit	113
Im Dienst	116
Lehrjahre	117
Gebräuche	117
Spiel und Freundschaft	120
Verbote	121
Voraussetzungen zum Übergang ins Jugendalter	122
Initiation	123
<i>Burschen mit Schnurrbart, Mägdlein mit Haarschopf</i>	124
Tugend	124
Begegnungsgelegenheiten	125
Festere Bindungen	131
Gattenwahl	132
DIE WELT SPIELS	134
Gattungen des Spielschatzes	134
Die Gliederung der feststehenden Volksspiele nach Alter, Geschlecht und Spielgelegenheit	137
Zeitliche Gliederung, Quellen und Oberlieferung der feststehenden Volks- spiele	148
ZUSAMMENFASSUNG	160
KINDERFOLKLORE	165
I. KINDERREIME, GEDICHTE, LIEDCHEN	165
<i>Erwachsenen Spiele mit Kleinkindern</i>	165
Wiegenlieder	165
Besänftigende und tröstende Spiele	168
Liebkosungs- und Kitzel-Spiele	169
Fingerspiele	170
Handflächenspiele	171
Zwickspiele	171
Klatschspiele	173

Faustspiele	173
Versehen beim Wiegen	173
Kniereiterverschen	174
Verschen beim Stehen- und Gehenlehren	175
Scherzhafte Spielereien	175
Einfache Lehrgedichte	177
Neckmärchen	178
<i>Individuelle Reime für Kleinkinder</i>	179
Sonnenrufreime	179
Regen- und Wettergedichte	180
Onomatopoetische Verse	180
Tierrufende, -treibende und -ärgende Verse	184
Heilsprüche	187
Gebete	188
Kinderlieder	189
<i>Kollektive Kinderreime</i>	193
Zankverse	193
Scherzhafte Antworten, Foppreime	194
Spottverse	196
Zungenbrecher	208
Zahlenreime	209
Spielgedichte. Auszählreime	210
II. EINFACHE SPIELE	222
Spontane Körperübungen	222
Nachahmungen, Improvisationen	223
Wahrsagen	227
Gaukeleien	228
Reiz- und Prellworte	230
III. SPIELZEUG	232
Musikinstrumente für Kinder	232
Schaukelwippe	239
Schaukeln	243
Bälle	244
Spielwaffen	245
Fahrzeuge	252
Puppen	257
Spielmöbel, Werkzeuge	267
Schmuck	273
Geschicklichkeitsproben	274
Faltarbeiten	277
IV. SING- UND TANZSPIELE	283
Spiele zu zweit	283
Nachahmungs- und Platzwechselspiele im Kreis	285
Partnerwahl-Spiele	289
Wandeln und Marschieren im Kreis	297
Brücken- und Durchschlüpfspiele	302

V. BEWEGUNGS- UND ABHÄRTUNGSSPIELE	308
Haschen	308
Verstecken	321
Rollenspiele	323
Handfertigkeitsspiele	325
Sprungspiele	329
Ringens und Wettkämpfspiele	335
Ballspiele	339
Stockspiele	346
VI. DENK- UND UNTERHALTUNGSSPIELE	354
Blindekuh	354
Versteckspiele Such- und Ratespiele	357
Pfänderspiele	361
Neck- und Lachspiele	364
Gaukeleien und Wetten	367
Paarspiele	368
Gesellschaftsspiele und Rätsel	371
VII. BRAUCHTUMSDICHTUNG	375
Ansingelieder	375
Wunschformeln. Mädchentag	376
Namenstaglieder	385
Hirtenspiele	387
Tag des Unschuldigen Kindleins	396
Das Dreikönigsfest	398
Der Ostermontag	398
ANMERKUNGEN	403
<i>Kinderwelt</i>	403
<i>Kinderfolklore</i>	414
<i>Bibliographie</i>	425
<i>Wörterklärungen</i>	436
<i>Verzeichnis der Festtage im Kreislauf des Jahres</i>	446
<i>Verzeichnis der volkstümlichen Pflanzennamen</i>	448
<i>Melodienverzeichnis</i>	458
<i>Verzeichnis der Gewährsleute</i>	459
<i>Verzeichnis der Spiele nach Sach- und alphabetischen Kriterien</i>	465

TARTALOM

<i>Örökség és indítás (Előszó)</i>	5
GYERMEKVILÁG	7
Falu a Nemere-hegység tövében	7
SZÜLETÉSTŐL IFJÚKORIG	15
<i>Családtervezés</i>	15
A születéskorlátozás okai, módjai	15
Meddőség	16
A népesség stagnálása	16
<i>A kicsibuba és anyja</i>	17
A terhes asszony	17
Jóslások	19
Szülés	19
Az első hat hét	21
A csecsemő füröszte	21
Pólyálás	22
Anyatej, szoptatás	24
Altatás, a csecsemő álma	26
Megkísértett beteg asszony, kicserélt gyermek	27
Látogatás, félkézradina	28
Névadás	30
Keresztelő, komaság, nagyradina	31
Kiszabadulás	34
Ülő, álló, totyikáló és járó gyermek	34
Állni, járni tanítás. Gyermekbútorok. Nevelkedés	35
Kisbaba a mezőn. Dajkák	37
A kisbaba szellemi nevelése. Dajkarímek	37
Gyermekbetegségek és gyógyításuk. Gyermekhalál	38
<i>Porban játszó gyermekek</i>	43
Hat éven aluliak	43
Öltözet	44
Tisztálkodás	46
Alvás	48
Táplálkozás	50
Foglalkozás, nevelés	51
Nagyobb társas összejöveleken való részvétel	55
Szellemi nevelkedés, játék, munka	56
<i>Iskolások</i>	59
Hat és tizenkét év közöttiek	59
Öltözet	59
Alvás	66
Táplálkozás	66
Nevelés: elvek, normák, illem	67
Munkára nevelés, munkába nevelődés	68
Az iskolás gyermek munkája	72

Pásztorkodás	77
A pásztorkodás mint munkafeladat	78
A pásztorkodó gyermek életmódja	82
Szénamunka	93
Földművelés	93
Erdőlés	95
Házimunka, kendermunka	96
Inaskák, cselédek, dajkacskák, szolgálók	97
Napszám, részesmunka, bérmunka	98
Iskola	99
Játékalkalmak	101
Játék	102
Játszótársaságok	105
Ünnepi szokások	107
Ismerkedés a felnőttek szellemi világával	109
<i>A felnőttkor küszöbén</i>	112
Süldevények. (Tzienhárom-tizenöt évesek)	112
A szőttestől a bolti ruháig	112
Munka	113
Szolgalás, cselédkedés	116
Tanoncévek	117
Szokások	117
Játék, cimborálás	120
Tilalmak	121
Az ifjúvá válás feltételei	122
Beavatódás	123
<i>Bajuszos legények, kontyos nagyleányok</i>	124
Erkölc	124
Találkozási alkalmak	125
Bizalmasabb kapcsolatok	131
Párválasztás	132
A JÁTÉKOK ÉLETE	134
A játékkincs műfaji megoszlása	134
A kötött népi játékok megoszlása a játékosok neme, életkora és játszóalkalom szerint	137
A kötött népi játékok időbeli tagolódása, forrása és hagyományozódása	148
<i>Összegezés</i>	160
JÁTÉKKINCS	165
I. DAJKARÍMEK, MONDÓKÁK, DALOCSKÁK	165
<i>Felnőttek játécai ölbeli gyermekekkel</i>	165
Altatók	165
Csitítók, vigasztalók	168
Cirógatók, csiklandozók	169
Ujjkiolvasók	170
Tenyérbemutatók	171
Csipkedők	171

Tapsoltatók	173
Ökölütögetők	173
Karon hintáztatók	173
Lábon hintáztatók, térden lovagoltatók.	174
Állni, járni tanítók	175
Tréfás játszadozások	175
Oktató versikék	177
Csali mesék	178
<i>Kicsi gyermekek egyszemélyes mondókái</i>	179
Naphívogatók	179
Esőindítók, időjárást figyelők	180
Hangutánzó	180
Állathívogatók, -űzők, -bosszantók	184
Gyógyítók	187
Imák	188
Dalok	189
<i>Társas gyermekmondókák</i>	193
Civódók	193
Tréfás felelgetők, beugratók	194
Csúfolódók	196
Nyelvtörők, nyelvgyakorlók	208
Számolósdi	209
Játszóversek, kiszámolók	210
II. EGYSZERŰ JÁTÉKOK	222
Spontán testedzések	222
Utánzások, rögtönzések	223
Jóslások	227
Bűvészkedések	228
Hergelődések, beugratások	
III. JÁTÉKSZEREK	232
Gyermekhangszerek	232
Forgók	239
Hinták	243
Labdák	244
Játékfegyverek	245
Járművek	252
Játékbábuk	257
Játékbútorok, munkaeszközök	267
Ékszerek	273
Ügyességpróbák	274
Papírhajtogatások	277
IV. ÉNEKES-TÁNCOS JÁTÉKOK	283
Páros játékok	283
Mozdulatutánzó váltó körjátékok	285
Párválasztó váltó körjátékok	289
Sétáló-menetelő körjátékok	297
Hidas átbúvásos játékok	302
	495

V. MOZGÁSOS VAGY TESTEDZŐ JÁTÉKOK	308
Futó-kergető játékok	308
Elbújásos játékok	321
Szerepjátszó játékok	323
Kézügyességi játékok	325
Ugró-szökellő játékok	329
Testgyakorló, virtuskodó játékok	332
Küzdő-vetélkedő játékok	335
Labdajátékok	339
Botos játékok	346
VI. ÉRTELEMFEJLESZTŐ ÉS SZÓRAKOZTATÓ JÁTÉKOK	354
Szembekötős játékok	354
Rejtő-kereső és kitalálós játékok	357
Zálogos játékok	361
Beugrató-nevettető játékok	364
Bűvészkedések, tréfás fogadások	367
Páros játékok	368
Társasjátékok, fejtörők	371
VII. ÜNNEPI SZOKÁSOK KÖLTÉSZETE	375
Percéneklés	375
Ünnepköszöntés, leányok megéneklése	376
Névnepköszöntés	385
Pásztorjáték	387
Aprószentek	396
Vízkereszt	398
Vízbevető	398
JEGYZETEK	403
Gyermekvilág	403
Játékkincs	414
<i>Irodalomjegyzék</i>	425
<i>Tájszójegyzék</i>	436
<i>Jeles napok jegyzéke</i>	446
<i>Növénynevek jegyzéke</i>	448
<i>Etnobotanikai jegyzék</i>	451
<i>Népi gombanevek jegyzéke</i>	457
<i>Dallamok rendje a MNT I. kötete alapján</i>	458
<i>Adatközlők mutatója</i>	459
<i>A játékkincs tematikus mutatója</i>	465
<i>A játékkincs betűrendes mutatója</i>	473
<i>Cuprins</i>	481
<i>Contents</i>	485
<i>Inhalt</i>	489

A szöveget Faragó József lektorálta
A dalok tempójának és eredeti magasságának megállapítása,
a 111, 126, 130b, 762, 763, 766, 768, 772 a—h sz. dallamok
gépi felvételtől való lejegyzése,
valamint a 458. lapon közölt dallamok rendjének táblázata
Jagamas János munkája
A rajzokat Lakatos Irén készítette
A 22, 23, 24, 36, 37, 40, 46, 47, 48, 52, 55,
67, 76, 77, 98, 100, 109, 110, 112, 113. sz. rajz és a második előzéklap térképe
Haáz Sándor munkája
A fényképeket Bartha Árpád, Fóris Pál, Kakas Zoltán, Gazda József
Gazda Klára és Gazda László készítette

A növényeket Dr. Kovács Sándor határozta meg

A könyv szerkesztője: Salamon Anikó
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos
A megjelenés éve: 1980. Alak: 70x100/16
A nyomás kezdete: 1980. IX. 8.
Papír: 63 g-os famentes
Kiadói ívek száma: 41,33
Nyomdai ívek száma: 31+24 oldal melléklet
Tizedes osztályozás nagy könyvtárak számára:
894 511 — 4, kis könyvtárak számára: 894 511
Tiparul executat sub comanda nr. 381/1980,
la Întreprinderea Poligrafică Cluj
Municipiul Cluj-Napoca
B-dul Lenin nr. 146
Republica Socialistă România